

SCONTRARSI O NEGOZIARE?

Alternative dei Cattolici nel dopoguerra
in Ungheria alla luce di alcuni documenti Vaticani

ÜTKÖZNI VAGY IDŐT NYERNI?

Katolikus alternatívák 1945 után
néhány vatikáni dokumentum fényében

Budapest, 2020

Ütközni vagy időt nyerni?
Katolikus alternatívák 1945 után
újabb vatikáni dokumentumok fényében

Scontrarsi o negoziare?

Alternative dei Cattolici nel dopoguerra in Ungheria
alla luce di alcuni documenti Vaticani

Ütközni vagy időt nyerni?

Katolikus alternatívák 1945 után
néhány vatikáni dokumentum fényében

A cura di – Szerkesztették:

Johan ICKX, KERESZTES András

és

SOMORJAI Ádám OSB

Budapest, 2020

Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség

METEM Könyvek 94.

Kiadó:
MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)
és a

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA
ALAPÍTVÁNY
(www.heh.hu)

A szövegeket gondozta:
Balogh Margit, Keresztes András, Johan Ickx
és Somorjai Ádám OSB

A szövegeket fordította:
Latinból Darvas Mátyás, németből Keresztes András,
franciából Keresztes Dóra,
olasz és latin nyelvből Somorjai Ádám OSB

Lektorálta:
Balogh Margit

Felelős kiadó:
Várszegi Asztrik OSB

© METEM Budapest

ISBN 978-615-5826-11-5
ISSN 1217-2669

A könyvet a kiadón kívül forgalmazza még:
Penna Bölcsész Könyvesbolt
1053 Budapest, Magyar utca 40.
(www.pennakonyvesbolt.hu)

TARTALOM – INDICE

Rövidítések - Abbreviazioni	6
Somorjai Ádám OSB: Bevezetés	7
A szerzők szerint csoportosított dokumentumok elemzése	17
I. A „modus vivendi” ellenzője: Mindszenty és a „másik rendszer”	19
II. A „modus vivendi” teoretikusa: Prof. Dr. P. Jánosi József SJ beszámolója	27
III. A „modus vivendi” alkalmazója: P. Nagy Töhötöm SJ iratai	33
Táblázat: Vatikáni tárgyalások	50
IV. A „modus vivendi” védelmezője: P. Borbély István SJ provinciális	55
Dokumentumok magyar fordításban	57
Jánosi József SJ jelentéseiből (tartalom és szövegközlés)	59
Nagy Töhötöm SJ dokumentumaiból (tartalom és szövegközlés)	101
Borbély István SJ jelentései (tartalom és szövegközlés)	199
Faksimilék: Az Apostoli Szentszék kész tárgyalni	200 és 228
Összegzés – Conclusione	225
Documenti in lingue originali	231
Mindszenty e “l’altro sistema” (tre lettere in latino con analisi)	233
Rapporti di P. Giuseppe Jánosi S.J. (indice e testi)	255
Dai documenti di P. Alessandro Nagy, S.J. (indice e testi)	315
Dai documenti del Provinciale P. Stefano Borbély, S.J. (indice e testi)	399
Facsimile: La Santa Sede è disposto a trattare	200 e 228
Táblázat: Dokumentumok időrendben – Tabella: Documenti	433
Életrajzok – Biografie	435
Levéltárak – Archivi	452
Irodalom – Bibliografia	452
Névmutató – Indice dei Nomi	456
English Summary	461

Rövidítések - Abbreviazioni

AA.EE.SS.	A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja – S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari
AAV	Különböző szerzők – Autori vari
ARSI	Jézus Társasága (jezsuiták) Római Levéltára (Generalícia levéltára) – Archivum Romanum Societatis Iesu
ASRS	A Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatokkal foglalkozó Szekciójának Levéltára – Archivio della Sezione dei Rapporti con gli Stati
EMSZO	Egyházközi Munkásszakosztályok – Giovani Lavoratori delle Parrocchie
é. n.	év nélkül – senza anno
i. h.	idézett hely - locus citatus
JTMRL	Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltára, II. 1. – Archivio del Provincialato della Compagnia di Gesù a Budapest
KALÁSZ	Katolikus Leánykörök Szövetsége – Alleanza della Gioventù Cattolica Femminile
KALOT	1940-ig: Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Titkársága, 1940-től: Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete – Segreteria Nazionale delle Associazioni della Gioventù Rurale Cattolica
KAPSZ	Katolikus Parasztifjúsági Szövetség – Alleanza Cattolica dei Giovani Contadini
KIOE	Katolikus Ifjómunkások Országos Egyesülete – Associazione Ungherese dei Giovani Lavoratori Ungheresi
MADISZ	Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség – Alleanza Democratica dei Giovani Ungheresi
MEFESZ	Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége – Alleanza degli Studenti Ungheresi
Mons. Mgr. Msg.	Monsignore
NÉKOSZ	Népi Kollégiumok Országos Szövetsége – Alleanza Nazionale dei Collegi Popolari
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár, Budapest – Biblioteca Nazionale, Budapest
s. d.	év nélkül – senza data
S. E.	Őexcellenciája – Sua Eccellenza
Sig.	úr – Signor

Bevezetés

XII. Piusz* pápával kapcsolatban elterjedt nézet, hogy ellenzett volna bármely tárgyalást a szovjetekkel vagy a kommunistákkal. Ezzel szemben tartja magát az a vélemény is, miszerint a pápa tárgyalt volna, hiszen rákényszerült, mert a Katolikus Egyház számára új helyzet állott elő: a szovjet hadsereg egységei által megszállt köztes-európai területeken mintegy 40 millió katolikus élt, és biztosítani kellett a „modus vivendi”-t, a békés egymás mellett élés feltételeit. Hansjakob Stehle, aki nagy hatású könyvében a németországi új keleti politika, az „Ostpolitik” szót a Vatikán keleti politikájára alkalmazta, asszumpcionista szerzetesek levelezésében talált adatot arra, hogy egy bizonyos Oszokin* népbiztos és Puskin nagykövet előzetes tárgyalásokat folytatott, és írt arról is, hogy két magyar páter lett volna a közvetítő.¹

A hazai kutatás nem innen közeledett a témához. Elsődlegesen P. Nagy Töhötöm SJ^{*2} publikációi nyomvonalán haladt, a hatvanas években Argentínában spanyolul és magyarul megjelentett emlékirataira hagyatkozott,³ melynek német változata 1969-ben Bécsben,⁴ új magyar kiadása pedig 1990-ben Szegeden jelent meg.⁵ Nagy 1945 nyara és 1946 novembere között öt alkalommal járt Rómában, ő volt, aki java-

1 Hivatkozással Jean de Matha francia asszumpcionista szerzetesnek, a moszkvai Szent Lajos katolikus templom lelkészének saját generálisához 1948. januárjában és 1948. március 4-én intézett két levelére, amelyet a római asszumpcionista generalícia levéltára őriz. Lásd *Hansjakob Stehle: Die Ostpolitik des Vatikans*, München–Zürich 1975. 189sk.

2 Nagy Töhötöm második számú egyházi vezetője volt a P. Kerkai Jenő* rendtársa által alapított katolikus agrárfjúsági szervezetnek, a KALOT-nak. 1945/46-ban öt alkalommal járt Rómában, ahol fogadták a jezsuita kúrián és a Vatikánban. A KALOT-ra vonatkozóan lásd *Balogh Margit: A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935–1946*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1998. 235 lap (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 23.) Nagy Töhötöm több munkáját Keresztes András feldolgozta és elhelyezte a Magyar Elektronikus Könyvtárban: mek.oszk.hu, ahol elérhetők emlékiratai is.

3 Spanyolul: *Nagy, Alessandro: Jesuitas y masones, con una carta abierta a Su Santidad Paulo VI*. Edicion del autor. Buenos Aires 1963, utánnyomás 1965-ben és 1966-ban. Magyarul: *uő: Jezsuiták és szabadkőművesek*, Szerzői kiadás, Buenos Aires 1965.

4 *Nagy, Töhötöm: Jesuiten und Freimaurer (Mit einem offenen Brief an Seine Heiligkeit Paul VI.)*, Wilhelm Frick Verlag, Wien 1969.

5 *Nagy Töhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek*, Szeged 1990. Tekintettel arra, hogy ez a kiadás interneten is megtalálható, a továbbiakban az 1965. évi kiadás oldalszámait adjuk

solta XII. Piusz pápának a veszprémi püspök, Mindszenty József* személyében a kinevezendő esztergomi érseket, majd hozta haza, ezer veszélyen át, a kinevezéssel kapcsolatos első levelet az érintettnek. Későbbi útjain közvetítő szerephez jutott nemcsak a magyarországi katolikus egyház és a Vatikán, hanem a szovjetek és az Apostoli Szentszék között is, így maga számára is váratlanul belesodródott abba küzdelembe, melynek fő célja az volt, hogy biztosítsa a túlélés lehetőségét a katolikus egyház számára a szovjet megszállás és kommunista hatalmi berendezkedés alá került országban. Ez a küzdelem tehát eddig elsősorban a KALOT-tal kapcsolatban volt a kutatás tárgya.

A jezsuita páterek és Mindszenty hercegprímás közti ellentét jelentőségére 2009-ben Szakolczai György hívta fel figyelmemet, aki a kereszténydemokrácia, nevezetesen a Demokrata Néppárt (Barankovics-párt) sorsának alakulásával foglalkozott. Kutatásainak eredményeit előbb saját maga, majd Szabó Róberttel együtt jegyzi, végül közös kötetben tették közzé.⁶ Ekkor még mind a vatikáni levéltárak, mind a jezsuita generalícia levéltárak zártak voltak e periódusra és a megnyitásra várni kellett.⁷ Újabban azonban tanulmányozni lehet a vonatkozó dokumentumokat, a Vatikáni Államtitkárság, nevezetesen az Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltárában pedig rátaláltunk egy, jobban mondva három (mert ugyanaz a levél, de háromszor postázott) Mindszenty-levéltre, mely szorosan kapcsolódik e könyv témájához.⁸

Abban az ütemben, ahogy egyre több forrás került elő, világossá vált, hogy érdemes önállóan is kutatni ezt a kérdést. Menet közben többen segítettek az anyag-

meg. – Az 1960-as évek második felében a Kossuth Kiadó néhány száz „kalózpéldányt” is kinyomtatott, belső, zárt terjesztésre, a szerző engedélye nélkül. A Kossuth Kiadó 1967. évi kiadási tervében szerepelt a kötet a következő tanulmány szerint: *Sipos Anna Magdolna*: Az államszocialista ancien régime hatalmi attribútuma, avagy kik olvashattak rendszerellenes könyveket? in: *Valóság* 58 (2015) 3. sz. 22., 24. – Megköszönöm Keresztes Andrásnak, hogy erre felhívta figyelmemet. – Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött példány leírása szerint az évszám (tévesen): „197?”.

6 Szabó Róbert – Szakolczai György: Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására. Gondolat, Bp 2010. (első kiadás). Mi a 2011-ben megjelent utánnyomást használtuk. – Ezt megelőzően a kisebb közlések a *Magyar Szemle* c. folyóirat 2007. és 2008. és a *Múltunk* 2008. évfolyamában, ill. 2008–2010 között nyolc önálló írás formájában az *Egyházforum* c. folyóiratban jelentek meg.

7 „P. Nagy naplójából, de a körülményekből is az következik hogy Mindszenty írt, sőt talán többször is írt a pápának a KALOT és személy szerint P. Nagy ügyében. E könyv fiatalabbik szerzője [Szabó Róbert] megkísérelte, hogy megtalálja ezt a levelet a magyarországi levéltárakban, de eddig sikertelenül. Az a valószínű, hogy ez a levél csak a Vatikán levéltárában lehető fel, de ott ennek az évnak az iratai még nem kutathatók.” In: *Szabó Róbert – Szakolczai György*: Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására. I. m. 42.

8 Lásd *Somorjai Ádám OSB*: A „modus vivendi” fogalmának újdonsága 1945–1948-ban. Idáig nem kutatható vatikáni dokumentumok alapján, sajtó alatt.

gyűjtésben. Így Balogh Margit, aki felhívta figyelmemet a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltárában őrzött anyagra, amelyet P. Lukács László SJ⁹ fénymásolt a római központi jezsuita levéltárban és elhozta Budapestre, hogy az 1990 utáni újrakezdekör valamilyen módon pótolja a teljes mértékben elveszett korábbi magyar rendtartományi levéltár iratait,¹⁰ továbbá az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött – sajnos hiányos – Nagy Töhötöm-kéziratokra, amelyeket maga a szerző helyezett el ott.¹¹ Ezt követően Keresztes András megküldte az általa kutatott OSZK-anyagról és jezsuita levéltári forrásokról birtokában álló információkat, az egyes dokumentumok átírását és ha kellett, németből magyarra fordítását, utánaézett az egyes fölmerülő részkérdéseknek, valamint rendelkezésre bocsátotta unokahúga, Keresztes Dóra által franciából fordított források magyar fordítását. Ugyanezen levéltári és könyvtári források alapján készült két fontos monográfia.¹² Ezeken túl a budapesti jezsuita levéltárban őrzött vonatkozó dokumentumokat, Molnár Antal kutatásait¹³ és Nagy Töhötöm emlékiratainak német nyelvű változatát figyelembe véve készült az olasz és szlovák nyelven megjelent összefoglalás, amely idézi a vonatkozó nyugati szerzőket is.¹⁴

9 Lukács László (1910–1998), jezsuita 1931-től, a római generalíción 1949-től, ahol levéltári szolgálatot teljesített, számos forráskiadvány szerzője. Lásd: <http://jezsuita.hu/nevtar/lukacs-laszlo-i/> (irodalom); 145. *Bikfalvi Géza: Magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003*, METEM, Budapest 2007. Lásd még: *Somorjai Ádám OSB: Magyar szerzetes egyház- és rendtörténetek 1939 után*, in: *Sapientiana* 9 (2016/2) 94–113:106.

10 Köszönöm Molnár Antal közlését, aki a budapesti jezsuita levéltárban Lukács László örökébe lépett.

11 Melyeknek egy része 2014 körül rejtélyes módon eltűnt.

12 *Balogh Margit: A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935–1946*, i. m. – Az amerikai nemzeti levéltárban őrzött és kutatható CIA-dokumentumok és az ÁBTL vonatkozó anyagát is bevonta forrásai közé a következő munka: *Petrás Éva: Álarcok mögött. Nagy Töhötöm életei. ÁBTL–KRONOSZ*, Budapest-Pécs 2019. (ÁBTL Monográfiák) 308 lap.

13 *Molnár, Antal: Come debellare il diavolo? Controversie alla XXVIII Congregazione generale della Compagnia di Gesù intorno alla lotta anticomunista (1938)*. In: *La Chiesa cattolica dell'Europa centro-orientale di fronte al comunismo. Atteggiamenti, strategie, tattiche*. Szerk. *András Fejérdy*. Róma, 2013. 61–80. [Biblioteca Academiae Hungariae – Roma. Studia 2.]

14 *Ickx, Johan: L'Ostpolitik di Pio XII. Il "modus vivendi" proposto a Mosca 1946-1947. Il caso di padre Alessandro Töhötöm Nagy S.J.*, in: *Chiesa del silenzio e diplomazia pontificia 1945-1965 / Umlčaná Církev a pápežská diplomacia 1945-1965*, szerk. *Emilia Hrabovcov – Giuliano Brugnatto – Peter Jurčaga*. Vatikánváros 2018. 155–179. Szlovákul i. h. 365–388. Újabbán *uő: L'Ostpolitik di Pio XII? Diplomazia pontificia e Unione Sovietica negli anni postbellici del Pontificato di Pio XII. II. Le fonti e i protagonisti*, in: *L'Ostpolitik Vaticana, l'Unione Sovietica e la Chiesa ortodossa russa (1945-1978)*, szerk. *Johan Ickx*, Pontificio Comitato di Scienze Storiche (Atti e Documenti 58), Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2019. 25–38.

A kérdéssel kapcsolatban számos részlet már napvilágra került, hiszen alaposan dokumentált irodalma van a KALOT-nak¹⁵ és Nagy Töhötöm munkásságának egyaránt,¹⁶ de ezek a monográfiák nem adtak dokumentumtárat, tehát a hivatkozott iratokat nem közölték teljes terjedelemben, továbbá nem ismerhették a vatikáni levéltárakban őrzött anyagot, amelyek között újabb fontos iratok kerültek elő. A vatikáni levéltárak XII. Piusz pápaságára vonatkozó dokumentumainak tanulmányozása nemrég vált lehetővé a kutatók számára.¹⁷ Eljött tehát az ideje annak, hogy Prof. Dr. Johan Ickx, a Vatikáni Államtitkárságon az Államközi Kapcsolatok Szekciója történeti levéltára igazgatója,¹⁸ továbbá e sorok írója, ugyanennek a levéltárnak emeritus munkatársa¹⁹ és Keresztes András, Nagy Töhötöm hagyatékának kutató-

15 Első helyen a már idézett munkát említjük: *Balogh Margit*: A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935–1946. i. m.

16 Főleg a „Jezsuiták és szabadkőművesek” német nyelvű kiadására támaszkodik: *Ickx, Johan*: L’Ostpolitik di Pio XII. Il “modus vivendi” proposto a Mosca 1946–1947, i. m.

17 Ferenc pápa 2019 márciusában jelentette be, hogy 2020. március 2-án megnyitja levéltárait a történészek előtt XII. Piusz pápa pontifikátusára. Ez meg is történt. A sajtójelentéseken túl lásd: A Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciója Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok olasz nyelvű inventáriumának hungarika anyagai, 1939. február 10.–1948. december 31. Szerk. *Somorjai Ádám OSB*. METEM, Budapest 2020. 108 lap. – A pápa által megnyitott periódus 1958. október 9-ig, XII. Piusz haláláig tart.

18 Korábbi magyar vonatkozású publikációi: *Ickx, Johan*: A pápai Államtitkárság második szekciójának történeti levéltárában őrzött dokumentumok jelentősége a magyar egyháztörténetírás számára, in: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai, 1920–2015, szerk. *Fejérdy András*. METEM, Budapest – Róma, 2015 45–59.; *uő*: A Szentszék Kültügyi Történeti Levéltára különös tekintettel Magyarországra, in: Levéltári Szemle 65 (2015) 2. szám, 5–25.; *uő*: A Pannonhalmi Szent Márton Apátság Főapátjának privilégiumai. Vatikáni levéltári iratok az 1802. évi visszaállításhoz, in: *Somorjai Ádám–Zombori István* (szerk.): *Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae*. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára, METEM, Budapest, 2016. 63–82.; *uő*: Nem, nem, soha! – Io non faccio della politica... La partenza del nunzio apostolico mons. Lorenzo Schioppa da Budapest, in: *Andreas Gottsmann - Pierantonio Piatti - Andreas E. Rehberg* (szerk.): *Incorrupta monumenta Ecclesiam defendunt. Studi offerti a mons. Sergio Pagano, prefetto dell’Archivio Segreto Vaticano*, Vatikánváros 2018. 291–310; ugyanez magyarul: Nem, nem, soha! – Én nem politizálok... Lorenzo Schioppa nuncius távozása Budapestről, in: *Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Lorenzo Schioppa 1920–1925 – Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből*. Szerk. *Somorjai Ádám OSB* (Nunciusi jelentések, 1.), METEM, Budapest 2020. 27–46.

19 Vonatkozó munkássága: L’Ostpolitik vaticana e l’archivio Casaroli secondo Lavopa, in: *Revue de l’Histoire Ecclésiastique* 110. 2015. 1–2. 273–287. Recenzió a következő könyvről: Marco Lavopa: *La diplomazia dei “piccoli passi”*. L’Ostpolitik vaticana di Mons. Agostino Casaroli (Collana Extravagantes 24), Ginevra Bentivoglio Editoria, Róma 2013. 557 lap; Ennek a recenzióknak magyar változata in: *Magyar Egyháztörténeti*

ja²⁰ vállalkozzanak annak a véleménynek a megerősítésére, hogy a pápa kész volt a tárgyalásokra. A kutatásba, a vatikáni államtitkársági két levéltári anyagon túl a jövőben be kell még vonni a jezsuita generalícia római levéltárát²¹ és P. Robert Leiber* jezsuitának, XII. Piusz pápa személyi titkárának, a jezsuita fenntartású Pápai Gregorián Egyetem történelem professzorának személyes hagyatékát,²² akivel Nagy Töhötöm is rendszeres munkakapcsolatban állt, amikor Rómában tartózkodott.

A Vatikáni Államtitkárság mindkét szekciójának levéltáraiban 1945-ből, 1946-ból és 1948-ból számos dokumentum található az esztergomi érsek hercegprímástól, majd bíborostól, továbbá a magyar jezsuitáktól, első helyen Nagy Töhötömtől, továbbá Jánosi Józseftől,* és a közvetíteni próbálkozó Borbély István* tartományfőnöktől.

Hazánkban a katolikus táborban kétfajta felfogás létezett az egyház által követendő magatartás kérdésében. Az egyiket Mindszenty József vallotta, aki 1945. október 2-án vette át főegyházmegyéje igazgatását,²³ és aki hercegprímási feladatkörét

Vázlatok (MEV) 26 (2014/1–4) 380–382; *uő*: Agostino Casaroli (1914–1998) egyházi doktori értekezésének magyar vonatkozásai, in: *MEV* 27 (2015/3–4) 62–73; *uő*: Agostino Casaroli bíboros levéltári hagyatéka, in: *Levéltári Szemle*, 67. évf. 2017. 1. sz. 5–15. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariSzemle_67_2017/?pg=16&layout=s; *uő*: Újabb Mindszenty-források Agostino Casaroli levéltári hagyatékában 1962–1995 – Nuove fonti per la Causa Mindszenty nelle carte Casaroli (*METEM Könyvek* 88), Budapest 2017. 147 lap; *uő*: Mindszenty-források Agostino Casaroli levéltári hagyatékában 1962–1995 (*METEM Könyvek* 91), Budapest 2018. 136 lap; *uő*: Magyar vonatkozások Agostino Casaroli levéltári magángyűjteményében 1962–1995: in: Zinner 70. Egy élet az (i)gazságszolgáltatás kutatásának szolgálatában, szerk. Fodor Veronika – Gecsényi Patrícia – Hollósi Gábor – Kiss Dávid – Ráczné Baán Krisztina – Rácz János, Magyar Napló, Budapest 2018. 345–353. – Ezen kívül húsz önálló publikáció és negyven tanulmány Mindszenty József bíborosról, elsősorban az amerikai követségen töltött időszakból és az azt követő bécsi emigrációs levelezésről.

20 Erre vonatkozólag lásd: *Nagy Töhötöm*: Napló, 1945–46. Kapcsolódó dokumentumokkal. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött Nagy Töhötöm-hagyaték alapján sajtó alá rendezte, jegyzetekkel és előszóval ellátta Keresztes András. Százhalombatta 2019. 312 lap. Internetes változat: <https://mek.oszk.hu/16700/16719/>; Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969). Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött Nagy Töhötöm-hagyaték alapján sajtó alá rendezte, jegyzetekkel és előszóval ellátta Keresztes András. Budapest 2019. 322 lap. Internetes változat: <https://mek.oszk.hu/16900/16975/>.

21 Archivum Romanum Societatis Iesu: ARSI. Mint ismeretes, a vatikáni levéltárakkal egy időben nyitja meg iratainak konzultációját a kutatók előtt.

22 Archivio della Pontificia Università Gregoriana.

23 A kinevezés történetének egész irodalma van. Nagy Töhötöm római útján „intézte el” Mindszenty kinevezését, ő maga hozta haza kalandos úton, Mindszenty őt kétszer is fölkereste a kinevezés kihirdetése előtt. Ezzel kapcsolatban lásd Nagy Töhötöm emlékiratait, továbbá: Balogh Margit: Mindszenty József (1892–1975), Budapest 2015. I. kötet 420–

úgy értelmezte, hogy király és nádor (kormányzó) nem lévén, ő az első közjogi személyiség, akinek nemzetvédő feladatai vannak a szovjet és a kommunista hatalomátvétellel szemben, ezért nem volt híve a tárgyalásos politikának, főleg, hogy vélelmezte és vallotta is, hogy az amerikaiak rövid időn belül felszabadítják az országot. Vele szemben álltak a bíboros által alább megnevezett személyek, így Szekfű Gyula* történész, moszkvai nagykövet, Barankovics István* és pártja,²⁴ valamint a magyar jezsuiták, akik Jánosi József SJ professzor személyében kidolgozták, Kerkai és Nagy személyében alkalmazták, Borbély István SJ tartományfőnök személyében pedig védelmezték a „modus vivendi”-t.

A *modus vivendi* nem volt új a Szentszék politikájában, amely a XX. század folyamán, főleg az első világháborút lezáró békét követően, tárgyalásos úton, számos országgal konkordátumot kötött,²⁵ de 1945–1946-ban, amint a következőkből ki-világlik, újdonság erejével hatott Magyarországon.

XII. Piusz pápa mind erkölcsileg, mind anyagilag támogatta a katolikus agrár-ifjúság szervezésében érdemeket szerzett magyar jezsuitákat, annak reményében is, hogy ezen a vonalon eljut odáig, hogy Moszkvával el tudjon kezdeni tárgyalni. Erről személyi titkára, a jezsuita fenntartású Pápai Szent Gergely Egyetem történész professzora, P. Leiber révén 1946. március 18-án két írásos üzenetet is küldött Nagy Töhötöm nevére: Az egyik levél szövege a következő: „Egy vigasztaló jelentés: A Szentatya arra a kérdésre, hogy Főtisztelendőséged milyen választ adjon küldőinek, kijelenti: 'Az Apostoli Szentszék mindenkor kész arra, hogy felvegye az érint-

430. Még a kinevezés hivatalos magyarországi kihirdetése előtt, nemzeti elkötelezettségének tudatában, Mindszenty új minőségét fölfedve járt a budapesti brit követnél, lásd: *Somorjai Ádám OSB: Mindszenty József és a brit diplomácia. 1945. szeptember 13. és 18., in: VERITAS Évkönyv 2015. 209–226. Interneten: <http://epa.oszk.hu/02300/02308/00002/pdf/> (a letöltés dátuma: 2020. január 29.)*

24 Az 1944 októberében megalakult Keresztény Demokrata Néppárt elnöke kezdetben gróf Pálffy József, főtitkára pedig Barankovics István volt. 1945 áprilisától Demokrata Néppárt néven, de továbbra is a pápai szociális enciklikák keresztényszociális szellemében és a parlamentáris demokráciák értékeinek jegyében működött. 1945 májusában Pálffyt leváltották elnöki tisztségéből, ettől fogva Barankovics István főtitkárként vezette a pártot 1949 február 2-ig, amikor a párt a működését beszüntetni kényszerült. 1956-ban és 1989-ben erre a pártra épített utódszervezete, a KDNP.

25 Bár Csehszlovákiával is, Romániával is létrejött egyfajta konkordátum, az előbbi esetében ennek neve „modus vivendi”, az Apostoli Szentszék még a hitleri Németországgal is kötött konkordátumot, Magyarország esetében azonban csak egyszerű megegyezésre, „intesa semplice”-re került csak sor, amely nem kétoldalú szerződés, hanem egyoldalú vatikáni szabályozás a püspökök kinevezését illetően, lásd: *Ickx, Johan: A pápai Államtitkárság második szekciójának történeti levéltárában őrzött dokumentumok jelentősége a Magyar egyháztörténetírás számára, in: Fejérdy András (szerk.): Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai, 1920–2015, METEM, Budapest – Róma 2015. 45–59.*

kezést a moszkvai kormánnyal’ – ezt tudomására hozhatja az orosz feleknek. A Szentszéknek mindazok után, ami történt és naponta történik, nehéz hinnie a másik oldal jóakaratában. Ha azonban a moszkvai kormány közeledést, tárgyalást óhajt az Apostoli Szentszékkal, akkor az a maga részéről mindenképpen kész arra, mint ahogy a háború alatt is mindig kész volt rá. Így XII Piusz. Beszéljen kérem Mons. Tardinivel!”²⁶ A másik levél szövegéből a lényeges rész: „A Szentszék kész a moszkvai kormánnyal felvenni az érintkezést, ha az a maga részéről ezt kívánja, mint ahogy már a háborús évek alatt is hajlandó lett volna erre.”²⁷

A téma feldolgozásakor kiemelkedő jelentőséget vélünk tulajdonítani Mindszenty bíboros fentebb említett három levelének, amelyek eredeti jeit a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának²⁸ Levéltára őrzi, amelyek idáig ismeretlenek voltak a kutatás számára és amelyben bepanaszolta a KALOT-ot vezető jezsuitákat. A hercegprímásnak itt dokumentált álláspontja vezetett Nagy Töhötömnek Uruguayba, onnan a szomszédos Argentínába való eltávolításához, amit Nagy Töhötöm szerint nem az újonnan választott jezsuita generális, P. Jean-Baptiste Janssens szorgalmazott, hanem az ő nevében, Mindszentytől tartva és a hazai jezsuita rendtartományt félve, Borbély István tartományfőnök.

Azt látjuk tehát, hogy nem a pápán múltott a tárgyalás elmaradása. Ugyanakkor, amikor azt tapasztalta, hogy konfliktus alakul ki az általa kinevezett hajthatatlan bíboros hercegprímás és a jezsuiták között, akkor hűségesebbnek kellett lennie saját döntéséhez és el kellett fogadni a prímás vonalvezetését, aki a magyarországi Katolikus Egyház élén állt. A hercegprímás letartóztatása és koncepciók pere, valamint életfogy-

26 „Eine tröstliche Meldung: Der Hl. Vater hat auf die Frage, was E[uer] H[ochwürden] Ihren Auftraggebern antworten sollen, erklärt: ‘Der Hl. Stuhl ist jederzeit bereit, sich mit der Moskauer Regierung ins Benehmen zu setzen’ – das könnten Sie die russischen Stellen wissen lassen. Es werde dem Hl. Stuhl nach allem, was vorgefallen ist, u[nd] täglich vorfällt, schwer, an dem guten Willen der anderen Seite zu glauben. Aber wenn die Moskauer Regierung Annäherung, Auseinandersetzung mit dem Hl. Stuhl will, ist er seinerseits durchaus bereit, wie er es während des Krieges schon immer war. So Pius XII. Sprechen Sie bitte mons. Tardini!” Leiber kézírásával. Őrzési helye: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm kéziratok, jelzet: 216/65. Faksimiljét lásd a 200. oldalon.

27 A levél P. Leiber anyanyelvén, németül így hangzik: „Fejléc: Pontificia Università Gregoriana, Vat[i]kan], 18. März 1946. abends 8 Uhr. Hochwürdiger, lieber Pater Nagy! Soeben hat Seine Heiligkeit mich beauftragt, Ihnen folgendes zu übermitteln: P. Nagy kann seinen Auftraggebern übermitteln, dass der Heilige Stuhl bereit ist, sich mit der Regierung von Moskau ins Benehmen zu setzen, wenn sie von ihrer Seite dies wünscht, wie der schon während der Kriegsjahre dazu bereit gewesen wäre.” Leiber kézírásával. Őrzési helye: OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm kéziratok, jelzet: 216/65. Megjelent faksimilében in: Nagy Töhötöm: Napló, 1945–46, i. m. 107. Lásd még a 228. oldalon.

28 1967-ig: Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja, a Vatikáni Államtitkárság Első Szekciója.

tiglanra ítélese utólagosan azt a felfogást erősítette, hogy nem lehet tárgyalni a kommunistákkal.

A Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltára, mint jeleztük, több új dokumentumot, és ami még fontosabb, számos belső főljegyzést őriz, amelyekkel gyarapíthatjuk az eddig kutatott forrásbázist.

Előkertült Mindszenty panaszlevele, amely – a kért válasz hiányában – nem egy, hanem három különböző időpontban lett postázva és érkeztetve. E levelek szövegének tartalmi elemzésén túl választ keresünk arra a kérdésre is, hogy vajon miért nem kapott érdemben választ, és a harmadik, 1948-ban küldött levelére adott formális választ miért nem a címzett, Montini szubsztitutus, hanem a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja élén álló Tardini altitkár adta, illetve, hogy az miért csak általánosságokban merül ki. A három bepanaszolt személy dokumentumainak közlése, magyar fordítása és elemzése ebből értelemszerűen következik.

Prof. P. Jánosi József tollából idáig az 1946 novemberében elkészült öt főljegyzésből idézett a szakirodalom, ez kiegészül két újabb elemzéssel. A filozófia és teológia professzora a hazai politika legmagasabb tényezőinek óhajából szövetséges katonai repülőgépen érkezett Rómába, 1945 decemberében leadott két elemzésének szövege idáig ismeretlen volt. Időrendben – 1946 novemberéből – a legutolsó dokumentum címe éppen: „modus vivendi”.

*P. Nagy Töhötöm*től terjedelmes latin, francia, olasz és német nyelvű anyag maradt fent. Törekedtünk ezek keletkezési körülményeinek rekonstruálására és szövegének közlésére. Bár saját neve alatt adta be, szövegüket, mint naplójában rögzítette, általában egyeztetve Kerkai Jenővel.

P. Borbély István jezsuita tartományfőnöktől szintén 1946 novemberéből két fontos jelentést ismerünk, amelyben védi a jezsuita pátereket. Szöveggyűjteményünkbe fölvevük 1946. február 16-án kelt levelét is, amelyből ugyan nem a vatikáni levéltárakból, hanem a jezsuita levéltárakból került elő példány, de címezte az a Mons. Gennaro Verolino,* aki Angelo Rotta* nuncius oldalán Budapesten teljesített szolgálatot, vele együtt utasították ki és ezt követően, mint a magyar ügyek intézője, a Vatikáni Államtitkárságon teljesített szolgálatot.²⁹

P. Borbély István SJ tartományfőnökre és P. Nagy Töhötöm SJ-re vonatkozóan a forrásbázis nem hozott különösebb meglepetést, de immáron több dokumentumot

²⁹ Verolino, Gennaro (1906–2005), rkat. pap 1928-tól, majd a vatikáni diplomácia szolgálatába lépett Magyarországon 1942-től 1945 áprilisáig, a budapesti nunciatúra bezárásáig teljesített szolgálatot titkárként. Ezt követően a Vatikáni Államtitkárságon (Általános Ügyek, II. Szekció) kapott központi beosztást. Lásd: *Annuario Pontificio*, Vatikánváros 1947. 755. Vö: *Somorjai Ádám OSB: Megemlékezés a Római Magyar Akadémián* Mons. Gennaro Verolinóról 2015. február 4-én, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 27 (2015/1–2) 149–158. Lásd még: *Napolitano, Matteo Luigi*: Budapest Igazai: A Soá és a vatikáni diplomaták. Budapest 2014.

ismerhetünk meg. Ezek közül fontosnak tartjuk azokat, amelyekről belső használatra olasz nyelvű részletes összefoglalás, majdnem fordítás készült, továbbá azt a két hosszú jelentést (1945. október 18. és 1946. július 31. kelettel), amelyekről nem maradt fenn magyar nyelvű eredeti szöveg és vissza kellett fordítani olaszból. Az is fontos körülmény, hogy XII. Pius pápa általában látta ezeket a dokumentumokat, s ezt, a beérkezés dátumával együtt hivatala a fejlécen rögzítette. Közülük három kifejezetten az ő lakosztályában maradt, mert az utóbb a levéltárba átkerült ún. Fehér Dobozokban (Scatole Bianche) található meg.³⁰

*

A történetnek itt még nincs vége. Ugyanis 1945–46-ban Don Agostino Casaroli* volt az egyik levéltáros a három közül,³¹ aki ezeket az iratokat rendre olvashatta, tanulmányozhatta.³² Ő volt az egyik a három levéltáros közül, aki elhelyezte ezeket a levéltárban, és ő volt abban a helyzetben, hogy később ugyanazon dikasztérium élén állva ezekre visszanyúlhatott, amikor XXIII. János pápa* konciliáns irányvételét követően VI. Pál pápa* idejében aktuálissá vált a „keleti nyitás”. Jogosnak és megalapozottnak tűnik tehát a feltételezés, hogy a vatikáni „Ostpolitik” a magyar jezsuiták által képviselt alternatíva aktualizálása.³³

Mindezek alapján belátható, hogy XII. Piusz 1945–1946-ban kész volt a tárgyalásra és került az éles konfrontációt. A vatikáni keleti politika előfutárai tehát a Va-

30 „Jelentés Ostjukin úrnak [sic!], az NKVD közép-európai vezetőjével folytatott beszélgetésemről”, Nagy Töhötöm 1946. május 25-én kelt följegyzése, amelyet ugyanazon esztendő augusztus 2-án adott át. Ennek olasz változatát őrizte meg a pápai magánlakosztály, jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Scatola Bianca, Pio XII, N. 1. továbbá Jánosi első két jelentése 1945 végéről, lásd alább, 62skk. Jelzetek: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Scatola Bianca, Pio XII, N. 15. III. ff. 164–176 – Scatole Bianche levéltári sorozat korábbi dobozai az ASRS-ben, újabb dobozai az AAV-ben kutathatók.

31 Casaroli 1940–1950 között dolgozott a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának levéltárában. Egyik kollégája Don Luigi Poggi, aki szintén a vatikáni keleti politikát formáló személyiségek közé tartozik. 1946-ban még négyen voltak, az ún. első levéltáros Mons. Edoardo Prettnér Cippico. Casarolin és Rev. Luigi Poggin túl még Rev. Francesco Chiaurri. 1947-től hárman maradtak, Cippico neve hiányzik. Lásd: *Annuario Pontificio*, Tipografia Poliglotta Vaticana Vatikánváros, 1947. 755., ill. 1948. 784.

32 Levéltárosként végzett munkájának részleteiről keveset tudunk. A titkos táviratok deszifrozása is munkaköréhez tartozott, továbbá angol és német nyelvű dokumentumok olaszra fordítása. Lásd: *Casaroli, Agostino: La lunga attività al servizio della Chiesa*, in: *Studium*, 1988. 3. szám, 373. Erre hivatkozik a következő biográfia: *Morozzo della Rocca, Roberto: Tra est e ovest. Agostino Casaroli diplomatico vaticano*, Cinisello Balsamo 2014. 35.

33 Ez egyelőre munkahipotézis. A Casaroli-magánlevéltár iratai közül idáig nem került elő olyan, ami ezt a feltételezésünket kifejezetten bizonyítaná.

tikán konkordatárius, megegyezést kereső, óvatos politikáján túl a konkrét esetben a magyar jezsuiták, a „modus vivendi” újraértelmezése és maga XII. Piusz pápa voltak. Más kérdés, hogy ez a készség, viszontválasz hiányában, nem konkretizálódott, lehet, hogy azért, mert a másik fél nem volt kész a tárgyalásokra – hiszen – legalábbis az itt ismertett dokumentumok között nem találunk arra nyomot, hogy bármely válasz érkezett volna a Jánosi József/Nagy Töhötöm-Oszokin-féle vonalon.

Ezt könyvünk főszereplői nem élhették meg szűkebb honukban. Mindszenty József, akit koncepció perben elítéltek, fegyházba, később házi őrizetbe, majd pedig az amerikai követségre került, belső emigrációban, 1971-től pedig haláláig külső emigrációban élt. A három jezsuitának pedig már korábban el kellett hagynia hazáját. Időrendben első volt közülük Nagy Töhötöm, akit rendje Dél-Amerikába küldött, aki azonban e kísérletek emlékét önéletrajzi írásának spanyol és magyar nyelvű kiadásával már életében továbbadta, hazaköltözésével pedig kísérletet tett annak továbbfolytatására. Második volt Jánosi József, akit a Jézus Társaság soraiból még 1949-ben el kellett távolítson, de papi szolgálatát tovább folytatta. Nem ismeretes iratanyag, ami fennmaradt volna utána. Miszteriózus halálakor eltűnt egy aktatáskányi irat, amely még valahol felbukkanhat. Végezetül maga a tartományfőnök kényszerült emigrációra, papi működését Kanadában folytatta és ott is fejezte be életét.

*

Csillaggal jeleztük az egyes jelentősebb személyek nevének első előfordulásakor, hogy kötetünk végén részletesebb életrajzot is közlünk róluk. A pápai káplánnak, pápai prelátusnak, püspöknek és érseknek kijáró Monsignore titulus rövidítését meghagytuk úgy, ahogy forrásaink hozták: Mgr., Msg., mi a magunk részéről a Mons. rövidítést alkalmaztuk. XII. Piusz pápa nevét magyar szövegek környezetben sz-szel, idegen nyelvű forrásainkban megtartottuk az „s”-et: Pius XII, Pio XII. Tekintettel arra, hogy a túl hosszú tartalomjegyzéket megterhelőnek tartjuk, az 57. és a 231. oldalakon kezdődő dokumentum-közléseknél szerzőnként újabb, részletesebb tartalomjegyzékeket találunk: az ott közölt dokumentumok címeinek feltüntetésével.

Nagy Töhötöm önéletrajzi kötetének magyar változatából rendelkezésre áll egy hazai kiadás, amelyet azonban szerző halála után, 1990-ben adtak ki újjátördelt változatban. Tekintettel arra, hogy kötetünkben forrásokat közlünk, és a hazai kiadás szövegét megtaláljuk az OSZK jóvoltából a Magyar Elektronikus Könyvtárban, ahol a szövegek utánakereshetők, az első, a Buenos Aires-i kiadás oldalszámát adjuk meg. Az itt közölt iratok továbbgondolásra készítenek, e kiadványunk célja azonban a források rekonstrukciója és vatikáni optikából való szerkesztett közlése.

Kelt Rómában, 2020. június 29-én

Somorjai Ádám OSB

A szerzők szerint csoportosított dokumentumok elemzése

I.

A „modus vivendi” ellenzője: Mindszenty és a „másik rendszer”

(1946. június 27. – 1946. december 29. – 1948. május 15.)

Mindszenty 1946. június 27-én kelt levelében, Mons. Giovanni Battista Montinihoz* fordult, a Vatikáni Államtitkárság szubsztitútusához, a politizáló magyar jezsuitákkal kapcsolatos gondjaival.¹ Ebben a magyarországi helyzetet a németországi Kulturkampfhoz hasonlította, és a harc közepette, mint írta, szükséges a katolikusok egysége és a káros eltévelyedésektől való védelme, amihez meg kell őrizni az egyházi hierarchia tekintélyét. Ezt követően – külföldi újságokra hivatkozva – felrótta, hogy: 1. Jánosi József 1945 decemberében mint a magyar kormány és a politikai pártok küldöttje, Rómában tárgyalt, hogy helyesbítse a Prímástól kapott információkat; 2. Szekfü Gyula moszkvai követ, a Barankovics István vezette Demokrata Néppárt és a KALOT jezsuita vezetői, a püspökök által elfogadott rendszer ellenére, az Apostoli Szentszékre hivatkozva „egy másik rendszert” gondoltak ki, meg akarnak egyezni a marxistákkal és az oroszokkal, és a megegyezést követően ki akarnak vonulni „a katolikus frontvonalból”; 3. [Mindszenty] első római útját követően, mint a magyar kormány és a politikai pártok küldöttje, Jánosi József; második római útját követően pedig Nagy Töhötöm tartózkodott Rómában, így nincs kétség, hogy a híresztelések a jezsuitáktól erednek és ezt megerősíti az a tény, hogy a KALOT „kilépett a katolikus fiatalok uniójából” és a „nem katolikus ifjak más társulásaihoz” csatlakozott. Ezt követően ismertetette ezeket az ifjúsági szervezeteket. Különösen felrótta, hogy Pünkösöd napján (június 10-én) a KALOT fennállásának 10. évfordulójára emlékező ünnepséget tartott, s ezen köszöntötték a MADISZ jelenlévő küldötteit és az orosz ifjúság küldötteit. Kerkai pedig felolvasta XII. Piusz pápának a KALOT-hoz küldött üzenetét és buzdítását, miszerint haladjon tovább ezen az úton.

„Magyarország Prímása” szerint „nem lett volna szabad visszaélni a pápa nevével és tekintélyével”. Amikor két alkalommal Rómában időzött, bár kért, mégsem kapott instrukciót a magyar–orosz kapcsolatok felől. Egyben kifejtette, hogy véleménye szerint nincs semmi alapja a két jezsuitával és a Szentszékkal kapcsolatos híreszteléseknek, még akkor sem, ha ők ezt terjesztik. Az egyházi ügyek vitele a püspökök, sőt, a fölöttük álló Prímás feladata. A Hercegprímás itt nem írta le, hogy a politikai ügyek vitele is, mégis, ebben az értelmezésben az egyházi ügyek és a politikai ügyek egyaránt az ő hatáskörébe tartoznának. Majd így folytatta: „Aligha feltéte-

1 Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 91rv-92rv, az 1946. december 29-én küldött hitelesített példányt lásd i. h., ff. 128–130. Szövegét lásd az idegen nyelvű részben. Magyar fordítását elemzésünkkel lásd: *Somorjai Ádám OSB: A „modus vivendi” fogalmának újdonsága 1945–1948-ban. Idáig nem kutatható vatikáni dokumentumok alapján*, i. m.

lehető, hogy két, az oroszokkal politikai játékokba kezdő pap olyan instrukciókat kapott a Szentszéktől, melyeket Magyarország ugyanakkor Rómában levő Prímásától megtagadtak.”

A kérdésben tájékozódott a két érintett jezsuitánál, sőt tartományfőnököknél is, de mint írja: „semmi biztosat nem sikerült megtudnom bármi kifejezett és különleges, Őszentségétől vagy a Szentszéktől származó instrukcióról vagy jóváhagyásról, melyet akár a KALOT, akár az élén álló két nevezett atya kapott volna.” A bíboros Hercegszentszék hátsó szándékot tulajdonított Kerkainak a pápai üzenet felolvasása miatt és feltételezte, hogy a jezsuita páter egy korábbi buzdítást használt fel és terjesztett ki a jelenre.

Mindezek után Mindszenty azt kérte, hogy az Apostoli Szentszék küldjön neki egy levelet, „melyben kifejezetten az áll, hogy e dologban Magyarországon sem a katolikusok egésze, sem bármely része nem kapott instrukciót a Szentszéktől, senki útján, sem előszóban, sem levélben.” Majd leírta ellehetetlenülését: „Ha a kért levél hatása nem erősíti meg a lelkeket, a püspökök és alulírt aligha vállalhatják a felelősséget a Katolikus Egyház magyarországi ügyeinek helyes intézéséért.” Arra hivatkozott, hogy az említett jezsuiták „felelőtlenül meggyengítik” az oly szükséges egységet. „Ami pedig engem illet – írta –, eljárásomódomat a közvélemény könnyen úgy értelmezheti, mintha a Szentszék bizalmát már elvesztettem volna, miközben egyik-másik jezsuita teljességgel bírja azt. A tomboló csatákban, melyeket a hit megőrzéséért meg kell vívnunk, siralmasnak és a nagyon kártékonynak látjuk azt az okosan kifundált konstrukciót, hogy a püspökök akarata és a hívek jóérzése ellenére, az Apostoli Szentszék állítólagos támogatásával nyújtának segítő kezet a moszkovitáknak.”

Mindszenty első, 1946. június 27-én kelt levelének elemzése

A levélben rögzített dátumok nem egészen pontosak

Az első levélben azt írja, hogy „múlt év decemberének elején [...] P. Jánosi József jezsuita [...] elment a Szentszékhez”. A pontosabb dátum, ha hihetünk Borbély István provinciális emlékezetének, aki 1946 novemberében így fogalmazott: „az 1945. múlt év december 20-án, 21-én vagy 22-én elutazott”, illetve Schoenfeld budapesti amerikai követ friss információi szerint: december 21. előtt néhány nappal. Ebbe még belefér a december eleje, de valószínűsíthető, hogy inkább december közepe. A lényegen nem változtat, de a pontosság kedvéért ennyit meg kell jegyezzünk.

Ugyanígy, azt írja: „amikor én második római utamról (február 18. és március 19. között) már hazatértem.” A március 19-i dátumot úgy kell érteni, hogy akkor érkezett meg Esztergomba.

Magyarországtól azonban március 18-ig volt távol. Idézzük az Új Ember korabeli híradását: „március 18-án délben ismét repülőgépre szállt és délután háromnegyed négy órakor a Budapest-mátyásföldi repülőtérre érkezett, majd rövid fővárosi tartózkodás után visszatért érseki székhelyére, Esztergomba.”² Március 18-át ír emlékirataiban is, idézzük: „Amerikai katonai repülőgép hozott haza 1946. március 18-án.”³ Március 18-a éjszakáját föltehetően Budán, prímási palotájában töltötte. Mindkét helyszín saját területe, így egyaránt jó a március 18. és a március 19. is. Ráadásul az utóbbi dátum Szent József ünnepe, amely egyben az ő névnapja, amelyre jól emlékezhetett. Így ez a dátum pontos, de kommentárt igényel.

Arra gondolhatunk e két példa alapján, hogy az események közepette, friss emlékezetből diktálhatta a két levelet.

A levél hangvétele nem mentes egyfajta fennsőbbbségi attitűdtől

Van egy stílusterés az 1. sz. pont elején: „A külföldi újságok, melyek közül néhány kezembe jut, *Magyarország Prímásának* első római útja után [...]” Egyes szám első személy után hirtelen egyes szám harmadik személybe csap át. A *Magyarország Prímása* kifejezést alább még ötször is megismételte: „element a Szentszékhez azzal a tervvel, hogy a *Magyarország Prímásától* megküldött információkat helyesbítse”; „Ha egy területen vannak püspökök, sőt, *Prímás* is van felettük”; „melyeket *Magyarország* ugyanakkor Rómában levő *Prímásától* megtagadtak; „Annál kevésbé volt szükség ilyen lépésre, hogy *Magyarország Prímása* ismét Rómába utazott, és ha instrukciókra van szükség, azokat kikérni és a híveknek továbbítani a *Prímás* dolga”. A *Magyarország Prímása* kifejezés ilyesféle többször indoklás nélküli használata fennsőbbbséget van hivatva hangoztatni.

A levél spontán szerkesztése

Bár az első pontban már kifejtette Jánosi [első] római útjával kapcsolatos fenntartását, a harmadik pontban szükségesnek tartotta megismételni, hogy kiderüljön a személyével kapcsolatos párhuzam: saját első és második római útja, ill. mindkét római útját közvetlenül követően az első, majd a második megnevezett jezsuita római útja. Így mindkét jezsuita „*Magyarország Prímásának*” két útja *után* utazott ki, ezzel a szerkesztéssel a személyes megbántottság is szól belőle, mintha a két jezsuita

2 A Hercegprímás római utazása, in: *Új Ember* 2. évf. 1946. március 31. 3. oldal. Interneten: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/UjEmber_1946/?pg=98&layout=s

3 *Mindszenty József*: Emlékirataim, 5. kiadás, Budapest 1989. 113. Az utazás részleteire lásd: *Németh László Imre*: Mindszenty megvalósult álma. A Santo Stefano Rotondo és a Szent István Ház. Budapest 2009. 37–44.

egy-egy útját az ő két római útja eredményeinek korrigálási szándéka váltotta volna ki. Ez a harmadik pont egyik, sorok közötti mondanivalója.

A másik az egyház és a politikai vezetők szembeállítása, miszerint a püspökök, nevezetesen a Prímás az egyház, a két jezsuita pedig a magyarországi politikai vezetők véleményét vallaná. Azt, hogy a két jezsuita nem az egyház álláspontját képviseli, azzal is indokolja, hogy itt, a harmadik pontban azzal érvel, hogy a KALOT azzal a szándékkal lépett ki a katolikus ifjak szervezetéből, hogy a nem katolikus ifjúsági szervezethez csatlakozzék.

Mindezen kifejtését követően olvashatjuk a fontos megállapítást: „Ő felelős Isten és az emberek előtt az egyházi ügyek viteléért.” Nem pontosítja, hogy a politikai ügyek kezeléséért is. Ugyanakkor egész működéséből azt tapasztaljuk, hogy felfogása szerint az egyházi (hitbeli és erkölcsi) ügyek és az egyház által vállalható politikai ügyek egyaránt az ő hercegprímási hatáskörébe tartoznának. Amikor a püspökökre hivatkozik, nem írja, hogy valójában ő az, aki rendre – a püspökök megkérézése nélkül, mint a püspöki kar elnöke – püspökkari körlevelet tett közzé.

Magának vindikálja az instrukciók kérésének és továbbításának az illetékességét is: „és ha instrukciókra van szükség, azokat kikérni és a híveknek továbbítani a Prímás dolga.”

„Magyarország Prímásának” kizárólagos a vezetői szerepe egyházi és politikai téren egyaránt

Mindszenty nyomatékosítja kérését, amikor bemutatja ellehetetlenülő helyzetét az Apostoli Szentoszlop tényezői előtt: „Ha a kért levél hatása nem erősíti meg a lelkeket, a püspökök és alulírt aligha vállalhatják a felelősséget a Katolikus Egyház magyarországi ügyeinek helyes intézéséért.” Értsd: a kibontakozó új hazai Kulturkampfbán „a küzdelemben oly szükséges egység” akkor jön létre, ha a katolikus tábor tényezői felsorakoznak a bíboros hercegprímás konfrontatív politikai vonalvezetése mögött. Amely politikai vonalvezetés – utólag már tisztán láthatjuk és a saját korában a kritizált három jezsuita páter előre látta – helytelen premisszákra épült: a nyugati szövetségesek nem érkeztek meg tavasszal, hogy megvívják a háborút Magyarország (Kelet-Közép-Európa) felszabadításáért.

„A tomboló csatákban, melyeket a hit megőrzéséért meg kell vívunk” – A hit megőrzése ebben az értelmezésben a hit közéleti érvényesülése az egyházi hierarchia vezetésével. Ez a nézet a keresztény királyság korszakában életszerűbb volt, de már akkor sem érvényesült az óhajtott mértékben.

A jezsuitákról feltételezi, hogy az Apostoli Szentoszlop állítólagos támogatásával segíteni akarnának a moszkovitáknak és ebben szembekerülnének 1. a püspökök akaratával, 2. a hívek jóérzésével.

Feltűnő, hogy Mindszenty nem tájékoztatta a Szentszéket arról, hogy június 8-án egy igen elmarasztaló levelet küldött Kerkainak, amelyben közölte vele, hogy korábbi pártfogását visszavonja, ill. a két példányban adott pártoló sorait visszakéri. Erről a püspököket is értesítette. Hogy miért hallgatott erről? Nyilván tisztában volt azzal, hogy részletesen ki kellene fejtenie, miért fejezi le a hercegprímás az ország legnagyobb hatású és legnépesebb, legsikeresebb katolikus egyesületét.

Az említett két jezsuita, Kerkai és Nagy, június 24-én hosszú igazoló jelentést írt Mindszentynek. Ebben hivatkoztak a pápa különleges bizalmára is. Ezt a hercegprímás „förmedvénynek” nevezte és ez bőszíthette fel őt annyira, hogy június 27-én megírta levelét Montininak.

A második levél az első ismételése, kelte: 1946. december 29.

Erre az első bíborosi levélre, bár azt az augusztus 2-a előtti napokban látta a Szentatya, nem érkezett vatikáni válasz. Az augusztus 12-én készült följegyzés szerint szeptemberre várják a jezsuita provinciális jövetelét és vele akarnak egyeztetni. A válasz hiányát maga Mindszenty bizonyította azzal, hogy hat hónappal később, 1946. december 29-én, hitelesített másolatban újra megküldte levelét Montininak és ezt, biztonság kedvéért papjával, Péterffy Gedeonnal,* kézpostán küldte.

Itt nem találunk mást, mint az előző levél átgépet és 1946. december 29-én hitelesített szövegét. A primási levéltáros hitelesítése: „In fidem exempli, Strigonii, die 29. Decembris 1946. Dr. Ladislaus Pordán* [s. k.] Archivarius Primatialis”.

Ugyanakkor alább azt is látni fogjuk, hogy a sürgöttetett válasz erre sem érkezett.

A harmadik levél: az első ismételése és P. Kerkai működésének kifogásolása: 1948. május 15.

A megismételt panaszlevélre sem érkezett Mindszenty számára válasz, ezért másfél évvel később (!), 1948. május 15-én mellékletként újra megküldte Montini szubsztitutusnak első levelét. Idézzük: „Mindeddig semmi visszajelzést nem kaptam abban a súlyos és kényes ügyben, amelyet említett levelemben előterjesztettem. Szíveskedjék főtisztelendő Excellenciád kegyesen megengedni nekem, hogy ugyanezt a kérdést újból felvethessem. Kedvem ellenére ugyan, de kénytelen vagyok visszatérni az ügyre.” Ebben a levelében, miután 1946 végén Nagy Töhötömöt a jezsuita generális, Borbély István tartományfőnök javaslatára, Dél-Amerikába disponálta, már csak Kerkai Jenő maradt a hazai porondon, ezért megismételte ellenében a korábbi vádakát. Mint írja, ismételten tárgyalta a tartományfőnökkel, de ez nem vezetett célra, ezért fordul ismét az Apostoli Szentszékhez.

A KALOT-ot 1946 júliusában feloszlatta a Belügyminisztérium – bár új néven újra kezdhette munkáját, de annak alapszabályát mégsem hagyták jóvá. Kerkai

1947. július 1-jével belefogott a Szociális Központ, majd a Falu Manréza megszervezésébe és még 1948-ban is lelkigyakorlatokat tartott itt. Ráadásul 1948 tavaszán két alkalommal is Rómában járt, ahol bizonyára referált. (Ennek részleteiről Kerkai kihallgatási jegyzőkönyvei nyújtanak információkat.) Ezzel érdemelhette ki a bíboros hercegprímás rosszállását.

Mindszenty harmadik panaszlevelével kapcsolatos az az Államtitkárságon 1948. június 6-án 4732/48. ikt. számmal fekete tollal készült, kézirásos, egészlapos belső följegyzés, amely 1. sürgeti a P. Jánosival és P. Kerkaival kapcsolatos előzmények előkeresését, 2. Mons. Rotta véleményének megkérését, 3. feltételezi, hogy az iratanyag az Első Szekcióhoz (Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja) került át, 4. szükségesnek tartja, hogy valamely válasz adassék Mindszenty bíborosnak. Hangsúlyozzuk, hogy ez a belső följegyzés a II. Szekcióban készült, amely Montini szubsztitútus alá tartozik, és az I. Szekció, tehát a Tardini dikasztériuma alá tartozó levéltári anyag részeként maradt fenn.⁴ Itt is azt látjuk, hogy a két szekció, amelynek illetékessége: II. az általános és I. rendkívüli egyházi ügyeinek intézése, szorosan együttműködött egymással, bár hivatala és levéltára is két különböző szervezeti egység, és így alkották együtt a Vatikáni Államtitkárságot.

Mindszenty eme három panaszos levelét az Általános Ügyeket intéző, az Államtitkárság Második Szekciójának élén álló Montinihoz címezte. Az általános szövegezésű választ, amely a részletekre nem tért ki, a Szentatya nevében a Rendkívüli Ügyeket intéző Kongregáció, az Államtitkárság Első Szekciójának élén álló Tardini 1948. július 23-án írta alá. Az indoklás: illetékességből. Iratanyagunk ezért ilyen bőséges az általunk kutattatott vatikáni levéltárban. Ez a válasz kimerült az általánosságokban és nem tért ki érdemben a bíboros hercegprímás kérésére.

A válaszlevél fogalmazványát Barbetta ügyhallgató készítette,⁵ Tardini hagyta jóvá, javításait követően fordították latinra. A Tardini által utólag beillesztett szavakat kurziváljuk. Így kezdi: *Őexcellenciája, Mons. Sostituto, annak idején, illetékességből* átküldte 3436/1946 és 3567/1948 ikt. sz. levelét, amelyben az Egyház jogainak védelmében fölmerült néhány nehézségről ír. Sajnálataát fejezi ki a késői válasz miatt. Egy kihúzott mondatban arra van utalás, hogy ennek oka a hivatal félreértése és Mindszenty jóságára apellál, hogy ezt bocsássa meg. Majd folytatja, hogy az Államtitkárság nem mulasztotta el, hogy illő módon foglalkozzék jelzésével és *javaslataival*, majd kihúzva: és ezzel kapcsolatban alkalmas megbeszéléseket folytatott. A záradékban, *Őeminenciáját, papságát és híveit megerősítendő, megújít-*

4 Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, f. 90. A szomszédos fólión fennmaradt Don Antonio Mauro ügyintéző 1948. június 8-án kelt egysoros kérdése Barbettához: „Az I. Szekció tájékoztatva van-e erről a kérdésről?” Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, f. 89. Szövegét lásd az idegen nyelvű részben.

5 A latin nyelvű hivatali példány jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, f. 85. Az olasz nyelvű fogalmazvány jelzete: i. h. f. 86. Szövegét lásd az idegen nyelvű részben.

ja a Szentatya különleges megerősítő apostoli áldását. Az alkalmat felhasználva csókolja szent bíborát és odaadásáról biztosítja.

A három Mindszenty-levél összegzése

Mindszenty nem jutott dűlőre a magyar jezsuitákkal, nem beszélte át velük a „modus vivendi” fogalmát, ami számára új volt és csak körülírni tudta. A „modus vivendi” ugyanis a Vatikán konkordatárius politikájának alapfogalma, és amely állammal nem sikerült konkordátumot kötni, így Csehszlovákiával, ott „modus vivendi” megkötésére kerülhet sor. Csehszlovákia esetében Mindszenty érintett volt mint esztergomi érsek, hiszen érseksége területének nagy része a Duna északi vonalára esett, csehszlovák oldalra. Jánosi nem új fogalmat vezetett be, hanem ő, aki külföldön tanult teológiát és filozófiából ott is doktorált, professzorként, ha nem is kánonjogászként, ismerhette azt. Az esztergomi érsek pedig, aki ismételten sürgette Rómában a (cseh)-szlovákiai területek fölötti joghatóságának elismerését, nem volt ennek az alapfogalomnak tudatában. Lehet, hogy nem kérdezte meg munkatársait?

Tehetatlenségében az Apostoli Szentszékhez fordult, de nem közvetlenül XII. Piusz pápához, hanem általános ügyekben helyetteséhez, Montini szubsztitútushoz. Megerősítő választ akar tőle, bizonyára azért, hogy felhasználhassa azt, de hiába, az óhajtott válasz nem érkezett meg. Bár a pápa is látta, de nem közölte álláspontját, és a hivatal megelégedett azzal, hogy megkérdezze a Rómába érkező jezsuita tartományfőnököt, majd ezt követően, ügyintézői szinten, a levelet archiválta. Viszont ennek eredményeképpen megőrződött két fontos igazoló levél a tartományfőnök részéről. – A kért válasz nem érkezvén meg, Mindszenty kézi postán újra megküldte levelének hitelesített másolatát. Ennek sorsáról egyelőre nem értesülhettünk, feltételezhetően az Általános Ügyek Szekciójának levéltárában találhatunk rá. Majd szükségesnek látta, hogy újabb másfél év elteltével újra csak panasszal éljen és csatolja az első levél másolatát. Erre kapott egy általános, udvarias választ. Sem XII. Piusz, sem Montini, sem Tardini nem tértek ki érdemben kérésének teljesítésére. Talán azért is, mert 1948 júniusában már látható volt, hogy a konfrontatív kurzusnak nem lesz jó vége és nem akarták tovább mérgesíteni a helyzetet. De még inkább azért, mert esztergomi érseki kinevezésével egyben azt a illetékességet is megkapta, hogy intézze a helyi ügyeket, továbbá azért, mert az Apostoli Szentszék elsősorban nem politikai fórum, hanem egyházkormányzati. Ha valaki hit vagy erkölcs kérdésében megrögzötten tévedéseket hirdet, azaz eretnek, akkor van joghatóságuk eljárni. Ha azonban egy egyházi vezető politikai téren megegyezést keres, vagy elutasít, akkor azt személyes belátására bízhatja. A római hallgatás, majd a harmadik sürgetés utáni általános válasz, amelyet illetékességből nem a címzett, hanem a másik dikasztérium vezetője adott meg, beszédesen bizonyítja, hogy Mindszenty olyat kért, ami nem teljesíthető. Arra is gondolhatunk, hogy tapintatból nem akarták kioktatni a bíborost.

A tárgyalási kezdeményezéseket titokban kellett tartani. Ha a Szentszék olyan választ küldött volna Mindszentynek, amit ő szeretett volna, az tökéletesen diszkreditálta volna a Szentszék tapogatózását.

Ezekből az újonnan előkerült forrásokból azt láthatjuk, hogy Mindszenty egyház- és politikavezetői felfogása monarchikus, a levélből kisüt, úgy tartotta, hogy amint a római pápa az egész egyház fölött, úgy ő, „Magyarország Prímása” a helyi egyház fölött gyakorol joghatóságot. Ettől már nincs messze az a gondolat, hogy ő a római pápa magyarországi helytartója és beosztottja, akiről föltételezi, hogy politikai téren is illetékes instrukciókat adni az ő számára.

Azt is megállapíthatjuk, hogy a „modus vivendi” gondolata számára újszerű volt, hiszen a püspökök által elfogadott rendszerről ír, ami azt is jelenti, hogy ez a fogalom hazai egyházi illetékes körökben megvitatásra nem került, sőt, értetlenség övezte. Mentségükre szolgáljon, hogy Magyarországon a konkordátum nem volt bent a jogrendben, lévén Magyarország keresztény ország. Ausztria 1855-ben kötött ugyan konkordátumot az Apostoli Szentszékkel, de azt – mindkét fél egyetértésével – hamarosan hatályon kívül helyezték, a hazai püspökkinevezés 1927 után pedig az ún. „*intesa semplice*”, az egyszerű megegyezés jegyében történt, amely Mindszenty idejében még vagy már nem volt a hazai egyházi köztudat része.

Az utókor már többet tud az elődök által megvívott csatákról. A „modus vivendi” új neve „vatikáni keleti politika”: az Apostoli Szentszék keleti politikáját, amely a hatvanas évek kezdetétől bontakozott ki, az érintett helyi egyházak, hazánkban mindmáig ható érvennyel, bizalmatlanul szemlélték. Elmondható, hogy a negatív helyi egyházi tapasztalatokon túl ebben a negatív megítélésében része van Mindszenty bíboros emlékiratai recepciójának is. Valahogy azonban el kellett indulni a hidegháború periódusa után, megelőzve a nagyhatalmak és az ideológiák közti konfliktusos helyzet kibontakozását.

Végeredményben azt mondhatjuk, hogy a Szovjetunióval, ill. a kommunista hatalomátvétellel kötendő „modus vivendi” képviselői – mind a magyarországiak, mind pedig a vatikániak – megelőzték korukat. Ezt a hétköznapiok bölcsességét azonban más megfogalmazásban is megtaláljuk a közelmúlt tapasztalatában. Egyrészt a konfrontatív helyett a megegyezési vonalvezetésben, amelyet nem csupán a méltán megvetett békepapi vagy III/III-as ügynöki kiadásban ismerhetünk, hanem az egyes, híveikért, vagy egyházi iskolák esetében intézményeikért felelős egyházi elöljárók vagy más szektorvezetők hétköznapi helyzetállásában tapasztalhattunk meg.

II.

A „modus vivendi” teoretikusa:

Prof. Dr. P. Jánosi József SJ beszámoló

Prof. Dr. Jánosi József (1898–1965), 1913-tól jezsuita, filozófiai tanulmányait Innsbruckban és Valkenburgban végezte, teológiát Rómában tanult, ahol 1926-ban pappá szentelték. 1935-től Budapesten, a Pázmány Egyetemen, majd 1940–1943 között Kassán tanított filozófiát, 1942-től ismét Budapesten, mint a dogmatika tanára. Jelentős szerepe volt a Magyar Szent Kereszt Egyesületben, amely védelmet és támogatást nyújtott a zsidótörvények által sújtott katolikus konvertitáknak, valamint a pápai nunciatura zsidómentő munkájában 1944. március 19., a német megszállás után. 1945-től ezen túl a szegedi jezsuita rendi főiskolán a filozófia és vallásbölcselet tanára. A kormány egyik jelöltje volt az esztergomi érseki székre. 1949. február elején Barankovics Istvánnal és unokatestvérével, Blaskó Máriával¹ egy amerikai követségi autóban elhagyta az országot, s még abban az évben kilépett a Jézus Társaságából is. Gimnáziumi tanár, majd Königsteinben filozófiatanár, 1951–1954 között a Szabad Európa Rádióban a katolikus egyházi műsor szerkesztője. Ezt követően német egyházi szolgálatba lépett.² Halálának körülményei tisztázatlanok: Freiburg im Breisgau felé utazva kiesett a robogó vonatból.³

A kötetünkben közölt hét német nyelvű dokumentum időrendben két csoportba oszlik. Az első két dokumentum 1945. december 29-én kelt, és XII. Piusz pápa 1946. január 13-án adta le iktatásra Államtitkárságán. Ezeknek őrzési helye az Államtitkárság I. Szekciójának levéltára. A második csoportba öt számozott dokumentum tartozik, ezekből flamand nyelvű változat és olasz nyelvű összefoglalás is készült, a német eredetiből és az olasz összefoglalásból az Államtitkárság I. Szekciójának levéltárában találtunk példányt, a német és a flamand változathoz pedig a jezsuita levéltárban.

1 Blaskó Mária (1892–1956), tanárnő, író, az NSZK-ban telepedett le.

2 *Bikfalvi Géza*: Magyar jezsuiták történeti névtára, 1853–2003. METEM, Budapest 2007. 104; <http://jezsuita.hu/nevtar/janosi-1934-ig-janicsek-jozsef/> és Magyar Katolikus Lexikon V (2000) 657sk., továbbá *Borbándi Gyula*: A Páter. Emlékek Jánosi Józsefről, in: *Vigilia* 2005. 10. sz. 792–800. Lásd még *Német Béla SJ* nekrológját a *Magyar Papi Egység* 1966. évi húsvéti számából (35. szám), 88–89.

3 Halálának oka feltehetően titkosszolgálati akció volt, lásd: *Petrás Éva*: Álarcok mögött. Nagy Töhötöm életei. I. m. 201sk. Ezen titkosszolgálati információ szerint nem Németországban, hanem az ausztriai Grazban működött volna és rendszeresen egy határközeli olaszországi egyházközségben teljesített volna lelkipásztori szolgálatot. A halál azonban Friesenheim közelében, ahol lelkesíti teendőit végezte, Nyugat-Németországban következett be.

Jánosi első római utazása: 1945. december 21.

Jánosi 1945. december közepén utazott Rómába,⁴ politikai körök megbízásából. Schoenfeld amerikai követ jelentése szerint elutazása előtt „megbeszélést folytatott Vorosilovval,* Rákosival* és Szakasits-csal.* Jánosi küldetését arra szánták, hogy a Vatikánnál ellensúlyozza Mindszentynek a magyarországi viszonyokról szóló szovjet- és kormányellenes beszámolóit. „[...] Jánosi – aki állítólag pénzt kapott ezért az útjáért az oroszoktól – esetleg Párizsba és Londonba is elmegy, hogy megkíséreljen elébe vágni a Vatikánból a magyar helyzetről a világ fővárosaiba megküldendő jelentésnek. Jánosi elutazása előtt a miniszterelnök azon kérésével keresett fel, hogy könnyítsem meg a kormánymisszióknak tekinthető utazását, ezért ajánlólevelet adtam neki Tittmannhoz.”⁵ Akkor Jánosi elmondta, hogy egyfajta ’feszélyezetttség’ érez, mivel itteni barátai kommunistának nézik.”⁶ „Jánosi páter volt az első egyházi személy, aki kormány megbízatásnak tett eleget, lényegében Mindszenty hercegprímás ellenében. Következményeiben rövid távon azzal járt, hogy Jánosi páter és Mindszenty hercegprímás menthetetlenül szakítottak egymással.”⁷

Jánosi első római utazásához két irat köthető, mindkettő német nyelven készült. Az első dokumentum címe: „Die politische Lage in Ungarn” (A politikai helyzet Magyarországon), terjedelme három és fél gépelt oldal. Ebben előbb áttekintést ad a politikai pártokról. Az iratgyűjtőn a ceruzával írt olasz nyelvű megjegyzés szerint „nagyon érdekes”. A levéltár felé pedig ugyanott utasítás, hogy cédulát kell készíteni Mindszentyről is. Majd a Kisgazdapárt legfelső vezetését elemzi. A második dokumentum címe: „Die politische Lage der katholischen Kirche in Ungarn” (A katolikus egyház politikai helyzete Magyarországon), terjedelme nyolc és fél gépelt oldal. Előbb

4 Az elutazás dátumát P. Borbély István SJ, aki Jánosi közvetlen egyházi előjárója volt, tehát az utazásra az egyházi engedélyt ő adta meg, egy évvel később így adta meg: „P. Jánosi valamikor múlt év december 20-án, 21-én vagy 22-én elutazott.” Borbély István német nyelvű igazoló jelentése a jezsuita rend római vezetése számára, 1946. november. Lásd alább, 223. lapon; Frissiben fogalmazott amerikai titkosszolgálati jelentések szerint P. Mócsy Imre Rómában élő jezsuita úgy tudta, hogy 1945. december 21-én érkezett, lásd: *Petrás Éva: Álarcok mögött. Nagy Töhötöm életei*, Budapest-Pécs 2019. 106. 384. jegyzet.

5 Harold Hilgard Tittmann Jr. (1893–1980) 1941–1944. július 8. között a Vatikánnál amerikai ügyvivő. Schoenfeld 1945. december 15-én írt neki, lásd: National Archives and Record Administration, College Park (MD, USA), Record Group 84, Foreign Service Posts of the Department of State, Hungary, Budapest Mission, General Records 1945. 840.1-840.7.

6 H. F. Arthur Schoenfeld követ 1143. sz. jelentése a külügyminiszterhez. Budapest 1945. december 21. Megjelent in: *Somorjai Ádám–Zinner Tibor: Majd’ halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez*. Budapest 2008. 243–244.

7 Így értékeli az első római utat *Balogh Margit: Mindszenty József*, i. m. 508.

áttekintést ad a múltról: hitlerizmus és Horthy-rezsim, majd a jelenlegi helyzetet elemzi. Megkülönböztet progresszív és konzervatív irányzatot. Két oldalon jellemzi a hercegprímást, idézzük: „tipikus voluntarista, erős akaratú ember, uralkodói természet, autokráciára hajlamos, merev és semmiképp nem kész kompromisszumokra. Azt, akinek különbözik a véleménye az övétől, azt személyes ellenségének tekinti. Általános vélemény szerint kevés politikai érzékkel bír. Erősen tekintélyelvű: ő a vezér. A primásokat megillető régi privilégiumokból nem enged: ő herceg és az ország zászlósura. Legitimizmusa közismert, ezt nem rejtí véka alá, mint ahogy nem titkolja a Habsburgokhoz való ragaszkodását sem. Legbensőbb kapcsolatban áll az arisztokráciával. A Kisgazdapárttal szemben szinte nyílt ellenszenvvel viseltetik; őket szinte hazaárulóknak tekinti állítólagos engedékenyséjük és gyengeségük miatt.” Majd elemzésében kitér arra, hogy „A hatalom birtokosai most hajlanának arra, hogy a progresszív katolikusokat felhasználják a primás ellen, különösen azért, mert nagyon hűvösen viselkedik irányukban. A primás azt kívánta, hogy a progresszívek és a konzervatívok közös pártban és akcióban egyesüljenek, amit azonban azok [a progresszívek] elutasítanak a következő két okból: 1) A természetjog követeli a legradikálisabb szociális reformokat az erősen elmaradott Magyarországon; 2) az egyház érdeke is, hogy a katolikusokat ne tarthassák reakciósnak és maradiaknak. A konzervatívok sokszorosan tehetnek arról, hogy Magyarország ebbe a mostani katasztrofális helyzetbe jutott. Tehát egyenesen szükség szerű, hogy az egyház részt vegyen a szociális és demokratikus átalakulásban, sőt bizonyos pontokon annak élére álljon.” Majd kifejti, hogy „Minthogy a kormány tudja, hogy a primás rendíthetetlen és a tömegek hangulatát könnyen maga felé képes fordítani, ezért fél tőle, szeretné elszigetelni és háttérbe szorítani.” Ezt követően a Katolikus Akcióra tér át, amely esetben nagy gyengeségnek tartja, hogy korábbi vezetését nem cserélték le és ugyanazok vezetik, mint egy évtizeddel korábban. Röviden jellemzi a korábbi, konzervatív, illetve a progresszív vezetőség személyiségeit, azok nézeteit. Utolsó mondata így hangzik: „A progresszív katolikusok háttérében nagyon képzett katolikus papok állnak, különösen Jézus Társaságának három pátere.”

Ez az első két dokumentum idáig ismeretlen volt a kutatás számára. Jelentőségét XII. Piusz is felismerte, amikor egy indigós, gépelt példányát magának fenntartotta és jelenleg az ő saját ún. „Fehér Dobozainak” egyikében találhatjuk meg.

Jánosi második római utazása: 1946. október 8.

Jánosi második római utazásának is politikai háttere van, és ezúttal öt dokumentumot leltünk fel. Miután 1946. szeptember 15-én megválasztották P. Jean-Baptiste Janssens^{*8} a jezsuita rend generálisává, politikai körökben fölmerült a gondolat,

8 Janssens, Jean-Baptiste (1889–1964), 1907-ben lépett be a Jézus Társaságába, 1938-tól az észak-belga jezsuita rendtartomány provinciálisa.

hogy az ő jószolgálatát kellene kérni abban az ügyben, hogy a Vatikán végre nunciust küldjön Magyarországra. Nagy Ferenc* miniszterelnök bízta meg őt azzal, hogy utazzon Rómába és tárgyaljon a kérdésben. Október 8-án amerikai repülőgépen érkezett Rómába. Fogadták az olasz Külügyminisztériumban, ahol Mario Conti olasz külügyi tanácsosnak elmondta, hogy a legfőbb akadály Mindszenty bíboros hercegprímás esztergomi érsek hajlíthatatlan magatartása, amit a szovjetek úgy értelmeznek, mintha az a Vatikán akarata lenne. Nem rejtette véka alá azon véleményét, hogy ha ez az akadály nem létezne, akkor nem lenne nehéz egyetértésre jutni a megszálló hatóságokkal. Jánosi személyét azonban – talán azért is, mert jezsuita létére világi megbízatást teljesített – Conti fenntartással fogadta.⁹ Azzal kapcsolatban nincs információnk, hogy a jezsuita generálisnál mit intézett, de jelentései megtalálhatók a generalícia levéltárában, ahonnan másolatban átkerültek a budapesti jezsuita tartományfőnökség levéltárába. Janssens flamand volt, ez magyarázhatja, hogy az őt dokumentumból négy elkészült flamand nyelvű változatban is.

Az 1946 novemberében az Államtitkárságra eljuttatott öt iratnak sincs kíséző dokumentuma, így arra következtethetünk, hogy ezeket is a jezsuita generaliciából vitte be vagy maga a szerző, vagy más jezsuita.¹⁰

Az első dokumentum címe: Előzetes megjegyzések egy orosz úrral folytatott megbeszélésekről szóló beszámolóhoz, terjedelme hat és fél gépelt oldal. Az iratgyűjtő utáni lapon Tardini fekete tollal írt megjegyzése: „1946. december 6-án a Szentatyától. Jól megvizsgálni”. Az anyagot Bafilének* szignálta ki. Jánosi beszámolója szerint 1946. szeptember 25-én a kórházban kereste fel egy orosz és felszólította, hogy találkozzék az orosz követség egy emberével. Ilyen kezdetek után három alkalommal találkozott Oszokinna, az orosz követség első követségi tanácsosával, mindegyik alkalommal 19 órától éjjelig tárgyaltak. Jánosi információt kért Oszokinna-ról Nagy Ferenc miniszterelnöktől, aki elmondta neki, hogy ez az úr Moszkva bizalmi embere, speciális feladatokkal és felhatalmazásokkal. A fő, sőt egyetlen beszédtema a magyarországi „katolikus kérdés”, Mindszenty és a Vatikán szerepe volt. Ezt követően Jánosi a három beszélgetésről egy összefoglaló beszámolót nyújt, miszerint az oroszok 1944-ben nem ismerték fel időben, hogy az egyház Magyarországon „ha nem is politikai, de szellemi/lelki és szociális hatalom”. Mindszentyvel kapcsolatosan Oszokin véleménye teljesen elutasító. Jánosi szerint az oroszok hajlandók lennének kompromisszumra, ha viszonylagos konszolidáció következne be Magyarországon, de ennek legnagyobb akadályát a katolikus kérdésben látják, más

9 Lásd: *Balogh Margit*: Mindszenty József, i. m. 510. Hivatkozással M. Conti 1946. október 12-én kelt jelentésére.

10 A jezsuita generalícia Rómában a Vatikán közvetlen közelségében épült fel, a Szent Péter-teret övező kolonnádok délnyugati oldalán, a Gianicolo domb lábánál. 2000-re „Terminal Gianicolo” parkoló itt épült meg, alagútja a generalícia alatt vezet át a domb gyomrába.

szavakkal a bíboros személyében, pontosabban a bíborosnak a tömegekre gyakorolt hatásában. Ugyanakkor a bíboros nem adott pozitív programot, kimerült a kritizálásban, talán azért is, mert pozitív program esetén tábora több részre szakadna, így a bíboros pártalapítási kísérlete is sikertelen maradt. Az oroszoknak az lenne kedvező, ha Mindszenty visszavonulna a politikából vagy megszűnne „reakciós” lenni és ehhez szükségük van a Vatikán támogatására. A bíboros nem a „modus vivendi”, hanem a „modus pugnandi”, vagy „labili modo convivendi”¹¹ álláspontjára helyezkedik. Az orosz vélemény szerint a bíboros mindent a Vatikán utasítására tesz. Jánosi fölvetette, hogy egy nuncius érkezése hasznos lehet és Oszokin nem vetette el a fölvetést. Jánosi beszámolóját azzal fejezi be, hogy sajnálatos módon nem jutott eszébe, hogy a magyarországi püspökök római „ad limina” látogatásának az engedélyezését kellene kérni, hogy a megegyezésre hajlamos püspökök is szóhoz juthassanak.

A második dokumentum mintegy jegyzőkönyv az Oszokinnal folytatott beszélgetésről, címe: *Beszélgetés egy Magyarországon felelős beosztásban lévő orosz fér-fival*, terjedelme kilenc és fél gépelt oldal. Az orosz tiszt záró mondatai: „A Mindszentyvel szembeni bizalmatlanságunk végleges. A Vatikán iránt sincsen sok bizalmunk. De ott talán akadnak értelmes emberek. Meg vagyok győződve, hogy ott meghallgatják majd önt, de majd marad minden a régi, amíg a dolgok folyása rá nem kényszeríti a Vatikánt egy 180 fokos fordulatra. De akkor már, természetesen, nem lesz közel a dolgokhoz, mivel akkor már túl késő lesz.”

A harmadik dokumentum témáját az államtitkársági olasz nyelvű följegyzés így adja meg: *Tildy Zoltán köztársasági elnök és Nagy Ferenc miniszterelnök nyilatkozatai*, terjedelme öt gépelt oldal. Mindkét közjogi méltóság, amikor tudomásukra jutott, hogy Jánosi Rómába készül, arra kérték, hogy nyilatkozataikat bizalmasan hozza a Szentatya tudomására. Tildy szerint a primás nem vesz tudomást a Magyar Köztársaság elnökéről. A primás nem hajlandó őt fölkeresni Budapesten, ő viszont hivatalából fakadóan nem teheti meg, hogy elmenjen Esztergomba. Majd Tildy így folytatja: „Az a szerep, amit a primás játszik, a legnagyobb mértékben szerencsétlen és rendkívül sokat árt – különösen az oroszokra tekintettel – mind a vallásnak, mind a hazának.” Ugyanakkor „Magyarország egyik legsúlyosabb és legveszélyesebb problémája a „katolikus” vagy jobban mondva a „Mindszenty-kérdés”. A harmadik pontban kifejti: „Rendkívül kínos, hogy még nincsen nunciatúránk. [...] Az, hogy az oroszok hallani sem akarnak nunciatúráról, az számottevő mértékben a primás szenvedélyes, sőt okatlan [„unklug”] viselkedésének tudható be.” Az ötödik pontban kifejti: „Rendkívül szükséges lenne, hogy az egyház részt vegyen a demokratikus intézmények kiépítésében. [...] A fő nehézséget számunkra azonban

11 Harcolás módja, vagy a labilis módon történő együttélésé (latin).

nem a *prímás* Mindszenty okozza, hanem a *politikus* Mindszenty.” – Nagy Ferenc miniszterelnök üzenetében kéri, hogy a Vatikán „világos instrukciókkal vagy más módon, állítsa meg a prímás szerencsétlen politikáját és bírja őt jobb belátásra”. A negyedik pont szerint „A prímás fellépése demonstratív és ismételten utcai tüntetésekhez vezetett.” Végezetül, a hetedik pontban sürgeti Bánáss László* veszprémi püspöki kinevezését, akiben nagy a bizalma a kormánynak.

A *negyedik dokumentumnak* az olasz fordítás szerint adott címe: *A mai magyar helyzet és benne Mindszenty bíboros szerepe*, terjedelme 15 gépelt oldal. Jánosi ezúttal is kritikusan nyilatkozik a bíboros hercegprímás tevékenységéről.

Az *ötödik dokumentum* pedig a „modus vivendi” tételes kifejtése, terjedelme öt és fél gépelt oldal. Kezdő mondatai: „A modus vivendi középhelyet foglal el a kollaboráció (együttműködés) és az ellenállás között. Alkalmazása olyan helyzetben válik szükségessé, amikor a kollaboráció világnézeti okokból lehetetlen (legalábbis elméletileg), ugyanakkor az erőviszonyok vagy más megfontolások miatt az ellenállás se nem tanácsos, se nem lehetséges. Ezért, ilyenkor, ad evitandum maior malum¹² célszerű a modus vivendit, az együttélést választani.” Majd ezzel a gondolattal zárja: „A magyarországi egyház helyzete rendkívül feszült. Az oroszok mindent megfognak tenni, hogy [a maguk szempontjából] tiszta helyzetet teremtsenek, mielőtt Magyarországról kivonják a katonáikat. Ezért joggal állíthatjuk: a késlekedés veszélyes. Ha minden úgy marad, mint most, az egyház nehéz időknek néz elébe. És az egyház sorsa sok évre eldőlhet.”

¹² A nagyobb rossz elkerülése érdekében (Latin).

III.

A „modus vivendi” alkalmazója:

P. Nagy Töhötöm SJ iratai

P. Kerkai Jenő SJ 1935-ben látott hozzá a külföldi példák által inspirált programja megvalósításához. Fiatalabb rendtársát, Nagy Töhötömöt fokozatosan vonta be szervezete munkájába. A KALOT-mozgalom néhány év alatt páratlan sikert aratott és átfogta az egész országot. 1944/45-ben a tét már annak megmentése volt a front eseményei közepette és az, hogy folytathassa tevékenységét a háború után. A front napjait Kerkai az érdi KALOT-népfőiskola labirintus-jellegű pincerendszerében vészelte át, majd Dunaföldváron és Szegeden át jutott el Debrecenbe, Bánáss László plébánoshoz, akinek plébániai nagytermében ülésezett az Ideiglenes Kormány.¹ P. Nagy Miskolcon, aknatűzben, átszökött a fronton. Ezeket az élményeit megírta,² kézírata utóbb nyomtatásban is megjelent.³ A cél az volt, hogy a hódítóként érkező szovjet hadsereg engedélyezze a mozgalom működését. Ezt sikerült is elérni, de a siker részleges volt, mert a magyar kommunisták 1946 júliusában elérték Szviridov altábornagynál, a SZEB szovjet ügyvezető elnökénél, hogy Rajk László belügyminiszterrel betiltassa az összes egyházi és magán típusú egyesületet. Addig azonban bő egy esztendő telt el és ez az időszak volt Nagy Töhötöm fénykora.

Az ő esetében is, mint a másik két jezsuita páter esetében, az Apostoli Szentszékkel való kapcsolatfelvételt vizsgáljuk, így első lépésben az ő római utazásainak időkereteit kell rögzítsük. Ezeket táblázatosan megtaláljuk a róla szóló monográfiában.⁴ Eszerint *első* utazásának dátumai: érkezés Rómába 1945. július 12-én, távozás augusztus 24-én. Ennek az utazásnak egyik célja: „Cél: utasításokat kérni a Szentatyától, hogy milyen magatartást foglaljunk el az új helyzetben. A modus vivendi keresését ajánlja.”⁵ *Második* alkalommal 1945. október 11. és november 22. között tartózkod-

1 Bánáss is említést tesz Kerkairól és Nagy Töhötömről Angelo Rotta nunciushoz írt beszélő levelében: „Itt tartózkodik P. Kerkai és Nagy a Jézus Társaságból és már megkezdtek az ifjúság és a katolikus politikai párt szervezését az elfoglalt területen”, lásd 1945. január 31-én kelt kézírásos levelét Angelo Rotta nunciushoz, eredeti példány: ASRS AA.EE.SS., Pio XII, Ungheria 124, foll. 401rv.

2 Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, 216. fond Nagy Töhötöm irathagyatéka. Zsebnaptár: 216/22. Legépel napló: 216/47.

3 Előbb kivonatossan: *Nagy Töhötöm: Az arcvonalon való átszökés naplója*. Közreadja: Balogh Margit, in: Jelenkezünk 52 (1993/1) 113–152; majd teljes terjedelmében: *Nagy Töhötöm: Az arcvonalon való átszökés naplója* (1944. november–december). A szöveget gondozta, szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: Keresztes András. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 26 (2014/1-4) 251–296. Interneten: <http://mek.oszk.hu/16000/16033/>

4 *Petrás Éva: Álarcok mögött. Nagy Töhötöm életei*. ÁBTL–KRONOSZ, Budapest–Pécs 2019. 99sk.

5 OSZK Kt. 216. f. 74. ő. e. „Útjaim.”

dott az Örök Városban, erről az útról maradt fenn többek között legtöbbet idézett beszámolója Mindszenty számára.⁶ A *harmadik* utazás római napjai 1946. február 18. és május 8. közé esnek. A *negyedik* utazás folyamán ismételten Rómába érkezett 1946. július 5-én és távozott július 20-án. *Ötödik* alkalommal 1946. október 24-én érkezett Rómába és 1947. január 4-én távozott, immáron nem Magyarországra, hanem Dél-Amerikába.

Második lépésben rekonstruálnunk kell római látogatásainak és tárgyalásainak dinamikáját. Ezt főleg az újonnan tanulmányozható vatikáni források és Nagy Töhötöm saját írásai felhasználásával kíséreljük meg rekonstruálni. A legfontosabb talán magával a pápával való találkozások időpontjának és témájának megállapítása. Forrásaink szerint háromszor fogadta őt XII. Piusz magánkihallgatáson, az első három római útja alkalmával. Negyedik és ötödik útján már nem jutott el hozzá, csak P. Robert Leiberrel tartotta a kapcsolatot.

Célszerű azt is számbavenni, hogy beadott dokumentumai közül bizonyíthatóan hányat látott a pápa. Erre a forrásközléskor külön tekintettel leszünk.

A bejutást a pápához és az Államtitkársághoz a Jézus társasága legfőbb vezetője, P. Norbert de Boynes* általános helynök biztosította, aki, nem lévén generális, 1945. április 12. és 1946. szeptember 15. között vezette az egész Társaságot, így tisztsége szerint a generális általános helyetteseként állt a Társaság élén, mint vicarius generalis. P. Nagy följegyzései szerint ő volt az, aki már érkezése napján hívatta őt, akinek általában leadta jelentéseit és aki továbbította azokat P. Leiberen keresztül a pápához. Ő volt az is, aki egy esetben a pápánál értesült a P. Nagy által leadott másik tervezetről, amelyet idő hiányában elmulasztott neki bemutatni.

P. Nagy rendszeresen találkozott P. Robert Leiber jezsuita professzorral is, a pápa bizalmasával, ezért följegyzéseire támaszkodva áttekintést nyújtunk a vele folytatott eszmecsereik időpontjairól és témáiról. P. Leiber tanácsára találkozott az utolsó nunciussal, Angelo Rotta c. érsekkel, akitől ajánlást kapott és rendszeresen tanácskozott Mons. Verolinóval, Rotta budapesti első munkatársával. Verolino a Vatikáni Államtitkárságon kapott beosztást, mint a magyar ügyek intézője.

Rekonstruálnunk kell még Mons. Montinival, az Általános Ügyek Szekciójának elöljárójával, valamint Mons. Tardinival, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának titkárával és az ő helyettesével, Mons. Sericanóval* történt tárgyalásainak időpontjait és témáit.

Ezen túl Nagy Töhötöm pápai futár is volt, nem lévén ekkoriban Budapesten pápai képviselő (nunciatura), hiszen azt a szovjetek 1945 április elején száműzték az országból. Ezért a hivatalos levelezést vagy az amerikai, vagy az angol megszálló hatalmak jószolgálatából, vagy, amikor alkalom kínálkozott, P. Nagyon keresztül továbbították Magyarországra.

6 Teljes szövegét lásd alább, 103skk.

Nagy Töhötöm és XII. Piusz pápa

Nagy Töhötömöt három alkalommal fogadta magánkihallgatáson XII. Piusz pápa. Az *első* alkalom 1945. augusztus 14-én kedden, 11,00 órakor kezdődött és fél órán át tartott. Ennek a megbeszélésnek fő témáját a magyarországi helyzet ismertetésén túl az új hercegprímás kinevezésének sürgető igénye határozta meg.⁷

Második alkalommal 1945. október 23-án kedden, délelőtt 11,15 órai kezdettel kapott kihallgatást.⁸ A témát ezúttal is az egyházi és a politikai helyzet értékelése jellemezte. Nagy Töhötöm emlékezete megőrzött néhány idézetet a pápa szájából: „Fáradtak az emberek egy új háborúhoz.”⁹ Erről az audienciáról P. Nagy részletesen beszámolt Mindszentynek.¹⁰ Friss emlékezettel készített beszámolójában Nagy hosszabban idézte a pápa szavait: „Fáradtak az emberek, nem akarnak már háborút, és különben is semmi jelét nem látni, hogy támadás készülne az orosz ellen. Egyáltalán nem valószínű, hogy itt hamarosan háború lesz; erre nem lehet építeni.”¹¹ – A Habsburg restauráció kérdésével kapcsolatban visszaemlékezéseiben így írt: „Talán csak nem gondolják egyesek, hogy még egyszer visszajön a régi világ? Egy restaurációtól talán soha nem voltunk olyan távol, mint ma.”¹² A Mindszentynek készített egykorú beszámolóban kicsit másképpen fogalmazott: „Talán csak nem gondolják egyesek, hogy még egyszer visszajöhet a régi világ? Szomorú, hogy a katolikusok ezekben az igen nehéz időkben nem értenek egyet. Nem tudnának valahogy kibékülni?” [...] „Egy katolikus közép-európai blokk számára üdvös volna a Habsburg-restauráció, de ki csinálja ezt ma meg? Talán sohasem voltunk tőle oly távol, mint ma.”¹³ – Az oroszokkal kapcsolatban: „Veszedelemesebb a mai ellenség a tö-

7 Ennek részleteiről lásd Nagy Töhötöm: Jelentés a 2. római tartózkodásom alatt elért eredményekről (1945. október 11.–november 19.), Teljes szövegét lásd alább, 135skk. Megjelent in: *Nagy Töhötöm: Napló 1945–46*, i. m., 72–75. 77–79. 81–83. 86–92; továbbá *uő*: Jezsuiták és szabadkőművesek, Buenos Aires, 1965. 202.

8 *Nagy Töhötöm*: Jelentés a 2. római tartózkodásom alatt elért eredményekről (1945. október 11.–november 19.), továbbá *uő*: Jezsuiták és szabadkőművesek, Buenos Aires, 1965. 212. – „P. Leiber október 21-én, vasárnap délután adta át Őszentségének a terjedelmes iratot, másnap, hétfőn délből pedig már megkaptam a privát audienciára való meghívót, amely a következő nap délelőtt 11 óra 15 percre szólt.” *Nagy Töhötöm*: Napló 1945–46. i. m., 72. Bejegyzés 1945. október 23-án.

9 *Nagy Töhötöm*: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. 213.

10 *Nagy Töhötöm*: „Jelentés a 2. római tartózkodásom alatt elért eredményekről (1945. október 11.–november 19.)”, i. m.

11 *Nagy Töhötöm*: Jelentés a 2. római tartózkodásom alatt elért eredményekről (1945. október 11.–november 19.), i. m.

12 *Nagy Töhötöm*: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. 213.

13 *Nagy Töhötöm*: Jelentés a 2. római tartózkodásom alatt elért eredményekről (1945. október 11.–november 19.), i. m.

röknél és a küzdelem is nehezebb.”¹⁴ Majd P. Nagy a KALOT-ról szólt, és a végén a Szentatya ezeket mondotta neki: „Most megáldjuk az egész országot, katolikus vezetőit, katolikus mozgalmait és benneteket, küzdő fiaink.”¹⁵ Búcsúzásakor pedig magyarul köszönt el tőle: „Dicsértessék a Jézus Krisztus!”¹⁶

Harmadik alkalommal 1946. április 29-én hétfőn a pápa „félig komolyan és félig tréfásan szinte lecsapott rá”, amiért annak idején Mindszenty személyét ajánlotta. „A Hercegszék úrról többször úgy nyilatkozott, hogy nagyon imprudens, nem lett volna szabad annyira túlfeszítenie a húrt, az első szükséges erőteljes nyilatkozatok után más hangnemben kellett volna folytatnia. S mikor megjegyeztem, hogy valóban eléggé imprudens volt, félig komolyan és félig tréfásan szinte lecsapott rám, mint aki már várta tőlem ezt a nyilatkozatot, s ezt mondta: Ön ajánlotta! Mire én kifejtettem, hogy ma is őt tartom a legalkalmasabbnak, mert egyrészt ma már másként viselkedik, másrészt pedig nem szabad elfelejtenünk, hogy erőteljes nyilatkozataival egy nemzetet rázott fel a kábultságból, és lett egy nép reménysége. Háromszor-négyszer is megismételte a Szentatya, hogy reméli, a Hercegszék úr most már okosabban fog viselkedni.”¹⁷ A kihallgatás több mint fél órán át tartott.¹⁸ Ezt követően kapta meg P. Leiber kézírásával, 1946. március 18-i dátummal azt a két följegyzést, amelyben a pápa üzent, hogy „A Szentszék mindenkor készséges a moszkvai kormánnyal kapcsolatba lépni – ezt tudomására hozhatja az orosz illetékeseknek.”¹⁹ Egy ilyen megnyilvánulás tükrében érthető, hogy a KALOT jezsuita vezetői miért merészeltek oly magabiztosan, a nyilvánosság előtt sem leplezve barátkozni a baloldali ifjúsági mozgalmakkal is, és miért bátorkodtak fogadni jubiláló pünkösdi ünnepségükre a szovjet ifjúsági delegációt, amikor Kerkai eleget tett Mindszenty azon felszólításának, hogy egyértelműen képviseljék a katolikus álláspontot a vitatott kérdésekben.

Mint látjuk tehát, negyedik római tartózkodása során sokszor találkozott Leiberrel és a pápa is nagyon várta a relációját. Arra azonban már nem került sor, hogy legmagasabb szinten audienciát kapott volna.

14 I. h.

15 Mindkét helyen ugyanazon szavakkal, lásd: *Nagy Tőhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek*, Buenos Aires, 1965. 214; *uő.*: Jelentés a 2. római tartózkodásom alatt elért eredményekről (1945. október 11.–november 19.), i. h.

16 I. h.

17 Nagy Tőhötöm Rómából, 1946. május 3-án kelt levele P. Kerkai Jenőhöz, in: Kerkai Jenő és Nagy Tőhötöm levelezése (1939–1969). Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött Nagy Tőhötöm-hagyaték alapján sajtó alá rendezte, jegyzetekkel és előszóval ellátta *Keresztes András*, Budapest 2019. 57.

18 Lásd: Nagy Tőhötöm Kerkai Jenőhöz, 1946. május 3-án in: I. h. 58. Röviden ugyanerről: *Nagy Tőhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek*, i. m. 229.

19 *Nagy Tőhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek*, i. m. 229. Naplójából hiányzanak a vonatkozó részek.

Nagy Töhötöm beadványai és XII. Piusz Pápa

Nem mindegyik jelentése maradt fenn az Államtitkárság általunk kutatott szekciójának levéltárában, és nem mindegyiken van följegyzés arra vonatkozólag, hogy látta-e a Szentatyá. Az 1945. július 24-i jelentésen pl. nincs följegyzés, pedig P. Leiberen keresztül juttatta fel hozzá,²⁰ és ez képezte a pápai audiencia megbeszélésének tárgyát.²¹ Két jelentésen azonban megtaláljuk ezt a bejegyzést, így azon, amely 1945. október 18-án és azon, amely 1946. július 31-én kelt. A Oszokinnal való megbeszélésről való följegyzés egyenesen XII. Piusz „fehér dobozai”-ban maradt fenn. Vatikáni levéltári gyűjteményből egyelőre nem került elő az 1946. novemberi jelentés, aminek viszont fennmaradt mind a vázlata, mind a tisztázata.

Nagy Töhötöm és a Vatikáni Államtitkárság exponensei

Mons. Silvio Attilio Sericano

Mons Sericano a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának (az Államtitkárság akkor Első Szekciójának) altitkára, Mons. Tardini helyettese.²² Nagy Töhötöm naplójának vonatkozó része egyelőre lappang, ezért nyomtatásban megjelent önéletrajzi írására támaszkodhatunk, amikor rögzítjük, hogy első alkalommal 1945. augusztus 4-én találkozott Mons. Sericanoval, este fél hét órakor, aki Milánó-

20 „A Szentséges Atya kezeihez legbizalmasabb emberén, P. Leiberen keresztül juttattam el Eminenciás Uram levelét és az én 22 oldalas, részletes jelentésemet Magyarországról és a magyar katolicizmus helyzetéről.” *Nagy Töhötöm: Napló 1945–46*, i. m., 72. Bejegyzés 1945. október 23-án.

21 „Szándékom ugyanis az volt, hogy akkor kérek majd privát audienciát, miután a Szentatyá már olvasta jelentésemet s így a megbeszélés számára már van alap.” *Nagy Töhötöm: Napló 1945–46*, i. m., 72. Bejegyzés 1945. október 23-án.

22 Nagy Töhötöm 1945-ben azt írja ugyan, hogy Sericano „az éppen vakáción levő Mons. Montinit helyettesítette”. Lásd *Nagy Töhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek*, Buenos Aires 1965. 197. – E mondatát azonban úgy kell értelmezni, hogy számára, Montini távollétében, Sericano volt a hivatalból kijelölt tárgyalófél. Sericano ugyanis nem Montini, hanem Tardini helyettese volt. Egy évvel később, ugyancsak Nagy Töhötöm, naplójában már körültekintőbben fogalmaz, amikor P. Leiber szavait idézi [bár Tardini nem államtitkár]: „a távollévő S. E. Tardini államtitkár [sic!] helyettese, Mgr. Sericano”. *Nagy Töhötöm: Napló 1945–46*, i. m., 138. Bejegyzés 1946. augusztus 5-én.

23 Ezt megelőzte Nagy Töhötöm és de Boynes jezsuita vikárius generális találkozója, utóbbi által P. Leibernél való beajánlása, majd pedig P. Leiber javaslatára Angelo Rotta nunciussá tett látogatása, ahonnan ajánlólevéllel érkezett vissza, amelyet mind a vikárius, mind Leiber látott és amely nekik „nagyon tetszett”. Az önéletrajzi írás úgy fogalmaz, hogy „har-

ból, Rotta nunciustól Rómába való visszaérkezésekor azonnal hívatta.²³ A sürgős megbeszélés tárgya a magyarországi megüresedett püspöki székek betöltése és az új hercegprímás kinevezése. Sericano felkérésére készült az a hétoldalas, három nappal későbbi dátummal ellátott latin nyelvű dokumentum, amelynek példánya idáig csak személyes hagyatékában található, s amelyben 16 személyről ad jellemzést és amelyből ő maga tette közzé magyar változatban a Mindszenty személyéről írtakat.²⁴ Tekintettel arra, hogy nem leltük fel a vatikáni példányt, csak az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött példányt, továbbá arra, hogy idáig még nem jelent meg eredeti szövege, közöljük, de csak latin nyelven, az idegen nyelvű részben.²⁵

Újabb találkozásra kettejük között egy évvel később került sor. Naplójában ugyanis 1946. augusztus 5-én és 6-án találunk bejegyzést a Mons. Silvio Sericano-val való tárgyalásokra: „Most a pápa úgy intézkedett, hogy nagy relációmát tanulmányozza át a távollévő S. E. Tardini államtitkár helyettese, Mgr. Sericano, s adjon ő nekem hivatalos választ.”²⁶ Itt egy másik hosszú dokumentumról van szó, amely olasz nyelven maradt fent, magyar szövegét még nem leltük föl.²⁷ Címe: „Jelentés a magyar katolicizmus helyzetéről (1946. július 10-ig bezárólag).”²⁸ Majd csalódott hangon írta: „Voltam Msg. Sericanónál. Azt válaszolta, hogy több időre van szüksége, hogy áttanulmányozza hosszú jelentésemet és hivatalos választ adjon. Ő csak helyettes és okos ember – mondom én –, aztán Róma is Örök város, tehát miért sietne a jó Monsignore?”²⁹

S. E. Mons. Domenico Tardini³⁰

1945. november 15. – A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának első embere Tardini volt, aki XII. Pius pápának Montini melletti másik helyettese,

madnap hajnalban értem... az örök városba.” Rotta ajánlólevelének dátuma 1945. augusztus 1. – *Nagy Tőhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek*, i. m. 197.

24 *P. Alessandro Nagy SJ: De provisione ecclesiarum Hungariae*, 1945. augusztus 7. Jelzete: OSZK Kézirattár, Nagy Tőhötöm kéziratok, 216/50, ff. 1-7. – Lásd alább, 328skk.

25 Lásd alább, 328. – „Azt hiszem, egyenesen latinul írtam meg a szöveget, mert irataim között sehol sem találok magyar szöveget.” *Nagy Tőhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek*, i. m. 181–183.

26 *Nagy Tőhötöm: Napló 1945–46*, i. m., 138. Bejegyzés 1946. augusztus 5-én.

27 Fordításunkban lásd alább, 153skk.

28 A cím olaszul így hangzik: „Rapporto sulle lotte interne del cattolicesimo ungherese (sino al 10 luglio 1946 incluso)”. Kelte: Róma, 1946. július 31. XII. Piusz öt nappal később, augusztus 4-én adta át titkárságának. Példány fennmaradt a jezsuita levéltár(ak)ban és a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának levéltári fondjában egyaránt.

29 *Nagy Tőhötöm: Napló 1945–46*, i. m., 139. Bejegyzés 1946. augusztus 6-án.

30 Tardininak hivatalánál fogva járt ki a „Sua Eccellenza”, őexcellenciája cím.

ő intézte az államok közti kapcsolatokat. Második római útja során, azt követően, hogy már járt XII. Piusnál, hívatta P. Nagyot:³¹ „Másnap váratlanul meghívást kapok Mons. Tardinitól, a rendkívüli ügyek államtitkárától déli 12 órára. A budapesti nunciatúra újrafelállítására vonatkozóan akart több pontban tájékozódni és erről üzenetet küldeni a hercegprímásnak. [...] Tardini hosszan kifejtette a Vatikán álláspontját [az egyházi nagybirtokokkal kapcsolatban] s megkért, hogy ezt közöljem is a hercegprímással. Hangsúlyozta, hogy a nagybirtok leginkább csak bajt és akadályt jelentett az Egyháznak. Elmondta, hogy már 1922 óta igen sok esetben szuggerálta a Szentszék és kérte, hogy a magyar püspöki kar vágjon elébe az eseményeknek [...], mert bár kánonjogilag tartanunk kell a tételt, hogy védelmezzék az egyházi birtokot, de viszont van történelmi fejlődés, amelyet sem megállítani, sem visszacsinálni nem lehet. [...] Most van itt a megfelelő idő, hogy a hercegprímás úr és a magyar püspöki kar közeledjék a néphez, különben féltő, hogy a hivatalos magyar katolicizmus a nagybirtok kérdése után, most meg majd ebben a kérdésben fog csak későn észretérni.”³²

A pápával való harmadik találkozást követően, 1946. május elején Tardini ismét fogadta őt az oroszokkal való tárgyalásokkal kapcsolatos utasítások ügyében.³³

S. E. Mons. Giovanni Battista Montini³⁴

Második római útja során Nagy Töhötömöt *háromszor* is fogadta Montini:

1945. november 14. – Montini, a Szentatya [államtitkárának]³⁵ helyettese, szubsztitútusa, *első alkalommal*, 1945. november 14-én, szerdai napon, délben, Mons Lutor Ferenc* szentszéki követségi tanácsos társaságában fogadta P. Nagyot, amikor kifejezte óhaját, hogy hosszabban kell találkozniuk, amikorra egész listát fog összeírni a megbeszélés tárgyául. Erre két nappal később került sor:³⁶

1945. november 16. A hosszabb találkozásról P. Nagy naplójában részletes beszámolót találunk, amit teljes terjedelemben idézünk:

31 Naplója szerint 1946. november 3-án kérte a kihallgatást, lásd: *Nagy Töhötöm*: Napló 1945–46, i. m., 84. Bejegyzés 1946. november 3-án.

32 *Nagy Töhötöm*: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. 217sk. További részletek in *uő*: Napló 1945–46, i. m., 86sk. Bejegyzés 1945. november 15-én.

33 *Nagy Töhötöm*: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. 229.

34 Montininak is hivatalánál fogva járt ki a „Sua Eccellenza”, *őccellenziája* cím.

35 Luigi Maglione bíboros államtitkár 1944. augusztus 22-én bekövetkezett halála után XII. Piusz pápa nem nevezett ki utódot. Tekintettel arra, hogy megválasztása előtt, 1930–1939 között ő maga volt az államtitkár, nem volt rá szüksége, mert maga is el tudta látni ezt a posztot, két helyettesével, Montinival és Tardinival.

36 *Nagy Töhötöm*: Napló 1945–46, i. m., 85sk. Bejegyzés 1945. november 14-én.

„S. Exc. Montininél elő voltam jegyezve, hogy ma este 7 órakor dr. Luttor társaságában fogad engem egy hosszabb beszélgetésre. D.e. értesít az államtitkárság, hogy Őexcellenciája most d.e. 11 órakor szeretne velem találkozni, de egyedül csak velem. Amíg mentem a Damasus udvaron keresztül, Sig. Stephano* tanácsa szerint készültem egy másik látogatásra, ha véletlenül találkoznék Luttor doktorral. És valóban találkoztam is fenn az államtitkárságon. Mondom neki, hogy megyek Mgr. Verolinóhoz a Magyarországra küldendő leveleket átvenni. El is mentem s megkértem Mgr. Verolinót, hogy telefonáljon Montininek, hogy itt vagyok, de nem merek rendes úton bemenni. Nagyon tetszett neki a megoldásom, s pár perc múlva ő maga jött le. Mondta, hogy Mgr. Verolino is maradhat a szobában. Átadott olvasásra egy levelet, amelyet a Hercegprímás úr küldött a Szentatjának, s amelyben kéri Őszentségét, hogy mielőbb küldjön egy Nunciust. Majd megbízott az államtitkár úr, hogy a következőket jelentsem otthon a Hercegprímás úrnak: A Szentszék már várja azt a napot, amikor a magyar kormány kérni fogja a nunciatúra újból való felállítását. Bár igaz, hogy nem a magyar kormány utasította ki a Nuncius urat, hanem a szovjet, mégis most a kormány részéről kell kiindulnia az első lépésnek, mert az tudja, hogy vajon nem fogja-e a szovjet újból visszaküldeni a Szentatya követét, s egyáltalán, hogy beengedi-e az országba. Továbbá a kormány tudja megadni a biztosítékokat, amelyeket ezennel kér is a Szentszék, ti. diplomáciai testülete tagjainak sértetlenségét, az épület területenkívüliségét és a szabad összeköttetést a Vatikánnal. A lakást és ellátást illetőleg nem igényel a Szentszék semmivel sem többet és jobbat, mint ami most a többi magyaroknak is osztályrésze. Majd Montini ŐExcell. a következő bizalmas jellegű megbízást adta: Kérdezzem meg a Hercegprímástól, hogy mi a véleménye dr. Luttor Ferenc kánonjogi tanácsosról és dr. Magyary Gyula* professzorról, s mit szól a magyar kormány e két személyhez? A maga részéről a következőket mondotta ŐExcellenciája: dr. Luttor a mai napig a Vatikán területén lakva, képviselte itt a magyar ügyeket, de már nem tudjuk, hogy kit képvisel. Az alleatusoknak [szövetségeseknek] volt ellene kifogásuk, de ez tisztázódott, s most már szabadon járhat bárhol a világon, csak egyelőre be kell jelentenie, hogy melyik országba akar menni. Dr. Magyary a megboldogult Serédi hercegprímás úr engedélyével jött ki, s most itt azt állítja magáról egyeseknek, hogy ő jelenleg a magyar kormány római megbízottja. Erről a Szentszék nem tud. Különben Magyary dr. már évekkel ezelőtt leveleket továbbított Ottó trónörökshöz Amerikába, s nem oly régen találkozott is vele Innsbruckban. Ezt Montini oly hangsúllyal és módon fejezte ki, hogy nekem az volt a világos benyomásom, hogy ezt ő gravamenként [sérelemként] említi fel, mert a Szentszék számára kellemetlen volna oly megbízott, aki erősen legitimista beállítottságú, mert – s ezt kifejezett szavakkal is mondotta – nem hiszi, hogy a jelenlegi magyar kormány szívesen venne ilyesmit.³⁷

1945. november 19-én este fél hét órakor Montini harmadszor is fogadta P. Nagyot, ez alkalommal végső instrukciókat adott a diplomáciai kapcsolatok újbóli kiépítésére.³⁸

Nagy Töhötöm *harmadik római útja* során, 1946 május „elején” Montini ismét fogadta őt: „Montini államtitkár úr is hivatott. Vele hosszan beszélgettem a magyar helyzetről, a román orthodoxyáról és a várható fejleményekről. A végén megkérdezte, hogy lehetne-e valamiben a segítségemre. Kértem, hogy adjanak egy vatikáni útlevelet. Megígérte.”³⁹

Nagy Töhötöm *negyedik római útja* során, 1946. július végén Montini hívatta P. Nagyot,⁴⁰ akinek érkezésétől a pápától hallott. Nagy előadhatta a magyar helyzetet, Montini helytelenítette a merev szembehelyezkedést. Terve, hogy egységesítse a Magyarország javára küldendő jövőbeli pápai segélyeket, a koordinálást pedig két jezsuitára bízna, P. Gallus Tiborra és P. Nagyra.⁴¹ 1946. augusztus 4-én Montini fogadta P. Gallus Tibort és P. Nagyot a segélyakció terve ügyében. Montinit a naplóíró Nagy pompás tárgyalófélként írja le: „röviden és igen világosan adja elő az egyes pontokat és a leszögezett eredmények is érthetőek és határozottak”.⁴²

Összességében az a kép alakul ki, hogy Montini, miután fölfigyelt Nagyra és leinformálta őt, látni akarta, és legalább hat alkalommal személyesen tárgyalt vele, kényes információkat kért tőle, sőt még vatikáni szolgálati útlevelet is adott neki. Amikor Montini látta, hogy Nagy nem térhet vissza Magyarországra, a pápai segélyek elosztásával kapcsolatban számított rá.

Montini, aki 1963-tól VI. Pál pápa néven uralkodott, folytatta XXIII. János pápa örökét, nem csupán a II. Vatikáni Zsinatot vállalta elődjétől, hanem a vatikáni keleti politika folytatását is, amelyben egyik legfontosabb munkatársa Agostino Casaroli

37 Nagy Töhötöm: Napló 1945–46, i. m., 87sk. Bejegyzés 1945. november 16-án. Lényegében ugyanígy in: *uő*: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. 222.

38 I. h. 91. Bejegyzés 1945. november 19-én. Itt annyit tudunk meg, hogy „közel másfél órát beszélgettünk”, lásd Nagy Töhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. 223.

39 A 311. sz. vatikáni szolgálati útleveél dátuma: május 2. Lásd a faksimilét in: Nagy Töhötöm: Napló 1945–46, i. m., 109. Nagy Töhötöm kéziratos hagyatékában megtalálható de Boynes vikárius francia nyelvű útleveélkérő levelének fénymásolata, amelyet Montinihoz írt, dátuma május 1. Lásd. OSZK 216/65. fol. 43. Ebből arra gondolhatunk, hogy Montini május 1-jén fogadta őt.

40 „Pár nappal előbb hívatott Montini”. Lásd Nagy Töhötöm: Napló 1945–46, i. m., 136sk. Bejegyzés 1946. augusztus 2-án. Ennek ellene mondani látszik Nagy Töhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. 259, amelyben azt írja, hogy augusztus 2-án.

41 I. h.

42 I. m., 138. Bejegyzés 1946. augusztus 4-én. Lásd még *uő*: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. 259sk.

lett, a Vatikáni Államtitkárság korábbi levéltárosa, aki hivatalból ismerhette a magyar jezsuiták jelentéseit.

S. E. Mons. Angelo Rotta

Mons. Angelo Rotta⁴³ Magyarországon volt nuncius 1930 óta, 15 esztendőn át. A magyar köztörténetírás számontartja működését a vészkorszakban, amikor uditoréjával, Mons. Verolinóval⁴⁴ és jezsuita segítőivel, köztük Prof. P. Jánosi Józseffel együtt hathatósan segítették az üldözött zsidóságot. Miután a szovjet hadsereg vezetése 1945 április elején kiutasította az országból az apostoli nunciatúrát, Rotta kelet felé, Románián át Isztambulba indult, onnan hajóval Rómába. A 73 éves érsek, milánói egyházmegyei lévén a milánói egyházmegye szemináriumában, Venegonóban élt. Nagy Töhötöm első római útja során, P. Leiberrel való konzultációt követően, az ő javaslatára utazott Venegonóba és kapott tőle ajánlólevelet a KALOT számára.⁴⁵ Ez fontos és elengedhetetlen lépés volt az ő esetben, mert ily módon megfelelő ajánlólevéllel felszerelve, Rómába való visszaérkezését követően, azonnal fogadta őt Tardini helyettese, Mons. Sericano.

Rotta nuncius sajátos szerepe megérné egy részletesebb összefoglalást, egyrészt, mert úgy tűnik, a Milano melletti Venegonóban, tehát fizikailag távol élt a Vatikántól és az Államtitkárságtól, másrészt feladatai voltak, mert ismételten kérték a véleményét, és az általunk vizsgált években ő volt az egyik jelölt arra, hogy visszatérne Budapestre. Jelöltsége idővel egyre kevésbé volt aktuális, tekintettel Rotta magas korára. E helyen azonban nem térhetünk ki erre, bár az általunk szemlézett iratok között is, szakértőként ismételten felbukkan a neve, csak arra szorítkozunk, hogy megemlítsük, hogy 1945. november 7-i dátummal találtunk egy belső följegyzést, amely a pápával való találkozást követően kelt – tehát az ő megbízásából történt intézkedés – és a következő mondatot: „Rotta őexcellenciája találkozhatna ezzel a P. Nagy SJ-vel.”⁴⁶ Ugyanazon a lapon az első pont a magyarországi apostoli nunciatura restaurálását nevezi meg témaként.⁴⁷

43 Angelo Rotta (1872–1965), 1895-től rkát. pap, 1922-től thébai c. érsek, Közép-Amerikában apostoli internuncius, 1923-tól Panamában is. Innen helyezték át 1930-ban Budapestre.

44 Vö. *Somorjai Ádám OSB: Megemlékezés a Római Magyar Akadémián Mons. Gennaro Verolinóról* 2015. február 4-én, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 27 (2015/1–2) 149–158.

45 *Nagy Töhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek*, i. m. 195sk. Ugyanitt Rotta ajánlólevelének magyar fordítása, amelyben ezt találjuk: „Egyetlen katolikus szervezet, amelyik a bolsevizmus ellen képes szervezett küzdelmet folytatni.”

46 Kézzel: „S. Ecc. Mons. Rotta potrebbe incontrarsi con questo P. Nagy S. J.” Lásd: ASRS, AA.EE.SS. Ungheria 124, f. 271.

47 Kézzel: „7. XI. 45 Per Sua Ecc. Mons. Rotta: Chi segue la pratica? ([más kéz ceruzával:] della restaurazione della Nunziatura Ap[ostoli]ca) Bisognerebbe sentire gli Alleati.”

**Nagy Töhötöm és a pápa bizalmasa, a jezsuita egyháztörténész,
Prof. P. Robert Leiber SJ**

Első útja során többször találkoztak, ennek naplóföljegyzései lappanganak, ezért találkozásaitak önéletírása alapján tudjuk idézni. Robert Leiber a jezsuita Gregoriana egyetem egyháztörténelem professzora, egyben a pápa bizalmasa, mások szerint titkára volt, szabad bejárással volt XII. Piuszhoz. A legfőbb jezsuita előljáró, de Boynes vikárius generális ajánlotta be nála Nagy Töhötömöt. Leiber volt az, aki javasolta, hogy keresse föl a Milánóban (Venegonóban) élő Rotta nunciust és kérjen tőle ajánlólevelet. Ez meg is történt. Ezt követően a jezsuita vikárius generálissal együtt ajánlották be P. Nagyot a Vatikáni Államtitkárságon, ahol Mons. Sericano fogadta őt. Majd XII. Piuszal való első találkozását (1945. augusztus 14.) követően – a vikáriussal együtt – Leiber volt az, akivel át tudta beszélgetni a további teendőket. Mindkettő úgy gondolta, hogy hamarosan vissza kell utaznia Magyarországra. Amikor P. Nagy megemlítette Leibernek az oroszok felé való közeledés lehetőségét és kikérte véleményét, Leiber elmondta neki, hogy a Vatikánban is vannak magas rangú személyiségek, akik Őszentségét abba az irányba befolyásolják, hogy keresni kell az orosz felé egy „modus vivendi” megtalálásának útját. Két nappal később Leiber fölkereste P. Nagyot, és Őszentsége nevében átadott egy oly nagy összeget, amiből az egész KALOT mozgalmat legalább egy esztendeig fenn tudták tartani. Majd „újabb pár nap múlva” P. Leiber átadott neki egy egészen egyszerű kis borítékot, vékony is volt, címzés sem volt rajta s csak ennyit mondott hozzá: „Mindszenty ki-nevezése, adja át Őeminenciájának.”⁴⁸

Második utazása alkalmával 1945. október 20-án P. Leiber nagyon jónak találta hosszú és igen kimerítő jelentésének végleges példányát, másnap átadta XII. Piusz pápának, majd ezután került sor a már említett október 23-i pápai kihallgatásra.⁴⁹ A kihallgatás után első útja P. Vikariushoz, de Boynes-hoz vezetett, aki a vele folytatott beszélgetésben kifejtette, hogy miért tart teljesen reménytelenek egy Habsburg-restaurációt Magyarországon. Nagy Töhötöm még ugyanaznap este fölkereste P. Leibert, mert megdöbbenette de Boynes határozott és éles állásfoglalása a restauráció ellenében. P. Leiber választát ott helyben jegyezte le.

A kérdést az Államtitkárság I. Szekciójának teszik fel. Lásd: ASRS, AA.EE.SS. Ungheria 124, f. 271. Ugyancsak ceruzával: Mi a teendő? – Majd 1945. november 12-i dátummal gépelt följegyzés: „Mons. Camagni részéről. Mons. Rotta őexcellenciája látta az ügyiratot és köszöni.” Majd ceruzával: „véleményét elmondta Montini őexcellenciájának.” Utóbbi ceruzás följegyzés dátuma: 1945. november 19. Ikt. sz. AA.EE.SS. 7764/45. Mons. Ernesto Camagni (1900–1966), szintén milánói pap, ez idő szerint az Általános Ügyek Szekciójában teljesített szolgálatot („minutante”).

⁴⁸ Nagy Töhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. Különösen 202sk.

⁴⁹ I. h. 212.

Leiber „még le is lassította beszédét, hogy pontos lehessen: 'A restauráció lehetőségét reménytelennek tartom, főleg azért, mert mindkét országban, de elsősorban Magyarországon, a hitelét veszített ó-konzervatív arisztokrácia áll mögötte. E tény miatt kevesen hiszik el, hogy egy restauráció szociális haladást és igazi demokráciát jelentene. Sőt, az ellenkezőjétől félnek. Ez pedig ma lényegbevágó akadály.' ”⁵⁰

A „modus vivendi” ügyében Nagy Töbötöm *1945. november 1-jén* ismét fölke-reste Leibert,⁵¹ akivel közel két órát beszélgetett. Idézzük a naplóból: „Megkérdeztem P. Leibert, hogy mi a felfogása a Habsburg restaurációval kapcsolatban. Ezeket válaszolta:

‘Előre kell bocsájtanom, hogy sohasem jó, ha az egyház valamilyen egyetlen államforma mellett nagyon exponálja magát. Áll ez sokszorosán azokra az államformákra, amelyek vagy elvesztették a jelentőségüket, vagy egyenesen unszimpatikusak lettek a tömegek előtt. Ilyen kb. ma a királyság intézménye. Konkréte a Habsburg dinasztiára nézve azt mondhatom, hogy én eléggé reménytelennek látom a lehetőségeiket, főleg azért, mert mindkét országban, de elsősorban Magyarországon a hitelét veszített, ókonzervatív arisztokrácia áll mögöttük. Ezen tény miatt kevesen hiszik el, hogy a restauráció szociális haladást és igazi demokráciát jelentene. Sőt, az ellenkezőjétől félnek. Ez pedig ma lényegbe vágó akadály.’

Ezután megkérdeztem a Páttert, hogy milyen legyen az oroszral szemben való viselkedésünk. Szavait igyekeztem lehetőleg szórul-szóra lejegyezni, mert a feltett kérdést igen jelentősnek tartottam. Ezeket válaszolta:

‘Emlékezzenek vissza, hogy a pápa soha egy biztató vagy felszólító szót sem mondott ki, amely az orosz elleni háborúra szólította volna fel a népeket, pedig ezt a háborút akkor keresztes hadjáratnak nevezték el, és igen erősen impresszionálták a Szentatyát is, hogy tegyen nyilatkozatot. Most pedig azt figyelhetik meg, hogy bár a Szentséges Atya a legmélyebb fájdalommal együtt érez azokkal a szenvedőkkel, akik az orosz uralom alatt oly mérhetetlen sok nyomorúságnak vannak kitéve, de eddig még nem tiltakozott ezek ellen és előre láthatólag nem is fog tiltakozni, bár sokan akarják őt erre rávenni. Az első tényen annak idején sokan megbotránkoztak, ezen a másodikon is valószínűleg ismét sokan meg fognak botránkozni, de a Szentszéket messzebbre néző szempontok vezetik és magasabbról nézi az eseményeket, mint azok, akiket a szovjet gyűű bezárva tart és a szenvedésekbe el vannak merülve.

50 I. h. 214sk.

51 Az is lehetséges, hogy ez a szövegrész az október 20-i találkozás részletes jegyzete és nincs november 1-jei találkozó. A naplót nem napra pontosan rögzítik, innen lehet az ismétlés.

A Szentszék tudja és számításba veszi, hogy Európa lakóinak kb. a felét a szlávok adják, s ezek ma erőre kaptak, Európának felét el is foglalták, s onnan nem igen fognak kimenni. Állandó erősödésük várható, mert az egykézű nyugati népekkel szemben igen sok náluk a gyerek; továbbá objektíve meg kell állapítani azt is, hogy sok igen értékes emberi tulajdonsággal vannak megáldva. Sajnos, ma a bolsevizmus mótelyezi őket.

Ebben az egész kérdésben a döntő szempont azonban, hogy a Szentszék bízik benne, sőt csaknem teljesen biztosra veszi, és már most előre készül is reá, hogy talán 20-30 év sem kell hozzá, s az egyház legnagyobb és legmegáldottabb missziós-területe Oroszország és Kína lesz. Azt már csak úgy jegyzem meg, egészen csendesen és mellékesen, folytatta, hogy ugyanakkor talán az amerikai kapitalizmussal fogja az egyház legkeményebb harcait megvívni, amely kapitalizmus inkább a protestáns államok fellegvára, és amely rejt magában annyi veszélyt, mint a bolsevizmus. Ezek a szempontok határozzák meg a Szentszék orosz politikáját, s Önöknek is ezt tudniuk kell.

Itt megemlítettem, hogy sokan vannak nálunk, akik közvetlen tapasztalatokra hivatkozva egyáltalán nem bíznak az orosz megtérésében, s ezért a merevebb elzárkózás politikáját folytatják, sőt tájékozatlan jóhiszeműeknek tartják azokat, akik a közeledés álláspontját vallják, és egy fordulatban bíznak. Erre a Páter így válaszolt:

’Mi először is nem a bolsevizmus megtérésében bízunk, hanem az orosz nép megtérésében. Különben pedig a fentiek felfogásáról az a véleményem, hogy egyáltalán nem katolikus felfogás. Különösen csodálkozom pedig azon, hogy ezt azok a magyarok mondják, akikről egész Európának egyszer az volt a véleménye – a Szent István előtti időkre gondolok –, hogy kárhozatra és pusztulásra szánt népség. Ezek a mai nagy eszmeáramlatok valamiképp hasonlítanak a népvándorlás hullámaihoz. De talán hamarabb fognak lecsendesedni, és a népek is hamarabb megtérni.’

Végezetül nyíltan megkérdeztem a Páttert, hogy igaz-e, hogy Moszkva közeledő lépéseket tett volna a Vatikán felé? Ezeket válaszolta:

’Nem igaz, hogy Moszkva közeledett volna. Ellenben mi hoztuk már többször Moszkva tudomására, hogy hajlandók vagyunk a kapcsolatokat felvenni. Először évekkkel ezelőtt Ankarán keresztül, de semmi érdemleges válasz nem jött; majd még Roosevelttel életében, az elnök egyik kiváló katolikus diplomatája megemlítette a Vatikán közeledő szándékát magának Molotovnak, aki részint kitért a válasz elől, részint pedig valami kis biztatást adott. Stockholmon keresztül is történnek jelenleg közeledő lépések, most már mindkét oldalról, de kialakult eredményről még nem beszélhetünk. A Vatikán feltétlenül föl akarja venni a kapcsolatot Moszkvával, és épp ezért számára kellemetlen, ha egyes egyháziak hivatalos minőségükben a maguk részéről még jobban elmérgesítik vagy kiélezzik az amúgy sem kedvező helyzetet.’

Ezután sok érdekes részletet beszélt el a Páter a potsdami értekezletről, amelyek már nem tartanak jelentésem keretei közé, legfeljebb annyiban, hogy világosan láttam belőlük, hogy a Szentszék egyáltalán nem értékeli alá sem a szovjet hatalmát, sem a brutális módszereit.”⁵²

Nagy Töhötöm *harmadik római útjával* kapcsolatosan naplófeljegyzései lapanganak, ezért más forrásból kell rekonstruálnunk P. Leiberrel való találkozásait. Első alkalommal 1946. március 4-én reggel találkozott vele, „át is tudtam adni neki jelentésemet Őszentsége számára, amely jelentés kifejtette és tényekkel támasztotta alá a Sztálin-vonallal való diplomáciai játék lehetőségeit és pozitív előnyeit.”⁵³ Erre az időre esik tárgyalásainak legkomolyabb eredménye, amint már fentebb jeleztük: az a P. Leiber által 1946. március 18-i dátummal aláírt pápai megbízólevél, amelyben írásba foglaltatta, hogy az Apostoli Szentszék kész a moszkvai kormánnyal kapcsolatot fölvenni, ha az a maga részéről ezt óhajtja.⁵⁴ Ehhez a fontos dokumentumhoz, amelyet két példányban kapott kézhez, egyet saját használatra, a másikat arra, hogy szükség esetén igazolja magát tárgyalófeleinél, forrás még Nagy részletes beszámoló levele, amelyet két hónappal később írt P. Kerkainak.⁵⁵

A *negyedik utazás* római eseményei 1946. július 20.–augusztus 7. között zajlottak, amely alkalommal P. Nagy ismételten találkozott P. Leiberrel. A megbeszélések témája a Mindszentyvel kialakult helyzet volt. Először július 24-én, majd július 25-én találkoztak, ekkor Leiber jelezte, hogy a pápa várja a beszámolót, amelyet Rómában kezdett megírni, közben a hőség, az utazás fáradalmi ágynak döntötték, ezért késett a relációval. Eközben egyre több részletet mondott el Leibernek, aki informálta a pápát, ezért egyre kíváncsiabban várta a beszámolót. A reláció végül július 30-án készült el és Leibernek adta át. „P. Mócsynak azt mondotta P. Leiber az

52 Nagy Töhötöm: Napló 1945–46, i. m., 82–84. Bejegyzés 1945. november 1-jén. Lényegében ennek alapján lásd: *uő*: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. 214sk. Itt a római események sorrendjét másképp adja vissza.

53 Nagy Töhötöm Rómából, 1946. május 3-án kelt levele P. Kerkai Jenőhöz, in: Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969). i. m. 57.

54 „A Sztálin-vonallal való tárgyalásokra a megbízatásom a következő módon intéződött el. Őszentsége nem akart adni és nem is adhatott kifejezett és nyílt megbízólevelet, mégis, hogy valami írás legyen a kezemben, P. Leiber, Őszentsége személyi titkára, írt nekem egy levelet, amelyben a Szentatya megbízásából közli velem, hogy tudomására hozhatom az illetékeseknek, hogy a Szentszék kész a moszkvai kormánnyal érintkezésbe lépni, ha ezt ők is óhajtják.” Lásd az egyik nyilatkozat fénymásolatát a OSZK a Nagy Töhötöm-hagyatékban őrizi, 216/65 jelzet alatt, lásd i. h. és alább, a 200. és 228. lapokon.

55 Nagy Töhötöm Rómából, 1946. május 3-án kelt levele P. Kerkai Jenőhöz, in: Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969). i. m. 57.

átolvasás után, hogy egészen rendkívül érdekes jelentés, ez a legérdekesebb az összes eddigi között, és hogy a pápát nagyon fogja érdekelni. P. Mócsy szerint még egyik jelentés sem tett ekkora hatást P. Leiberre, mint ez. Azt mondotta, hogy ezt kellene a primásnak elolvasni, bizonyára megváltoztatná a nézetét. Nevetve mondotta P. Mócsy, hogy ez az egész jelentés tulajdonképpen nem más, mint a primáshoz intézett levél kissé átdolgozva és lefordítva olaszra...”⁵⁶ Augusztus 1-jén készül el az Oszukin-féle jelentéssel is. P. Leiber szerint rendkívül érdekli a pápát minden szó, ami a tárgyaláson elhangzott.⁵⁷ Majd *augusztus 2-án* P. Nagy fölkereste Leibert, aki elmondotta neki, hogy bár a pápát meggyőzte a levele és elítéli a primás merev szembehelyezkedését, mégis megijedt attól, hogy írásban is igazolja a KALOT-ot, vagyis hogy ítélje el a primást. Leiber kifejtette, hogy a pápa nem ítélheti el a primást, főleg, hogy egyetlen informátora P. Nagy személye és a magyar püspökök még semmiféle jelentést nem írtak Rómának. A pápa szeretné közvetlenül is hallani az ő véleményüket. A közeljövőben várják P. Borbély tartományfőnököt, akinek szintén szeretné hallani a véleményét.⁵⁸ *1946. augusztus 5-én* P. Leiber fölkereste P. Nagyot „és részletesebben elmondotta, hogy Őszentségére milyen benyomást tett az én Kalotnak megírandó levéltervezetem. Véleményezésre kiadta másoknak is, akik szintén a kiadatása ellen voltak. Hogy kiknek adta ki, nem mondta meg, de én másnapra megtudtam, hogy a P. Vicariusnak. Most a pápa úgy intézkedett, hogy nagy relációmát tanulmányozza át a távollévő S. E. Tardini államtitkár helyettese, Mgr. Sericano, s adjon ő nekem hivatalos választ. Természetesen ő is csak előszóval. Egyébként P. Leiber bevallotta, hogy úgy érzi, hibát követett el azzal, hogy ajánlotta nekem a levéltervezet beadását, és a hibát tetézte azzal, hogy előzőleg nem puhatolta ki Őszentsége felfogását, mindjárt be is nyújtotta Neki, mert kár sikertelenségekre ítélt ügyeket mozgatni, s talán a pápára rossz benyomást is tett a hirtelen és elég merész kérés. Viszont megnyugtatósomra azt is elmondotta, hogy referált Őszentségének, hogy én mennyire azonnal megértettem, hogy valóban nem adhatja ki a levelet, sőt azt ígértem, hogy most majd a püspököktől fogok nyilatkozatokat hozni az egész általános helyzetre vonatkozóan. Ennek igen örült a pápa.”⁵⁹

P. Nagy *ötödik római utazása* során ismételten találkozott P. Leiberrel. A téma Mindszenty bíborosnak a pápához írt panaszlevele és az ő dél-amerikai dispoziója, azaz eltávolítása volt. A találkoztót a nagyon elfoglalt Leibertől Nagy oly módon eszközölte ki, hogy megkérte „P. Mócsyt, hogy még ma este adja át szórul-szóra P. Leibernek az én következő üzenetemet: Kérem vissza a pápai archívumból

⁵⁶ Nagy Töhötöm: Napló 1945–46, i. m., 135. Bejegyzés 1946. július 30-án.

⁵⁷ I. h.

⁵⁸ I. m. 136. Lásd még: Nagy Töhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. 257sk.

⁵⁹ Nagy Töhötöm: Napló 1945–46, i. m., 138. Bejegyzés 1946. augusztus 5-én.

azt a nagy fényképalbumot, amelyet annak idején Őszentségének bemutatam, mert nem akarom, hogy az utókor számára dokumentum legyen, hogy ily nagy és jelentős mozgalmat tett tönkre a pápa (az album a KALOT munkáját mutatta be) ugyanazon a héten, amikor oly szép szavakkal írta le a nála tisztelgő parasztok előtt az ő megszervezésüknek fontosságát. P. Mócsy hűségesen átadta az üzenetet. P. Leiber egészen kijött a sodrából, és azt mondotta, hogy a pápának semmi része nincs a P. Nagy elejtésében, semmit nem tud az egészről. Kért, hogy másnap reggel 8 órára menjek el hozzá a Gregoriánára.”⁶⁰ 1946. november 19-én reggel kétórás találkozás keretében Leibertől értesült arról, „hogy a primás valóban feljelentett egy igen kemény levélben, s ebben merészen még azt is kérte, hogy a pápa most már nyilatkozzék arról, hogy őmögötte áll és helyesli a módszerét”.⁶¹ „Őszentsége erre egy úgynevezett 'adminisztratív válaszi' íratott, amely tulajdonképpen semmit sem mond.”⁶² Egyébként Őszentsége neheztel a primásra, mert önmagának messzemenő jurisdictiós jogokat követel vagy legalábbis gyakorol a püspöki karban a többi püspökök felett, holott ő egyházjogilag nem feje a többi püspököknek. Utána P. Leiber a legnagyobb csodálkozásának adott kifejezést, hogy eddig még egyetlen egy magyar püspök sem méltatta a Szentszékét arra, hogy valamilyen jelentésfélét küldött volna Rómába. A német püspökök sorban már mind írtak, csak Magyarországon érthetetlen a mélységes hallgatás. Ezért meg kell érteni, hogy a pápa addig nem foglalhat állást semmilyen oldalra, amíg magyarországi információit két nem-hivatalos jezsuitától veszi. Hol vannak a püspökök?!”⁶³ December 2-án újból találkozott vele: „Nagyon kedves volt. Az az érzésem, hogy kissé restelkedik előttem, mert bizony ő is biztatott néhányszor, hogy jó lenne a Primást figyelmeztetni, kérdezte, hogy mit fognak ott-hon szólni az én kiemelésemhez. Azt válaszoltam, hogy azt fogják mondani, hogy a pápa úr Őszentsége csak szavakkal áll a szegény emberek mellett, de engedi kivégezni azokat, sőt talán maga is részes egy kevésbé benne, akik tesznek is valamit szociális vonalon; mert, remélem, tudják, hogy az én egész küzdelmem és elbukásom legmélyén ez van: a Primás barokk nagyúr, aki feudális elgondolásait még ma is szeretné legalább is egy jó fordulat ideig konzerválni. Nagyon hevesen tiltakozott

60 Nagy Töhötöm: Napló 1945–46, i. m., 206. Bejegyzés 1946. november 18-án. Vö. uő: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. 288.

61 Nagy Töhötöm: Napló 1945–46, i. m., 206. Bejegyzés 1946. november 19-én. Uő: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. 288. – Mindszenty 1946. június 27-én kelt leveléről lásd fentebb, 19skk.

62 Forrásaink között nem került elő ilyen dátummal ez az adminisztratív válaszevél, sem annak tervezete. Lehet, hogy P. Leiber sem tudott minden részletet és csak azért mondta, mert tudta, hogy ez a gyakorlat a Vatikánban és hogy megnyugtassa P. Nagyot. – Ez a levél Mindszenty harmadik interveniálására született csak meg, 1948. július 23-án, lásd fentebb, 23.

63 Nagy Töhötöm: Napló 1945–46, i. m., 206sk. Bejegyzés 1946. november 19-én. – Uő: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. 288.

P. Leiber az ellen, hogy a pápának része lenne az én elítéltetésemben, és ha ezt így hiszik majd otthon, akkor tévednek. Erre azt válaszoltam, hogy legtöbbször nem az a fontos, hogy tárgyilag mi az igazság, hanem hogy a közvélemény mit tart igaznak. A helyes politikának ezt kell számításba vennie és nem az objektív igazságot.”⁶⁴ A beszélgetésről való följegyzés még hosszan folytatódik és így zárul le: „Amikor elbúcsúztunk, és utána néztem ennek a törékeny, beteges embernek, nagyon megszerettem őt. Oly odaadó hűséggel szolgálja urát, Őszentségét, hogy még az esetleges hibákat is, bár hibáknak látja őket, belső meggyőződéssel védi. Egyike a pápa úr janicsárjainak.”⁶⁵

1946. december 3-ra datált az elutazás előtti utolsó találkozás, amelyről az elkeseredett P. Nagy így ír: „Feltűnő hosszan és egészen apróra kikérdezett, hogy mi van a P. Kerkaival. Reméli, hogy őt nem állították félre, hiszen a primásnak is régi, kedves tanítványa, s vele nem volt közvetlen összetűzése, mint velem. Szerinte P. Kerkai kell hogy tudja egyedül is tovább vinni a mozgalmat. Mert a mozgalmat mindenképpen fenn kell tartani. Én majd gyűjthetek pénzt a KALOT számára, és ezzel nagyon tudom őket segíteni, aztán 2-3 év múlva majd én is visszajövök, csak a viharok csendesedjenek el egy kissé. A benyomásom az volt, hogy ő beszélhetett Őszentségével az én múltkori rosszmájú elmefuttatásom után, és legalábbis annyit megmondhatott, hogy P. Nagy félreállításával a mozgalom komoly veszélybe került. Most megnyugtatóként érdeklődött, hogy azért a P. Kerkaival megy tovább a munka, mert azt mindenképpen folytatni szeretnék.”⁶⁶

P. Nagy Töhötöm P. Leiberrel való számos találkozásának rekonstrukciós kísérletében arra a következtetésre juthatunk, hogy Leiber biztosította a pápával való közvetlen kapcsolattartást, ő készítette elő a pápát a P. Naggyal történő találkozásokra, ill. beszámolóinak olvasására, és ő volt, aki híreket hozott a pápától. Egyfajta munkakapcsolat alakult ki tehát, amelyet megkönnyített az a körülmény, hogy P. Nagy és P. Leiber rendtársak voltak.

64 *Nagy Töhötöm*: Napló 1945–46, i. m., 213sk. Bejegyzés 1946. december 2-án. – *Úő*: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. 291sk.

65 Csak a naplóban, i. h. 214. – Nagy Töhötöm utólagos beszúrása: Később megtudtam, hogy beszélgetésünket elmondta a Pápának. [K. A.]

66 *Nagy Töhötöm*: Napló 1945–46, i. m., 215. Bejegyzés 1946. december 6-án. – Önéletrajzi írásában még elkeseredettebben fogalmazott, idézzük: „Ma felkeresett P. Leiber és feltűnő hosszan és nagyon apróra kikérdezett, hogy mi van P. Kerkaival? Reméli, hogy őt nem állították félre? Főleg az érdekelte, hogy nélkülem tudja-e ő egyedül is vezetni a Kalotot? Megnyugtattam, hogy igen, ha engedik, de a primás őt is félre fogja állíttatni, mert a primás mindenkit kivégez, aki nincs feltétel nélkül vele. Azonkívül a Kalot szociális eszméi ellenkeznek a primás feudális és monarchikus elgondolásaival [...] a primás kezére került Kalotot az orosz igen rövid időn belül feloszlata s a Kalot temetésére majd egy szép nagy koszorút küldhetnek. [...] P. Leiber nagyon komolyan hallgatott. Nekem sem volt kedvem tovább beszélni.” Lásd *Nagy Töhötöm*: Jezsuiták és szabadkőművesek, i. m. 293sk.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy Nagy Töhötöm vatikáni tárgyalásait tehát megelőzték, mintegy előfeltételezték rendi vezetőivel való tanácskozásai és a legfőbb jezsuita előljáró ajánlotta be a legmagasabb szinten. Sematikusan a következő kép bontakozik ki ennek kapcsán:

XII. Piusz pápa
P. Robert Leiber SJ⁶⁷
pápai „titkár”

Jezsuita generalícia (SJ)

P. Norbert de Boynes
általános helyettes,

1946. szept. 15-től

Jean-Baptiste Janssens
generális

P. Karl Brust
német és magyar asszisztens

P. Borbély István
magyar tartományfőnök

Vatikán

S. E. Giovanni Battista Montini
helyettes (általános ügyek)

és **S. E. Domenico Tardini**
helyettes (rendkívüli egyházi ügyek)

Mons. Silvio Attilio Sericano
Tardini helyettese

S. E. Mons. Angelo Rotta
nuncius

Mons. Gennaro Verolino
uditore

67 Prof. P. Robert Leibert SJ a hierarchiában azért helyeztük föl, mert ő volt az, aki szabadon járt be a pápához és közvetített az egyes lépések során.

P. Nagy Töhötöm SJ mint szentszéki futár

Az Apostoli Szentszék hivatali levelezését normál esetben az apostoli nunciatúrákon keresztül, diplomáciai postával intézi. 1945 áprilisa óta, a budapesti nuncius kiutasítását követően, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság angol vagy amerikai képviselőjén keresztül kapott leveleket, illetve kérte fel az említett hatalmak szentszéki követeit egyes levelek továbbítására.⁶⁸ Nagy Töhötöm szolgálataira három forrásunk van. Naplóbejegyzései szerint 1945. augusztus 17-18. magasságában, többek között Mindszenty kinevezését kalandos körülmények között ő vitte magával. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának levéltárában két konkrét utalásra találtunk. Az első 1945. augusztus 18-án kelt, a másik 1946. május 5-én.

1945. augusztus 18. Drahos János* esztergomi helynök számára három dokumentum beérkezését nyugtázó levelet 1945. augusztus 18-i dátummal postázás végett adtak át P. Nagynak.⁶⁹ A levél Drahos János helynöknek a pápához írt, 1945. augusztus 3-án kelt 2289/1945. sz. angol nyelvű levelére adott válasz, amely Tardini aláírásával ment, 5089/45 ikt. sz. alatt.⁷⁰

1946. május 5-én Mindszenty bíborost értesítették Papp Kálmán győri püspökké való kinevezéséről és arról, hogy Mons. Scheffler (akit korábban Győrbe helyeztek volna át) Szatmár püspöke marad. Tekintettel arra, hogy Mindszenty május 6-i dá-

68 Ennek alapos vizsgálatára szükség lesz. 1946. október 7-én még nehézségeik vannak az amerikaiakkal, mert hosszabb várakozási idő után az az értesítés jött, hogy a budapesti amerikai követ csak nyitott postát továbbít. Mons. Barbetta följegyzése szerint Borbély István jezsuita tartományfőnök elmondta neki, hogy útlevél nélkül jött át a magyar határon és úgy is fog visszatérni, ezért nem ajánlotta, hogy rá bízsanak valamit. Ezért egy 1946. december 7-én kelt följegyzés szerint P. Jánosi József SJ-re bíztak egy levelet Mindszenty bíboros számára, amelyben öt iratra adtak beérkezést nyugtázó választ. Mindszenty e négy levelének adatai: július 19-én kelt 3639. sz. levele, október 1-jén kelt 5083 sz. levele, egy iktatószám nélküli levél, október 17-én kelt 5311. sz. levele, ezen túl pedig egy 5994. ikt. sz. érsekségi levél. Jelzetek: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 129, ff. 140sk., továbbá ff. 466-472 (iratgyűjtő felirata: nehézségek a Magyarországgal való kapcsolattartásra, itt távirati úton tájékoznak a prágai nunciatúra ügyvivőjénél is, aki nem tud biztos megoldást); Jánossy (sic!) nevének említése: i. h., f. 141. (da portarsi a mano dal P. Jánossy [sic!], S. J. che sta per tornare in Ungheria – Jánosi kezeibe, aki készül visszatérni Magyarországra); Barbetta kéziratos följegyzése Borbélyról: i. h., f. 468.

69 Kézírás fekete tollal: „Inviata a Strigonia a mezzo del P. Nagy S.J. 18-8-45”. Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria 125, f. 79r.

70 Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria 125, ff. 79rv. – Drahos levele: i. h., f. 83 (három melléklettel: ff. 84-108). – Arra, hogy ugyanekkor vitte a P. Leiber által átadott kinevezési levelet Mindszentynek, nem került elő itt forrás.

tummal írt ez ügyben, az Államtitkárságon az lett az álláspont, hogy nincs szükség új válaszlevélre. A Mindszentyt értesítő és nuncius hiányában a szükséges lépések megtételére felhatalmazó levél ikt. száma 3124/46, továbbítására *május 7-én* P. Nagyot kérték meg.⁷¹ Május 24-i följegyzéssel P. Nagy rögzítette naplójában: „Ma délután voltam a Hercegprímás úrnál kb. másfél óráig. Áadtam a hivatalos vatikáni postát [...]”.⁷²

Összegzés

Összességében elmondhatjuk, hogy P. Nagy Töhötöm SJ római utazásait meghatározta egyrészt a célul kitűzött nagy megegyezés, a modus vivendi feltételeinek kidolgozása, másrészt pedig Mindszenty hercegprímással való viszonya. Ilyen összefüggésben elmondható, hogy *első utazásának* egyik eredménye az volt, hogy a veszprémi püspök személyét, Mindszenty Józsefet ajánlotta és meghozta az ő esztergomi érseki kinevezését. Nem a bullát, amely később kelt, hanem azt a levelet, amelyet végül is Grósz József kalocsai érsek, a Magyar Katolikus Püspöki Kar akkori elnöke személyesen adott át a veszprémi püspöknek, kérve konszenzusát. Mindszenty beleegyezését követte a kinevezés kihirdetése. Mindszenty, ezt megelőzően, Nagy Töhötöm naplója szerint, kétszer is bizalmasan fölkereste őt. Ebből érthető, hogy P. Nagy második útján a frissen kinevezett esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása nevében jelentett és számára útja eredményeiről részletes magyar nyelvű jelentést állított össze. Ekkor tehát kettejük viszonya még zavartalan.

Második utazása a dokumentumok tükrében úgy néz ki, hogy van két fogalmazvány a XII. Piusz pápához írt kísérlőlevélből, majd egy jelentés, melynek címe: A helyzet Magyarországon 1945. szeptember 25-ig. Ennek magyar változata nem

71 Így emlékezik meg róla maga Nagy Töhötöm is: „A [pápai] kihallgatás [ápr. 29.] után Tardini államtitkár úr kéretett magához s megkért, hogy néhány levelet és brévé el tudnék-e vinni Magyarországra. Természetesen vállalkoztam rá, mondván, hogy épp ez az én mostani egyik hivatásom, hogy a Szentszék postáját vigyem.” Nagy Töhötöm 1946. május 3-án Rómából írt levele Kerkai Jenőhöz, in: Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969), i. m. 59. – Két belső hivatali följegyzésünk is van erről, mindkettőt Mons. Giulio Barbetta jegyezte. Az egyik jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria 125, ff. 257rv. A másikban a vatikáni (államtitkársági) expedició részéről Commendatore Faggiani közlésére támaszkodik Barbetta 1946. május 24-én kelt belső hivatali följegyzése is: „Il Comm. Faggiani dice che la lettere al Card. Mindszenty di cui sopra è partita il 7 maggio per mezzo del P. Nagy”, ikt. sz. AA.EE.SS. 5514/46, jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria 125, f. 250. – Lionello Faggiani úr „scrittore” fokozatban volt, lásd: Annuario Pontificio, Vatikánváros 1946. 754.

72 Nagy Töhötöm: Napló 1945–46, i. m., 113. Bejegyzés 1946. május 24-én.

került elő, az olasz szöveget kellett fordítanunk. Erről az útról magyar nyelvű jelentést írt Mindszenty József hercegprímásnak, esztergomi érseknek. Naplóbejegyzéseit felhasználva írta meg a jelentéseit (eleve így tervezte), a különböző helyeken előforduló szövegrészleteket utólag válogatva és tematikusan rendezve. Ebben az összeállításunkban az így elkészült jelentés szövegét közöljük.⁷³ Ez időben keletkezett P. Norbert de Boynes-hoz írt följegyzése Mindszenty legitimizmusáról, és ekkor közölte döntését a vicarius: ne utazzon el Párizsba, hogy kézbesítse Mindszenty Habsburg Ottóhoz írt levelét, mert az már a jezsuiták számára meg nem engedett beavatkozás lenne a politikába, továbbá ekkor keletkezett másik följegyzése a KALOT megsegítése ügyében. A magyar jezsuita tartomány 1944/45. évi állapotáról írt latin nyelvű jelentése is figyelemreméltó,⁷⁴ mivel azonban sem ez, sem az előbbi dokumentumok értelemszerűen nem találhatók meg a vatikáni levéltárakban, célkitűzésünk szerint a Vatikánba beérkezett dokumentumokkal foglalkozunk, ezért ezeket most figyelmen kívül hagyjuk.

Harmadik utazása alatt a bíborosi kalap átadása alkalmából Rómában időző hercegprímással egy időben tartózkodott az Örök Városban, ekkor helyzetértékelése már gyökeresen eltért Mindszentyétől. 1946. február 16-án kelt beszámolójának szövege lappang, viszont az ahhoz március 6-án kelt kiegészítő följegyzésének francia szövege fennmaradt. Ugyanígy P. de Boyneshez írt levele, melynek kelte 1946. április 25. Ebben elemzi a „sztálini” és a „molotovi” „szervezet” szembenállását, feladatát abban látja, hogy meggyőzze „a sztálini szervezetet arról, hogy mind a saját érdekük és a külpolitikai megítélésük, mind az egész belpolitikai béke szempontjából fontos kiegyeznie az Egyházzal, és ezt pozitív intézkedésekkel is nyilvánvalóvá tennie. Csakis kizárólag ez lehet a jövőbeli tárgyalások alapja.” Ezzel Magyarországon időt akar nyerni a spirituális ellenállás kialakítása céljából.

Negyedik utazásának dokumentáció szempontjából két hozadéka van. Az egyik a magyar katolicizmus belső harcairól szóló olasz nyelvű jelentése, a másik az orosz Oszkinnal folytatott megbeszélésről készült följegyzés, amelyet annak idején XII. Piusz pápa magánál tartott, mert személyes, ún. „Fehér Dobozainak” egyikében maradt fenn. Ezen túl saját személyes helyzetéért is küzdenie kellett.

Ötödik utazásakor dőlt el a sorsa, bár azt kiutazásakor még nem tudta: nem térhet vissza hazájába, hanem irány Dél-Amerika (előbb a montevideói szeminárium Uruguayban, majd ugyanazon öböl másik oldalán Argentína fővárosa, Buenos

73 1945. október 23. alatt. Lásd: Nagy Töhötöm: Napló, i. m. 72skk.

74 De statu Provinciae Hungariae S. J. Anno 1944/45, JTMRL II. 1, Epistolae Singulorum 1913–1949/1942–1945.

Aires). A dokumentumok szempontjából fontos az Őszentsége számára megírandó jelentés magyar nyelvű vázlata és összegyűjtött anyaga, amely 1946. október 15. dátummal készült, a jelentés végleges szövege is fennmaradt.⁷⁵ Az újonnan megválasztott jezsuita generálisnak, Janssensnek készült még egy följegyzése: a KALOT küzdelme fennmaradásáért.

P. Nagy legkiérleltebb dokumentuma az, amelynek közzétesszük fogalmazványát és tisztázatát is, 1946 októberében keletkezett és november 12-én készült el. Ebben kifejezetten használja „Az egyház keleti politikája” kifejezést és annak részletes elemzését adja.⁷⁶

75 P. Nagy jelentését P. Jánosi is látni akarta, amikor elkészült saját beadványával: „P. Jánosi csak mára készült el beadványával. Holnap fogja megmutatni a P. Generálisnak, és nagyon szeretné az én legújabb jelentésemet is mellékelni, mert ezt én még nem mutattam meg itt senkinek, ő pedig olyan konkrétan és olyan erősnek tartja, hogy érdemes beadni. Átadtam egy példányt.” *Nagy Tőhötöm*: Napló 1945–46, i. m. 208. Bejegyzés 1946. november 23-án.

76 Lásd alább, 180skk. és 192 skk.

IV.

A „modus vivendi” védelmezője: Borbély István SJ tartományfőnök

Borbély Istvántól három dokumentumot találtunk az elemzett vatikáni levéltárban. Az *első dokumentum* egy római szentszéki ügyhallgatóhoz, a ceruzával készült felirat szerint Gennaro Verolinóhoz intézett levél, amelynek dátuma 1946. február 16. és különböző információkat tartalmaz: a budapesti karitatív tevékenységről, Mindszenty működéséről, a megüresedett püspöki székekről, továbbá informál Badalik Bertalan* domonkos páterről. Nem érthető, hogy a levélen található felirat szerinti 1946. november 8-ai beérkezés mivel magyarázható, hiszen a megérkezés pillanatában az itt található információk már kilenc hónaposak voltak. Feltehető, hogy valójában korábban beérkezett, csak a püspökjelöltre vonatkozó információk miatt elővették. A levélből az is bizonyítható, hogy a tartományfőnök teljes összhangban állt Nagy Töhötömmel, aki információit tartalmazó levelét más alkalommal Rómába vitte.

A *második dokumentum* címe: „A magyar püspöki kar és a jelenlegi helyzet”, mely rendkívül plasztikus jellemzést ad a püspökökről, azok két szárnyáról, a lelki emberekről (így Pétery József* váci és Kovács Sándor* szombathelyi püspökökről) és a politika iránt érzékenyekről (Mindszentyről, Czapik Gyula* egri érsekről és Bánáss László* veszprémi adminisztrátorról). Majd aktuális kérdéseket tárgyal, végezetül a közéletben domináló szociológiai és marxista szellemről számol be. Említést tesz Harold Joseph Laskiról,* mint akinek tanai terjednek az országban. Jelentésének végén hiányolja a püspökök érzékenységét a papság képzése iránt, és külföldi tanulmányokat sürget.

A *harmadik dokumentum* címe: „Mindszenty bíboros és a KALOT”, ez a legismertebb és legfeldolgozottabb, amelyben a KALOT-tal kapcsolatos problémákról ír. A későbbi problémák már előrevetültek akkor, amikor – a pénzügyi segélyre rászorulva, hiszen a KALOT túl nagy szervezetté nőtte ki magát és számos munkatársát kellett havonta fizetnie – megegyezett a Levente-mozgalommal, bár ehhez nem kérte ki Serédi Jusztinián* bíboros prímás, esztergomi érsek beleegyezését és kiváltotta a KALÁSZ, a női mozgalom vezetőinek rosszallását is.¹ Levelének nagy

1 A KALOT azért kényszerült megállapodásra a Levente-mozgalommal, mert a katonai vezetés utóbbit kizárólagossá akarta tenni, ez pedig a KALOT-ot megszűnéssel fenyegette. A megállapodással biztosították a KALOT fennmaradását, ezen túl pedig az előadások és az infrastruktúra, valamint a munkatársak rendelkezésre bocsátása fejében kapott jelentős anyagi támogatást és azt, hogy ily módon a fiatalok nevelésére befolyást gyakorolhattak, egyben akadályozhatták a széldőjobboldali törekvések érvényesülését a Levente-mozgalmon belül.

része a Mindszenty és a KALOT közti feszültség részletezése, amelyben számos értékes információhoz jutunk. Summázata szerint „a KALOT túl önállóan, csaknem fegyelmetlenül működött. A parancsokat megtartotta, de tovább járt a maga vonalán, és mindig új meglepetésekkel szolgált.” Végezetül, a KALOT-ot a fennálló hatalom a többi társadalmi szervezettel együtt feloszlatta.

Az a latin nyelvű idézet, amely a szövegben szerepel, arra enged következtetni, hogy Borbély látta Mindszenty panaszlevelét és ebben a jelentésében arra reflektál, egyben igazolja a jezsuita páterek álláspontját. Mons. Giulio Barbetta volt az az államtitkársági munkatárs, aki a magyarországi ügyekkel foglalkozott. Barbetta följegyzése szerint, Tardini utasítására, 1946. szeptember 27-én találkozott Borbélyal, aki ígért neki egy beszámolót a Szentatya számára. Egy beszámolóból tehát kettő lett: mindkettő 1946 novemberében érkezett be. Mivel e két dokumentum környékén nincs adat arról, milyen úton érkeztek be, arra kell gondolnunk, hogy vagy Borbély személyesen, vagy valaki jezsuita rendtársa a római generalíciáról vitte el a hivatalba.

Nagy Töhötöm írásai arról tanúskodnak, hogy P. Borbély provinciális kezdetben még ellenezte a *modus vivendi* politikáját, de – úgy tűnik – 1946 nyarára már megváltozott a hozzáállása, mert Nagy 1946. július 31-én kelt jelentésében már arról számol be, hogy P. Borbély „[...] egy hosszú, teológiai érvekkel megtámasztott levélben kifejtette azokat a feltételeket, amelyek közepette a ‘*modus vivendi*’ erkölcsileg megengedhető, és kimutatta, hogy ezek a feltételek napjainkban fennállnak.”³

2 Tardini belső utasításának dátuma 1946. augusztus 12. Barbetta ceruzás följegyzésének dátuma: 1946. szeptember 27. Lásd: Mindszenty 1946. június 27-én kelt levelén előbb tintával, majd utóbb más kéztől ceruzával készített följegyzés, jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, f. 91r.

3 Lásd alább, a 159. oldalon.

DOKUMENTUMOK

A válogatott dokumentumok magyar szövege, illetve magyar fordítása.
Az idegen nyelvű forrásokat lásd kötetünk második részében.

**A „modus vivendi” teoretikusa:
Prof. Dr. P. Jánosi József SJ jelentéseiből**

1945. december 29.

- 1. A politikai helyzet Magyarországon61
- 2. A katolikus egyház politikai helyzete Magyarországon64

1946. november

- I. Előzetes megjegyzések egy orosz úrral folytatott megbeszélésekről70
- II. Beszélgetés egy Magyarországon felelős beosztásban lévő orosz férfival75
- III. Tildy Zoltán köztársasági elnök és Nagy Ferenc miniszterelnök nyilatkozatai .82
- IV. A mai magyar helyzet és benne Mindszenty bíboros szerepe86
- V. Modus vivendi97

1945

Két dokumentum 1945 decemberéből

1

P. Jánosi József SJ: A politikai helyzet Magyarországon

A német nyelvű gépelt eredeti szöveg címe: „Die politische Lage in Ungarn”

1945. december 29. (1946. januárjában jutott el a Vatikáni Államtitkárságra)

Német nyelvű

ASRS Scatola Bianca, Pio XII, N. 15. III. ff. 164-167

(Indigós másolat. A doboz felirata: „Germania: Scatole”. Fasc. 62. Diversi rapporti e notizie sulla situazione in Europa centrale 1944-1945”)

Másik példány: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 204-207¹

Ikt. sz. AA.EE.SS. 1814/46

Keresztes András fordításában, amely a német nyelvű eredetiből készült:

[fekete tollal olaszul:] *A Szentatyától 1946. január 13.*

A) A politikai pártok

I. [Független] Kisgazdapárt

a) A Kisgazdapárt abszolút többséggel rendelkezik a Parlamentben (61% [ceruzával:] =245 képviselő), mégsem övé a politikai hatalom (orosz megszállás).

b) A párt összetétele:

1) *vallási tekintetben:*

a) erős katolikus szárny kialakulóban;

b) a párt vezetésében protestáns többség van, amely azonban megegyezésre hajló (konciliáns).

2) *politikai szempontból:*

a) *A katolikus szárny* (mintegy 25 képviselő) erősen demokratikus és szociális beállítottságú. Különböző protestánsok is tagjai.

b) *A liberális szárny* (8-10 képviselő) kapcsolatban áll a kapitalistákkal és valószínűleg a legitimistákkal és a feudalistákkal.

¹ A 203. fólión (gyűjtő) ceruzával olasz nyelvű megjegyzés: *Nagyon érdekes. Cédulát készíteni Mindszentyről is ([...] páter véleménye).*

c) A kettő között sok határozatlan és tájékozatlan képviselő, sok képzetlen paraszt és tapasztalatlan értelmiségi.

d) A *kommunistákkal szimpatizáló szárny* („Fórum”-szárny) 7-8 képviselő.²

3) Álláspontjuk az orosz kérdésben: Mindannyian keresnek egyfajta „modus vivendi”, óvatosak és tartózkodóak (kivéve a „Fórum”-szárnyat). Fő politikai céljuk: Megszabadulni az oroszoktól, még ha átmenetileg magas árat kell is fizetnünk ezért (Tildy miniszterelnök bizalmas közlése.). Ennek érdekében az angolszászok támogatását szeretnék megkapni, akik azonban eddig mind politikailag, mind gazdaságilag eléggé visszafogottak voltak.

II. *Szociáldemokrata Párt* (a képviselők 17%-a)

A konzervatív szárny (Peyer,* Valentiny*) a gyengébb, keresik a kapcsolatot a kisgazdákkal. A balos szárny (Szakasits) lavírozik a kommunisták és a Labour-Blum³ között: nagyon opportunisták és politikailag tisztességtelenek.

III. [Magyar] *Kommunista Párt* (a képviselők 17%-a)

Törvényes úton sok mindent nem tudnak elérni a kisgazdák abszolút többsége miatt; ténylegesen azonban túlerőben vannak: Mögöttük állnak az oroszok, a politikai rendőrség, a (kommunista) Belügyminisztérium: a legtöbb kulcspozíciót már jóval a választások előtt megszerezték maguknak, és nem lehet őket ezekből elmozdítani. Ezért vannak nehéz helyzetben a kisgazdák és ezért óvatosak.

IV. *Nemzeti Parasztpárt* (25 képviselő, kb. 5%)

A baloldali szárny (Veres Péter*) erősen kommunista, a jobboldali szárny (Kovács Imre*) talán a kisgazdák felé fog közeledni.

V. *Demokrata Néppárt*

Katolikus párt (a vallási érdekek védelme, az enciklikák mint alapok, demokratikus, erősen szociális, modus vivendi az oroszokkal). (Két képviselő: Eckhardt,* Bálint,* egyetemi professzorok). A Kisgazdapárt több képviselője szeretne csatlakozni hozzájuk, de amíg az oroszok az országban vannak, addig nem szabad veszélyeztetni a kisgazdák abszolút többségét.

2 Itt azokról a baloldali orientációjú kisgazda politikusokról van szó, akik részt vettek a magyar kommunisták által 1945-ben létrehozott baloldali értelmiségi szervezet, a „Fórum Club” tevékenységében, melynek célja – a Komintern „forradalmi értelmiségi” szervezeteihez hasonlóan – az volt, hogy egyre fokozódó mértékben kiterjessze befolyását a magyar társadalom értelmiségi rétegére, megszerezve a nem kommunista értelmiségiek támogatását is. Lapjuk a „Politika”.

3 Utalás az angol Labour Party-ra (Munkáspárt) és Léon Blum (1872–1950) francia szocialista politikusra.)

VI. Polgári Demokrata Párt

(Két képviselő: egy unitárius püspöki helynök [Szent-Iványi Sándor] és egy katolikus vallási társulat alapítónője [Slachta Margit]). Liberális, gazdag zsidók, egykori szabadkőművesek. Kizárólag angolszász irányzatúak, nem bízik bennük sem a bal-, sem a jobboldal.

B) A Kisgazdapárt legfelső vezetése

Nagy Ferenc: Elnöke a Kisgazdapártnak, a Nemzetgyűlésnek és a Nemzeti Főtanácsnak (az utóbbinak három tagja van, akik a legfőbb állami hatalmat birtokolják). Református gazdálkodó, jó politikai ösztönrel, óvatos, gyanakvó, szemben áll Tildy* miniszterelnökkel, Mons. Varga [Bélá]val* tart.

Irányzata: földreform, demokrácia keleti-nyugati értelemben, a jó nemzeti hagyományok megtartása és őrzése, jó kapcsolatok az egyházakhoz, modus vivendi az oroszokkal, angolszász részről védelem. Ő lesz a Köztársaság elnöke.

Tildy Zoltán: miniszterelnök, a Kisgazdapárt vezetője, református lelkipásztor, hívő ember. A baloldaliak felé túlságosan engedékenynek tűnik, talán gyengeségből, talán taktikai okokból, talán meggyőződésből, talán becsvágyból. Saját pártjának többsége szemben áll vele. De amíg az oroszok az országban vannak, nem fogják megbuktatni; inkább a környezetének tagjait igyekeznek eltávolítani tőle.

Mons. Varga Béla: veszprémi kanonok, a Nemzeti Főtanács tagja, a párt elnökhelyettese, egyúttal ügyvezető igazgatója és a fővárosi szervezet vezetője. Gyakorlatilag az ő kezében van a párt. A pártban és az országban nagyon nagy a tekintélye. Tiszta, egyszerű életet él, igazi hívő ember. Talán nem nagy államférfi, de jó politikai ösztönrel rendelkezik. Bátor ember, de gyanakvó, bizalmatlan és gyakran tanácstalan. Azt az irányt követi, mint Nagy Ferenc, de sokkal határozottabban védi a keresztény érdekeket. A Kisgazdapártból egy nyugati értelemben vett keresztény pártot szeretne kialakítani, és szorosabb kapcsolatot szeretne tartani az ilyen [nyugat-európai] pártokkal (Bidault,* De Gasperi,* Centrum, Oesterreicher⁴ és Labour). Az a taktikája, hogy a világnézetileg fontos kérdésekben (egyház, államfoma, iskolák) a döntést húzni-halasztani kell, amíg az orosz el nem hagyja az országot.

4 A német katolikus Zentrum-Partei. – Az osztrák Néppárt: Österreichischer Volkspartei.

P. Jánosi József SJ

A katolikus egyház politikai helyzete Magyarországon

A német nyelvű gépelt eredeti szöveg címe:

„Die politische Lage der katholischen Kirche in Ungarn”

1945. december 29. (1946. januárjában jutott el a Vatikáni Államtitkárságra)

Ikt. sz. AA.EE.SS. 1814/46

Jelzetek: ASRS Scatola Bianca, Pio XII, N. 15. III. ff. 168-176.

(Indigós másolat. A doboz felirata: „Germania: Scatole”. Fasc. 62. Diversi rapporti e notizie sulla situazione in Europa centrale 1944-1945”)

Másik példány: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 208-216.

Keresztes András fordításában, amely a német nyelvű eredetiből készült:

I. A múlt

1. *Hitlerizmus [Nemzetiszocializmus]*. A hitlerizmus kérdésében a püspöki kar, a Katolikus Akció és (a katolikus) Zichy-Wolff párt,⁵ a sajtó (Nemzeti Újság) általában passzív magatartást tanúsított, de néha azért hagyta magát megfertőzni. Ennek a fertőződésnek az okai: a) a revizionizmus, vagyis az a vágy, hogy a Trianonban elvesztett területeket visszakapjuk; b) a hitlerizmusban a kisebb rosszat látták a bolsevizmushoz képest; c) a hitlerizmusban jó vonásokat is látni véltek: erős központosítás, szociális reformok; d) az a meggyőződés, hogy a németek fognak győzni; e) a zsidókérdés három aspektusból: a zsidó értelmiség gyakran keresztényellenes beállítottsága; az a törekvés, hogy a népeiséget megtisztítsák az alacsonyabb rendű zsidó behatásoktól (Magyarországon csaknem egymillió zsidó vagy zsidó származású ember élt); annak reménye, hogy zsidó vagyonokhoz vagy az általuk addig betöltött magas állásokhoz lehet jutni.

2. *A Horthy-rezsim*. Ezt a politikai rendszert a katolikus párt is támogatta, a következő okokból: a) teljes leszámolás az 1919-es kommunizmussal; b) a nagybirtokosok, a kapitalisták és a dzsentri-magashivatalnoki réteg hatalmának biztosítása; c) az a biztonság, amit nyújtani látszott a nemzetiszocialista Németországgal és a fasiszta Olaszországgal kötött szövetség; d) erős konzervatizmus a társadalmi és szociális életben.

A háborúba való belépést a katolikusok általában nem elleneztek, bár talán szívesebben vették volna, ha nem kerül rá sor; a háborút sokszor mint keresztes-háborút fogták fel és annak is hirdették. Az alsópapságot a katolikus sajtó nagyon

5 A Keresztény Községi Párt (vagy Wolff-párt) budapesti politikai párt 1920–1939 között. Az országgyűlési választásokon a Keresztény Gazdasági és Szociális Pártot (1926–1937) támogatta, amelynek elnöke Gróf zicsi és vázsonykői Zichy János (1868–1944) volt.

gyakran rosszul tájékoztatta és félrevezette; ez a sajtó általában is gyengének mutatkozott, különösen a háború kitörésekor, 1939-ben.

A számos felsorolt ok következtében a jelenlegi államvezetés megítélése szerint a katolikus egyház erősen kompromittálódott. Ezt a katolikus vezetők maguk is érzik, és ezért nem képesek határozottabban és bátrabban fellépni, mert akkor fennállna annak a veszélye, hogy reakciósnak tűnnek. Többnyire azok is, vagy legalábbis erősen konzervatívok.

II. A jelenlegi helyzet

1. Az oroszok és marxisták úgy gondolták, hogy a földreform következtében az egyház (amelynek 800.000 holdnyi birtoka volt), annyira meggyengül, hogy elveszíti teljes politikai és társadalmi jelentőségét. Ezt gondolta több püspök és katolikus vezető is. Ez azonban nem következett be, éppen a katolikus lakosság magatartása miatt. Az egyház most is nagyon jelentős szerepet játszik. A nép a papságban látja igazi szellemi és politikai vezetőjét, sőt a vallásban látja azt az instanciát, amely minden nemzeti értéket megvéd és megment. A papság gyakran érzi is magában az erre való elhivatottságot, többnyire azonban tanácstalan, miként tegyen eleget ennek a feladatnak, és szükséges is lenne, hogy a papság mentalitása mélyrehatóan megváltozzék annak érdekében, hogy fel tudjon nőni ehhez a feladathoz. A papság nagy része még mindig azt szenved, hogy a múltban kompromittálódott, s emiatt vagy nagyon elbátortalanodott, vagy pedig merev és kellően át nem gondolt rezisztenciával próbálja legyőzni a maga kisebbségi érzéseit.

2. (Az új helyzet) első hónapjaiban a felső- és az alsópapság egyaránt mintegy a bénultság állapotában volt, és nagyon gyakran csak a templomi lelkipásztorkodásra szorítkozott. A bátrabbak megkísérelték, hogy legalább az egyesületi élet eddigi kereteit fenntartsák. Most azonban mutatkoznak már az újjáéledés és a magára találás jelei; de ami a betöltendő feladatköröket illeti, még mindig nagy a bizonytalanság (a protestánsoknál még inkább).

- - -

A katolikus társadalomban, amint már látható: két politikai és egyházpolitikai irányzat van kialakulóban.

1. A *progresszív irányzat*. Fő alapelvei:

a) Magyarországon már régóta szükség lett volna arra, hogy bekövetkezzék egy demokratikus szellemű átalakulás politikai, társadalmi és gazdasági téren egyaránt, függetlenül a jelenlegi helyzettől is;

b) elengedhetetlen átalakulás[t jelent] a földreform, amelyet alapvető természetes [erkölcsi] törvények [is] megkövetelnek;

c) ahhoz, hogy el lehessen takarítani a szellemi és anyagi romokat, és hogy le lehessen rakni az újjáépítés alapjait, ahhoz szükség van mindazok bevonására, akik hazafias és vallásos érzületűek (katolikusok és protestánsok), a különérdekeket messzemenően félre kell tenni;

d) az oroszokkal akkor is a *modus vivendi*re kell törekedni, ha az érzékeny áldozatokkal jár; ezt kéri tőlünk az angolszászok, és ez felel meg az egyház és az ország közvetlen érdekeinek. Hiszen magáról a létezésről van szó. Ez a *modus vivendi* tulajdonképpen csak negatíve értendő: a nemzeti jogból és jó hagyományokból csak annyit szabad feláldozni, amennyit a jelenlegi súlyos helyzet feltétlenül megkövetel;

e) lehetőleg szoros kapcsolat a lényegükben katolikus pártokhoz és demokráciákhoz; a cél nem a szolgálai másolás, hanem tanulás és támogatás;

f) ameddig az oroszok az országban vannak, a szociális és demokratikus reformok kivételével minden más döntést lehetőleg el kell halasztani, de ezt nem merev szembenállással kell elérni, hanem ügyes taktikával kell időt nyerni;

g) a legitizmust nem tekinti időszerűnek; másrésztől tart a köztársasági államformától;

h) az egyház és más vallások esszenciális érdekeit erőteljesen védeni kell, de úgy, hogy kerülni kell a nyilvános konfliktusokat;

i) amíg az orosz megszállás tart, a föld alatt kell szervezkedni és minden progresszív erőnek össze kell fognia; távolságot kell tartani a reakciós vagy erősen konzervatív köröktől, már csak annak a veszélynek elkerülése érdekében is, nehogy kompromittálódjék az egész progresszív mozgalom;

k) ennek az irányzatnak politikai prognózisa: az oroszok és az angolszászok között nem fog háború kirobbanni, mert az utóbbiak még áldozatok árán is azon fáradoznak, hogy az oroszokat benntartsák a világkoalícióban. Ezért a magyaroktól ugyanezt a politikát várják el. Ezen kívül az orosz [később is] Magyarország szomszédja marad (Kárpátalja); meg fogja tartani erős befolyását a Balkánon, Lengyelországban és Csehszlovákiában, úgyhogy Magyarország politikai harapófogóban van. – Az sem kizárt, hogy Oroszország a középpel [köztes területtel]? – A ford.] szemben ingadozó álláspontot fog képviselni. Ezért egy mérsékelt orosz szellemi befolyás Magyarországra nem katasztrofális, különösen, ha azt nyugati befolyások kiegyenlítik. Ez egyébként úgyis elkerülhetetlen mind Magyarország földrajzi helyzete, mind a magyar nép szellemi/lelki kedélyállapota miatt; különben a tisztán nyugati életforma a magyarok számára csak egy külső burok volt; mindazonáltal Magyarország lényegében nyugati akar maradni, és hogy ez megtörténhessék, szüksége van az európai katolikusok szolidáris segítségére. E tekintetben Magyarországnak ma fontos stratégiai szerepe lehet szellemi és kulturális szempontból, és igényli a politikai és gazdasági támogatást. Magyarországnak most ismét olyan szerep jutott, mint amelyet már betöltött a történelemben: a kultúra keleti bástyája lett. Tragikus lenne, ha egy egyenlőtlen küzdelemben ismét kivérezne.

Ennek az irányzatnak a képviselői: a) a Kisgazdapárt képviselőinek többsége, különösen Mgr. Varga [Béla] és Nagy Ferenc; b) a Demokrata Néppárt mögött álló erők (az alsópapság nagyobb részre, a KALOT = katolikus agárfjúsági szervezet, a fiatalabb katolikus értelmiség és az egyetemi hallgatók túlnyomó többsége).

2. A *konzervatív irányzat*. Főbb alapelvei:

a) Mind politikai, mind társadalmi és gazdasági téren legalább passzív, de ha lehetséges, aktív ellenállás;

b) a rosszul végrehajtott földreformot jelentősen korrigálni kell (azaz a parasztoktól vissza kell venni a földet);

c) legitimizmus (szinte kivétel nélkül), mégpedig politikai, társadalmi, sőt vallási megfontolásokból;

d) változásoknak csak lassú fejlődés révén szabad megvalósulniuk, „a tiszta beleegezés alapelvén”;

e) minden társadalmi pozíciót a régi generációnak kell megtartania (Actio Catholica,⁶ egyesületek stb.), ameddig csak lehet;

f) a Prímás, a püspökök stb. állami jog által biztosított privilégiumait minden áron meg kell őrizni;

g) Magyarország a nyugati kultúra keleti bástyája, ezért teljes mértékben a Nyugatra kell támaszkodjon, és el kell zárkozzék minden keleti befolyástól. (De ki lehetne ma ez a nyugati támasz? Talán az amerikai kapitalisták és az angol konzervatívok?);

h) néhány vezető merev, sőt gyakran nyílt ellenállásra hajlamos; ha szükséges, visszahúzódhatnak a katakombákba;

i) a progresszív katolikusokat azzal gyanúsítják, hogy bolsevik hatás alatt állnak. A rugalmas taktikát veszélyesnek tartják, mert véleményük szerint az teljes vereséghez vezet;

k) az oroszok és az angolszászok között háborúra fog sor kerülni, és annak kiemeltele majd a konzervatívokat fogja igazolni és győzelemre segíteni.

A konzervatív irányzat vezetői és hívei: a) általános vélemény szerint a Herceg-prímás; b) a püspökök nagyobb része; a többi ugyan nem tartozik a progresszív irányzathoz, de taktikájukban kevésbé merevek; c) a Katolikus Akció vezetői; d) az egykori katolikus párt volt képviselői; e) a katolikus értelmiség idősebb nemzedéke; f) a korábbi nagybirtokosok és magasabb állami hivatalnokok; g) az arisztokrácia messze legnagyobb része; h) a tőkések és a nagyiparosok.

6 Actio Catholica, Katolikus Akció. A katolikus egyház kiemelkedően fontos mozgalma a huszas és harmincas években, célja az volt, hogy a világi híveket bevonják az egyház életébe és munkájába a hierarchia vezetése alatt. Magyarországon 1932-ban alakult meg, hivatalosan 1990-ig fennmaradt.

A Hercegrímás

Őexcellenciája⁷ tipikus voluntarista, erős akaratú ember, uralkodó természet, autokráciára hajlamos, merev és semmiképp nem kész kompromisszumokra. Azt, akinek különbözik a véleménye az övétől, azt személyes ellenségének tekinti. Általános vélemény szerint kevés politikai érzékkel bír. Erősen tekintélyelvű: ő a vezér. A primásokat megillető régi privilégiumokból nem enged: ő herceg és az ország zászlósur. Legitimizmusa közismert, ezt nem rejti véka alá, mint ahogy nem titkolja a Habsburgokhoz való ragaszkodását sem. Legbensőbb kapcsolatban áll az arisztokráciával. A Kisgazdapárttal szemben szinte nyílt ellenszenvvel viseltetik; őket szinte hazaárulóknak tekinti állítólagos engedékenységük és gyengeségük miatt. Még Mgr. Vargával sem jó a viszonya; arra ösztönzi, hogy hagyja el a pártját, lehetőség szerint minél több követőjével együtt. A kormánnyal és a Kisgazdapárt nyolc miniszterével hűvös, sőt rossz a viszonya. Azok pedig szemére hányják, hogy nem látja, nem akarja látni azokat a súlyos nehézségeket, melyek között dolgozniuk kell. Nem fogadja el a taktikájukat, amely lényegileg abból áll, hogy igyekeznek bizonyos fokban megnyerni az oroszok bizalmát és halogatni a legfontosabb döntéseket, engedményeket tenni a pártkoalíció feltétlen fenntartása érdekében, amíg az orosz az országot megszállása alatt tarja. [A Hercegrímás szerint:] Ha a Kisgazdapárt gerincesebb lenne, akkor az oroszok engednének és az angolszászok is a segítségünkre jönnének.

Tény, hogy mind az oroszok, mind a kommunisták és a szociáldemokraták kerülnek a nyílt kultúrharcot; de nem kétséges, hogy habozás nélkül levernének egy nyílt ellenállást, különösen, ha az széles tömegekre terjedne ki. Most azonban nagy visszhangot keltett a népi tömegekben a Prímás választási körlevele, amely erős kifejezésekkel kritizálta a visszasságokat és néhány új törvényt, s ezzel nagyfokú szimpátiát keltett maga iránt (pedig erre a pástorlevélre valójában nem is volt szükség, mert a választások kimenetele kezdettől fogva biztosra volt vehető). Nem lenne nehéz dolog széles néptömegeket bevonni egy nyílt ellenállásba, hiszen az oroszokkal szemben mérhetetlen a gyűlölet; de semmi esély nem lenne a sikerre, és az angolszászok is dezavualnák az ellenállást.

A hatalom birtokosai most hajlanának arra, hogy a progresszív katolikusokat felhasználják a Prímás ellen, különösen azért, mert nagyon hűvösen viselkedik irányukban. A Prímás azt kívánta, hogy a progresszívek és a konzervatívok közös pártban és akcióban egyesüljenek, amit azonban azok [a progresszívek] elutasítanak a következő két okból: 1) A természetjog kiköveteli a legradikálisabb szociális reformokat az erősen elmaradott Magyarországon; 2) az egyház érdeke is, hogy a katolikusokat ne tarthassák reakciósnak és maradiaknak. A konzervatívok sokszo-

⁷ Mindszenty ekkor még nem volt bíboros, esztergomi érsekként még nem járt ki neki az őeminenciája cím.

rosan tehetnek arról, hogy Magyarország ebbe a mostani katasztrofális helyzetbe jutott. Tehát egyenesen szükségszerű, hogy az egyház részt vegyen a szociális és demokratikus átalakulásban, sőt bizonyos pontokon annak élére álljon.

Minthogy a kormány tudja, hogy a Prímás rendíthetetlen és a tömegek hangulatát könnyen maga felé képes fordítani, ezért fél tőle, szeretné elszigetelni és hátterbe szorítani. De leginkább azt szeretné, hogy az Apostoli Szentszék egy olyan nunciust küldjön Magyarországra, aki haladó gondolkodású, átlátja a magyarországi helyzetet, és hatni tud Prímásra tekintélye és tettereje révén. A magyar püspököknek ugyanis nincs befolyásuk a Prímásra, nem érik őt fel tetterővel, és ők maguk is hajlanak a konzervativizmusra.

A Katolikus Akció

A magyar egyház nagy gyengesége, hogy az A. C. korábbi vezetése nem lett lecserélve. Ugyanazok vezetik, mint egy évtizeddel korábban. Ketten e régi vezetők közül (Nyisztor prelátus* és Wünscher*) börtönben ülnek, nemzetszocialista beállítottság vádjával. Vezérigazgatója [országos igazgatója] Mihalovics prelátus,* akit az erősen antiszemita Wolff-párt küldött a Felsőházba; egyházi elnöke Czapik érsek,* aki a közvélemény szerint konzervatív és nem szociális szellemű; világi elnöke Esterházy Pál herceg,* akinek 200.000 holdas birtoka volt. Egyik vezetőségi tagja Esty pápai kamarás,* akit az elhunyt Prímás rossz szellemének tartanak, és aki nyíltan antiszemita volt. Az új Prímás is gentiluomo-jává nevezte ki.

Érthető, hogy jelen helyzetben egy ilyen vezetés nem léphet fel nyíltan, mert akkor rögtön támadásnak lenne kitéve. Ugyanakkor nem akarják átadni a vezetést a progresszíveknek.

Ennek következtében a Katolikus Akció le van bénulva, és meglehetősen rossz a híre. Az elhunyt bíborosnak az volt a szándéka, hogy orosz győzelem esetén megújítja a vezetését, de az utódja ezt mostanáig nem tette meg. – Hasonlóak a viszonyok a legtöbb katolikus egyesületben. Ez ad alkalmat olyan vádaskodásra, hogy a katolikus egyház megtartja a reakciókat korábbi vezető állásaikban, és ő maga is reakciós. Ez [a helyzet] talán nincs is a radikális baloldal ellenére, mert így a katolikus életet tartósan lebéníthatják.

Ugyanakkor a progresszív katolikusok vezetősége olyan emberekből áll, akik katolikus szempontból feddhetetlenek és bizalmat érdemelnek mind lelki, mind szellemi téren. Közéjük tartoznak: Mgr. Varga Béla, a Kisgazdapárt vezetője; ugyanennek a pártnak 15-18 katolikus képviselője, többnyire fiatalabb értelmiségiek; Szekfű Gyula professzor, jelenlegi moszkvai követ és egyúttal Magyarország híres történetírója; a Néppárt részéről Eckhardt Sándor* és Bálint [Sándor]; Barankovics főszerkesztő stb. A progresszív katolikusok háttérében nagyon képzett katolikus papok állnak, különösen a Jézus Társaságának három pátere.

Öt dokumentum 1946 novemberéből

I

P. Jánosi József SJ

**Előzetes megjegyzések egy orosz úrral folytatott megbeszélésekről
szóló beszámolóhoz**

A német nyelvű eredeti szöveg címe:

„Vorbemerkung zu den Besprechungen mit einem russischen Herrn”,

S. d. (1946. novemberében jutott el a Vatikáni Államtitkárságra)

Ikt. sz. AA.EE.SS. 9849/46

Jelzetek: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 (fénymásolt)

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 50-56. (eredeti)

Készült flamand nyelvű változat is: „I. Voorafgaande bemerkingen aan de besprekingen met een gezaghebbende Rus: Osukin (samengevat in één bladzijde)”

jelzete: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 [fénymásolat]

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjában készült olasz nyelvű összefoglalás címe:

„Preambolo ai discorsi con una persona russa”, s. d.

Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 105-108.

Keresztes András fordításában, amely a német nyelvű eredetiből készült:

[ceruzával:] 1946. november

P. Jánosi SJ-től, Budapestről

[Előző fólión fekete tintával Tardinitől:]

1946. december 6-án

A Szentatyától.

Jól megvizsgálni.

(Magyarországról nem kezdhetne érdeklődni Bafile? Ki akar merülni

Csehszlovákiával?)

1946. szeptember 25-én felkeresett a kórházban egy orosz, és felszólított, hogy találkozzam az orosz követség egy emberével. Amikor vonakodtam és a magyarországi nehéz helyzetemre utaltam, valamint arra hivatkoztam, hogy már két meghívást (Vorosilov marsallhoz és egy útutazóban lévő orosz követhez) visszautasítottam és nagyra értékelem, hogy az oroszok ezt tudomásul vették, kijelentette, hogy tekintettel az ügy fontosságára, ezúttal feltétlenül el kell fogadnom a meghívást. Amikor legalább a teljes diszkréciót kértem, erről biztosított, sőt részemről is a legteljesebb diszkréciót kérte.

Így találkoztam háromszor Oszukin úrral, az orosz követség első követségi tanácsosával, és mindegyik alkalommal 19 órától éjfélig tárgyaltunk. Amikor bizal-

masan érdeklődtem Nagy Ferenc miniszterelnöknél, hogy tulajdonképpen ki ez az Oszukin úr, elmondta, hogy a szóban forgó úr sokkal nagyobb szerepet játszik annál, mint amilyenre beosztásából következtetni lehetne (ami a mostani orosz módszerek szerint gyakran előfordul), mivel Oszukin úr Moszkva bizalmi embere, speciális feladatokkal és felhatalmazásokkal.

A fő téma, sőt csaknem az egyetlen beszédtema a magyarországi „katolikus kérdés” volt és minden, ami ezzel kapcsolatos, így Mindszenty bíboros-prímás és a Vatikán szerepe [is].

(A megbeszélések a legudvariasabb módon zajlottak, ami a személyemet illeti; kijelentették, hogy azért választottak engem ehhez a beszélgetéshez, mivel harcoltam a hitlerizmus ellen, ezenkívül az hírlík rólam, hogy igazi demokrata vagyok. És mint tudós ember, bizonyára rendelkezem azokkal a képességekkel, melyek az objektív helyzet felismeréséhez szükségesek. Nem várják tőlem, hogy bármi olyat tegyek, ami nem egyeztethető össze a lelkiismeretemmel, és meg vannak győződve arról, hogy ilyenre nem is tudnának rábeszélni. Feltételezik azonban rólam, hogy velem értelmesebben lehet beszélni, mint más katolikus papokkal, különösen a Bíborossal.)

A megbeszélések céljaként a katolikus kérdés tisztázását nevezték meg. Arra kértek, hogy először én fejtsem ki az ezzel kapcsolatos nézeteimet, majd számtalan kérdést tettek fel az egyház szervezetéről, arról a szerepről, amit a papok a politikában játszanak és hasonlókról.

Csak ezek után jelentette ki O. úr, hogy most ő szeretné kifejtetni az ezekkel a kérdésekkel kapcsolatos nézeteit. Felhívták a figyelmemet arra, hogy az ő nézetei egyúttal Moszkva hivatalos nézetei is, és ilyennek is tekintsem azokat. Csak később vált világossá számomra, hogy arra szólítanak fel, hogy ezeket a nézeteket a Vatikán tudomására hozzam.

A három beszélgetés végén erre az összefoglaló eredményre jutottam (ezek közül volt, amit kifejezetten megfogalmaztak, másokra csak céloztak):

Az oroszok azokkal a problémákkal foglalkoznak, amelyek Magyarország bekövetkezendő katonai kiürítéséből fakadnak.⁸ Ezek között az egyik legfontosabb probléma éppen az említett „katolikus kérdés” és ennek keretében a „Mindszenty-kérdés”. Mivel az oroszok mindkét kérdést rendkívül megoldatlannak tartják, határozott szándékuk, hogy ezeket még a katonai kiürítés előtt megoldják. De ők maguk is elismerik, hogy mindkét kérdés nagyon kényes, tehát óvatosan kell kezelni azokat. Ezzel kapcsolatban azt az érdekes beismerést tették, hogy az oroszok hibát követtek el, amikor 1944-ben nem ismerték fel, hogy az egyház, ha nem is politikai, de szellemi/lelki és szociális hatalom.

8 A párizsi béketárgyalások várható következményeként számoltak a csapatkivonásokkal.

A bíborossal kapcsolatos megítélése teljesen elutasító. O. úr ezt a véleményét a legélesebb módon kifejezésre is juttatta. Ezért szükségesnek tartottam felhívni a figyelmét arra: nem fogják elérni, hogy a pápa a bíborost Rómába helyezze. Az volt a célom, hogy arra próbáljam ösztönözni őket: ha a bíboros hajlandó lenne valamelyes engedményeket tenni, akkor az oroszok is legyenek készek bizonyos vele kapcsolatos kompromisszumokra. Úgy gondolom, hogy ezt a célt bizonyos fokig el is értem, mivel O. úr később egyértelműen arra utalt, hogy a Vatikánnak mérséklő hatást kellene gyakorolnia a Bíborosra.

Az a benyomásom támadt, hogy az oroszok hajlanának mind a katolikus, mind a Mindszenty-kérdés „békés” megoldására, ha e megoldás révén a saját érdekeiket is érvényesíteni tudják. Melyek ezek az érdekeik?

Sok jel arra utal, hogy ők, a maguk szempontjából, a következő módon ítélik meg Magyarországot: Magyarországon, törvényes úton, már nem tudnak szocialista-kommunista többséget elérni. Ezt azonban brutális erőszakkal elérni veszélyes [lenne]. Bár meglennének ehhez az eszközeik, de kül- és belpolitikai megfontolásból nem akarnak és nem tudnak ezekkel az eszközökkel élni. Valószínűleg ki akarják várni, miként dől el a németkérdés, a legfontosabb valamennyi kérdés között. Ha most Magyarországon keményebb módszereket alkalmaznának, az az anglo-amerikaiakat még merevebbé tenné [a tárgyalások során], és ezzel ártanának németországi érdekeiknek. E megfontolásból szívesen vennék, ha Magyarországon viszonylagos konszolidáció következne be. És e pacifikálás meg konszolidáció legnagyobb akadályát éppen a katolikus kérdésben látják, azaz gyakorlatilag a bíboros személyében, még pontosabban abban a befolyásban, amit bizonyos tekintetben a tömegekre gyakorol. Bár ez a tömeg egészen amorf, ezért politikailag közvetlenül nem kihasználható; ezenkívül a bíboros eddig még nem nyújtott pozitív programot, hanem egészen negatív, kritizáló magatartást tanúsított. (Ha arra kerülne sor, hogy pozitív programot hirdetne, akkor a bíboros mögött álló tömegek valószínűleg több irányzatra hasadnának, vagy pedig a programnak nagyon mérsékeltnek és konciliánsnak kellene lennie, vagyis nem nagyon különbözhetne (ha egyáltalán különbözne a /katolikus/ Demokrata Néppárt programjától, sőt a Kiszármazástól sem). A tények ugyanis sokkal erősebbek annál, minthogy érzelmi okokból el lehetne tőlük tekinteni.)

De ez az amorf tömeg, amely bizonyos mértékig parlamenten kívüli és csupán negatív ellenzék, mégiscsak komoly nyugtalansági tényező, és éppen negativizmusa miatt kiszámíthatatlan és felelőtlen. Egészen a bíboros személyétől függ, legalábbis egyelőre; még nem lehet tudni, kik lennének a vezető férfiak, ha megalakulna a Mindszenty-párt (ahogy csaknem hivatalosan meg lett hirdetve a katolikus egyház félhivatalos lapjában);⁹ e tekintetben még nem látni világosan. A bíboros különböző

⁹ A Magyar Kurír félhivatalos egyházi lap 1946. június 20-i II. kiadásában egy közlemény látott napvilágot a világnézeti párt megalakításáról.

politikusokkal tárgyalt, így például Rassay Károllyal,* a liberálisok, a zsidó-liberális párt egykori vezetőjével, aztán Sulyok Dezsővel,* akit kizártak a Kiszgazdapártból, mint „reakcióst”, de mindketten elutasították, hogy elvállalják az általánosan csak „Mindszenty-párt”-nak nevezett mozgalom vezetését.

Az oroszok ugyan nem szeretnék ezt az amorf ellenzékét mintegy likvidálni, de szeretnék jól meghatározott korlátok közé szorítani. És ezt olyan csendben és nyugtalanság keltése nélkül szeretnék megtenni, amennyire csak lehetséges. De ez csak akkor lenne elérhető, ha a Bíboros vagy visszavonul a politikai tevékenységből (ami aligha várható), vagy legalább megszűnik „reakciós” lenni. Ehhez szeretnék, úgy tűnik, a Vatikán támogatását megnyerni.

De mit jelent az oroszok számára a „reakciós” kifejezés? Ezt a szót a pártküzdelmekben elég szabadon és definiálatlanul használják. A gyakorlatban azonban, különösen Magyarországon, [ez a kifejezés] nem jelent egyet az „antikommunistával”. A „demokratikus” kifejezés például nem jelent feltétlenül „bolsevisztikus” demokráciát, mert a Kiszgazdapárt is nyíltan egy polgári demokráciáért küzd, szemben a „népi” demokráciával. És a Kiszgazdapártnak mégiscsak abszolút többsége van a Parlamentben, közülük kerül ki az államelnök, a miniszterelnök és a szakminiszterek fele. Ha tehát valaki demokráciáról beszél, az Magyarországon valódi és igazi demokráciát jelenthet, anélkül, hogy emiatt reakciónak neveznék; ugyanez áll a „szociál” kifejezésre is. E tekintetben tehát teljesen más a helyzet, mint például Lengyelországban vagy Romániában. Sajnos, úgy tűnik, a Bíboros nem veszi eléggé tekintetbe ezt a legfontosabb különbséget. Ha például ő a Néppárt vagy a Kiszgazdapárt szerinti értelemben lenne „demokrata” vagy „szociális”, akkor ettől őt még nem neveznék reakciónak. Amikor tehát a Bíborost reakciónak nevezik, akkor ezt nem feltétlenül rosszhiszeműen, rágalmazási vagy más rossz szándékkal teszik, hiszen a Kiszgazdapárt vezető emberei is ilyennek tekintik őt, hanem: a) mert mind a demokrácia, mind a szociális reformok értelmezésében igazi „konzervatív” ember benyomását kelti, sokkal konzervatívabbét, mint amilyen Olaszországban a *Democrazia Cristiana*, vagy Franciaországban a *Mouvement republicain populaire*; b) mivel az oroszokkal szemben teljesen negatív módon viselkedik, és azokat a katolikusokat, akik egy többé-kevésbé óvatos *modus vivendi*-re (amit inkább *modus pugnandi*-nak vagy legalább *modus „labili modo” convivendi*-nek kellene hívni) törekcszenek, azokat a legélesebben elítéli, sőt üldözi és megkísérli eltávolítani az útból; c) és mivel a Bíboros mögé gyűltek össze az igazi reakciósok, s a Bíborost nem lehetett arra rábeszélni, hogy egy világosabb magatartással elhatárolódjon ezektől a köröktől.

O. úr a Vatikánnal szemben nemcsak egészen nyíltan szólt, hanem brutálisan és kíméletlenül, amint ez kiderül a beszámolómból. Hogy mit akart ezzel elérni, azt nem tudom egészen pontosan. Az én ellenvetéseimre többnyire nem válaszolt. Talán azért, hogy kifejezze, hogy a hivatalos moszkvai körök a legnagyobb mértékű

gyanúval figyelik a Vatikán tevékenységét, és majdnem minden lépésében „reakciót” látnak; talán nagyobb óvatosságra akarta inteni a Vatikánt; azt nem hiszem, hogy arra gondolt, megfélemlítheti a Vatikánt. Bár gyakran az volt a benyomásom, jól tudják, hogy a Vatikán nagyon szíven viseli annak a 40 millió katolikusnak a sorsát, akik az orosz hatalmi övezetben élnek; nem lehetetlen, hogy ezt a körülményt esetleg zsarolásra akarják kihasználni. Éppen ilyen meglepő volt az a Vatikánnal szembeni hangsúlyos vád, hogy a Bíboros mindent a Vatikán közvetlen utasításai szerint tesz. Nem voltam képes megállapítani, hogy ezt őszintén így is gondolják, vagy pedig csak megjátsszák. Valószínűleg azt remélték, ha a Bíboros tetteiért közvetlenül a Vatikánt vádolják meg, akkor azzal elérhetik a Szentszék kifejezett beavatkozását. O. úr többször hangsúlyozta (főként az én ellenvetéseimre), hogy a Vatikánban különböző „klikkek” léteznek, különböző irányzatok, amelyek egymással nincsenek összhangban; elképzelhetőnek tartotta, hogy a Szentatya a maga személyében valószínűleg belátóbb, mint ahogy a megnyilatkozásaiból következtetni lehet. „De a Vatikán nem csak a pápa” – mondta; Mindszenty mögött pedig egy reakciós vatikáni klikk áll, akik őt támogatják, bátorítják. Amikor erre azt feleltem, hogy éppen Moszkvával kapcsolatban emlegetnek különböző „irányzatokat”, ezt energikusan tagadta; szerinte tökéletes az egyetértés Sztálin* és Molotov* között.

Attól tartok, hogy ennek a „beszélgetésnek” és így az én küldetésemnek az eredménye nem túl nagy és nem nagyon kézzel fogható. A nunciusnak nem szabad a békekötés előtt érkeznie, akkor is csak fenntartással (érdekes módon a miniszterelnök magától is ugyanezt a véleményt hangoztatta, bár semmit sem tud a megbeszélés tartalmából). O. úr nem vetette el azt a javaslatomat, hogy a Szentszéknek egy bizalmi embert kellene küldenie Magyarországra, sőt hasznosnak tartotta. Majd meglátjuk, tartja-e a szavát.

Lehetne neki javasolni, hogy engedjék meg az oroszok a magyar püspököknek, hogy ad limina látogatásra jöhessenek [Rómába] és személyesen, teljesen szabadon számolhassanak be a Szentatyának a katolicizmus magyarországi helyzetéről. Ez akkor, sajnos, nem jutott eszembe. De azt remélem, hogy ez lehetséges lenne, legalább néhány megegyezésre hajlamos püspök esetében, pl. Grósz* és Czapik érsek, és főként Bánáss* apostoli kormányzó esetében.

II.

P. Jánosi József SJ

Beszélgetés egy Magyarországon felelős beosztásban lévő orosz férfival

A német nyelvű eredeti szöveg címe:

„Gespräch mit einem Russen in verantwortlicher Stellung in Ungarn”

1946 novemberében jutott el a Vatikáni Államtitkárságra

Fénymásolt példány: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950

Eredeti példány in: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 585-594.

Ikt. sz. AA.EE.SS. 9370/46

Készült flamand nyelvű változat is:

„II. Gesprekken met deze Heer Usukin (samengevat in één bladzijde)”

jelzete: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 [fénymásolat]

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjában készült olasz nyelvű összefoglalás címe:

„Conversazione con un russo avente un posto di responsabilità in Ungheria”

1946. november 23-i dátummal készült.

Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 580-584.

Keresztes András fordításában, amely a német nyelvű eredetiből készült:

I.

A) A Prímás kimondottan reakciós. Reakciós elsősorban és főként személyében, és azért is, mivel a reakciók vezérüknek tekintik őt. Nem fogadja el sem a köztársaságot, sem a demokratikus intézményeket. Mindenütt, ahol módja van rá, ellene beszél és ellene hangol. A Prímás csak kritizál, nem ismeri el, ami jó.

B) A Prímás kihívóan oroszellenes. Az oroszokkal való kapcsolatát véglegesen elrontotta. Bárhogy is fog viselkedni a jövőben, az oroszok soha sem fognak vele együttműködni. Vorosilov marsall (a Szövetséges Ellenőrző Bizottság magyarországi elnöke) előtt ki sem szabad ejteni a nevét. Amikor pedig a Prímás a Szent István körmenet előtt fel akarta keresni Szviridov tábornokot, Vorosilov helyettesét, az nem fogadta, hanem Zamercev tábornokhoz, a városparancsnokhoz irányította. Ez bizonyítja a teljesen megromlott viszonyt.

„Mit akar elérni a Prímás az oroszellenességével? Talán meg tudja változtatni ezzel a tényeket?”

C) Magyarországon demokrácia lesz, vagy az egyházzal, vagy az egyházzal szemben. Mi szívesebben vennénk, ha az egyház ebben a munkában részt venne. Belátjuk, hogy tévedtünk, amikor annak idején nem ismertük fel, hogy az egyház erő, szellemi (lelki) erő, amellyel érdemes számolni. Természetesen nem olyan erő, amelytől mi politikai síkon megijednénk, nem olyan erő, amely itt hatásosan fel tudna lépni ellenünk. Szívesen dolgoznánk együtt vele, ha lehetséges; de ha nem, úgy is jó; azt valószínűleg az egyház bánná meg.

(Én:) Ön mit ért demokrácia alatt?

(Válasz:) Magyar vonatkozásban „európai” demokráciát.

Tudunk arról az ellenszenvről, amelyet az orosz hadsereg viselkedése keltett az országban. De ne feledjék, ezek Ukrajnából érkezett katonák voltak, akik szemtanúi voltak annak, amit a magyar katonák műveltek Ukrajnában; látták a felégetett városokat, tudnak a borzasztó nagyszámú kivégzésről; feleségük, leányuk meggyalázásáról, a rabszolgamunkára elhurcoltakról. Csak a rosszindulatúak, és gyűlölettől megszállottak nem képesek észrevenni, milyen nagymértékben megjavult a hadsereg viselkedése. Másrészt pedig tisztjeinket és katonáinkat ölték meg Magyarországon; e gyilkosságok hátterében a papság részéről is vannak felbujtók, erről megbízható adatokkal rendelkezünk.

II. Vatikán

Amit a Prímás tesz, az a Vatikán közvetlen utasítására történik. A Vatikán áll a reakciós nemzetközi mozgalom élén. Ez látható Spanyolországban, Olaszországban (a pápa áll a monarchista mozgalom mögött), Jugoszláviában (Stepinac* védelme), a pápa kiállt a nürnbergi vádlottak megkegyelmezése érdekében stb.

(Én:) Kétkedem a fenti információk helyességében. Ezen kívül önök teljesen félreértik a Vatikán politikájának szellemét. A Vatikán politikája nem a szó szokásos értelmében vett politika, hanem elsősorban valláspolitikai. Ennek következtében a Vatikánnak elsődleges szívügye a vallás szabad gyakorlása és a keresztény erkölcs uralmának biztosítása; ez határozza meg a Vatikán minden más tevékenységének az irányvonalát. Ebből szempontból nézve egészen más jellegű a Vatikán politikája, és aki ezt nem látja be, az nem is képes ezt a politikát megérteni.

(Az orosz:) A Vatikán még ma is az elmúlt századok hatalmi politikáját folytatja, és nem akarja belátni, hogy ennek az ideje már elmúlt. A Vatikán többé nem hatalmi tényező a szó politikai értelmében. Ha a Vatikán megelégedne azzal, hogy ő csupán egy vallási hatalom, nem lenne semmi problémánk vele.

(Én:) Ez is egy félreértés. Nyilván nagyon szűk értelemben értelmezi a vallást, azaz mint csupán egyházi funkciót és ájtatossági gyakorlatot. Ezzel szemben a vallás nemcsak ezt jelenti, hanem az isteni törvények szerinti életet, és az ilyen életvezetés lehetőségének intézményes biztosítását a társadalomban, az államban, a szokások és nevezetesen a törvények alapján. Ennek következtében az egyház tevékenysége nem szorítkozhat a templomra, hanem ki kell terjednie az ember teljes aktivitására, mert arra kell törekednie, az egész életet a maga teljességében az isteni törvények-

nek megfelelően alakítsa. És csak ily módon kerül kapcsolatba a politikával. De ez nem hatalmi politika a szó szokásos és tulajdonképpeni értelmében, hiszen egyetlen törekvése, hogy biztosítsa a vallás és az erkölcs természetes jogát, természetesen emberi eszközök és erők igénybevételével. Csak ezek a szempontok határozzák meg az állam és az egyház kapcsolatát és nem másfajta hatalmi törekvések.

Ami pedig Mindszentyt illeti, kétlem, hogy politikai értelemben közvetlen vatikáni instrukciók alapján cselekedne. Ahhoz, hogy ilyen utasításokat, főként részletes utasításokat tudjon adni a Vatikán, ahhoz sokkal jobb információkkal kellene rendelkeznie a magyar viszonyokról. Azonban a Vatikán még ebben az esetben sem adna közvetlen utasításokat, és főként nem úgy, hogy előtte ne venné fel a kapcsolatot az érintett kormánnyal. Ezenkívül a püspökök, politikai felfogásukat tekintve, nem tekinthetők a Vatikán képviselőinek. Az egyház egészen másfajta szervezet, mint a diktatórikus politikai intézmények. Az egyház szorosan kapcsolódik a hit és az erkölcs dolgaihoz, de ezt nem lehet átvinni más területekre, nevezetesen a politika területére, ahol szabad teret enged a személyes nézeteknek és a célszerűség szempontjának, természetesen a hit és erkölcs keretein belül. Normális körülmények között a Vatikán nem avatkozik be az ilyen kérdésekbe, feltéve, hogy nem érintik a hit és az erkölcs ügyét. A Vatikán csak akkor avatkozna be a bíboros tevékenységébe, ha vagy nem védené eléggé a hitet és az erkölcsöt, vagy ezeket alkalmatlan viselkedéssel veszélyeztetné. Az adott esetben azonban valószínű, hogy a Vatikán, márcsak a megfelelő információk híján sem, semmiféle utasítást nem adott [a Bíborosnak].

Annak érdekében pedig, hogy a Vatikán helyesen és elegendő mértékben informálva legyen, feltétlenül szükséges lenne a nunciatúra felállítása.

(Az orosz): Az egyetlen ok, amiért még mindig nincsen Budapesten nunciatúra, az a Bíboros viselkedése. Mivel a Vatikán viselkedése velünk (oroszokkal) szemben több mint kétes, nem engedhetjük meg, hogy a Prímás a nuncius személyében még segítséget is kapjon, és így egy helyett ketten lennének ellenünk. Ezért majd csak akkor jöhet egy nuncius, ha garanciát adnak arra, hogy nem a Prímás politikáját erősíti, nem az ő politikáját támogatja, és a nuncius érkezése nem növeli a Prímás tekintélyét.

(Az orosz): Elismerjük, hogy a pápa nem olyan keményfejű, mint a Prímás; ahhoz a Vatikán emberei túl intelligensek. Azonban egy évszázados taktikának megfelelően mindig két vasat tartanak a tűzben, hogy ha az egyik alkalmatlannak bizonyul, használhassák a másikat. Lehetséges és valószínű, hogy Magyarország esetében is ez a helyzet, és a Vatikán azért nem közösi ki a Bíboros opponenseit, mert arra gondol, ha a Prímás politikája zsákutcába kerül, akkor eredményes lehetne a másik irányzat, azaz a modus vivendi irányzata. De egyelőre a Vatikán teljes erejével a Bíboros tüzét fűtatja.

(Az orosz): Egyébként mit ért a modus vivendi-n?

(Én:) A *modus vivendi* egy diplomáciából kölcsönzött kifejezés, amelyet Ön mint diplomata is ismer. Egy *modus vivendi* akkor lesz időszerű, ha két fél között, elvi okokból, feszült viszony alakul ki. A jelen esetben az alábbi tényezők határozzák meg a *modus vivendit*: 1.) Az önök és az egyház társadalmi és állami elvei valamint gyakorlata között mély szakadék húzódik; 2.) ugyanakkor mindkét fél kénytelen tudomásul venni a másik erejét; és 3.) be kell látnia, hogy a helyzetet nem lehet harccal megoldani; 4.) ezért [minkét félnek] higgadtan és okosan meg kell vizsgálnia, milyen körülmények között tudnak labilis békében egymás mellett élni. Ezt értem én *modus vivendin*, ami tehát nem kollaborációt jelent – kivéve, ha a természeti törvény gyakorlata ezt megengedi –, hanem értelmes, kompromisszumos egymás mellettélést. De nem szabad elfelejtenünk, hogy bár az egyház a kompromisszumok terén messze elmehet, messzebb, mint a politikai hatalmak, [de] nem ütközhet a természetjoggal, valamint Isten pozitív és főként negatív parancsaival.

(Az orosz:) És ki határozza meg, mi az Isten akarata?

(Én:) Ez nagyon messze vezetne a teológiában. A gyakorlatban, konkrét esetek megítélésekor, az egyház által kifejlesztett tudomány, a kongregációk és a pápák, akik deklarálják, mi Isten akarata, megfelelve a kinyilatkoztatásnak, a hagyománynak, a filozófia által feltárt természetjognak. Ezt figyelembe véve, tehát az egyház és a pápa nem önkényesen, nem a mindenkori céljainak megfelelően mondja meg, mi az Isten akarata.

(Az orosz:) Ebben az esetben azt kell hinnem, hogy a Vatikán nem jól ismerte fel Isten akarát. Mert ha Isten az, akinek Önök mondják, akkor Isten egészen biztosan az elnyomott szegény emberek pártján áll, ez az Isten egészen biztosan a haladást pártolja és nem a haladás ellenzőit, nem a reakciót. A Vatikán nem tudja vagy nem akarja felismerni a kor szavát. Lehet, hogy a hit örök, ezt gondolom én is, de a Vatikán nem az, különösen nem ezzel a politikával.

(Én:) Lehet, hogy vannak az egyházban olyanok, akik akadályozni vagy lassítani szeretnék a fejlődést, de a pápa és a Vatikán egészen biztosan nincsen ezek között. Tudnia kell, hogy a pápa már a háború alatt és azóta is számtalan nyilatkozatában foglalt állást a demokratikus intézmények mellett, és szigorú szavakkal ítélte el a diktatúrát. Hasonlóképp tudnia kell a múlt századi pápák szociális enciklikáiról, melyekben erőteljesen kiálltak a szegények jogai, az életszínvonal emelésének szükségessége és a szociális igazságosság mellett. A pápai megnyilatkozások természetesen nem propagandaszerűek, hanem tudósok és tapasztalt szakemberek által írt, kiegyensúlyozott és amennyire lehet, minden szempontot figyelembe vevő, megfontolt írások, melyek nem pártszenvédélyből vagy fanatikus egyoldalúságból ered-

nek, hanem az igazság – a teljes igazság – szeretetéből, amelyik a „*sum cuique*” elve alapján mindenkinek igyekszik megadni azt, ami megilleti. És éppen ez a pápaság nagy kultúrtörténeti jelentősége, hogy olyan időkben, amikor az emberek elveszítik a fejüket, és a dolgokat csak egyoldalúan és elfogultan képesek látni, a pápaság az embereket és a dolgokat magasan a pártérdekek felett látja, meleg szívvel, de hideg fejjel. Így történhet meg, hogy a Vatikán a szembenálló felek egyikének sem ad teljesen és mindenben igazat, hanem csak bizonyos részletekben, ezért aztán egyik fél sincsen ezzel egészen megelégedve. Nagyjából és egészében azonban azt mondhatjuk, hogy a pápák az évszázadok során mégiscsak helyesen látták [a dolgokat], és ha az emberek hallgattak volna rájuk, sok mindent megspórolhattak volna maguknak. Ezt nem katolikus papként mondom önnek, hanem mint kultúrfilozófus, aki arra törekszik, hogy a dolgokat és a történeteket elfogulatlanul szemlélje. Főként azokat az ideákat szeretném az ön fejéből kiverni, mintha mindent, amit politikai síkon – mondjuk – egy falusi pap tesz, az minden a pápa közvetlen utasítására történik. Ez egy közönséges legenda, mégpedig nem egy okos legenda. A vallás, az ember Isten iránti felelőssége miatt, nagyon individualisztikus, felszabadítja az embert, nem pedig rabszolgává teszi.

(Az orosz:) Mi egészen pontos információkkal rendelkezünk a pápa tevékenységéről, melyek azt bizonyítják, hogy a pápa a reakciót támogatja. (Ekkor különböző eseteket sorol fel.)

(Én:) Az én helyzetem nehéz az önével szemben, mert nekem nem állnak rendelkezésemre közvetlen, főként kimerítő információk a pápa tevékenységéről. De néhány gyér forrás alapján is tagadni tudom a szemrehányásait. Így például abszolút biztos vagyok abban, hogy a pápa nem adott olyan utasítást az olasz katolikusoknak, hogy a monarchiára szavazzanak. Soha nem jelentette ki, hogy a nürnbergi eljárás törvénytelen és igazságtalan volt. A pápa természetesen nem pártember, még kevésbé vezeti bosszúszenvedély, mint ami az ilyen háború után az embereknél előfordul. De nem tagadja az igazságot, amikor arra szólítja fel az embereket, hogy ne engedjék, hogy a bosszúvágy kerítse őket hatalmába, és akkor sem, amikor felhívja a figyelmet arra, hogy igazságosan kell ítélni, sőt akkor sem, amikor a megbocsátás erényére utal. Hiszen ezt kellene tennie minden magát humanistának érző embernek az emberiség nevében. Ezenkívül a keresztény morál elítéli az erőszakot, akkor is, ha az a jó érdekében történik; és jezsuitaként azt mondom önnek, hogy a cél nem szentesíti a rossz eszközt.

(Az orosz:) Hogyan fordul akkor elő, hogy a katolikus papság ilyen nagy mértékben a Prímás oldalára áll? Ez csak egy, a Vatikántól érkező utasítással magyarázható.

(Én:) Egészen biztos vagyok abban, hogy a Vatikán nem adott részletes utasítást, már csak azért sem, mert nincs eléggé informálva a magyar helyzetről. A papság egy a Prímással, amikor az elítéli a visszaéléseket, amelyeket ön sem tagad, hanem elismer. Azon sem lehet csodálkozni, ha az átlagember, aki ráadásul még politikailag sem eléggé tájékozott, a dolgokat főként érzelmileg ítéli meg.

A mi és az Önök szerencsétlenségére, önök (az oroszok) nem csak nálunk, de más országokban sem tudtak igazi bizalmat ébreszteni maguk iránt.

(Az orosz:) Ez azért van, mert az emberek, politikai elfogultságuk miatt, nem adnak nekünk bizalmat, és mert imperialista érdekeik miatt nem akarják elismerni azokat a követelményeket, amelyeket Oroszország, valószínűleg az Isten nézete szerint is igazságosan, a világgal szemben felállít. (Itt egy hosszú politikai fejtegetés következett arról, hogy szükségük van jégmentes tengerre, annak garantálására, hogy Oroszország szomszédjait nem használják ugródeszkának stb.)

(Az orosz:) Miért van az, hogy azok a katolikusok, akik állítólag nem értenek egyet a bíboros politikájával, nem lépnek fel nyíltan ellene? Itt csak egy magyarázat lehet: A Vatikán megtiltja nekik.

(Én:) Nem tudok arról, hogy a Vatikántól bármi tiltás érkezett volna a címünkre, pedig nekem mint egyházi tanácsadónak¹⁰ elsőként kellene erről értesülnöm. Ezzel szemben ki kell jelentenem, hogy én voltam, aki teljes energiával követeltem, hogy a mi oldalunkról semmi támadásnak nem szabad indulnia a Prímás ellen. És ha lenne saját újságunk, ott is legfeljebb védekező írás jelenhetne meg, de sohasem egy támadás. Meg kell elégednünk azzal, hogy nézeteinket és meggyőződéseinket csak pozitív formában fejtjük ki, és azon kell fáradoznunk, hogy az embereket meggyőzzük az igazunkról. Bizonyára nehéz ezt önnek megértenie, mivel a mi egyházpolitikai módszereink mások, mint az egyéb, csak politikai pártoké. Kijelenthetem önnek, hogy sem az önök, sem a kommunisták Prímás elleni támadásai nem fogják sohasem elérni, hogy a pápa felmentse őt a posztjából, vagy hogy akárcsak nyilvánosan dezavválja. Ha pedig mi nyíltan állást foglalnánk a Prímással szemben, akkor tartanunk kellene attól, hogy a Vatikán elítél bennünket. Ennek egyszerűen az a magyarázata, hogy a Vatikán elsősorban az egyház érdekeit védi, és nem tisztán politikai intézmény. A Vatikán szemében a Prímás elsősorban főpásztor és nem politikus. Ennek alapján a Vatikán joggal elvárja, hogy a katolikus politikusok is elsősorban a főpásztort lássák a Prímásban és nem a politikust. Ezen kívül a Prímás, hivatala természeténél fogva a Vatikán bizalmi embere, amíg ennek ellenkezője be nem bizonyosodik: nemo malus nisi probetur,¹¹ ebben az esetben ez az elv. Be kell

¹⁰ Értsd: a Barankovics-féle Demokrata Párt egyházi tanácsadója.

¹¹ Mindenki ártatlan, míg nincs bizonyíték az ellenkezőjére. (Latin)

látnia, hogy nálunk a helyzet még olyan kaotikus, hogy a Vatikán abból a távolságból – a távolságot nem földrajzi értelemben kell érteni, hanem a megbízható információk szempontjából – nehezen tudja megítélni a helyzetet. Ebből a szempontból is fontos lenne, hogy legyen itt nálunk egy nuncius. A nuncius szükségszerűen a Vatikán bizalmi embere lenne, és ő valóban a Vatikántól kapná az utasításokat. Az ő tájékoztatásának természetesen nagyobb súlya lenne, mint bárki másé. Fel lehet tételezni, hogy a Vatikán a mai nehéz helyzetben egy olyan embert küldene, aki jó ítélőképességgel rendelkezik és kiegyensúlyozott természettel, és aki korábbi tevékenységével erről már bizonyosságot tett.

(Az orosz:) A békekötésig nem jöhet ide nuncius, és azt követően is csak az ismert feltételekkel. Annak azonban nincs akadálya, hogy a Vatikán magánszemélyként ideküldjön egy bizalmi embert, aki helyben látja, hogyan cselekszik a Prímás és a papság. Egyébként a Vatikán nagyon jó információkkal rendelkezik Magyarországról éppúgy, mint a balkáni vagy a lengyel helyzetről. Ha másoktól nem, akkor az angolszászoktól kap híreket, továbbá az elmenekült papoktól és világiaktól. Nem információhiányról van szó, hanem rossz politikáról.

Az orosz összefoglalásként kijelentette: Nem a Vatikán jóakarataért küzdünk, még kevésbé a Prímáséért. El tudjuk érni a célunkat nélkülük vagy akár velük szemben is. Nem kívánunk felesleges harcot és nyugtalanságot. A Mindszentyvel szembeni bizalmatlanságunk végleges. A Vatikán iránt sincsen sok bizalmunk. De ott talán akadnak értelmes emberek. Meg vagyok győződve, hogy ott meghallgatják majd önt, de majd marad minden a régiben, amíg a dolgok folyása rá nem kényszeríti a Vatikánt egy 180 fokos fordulatra. De akkor már, természetesen, nem lesz közel a dolgokhoz, mivel akkor már túl késő lesz.

III.

P. Jánosi József SJ

Tildy Zoltán köztársasági elnök és Nagy Ferenc miniszterelnök nyilatkozatai

A német nyelvű eredeti szöveg első szavai: „Als der Präsident der Republik Zoltán Tildy und der Ministerpräsident Ferenc Nagy erfuhren”

1946 novemberében jutott el a Vatikáni Államtitkárságra

Ikt. sz. AA.EE.SS. 9371/46

Jelzetek: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 (fénymásolt)

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 3-7. (eredeti)

Készült flamand nyelvű változat is: „III. Vertrouwelijke verklaringen van Presid. der Republ.

TILDY en van Ministerpres. NAGY, door P.J. over te brengen aan de H. Stoel.

(samengevat in één bladzijde)”

Jelzete: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 [fénymásolat]

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjában készült olasz nyelvű összefoglalás címe:

„Dichiarazioni del Presidente della Repubblica Z. Tildy

e del Presidente del Consiglio F. Nagy”, s. d.

Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 8-10.

Keresztes András fordításában, amely a német nyelvű eredetiből készült:

Amikor Tildy Zoltán köztársasági elnök és Nagy Ferenc miniszterelnök tudomására jutott, hogy Rómába utazom,¹⁰ megkértek, hogy a következő nyilatkozatokat hozzam bizalmasan a Szentatya tudomására:

I. Tildy Z. [köztársasági] elnök:

1. A Prímás egyszerűen nem vesz tudomást a Köztársaság elnökéről. Ez annál feltűnőbb, minthogy a Vatikán hajlik arra, hogy nunciust küldjön Magyarországra, ami egyet jelent a Köztársaság és az elnök személyének elismerésével.

Az elnök korábban, még (református vallású) miniszterelnökként, kötelességének tartotta (egy régi szokásnak megfelelően), hogy kinevezése után rögtön tiszteletét tegye Esztergomban a jelenlegi Prímásnál.¹³ De a Köztársaság elnökeként ezt nem teheti meg. A Köztársaság még fiatal, óvni kell autoritását és tekintélyét. A Prímás ezzel kapcsolatban egyszer állítólag azt a kijelentést tette, hogy Budapest éppen olyan távol fekszik Esztergomtól, mint Esztergom Budapesttől.

12 E variáns szerint a római utazás gondolata politikai köröktől független lett volna. Vagy pedig Jánosi finomított, mert nem akarta tudatni, hogy politikai megbízásból érkezett.

13 Tildy Zoltán valóban, 1945. november 16-án, miután a parlamentben bemutatta a kormányát, Varga Béla plébánossal, a Nemzeti Főtanács tagjával együtt tiszteletét tette Mindszenty József prímásnál.

2. Az a szerep, amit a Prímás játszik, a legnagyobb mértékben szerencsétlen és rendkívül sokat árt – különösen az oroszokra tekintettel – mind a vallásnak, mind a hazának.

Tildy, egykor protestáns lekipásztor, ezt rendkívül sajnálja. Így többnyire az ő személyes érdeme, hogy az utóbbi időben alábbhagytak az egyház és a Prímás személye elleni támadások; magához hívatta a baloldal vezetőit, és erőteljesen felszólította őket, hogy szüntessék be a támadásokat. De ez most csak szélcsend és nem nyugalmi állapot, mivel a Prímás felfogása nem változott. Emiatt félő, hogy a következő nem politikus [„unpolitisch”] megnyilatkozása vagy tette új támadásokat fog kiváltani.

3. Magyarország egyik legsúlyosabb és legveszélyesebb problémája a „katolikus” vagy jobban mondva a „Mindszenty”-kérdés. [Pedig] egyáltalán nem volt szükség szerű, hogy ilyen szomorú feszültség alakuljon ki az egyház és az állam között. Türelemmel és megfontoltsággal el lehetett volna kerülni a legtöbb összeütközést. A Prímás kezdettől fogva meg lehetne győződve arról, hogy a Kiszápadást kiáll a vallás és nemzet igazi kulturális értékei mellett. A Prímás nincs tekintettel azokra hihetetlen nehézségekre, amelyek körülvesznek bennünket. Mit ér el az ember azzal, ha fejjele meg a falnak? Legalább megértést mutathatna a taktikánk iránt, mely időnyerésre játszik, míg Európa és az egész világ politikai helyzete kitisztul, és világosan láthatjuk, hogy mit kell tennünk és mit remélhetünk.

4. Rendkívül kínos, hogy még nincsen nunciátúránk. Mihelyt azonban a békekötés után helyreáll a szuverenitásunk, jön a nuncius is. Az, hogy az oroszok hallani sem akarnak nunciátúráról, az számottevő mértékben a Prímás szenvedélyes, sőt okatlan [„unklug”] viselkedésének tudható be.

5. Rendkívül szükséges lenne, hogy az egyház részt vegyen a demokratikus intézmények kiépítésében. Egy ilyen részvétel lenne a legjobb garancia arra, hogy ne a szélsőséges irányzatok kerekedjenek felül. Különböző kísérletek történtek arra, hogy a Prímást e téren jóindulatúbb és belátóbb viselkedésre beszéljék rá, de ez nem vezetett eredményre. Azt senki nem venné rossz néven tőle, ha a vallást és az erkölcsöt védené, hiszen ez a legfőbb kötelessége; ezt ő [az elnök], [aki] maga is lelkész, teljesen méltányolja és ő is határozottan erre törekszik. De: est modus in rebus.¹⁴ A fő nehézséget számunkra azonban nem a *Prímás* Mindszenty okozza, hanem a *politikus* Mindszenty.

14 Mindent megfelelő módon kell tenni [ahogy az ügy megkívánja]. (Latin)

II. Nagy Ferenc miniszterelnök

1. Magyarország az egyetlen délkelet-európai állam, ahol erős és komoly küzdelem folyik egy nyugati értelemben vett demokrácia megvalósításáért. Ha ebben a küzdelemben az egyház is részt venne, az lenne a legerősebb garanciája annak, hogy a dolgok nem fordulnak rossz irányba.

A Prímás azonban többnyire passzív rezisztenciával viseltetik ezzel a demokráciával szemben, és ezért nagyon elterjedt az a meggyőződés, hogy ellensége annak. Ezzel semmiképpen nem szolgálja az egyházat, mert így azt a vádat sugallja, hogy az egyház „reakciós”; ezen kívül, úgymond, az egyház ellen hergeli a rosszakaratú elemeket, akik azután az ismert, gyakran aljas támadásokba mennek át. Az egyház természetesen a legkívántabb szövetséges, de akár a legerősebb ellenfél is lehet, aszerint, hogy miként áll a problémákhoz.

Minthogy a belső nyugalom és a nyugodt fejlődés a legalapvetőbb feltétele annak, hogy Magyarországon egy nyugatias (polgári) demokráciát lehessen felépíteni, ezért a Prímás politikája, amely ma a legjelentősebb tényezője a mostani nyugalanságnak, árt a nyugati demokrácia ügyének és veszélyezteti azt.

[Nagy] szeretné kérni a Vatikánt, hogy világos instrukciókkal vagy más módon, állítsa meg a Prímás szerencsétlen politikáját, és bírja őt jobb belátásra.

2. Szívügyének tekinti azt, hogy a lehető legjobbak legyenek a kapcsolatok az egyház és a demokrácia között. Erről tanúskodnak ismételten a beszédei. Gyakran és nyíltan állást foglalt a vallás, az egyház, az iskolák és az egyházi intézmények jogai mellett, és ezt szívből, komolyan gondolta. Nemrég választották meg a magyar református egyház főgondokává. E tisztsége lehetővé teszi számára, hogy hatékonyan munkálkodjék a két „történelmi” egyház közötti összhang és együttműködés érdekében, hogy közösen lépjenek fel a vallás és a keresztény erkölcs megőrzése érdekében. De e téren is a Prímás a fő akadály. Miért tudtak Németországban a katolikusok és a protestánsok együtt föllépni, amikor arról volt szó, hogy a vallást védjék a náciizmussal szemben? Bár a Prímás elérte, hogy a (református) Ravasz* püspök vele verseng a demokrácia ellen vívott harcban, de biztos lehet abban, hogy a magyar reformátusok soha sem fognak Ravasz mögé [nagy számban] felsorakozni.

3. A kommunisták éppen most fejezték be országos kongresszusukat. A kongresszus lefolyása megnyugtató volt. A mérsékelt irányzat került fölénybe. A fő vezérek, különösen Rákosi Mátyás, rendelkeznek felelősségérzettel, és az ország pozitív építése mellett döntöttek. Ezenkívül a kongresszuson egyetlen támadás sem hangzott el az egyház ellen.

4. A Prímás fellépése demonstratív és ismételten utcai tüntetésekhez vezetett. Ezt az oroszok sohasem fogják neki megbocsájtani. És ami a legrosszabb, még az

egyházi körmenetek is politikai tüntetéssé válnak. Ezt ő (Nagy) maga is személyes tapasztalattal tanúsíthatja. Hivatalosan részt vett a Szent István [napi] körmeneten, de a legszívesebben eltávozott volna róla, amikor látta, hogyan demonstrálnak az emberek; nem lehet csodálkozni azon, ha az oroszok nem akarnak ilyen körmeneteket engedélyezni. A Kisgazdák arra kényszerültek, hogy az országos gyűlésüket, amelyet hagyományosan Szent István napján (augusztus 20.) tartanak, áttegyék szeptember 8-ra, mert el akarták kerülni, hogy a nagy tömeg részt vegyen a tüntetéseken, és ezáltal súlyos nehézségeik támadjanak az oroszokkal.

5. A nunciatúra kérdése. Rögtön a békekötés után, amivel az ország visszanyeri szuverenitását, a kormány első cselekedete lesz, hogy újra felveszi a diplomáciai kapcsolatot a Szentszékkal. Ő személyesen nagyon sajnálja, hogy ezek a kapcsolatok még nem állnak fenn. De e kapcsolatok felvétele tekintetében [továbbra is] nehézséget jelentene, ha a nuncius a Prímás politikáját támogatná. Ez ugyan kevésbé tűnik valószínűnek, de ha ennek veszélye fennállna, akkor – már csak az oroszok miatt is – rendkívül nehéz lenne a kapcsolatok felvétele.

6. Magyarország számára létfontosságú a külföld, főként az oroszok és a szomszédok (Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia, Lengyelország stb.) szimpátiájának megnyerése ezekben az időkben, amikor Magyarország sorsáról döntenek. Sajnos, a külföldnek ezt a szimpátiáját is nagy mértékben veszélyezteti a Prímás [viselkedése]. Sokszor azzal vádolnak és azzal hoznak minket hírbe, hogy mi reakciós ország vagyunk.

7. A kormánynak nagy a bizalma a veszprémi apostoli vikárius Bánáss iránt. Annak idején ő volt a kormány első számú prímás-jelöltje. A miniszterelnök nagyra értékelné, ha őt kineveznék veszprémi püspökké. Nagyon okosan és óvatosan viselkedik, és nagyon megérti azokat a nehézségeket, amelyek között [ma] élünk.¹⁵

¹⁵ Bánáss apostoli kormányzóvá történő kinevezéséről november 13-án adtak hírt a magyar újságok. (Jánosi október 8-tól, Nagy Töhötöm november 5-től volt Rómában.)

IV.

P. Jánosi József SJ

A mai magyar helyzet és benne Mindszenty bíboros szerepe

A német nyelvű eredeti szöveg első szavai:

„Als die Russen in Ungarn einmarschierten...”,

1946 novemberében jutott el a Vatikáni Államtitkárságra.

Ikt. sz. AAEESS 283/47

Jelzetek: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 (fénymásolat)

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 135, ff. 325-340. (eredeti)

Készült flamand nyelvű változat is: „IV. Overzicht van toestand in Hongarije en daarin de positie van Kard. Mindszenty (samengevat in twee bladzijden)”

jelzete: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 [fénymásolat]

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjában készült

olasz nyelvű összefoglalás első szavai:

„All’entrata dei Russi in Ungheria”, s. d.

Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 135, ff. 317-324.

Keresztes András fordításában, amely a német nyelvű eredetiből készült:

Amikor az oroszok bevonultak Magyarországra, nyilvánvaló vált, hogy az egyházat nem kívánják provokálni, sőt, a maguk primitív módján, meg akarják nyerni maguknak. Amikor Pest bevétele után (Budát még sokáig tartották [a németek] megszállva), papként, mint a nunciatúra megbízottja, elsőként kérdeztem Budapest orosz városparancsnokától, Csernisov* tábornoktól, van-e utasítása a lelkészek számára: Ő két pontban válaszolt: 1. Minden templomot meg kell nyitni, és a templomi szolgálatot meg kell kezdeni, minél hamarabb, annál jobb; 2. A lelkészek „egyházi egyenruhában” járjanak, mert a katonák szigorú utasítást kaptak, hogy komoly büntetés terhe mellett tartsák tiszteletben a papokat. Ami brutalitás ennek ellenére történt a lelkészekkel és az apácákkal szemben, az többnyire kivételes eset volt, melyet részeg katonák követtek el, és amit legtöbbször azonnal megtoroltak. E vonatkozásban rosszabbat vártak az emberek. (Ez persze nem vonatkozik a fosztogatásokra, rablásokra, megerőszakolásokra.)

Az értő embereket azonban ez nem tudta megtéveszteni, és nem tudta a bizalmatlanságot megszüntetni az oroszokkal és főként a kommunistákkal szemben. [Mivel] az egyház össze volt nőve (talán a kelleténél jobban) az állammal, előre látni lehetett, hogy a kommunisták, a szocialisták és talán más pártok is, az egyház gyengítésére fogják használni befolyásukat és erejüket. Az egyház erre, sajnos, üri-ügyet szolgáltatott: szemére lehetett vetni, hogy nem szállt olyan mértékben szembe a németekkel, mint ahogy az például a nyugati országokban történt. Egy bizonyos passzivitást még a jó szándékúak is szemére vethettek. Papok nem kis számban, és

püspökök is bizonyos szimpátiával fordultak a németek felé, mégpedig a következő indítékokból: 1.) Északon, Délen és Erdélyben is a németek segítségével... szereztek vissza régi magyar területe[ke]t; 2) a nácik antiszemitaak voltak; 3) harcoltak a bolsevizmus ellen. – A papság nem jelentéktelen része német győzelmet kívánt. Voltak olyanok, akik nyíltan kifejezték szimpátiájukat [a németek iránt]. Az antiszemitizmus borzasztó gyilkosságaival szemben sem léptek fel azzal az energiával, amit az isteni és természettörvények megköveteltek volna. Voltak papok, akik olajat öntöttek a tűzre. – Nagyon káros volt, hogy korábbi katolikus intézmények élén (Actio Catholica, Szent István Társulat stb) olyan férfiak álltak, akik a hatalom új birtokosainak értékítélete szerint kompromittáltaknak számítottak.

Az egyház szempontjából nagy tehertételt jelentett az általánosan katolikusnak tartott „Zichy”-párt, amelynek állásfoglalásai gyakran kétértelműek voltak. A budapesti Wolff-párt ezenfelül „kiáltóan” antiszemita volt. A katolikusnak tekintett sajtó minden más volt, csak nem „ellenálló”-jellegű, részben kiszolgálta a német propagandát, részben erőteljesen antiszemita volt. – Serédi* bíboros, különböző demokratikus érzelmű laikusok és jószándékú papok tanácsa alapján arra a belátásra jutott, hogy orosz győzelem esetén messzemenő változtatásokat kell végrehajtani. Ezek közül kettő kiemelkedő jelentőségű volt: 1) Egy új, keresztény szellemű párt megalapítása, amely mind programjában, mind vezetésében új. A vezetőknek olyan embereknek kell lenniük, akik az új rezsim felé érdemeket tudnak felmutatni, például részvétel az ellenállásban, elismerten szociális szellem, szembenállás az antiszemitizmussal és hasonló; vagy legalábbis feddhetetlen múlttal kell rendelkezniük. Ez lett volna a programja: szociális és demokratikus reformok, koalíció olyan határok között, amelyeket a természeti [a természetes erkölcsi] törvény megenged, *modus vivendi* megkísérlése az oroszokkal, amennyiben lehetséges. – 2) Csere a nagyobb katolikus intézmények vezetésében, ha az addigi vezetők túlzott passzivitásuk miatt támadhatóvá váltak; pótlásuk olyan megfelelő személyiségekkel, akikkel szemben a rezsim nehezen tud kifogásokat emelni.

Ezeket a döntéseket a nunciatúra nemcsak jónak tartotta, hanem szükségesnek is.

Szerédi bíboros, sajnos, rögtön a[z orosz] megszállást követően elhunyt, a nunciátúrát pedig az ország elhagyására kényszerítették.

Hamar nyilvánvalóvá lett, hogy Szerédi bíboros és tanácsadói helyesen ítélték meg a bekövetkező helyzetet, és ha a tervük megvalósult volna, akkor ma valószínűleg kedvezőbb lenne az egyház helyzete.

Az igaz, hogy egy „keresztény” párt megalapításának tervét nem lehetett jól megvalósítani, mégpedig különböző okokból: 1) Ezt a kezdetektől fogva elleneztek a kommunisták (a háttérben az oroszokkal), azzal az ürüggyel, hogy az a Zichy- és Wolff-féle párt folytatása lenne. A valóságban a katolikus néptömegeket akarták lehetőleg kizárni a politikából. 2) A pártban magában kezdettől fogva belső súrlódások voltak. Azonnal nyilvánvalóvá vált, hogy néhány vezető, főként gróf Pálffy

József,* nem veszik komolyan az új programot és [az új pártot] vissza akarják terelni a régi katolikus párt pályájára; ezért végül ki kellett válniuk, és ellenpártot alakítottak, sajnos a Prímás segítségével, amelyet a Szövetséges [Ellenőrző] Bizottság nem ismert el, mégis a legélesebben harcolt az eredeti párt ellen. 3) A legfontosabb ok azonban a következő volt: a választók tömege nagyon jól érzékelte, hogy a választás tárgya valójában a világnézet: az, hogy az ország parlamentjében marxista vagy antimarxista többség lesz-e. Az antimarxista többség nem akarta a szavazatokat megosztani, egységes blokkot alakított ki a Kisgazdák körül, akikről úgy tűnt, hogy keresztény szempontból megfelelő garanciát ígérnek. Ezért [a választók] a kis antimarxista pártokat teljesen mellőzték. Így például a Polgári Demokrata Pártot, amely az egykori antiklerikális, szabadkőműves-zsidó párt maradványából képződött.

Az új (keresztény) Demokrata Néppárt a fenti okokból úgy döntött, hogy megelégszik egy minimális szereppel, és minden erejével a Kisgazdapártot támogatja, mivel ezt kívánja az ország érdeke és ezt kívánta a lakosság ösztönösen helyes hangulata is. Pálffy gróf disszidens katolikusokból szerveződött pártja a Prímás egyetértésével (!) együtt indult a Polgári Párttal (a régi liberálisok és szabadkőművesek pártjával), azonban totális csődöt szenvedtek, és nevetségessé tették magukat, de csak azután, hogy megzavarták a lelkeket, mert templomok előtt folytattak nyílt és hangos propagandát a liberálisok mellett és a kisgazdák ellen. A keresztény néppárt megelégedett két képviselővel (két egyetemi tanárral), hogy ezzel a minimális képviselettel éppen dokumentálják jelenlétüket a parlamentben, és hogy egész erejüket a katolikus tömegek demokratikus és szociális nevelésének szenteljék (ami rendkívül szükséges egy, a nácizmus eszméitől átjárt középosztály és az oroszgyűlölet miatt könnyen értelmetlen reakcióra mozgósítható népesség miatt), és hogy ilyen módon készüljön fel a következő választásokra.

A második programpont, vagyis a régi, kompromittált katolikus vezető személyiségek lecserélése, nem lett véghezvive. Mindegyik (hacsak le nem lett tartóztatva) a helyén maradt. Azok közül, akik részt vettek az ellenállási mozgalomban a nácik ellen, senki sem került vezető pozícióba. A cseréket a Prímásnak kellett volna végrehajtania, és így [ennek elmaradása] csakis órá vezethető vissza.

Kezdetben a Prímás felvette a kapcsolatot azokkal, akiket ő most (ironikusan) „haladó” katolikusoknak nevez, nevezetesen Jánosi és Kerkai jezsuita atyákkal. P. Jánosi hosszú, hónapokon át tartó tárgyalásokat folytatott a Prímással, és kérésére írásban is benyújtotta neki gondolatait és terveit arról az útról, amelyen járnia kellene az egyháznak ebben a rendkívül nehéz és súlyos helyzetben. A fő pontok ezek voltak.

1. Az egyház a jelen helyzetben elfogadhatja és el is kell fogadnia a demokráciát, különösen azért, mivel nálunk, a kisgazdák abszolút többsége mellett, elvileg (kevésbé a gyakorlatban), a demokrácia valódi demokrácia lehet. A legitimizmus (Habsburg dinasztia) kül- és belpolitikai szempontból esélytelen; az egyetlen kiút,

már csak az orosz, cseh és jugoszláv nyomás miatt is, a köztársaság (amely mellett kiáll a kiscgazdák túlnyomó többsége is). Ez okból az egyház ne állítson akadályt a fejlődés útjába, ellenkezőleg, őszintén segítse a demokratikus intézmények kialakítását. Az egyháznak nem szabad elszigetelnie magát, még kevésbé szabad aktív vagy passzív rezisztenciát folytatnia, különben rólunk fognak dönteni nélkülünk. Ellenkezőleg, aktívan be kell avatkoznunk, ahol ez célszerű és nem zavarja a tulajdonképpeni vallási érdekeket; segítenie kell a helyes fejlődést és így törekedni az extrém megoldások megakadályozására.

2. Hasonlóképp és még nagyobb elhatározottsággal részt kell vennie az Egyháznak az egészséges szociális reformok megvalósításában. Ezt maga a természetjog is szükségessé teszi, hiszen Magyarországon eddig egészségtelen és igazságtalan szociális viszonyok voltak; a szociális igazságtalanságoknak meg kell szűnniük, egészséges reformokat kell megvalósítani. Aktív és pozitív részvétellel az egyház nagyon sok visszaélést és forradalmi kilengést meg tudna akadályozni vagy legalább csökkenteni.

3. Amíg nincs kilátás egy erős katolikus párt meglétére, addig korkövetelmény, hogy az antimarxista Kiscgazdapártot támogassuk. Lehet, hogy akad néhány kifogásolható dolog a Kiscgazdapárt gyakorlatában, de az majdnem kizárólag annak a kényszerhelyzetnek a számlájára írható, hogy bár ez a párt nagy többséggel rendelkezik, de nem [az ennek] megfelelő hatalmi eszköztárral. Türelmesnek kell lenni, míg a borzasztó nyomás enyhül. Egyelőre a pusztá [túl]élésről van szó, csak jobb időkben lehet hozzálátni az élet további alakításához.

4. Meg kell kísérelni, hogy valamiféle modus vivendi-t (convivendi-t) alakítsunk ki az oroszokkal. Megváltozhatatlan tény, hogy az oroszok rendkívül nagy erővel rendelkeznek az országban; ezen, ha akarunk, sem tudunk változtatni. Katasztrófális volna egy hamarosan bekövetkező atomháborúra spekulálnunk (1947 tavasza!), ami elűzné az oroszokat az országból. Különben pedig egy atomháborúban Magyarország elpusztulna, az értelmiség nagyobb részét pedig már hamarabb elhurcolnák, vagy még rosszabb történhetne. Hogy egy ilyen modus (con)vivendit el lehet-e érni, s ha igen, milyen formában, azt majd megmutatja a legközelebbi jövő. Valószínűleg nem lesz könnyű, és sok önuralmat, valamint taktikai ügyességet kíván. De az elvet fel kell állítani, már csak azért is, hogy a közvélemény lássa, hogy nem az egyház vétke, ha nem sikerül egy modus (con)vivendit megvalósítani.

5. Az egyháznak természetesen védenie kell az isteni jogot, a természetjogot és az egyház jogát, de nem keltheti azt a látszatot, mintha a régi, reformra szoruló állapotokat védené. Inkább minden olyat el kell kerülnie, ami miatt (a szó rossz értelmében, s nem a kommunista propaganda értelmében) reakciónak bélyegezhetnék.

6. Ami e taktikának a lelkipásztori részét illeti, meglehetősen nyugodtak lehetünk. Az oroszokat és ennek következtében a kommunistákat és zsidókat olyan mértékben gyűlölik, hogy inkább az a kötelességünk, hogy nyugalomra intsünk;

ezért egyáltalán nem áll fenn annak veszélye, hogy a tömegeinket megfertőzi a bolsevizmus. Inkább fennáll a náciizmus visszakívánásának a veszélye.

Ha az egyház megfelel a fenti követelményeknek, akkor a politikai helyzete nagyon meg fog erősödni. Ezáltal meg fog szűnni annak lehetősége, hogy ellenségei a demokrácia és a szociális haladás köpenyge mögé rejtőzzenek, vagy pedig, hogy az egyház üldözéséből egyszerű rendőrségi kérdést csináljanak. Sokkal inkább arra kényszerülnek majd, hogy szabályos kultúrharcot folytassanak az egyház ellen, és az egyházat mint vallási intézményt támadják, amit pedig szeretnének elkerülni. Nem szabad nekik alibit nyújtanunk.

El kell ismernünk, hogy a fentvezetett program végrehajtása, a megfelelő taktika és stratégia kidolgozása nem könnyű vállalkozás, nem annyira tárgyi/tartalmi, mint inkább pszichológiai okok miatt:

a) A forradalmi változásokat, főként a földreformot, leginkább az oroszok és a kommunisták mozgatták, sőt kényszerítették ki. Most mindkét partner iránt mély a gyűlölet és a megvetés. Minden cselekedetüket azzal a gyanúval nézik, hogy azokkal szándékosan kárt akarnak okozni az országnak. Az oroszokat gyűlölik a katonáik túlkapásai miatt, a kommunistákat azonosítják az oroszokkal, s ezenkívül vezetőik csaknem kizárólag zsidók, akik a magyar népet megvetik; szinte fizikai ellenszenvet éreznek velük szemben. Az antiszemitizmus erősebb, mint a zsidóüldözések idején. Minden, amit a kommunisták tesznek vagy az oroszok inspirálnak, ab ovo gyanús, még azok szemében is, akik anyagi előnyökhöz jutottak általuk (pl. a földreform révén).

b) A magyar középosztály politikailag még mindig éretlen, annak ellenére, hogy gyakran az ellenkezőjét állítják. Ezt mutatja a parlamentarizmus története (1867 óta); külpolitikai tudatlansága egyszerűen katasztrofális, amint a háború alatti és utáni események is bizonyították. Szinte minden reményüket az atombombába és az Oroszország ellen hamarosan meginduló háborúba vetik.

c) Ami most Magyarországon végbemegy, az egy vértelen forradalom, kísérve a forradalmakra jellemző mindkétoldali kilengésekkel és szenvedélyekkel. Ennek a forradalomnak megvannak a gyakran jogos okai, így főként a szociális elmaradottság és a gyakran elviselhetetlen állapotok. Így például ebben az oly gazdag agrárországban hárommillió agrárproletár élt. Nagy terhet jelentett [ebből a szempontból] a kiterjedt nagybirtok[rendszer], nem utolsósorban az egyház, a különböző szerzetesrendek nagybirtokai (bencések, ciszterciek, premontreiek). Ezek évtizedek óta a nyugalanság tűzfészekét jelentették. A bank- és ipari tőke kontrollja szinte teljes mértékben megoldatlan. Az államhatalom viszont csaknem kizárólag e két fenti kategória kezében volt, vagy legalábbis ezek kiszolgálója és kreatúrája.

d) Az átalakulás forradalmi karakteréből adódik, hogy a demokrácia nevében nemcsak sok visszaélést követtek el, hanem hibás törvényeket és intézményeket is

alkottak, s amelyeket [ezért] meg kell változtatni. Az inga, természetesen, jobbról balra lendült (ehhez nem kellett túl nagy nyomás az oroszok részéről), és sok bölcsességre, türelemre van szükség ahhoz, hogy az inga ismét nyugalmi [közép]helyzetbe jusson. Ezt azonban aligha lehet elérni, különösen a mai viszonyok között, egy reakciós ellenmozgalommal.

e) A lakosság széles tömegeinek felfokozott idegállapota, az ellenérzés majdnem hisztérikus lelkiállapota rendkívül megnehezítik azok munkáját, akik e körülmények között is, hideg fejjel, a bel- és külföldi helyzetet reálisan, sőt „szívtelenül” mérlegelve szándékoznak megkísérelni egy modus vivendit az oroszokkal, és szóba mernek hozni egy ma még kikerülhetetlen együttműködést a baloldali pártokkal. A hazafias érzés, a gyűlölet és az ellenérzés a modus vivendire törekvésben gyengeséget, sőt árulást (Quisling), megvásároltságot, gyávaságot láttat, akkor is, ha az ezt szorgalmazók korábban, a hitleri időkben bátorságról, sőt halálmegvetésről tettek tanúbizonyságot. Ez a szenvedély és elkeseredettség gyakran azt tanácsolja, hogy a nemzet folytasson passzív, sőt aktív ellenállást, akkor is, ha egyedül az atomháború és semmi más nem jelenthet reményt ennek eredményességére.

Újra hangsúlyozni kell, hogy a magyar politikai helyzet nem hasonlítható össze Lengyelország, Románia stb. helyzetével. Aki demokráciát mond, nem kényszerül arra, hogy ezen „keleti” demokráciát értsen, hiszen a többségben lévő Kiszgazdapárt is elveti ez utóbbit, és küzd ellene, anélkül, hogy ezáltal „reakciónak” minősülne. Ugyanezt mondhatjuk a szociális reformokról, melyek semmiképp sem azonosak a kollektívizmussal. Hivatalosan még maguk a magyarországi kommunisták is a magántulajdon alapján állnak (hogy vajon bona fide, az már más kérdés). Ugyanígy kiemelendő, hogy eddig az egyházat és intézményeit közvetlenül nem támadták; az ellene foganatosított intézkedések rendőri intézkedés ürügyével történtek (reakciós izgatás, felbujtás stb.). Az ürügy, sajnos, nem minden esetben volt légből kapott, de az is igaz, hogy a rá adott reakció gyakran igazságtalan vagy eltúlzott volt. A Kiszgazdapárt azonban mindig és határozottan az egyház pártjára állt, és határozottan védelmébe vette (pl. bizonyos katolikus egyesületek feloszlásakor), és e téren ért el sikereket.

Sajnos Magyarország még mindig nem rendelkezik egy olyan vezetővel, aki nagy tekintélyével és az őt övező bizalommal, vezetni tudná az országot ezekben a legnehezebb óráiban.

Most sokak, sőt néhány vélekedő szerint milliók szemében a Prímás a nemzet valódi vezetője, és nemcsak lelki, hanem különösen politikai értelemben. Egyáltalán, azt a benyomást kelti, hogy ő saját magát is inkább tekinti „Magyarország zászlósúrnak”, mint Magyarország primásának. A katolikus hetilapban meghirdeti (1946 nyarán), hogy katolikus pártot alapít, napilapot követel a saját irányzata számára, állást foglal tisztán politikai kérdésekben is stb.

Sajnos azonban nem rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyek őt egy ilyen magas és súlyos felelősséggel járó pozícióban alkalmas vezetővé tudnák tenni. Rendkívül nagy akaraterője és munkabírása van, de nem rendelkezik azokkal a szellemi adományokkal és képzettséggel, különösen pedig ítélőképességgel, amelyek az energiájának megfelelően. Kifejezetten küzdő természet, és gyakran azt a benyomást kelti a felelős helyeken, hogy direkt keresi a harcot. Amint erős akaratú embereknél sajnos gyakran előfordul, nem fogadja szívesen a jótanácsokat és túlságosan nyakas. Azonkívül szenvedélyes temperamentuma van, aminek következtében a másképpen gondolkodókban személyes ellenfeleket vél látni, akiket aztán minden eszközzel igyekszik eltaposni vagy az útból eltávolítani. Egy valóságos úr azokból a romantikus barokk időkből, amikor a magyar püspökök feudális urak és vezető államférfiak voltak; elsősorban államférfinak érzi magát, és gyakran használja magára alkalmazva „az ország első zászlósura” jelzót. A magyarországi nagy átalakulásokkal szemben kifejezett és nagyon érzelmi töltetű ellenszenvvel viseltetik.

Egy ilyen jellemű emberre kétségtelenül túl erősen hatnak a provokációk, a felróható hibák és kilengések; ezeket nem képes kellő nyugalommal, hűvösséggel és taktikusan szemlélni. A fentebb ismertetett taktika és stratégia értelmileg talán meg tudja győzni, de azt érzelmileg sohasem tudná elfogadni. És mivel az ilyen természetű embereknél az érzelmek hatalmasabbak minden más képességnél, ezért ez a taktika és stratégia nála nem áll meg a lábán, hanem elveti azt.

Kétségtelen, hogy a sok visszaélés történt a demokrácia nevében. De a Kisgazdapárt volt az első, amely ezeket megbélyegezte. És nem tagadhatók a törekvések, amelyek ezek felszámolására irányultak. A társadalmi reformok jelszavával is sok igazságtalanságot követtek el. Mindenesre nem utolsósorban azért került sor extrém megoldásokra, mivel nem került sor idejében a reformokra, hiába kívánták azt sokan a legjobb emberek közül. A Kisgazdapárt ellen is sok mindent fel lehet hozni, különösen a gyenge magatartásukat és a kimunkált világnézet hiányát. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a Kisgazdapárt az adott körülmények között nagy és a nemzetet megmentő teljesítményt vitt végbe, s hogy vezetőik többször az életükkel játszottak. Az, hogy nagy parlamenti többségüknek nem tudtak érvényt szerezni, nem csak az ő bűnük. Az, hogy nem támadt közülük egy igazi államférfi, az talán szerencsétlen dolog, de nem vétek. Azonkívül a vezető embereik kiválasztásánál sokszorosan meg volt kötve a kezük a megszálló hatalom nyomása révén; sok tapasztalt politikusnak el kellett tűnnie a színpadról, nem utolsósorban korábbi politikai bűneik vagy hibáik miatt. És hogy aztán az oroszok rendkívül nehéz „partnerek”, az több mint magától értetődő. De a kényszerhelyzet támasztotta feladatok megkívánják a lehető legjobb megoldást. Az igazi vezető éppen abban mutatkozik meg, hogy talán titokban fogát csikorgatva, tele ellenérzésekkel, akár a népszerűtlenséget is vállalva, de nekilát a kérdés megoldásának.

A Prímás sokak szemében vezetővé vált, de nem egy olyan pozitív program révén, amely segítené a nehéz helyzetből való kilábalást, hanem kétség kívül azáltal, hogy hangot ad az elégedetlenségnek, erősen, bátran és félelem nélkül ad kifejezést annak az elégedetlenségnek, amely a legtöbb magyar szívében él; szenvedélyes szavakkal, gyakran ironizálva kritizálja a visszaéléseket és az általános helyzetet. Senki sem tagadhatja, hogy bőven akad ok kritikára, és hogy a bíboros kötelessége is, hogy tiltakozzék a megsértett erkölcs nevében, amelynek őrzője és védője.

De Szent Tamás azt mondja, hogy minden cselekedet, így a kötelesség és az erény számára a prudentia és a sapientia [okosság és bölcsesség] kell hogy utat mutasson. Ha a Prímás elfogadta volna a megboldogult Serédi bíboros és a nunciatúra által kidolgozott taktikát, valamint a Demokrata Néppárt iránta lojális tanácsadóinak javaslatait, és ha először megpróbálta volna meggyőzni mind a követőit, mind az ellenfeleit arról, hogy ő mindent akceptál, ami az átalakulásban jó és elfogadható, és csak azt veti el, ami ellenkezik az isteni és természeti törvényekkel, akkor – a fanatikuskor és az elvakultak kivételével – mindenki higgadtabban fogadta volna a tőle származó kritikákat, a jószándékúak pedig (és ide számítható a kispapok túlnyomó része) hálával; sőt [kifejezetten] hálára kötelezte volna őket a Prímás azáltal, hogy helyettük kimondja azt, amit ők az adott helyzetben nem mondhattak ki. Pozitív tudomásom van arról, hogy a kispapok pártvezetése javasolt is a Prímásnak egy ilyen szerepmegosztást. Javára szólt volna, hogy a náci letartóztatást, bár sohase volt kifejezetten náciellenes.

Ehelyett a Prímás már kezdetben azt a látszatot keltette, hogy ő reakciós és a reakciók vezére. Ezt úgy érte el, hogy: a) kezdetben, ha nem is nyilvánosság előtt, de tág körben, elkötelezett legitimistaként (vagyis a Habsburg-restauráció híveként) mutatkozott meg, és ilyen körökkel tartott kapcsolatot. Pedig a legitimizmus, eltekintve attól, hogy mind bel-, mind külpolitikai szempontból megvalósíthatatlan elképzelés, a mostani hatalmasok szemében vörös posztó, mert számukra ez az elmúlt évtizedek „uralkodó osztályának” visszatérését jelenti, annak az uralkodó osztálynak a visszatérését, amely nem mutatott érzéket sem a demokrácia, sem a szociális reformok iránt, amely a nemzetet katasztrofális háborúba kergette, a náciikkal kompromittálta magát, és az antiszemitizmus melegágya volt (az „uralkodó osztály” elsősorban nem az arisztokráciát jelenti ebben a vonatkozásban, hanem a felső középosztályt.) Ezért a legitimizmus hangsúlyozása a főpásztor részéről politikailag rendkívül káros volt, és a befolyását már előre csökkentette; b) éppen a közismert legitimizmusa miatt soha nem tudta azt a benyomást kelteni, hogy ő helyeselné a demokráciát, és jóakaratóan kész lenne részt venni annak kiépítésében. A köztársaság elnöke, Tildy, még 1946 októberében, személyesen mondta nekem, hogy a Prímás nem ismeri el a köztársaságot, és róla (Tildy) nem kíván tudomást venni.

Ezért nagyon szerencsétlen dolog volt, hogy az emberekben azt a hitet keltette magáról, hogy nem kíván átfogó reformokat és különösen is ellenzi az agrárreform-

mot; ellenfeleinek sikerült elterjeszteniük, hogy azért elszánt ellensége a köztársaságnak és a demokráciának, mert kisajátították az egyházi javakat (egy részben már teljesített kártalanítás ellenében). Ezt a benyomást erősítette az, hogy akik a vagyonukat elveszítették, elsősorban a Prímás körül csoportosultak, és mindazok, akik a változások vesztesei voltak; d) A Prímás állandóan engesztelhetetlen ellenszenvet, majdnem ellenségességet mutatott a Kiszgazdapárt iránt (bár az is elszánt harcot folytat a marxizmus ellen), annak ellenére, hogy párt igyekezett elnyerni a Prímás barátságát és támogatását. Ő azonban a kiszgazdákat (privátim) egyszerűen csak „protestáns bandának” nevezi, bár nagyobb részük katolikus, és a pártvezetés is meglehetősen erősen katolikus kezekben van. A Prímás sohasem mutatott megértést, sem a nyilvánosság előtt, sem privát körökben, az iránt, amit a pártnak az embertelen nehézségek ellenére sikerült elérnie; ellenkezőleg: kíméletlenül kritizálja őket. Még kevésbé érthető a Demokrata Néppárt vezetőivel, egykori szövetségeseivel szembeni ellenségessége, annak ellenére, hogy ez párt programjában maximálisan hirdeti az egyház jogainak és a keresztény érdekeknek a védelmét, jobban, mint bármely más katolikusnak nevezett párt Nyugat-Európában. Ezt a pártot formálisan rágalmazzák, különösen a Prímás környezete. A KALOT ifjúsági mozgalmat a Prímás írásban elítélte, mivel többek között ezzel a párttal tart (akiket a Prímás gúnyosan „haladó katolikusoknak” nevez). Még attól sem riadnak vissza, hogy az érintettek privát életében turkáljanak, természetesen eredmény nélkül; d) A Prímás az oroszokkal szemben mindig az abszolút és radikális elutasítás álláspontjára helyezkedett, sőt a domonkosok templomában elmondott egyik beszédében egészen a sértegetésig elment.¹⁶ Egy *modus (con)vivendi* érdekében egyetlen komoly lépést sem tett, sőt formálisan üldözi azokat a katolikus köröket, akik az egyház érdekében tanácsosnak tartanak egy *modus vivendi* (Jánosi, Kerkai, Nagy jezsuita páterek, Barankovics István főszerkesztő, Eckhardt S. egyetemi tanár, Szekfű Gy. nagykövet, akik mind ismert és tekintélyes katolikusok, s az utóbbiak egyúttal a Demokratikus Néppárt vezetői). Ez az üldözés, amely főként a Prímás környezetéből ered, jelentősen hozzájárult a Prímás reakciós reputációjához, ugyanúgy, mint a KALOT katolikus parasztfjúsági szervezet nyílt üldözése.

A helyzetet rendkívül kiélezte az, hogy a Prímás a hatalmon lévők elleni politikai harcot kivitte az utcára. Az ő templomi beszédei nagy néptömegeket vonzottak, akik utána az utcán tüntettek. A Prímás által vezetett körmenetek, sajnos, politikai demonstrációvá váltak, különösen az, amelyet 1946. május 5-én tartottak, s amelyet papok úgy hirdettek meg, mint ellendemonstrációt a baloldaliak május 1-jére meghirdetett felvonulására. Előre látható volt, hogy az oroszok bármit könnyebben eltűnnek, mint azt, hogy a néptömegek a Prímás mellett tüntetnek

¹⁶ A beszédet közzétette az Új Ember 1946. január 27-i száma.

arra hivatkozva, hogy egyházi cselekményről van szó. Félni kellett egy brutális beavatkozástól. Valóban betiltottak több olyan körmenetet, amelyen a Prímás részt kívánt venni, viszont tüntetőleg engedélyeztek ilyeneket más püspökök részére.

A kormány elleni írásbeli tiltakozásaiban a Prímás nagyon éles nyelven fogalmaz, így például levelet írt az illetékes miniszternek, amelyben kiközösítéssel fenyegetett meg minden hivatalnokot, akik közreműködtek néhány katolikus egyesület feloszlatásában, bár ugyanebben a levélben tudomásul veszi, hogy ez a feloszlítás az orosz tábornoknak, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezetőjének [Szviridov altábornagy] a parancsára történt, s bár kezdettől fogva megígérték, hogy ezek az egyesületek bizonyos kevéssé fontos változtatások után újra működhetnek, mint ahogy a KALOT esetében meg is történt.

Még az anglo-amerikaiak szempontjából is gyengült a Prímás helyzete azáltal, hogy taktikai hibái révén ürügyet szolgáltatott az oroszoknak és a kommunistáknak, hogy egyházellenes intézkedéseikről azt állítsák, azok csupán a köz- és a demokratikus rend védelmében hozott rendőrségi intézkedések, ami tényleg nem mindig légből kapott magyarázat, mivel akad nem kevés forrófejű pap, akik a Prímás példáján felbátorodva, súlyos indiszkréciókat és ostobaságot követnek el. A higgadtan gondolkodó papok maguk ismerik el, hogy jó néhány pap szájából hangzik el legalábbis nem bölcs[nek mondható], de időnként [kifejezetten] nyugtalanságot szító beszéd, mégpedig a Prímás hatására. Így nem volt nehéz dolguk a rosszululatúaknak, hogy orosz tisztek és katonák ellen elkövetett merényleteket, néhány zsidó személy megölését összefüggésbe hozzák egyes papok ilyen meggondolatlan megnyilatkozásaival.

A Prímás környezetéből tudható, hogy ő is áldozatul esett annak a mély lelki ellenszenvnek, sőt gyűlöletnek, amely számos magyar embert hatalmába kerített. Pedig felelős pozícióban nem lenne szabad előfordulnia, hogy a szenvedély megakadályozza a hideg, józan és elfogultságmentes ítélőképesség érvényesülését. A Prímásnak olyan a jelleme, hogy szinte predestinálva volt arra, hogy beleessen ebbe a csapdába.

Ezzel magyarázható, hogy a Prímás politikai tevékenysége teljesen a negatívumokban és a tiltakozásokban merül ki, és nem mutat fel pozitív programot, sem szóban, sem írásban. Annak az elkeseredettségnek ad kifejezést, amely a nép szívében felgyűlt, és ezzel nagy néptömegekre hat vonzóan. Nem mutat nekik pozitív utat, amelyet a mostani viszonyok között követniük kellene. De negatívumokból nem lehet sokáig megélni. Ha egyszer elhatározná, hogy pozitív útra lép, akkor rögtön kiderülne, hogy fel kell hagynia a totális tagadással, és hogy elkerülhetetlen, hogy valamilyen lehetőséget találjon a *modus vivendire*. De hamarosan az is megmutatkozna, hogy egy pozitív program egyúttal sokszorosan megosztaná azokat a lelkeket, akik most mögötte állnak, hisz egyiknek ez, másoknak pedig az nem nyerné el a tetszését.

A Prímás által elért hatások és sikerek egyik fő tényezője kétségtelenül az a meggyőződés és hit, miszerint küszöbön áll az oroszellenes háború, és hogy az atombomba majd megoldja az oroszproblémát. Ha azonban ez a vágyálom szertefoszlik majd, akkor nemcsak egy fájdalmas csalódottság fog bekövetkezni, hanem valószínűleg annak a vezetőnek a felelősségre vonása is, aki a népet zsákutcába vezette, aki olyan reményt keltett bennük, amely hamarosan nem vagy sohasem válhat valóra.

Mint ahogy e fogalmazvány elején már bemutattam a pozitív lehetőséget, most nem marad más hátra, hogy visszatérjek a már elmondottakra.

A Prímás helyzete mostanra rendkívül nehézé vált. Nehezen lehet elképzelni, miként fog ebből kiutat találni, különösen nagyfokú rosszakarattól körülvéve. Azt is el kell ismernünk, hogy az ő helyzete már eleve nagyon nehéz volt. Valósággal zseniális államférfinak kellett volna lennie, hogy ezt nehézséget megoldja.

Már az is segített volna valamennyit, ha a Prímás nem ellenséges érzülettel és gyanakvással viseltetett volna azok iránt a jó katolikusok iránt, akik kezdettől fogva egy másik utat választottak, ha őket, mint sok más „eretneket”, nem igyekezett volna eltávolítani az útból.

V.
P. Jánosi József SJ
Modus vivendi

A német nyelvű eredeti szöveg címe: „Modus vivendi”,
1946. novemberében jutott el a Vatikáni Államtitkárságra
Ikt. sz. AA.EE.SS. 9372/46

Jelzetek: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 (fénymásolt)
ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 11-16. (eredeti)

Készült flamand nyelvű változat is:

„IV. Over een „Modus vivendi” (samengevat in één bladzijde)”

Jelzete: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 [fénymásolat]

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjában készült olasz nyelvű összefoglalás
első szavai: „Modus vivendi”, s. d.

Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 17-19.

Keresztes András fordításában, amely a német nyelvű eredetiből készült:

[ceruzával:] 1946. november
P. Jánosi SJ-től, Budapest

A *modus vivendi* középhelyet foglal el a kollaboráció (együttműködés) és az ellenállás között. Alkalmazása olyan helyzetben válik szükségessé, amikor a kollaboráció világnézeti okokból lehetetlen (legalábbis elméletileg), ugyanakkor az erőviszonyok vagy más megfontolások miatt az ellenállás se nem tanácsos, se nem lehetséges. Ezért, ilyenkor, *ad evitandum maior malum*¹⁷ célszerű a *modus vivendit*, az együttélést választani.

A jelenlegi magyarországi viszonyok mellett a *modus vivendire* való törekvés nemcsak tanácsos, nemcsak lehetséges, hanem egyenesen megkerülhetetlenül szükséges.

Alapvető ténynek kell tekintenünk, hogy a magyarországi viszonyokat nem lehet összehasonlítani a lengyelországi, romániai stb. helyzettel. Magyarországon a Kiszagdapárt abszolút többséggel rendelkezik a parlamentben. A lakosság gyűlöli az oroszokat és a kommunistákat, és már ezáltal is mintegy be van oltva a bolsevizmus ellen, és az immunissá vált Magyarország az orosz hatalmi befolyás alatt álló térség legnyugatibb részén helyezkedik el, ahol Kelet és Nyugat érintkezik, és ez az oroszokat kompromisszumokra kényszeríti. Ezek olyan tények, amelyek egy *modus vivendit* elméletileg lehetségesnek tüntetnek fel.

¹⁷ A nagyobb rossz elkerülése érdekében (Latin).

A Kisgazdapártot keresztény szempontból nem lehet kifogásolni. Bár a programja mind a demokrácia, mind a szociális reformok tekintetében radikális, ha a korábbi viszonyokhoz mérjük (a Horthy-rezsim meglehetősen diktatórikus volt, kevés érzékkel a demokrácia iránt, a szociális viszonyok sok szempontból nagyon elmaradtak voltak), de ez a program semmi olyat nem tartalmaz, ami szemben állna a keresztény erkölccsel. A Demokrata Néppárt pedig, amely jelenleg szándékosan kicsiny, amelynek azonban politikai körökben még nagy jövőt jósolnak, kifejezetten a katolikus tanítás talaján áll, szociális szempontból pedig a pápai enciklikákat veszi alapul.

Mindezek a tények akár a kollaboráció mellett is szólhatnának, még a katolikus egyház, jobban mondva a hierarchia jóváhagyását élvező katolikusok részéről is. Hogy ez mégsem lenne tanácsos, annak következő okai vannak:

Bár a Kisgazdapárt többségben van a parlamentben, mégsem rendelkezik az öt megillető hatalommal. Magyarország a választások előtt teljesen a kommunisták és az oroszok hatalma alatt állt. Ez a helyzet ugyan jelentős mértékben változott, a Kisgazdapárt egyre inkább tudja érvényesíteni az akaratát, de még mindig nem olyan mértékben, hogy helyre tudta volna hozni mindazt, ami az előző időszakban rossz irányban történt. Az agrárreformnak vannak különböző igazságtalan vonatkozásai, néhány új törvény erkölcstelen, több intézmény kizárólag a kommunisták kezében van. Ezenkívül a gyakorlati hatalom (rendőrség, honvédelem, adminisztráció) is túlságosan a marxista baloldal irányítása alatt áll, akik ezt ugyan nem teljesen használják ki, mert az bel- és külpolitikai nehézségeket támasztana a részükre.

Mindez óvatosságra, fenntartásra int, és ezért nem tanácsos kiállni a kollaboráció mellett; ellenben tanácsos egy bizonyos kivárás, már csak külpolitikai megfontolásokból is. A világpolitikai helyzet még nagyon tisztázatlan. Bár egy világháborúra – minden valószínűség szerint – nem fog sor kerülni, de az tény, hogy történnek kísérletek az orosz hatalmi törekvések korlátozására.

Az, hogy Magyarország az orosz hatalmi és érdekszférához fog-e tartozni, és ha igen, milyen mértékben, az attól függ, miként fog megoldódni a németkérdés. Realista várakozások szerint azonban Magyarország beláthatatlan ideig erősen az orosz politikai befolyása alatt fog állni. Nincs kilátás arra, hogy meg fog szűnni a magyar–orosz (kárpát–orosz) közös határ. Magyarország még sokáig fogja érezni az oroszoktól való gazdasági függés hatását. Ezért a magyar Kommunista Párt mindig jelentős tényező lesz az ország politikai életében.

Ez ellene szól annak, hogy katolikus részről a nyílt ellenállás mellett döntsének. Ha azonban nem célszerű sem a kollaboráció, sem az ellenállás (politikai értelemben), akkor nem marad más lehetőség, mint megkísérelni egyfajta modus vivendi kialakítását.

Ilyen viszonyok között az egyház elméletileg a modus vivendit választja. Az egyház csak vallási és erkölcsi okokból folytat harcot, de nem tisztán politikai okokból.

A kérdés most tehát az, hogy a másik partner, különösen az oroszok részéről, megvannak-e a gyakorlati előfeltételei egy ilyen modus vivendinek.

Minden jel szerint adottak erre a feltételek. Először is úgy tűnik, hogy az oroszok, legalábbis jelenleg, bel- és külpolitikai okokból el akarják kerülni a nyílt kultúrharcot az egyház ellen. Jelenleg több mint 40 millió katolikus él azokon a területeken, amelyeket gyakorlatilag megszálltak. És felismerték, hogy a katolikus egyház mind szervezeti, mind a potenciális ellenállási képesség szempontjából különbözik az orosz egyháztól. Fontos tényezőt jelentenek Nyugat-Európa katolikusnak nevezett nagy pártjai is. Az oroszok felfedezték, hogy a kereszténység nemcsak vallás, még kevésbé csupán jámborság, hanem életforma is. Lehetséges, hogy fanatizmusukban azt gondolják, hogy ezt az életformát lassanként meg tudják majd változtatni, de most még nem tartják elérkezettnek az időt erre; ehhez nagy terrorra lesz szükségük, amit viszont a jelen helyzetben nem tartanak célszerűnek, mivel az az ellenállást a végsőig fokozná. Ha azt talán még nem is látták be, hogy sok szempontból világnézeti engedményeket kell tenniük, annyit azonban belátnak, hogy csak lassúbb penetrációra van lehetőségük.

A modus vivendi tehát elsősorban az időnyerést és az erőgyűjtést szolgálja – de nemcsak számukra, hanem a katolikusok részére is. Igen, a katolikusoknak, akik az oroszok kezében vannak, akik számára nincs más lehetőség. Ha ugyanis nyílt harcra kerülne sor, akkor az oroszoknak megvan a szükséges erejük ahhoz, hogy akaratukat érvényesítsék, hogy az egyháznak mind az életében, mind az intézményeiben a legnagyobb károkat okozzák.

Ezek azok a megfontolások, amelyek néhány vezető katolikust (a papság és laikusok köréből) arra indítottak, hogy a modus vivendi megkísérlése mellett döntenek. Ezek a személyek: a jezsuita atyák közül P. Jánosi (egyetemi tanár), P. Kerkai és P. Nagy T. (a nagy agrárfjúsági mozgalom, a KALOT vezetői); a világiak közül: Szekfű Gyula egyetemi tanár (moszkvai követ), Eckhardt Sándor és Bálint Sándor; Barankovics István főszerkesztő. Mindannyian (P. Kerkai és P. Nagy kivételével) rendelkeznek azzal a nagy előnnyel, hogy vezető szellemi szereplői voltak a hitlerizmussal szembeni ellenállásnak, s ezért az oroszok és a kommunisták sem tehetnek mást, mint hogy „igazi” demokratáknak ismerjék el őket.

Mint tudott, a Prímás és a papság vezető személyiségei, akik az előző érában (nem egészen kifogástalan) szerepet töltek be, szenvedélyesen állást foglaltak a modus vivendi kialakítására irányuló minden kísérlet ellen. Ennek okai azonban inkább érzelmiek (ressentiment), mint tartalmiak. Fennállt annak a nagy veszélye, hogy Magyarország katolikusai két táborra szakadnak; ennek minden feltétele megvolt, a szenvedélyek is, az utóbbiak főként a konzervatívok (gyakran reakciósök) részéről. Elsősorban a modus vivendi híveinek felelősségtudata és egyházszeretete javára írandó, hogy ez a harc eddig nem robbant ki a katolikus táboron belül.

A *modus vivendi* megkerülhetetlen feltétele, hogy fenntartás nélkül a valódi demokrácia és a szociális reformok mellett foglaljunk állást, és eloszlassuk azt a gyanút, hogy ebből a szempontból közös dolgaink lennének a túlságosan konzervatívokkal (akik gyakran reakciósak). Sőt, kívánatos lenne, hogy a katolikusok aktívan részt vegyenek a demokratikus intézmények kialakításában. Ők lehetnének sok esetben a garancia arra, hogy ezek az intézmények elkerüljék a nem kívánt szélsőségekbe hajlásokat. (Ez a meggyőződése Nagy [Ferenc] miniszterelnöknek és Tildy Z[oltán] köztársasági elnöknek.)

Ez nem jelenti azt, hogy lemondanánk a kritika jogáról. Ellenkezőleg, ez a kritika annál hatásosabb, minél inkább meg van győződve a nép arról, hogy a szóba forgó kritika kizárólag a köz javát szolgálja.

Sajnos féltő, hogy a Prímás személye – mindazután, ami történt – már nem alkalmas arra, hogy utat építsen a *modus vivendi* számára. Az a helyzet, hogy ebből a szempontból nem objektív okok jelentik az akadályt, hanem személyes jellegű okok. A Prímás személyére már nemcsak a marxisták és a kommunisták tekintenek gyanúval, hanem a legtöbb kiscgazda is. A Prímás minden megnyilatkozását, talán még a legártatlanabbat is, félreértelmezik, kimondatlan hátsó szándékot keresnek bennük, és ezt teszik elsősorban a saját hívei is.

Ebben a kínos helyzetben az látszana egyetlen járható megoldásnak, ha a Prímás teljesen visszavonulna a politikai tevékenységtől. Ha feltétlenül szükséges lenne, hogy helyette a hierarchia egy más tagja vegye át ezt a szerepet, akkor erre csak Bánáss apostoli vikárius lenne alkalmas. A legjobb lenne azonban a katolikusok politikai vezetését teljesen a világiakra bízni, a hierarchiának pedig csak a felügyeletre kellene szorítkoznia, de ennek is csak felügyeletnek és nem irányításnak kellene lennie, a szó szoros értelmében.

Nyugat más országaiban ezek a követelmények teljesen magától értetődőeknek tűnnek, Magyarországon azonban nem. És különösen a mostani Prímás számára tűnnek ezek teljesen elfogadhatatlannak. Az utóbbi két év története ezt eléggé bebizonyította.

A magyarországi egyház helyzete rendkívül feszült. Az oroszok mindent meg fognak tenni, hogy [a maguk szempontjából] tiszta helyzetet teremtsenek, mielőtt Magyarországról kivonják a katonáikat. Ezért joggal állíthatjuk: *est periculum in mora*.¹⁸ Ha minden úgy marad, mint most, az egyház nehéz időknek néz elébe. És az egyház sorsa sok évre eldőlhet.

¹⁸ A késlekedés veszélyes (Latin).

**A „modus vivendi” alkalmazója:
P. Nagy Töhötöm SJ dokumentumaiból**

1945

1. utazás

1. 1945. július 14/24. Magyarország és a magyarországi katolikus mozgalmak
jelenlegi helyzete (1945. június 14-ig)103

2. utazás

2. 1945. szeptember 20. Mindszenty levele XII. Piusz pápához113
3a Kísérőlevél XII. Piusz pápához115
3b A helyzet Magyarországon 1945. szeptember 25-ig116
4. 1945. november 20. Jelentés a 2. római tartózkodásom alatt elért eredményekről
(1945. október 11.–november 19.)134

1946

3. utazás

5. 1946. március 6. Bizalmas kiegészítés az 1946. február 16-i beszámolóhoz ..150
6. 1946. április 25. Levél P. Norbert de Boynes SJ-hoz151

4. utazás

7. 1946. július 31. Jelentés a magyar katolicizmus helyzetéről
(1946. július 10-ig bezárólag)153
8. 1946. május 25. Jelentés Ostjukin úrral, az NKVD közép-európai
vezetőjével folytatott beszélgetésemről (leadva: augusztus 2-án)165

5. utazás

- 9a 1946. október 15. Vázlat és összegyűjtött anyag az Őszentsége számára
megírandó jelentéshez169
9b 1946. november 12. Jelentés a magyar katolicizmus helyzetéről
(1946. november 5-ig bezárólag)184
10. 1946. november 12. A KALOT küzdelme fennmaradásáért195

1945

1. utazás

1945. április 9–30. – július 12. Rómába
augusztus 24. – szeptember 3. Budapestre

„Cél: utasításokat kérni a Szentatyától, hogy milyen magatartást foglajunk el az új helyzetben. A modus vivendi keresését ajánlja.”¹

1

P. Nagy Töhötöm S. J.

**Magyarország és a magyarországi katolikus mozgalmak jelenlegi helyzete
(1945. június 14-ig)**

Róma, 1945. július 24.

A francia fordítás címe: Notes sur la situation actuelle de la Hongrie et des mouvements catholiques en Hongrie (Jusqu'au 14 juin 1945)

JTMRL II.1. Másolatok a rend római levéltárának anyagából,
Epistolae Singulorum 1913–1949/1942–1945.

(Francia nyelvű tervezet, dátuma 1945. július 14.)

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 124, ff. 237-250.

Magyarul: OSzK Kézirattár Nagy Töhötöm hagyatéka, 216/19. ff. 277-293.

Megjelent in: *Nagy Töhötöm*: Napló 1945-46, i. m. 36–47.

A francia fordítás a római generalícián készült, a legfőbb jezsuita előljáró számára: „P. Vicarius Generalis francia ember, s mindenkor szívesebben olvas a saját anyanyelvén.” Az ő számára Nagy rövidebb változatot adott le, amelyet P. Serei (Kiss) Károly* SJ magyar jezsuita rendtársa fordította franciára. Elolvasás után de Boynes* öt példányban gépeltette le, ebből egy példányt a Szentatyának szánt, ezért P. Nagy ezt – P. Leiber jezsuita, a pápa bizalmasa és személyi titkára direktívái szerint – kiegészítette és részletesebben kitért a politikai eseményekre is. Az új szöveg fordításában P. Sereinek P. Alszeghy Zoltán SJ,* a Pápai Szent Gergely (Jezsuita) Egyetem professzora is segített. A bejegyzés utólag készülhetett, legalábbis az utolsó mondat, mert P. Alszeghy és Serei, mint írja a Naplóban, július 19-én jöttek át a kúriára. Így a francia szöveg július 19-én délután kapta meg végleges formáját.²

1 OSZK Kt. 216. f. 74. ó. e. „Útjaim.” – Balogh Margit kigyűjtése. – A dokumentumok számozása megfelel a kötet második részében közölt eredeti nyelvű dokumentumok számozásának.

2 Lásd 1945. július 18-án kelt bejegyzését, in: Napló, 1945–46. i. m., 48. – A bővebb francia változat szövegét lásd alább, kötetünk idegen nyelvű részében.

*Szövege Keresztes András átírásában és jegyzeteivel,
(az OSZK-ban őrzött magyar nyelvű vázlat):*

A. AZ ELLENFÉL MUNKÁJA

I. Az orosz megszállás pusztítása

Az orosz durvább, kegyetlenebb lett, mint ahogy azt a német propaganda előre lefestette.

1. Anyagi pusztítás:

A városok, kevés kivétellel, lebombázva, szétlőve, különösen Budapest.

A megmaradt gyárakat viszik ki Oroszországba.

A hidak mind felrobbantva.

Családok kifosztva:

Budapesten két hét, más városokban 3-4 nap hivatalos szabadrablás engedélyezve.

Tél lévén bútorokkal fűtöttek az oroszok.

Az összes bankokat, safeket a hivatalokban kirabolták.

Egy-egy faluban alig maradt több 8-10 lónál és tehénnél. Az emberek ásóval-kapával szántottak. A drágaság óriási. Inkább cserekereskedelem folyik.

2. Erkölcsi pusztítás:

Nők, apácák, 8-10 éves leányok tömeges meggyalázása.

Br. Apor [Vilmos] püspököt lelőtték, mert védte a nőket.

Félmillió embert már kihurcolt az orosz Ukrajnába.

A kommunista propaganda plakát-erdőkkel árasztotta el a falakat.

Könyvek, füzetek, újságok, előadások, filmek özöne igyekszik megteveszteni az embereket.

II. Az orosz viselkedése

A fent felsorolt anyagi pusztítást és erkölcstelenségeket az első rohamban művelték. Egy-két hét múlva az utóbbi enyhült. Ma már csak szórványos.

1. Napi érintkezésben

Katonái brutálisak, hivatalos közegei igen udvariasak.

A szegény embert épp úgy kifosztották és meggyalázták, mint a gazdagot.

A gyermekeket feltűnően szeretik és dédelgetik.

2. A politikában

a/ Nem engednek nyugati kapcsolatokat

Az orosz főhadiszálláson figyelmeztetett engem a vezérkari főnök szárnysegédje, hogy hagyjunk fel minden nyugati kapcsolattal.

Ugyanezt beszélte le nekem Simonffy Tóth Ernő* magyar vezérkari őrnagy is, akit erre Moszkvában Molotov titkára figyelmeztetett.

b/ Látszólag, semmibe sem avatkoznak bele

Minden gonoszat a magyar kommunisták művelnek, hogy így minden új intézkedés az ország saját akaratának tűnjék fel. De a be nem avatkozás csak látszólagos! Egyik-másik miniszter többször keserűen panaszkolt nekem, hogy megint kapott egy új magyar rendeletet az oroszról, amit a saját neve alatt kell kiadnia.

c/ A kormányon lévő nem kommunista minisztereket rendszeresen szabotálja

A pénzügyminiszter,³ akivel hetekig együtt laktam,⁴ naponta panaszkolt, hogy az oroszok döntésre beadott írásaira még csak választ sem kap.

Ugyanakkor a kommunista miniszterek tudtak eredményes és a nép érdekeit nagyon érintő intézkedéseket tenni.

Budapest közellátása csak akkor indult meg, amikor a keresztény Csorba* helyett a zsidó kommunista Vas* vette át.

A keresztény pénzügyminiszter beszélt el nekem, hogy miként kényszerítette ki nála az orosz, hogy az új magyar pénzt Moszkvában nyomják. Most annyit nyom külön a kommunista pártnak, amennyit akar. A kom. párt bevallott rendelkezési alapja erre az évre kétmilliárd pengő. Ugyanakkor a magyar államkassza február 25. körül összesen csak 86.000 pengő volt. A miniszter engem kért, hogy ismerőseimtől én kérjek gyors kölcsönt, hogy elsején kifizethesse a miniszteri tisztviselőket.

A kormány 25-30 autója néha 10-12 napig is állt, mert az orosz nem adott benzint. Ugyanakkor a kommunisták 70-80 autója állandóan úton volt.

3. Vallási vonatkozásban

a/ A vallásosság némi jele megtalálható a szovjet hadseregben

Öregebb katonákat láttam templomban térdelni.

Több katona s egy százados is azzal dicsekedett nekem, hogy az apjuk pap.

A fiatalabb generáció teljesen hitetlen, úgy néz ránk, mint mi a néger varázslókra.

3 Vásáry István (Debrecen, 1887. jan. 29. – Debrecen, 1955. augusztus 25.): kisgazdapárti politikus, a Debrecenben alakult Ideiglenes Kormányban 1944. december 21-től 1945. július 2-ig a pénzügyminiszteri tárcát töltötte be.

4 Debrecenben, 1945. január/februárban.– Alább Csorba polgármesterről ír, a francia változatban Faragho* közellátási miniszterről.

b/ Hivatalosan szinte támogatták is az egyházat

A papi taláris egyelőre igazolványnak számít, ezért a protestáns papok is állandóan hordják az utcán a palástjukat.

Több püspöknél a bevonuló orosz generális tiszteletét tette. Tiszaföldvárról a református pap elmenekült; az orosz saját kezdeményezésére minden vasárnap autón hozta át a szomszéd lelkipásztort. Ez másutt is megtörtént.

Miskolcon az orosz városparancsnok nagy kísérettel részt vett a karácsonyi éjféli misén. Az oltárhoz díszőrséget állított.

Pécsett a közmunkára megjelző jezsuitákat hazaküldték, mondván: a papok ne dolgozzanak.

c/ Van egy dísz-papjuk is: Balogh István,* katolikus plébános, államtitkár, sajtófőnök. Zsidó származású, aki évek óta csak akkor misézik, ha különösen jól megfizetett intenciója van. Híres volt egyházmegyéjében kétes üzleti vállalkozásairól. Köztudomásúan színésznőkkel szokott mulatni. Ma az orosznál a legbefolyásosabb ember. Országszerte botrányos propaganda előadásokat tart az orosz érdekében. Ő akar katolikus napilapot indítani.

d/ Végső céljuk a kereszténység lejáratása és eltörlése

Ezt baráti körben nyíltan és sokszor megmondják. Így pl. P. Skudrzyk* jezsuitának is, aki mint kommunista disznókereskedő élt közöttük: egyelőre hagyni kell ezt a butaságot a buta európaiak miatt.

Ugyanígy nyilatkozott előttem is a főhadiszálláson egy félig részeg orosz ezredes.

III. A magyar politikai erők kialakulása

1. Elindulás

Erkölcstelen politikai játékkal majdnem teljesen kizárták a keresztény elemeket a politikából, pedig tekintélyes számmal voltak benn. A választás, amelyet még januárban tartottak meg, teljesen önkényes volt. Révész Imre* debreceni református püspök beszélt el nekem, hogy egy ismerőse félelemtől remegve szállt ki egy orosz katonai teherautóból, s kérdezte őt, hogy vajon miért hurcolták el hazulról. Hamarosan megtudta, hogy nem elhurcolták, hanem képviselőnek hívták be.

2. Kommunista párt az uralmon.

a/ Kik a kommunisták?

A kevés kommunista a következő elemekből áll:

- emigrációból visszatért régi kommunisták,
- zsidók és
- a külvárosi népesség egy része.

A rendőrséget valóságos párthadsereggé cserélték ki. Debrecenben egy alkalommal Miklós Béla* miniszterelnökkel megyek az utcán s mutat nekem egy rendőr főfelügyelőt, akinek még érettségije sincsen, deportált zsidó volt, s önmagát nevezte ki erre a rangra. Ez egészen általánosan így ment.

A kommunista párt abszolút fölényét azzal biztosították, hogy a pártokkal egyenrangú szavazati joggal behívták az összes szabad szakszervezeteket is külön-külön számos képviselővel, s ezek mind kommunisták.

A kommunista párt vak eszköze a szovjetnek.

b/ Milyen módszerrel dolgoznak?

Végigjárták a budapesti házakat, s kijelentették: ahol a házbizalmi nem kommunista lesz, ott a lakók nem kapnak élelmiszerjegyet.

Aki a kisgyermekét nem akarta odaengedni a kommunisták nyaraltatására, azt nácinak nevezték, és üldözni kezdték.

Deportálással fenyegetve kényszerítették a parasztságot arra, hogy földosztáskor földet igényeljen.

Számtalan faluban magam láttam, hogy 10-15 kommunista terrorizálja az egész vidéket.

A legkisebb gyanúra vagy rágalomra mindenkit elhurcolnak. Egy teljesen ártatlanul elhurcolt ismerősöm üzent a feleségének, hogy küldjön mankót, mert nyomorékká verték. Eszközeik sokkal durvábbak, mint a náciké volt.

3. Az egyházüldözés kialakulása

Felújították a 30-40 év előtti vallásellenes egyesületeket (pl. a Galilei-kört).

Ifjúsági egyesületekben nagy vitákat rendeznek a vallás ellen.

Az egyházi nagybirtokot már teljesen szétosztották.

IV. Az emberek hangulata Magyarországon

1. A győzők:

a/ Az oroszok nagyon megunták a háborút. Az orosz főhadiszálláson hallottam, hogy abban az időben, 1945. február, kb. 70-80.000-re becsülték ők maguk Magyarország területén az orosz katonaszökevények számát. Sokan nem akarnak hazamenni. Orosz százados bizalmasan megmutatta hamis iratait, amelyekkel itt akar maradni Magyarországon.

A többség továbbra is kedvezőbbnek tartja a szovjet életformát a mienkénél.

b/ A magyar kommunisták oly sietve dolgoznak, mintha nem éreznék magukat elég biztonságban.

c/ A zsidók. Amikor hamis zsidó igazolvánnyal, mint deportált, a többi zsidók között utaztam, azt magyarázták nekem, hogy most első kötelességünk, nekünk, zsidóknak, bosszút állni az egész magyarságon.

Ugyanakkor azt kérdeztem, hogy igaz-e, hogy az egyház sokat tett a zsidókért, mire azt válaszolták, hogy csak szavakkal, valójában pedig semmit sem tett.

A jobbérzésű zsidók igyekeznek Romániába, s onnan tovább kivándorolni, mert tartanak egy eddiginél nagyobb zsidóüldözéstől, oly egyetemesen elkeseredett a hangulat ellenük, tehetetlen bosszújuk miatt. Ily kivándorló zsidókkal magam is beszéltem Bukarestben.

2. A legyőzöttek

a/ *A mágnások és a középosztály* helyzetüknél fogva rettegve és gyűlölve nézik a szovjetet. Legtöbbet szenved a középosztály.

b/ *Az ipari munkásság* dolgozó része nagyon jól keres, a többség azonban munkánélküli, mert a gyárak lebombázva vagy leszerelve.

A régi kommunista munkások nagy tömegben iratkoznak be a szociáldemokrata pártba, oly nagy a csalódás bolsevizmusban. Voltam a híres diósgyőri kommunista munkások között az orosz megszállás óta, s hallottam átkozódásaikat: burzsujoknak nevezték őket, és kifosztották és meggyalázták, mert a szobájukban volt 1-2 ép tükör és rekamié.

c/ *A parasztság*. Nagyon sok paraszttól hallottam:

„Ezelőtt egy évvel épp így osztották a zsidó birtokot, s most azok, akik elfogadták, börtönben ülnek; nem kell nekem most sem a föld, mert nem akarok egy év múlva a börtönben ülni.” De rákényszerítették...

Voltak azonban, akik szívesen vették, főleg a nagyobb iparvidékek közelében lakó parasztság.

d/ *Teljesen hamis* az a vélemény, amelyet Romániában hallottam Magyarországról, hogy a nép nagyon megszerette az oroszokat. Ellenkezőleg, a gyűlölet szinte már abnormális. Igen sokszor hallottam nyugodt parasztokat azzal dicsekedni, hogy már hány oroszot vertek agyon.

Egy becsületes titkos szavazás elsöpörné a kommunistákat.

V. A jövő várható eseményei

1. *A szovjet célja:*

- teljes elszegényedés és
- tagállamként csatlakozás a Szovjethez

a/ *Az elszegényedést* eléri és elérte:

- *az egyháztól*, a mágnásoktól a nagybirtokot elvette;
- *a középosztály* koldus, mert fizetését alig emelték, az árak pedig ily arányban emelkedtek: a villamosjegy egy évvel előtt 20 fill., ma 4 P.;

- az ipari munkásság munkanélkülivé lett, mert a gyárak nem dolgoznak;
 - a parasztság pedig tönkremegy a teljesen eszetlen földreform révén. Ezt is akarják a földreformmal, hogy így látszólag jogosan vigyék be a parasztságot a kolhozba;
 - mindenki többé-kevésbé vagy egészen kifosztva vagyonából.
- b/ A tagállamságot pedig a kommunista párt minden további nélkül megszavazza.

2. Várható a háború a szovjet ellen

- a/ Magyarországon, Ausztriában és Romániában ez a nép általános hangulata.
- b/ Szovjet tisztetek mondták ezt nekem, miután félig berúgtak, s bizalmaskodni akartak velem.
- c/ Magasrangú magyar tisztetek, akik angol fogságban vannak, de teljesen szabadon járnak és utaznak, ugyanezt állították nekem, hogy ők az angol tisztektől tudják.
- d/ A budapesti és bukaresti angol–amerikai katonai misszió tagjai gyakorlatilag foglyok.
- e/ Magyar vasutasok állítása szerint orosz muníciós vonatok hosszú sora vonul a nyugati magyar határra.
- f/ Igen hatalmas muníciós raktárakat magam láttam a nyugati határ közelében.

B. AZ EGYHÁZ MUNKÁJA

I. Az egyház szociális arculata.

1. Gondviselészerű volt, hogy a magyar egyházban kb. 10 év óta erős szociális szellem kelt életre.

Az A.C. félmillió példányban terjesztette el a Quadragesimo anno népszerű, magyarázatokkal ellátott kiadását.

A két legnagyobb katolikus mozgalom, a KALOT és az EMSZO szociális szellemű volt.

A kat. sajtó is erősen ilyen szellemben írt.

Egyik leghíresebb ma élő költőnk, Mécs László,* aki tulajdonképpen népszerűsítette a szegény ember szeretetét és a szociálist érzést, katolikus pap.

A KALOT az utolsó évben előkészített egy nagy egyházi földreformot több püspökkel (Mindszenty, Apor*...), de a vihar ezt most elsöpörte.

A KALOT propagálta legjobban a földreformot, sőt maga bonyolított is le telepítést.

Kevés kivétellel szinte kizárólag a papság maradt a helyén a nép mellett, amikor az orosz betört az országba, a nép többi vezetői elmenekültek.

2. Ennek kettős eredménye van:

a/ a szegény nép nagy tömege ragaszkodással és megbecsüléssel van az egyházzal szemben (pl. az elhurcolt máriapócsi baziliták esete)

b/ a szovjet és a kom. párt is kénytelen volt ezt elismerni és honorálni, ezért csak állűrüggyekkel és lassan merik az egyházüldözést elkezdni.

II. A KALOT működése

1. *A múltban* (kilenc éves a mozgalom)

a/ Megszervezte a parasztságot:

Ma már kb. 1 millió tagja van a pártoló-tagokkal együtt.

4500 faluban szervezete van a papság vezetése alatt.

A mozgalom a püspökök által kinevezett egyházmegyei és espereskerületi igazgatók vezetésével hierarchikusan kiépített élő szervezet.

192 hivatásos munkatársa volt, aki csak ennek élt; az orosz invázió után kb. 40 maradt meg.

Volt év, amikor a mozgalom évi forgalma nyolcmillió P[engő] (kb. 32 millió líra) volt.

b/ 20 népfőiskolát tartott fenn kizárólag bentlakó növendékek számára (kb. 40-130 személy egy-egy népfőiskolán)

Hét év alatt, a téli hónapok alatt, legalább egy-egy hónapos vezetőképző (agitátor-) tanfolyamra jöttek be a 17-27 éves parasztleányok, összesen 32.000-en.

Egyhetes tanfolyamon az utolsó két évben 1.600 pap vett részt, ezeket a mi ajánlásunkra a püspökök hivatalosan küldötték ki.

Minden egyházmegyében kétévenként az összes papok és felekezeti tanítók összejöttek néhány központban egynapos értekezletre.

Minden évben nyáron a 18 magyar theologia legválogatottabb kiküldöttei (összesen kb. 130-an) egyhónapos tanfolyamon vettek részt; itt megkapták a következő év önképzőköri munkájának részletes tervét és anyagát (szociális kérdés, a papság feladatai...)

Nyaranta az intelligencia számára is (tanárok, ügyvédek...) tartott a KALOT egyhónapos zárt tanfolyamot.

c/ Kiadott a KALOT 7 folyóiratot és két hetilapot.

Van könyvkiadó vállalata.

Eddig kiadott kb. 140 jó színdarabot a falu számára.

Van saját rotációs nyomdája.

Tésztagyára, textilnagykereskedése, játékboltja, aszalója és egy minta-nagygazdasága (250 hold) és 8 minta-konyhakertészete (6-40 hold).

Ezek jövedelme tartotta fenn a KALOT-ot.

d/ Egyházművészeti iskolát tart fenn a KALOT, ahol már sok jónevű művész is megfordult. Új egyházművészeti stílust szeretne megtalálni. (Magyar Benson)

Tudományos kutatómunkát fejt ki a néprajz területén, különösen a Magyarországon teljesen elhanyagolt vallási néprajzban.

Ez a munkával szemben a hivatalos tudományos körök is nagy elismeréssel adóznak.

e/ XII. Pius pápa ezelőtt néhány évvel elismerő leiratot küldött a KALOT-nak.

A magyar püspökök, az egyetlen Czapik Gyula egri érseket leszámítva, nagy szeretettel és elismeréssel vannak a KALOT-tal szemben, s mindenben támogatják.

A papok is szívesen dolgoznak benne, mert igen sok esetben püspöki elismerést és jutalmat is kaptak.

A P. Provinciális pedig annyira fontosnak tartotta ezt a munkát, hogy tavaly hét pátért jelölt ki, akiknek egyetlen munkájuk lett volna a KALOT által megszervezett háromnapos papi rekollekciókat megtartani. Már a püspökökkel is minden meg volt tárgyalva, de bejött az orosz.

2. A jelenben:

A két páter, mikor az orosz az ország nagyobb részét már elfoglalta, átszöktek az orosz területre, s hónapokig utazva életre keltették az egész szervezetet. Ők voltak az első postások a püspökök, esperesek és papok között.

Azóta a KALOT-szervezetek az egyetlen szervezett ellenállást jelentik a falun a kommunista propagandával és szervezkedéssel szemben. Volt már számos véres összeütközés és még több néma felvonulás és tüntetés.

A püspökök és papság soha nem látott lendülettel kapcsolódnak be a munkába. A KALOT-ban látják az egyik utolsó erődtímenyt.

A kommunista párt nem meri egyelőre betiltani a működését.

A KALOT az utolsó 4-5 hónap alatt kiépített egy földalatti sejhálózatot is, telve katolikus öntudattal és elszántsággal az esetleges nyílt üldözések idejére (papok elrejtés, katolikus hírszolgálat stb.) Ez is a püspökök tudtával, sőt támogatásával megy.

A KALOT-nak kb. negyedmillió tartaléktökejét most emésztik fel. Ez két-három hónapig elég lesz.

3. Keresztény Demokrata Néppárt

A KALOT nyolc év óta rendszeresen kinevelt embereket a leendő katolikus párt számára (egyet. tanárok, ügyvédek, orvosok, tehetséges falusi gazdák stb.). Ezek most megalakították a katolikus pártot. Az orosz nem meri tiltani, de az engedélyt is csak előszóval adta meg, írásban nem lehetett kicsikarni tőle. Ezért a párt működik is, szervezkedik, mégsem szerepelhet a parlamentben. Lehetetlen, visszás állapot. A párt igen erősen áll és nagy tömegei vannak (a KALOT-emberek).

4. A szellemi-világnevezeti harc

Magyarországon áll a harc a legszervezettebben, mert a bolsevizmus talán egyedül itt találkozik működő, öntudatos és élő egyesülettel és szervezettel.

Magyarország hivatása ma óriási: keleti határőrvidek.

C. TEENDŐK

I. Vatikán informálása

1. Mint élő, küzdő szervezet, kell hogy a fővel kapcsolatban legyen.
2. Az otthoniakat nagyon bátorítja és vigasztalja nehéz és veszélyes küzdelmükben az a tudat, hogy Krisztus helyettesének a szeme rajtuk van.
3. A Vatikán tekintélye alkalmas pillanatban az övéket is emeli.
4. Fontos, hogy az új hercegérsek s az új püspökök ilyen harcos és bátor szelleműek legyenek.

II. Anyagi támogatás megszervezése

A további küzdelem igen nagy mértékben, ha nem akarunk külön csodát várni, az anyagi feltételektől függ.

1. Ezért küldött ki engem a P. Prov. „Maximis difficultatibus pressi summisque periculis circumdati P. Nagy Tőhötöm e provincia nostra me approbante iter ad gentes exteriores aggreditur, ut – quantum fieri potest – opem ferret associationibus et diversis operibus catholicis in summo discrimine versantibus. Com. me ...”⁴

2. A kommunista párt bevallott évi rendelkezési alapja kétmilliárd pengő.

3. A KALOT hivatásos munkatársai egy ideig bírják még a nyomort, de a végén a csekély rendelkezési alap kimerül, s munkatársaink kénytelenek más megélhetés után nézni. Önkéntes munkaerőkkel ilyen nagy mozgalmat vezetni nem lehet.

4. A KALOT összes eddigi pénzforrásai elapadtak s megszűntek.

5. Nyomtatványok, a sok utazás igen sok pénzt emésztett föl.

6. A püspökök, a nép koldus szegény lett, onnan semmi anyagi támogatás nem várható.

7. A kommunisták kívülről kapják az anyagi eszközöket, mi is csak onnan kaphatjuk.

Végso kétségbeesett helyzet előtt áll az egész magyar katolicizmus, ha nem kap kívülről támogatást.

III. Amerikai út

1. Szükség van nagyon sürgős, azonnali anyagi támogatásra.

2. A továbbiakban Amerikába kell kimennie egy magyar páternek, s ott gyűjtenie.

Ehhez szükséges: a kiutazás gyors megszervezése és a Vatikán ajánló sorai.

4 „A legnagyobb nehézségek közepette, számos veszély által fenyegetve P. Nagy Tőhötöm provinciánkból, jóváhagyással, külföldre indul, hogy – amennyiben lehetséges – szolgáljon a leginkább sújtott katolikus egyesületeknek és különböző kezdeményezéseknek. Aláírás” (Latin).

Szent Ignác szelleme az anyagi erők és emberi ügyességnek is a beállítása Isten országának kiépítésére.

Róma, 1945. július 14.

(aláírás hiányzik)

2. utazás

1945. szeptember 25. – október 11. Rómába
november 22. – december 5. Budapestre

2

Mindszenty József levele XII. Piusz pápához Köszönetet mond esztergomi érseki kinevezéséért

Esztergom, 1945. szeptember 20.

Latin nyelvű, eredeti, aláírt

Ikt. sz. nélkül – AA.EE.SS. ikt. sz. 8436/45

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 125, fol. 70

JTMRL II.1. Epistolae Singulorum 1942–45. (fénymásolat)

Magyarul: OSZK Kézirattára 216. f. 487. ő. e. (másolat)

„A Szentséges Atya kezeihez legbizalmasabb emberén, P. Leiberen keresztül juttattam el Eminenciás Uram levelét és az én 22 oldalas, részletes jelentésemet Magyarországról és a magyar katolicizmus helyzetéről.” – Nagy Töhötöm Mindszentyhez írt beszámolójából, lásd alább.

Darvas Mátvás fordításában:

Szentséges Atya!

Legmélyebb tisztelettel fogadtam Szentséged nagy kegyelmét, amellyel engem, haszontalan szolgáját arra méltatott, hogy az esztergomi érsekség székébe ülhessek.

Beleegyezésemet csak három nappal később tudtam adni, mivel felettébb nehéz ezekben az időkben Magyarországon az ilyen méltósággal járó teher. Súlyosabbá vált Isten keze felettünk. Harminc éven keresztül tanítottam a híveket az Apostoli Szék iránti engedelmességre, most nekem is engedelmeskednem kell. Noha gyarló vagyok e méltósághoz és erőtlén ehhez a teherhez, mégsem utasítom vissza sem munkámat,⁵ sem lelkemet adni a bárányokért, az Egyházért és a hazáért a mostanában garázdálkodó farkasok között.

Köszönetet mondok a Szentséges Atyának azért, hogy büszkeségünknek, a KALOT nevezetű agrárifjúsági egyesületnek, oly nagy pénzügyi segítséget méltóztatott nyújtani.

E társaság alapítója és vezetője kedves gimnáziumi tanítványom volt.

A többit illetően, ha Szentséged hozzájárulni méltóztatik, elküldöm P. Nagy jezsuita atyát a Szentséges Atya lábaihoz, hogy ha szabad, nevemben sok mindent hírül vigyen és alázatos könyörgéseimet Szentséged elé terjessze.

A Szentséges Atya lábait fiúi és alázatos tisztelettel csókolva

Esztergom, 1945. szeptember 20-a.

*Mindszenty József (s. k.)
esztergomi érsek*

Kommentárunk:

Ez a frissen kinevezett esztergomi érsek első levele XII. Piusz pápához, amelyben Nagy Töhötömöt mint személyes küldöttjét nevezi meg és ajánlja be, a KALOT-ot pedig „büszkeségünknek” nevezi.

3a

Nagy Töhötöm SJ

Kísérőlevél XII. Piusz pápához

1945. október 18.

Eredetije olasz nyelvű

Jelzetek: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 124, ff. 547. 571. [eredeti]

JTMRL II. 1. Epistolae Singulorum, 1913–1949/1942–1945 [fénymásolat]

OSZK, Nagy Töhötöm hagyaték: 216/19. 5. sz. naplófüzet [ff. 277-293]

216/260 (magyarul)

A Szentatyától 1945. október 22-én

Szentséges Atya!

Mély alázattal jelentem, hogy ezer veszély között, már hideg időben folyón át-úszva, szabadban éjjelezve, vonatok tetején ülve és kocsik fenekére betemetve Isten segítségével megérkeztem Magyarországról mint Mindszenty József hercegprímás úr és esztergomi érsek személyi megbízottja, hogy jelentésemet megtegyem.

5 „Non recuso laborem” (latin): Nem utasítom vissza a munkát. Ez a kifejezés Szent Mártonra utal, amikor Tours városának népe kikiáltotta püspökének. Ezzel a kifejezéssel Mindszenty arra utal, hogy Szombathelyről jött.

Első szavam a kimondhatatlan hála Szentséges Atyánk kegyes jóságáért, amellyel új hercegprímást adott nekünk, akit a katolikusok kitörő lelkesedéssel fogadtak s akire ellenségeink aggódva néznek, mert máris felvette a kapcsolatot az összes komoly katolikus tényezőkkel és mozgalmakkal.

De kimondhatatlan hálával köszönöm meg Szentséges Atyánk atyai bőkezűségét is, amellyel a koldussá lett ország katolikus kultúr-fellelegvőit gazdag pénzármányával megsegítette. Amikor az illetékesnek az összeget átadtam, elsírta magát. Éreztük, hogy az a történelmi pillanat ismétlődik meg, amikor a régi nagy pápák súlyos pénzüsszeggel segítettek a hősi és árva magyarságot a kereszténység nagy ellenségével, a törökkel szemben. Töröknél sokkal nagyobb és sokkal veszedelmesebb ellenség tipródik most rajtunk és árvábbak vagyunk mindenkinél. Akik most a pápa zsoldján harcolnak, talán mind elvérzenek ebben a küzdelemben, de ez az egyház dicsősége lesz. Ismételten kimondhatatlan érzelmekkel tolmácsolom a Szentség iránt oly különösen ragaszkodó magyarság őszinte mély háláját és köszönését.

Jelentésem írásban mellékelem és ha Szentséges Atya kegyes lesz magas színe elé hívni, bátorkodom majd azokat a jelentéseket is előadni, amelyeket a hercegprímás úr jobbnak látott írásba nem foglalni.

Szentséges Atya lábai elé borulva és apostoli áldását kérve

legkisebb szolgája Krisztusban

Róma, 1945. október 18.

[aláírás hiányzik]

Államtitkársági példányon ceruzával:

Laikus státusba visszahelyezve

Vö. [Ikt. sz.] 6925/48 Aff. Gen. [Általános Ügyek Szekciója] 10

Ugyanazon kísérőlevél tervezete

Róma, 1945. október 18.

Olasz nyelvű

Jelzete: JTMRL II. 1. Epistolae Singulorum, 1913–1949/1942–1945 [fénymásolat]

[levéltáros? kézírásával:] 1945. október 18. P. Nagy

3b

P. Nagy Töhötöm, SJ

A helyzet Magyarországon 1945. szeptember 25-ig

1945. október 18.⁶

Eredeti olasz cím: La situazione in Ungheria al 25 Settembre 1945

JTMRL II. 1. Epistolae Singulorum, 1913–1949/1942–1945 [fénymásolat] – Tervezet

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 124, ff. 548-567.

[eredeti, aláírt. Szövege stílusán eltér a tervezetétől]

AA.EE.SS. ikt. sz. 7911/45

[kézírással:] *A Szentatyától 1945. október 22-én*

Somorjai Ádám OSB fordításában:

Mindszenty József őexcellenciája,⁷ Magyarország Hercegszékprímása és esztergomi érsek nevében és megbízásából közlöm a következőket.

I.

A MAGYAR KOMMUNIZMUS

Az ország látszólag kommunistává vált, bár a kommunista párt berkeiből származó információ szerint a Kommunista Párt [a továbbiakban, mint az eredetiben, csak kezdőbetűkkel: K. P. – A ford.] taglétszáma csak 250.000 fő. Ez az információ szeptember 10-ei. Másfél hét után ez a szám félmillióra növekedett, mert a közalkalmazottakat és a hadifogságból alig visszatért személyeket kényszerítették a belépésre. A K. P. létszámban jelentéktelen ugyan, de ellenőrzi a kulcspozíciókat a gyárakban, a falvakban, a városokban és az egész országban.

1. A szovjetek eszközei

Mindez már világos volt a felszabadítás első napjaitól kezdve. Autók álltak már akkor rendelkezésükre (70-80 abban az időben, most kb. 250); ők és csak ők a vörös hadsereg benzinállomásait korlátozás nélkül használhatják; az első időkben ők voltak az egyetlenek, akik eláraszthatták az országot falragaszaikkal; és ezekben az

6 „Elkészült a jelentés olasz fordítása és szép leírása. Ezek a mi derék fráterek nemcsak nagyon gondosan leírták, hanem rajzoltak egy szép tékát is, amelybe a jelentést tenni lehet. P. Leiber azt mondta, hogy ha előbb is kész lesz, csak vasárnap délután adjuk át a Szentatyának, mert vasárnap délelőtt nagy beszédet tart, előtte izgul, azonban a beszéd sikerülni fog, s utána legjobb hangulatban lesz, s akkor szívesen fogja olvasni a jelentést.” *P. Nagy Töhötöm*: Napló, i. m. 71. Bejegyzés 1945. október 20-án. Az említett téka első oldalát lásd: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 124, f. 548.

7 Nagy Töhötöm a következő dokumentumban, a Mindszentyhez intézett beszámolóban az „eminenciás” megszólítást alkalmazza, ami szoros értelemben még nem jár ki neki, itt az „excellenciás” címet.

időben a K. P. igazolványa volt az egyetlen védelem a [szovjet] deportálás elől. A K. P. legfőbb vezetői (Rákosi, Gerő,* Vas, Révai,* Nagy Imre*) hosszú moszkvai tartózkodás után érkeztek vissza az országba és valamennyien a Komintern küldöttei.

A megszálló hadsereg segíti a nagy szervezeteket a feladatvégzésben (pl. a vasutat), az orosz hadsereg korlátozásait csak akkor oldják fel, ha a szervezet vezetése kommunista kézben van. A K. P. könyveinek és más publikációinak egy részét Moszkvában nyomtatják. A szovjetek korlátlan támogatást adnak a pártnak: bizalmas információk szerint az összeg három milliárdra rúg.

A párt a nyilvánosság előtt kizárólag a szovjeteket képviseli. Gyöngyösi* külügyminiszter egyik nyilatkozatát ma már mindenki ismeri: „Az új Külügyminisztériumban nincs szükségünk nyugati típusú diplomataakra, akik angolul és franciául beszélnek. Csak olyanokra van szükség, akik csak oroszul tudnak.” Maga a miniszter csak magyarul és szlovákul tud.

Egy bizalmi emberünknek sikerült befurakodni a K. P. és a Magyar-Szovjet Kulturális Társaság (burkolt szovjet ügynökség) soraiba, és most a kommunista vezetők között dolgozik. 1945. szeptember 11-én kelt beszámolója arról adott hírt, hogy a Moszkvából hetente érkező titkos instrukciók közül a fenti dátummal a következő parancsok érkeztek: „Minden rendelkezésre álló eszközzel meg kell akadályozni a választások elhalasztását. Ha szükség van sürgős támogatásra, Vorosilov marsall pénztárából föl lehet venni. A következő héten 20 millió pengő érkezik (az azt megelőző héten már 30 millió pengő érkezett). Mivel a Kisgazdapárt túlságosan jelentős erő, bármilyen rágalmat fel lehet használni a párt és annak vezetői lejáratására. A megszálló hadsereg és a politikai rendőrség segítségével a választásokat megelőző héten internálótáborokba lehet küldeni a Kisgazdapárt mintegy százezer vezetőjét.⁸ Az internálás ürügye: árulás, feketézés, népellenes bűntények, összeesküvés a szovjetek ellen. Szükség esetén az orosz csapatok 10%-a polgári ruhában szavazhat, szlovák nemzetiségű magyarnak hamisított személyi igazolvánnyal. A párt többségét biztosítani kell a hadifoglyok és a Németországba deportált és még távol lévő személyek hamisított szavazataival. A fegyveres erők részéről szigorúan tilos bármely nyilvános terrorcselekmény.”

2. Nemzetbe épülésük

Amint felszabadítottak egy adott területet a németek alól, a vörös hadsereg tömegeit azonnal és konfliktusmentesen követték a K. P. agitátorai, akik nem csupán pártszervezetüket állították fel, hanem megalakították az ún. Országos Nemzeti Bizottságot és megszervezték a rendőrséget is. A szállítás és közlekedés leküzdhetetlen és hónapról hónapra hosszabbodó nehézségei miatt ezek a helyi

8 Szó szerint: „Si potrebbe mandare in campi di internamento circa 100.000 dirigenti del Partito dei Piccoli Contadini.” A százezer kisgazdapárti vezető magyar viszonyok között túlzott, viszont ez is a moszkvai utasítás része.

Nemzeti Bizottságok gyakoroltak minden hatalmat, így a végrehajtó, törvényhozó és a bírói hatalmat, és így a falvakban és a városokban a hihetetlen terrorral uralkodtak. A városokban a K. P. módszeresen nevezte ki saját soraiból a tisztségviselőket és oly önkényességgel adott és vont vissza speciális engedélyeket, hogy amikor más pártok is feltűntek a felszabadított területeken, már kész tények előtt találták magukat, amelyeken már semmit sem változtathattak meg anélkül, hogy reakcionizmussal ne vádolták volna meg őket.

3. Hatalmi eszközeik

a) Nemzeti Bizottságok

A K. P. a nemzeti felszabadítási bizottságok⁹ kebelében fentebb leírt módon szerzett kezdeti előnyét megnövelte azzal a hármassal, amelyet ugyanazon marxista szellemben működő Szociáldemokrata- és a Nemzeti Parasztpárttal való tömörülés révén biztosított. Ezt a győzelmet a Kisgazdapárttal szemben aratta, amely nem kommunista és amelynek döntő többsége van, különösen a falvakban. Ez az arány a kommunisták javára növekedett, miután a szakszervezetek képviselőit is fölvetették, amelyeknek 90%-a meggyőződéses kommunista. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy pl. a helyi katolikus szervezetek sorsa a gyűlölettel telt kommunisták kezében van, akik nem tartják vissza magukat, hogy éljenek hatalmukkal és akiknek az ítélete megfellebbezhetetlen.

b) Népbíróságok

Ezek ítélik meg a politikai jellegű eseteket és a népellenes bűncselekményeket. A halálbüntetés ítélete ellen, ha egyhangúlag hozták, nincs fellebbezés, és a végrehajtás azonnali. A népbíróságok elnökét az igazságügyminisztérium nevezi ki, de funkcióját tekintve csupán adminisztratív: a bíró nem ítél, hanem csupán levezeti a pert. A bíróság tagjai a különböző pártok küldöttei, jogi tapasztalat nélkül. Az a fontos, hogy pártjaiknak hűséges tagjai legyenek. Ezek a bíróságok már minden nagyobb városban működnek.

A népbíróságok szörnyűséges politikai fegyvert jelentenek a kommunisták kezében és az ő szolgálatukban. Öccsellenciája, Mindszenty József hercegprímás ezzel kapcsolatban szó szerint ezeket mondta:

„A politikai rendőrség, amely majdnem teljesen kommunista, népbíróság elé idézi a vádlottakat, akiket az utcákon szednek össze a csőcselék közül, s egyetlen bíró és a pártok öt szavazó tagja úgy szavaz, hogy nincs ismerete az ügyről, csak az ő fanatikus pártgyűlöletük alapján.” „A Lélek Szava” c. folyóirat¹⁰ becslése szerint Magyarország-szerte 400.000 főt tartóztattak le, más adatok szerint csak 150.000-et.

9 „Comitati di Liberazione Nazionale”.

Egy nevetséges ügy elegendő a letartóztatáshoz. Két-három év elzárásra ítélek olyan gépírónőt, aki évekkal korábban örült a német csapatok győzelmes előrenyomulásának. Dr. Nyisztor Zoltán prelátest, aki a magyar katolikus újságírás vezéralakja, ötévi elzárásra ítélték azért, mert – miután éveken át küzdött a nyilasok¹¹ ellen, majd bujkálnia kellett, hogy megmeneküljön tőlük – egyszer azt írta, hogy a mi ellenségeink végső soron a bolsevikok, a nyilasok csak elveszett bárányok.

1945. augusztus 17-én ítélték el Budapesten Lorberer László főhadnagyt¹² egy kórház gazdasági vezetőjét. Utoljára Dr. Cserthó Lászlónál¹³ gyónt, a primás titkáránál, akit felhatalmazott arra, hogy beszélhet a gyónásáról. Ebben ugyanis arról tanúskodott, hogy nem volt szerzője a neki tulajdonított gyilkosságnak. Ügyvédje nem jelent meg a tárgyaláson, hogy megvédje, és amikor ő maga akarta magát megvédeni, a tömeg gyalázkodva kiabálta túl a hangját és a bírók is hallgatásra utasították. Egy ilyen úgynevezett eljárás után halálra ítélték. Hasonló tényekről sok-sok oldalon át lehetne írni még.

c) *Igazolóbizottságok*. Az előzőekhez hasonló bíróságok ezek, a vállalatokon, hivatalokon, egyetemeken, gyárakon stb. belül, amelyekben az egyes dolgozókat vizsgálat alá helyezik, hogy megfelelnek-e a demokrácia követelményeinek vagy sem. Mivel összetételük az egyes pártok adják százalékos arányban, itt is kommunista terrorról van szó. A korrupció és a politikai gyűlölet elhatalmasodott ezekben a bizottságokban, tagjaik gyakran a tegnapi politikai vagy gazdasági ellenfeleiktől függenek, hivatali feletteseiktől és riváisaiktól.

d) *Földosztó bizottságok*. Minden faluban földosztó bizottság alakult, hogy befejezze a földreformot, és azt maguk a földigénylők alkotják. Ők azok, akik megállá-

10 A Szentlélek Szövetség (Szociális Testvérek Társasága) lapja, alapítási éve 1934. Utolsó száma 1945. szeptember 10-én jelent meg. (1989 októberében újra indult.)

11 Az olaszban itt is, alább is „náci”, mi nyilasnak fordítottuk.

12 Bizonyára Lorberer Lajos (Budapest, 1895. november 24.) Székesfővárosi gazdasági főtitkár volt. A korabeli budapesti politikai nyomozó szervek iratai szerint Ukrajnában, 1943–1944-ben a 109/7., majd a tartalékos főhadnagy a 109/8. sz. munkaszolgálatos századok parancsnokaként szolgált a keleti hadszíntéren. Kegyetlenül bánt a munkaszolgálatosokkal, lopott a század élelmiszerkészletéből. Így beosztásaiban tettese és részese volt az üldözöttek kifosztásának és súlyos bántalmazásának, többen életüket veszítették. 1945. május 15-én előzetes letartóztatásba helyezték. A Budapesti Népbíróság jogerősen, egyhangú határozattal – ami kizárta a fellebbezés, valamint a kegyelmi előterjesztés lehetőségét – 1945. augusztus 17-én háborús bűntett elkövetése miatt halálra ítélte. Aznap kivégezték. Rákoskeresztúron, a köztemetőben temették el a 298-as parcellába. Lásd: <http://301.nori.gov.hu/hu/hol-sirjaik-homorultak> – Köszönöm Zinner Tibor tájékoztatását.

13 Bizonyára Cserthó Sándor (1913–1982), aki 1945-ben a Budapesti Érseki Helynökségen titkár volt. 1948-ban Rómába távozott és egyházi jogi tanulmányait követően a Hittani Kongregáció levéltárosa, irodafőnöke, majd főügyésze volt.

pítják, ki volt háborús bűnös és a nép ellensége; kié a föld, akitől el kell kobozni még abban az esetben is, ha a föld tulajdonosa törvénytörően birtokolja azt, 100 hektár alatt. Mivel a tömegkommunikációs eszközöket túlnyomórészt a K. P. rendelkezésére bocsátották, ő az, aki majdnem mindenütt létrehozta ezeket a bizottságokat úgy, hogy a legkevésbé írástudók, a legszegényebbek és a leginkább földre éhesek alkotják. Könnyű megérteni, hogy a bizottságok ítélete nagyon sok esetben a legegyszerűbb igazságosság brutális megsértése volt. A mérhetetlen bosszú és a birtoklásvágy sok esetben a legszorgalmasabb, legtisztességesebb kisbirtokosokat döntötte nyomorba. A földreformrendelet felszólította a szegényeket arra, hogy ünnepeket szervezenek a kastélyokban, a gazdagok lakásaiban, a földreform felett örvendezve. Ezeknek az eredménye az volt, hogy sok helyen a csőcselék kifosztotta és adott esetben fel is gyújtotta a kastélyokat. Gyömrőn a kommunista tömeg meglincselte gróf Révay József egyetemi tanárt, aki odaérkezett, saját földjei szétosztására.¹⁴ Számos hasonló eset történt.

e) *Vállalati tanácsok.* A gyárak, a vállalatok és az iskolák politikai ellenőrzésére alakultak meg, és a cégek irányításának minden részletében érvényesítették akaratukat. Sokszor prepotensek, gyakran megfélemlítik a tőkés tulajdonosokat és terrorizálják az igazgatóságot.

f) *Házmesterek.* Politikai, adminisztratív és rendőri hatalmat gyakorolnak. A K. P. nyomulása és erőszakossága révén a vagyonkezelők nagy része kommunista, kisebb részben szocialista; közülük nem kevesen hivatásos agitátorok, akik megfigyelik a lakókat. A naponta elkövetett visszaélések közül csak kettőt említünk példaként. Dr. Eszterhás¹⁵ hivatalos beszámolót küldött a Kisgazdapárt részéről, amelyben arról referált, hogy 1945. szeptember 8-án, az Andrássy út 88. alatt tartott házmester-gyűlésen egy bizonyos Zöldi, akit a kommunista központ küldött ki, azt az utasítást adta nekik, hogy ne adjanak szavazócédulát másnak, csak annak, aki a K. P.-re és a szocialistákra szavaz. Ugyanazon a napon megtörtént, hogy Dr. Regéczy Ferenc Rottenbiller u. 6/b alatti lakost a helyi házmester a ház összes lakójával együtt internálással fenyegetve arra kényszerítette, hogy részt vegyenek egy kommunista gyűlésen.

g) *A politikai rendőrség.* Manapság ez a legszörnyűbb és leginkább lelkiismeret nélküli hatalom. Teljes mértékben kommunista kézben van és nagy részük zsidó

¹⁴ Révay József (1902–1945), filozófus, egyetemi tanár, az 1945 áprilisában elkövetett Gyömrő-környéki gyilkosságok egyik áldozata. Terve az volt, hogy birtokából házhelyeket ad el a gyömrőieknek, ezért a szomszédos Úri nevű faluba ment, ahol földjei voltak hogy megkapja rá az engedélyt. A gyömrői kommunisták letartóztatták, hét napon át kihallgatták, majd 1945. április 19-én meggyilkolták.

¹⁵ Eszterhás György (1916–2002) jogász, politikus, 1945-től a Kisgazdapárt színeiben nemzetgyűlési, 1947-től a Demokrata Néppárt tagjaként országgyűlési képviselő. 1949-ben letartóztatása elől külföldre menekült.

származású, ők azok, akik biztosítják a K. P. hatalmát. Hercegprímás úr Öexcellenciája e szavakkal írta le a rendőri tevékenységet: „a rendőrséget a társadalom söpredékéből hozta létre, bárkit közmunkára utasíthat, bárkit megidézhet önhatalmúlag, bárkit internálhat, letartóztathat és elkobozhatja állatait és élelmét.” Nem idézem fel a tömeges szenvedés embertelen példáit, annyira általánossá vált ez a jelenség. A politikai rendőrség tevékenysége a hírhedt orosz Csekát idézi fel.

h) A hatalomgyakorlás más eszközei. A közéletmezés az ő kezükben szintén a politikai zsarolás eszköze. Egy olyan jelenet, amely naponta megismétlődik, s amit magam láttam az éhező Budapesten, szeptember 14-én, a Boráros téren: több vagon krumpli volt ott eladásra készen, de csak azoknak, akik K. P. igazolványt tudtak felmutatni.

A „Magyar Nemzet” c. napilap szeptember 12-i számában szó szerint ezt írta: „Millok Sándor miniszterelnökségi államtitkár, aki egyben a Beszkárt¹⁶ elnöke, beszédet tartott az elnöksége alá tartozó vállalat munkás- és tisztviselői kara előtt. [...] 'kiseprűzéssel' fenyegette meg a tisztviselőket, ha nem jönnek rá, hogy a két munkáspártban van a helyük. Amíg jobb belátásra nem jutnak, a kedvezményeket meg kell a tisztviselőktől vonni”.¹⁷

Meg kell említsük a sajtót is: Két elég mérsékelt hangvételű napilap mellett számos hazug újság van, amelyek végletes kommunista irányultságúak és megváltoztatják az igazságot. (Nem adtak még engedélyt katolikus napilap megjelenésére.) A tragikomédia abban csúcsozott ki, hogy augusztusban lármásan ünnepelték a teljes sajtószabadságot, amikor még nem szüntették meg az egész oldalakra kiterjedő rendkívül szigorú hivatalos cenzúrát és amikor 15 vagy 20 újságcikk zúdított gyalázkodást és rágalmat a KALOT mozgalomra, ez utóbbi csak egy cikkben védhette magát. Amikor ezek újságcikkek helyett röplapokban válaszoltak, a rendőrség azonnal elkobozta azokat és azonnal elbocsátották (Nagy Kázmér¹⁸) urat minisztertanácsi állásából, akihez a röplapok cenzúrája tartozott.

A posta is a hatalomgyakorlás eszköze, mert a nem kommunista napilapok, nyomtatványok és röplapok tömegesen eltűnnek. Az oktatásügyet is meg akarják szervezni. Tudott dolog, hogy csak a budapesti egyetemen 15 új kart alakítottak ki a pártideológiát tanító professzorok számára.

4. Az eredmény

Az ilyen különböző, de egymáshoz szorosan kapcsolódó hatalmi eszközöknek

16 Beszkárt: Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság (BSZKRT) köznyelvi rövidítése.

17 „Államtitkári seprű”. A Kis Újság „keddi számára” hivatkozik. Lásd: *Magyar Nemzet*, 1945. szeptember 12. 2. old.

18 Nagy Kázmér (1920–1985): katolikus szellemiségű író, újságíró. 1945. június 15-től a Miniszterelnökség sajtóosztályán miniszteri segédtitkár.

a köz- és magánélet minden területére kiterjedő alkalmazása teszi érhetővé, hogyan sikerült a magyar népet a kommunizmus igája alá hajtani. A K. P. a sokszor embertelenül kegyetlen és ellentmondást nem tűrő eszközeivel a következő eredményre jutott.

a) *Pártdiktatúráját demokratikus színben tüntette fel*, amely a nemzetet a szovjet államba való betagozódásba taszítja. A jelenlegi első nemzetgyűlés képviselőit a városokban és falvakban összegyűlt népgyűléseken közfelkiáltással szavazták meg. A jelöltek listáját a pártvezetők önkényesen állították össze. A demokrácia megcsúfolása e szavazási módszer esetében a nép szabad akaratára hivatkozni! Most, hogy közelednek az általános választások, megkezdődnek a tömeges internálások, mégpedig akkora terror alkalmazásával, amelyre nem volt korábban példa az országban. Hogy mi rejlik emögött, azt tudjuk a K. P.-ban lévő bizalmi emberünk folyamatos beszámolóiból. (Közvetlen moszkvai utasítások.)

A törvényhozó, a bírói és a végrehajtó hatalom a legszégyentelenebb módon összeolvadt; holott éppen ezeknek a hatalmi ágaknak a szigorú szétválasztása képezi az alapját bármely demokráciának. Például a Népbíróságok Országos Tanácsának, azaz a legfőbb bíróságnak az elnöke egyben a minisztertanács elnökségének közigazgatási államtitkára is. A pártok közjogi funkciókat gyakorolnak. Az egyes emberek felett nem mint állampolgárok felett ítélkeznek, hanem aszerint ítélkeznek felette, hogy melyik párt tagja, és karrierje, sőt, életlehetősége az egyik pártba való belépésétől függ.

Például a mezőgazdasági eszközöket a kommunista ügynökök csak azon földművesek között osztják szét, akik beléptek valamelyik kommunista pártszervezetbe. Csak így juthat áruhoz a kereskedő is. A pártok elosztják maguk között a legegyszerűbb munkákat, és a szakismeretek helyébe a politikai megbízhatóság lép, ami azt jelenti, hogy a közhatalom gyakorlása párhatalom gyakorlásává vált. Prímás úr öccsellenciája szavaival: „Nincs személyes biztonság, nincs meg a tulajdon biztonsága, nincs sajtószabadság, gyülekezési szabadság és gondolatszabadság sincs. A kis ország egy nagy börtönné vált.”

Ez a pártdiktatúra előkészületeket tesz arra, hogy fegyveres diktatúrává váljék. A mi bizalmi emberünk, aki a K. P. titkos vezetői közé tartozik, elmondta, hogy az oroszok szeptember 20-án titokban 10.000 puskát és 1500 géppuskát fognak szállítani a K. P. központjába. Az oroszok ezt követően majd elhagyják vidéki állásaikat, és titokban lőszert hagynak maguk után. Ezek közül megtudtuk az egyik pontos elhelyezését (pl. Isaszeg).

Szeptember 11-én Várkonyi László kommunista párttitkár a következő levelet kapta: „Tegnap a központi vezetők gyűlésén a következőt határozták: fegyveres összeütközés esetén szükség van a hadsereg támogatására. Úgy kell eljárni, hogy a házmesterek és bizalmi emberek révén a kerületekben azonnal le kell tartóztatni, és ha lehetséges, eltávolítani az országból, vagy árulás, összeesküvés, angol–amerikai orientáció ürügyével azonnal likvidálni kell a tisztikarhoz tartozó embereket, a hadsereg minden rendfokozattal rendelkező tagját, ha a kisgazdapárthoz tartoznak, vagy ha nem

tartoznak a K. P., a Szocialista [értsd itt és másutt: Szociáldemokrata – A ford.] Párt és a Nemzeti Parasztpárt vezetői közé. (Levél felbontva, lemásolva, újra lezárva.) A tartalomból magától értetődik, hogy mely pártokat tartja magáénak a K. P.

b) *Megdöbbszent méreteket ölt a korrupció.* Már láthatók a párturalom jellemzői: nepotizmus, zsarolás, protekció, rágalom, irigység, álláshalmazás, csalás, panamázás. Várkonyi László kommunista párttitkár november elején büntetlenül eltüntethetett két vagon lisztet, mindenféle következmény nélkül; egyik rokonát, akinek szüksége volt munkára Dr. Csanakynál, egy másik párttitkárnál, kedvezményben részesítették, miután ellenségét 300.000 pengő eltulajdonításának hamis vádjával beperelték. Oldalakon át sorolhatnák hasonló eseteket pontos dátumokkal. Ennek a rengeteg mocskoknak a feje egy szerencsétlen katolikus pap, Balogh István,¹⁹ a minisztertanács elnökségének államtitkára, aki ma az országban azok közé tartozik, akik a legtöbbet keresik.

c) *Maga a párt nem tudja megfékezni az anarchiát.* Eger polgármestere hiába ment el a belügyminiszterhez: még a központi erők sem tudják megfékezni a helyi K. P. embertelen terrorista cselekményeit. (Ezek voltak, akik eszméletlenül verték Kriston Endre őexcellenciáját, Eger segédpüspökét, egy négy évvel ezelőtti egyetlen antikommunista elszólás miatt.) Hamvas Endre* csanádi püspök hiába járt közbe a helyi kommunista hatóságoknál, hogy engedélyezzék működését, amelyet a belügyminiszter már engedélyezett; azt válaszolták neki, hogy ez nem elég.²⁰

d) *A gazdasági válság egyre fokozódik.* A kiskereskedők nem kapnak árut, ezért lassanként becsődölnek. A szakszervezeti tanács (a gazdaságirányítás egyik legfontosabb tényezője) a mi megfigyelőnk beszámolója szerint ezt tudatosan csinálja, Moszkva utasítására, hogy eltüntesse a kereskedő réteget, és a kereskedelmet állami szövetkezetek vehessék kézbe. A mezőgazdaság válsága már befejezett tény a hivatalos közleményekkel ellentétben: az idei aratás oly mértékben katasztrofális volt, hogy a mezőgazdaságból élő ország fővárosában az emberek sorban állnak kenyérért, amelyet aztán nem tudnak megvásárolni. A legrosszabb az egészben, hogy az oroszok

19 Teljes név aláhúzva és a lapszámon ceruzával: „cédula”.

20 Kriston Endre rkat. pap, egri segédpüspököt (1877–1960) már a Tanácsköztársaság idején is bántalmazták, hónapokig fogva tartották. 1945-ben egyik prédikációja váltotta ki új meghurcoltatását, amikor az egri székesegyházban a szovjet katonák kegyetlenkedései ellen emelte föl szavát. 1945. május 6-án rendelték el előzetes letartóztatását, hivatalosan két megnyilatkozása miatt vádolták: egyrészt 1943. nagybőjti pásztorlevelével, másrészt 1944. június 9-i, az új főispánt köszöntő beszédével merítette ki a háborús bűncselekményt. A [...] főpapot – amint azt a helyszínre érkező Tömpe András megállapította – a ’beismerő vallomások’ elérése érdekében bántalmazták. Vö. *Szakács Sándor – Zinner Tibor: A háború „megváltozott természete”. Adatok és adalékok, tények és összefüggések – 1944–1948, Genius Gold Rt. – Batthyány Társaság, Budapest, 1997. 267–268. – 1945. május 28-án engedték szabadon, ezt követően csendes visszavonultságban, betegen élt.*

mindazt elviszik, ami megmaradt, mint pl. Berhidán, ahol elvitték a következő aratás vetőmagját is.

Jellegzetes tény a teljes infláció: a hetilapok egyik hétről a másikra 15-20%-kal drágulnak. Egyik ismerősöm szeptember elején akart venni öltönynek való szövetet, méterenként 16.000 pengőért. Amikor visszatért, szeptember 24-én, megdöbbenve értesült arról, hogy az ár már 48.000 pengő méterenként.

5. A jelenlegi orosz fegyveres erők

A Magyarországon állomásozó orosz csapatok létszáma a K. P.-ban lévő ügynökünk szerint 1.300.000 fő. A honvédelmi minisztérium és az angol katonai miszsió vezetője 300.000 katonáról tud. Valószínű, hogy a K. P. hamis számokat hozott forgalomba, hogy megfélemlítse az országos ellenállás belső erőit.

A hivatalos kapcsolatokban még udvariasan viselkednek, a magánszférában viszont tény, hogy lopnak és fosztogatnak. Budapesti tartózkodásom három hete alatt, a környéken mindig volt lövöldözés; a rendőrség egyik bizalmas jelentéséből megtudtuk, hogy a fővárosban minden éjszaka 30-40 gyilkosságot követnek el fosztogatás közben. A vonaton utazók fosztogatása napirenden van.²¹

Számos jel mutat arra, hogy az orosz hadseregnek nincs szándéka elhagyni a magyar területet. Például a Magyarországon állomásozó testőrség²² azt a parancsot kapta, hogy tanuljon meg magyarul; a tankönyveket már kiosztották. A Földhivatalból értesítettünk arról, hogy a szovjetek Budapesten 40 hatalmas palotát vettek meg (dollárban fizettek), mint ahogy hivatalos forrásból arról is értesítettünk, hogy az orosz tisztek engedélyt kaptak arra, hogy családjaikat Magyarországra hozzák.

Az orosz vezetőknek az angolszászokkal kapcsolatos véleményét egyértelműen mutatja a K. P.-nak adott augusztus 27-i moszkvai utasítás:

„Amennyiben fegyveres konfliktusra kerülne sor, Magyarországot minden eszközzel meg kell tartanunk, mert az Délkelet-Európa kulcsa. Az első védelmi vonal a Duna, a második a bányavidék, a Duna és a Tisza déli oldala, a harmadik a Kárpátok. Mivel az angol orientációt Magyarországon a Kisgazdapárt (Varga László²³) képviseli, hatékonyságát terrorral, rágalommal vagy bármely más módon csökkenteni kell, vagy meg kell szüntetni.”

21 A Vatikánba beérkezett tiszttáztból hiányzik ez a mondat: „Sua Eminenza m’ha dettato in questi termini la sua opinione a riguardo del comportamento dei russi”, azaz: „Őeminenciája diktálta le e szavakkal az ő véleményét az oroszok viselkedéséről”.

22 „Corpo di Guardia stanziato in Ungheria”.

23 Sic! Helyesen: Varga Béla.

II. AZ EGYHÁZ HELYZETE

Ezidáig megmaradt a külsődleges udvarias forma az Egyház vezetőivel kapcsolatban. A kampányban azonban elkezdtek közönségesen beszélni, papokat vertek meg, jogtalanságokat követtek el. A hivatalos panaszokra az a válasz érkezik, mint a nyílt idejében: ezek magánkezdeményezések, szemben a párt utasításaival.

1. Az Egyház veszteségei

Közjogi veszteségek. Ezidáig a prímás magasabb rangú volt a minisztertanács elnökénél, és mindig érvényesítette befolyását a kormányalakításkor. Sohasem neveztek ki kultuszminisztert az ő jóváhagyása nélkül. A püspökök, a tanítórendek főnökei hivatalból a Felsőház tagjai voltak. Bizonyos papok hivatalból mindig részt vettek a bírósági üléseken, a polgárság gyűlésein. Az egyházi személyeknek jártak privilégiumok és járt az immunitás. Mindezek a privilégiumok a papság számára elsőrendű politikai befolyást biztosítottak.

Most pedig mindez elveszett.

Vagyoni veszteségek: A vallásalap(ko)n és az egyházi iskolákon túl a Katolikus Egyház Magyarországon 877.294 hektár földet birtokolt. Ebből alig maradt valami. A sok lerombolt templom, felekezeti iskola, kolostor és kulturális célokat szolgáló épület újjáépítése nem lehetséges csak saját erőből.

Kegyúri veszteségek: Magyarország-szerre számos kegyúri alapítás volt. Csak Esterházy Pál herceg 20 plébániának volt kegyura. Ezeknek a nagybirtokosoknak ma nincs miből élniük, így nem tudnak eleget tenni az egykor vállalt kötelezettségeknek.

2. A vallásgyakorlás szabadsága elleni támadások

Prímás úr Öexcellenciájának a szavai ezzel kapcsolatban a következők: „Az oroszok vasárnap és más ünnepnapokon feltartóztatják a templomból kijövő lakosságot, és estig tartó kényszermunkára viszik őket. Ezért az emberek hosszú ideig nem jártak misére. A magyar kommunisták vasárnaponként nem sürgős munkára hívják be a honfitársaikat. Csak a veszprémi egyházmegyében kiraboltak az oroszok 172 templomot a 304-ből. Sok helységben, például Iszkában, táncoltak és lovagoltak a szent egyházi ruhákban, Pápán autót és lovakat tisztítottak velük. Sok templomot istállónak használtak, megszenteltelenítették az oltárt is.”

A szegedi kommunista nagygyűlés hivatalos küldötte a következőket mondta: „Szent István helyett adok nektek egy új szentet: Rákosi Mátyást (a Kommunista Párt zsidó főnökét). Az első törvény, amit életbe léptettek, a próbaházasság, két év házasság után a felek szabadon elválhatnak, mindenféle procedúra nélkül.”²⁴

24 1945. augusztus 22-én jelent meg a házassági törvényt módosító kormányrendelet, amely – többek között – kimondta, hogy kétévi házasság után a házastársak megegyezés alapján közös kérvénnyel kérhetik a házasság felbontását.

3. Az Egyház intézményei

Mindazon intézmények, amelyeket idáig az Egyház hatalmas javaiból működtettek, jelenleg kritikus helyzetben vannak. Jól szervezett rendszeres gyűjtéssel oldották meg a szemináriumok valóban nagyon nehéz helyzetét.

A felekezeti iskolákat az újságok, a kiáltványok és népgyűlések folyamatosan és erőszakosan támadják. Különösen is a vallásoktatást vették célba, és a koedukáció mellett törnek lándzsát. Rendszeres propagandával el akarják hitetni a tömegekkel, hogy a katolikus iskolák a reakció melegágyai. Erőszakosan támadják a tanítás egész módszerét és mindezt, amint megtudtuk, egy bizalmas közlés alapján, amely a felekezeti iskolák ellen irányul.

Az egyházi intézmények sorsáról hosszabban szólunk majd az ellenzék erőinek tárgyalásakor. Most csupán arra emlékeztetünk, hogy csak a vallásos kongregációk működése szabad, míg azon mozgalmak ellen, amelyek új képzést akarnak nyújtani (különösen a KALOT mozgalom ellen, amely a szemben álló erők központi szervezetévé vált), méltatlan rágalmazási kampány indult, olyan gyűlölettel támadják a sajtóban, a gyűléseken hogy ezt jogosan tekinthetjük a vallás módszeres üldözése kezdetének.

4. Egyes papok üldözése

A hercegprímás úr őexcellenciája üzeni továbbá, hogy: „Féktelen gyűlöletkampány kezdődött a papság ellen a sajtóban, népgyűléseken, polgármesterek és bírók előtt tartott összejöveteleken.” Az egyik pap elítélése a következőképpen történt: A szegedi népbíróság július végén tárgyalta Karácsonyi Guidó²⁵ plébános ügyét. Ő oly mértékben a szegények barátja volt, hogy évekkorábban a liberális sajtó kommunistaként bélyegezte meg. P. Hunya Dániel S. J., a szeminárium spirituálisa elbeszélése szerint, aki részt vett a tárgyaláson, őt magát is és a tanúkat is annyira megverték, hogy vérzetek, és Dominkó tanút sürgősséggel kórházba kellett szállítani, és orvost kellett hívni Karácsonyihoz is. Sértő kifejezésekkel illeltek és rúgásokkal távolítottak el a tárgyalóteremből kb. 20 katolikus papot, akik közül többen súlyosan megsérültek. Az ítélet a népellenesség vádjával bélyegezte meg őket a következő indoklással: Az orosz kommunistákat barbároknak és a vallás ellenségeinek nevezte; nem akart megkeresztelni egy fattyú gyermeket, mert protestáns keresztapa hozta a keresztelésre,

25 Karácsonyi Guidó (1885–1962), rkat. pap 1910, Szegeden plébános, napközi otthont, óvodát alapított, megépíttette a Szent Vince Kultúrházat, a plébániát, majd a Jézus Szíve templomot. A Katolikus Kör alapító elnöke, a Keresztényszocialista Párt vezetője és szervezője, a Szegedi Munkások Vállalkozó Szövetkezetének, mint az Országos Központi Hitelszövetség fiókjának elnöke, a katolikus gyermeknyaraltatás szervező vezetője, a szegedi törvényhatósági bizottság tagja. 1945. július 25-én a szegedi népbíróság népellenes bűntett vádjával 12 év fegyházra büntette, amit 1946. január 31-én a Népbíróság Országos Tanács megsemmisített. Majd ismét perbe fogták, 1952 szeptemberéig rabosították.

munkásszállások helyett kolostorokat épített. Ennél súlyosabb vádak nem hoztak fel, mégis 12 év fegyházra ítélték.

Ugyanilyen módon jártak el a kiváló miskolci hitoktató, Dr. Henkey²⁶ ellen, csak azért, mert évekkor korábban írt egy cikket, amelyben azt állította, hogy Oroszországban a templomokat múzeumokká és raktárakká alakították át. Hasonló bűnvádi eljárások eredményeképpen csak a szegedi börtönben tízenkét pap tölti 10-12 éves büntetését. Ugyanez lett a sorsa a protestáns lelkészeknek is.²⁷ A papság legnagyobb többségben heroikusan viseli sorsát. Kevés kivétellel mindenki bátran, példás buzgalommal folytatja lelkipásztori tevékenységét, amely a templomokon kívül már veszélyessé vált, és ez csak becsületére válik.

III. A NÉP IGAZI ÉRZELMEI

Ezeket az adatokat legkülönbözőbb társadalmi osztályokat képviselő személyektől gyűjtöttem össze, részben olyanoktól, akik nagy adag információval rendelkeznek, mert folyamatosan járkák az országot, továbbá püspökökkel és tekintélyes személyiségekkel folytatott beszélgetésekből.

1. „*Kommunista-zsidó-ország*” ezek a szavak a középosztály és a parasztság 80-90%-a szájában ugyanazt jelentik. A nép ezeket egymás szövetségeseinek tartja; fél szegyetelen terrorjuktól, amely nem különbözik a nyilasokétól. A nép mélységesen gyűlöli mindhárom kategóriát. Az antiszemitizmus a nyilas időkben nem gyökerezett ilyen mélyen, kivéve a hivatalnokokat és a párttagokat. Akkor a népesség legnagyobb része követte a közhangulatot, és csak érdekből volt antiszemita. Ma a zsidók elleni gyűlölet mindenkinek mélyen a lelkében gyökerezik, mert a sok-sok szenvedés, az üldözés, a terror és a fősvény haszonvágy mélyebb nyomokat hagy a gondolatvilágukban. Az ipari és különösen a nehézipari munkásság kisebb arányban, 50-60%-ban gondolkodik így a kommunistákról és a zsidókról, mert ha van valaki, aki mindezen szituációkból hasznot tud húzni, akkor éppen ők azok.

2. A *rettegés és a biztonságérzet hiánya* különösen a városi és falusi középosztályt jellemzi, mert éppen ők azok, akik teljes mértékben ki vannak szolgáltatva a csőcselék bosszúszomjának és terrorjának. Belenyugvással hallgatják már a tragédiákról szóló

26 Henkey-Hönig Károly (1908-1999) katolikus pap. 1942-48: Miskolcon az Érseki Nőnevelő Intézet hittanára. 1945-ben népellenes bűncselekmények vádjával letartóztatták, három év börtönre ítélték. Két hónap után a fegyház zsúfoltsága miatt ideiglenesen szabadon bocsátották. 1947-ben önként jelentkezett hátralévő büntetésének letöltésére. Büntetését mérsékeltek, tíz hónap után szabadult. 1948-ban Nyugatra menekült

27 Az olaszban „sacerdote”, pap kifejezés van, ezért a Vatikánban pirossal aláhúzták és a lapszálon kérdőjellel illették. A katolikus felfogás szerint a protestánsok lelkészei szoros értelemben nem minősülnek papnak. (Főntebb viszont Nagy Töhötöm használta a református pap kifejezést.)

híreket, amelyek az ismerőseiket és a családtagjaikat sújtják, akiket az igazságosság legelemibb normája ellenére nyomorba döntöttek. A paraszti társadalom nem fél, de bizonytalanságban érzi magát, mert hiányoznak a legalapvetőbb feltételek a földek rendszeres műveléséhez.

3. *Hogy akarnak meggyökeresedni az új rendszerben?* Az arisztokrácia, a nagybirtokosság, a polgárok legnagyobb része és végül a papság egy része vakon reménykedik az angol-amerikai felszabadító csapatokban. Ők ellavíroznak ebben a rövid átmeneti időben. Nagyon beszédes az a körülmény, hogy az arisztokraták, szinte kivétel nélkül, abban reménykednek, hogy visszakapják több ezer hektáros nagybirtokaikat és mint a középkorban, újra kiskirályok lehetnek.

Az értelmiség legnagyobb része, ha nem szegényedett el teljes mértékben, ingadozva keresi az együttműködés útját, de szívében mind attól fél, hogy egy nap majd felelősségre vonják őket ezért a magatartásért. A könnyűipari munkások jelenleg elég jól keresnek, de nagyon aggódnak amiatt, hogy veszélyesen közeledik a szovjet iparszemlélet, amely inkább a nehéziparnak kedvez. Különösen a gyáripari munkások azok, akik az ő világuk felvirágzását látják az új társadalmi és állami rend születésének kínjaiban.

A földművesek az új rendszert a velük született örök gyanakvással fogadták. A jómódúak hallgatnak, de határozottan szembenálló álláspontot foglalnak el, míg azok, akik tegnapig még agrárproletárok voltak, a pártot megvetik, nem váltak kommunistákká, hanem „nagyurak”-nak akarnak látszani és már tulajdonosoknak érzik magukat, még akkor is, ha jelenleg csak koldusok.

IV. A HELYZETMEGÍTÉLÉS NÉHÁNY HITELES PÉLDÁJA

Mindszenty József hercegprímás őexcellenciája: több alkalommal idéztem szavait. A jelenlegi helyzetet kívülről súlyosnak ítéli. Ezt az egész beszámolót áthatja az ő gondolkodása. Föl akarja venni a harcot az Egyház jogi helyzetének védelmében. Vissza akarja szerezni az Egyház vagyonából az erdőket, amelyeket nem osztottak szét, hanem az állam kezeli; ő maga akarja ezeket kezelni és a jövedelmet arányosan akarja elosztani a püspökségek között. A nagy ideológiai harcok ellenére törekszik modus vivendire az oroszokkal, de csak amennyiben erre a helyzet rákényszeríti.

Grósz József kalocsai érsek látja a veszély teljes kibontakozását, de ő inkább nyugodtan el akarja viselni a csapásokat, és többször kijelentette, hogy a kereszténység örök, és nem lehet megsemmisíteni.

Kovács Sándor* szombathelyi püspök az első hónapokban különutakon járt, és egy íróval és egy egyetemi professzorral együtt jóhiszeműen elfogadta a Magyar–Szovjet Kulturális Társaság elnöki tisztjét. Önmagát vádolva kezdett panaszkodni P. Kerkainak, és kifejezte sajnálatát, de mint elmondta, nagy botrány nélkül nem

vonulhat már vissza. Igaz, hogy néhányan úgy gondolják, az ő ottani jelenléte előnyökkel jár.

Mihalovics Zsigmond prelátus, a Katolikus Akció országos igazgatója, aki azok közé tartozik, akik elméletben elítélnék mindenfajta modus vivendit, talán természetéből fakadóan is, a kommunistákkal való együttműködésre törekszik egészen oly mértékben, hogy például az országos segélyszolgálat megszervezésében, ahol a terheket a papság és a hívek hordozzák (gyűjtések stb.) ugyan, ám a gyümölcsöket nagy részben, nyílt megegyezés keretei között, a kommunisták élvezik.

Néhányan a papi körökből (Baranyai Jusztin* O. Cist., Schwartz Elemér* egyetemi professzor²⁸) az első időszakban a teljes passzivitás mellett foglaltak állást, manapság egyértelműen a [Demokrata Néppárt] gróf Pálffy-csoportját támogatják, aki a másik oldalon valójában azt a szervezetet képviseli, amely a nagybirtokok visszatéréséről álmodik, amely úgy akarja szolgálni a katolicizmust, hogy az retrográd társadalompolitika mögé álljon, amint azt már a múltban is tette.

P. Borbély István SJ, a jezsuiták tartományfőnöke olyannyira ellenszenvvel van az oroszok és a bolsevizmus iránt, és oly kevésbé bíz bennük, hogy nem tartozik a modus vivendit keresők közé; legszívesebben visszaszorítaná, legalábbis úgy tűnik, a KALOT minden külső tevékenységét és a lelkek titkos ellenállásának szilárd alapjain dolgozna. Mindenesetre engedélyezi mindenfajta tevékenységet.

A KALOT mozgalom igazgatója, P. Kerkai Jenő külsőleg szeretné biztosítani az ideológiai konfliktusok szabadságát és a mozgalom továbbélésének lehetőségét; ennek megfelelően a modus vivendi megteremtésére törekszik. A katolicizmus esetében az egyik legnagyobb szerencsétlenségnek tartja azt az ideológiai áramlatot, amely eddig a politikai katolicizmusban uralkodott, és aminek következtében a tömegek szemében a politikai katolicizmus egyenlő a feudálkapitalizmussal.

P. Jánosi József SJ-nek, aki a Prímás úr őexcellenciája megbízásából a Demokrata Néppárt (amely katolikus párt) egyházi tanácsosa, az a véleménye, hogy addig nem várhatjuk el a reformokra már érett katolikus tömegek szimpátiáját, amíg a mi intézményeink (Katolikus Akció, Szent István Akadémia, Szent István Társulat Kiadója, Egyetem, Katolikus Kör) vezető pozícióit olyan személyek töltik be, akik ellenzik a társadalmi megújulás minden változatát, és akik az oroszokkal és a protestánsokkal mereven szembenállva akarják megmenteni az ő régi antiszociális világuknak a látzatát. Volt idő, amikor a tömegek szimpátiája és támogatás nélkül lehetett katolikus politikát csinálni, mert ezt az egyházi nagybirtok és a többségében katolikus nagybirtokosok támogatták, manapság azonban az egyetlen támasz a katolikus tömeg, amelyet azonban nem lehet megnyerni a régi ideológiák átfestett és modernizált kiadásával. A nézetek ezen különbsége lassanként, de egyre makacsabban megmutatkozik néhány katolikus politikus és a KALOT-mozgalom között kialakult küzdelemben.

28 Szintén ciszterci.

V. BELSŐ ELLENÁLLÓ ERŐK

Az organikus belső ellenállás erőit csak a vallásos erőeknek (legyen katolikus vagy protestáns) a nemzeti öntudatban való tömörülése biztosítja. A kisebb és nagyobb fölkeléseket egyenként elfojtották. Széles információs hálózatunk arról számol be, hogy két kisebb és egy nagyobb fegyveres ellenállás létezik, amelyeket még nem fedtek föl. Mi céltalannak tekintünk bármely fegyveres ellenállást.

1. *A lelkek megújulása* az ellenállás legerősebb formája, és mi tapasztaljuk ezt a látványos megújulást.

A nép nagy része a bűnbánat és engesztelés szellemében él. A papság megerősíti, hogy a vallási élet eddig nem tapasztalt buzgalommal nyilvánul meg; ez vonatkozik a protestánsokra is.

A papság nagy részében elevenen él a vértanúság lelkülete. A 10 vagy 15 év börtönrre ítélt pap utolsó szava a megbocsátásé, szenvedéseinek felajánlása a szellemi tévelygésben lévő emberiség lelki üdvéért.

Új lendület figyelhető meg a férfi és női szerzetesek körében. A kétkezi munka ismét bencés programmá vált. Pannonhalmán az emberek meghatottan látják a novíciusok és a tanárok mezei munkáit. Kelemen Krizosztom főapát azt mondta P. Kerkainak: sohasem volt még ilyen lelkület a konventben. Zircen a ciszterciek a megújulás trappista lelkületét propagálják. Ők maguk oltották el a szegény földművesek házai között fellobbant tűzvést, és mentették meg az ő szegényes javaikat a saját maguk által vont szekereken. A hadműveletek idején 2.400 férfit fogadtak be a konvent épületébe és adtak nekik enni élelmiszertartalékukból. Most ők azok, akik szegényes körülmények között élnek, de ezt szívesen viselik el a közismert jólétük periódusa után. A pannonhalmi bencések is befogadtak és ételmeztek 3000 személyt. A nővérek, a különböző szerzetesrendek női tagjai most örömmel húzzák a főváros utcáin szekereiket, rajtuk a szegények számára gyűjtött élelmiszerekkel. Vég nélkül tudnék sorolni további példákat.

2. *Az egyetemi ifjúság* már szervezett ellenzékét jelent. Irányító központja a Katolikus Egyetemisták Kongregációja, P. Izay SJ²⁹ vezetése alatt, amely egy többhetes lelkigyakorlatos tanfolyamon a Mária-kongregációk kb. 500 vezetőjét gyűjtötte össze Budapest egyetemeiről és gimnáziumaiból, akik égő buzgalommal tettek közös hűségí fogadalmat, ha szükséges, a vértanúság árán is. Karácsony körül fejeződik majd be az ország többi részén hasonlóan kemény ellenállást tanúsító egyetemek és az iskolák megszervezése. Ezek a fiatalok stratégiaiilag oly mértékben elfoglalták az egyes egyetemi karok hivatalos hallgatói egyesületeinek vezetői posztjait, hogy augusztusban, az ifjúsági vezetők Balatonlellén tartott országos kongresszusának 120 résztvevő-

29 Izay Géza (1916–2008), 1934-ben lett jezsuita, 1942-ben szentelték, a német megszállás alatt ifjúsági csoportjával részt vett az ellenállásban. 1946 tavaszán távozott külföldre, a Jázus Társaságot elhagyva, egyházmegyes papként működött Franciaországban.

je között 42 katolikus diákegyesület tagjaként szólalt föl, egyik a másik után, s így meg tudták akadályozni a K. P. által tervezett egyetemi szövetség megalakítását.³⁰

Külön említést érdemel a cserkészmozgalom, élén Dr. Sík Sándor piaristával, egyetemi tanárral, aki az angolok közvetlen védelme alatt az ellenállás komoly tényezőjét jelenti. A Soli Deo Gloria elnevezésű protestáns hallgatói egyesületet „szentlelkes” lelkület jellemzi, és karitatív tevékenysége miatt komoly tényezőjévé vált a belső és külső ellenállásnak.

3. Az iparos és munkásifjaknak csak egy kis százaléka szerveződött be a KIOE mozgalomba – Katolikus Ifjómunkások Országos Egyesülete – (akiknek egyházi tanácsosa dr. Pfeiffer László³¹), de vakmerő és emberi tekintet nélküli magatartásuk rossz hírért kelti a katolikus mozgalomnak.³²

A Kolping ifjúsági szervezetből kissé hiányzik az életképesség, de most ők is bátran viselik a kommunista sajtó ezernyi sértő és rágalmazó támadását. Protestáns megfelelőjének (KIE) jó a vezetése, és a belső antibolsevik front egyik bástyája.

4. Az *agrárifjúság szervezete*. P. Kerkai Jenő igazgató és közvetlen laikus munkatársai (Ugrin József és Meggyesi Sándor) rendkívüli képességeinek köszönhetően a KALOT a magyar erkölcsi ellenállás összes erejének sajátos központjává vált.

Előttem fekszik 416 helyi beszámoló (utolsó oldalon idézek egyet) az egész országból, és látom, hogy a KALOT oly könnyen azonosult a kommunista ideológiákkal szembeni lázadó szellemmel, hogy minden vallásos megnyilatkozást (például a misére járást) és a papok irányi hűségét is „kalotizmus”-nak neveznek. El kell viselnie a kommunista újságok rágalmait és sértéseit, amelyekkel emiatt halmozzák el, és amelyek nyíltan követelik központi vezetőik felakasztását. Az egyes falvakban aztán egyénileg bandita módjára, hivatalosan pedig adminisztratív módszerekkel szegyenletes módon üldözik őket, internálják és fizikailag bántalmazzák fiatal tagságát, és nem tesznek kivételt az őket irányító papokkal sem, a belügyminiszteri engedélyezés ellenére rájuk erőltetik saját szervezeteiket. A sok száz példa közül csak egyetlenegy hozok fel: Nagybátony községben a rendőrség letartóztatta a KALOT és a KALÁSZ színházi előadócsoportjának minden tagját, és egészen máig, egy hónappal később, börtönben tartja őket.

30 Így végül csak 1945. november 22. és 24. között került sor az egyetemi és főiskolai ifjúság második diákszövetségére, amelyen az új diákszövetség felvette a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége (MEFESZ) nevet, de 1946 első felében még jelentős szerepet játszottak a keresztény diákszervezetek. (Lásd: *Vajda Tamás: A DISZ működése a felsőoktatási intézményekben*. In: *Belvedere*, 1917/1. 46. old.)

31 Ikvay-Pfeiffer László.

32 „Ma con il loro comportamento ardito e senza rispetto umani svergognano tutti i movimenti cattolici”.

Úgy tűnik, ismét a nagy üldözések korában vagyunk, látván ezeket a fiatalokat, akik nagy többségben ellenállnak és kitartanak zászlajuk mellett. A KALOT katolikus tartalmú népszerűsítő füzetek sorozatát nyomtatja ki, továbbá papok és a központ munkatársai által tartott konferenciák sorozatával életben tartja a vidéki egyesületek lángját. A püspöki kar elismerte a KALOT különös fontosságát a jelenlegi helyzetben, és ahogy eddig is mindig tette, különös módon támogatja azt. Excellenciás Mindszenty József prímás még mint veszprémi püspök, a KALOT elleni újságírói támadásokra válaszul nyílt levélben tudatta véleményét a mozgalomról (meg kell jegyeznünk, hogy csak egy újság merte közzétenni): „Akár a taglétszámot, akár a helyi szervezetszámot, akár a munka sokaságát és mélyszántását tekintjük, nem volt hazánkban hozzáfogható ifjúsági mozgalom. [...] A magyar katolicizmus pedig a régi büszkeséggel, példás együttérzéssel tekint a mozgalomra, és ennek szabadságát az új idők komoly követelményének tekinti.”³³

A KALÁSZ-mozgalom a falusi leányifjúság szervezete, jelentőségében messze meghaladja a hasonló női szervezeteket, a KALOT-tal együtt harcol. Az újságírók kisebb intenzitással támadják, de közigazgatásilag nagyobb adminisztratív üldözésnek van kitéve; a tagság példás hűséggel viseli ezt. A többi katolikus kör is, kisebb vagy nagyobb buzgalommal, végzi tevékenységét.

5. *Politikai téren* a különböző pártok között a Kiszgazdapárt az egyetlen, amely keresztény alapon maradt meg, bár a harc folyamán bizonyos engedményekre kényszerült. Kétségtelen, hogy szabad választás esetén a többi párt felett teljes győzelmet arat; sajnos azonban számos jel arra mutat, hogy a választások során a terror fog érvényesülni. (A moszkvai utasítások, lásd fentebb.)

A katolikus *Demokrata Néppárt* csak szeptember 17-én kapott működési engedélyt, így sajtó, pénz és idő hiányában nem tud önállóan versenybe szállni a következő választásokon. Katolikus szempontból szomorú, hogy a párt vezetésében lovatlan versengés van két irányzat között: az egyik élén Pálffy József gróf áll, aki mögött az egykori nagybirtokosok tömörülnek, akik retrográd és antiszociális szelleműek és már minden tekintélyüket elveszítették a nép előtt az elmúlt 25 év „keresztény politikája” miatt; a másik élén Barankovics István áll, aki mögött felsorakozik a KALOT, és aki a tömegek szociális elvárásait a leghatározottabban képviseli. Pillanatnyilag a párt vezetése, a prímás szándéka szerint, Barankovics kezében van.³⁴ A magyar katolicizmus jelenlegi nagy problémája ebben jelentkezik: hivatalos vezetőit a jövőben vajon konzervatív, antiszociális szelleműek közül választják-e meg, vagy győzedelmeskedik az egészségesebb és életszerűbb szellem?

³³ *Új Ember*, 1945. szeptember 23.

³⁴ Mindszenty ekkor inkább Gróf Pálffy Józsefet szerette volna a KDNP élén.

Magyarország és a magyar katolicizmus ege fölött történelmének legsötétebb felhői gyülekeznek.

Az ateista és bolsevik pánszláv világ uralma teljes súlyával nehezedik e kicsiny országra, amely élet-halál harcát vívja a kereszténységért, a nyugati kultúráért és az emberi szabadságért. A konfliktus fontosságát az ország földrajzi elhelyezkedése is indokolja – maguknak az oroszoknak ez a véleménye Magyarországról, amint azt látunk az orosz megnyilatkozásokból –, a Balkán és Közép-Európa kulcsfontosságú helyén fekszik. Ennek a harcnak a kimenetelétől függenek a súlyos európai problémák.

Róma, 1945. október 18.

1. sz. melléklet

Helyi közlemény

Az isaszegi KALOT-szervezet beszámolója

Isaszeg, 1945. szeptember 6.

Tisztelt Miklósy³⁵ [sic!] Titkár Úr!

Kérem, ne vegye zokon tőlünk, isaszegiektől, hogy némileg megkéstünk jelentéseinkkel a központ számára. Sok a tennivalónk, nincs egy vasárnap, amikor ne lenne valamelyik szervezetben elfoglaltságunk. Jövő hét szerdáján tartjuk az év záróülését, azután majd megírom az egész esztendőről szóló részletes beszámolót. A zárás után egy héttel megkezdjük az új évet, nem tarthatunk pihenőt ebben a mai időkben. Kérem, Titkár Úr, írja ezt is adósságainkhoz. (Felsorolja a „tartozásaikat”, majd így folytatja:) Azt hiszem, hogy a központ már ismeri Berkecz József³⁶ egyházi elnökünk új állomáshelyét. Mi most egyedül maradtunk. Viszont férfias lelkiülettel és újult erővel folytatjuk az igazságosságért való munkálkodást. Mindent megteszünk, ami rajtunk múlik, kétség és félelem nélkül. Ezidáig nem viszonztuk a MADISZ (kommunista ifjúsági szervezet) ütéseit, mert mindig azt tanácsolom a mi fiataljainknak, hogy ők csak kísérik figyelemmel a nagy vitákat, a többit pedig hagyják rám, nehogy hibát kövessünk el. Ezért minden támadásra udvariasan válaszolok, ahogy már eddig is megtettem.

Megkérdeztem tőlük: Vajon demokráciának lehet-e nevezni azt, hogy fel akarnak oszlatni egy katolikus egyesületet? Vajon demokrácia jele-e az, hogy központjaikban plakáton azt hirdetik, hogy a KALOT azonos a Levente-mozgalommal? Vajon demokratikus eljárás-e, hogy megzavarják a falusi ifjúság nyugalmaát? Nem hagyjuk, hogy fölébünk kerekedjenek, megmutatjuk, hogy mi harcolunk az igazi demokráciáért és nem ők!

35 Dr. Miklósi László (1912–2011) jogász, újságíró, 1936–1946 között a KALOT ügyvezető titkára.

Bármi történjék is, még ha az isaszegi KALOT 82 tagja oda is veszik a küzdelemben, de nem hagyjuk el zászlónkat, nem adjuk fel elveinket, mert soha nem volt még szervezet, amely ennél tisztább programot írt a zászlajára:

Krisztusi embert!
Műveltebb falut!
Életerős népet!
Önérzetes magyart!

Adjon Isten!

Azonnali választ kérek. A levelet személyes postán kapom meg, írjanak szabadon bármiről. (Üdvözlő szavak következnek a központ egyes igazgatóinak, majd folytatja:)

Kívánom, hogy a jó Isten segítse Önöket, hogy amilyen gyorsan csak lehet, győzelemre vigyék ezt a tíz éve óta tartó hatalmas munkát. Mi, vidéki fiatalok Önök mellett állunk és nem hagyjuk el azokat, akik már tíz éve dolgoznak a magyar nép fölemeléséért.

Szívélyes üdvözléssel
Pálfalvai József* [aláírás hiányzik]
ifjú titkár

4

Nagy Töhötöm S. J. levele Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érsekhez Jelentés a 2. római tartózkodásom alatt elért eredményekről (1945. október 11.–november 19.)

Róma, 1945. november 20. [Kiegészítés: november 20.]

Gévelt kézirat

OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm hagyaték 216/48. ff. 1-16.

Csak magyarul van meg, Naplóban az első része: Napló 1945–46, 72–74. 1945. október 23.

Keresztes András átirásában:

Előzetes megjegyzésként megemlítem, hogy a kihallgatásokon és tárgyalásokon folytatott beszélgetéseket, ha az illetők méltósága és tekintélye megengedte, ott mindjárt lejegyeztem; volt, aki ezt látva valósággal diktálta gondolatait. A többi esetben pedig távozásom után írtam meg azonnal, amíg a benyomások és [az] emlékezet élenken éltek bennem.

MAGÁNKIHALLGATÁSOM ŐSZENTSÉGÉNÉL

A Szentséges Atya kezeihez legbizalmasabb emberén, P. Leiberen keresztül juttattam el Eminenciás [sic!] Uram levelét és az én 22 oldalas, részletes jelentésemet

Magyarországról és a magyar katolicizmus helyzetéről. Szándékom ugyanis az volt, hogy akkor kérek majd privát audienciát, miután a Szentatya már olvasta jelentésemet, s így a megbeszélés számára már van alap. P. Leiber október 21-én, vasárnap délután adta át Őszentségének a terjedelmes iratot, másnap, hétfőn délből pedig már megkaptam a privát audienciára való meghívót, amely a következő nap délelőtt 11 óra 15 percre szólt. Gyorsabban nem is jöhetett volna. Azért írom ezt le ily részletesen, mert a vatikáni szokásokat jól ismerő itteniek szerint a meghívásnak ez a ténye és módja valósággal halmozza a Szentatya különös kegyét, sőt eltér a rendes vatikáni ügyvezetéstől: a Szentatya hivatott, azonnal hivatott és oly korai időre, amikor még a bizalmasabb és hivatalos audienciák folynak. A kihallgatás időtartalma is csak megerősítette ezt a különös nagy jóindulatot kis országunkkal szemben, amennyiben közel félóráig tartott. Múltkori első kihallgatásom háromnegyed óránál is hosszabb volt, amely meg egyenesen a ritka kivételek közé tartozik.

Mivel az összbemelésből is lehet ítélni és következtetni, megemlítem, hogy ha a Szentséges Atya első kihallgatásom alkalmával egészen atyai és közvetlen volt, akkor most még ennél is tovább ment, és oly közvetlen szeretettel beszélt csekély személyemmel, hogy azt bár sohasem fogom elfelejteni, de leírni nem tudom. Azt is mint külön kegyet kell megemlítenem, hogy mindkét esetben magán-dolgozószobájában, az íróasztalnál fogadott, s a szokásos térdhajtások után azonnal hellyel kínált meg. Külön feltűnt nekem, hogy a jelentés legkisebb részletére is pontosan emlékezett, mert többször idézte, és az én egyik-másik mondatomra is megjegyezte, hogy a jelentésben is benne van.

A beszélgetést Ő nyitotta meg azzal, hogy őszinte nagy fájdalmát fejezte ki a magyarországi események miatt. Együttérez a szeretett magyar néppel, amelyet az Eucharisztikus Kongresszus alkalmával oly kedvezően ismert meg. Ebből az első beszélgetési témakörből azt a benyomást kaptam, hogy a Pápa Őszentsége elég sötétnek látja az ország helyzetét s jövőjét is. Ez volt különben a benyomásom már az első kihallgatás alkalmával is.

Nem lát a Szentatya semmi pozitív biztatót az ország felszabadulására vonatkozóan. Amikor megemlítettem, hogy nálunk elég sokan bíznak egy aránylag közeli angolszász támadásban az orosz ellen, ezt válaszolta:

„Fáradtak az emberek, nem akarnak már háborút, és különben is semmi jelét nem látni, hogy támadás készülne az orosz ellen. Egyáltalán nem valószínű, hogy itt hamarosan háború lesz; erre nem lehet építeni.”

Ezt más szavakkal újra elmondotta, amikor megemlítettem, hogy a KALOT körei is így vélik, s ezért ezek az emberek egy hosszabblejáratú oroszral való együttélésre igyekeznek berendezkedni. Ezt helyeselte.

Ezután előadtam azt, amiről a jelentésben nem szóltam s amelynek részletezését itt is elmellőzöm. Nagy érdeklődéssel hallgatta végig Őszentsége és őszinte örömeinek adott kifejezést.

Majd Őszentsége közelebből érdeklődött a magyar katolicizmus belső forrongásai iránt, amelyről röviden írásban is tettem jelentést. Most ismét vázoltam a gróf Pálffy csoport küzdelmeit a Barankovics csoporttal szemben. Az elsőnek jellegzetessége az arisztokrata színezet s hogy bizonyos szellemi folytatása az elmúlt 25 év hivatalos katolikus politikájának. Kiténik ez a személyi összetételből és abból a tényből, hogy gróf Pálffy kizárta a pártból „szellemiségük miatt” a Barankovics csoport tagjait. Ez utóbbi mögött a KALOT áll a maga radikálisabb katolikus szociális és népi szellemével. Erre a Szentatya a következőket válaszolta:

„Talán csak nem gondolják egyesek, hogy még egyszer visszajöhet a régi világ? Szomorú, hogy a katolikusok ezekben az igen nehéz időkben nem értenek egyet. Nem tudnának valahogy kibékülni?”

Biztosítottam Őszentségét, hogy megkíséreljük, bár két ellentétes világnézetről van szó. Itt meg kell jegyeznem, hogy nem a jelen kihallgatásból, hanem más forrásokból tudom, hogy a Szentatyának eléggé súlyos elítélő véleménye volt a magyar nagybirtok-rendszerről, a magyar mágnásokról és az ezekre épített hivatalos katolikus politikáról.

Jónak láttam, hogy a magyar királykérdést is előhozzam Őszentségének, bár erre Eminenciádtól külön megbízatást nem kaptam. Jellemeztem a felsorakozó erőket és ellenerőket, s megemlítettem az én párizsi kiküldetésemet is. Őszentsége válasza ez volt:

„Egy katolikus közép-európai blokk számára üdvös volna a Habsburg-restauráció, de ki csinálja ezt ma meg? Talán sohasem voltunk tőle oly távol, mint ma.”

Mivel e kérdésben sok szó esett Eminenciádról, megkérdezte a Szentatya, hogy hogyan kell helyesen kiejteni a Mindszenty nevet. A kihallgatás kedves mozanata volt, amikor Őszentsége legalább 15-20-szor tagolva kimondotta Eminenciád nevét és én javítottam. Fonetikusan le is írta, s egészen közel hajolva tartotta elélem a papírt, hogy javítsam ki. Ettől kezdve ahányszor előjött Eminenciád neve, nem az „il Principe Primate” kifejezést használtam, hanem mindig tagolva a Mindszenty nevet ejtettem ki, s minden esetben Őszentsége mosolyogva utánam mondotta. Az volt a benyomásom, hogy a Szentatya a közeljövőben a nyilvánosság előtt akarja kimondani Eminenciád nevét, s azért gyakorolja azt. Néhány nappal utánam egy másik magyar jezsuita páter is volt nála a Gregoriana Egyetemről, s vele is gyakorolta a Mindszenty nevet.

Eminenciáddal kapcsolatban örömet fejezte ki, hogy a katolikusok oly lelkesen fogadták a kinevezést és helyeselte Eminenciád várható erőteljesebb vonalvezetését, amelyet röviden jellemeztem. Bár meg kell azt is mondanom, hogy szavaiból azt vettem ki, hogy nagyon kevés reményt fűz az eredményhez.

Ezzel én úgy éreztem, hogy a tervbe vett témaköröket már megbeszéltük, s a válaszokat is megkaptam, s így az audienciát befejezettnek hittem. Ekkor azonban a Szentséges Atya előhozta a KALOT-ot, s nagyon meleg szavakkal megdicsérte,

majd magától felajánlott a KALOT céljaira pénzsegélyt. Én azt válaszoltam, hogy most nem akartam kérni segélyt és nem is kérek, mert a múltkori nagy összeggel még kitartunk egy ideig, de bevallom, hogy kimondhatatlanul jólesne, s bizony rá is szorulunk, különösen, ha a mozgalmat szélesebb alapokra akarjuk fektetni. Megkérdezte, hogy mi lenne jobb: dollár-e vagy svájci frank? Azt feleltem, hogy engedje meg Őszentsége, hogy erre ne válaszoljak, mert én még ily értelemben sem akarok kérni, szeretném egészen Őszentségére bízni, hogy ad-e segélyt s mily pénznemben adja, ha méltat bennünket erre az újabb támogatásra. Hozzáfűztem, hogy úgy érzem, történelmi pillanat ez, mert a régi nagy pápák ugyanígy segítették súlyos nagy összegekkel a törökök ellen küzdő régi magyarokat. Válasza nagyon komolyan hangzott: „Veszedelemesebb a mai ellenség a töröknél és a küzdelem is nehezebb.”

Ekkor felálltam és letérdeltem melléje, a Szentatya pedig halkan ezeket mondotta: „Most megáldjuk az egész országot, katolikus vezetőit, katolikus mozgalmait s benneteket, küzdő fiaink.” Távozásomkor mosolyogva még így szólt szép tiszta magyar kiejtéssel: Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Innentől Balogh Margit átírása alapján és jegyzeteivel:

„DIPLOMÁCIAI KAPCSOLAT MAGYARORSZÁGGAL”

Római tartózkodásom alatt érkezett meg a Főmagasságú Hercegeprímás úr levele a Szentséges Atyához, amelyben a pápai nunciatúrának újból való sürgős felállítását méltóztatik kérni. Mivel egyes adott eseteket nehéz a pápai államtitkárság két külön osztálya³⁶ között csak az egyiknek kiosztani, ezért mind a két államtitkár úr [sic!] hivatott Eminenciád kérése ügyében.

TARDINI ŐEXCELLENCIÁJA,³⁷ a rendkívüli ügyek államtitkára megbízott, hogy közöljem Eminenciáddal, hogy a levél³⁸ megérkezett. Tartalmára vonatkozóan

36 A bíboros államtitkár vezetésű Államtitkárság (1968-as átszervezéséig) három részből állt: I. szekcióból, amely a Rendkívüli Ügyek Kongregációja, élén a bíboros államtitkár (egyik) helyettesével, a titkárral (secretarius, segretario). A II. szekció, azaz Általános („Rendes”) Ügyek Szekciója (1968 óta ez az I. szekció), élén a szubsztitútussal, aki a bíboros államtitkár másik helyettese volt. A III. szekciót kancellár vezette, feladata a brévék kiadása volt. 1945-ben az I. szekciót Domenico Tardini, a II. szekciót Giovanni Battista Montini vezette, a forrás szerzője, P. Nagy Töhötöm tévesen nevezi őket államtitkároknak. Tardini titkár, Montini szubsztitútus volt, de e minőségükben mindketten a bíboros államtitkár helyettesei. XII. Pius pápa uralkodása idején, 1944–1958 között nem nevezett ki bíboros államtitkárt, az e tisztséggel járó feladatokat személyesen látta el.

37 Sua Excellentia: Őexcellenciája (érsekeknek, püspököknek, továbbá nagyköveteknek, minisztereknek, miniszterelnököknek, stb. kijáró cím).

38 Mindszenty József 1945. október 10-ei keltezésű, XII. Piusz pápához írt leveléről lehet szó.

azt üzeni, hogy a Hercegrímás úr kezdeményezését szívesen vették, de az első lépést a magyar kormánynak kell megtennie. Ebben az esetben a Szentszék a maga részéről kész örömmel tesz eleget a magyar kormány részéről megnyilvánuló óhajnak, és azonnal lépéseket tesz a nuncius küldése és egy magyar követ fogadására vonatkozóan. Az elintézés módjával kapcsolatban azon óhajának adott kifejezést, hogy a kormány bízza meg az itt működő Luttor Ferenc dr. követ, kj. [kánonjogi] tanácsost, hogy a Vatikánnal létesítendő diplomáciai kapcsolat előkészítéséhez szükséges megbeszéléseket lefolytassa.

MONTINI ŐEXCELLENCIÁJA, a rendes ügyek államtitkára több alkalommal hivatott, és az egyik esetben csak erről a kérdésről tárgyaltunk elég hosszan. Eminenciád levelét is megmutatta. Majd megbízott, hogy a következőket jelentsem a Főmagasságú Hercegrímás úrnak: a Szentszék már várja azt a napot, amikor a magyar kormány kérni fogja a nunciatura újból való felállítását. Bár igaz, hogy nem a magyar kormány utasította ki a Nuncius urat, hanem a szovjet, mégis most a kormány részéről kell kiindulnia az első lépésnek, mert az tudja, hogy vajon nem fogja-e a szovjet újból visszaküldeni a Szentatya követét s egyáltalán, hogy beengedi-e az országba. Továbbá a kormány tudja megadni a biztosítékokat, amelyeket ezennel kér is a Szentszék, t. i. diplomáciai testülete tagjainak sértetlenségét, az épület területenkívüliségét és a szabad összeköttetést a Vatikánnal. A lakást és ellátást illetően nem igényel a Szentszék semmivel sem többet és jobbat, mint ami most a többi magyaroknak is osztályrésze.

Majd Montini Őexcja a következő bizalmas jellegű megbízást adta: Kérdezzem meg Eminenciádtól, hogy mi a véleménye dr. Luttor Ferenc kj. tanácsosról és dr. Magyar Gyula professzorról, s mit szól a magyar kormány e két személyhez? A maga részéről a következőket mondta Őexcellenciája: dr. Luttor a mai napig a Vatikán területén lakva képviselte itt a magyar ügyeket, de már nem tudjuk, hogy kit képvisel? Az *alleatusoknak*³⁹ volt ellene kifogásuk, de ez tisztázódott, s most már szabadon járhat bárhol a világon, csak egyelőre be kell jelentenie, hogy melyik országba akar menni. Dr. Magyar a megboldogult Serédi hercegrímás engedélyével jött ki, s most itt azt állítja magáról egyeseknek, hogy ő jelenleg a magyar kormány római megbízottja. Erről a Szentszéknek nincs tudomása. Különben Magyar dr. már évekkal ezelőtt leveleket továbbított Ottó trónörököshöz Amerikába s nem oly régen találkozott is vele Innsbruckban. Ezt Őexcellenciája oly hangsúllyal és módon fejezte ki, hogy nekem az volt a benyomásom, hogy ő ezt gravamenként⁴⁰ említi fel, mert a Szentszék számára kellemetlen volna oly megbízott, aki erősen legitimista beállítottságú, mert – s ezt kifejezett szavakkal mondta is – nem hiszi, hogy a jelenlegi magyar kormány szívesen venne ilyesmit.

39 „Alleati” (olasz): szövetséges hatalmak.

40 Sérelem. (Latin)

Mély tisztelettel kérem Eminenciádtól a fentiekre a választ akár írásban, akár élő szóval.

Innentől újra Keresztes András átírásában:

EGYHÁZI BIRTOKOK ÉS A POLITIKAI IRÁNY

E kérdés TARDINI ŐExcjánál a magyar kormány által kifogásolt első hercegprímási pásztorlevéllel kapcsolatban jött elő. Az államtitkár úr hosszan kifejtette a Vatikán álláspontját az egyházi nagybirtok kérdését illetőleg. Hangsúlyozta, hogy a nagybirtok leginkább csak bajt és akadályt jelentett az egyházban. Elmondotta, hogy már 1922 óta igen sok esetben szuggerálta a Szentszék és kérte, hogy a magyar püspöki kar vágjon elébe az eseményeknek, mert bár kánonjogilag tartanunk kell a tételt, hogy védelmezzék az egyházi birtokot, de viszont van történelmi fejlődés, amelyet sem megállítani, sem visszacsinálni nem lehet. De a magyar püspöki kar és különösen a megboldogult Serédi hercegprímás úr makacsul ragaszkodtak ahhoz az óriási birtoktesthez, amilyenhez hasonló sehol a világon az egyház rendelkezésére nem állott.

Megemlítettem, hogy a magyar püspöki kar az erdőbirtokokat vissza akarja szerezni, hogy így ne legyen ráutalva az állami fizetésre. Ezt az elgondolást ŐExcja helyesnek tartotta, bár ugyanakkor az érzett ki a szavaiból, hogy nem venné nagy csapásnak, ha ez nem sikerülne.

Majd érdeklődött az államtitkár úr a magyar katolicizmus politikai vonalvezetése iránt. Ismertettem a két ellentétes felfogást: az egyik inkább a főúri erőkre igyekszik támaszkodni, a másik ellenben a nép beszervezett erőit tartja elsődlegesnek és fontosabbnak. Még megjegyeztem azt is, hogy a magyar katolicizmus hivatalos vezetői, bár nagy megértéssel vannak a katolikus népi mozgalmakkal szemben, de a politikai vonalvezetésben inkább a főúri erőkre látszanak támaszkodni. ŐExcja azt válaszolta, hogy most van itt a megfelelő idő, hogy a Hercegprímás úr és a magyar püspöki kar közeledjék a néphez. Az államtitkár úr a továbbiakban pedig mintegy félni látszott attól, hogy a hivatalos magyar katolicizmus a nagybirtok kérdése után most meg majd ebben a kérdésben fog csak későn a helyes útra rátérni.

AZ OROSZOK FELÉ VALÓ VISZONY

Ismételten alkalmam volt P. LEIBER-rel találkoznom s hosszan tárgyalnom. P. Leiber a Gregoriana Egyetemen az egyháztörténelem tanára, Ludvig v. Pastor hatalmas munkájában ő írta a magyar vonatkozású fejezeteket. XII. Pius pápának magántitkára még berlini nuncius kora óta, s ma köztudomásúan a Szentatya legbizalmasabb embere, akivel naponta minden ügyet megbeszél, s akinek szobája ott van

közvetlenül a Szentatya dolgozószobája mellett. Tudva azt, hogy P. Leiber aktív tényezője a Szentatya politikai vonalvezetésének s kevesen ismerik nála jobban Őszent-sége elgondolásait, megkérdeztem a Pátert, hogy milyen legyen az oroszszal szemben való viselkedésünk. Ezeket válaszolta: Emlékeztetett arra, hogy a Szentatya soha egy biztató szót vagy felszólítást nem mondott ki, amely az orosz elleni háborúra szólította volna fel a népeket, pedig ezt a háborút akkor keresztes hadjáratnak nevezték el, és igen erősen presszionálták a Szentatyát is, hogy tegyen nyilatkozatot. Most pedig azt figyelhetik meg, hogy bár a Szentatya a legmélyebb fájdalommal együttérez azokkal a szenvedőkkel, akik az orosz uralom alatt oly mérhetetlen sok nyomorúságnak vannak kitéve, de eddig még nem tiltakozott ezek ellen, és előreláthatólag nem is fog tiltakozni, bár sokan akarják őt erre rávenni. Az első tényen annak idején sokan megbotránkoztak, ezen a másodikon is valószínűleg ismét sokan meg fognak botránkozni, de a Szentszékét messzebbre néző szempontok vezetik, és magasabbról nézi az eseményeket, mint azok, akiket a szovjet gyűrű bezárva tart és a szenvedésekben el vannak merülve.

A Szentszék tudja és számításba veszi, hogy Európa lakóinak kb. a felét a szlávok adják, s ezek ma erőre kaptak, Európának felét el is foglalták s onnan nemigen fognak kimenni. Állandó erősödésük várható, mert az egykező nyugati népekkel szemben igen sok náluk a gyerek. Továbbá objektíve meg kell állapítanunk azt is, hogy sok igen értékes emberi tulajdonsággal vannak megáldva. Sajnos, ma a bolsevizmus mételyezi őket.

Ebben az egész kérdésben döntő szempont azonban az, hogy a Szentszék bízik benne, sőt csaknem teljesen bizonyosra veszi és már most előre készül is reá, hogy talán 20-30 év sem kell hozzá, s az egyház legnagyobb s legmegáldottabb missziós területe Oroszország és Kína lesz. Azt már csak úgy jegyzem meg – mondotta a Páter egészen csendesen és mellékesen –, hogy ugyanakkor talán az amerikai kapitalizmus-sal fog az egyház igen kemény és utolsó harcot vívni, amely kapitalizmus inkább a protestáns államok fellegvára és amely rejt magában annyi veszélyt, mint a bolsevizmus. Ezek a szempontok határozzák meg a Szentszék orosz politikáját, s ezt jó a magyaroknak is tudniok.

Itt megemlítettem, hogy sokan vannak nálunk, akik közvetlen tapasztalataikra hivatkozva egyáltalán nem bíznak az orosz megtérésében, és ezért a merev elzárkózás politikáját folytatják, sőt tájékozatlan jóhiszeműeknek tartják azokat, akik a közeledés álláspontját vallják és egy fordulatban bíznak.

Erre a Páter így válaszolt: „Mi először is nem a bolsevizmus megtérésében bízunk, hanem az orosz nép megtérésében. Különben a fentiek felfogásáról az a véleményem, hogy egyáltalán nem katolikus felfogás. Különösen csodálkozom pedig azon, hogy ezt azok a magyarok mondják, akikről egész Európa egyszer úgy vélekedett – a Szent István előtti időkre gondolok – hogy kárhozatra és pusztulásra szánt pogány népség.

Ezek a mai nagy eszmeáramlatok valamiképen hasonlítanak a népvándorlás hullámaihoz, de talán hamarabb fognak lecsendesedni és a népek is hamarább megtérni.”

Végezetül megkérdeztem a Pátert, hogy igaz-e, hogy Moszkva közeledő lépéseket tett volna a Vatikán felé? Ezeket válaszolta:

„Nem igaz, hogy Moszkva közeledett volna. Ellenben mi hoztuk már többször Moszkva tudomására, hogy hajlandók vagyunk a kapcsolatokat felvenni. Először évekkal ezelőtt Ankarán keresztül, de semmi érdemleges válasz nem jött. Majd még Roosevelttel életében az elnök egyik kiváló katolikus diplomatája megemlítette a Vatikán közeledő szándékát magának Molotovnak, aki részint kitért a válasz elől, részint valami kis biztatást adott. Stockholmon keresztül is történnék jelenleg közeledő lépések, most már mindkét oldalról, de kialakult eredményről még nem beszélhetünk. A Vatikán feltétlenül föl akarja venni a kapcsolatot Moszkvával, és épp ezért számára kellemetlen, ha egyes egyháziak hivatalos működésükben a maguk részéről még jobban kiélezzik az amúgy is kedvezőtlen helyzetet.”

Római barátaim révén sikerült megismerkednem egy igen jelentős és magas amerikai személyiséggel – nagyon komolyan megkért, hogy nevét ne közöljem, mert küldetése bizalmas jellegű –, akit a washingtoni kormány hivatalosan a közép-európai helyzet rendezésének előkészítésére küldött ki. Feladata számbavenni és összehozni az egyes országok politikai tényezőit és szervezett erőit. Rendkívül éleslátású ember, utasításait Washingtonból kapja, s beszámolóit is oda küldi. Hosszú és órákig tartó beszélgetéseinkből most itt csak azt idézem, ami e tárgyra vonatkozik. Megkérdeztem ugyanis, hogy Amerika milyen magatartást vár el a magyaroktól a szovjettel szemben.

Három tényező határozza meg szerinte ezt a magatartást: először is geográfiai, azaz Magyarország a szovjet nagyhatalom szomszédállama, másodsor az orosz jelenleg benn van az országban, s harmadszor a szovjet szövetsége az Egyesült Államoknak. Ezekből legelsősorban az következik, hogy a magyarok haragudhatnak a szovjetre, de nem lehetnek vele haragban. Ebből a következményeket maguknak a magyaroknak és szervezeteiknek kell tudni levonni.

Az Egyesült Államok igenis akarják segíteni Magyarországot s már segítették is. Ezt a támogatást így lehetne meghatározni: Amerika segíti a magyarokat, hogy azután ők tudjanak önmagukon segíteni. Az Egyesült Államok hajlandók Magyarországon a megnyilatkozó igazi népakaratot támogatni. Ez a támogatás egyelőre diplomáciai, egy-két éven belül gazdaságivá lesz, amikor is az amerikai tőke vállalkozni fog Magyarországon, s utána szívesen megadja Amerika a kulturális támogatást is iskolák, egyetemek, kultúrintézmények segítségével.

Sok más jelentős személyiséggel is beszéltem az orosz felé való viszonyunkról, s kivétel nélkül mind azon az állásponton voltak, hogy a magunk részéről a „modus vivendi” megtalálása az egyetlen helyes politika. Többen egészen elcsodálkoztak, hogy ezen talán még vitatkoznak is egyesek.

A KIRÁLYKÉRDÉS

Amint megérkeztem Rómába, mindjárt hozzáfogtam a párizsi út előkészületeihez. Befolyásos amerikai barátaim révén sikerült elérnem, hogy biztos ígéretet kaptam, hogy elvisznek repülőgépen Párizsba. Eleinte aggodalmukat fejezték ki, mert az ő tudomásuk szerint Amerika jelenleg nem szívesen veszi az Ottó Őfelségével való tárgyalásokat, de a végén úgy határoztak, hogy nem viszik az én párizsi utamat egészen a washingtoni kormányig (magától a kormánytól akarták ugyanis először az engedélyt erre az utamra kikérni), hanem egyszerűen mint magánembert letesznek Párizsba[n], s nem vesznek róla tudomást, hogy kivel mit tárgyalok.

Mivel azonban külföldi utazásról volt szó, előjáróimtól engedélyt kellett kérnem reá. Mikor P. Brust asszisztensnek megemlítettem, rögtön azt válaszolta, hogy az ő véleménye szerint a P. Vicarius Generalis (most az egész Társaság élén Vicarius áll) nem fogja az engedélyt megadni, mert ez már politika, s így jezsuita számára tilos. Hogy Eminenciád megbízásának lehetőleg eleget tegyek, az engedélyt nem előszóval kértem, hanem írásban, sőt, hogy a francia P. Vicarius Generalis szívesebben olvassa, anyanyelvén, franciául adtam be.⁴¹ Beadványom elég terjedelmes volt, mert érvekkel támasztottam alá, így pl. kifejtve, hogy a királykérdés nálunk ma több, mint egyszerű politika: ma világnézeti harc. A következő választ kaptam P. de Boynes Vicarius Generalistól, akiről meg kell jegyeznem, hogy előkelő francia családból származik, már idősebb ember, párizsi provinciális volt, s több mint két évtized óta a Rend központi kormányzásában vesz részt, s mint vizitátor járt Amerikában, Kínában és Közel-Keleten:

„Megfontolva a kérését s ezt meg is beszélve a P. Asszisztenssel, úgy határoztam, hogy nem engedem Párizsba utazni. Nem engedem pedig azért, mert ez már politika, s így számunkra tilos. Ha pedig érdeklí a véleményem, elmondhatom, hogy különben is egy Habsburg restaurációt jelenleg teljesen reménytelennek tartok. Reménytelen pedig azért, mert ma a fejlődés a népi demokrácia felé hajlik, még túlságosan is, és ily fejlődési irány közepette ki fog itt Európában királyt választani? Leginkább pedig azért tartom teljesen reménytelennek, mert a konzervatívok, akik közül kerültek ki a legitimisták, egy nagy hibát (bűnt) követtek el ('hanno fatto un peccato grande' – NT megjegyzése): ők voltak ugyanis az utóbbi évtizedekben a komoly szociális reformok legnagyobb ellenzői és megakadályozói. Áll ez elsősorban Magyarországra. Ezzel ezek eljátszották a nép bizalmát és a jogot is, hogy vezetők legyenek. Kevés jövőt jósolok nekik.”

Annyira meglepett ez a határozott és biztos vélemény, különösen a Magyarországról tett mellékes megjegyzésében, hogy meg is kérdeztem, hogy honnan ismeri így

41 Nagy Töhötöm így védte ki Mindszenty előtt, hogy a rábízott levelet nem kézbesítette Habsburg Ottónak, Párizsba.

a magyar konzervatív erők aszociális szellemét. Mire azt válaszolta, hogy ezt mindenki tudja, aki kicsit is figyelte az ország belső erőviszonyait.

P. LEIBERT is megkérdeztem, hogy a Vatikánban hogyan vélekednek a közép-európai legitimista törekvésekről. Válaszát helyben szórul szóra így jegyeztem le: „A restauráció lehetőségeit reménytelennek tartom, főleg azért, mert mindkét országban, de elsősorban Magyarországon, a hitelét veszített, ókonzervatív arisztokrácia áll mögötte. Ez a tény miatt kevesen hiszik el, hogy egy restauráció szociális haladást és igazi demokráciát jelentene. Sőt, az ellenkezőjétől félnek. Ez pedig ma lényegbevágó akadály.”

Római tartózkodásom alatt sikerült megismerkednem Magyarország számára talán egyik legjelentősebb amerikai úrral (ez más, mint akiről fentebb említést tettem), aki a washingtoni kormány megbízásából tanulmányozni jött a magyar viszonyokat, s most utazik vissza repülőgépen, hogy terjedelmes jelentését benyújtsa.⁴² Úgy beszéltek róla a beavatottak, hogy ő a washingtoni kormány legfőbb magyar referense. Megkérdeztem őt is, hogy mi a véleménye a Habsburg restaurációról. A következőket válaszolta:

Ezelőtt 2-3 évvel, főleg az elnök személyes kapcsolatai miatt, Ottó Ófelsége neve forgalomban volt. Azonban azóta sok minden történt. Így pl. hónapokig gúny tárgya volt az amerikai sajtóban Ottó igen csúfos kudarca, aki nagy előzetes propagandával osztrák légiót toborzott, amelybe összesen 40 német és 26 magyar jelentkezett; ezek nagy részét is úgy kényszerítették a belépésre. Még kínosabb botrány volt az a pör, amelyet Félix főherceg indított az egyik legnagyobb New York-i szálloda ellen, amellyel szerződéses viszonyban volt oly értelemben, hogy az általa oda irányított előkelő vendégek után 10% jutalékot kapott. Mivel a háború következtében a forgalom önmagától is megdagadt, a szálloda nem fizetett többet jutalékot a főhercegnek, aki emiatt bepörölte a szállodát. Igen nagy és botrányos volt a sajtóvisszhang.

Különben is – folytatta –, Amerika úgy volt és van a Habsburg családdal, mint minden menekült uralkodóval – ez egyébként Anglia politikája is –: jégre teszi őket, hogy ne romoljanak meg, mert talán még szükség lehet rájuk, de külön pozitív célja nincs velük, legkevesébé, hogy jogos trónjukra egyszerűen visszaültesse őket. Ennek ellenére Amerika támogatná még ma is Ottót egy osztrák királyság trónjának elfoglalásában, ha a nép többsége őt kifejezetten igényelné, bár ezen nagyon csodálkozna. De egészen meglepődne azon, ha a magyarok is meghívnák őt. Különben az én véleményem szerint sem Ausztria, sem Magyarország nem tud a legitimizmus keretében annyi népkarakaratot felmutatni, mert ne felejtjük el, Amerika népkarakaratot akar látni és nem arisz-

⁴² Amint a Napló 1945. október 26-i bejegyzéséből (77. old.) kiderül, ez az úr Himler Márton volt. Himler Márton (angolul Martin Himler; 1888–1961): magyar származású amerikai vállalkozó, újságíró, majd az FBI ügynöke, később az amerikai hadsereg Office of Strategic Services (OSS) magyar részlegének vezetője ezredesi (colonel) rendfokozatban.

tokrata-akaratot, amennyi elég volna ahhoz, hogy Ottót ő segítse vissza a trónra, ön-erejéből pedig képtelen rá. Azt hiszem, a Habsburg restauráció csak egészen a ködös bizonytalan jövőben létezik, de még ott is igen sok, szinte soha meg nem valósulható feltételtől függően. Véleményem szerint a magyarok újabb háborúban való bizakodása és a restaurációs kérdés is ugyanabból a pszichológiából fakad, mint a náci időkben a titkos fegyverekben való bizakodás.

Végezetül megkérdeztem tőle, hogy hogyan látja a magyar katolicizmust: főleg annak politikai erejét, bontakozását.

A katolicizmus nagy ereje, mondotta, hogy minden nagy világmozgalommal szemben, amely számára veszedelmet jelentett, tudott egy ellenmozgalmat indítani. Így pl. a múlt században a szocializmussal szemben hozta a keresztényszocializmust. Hogy Magyarországon nem tudott igazi eredményeket elérni, az nem von le semmit a tervnek világviszonylatban felmért értékéből. Most itt van a demokrácia, amely kétségtelenül sok veszélyt is rejt magában az egyházzal szemben, főleg egyes vezetői személye miatt. Ezzel a demokráciával szemben vagy vele párhuzamosan majd minden államban az egyház elindította a maga keresztény demokráciáját, csak Magyarországon nem akart a hivatalos egyházi hatalom engedni a keresztény arisztokráciából, s azt hitte, hogy ezzel fog majd gátat emelhetni a felszabadult s rombolni kész népi erőkkel szemben. A népi erőket kellett volna befognia a másik oldal népi erejével szemben. Ezt teszi is bizonyos szervezeteken keresztül. A fejlődés visszavonhatatlanul odáig jutott, hogy legalább is fél századon keresztül az szab irányt a történésnek, aki a nép erejét és tömegét megszerezte és megszervezte önmagának, nem pedig az, aki a régi világ letűnt hatalmasságaira, az arisztokráciára támaszkodik. Láthattunk már a történelemben ilyen fordulatot: a köznemességre ki támaszkodik ma? Valamikor pedig országok nyugodtak az ő erejükön. Ezt a konzekvenciát a hivatalos katolicizmus nem vonta még le Magyarországon, csak a nem-hivatalosak. Nagyon sok felől befutó információim szerint pl. a Hercegprímás úr is még mindig azokkal veszi magát körül, akiket már régen menesztenie kellett volna. Sajnos, kénytelen leszek ezt Washingtonban is így jelenteni.

Megdöbbenve hallgattam ezt a lesújtó ítéletet, s igyekeztem magyarázatot adni rá és ellenpéldákat felhozni, de ő nyugodtan és amerikai hűvös tárgyilagossággal újabb tényeket sorakoztatott fel a hivatalos egyházi felfogásra vonatkozóan, s megmaradt véleménye mellett.

Beszélgetésünk végén ő kérdezett meg engem, hogy vajon a magyar parasztságban van-e szívósság és kitartás, mert szerinte az országot ez a kitartás mentheti csak meg. Az orosz kényszerrel és propagandával kolhozokba fogja belevinni a parasztságot. Természetesen ezt szövetkezeteknek fogja nevezni, s ki fogja külön hangsúlyozni, hogy a föld telekkönyvileg az egyes parasztoké marad, de csak telekkönyvileg, valóságosan kolhoz lesz. A magyar parasztnak most egy belső ellenálló erővel, amelynek gyökere a magántulajdonú föld szeretete kell hogy legyen, ki kell tartania 3-4

évig; ezalatt megjön az amerikai tőke, gazdasági segítség, és kibontakozik az orosz helyzet is. Egyedül ez az osztály mentheti meg az országot. A munkásság túlnyomó részben nem az egyházé, az arisztokrácia és a középosztály pedig az ország mentésében ma semmit sem ér.

Ez az egész beszélgetés a Szentatyánál való kihallgatásom után kb. egy héttel történt. Érdekes fejleménye az, hogy a Szentatya tudomást szerzett róla, és mivel igen jelentős amerikai személyről volt szó, üzent, hogy közöljem Vele a nyilatkozatot, amelyet én írásban be is nyújtottam Őszentségének, természetesen kihagyva az egészen személyekre vonatkozó megjegyzéseket.

Itt emlitem meg, hogy néhány magyar nyilatkozatról tudok, amelyek alapján – többek között – az amerikaiak valóban kialakíthatják a fenti véleményüket. Egyet idézek. November elején Rómába érkezett három magyar cisztercita, s ezek a Demokrata Néppárt történetét úgy adták elő itt, hogy a Nemzeti Bizottság gróf Pálffy József helyett egy „senkinek”, valami Barankovicsnak adta meg az engedélyt. Erre az amerikaiak azt mondták: a mi kartotékunkban Barankovics úgy van nyilvántartva, mint igen tehetséges ember, jóval mögötte marad Pálffy; ha mármost Barankovics a „senki” Pálffy mellett, ez az ítélet nyilván abban gyökerezik, hogy ő nem született grófnak. Ez az a felfogás, amelyet ők egyáltalán nem tudnak megérteni és amelyet soha támogatni nem fognak.

BR. APOR GÁBOR* volt vatikáni magyar követtel is hosszasan beszélgettem a királykérdésről és a követendő politikai irányról. Elmondotta, hogy Ottó Őfelségét az amerikaiak elejtették, mert több súlyos hiba történt vele kapcsolatban Amerikában. Teljesen reménytelennek tart br. Apor egy Habsburg restaurációt. Már a monarchia is csak roncsai voltak egy régi, gazdag családi vagyonnak.

Olyan volt, mint egy tönkrement bank, amelyiknek még volt egy háza Bécsben, egy Budapesten, egy Prágában. A népek annak idején a hatalmas Habsburg dinasztia oltalma alá menekültek a török elől, a jelen századfordulóján azonban már nem tudták, hogy miért vannak együtt. Szét is hulltak részeikre, s ezeket most újra összekovácsolni egy Habsburg dinasztia számára képtelenség. Ha már összeállnak a népek, akkor az valami szövetségi alapon fog megtörténni, de nem fogják visszahozni a királyságot. Én úgy vagyok a monarchia gondolatával, mint a XVIII. század szellemével: ezért lelkesedem, ennek vagyok a csodálója, de azért nem fogok rizsporos parókát a fejemre tenni és selyembuggyos nadrágot húzni. Az az idő már elmúlt.

Ellene vettem a Kegyelmes úrnak, hogy Ottó Őfelségének van egy nagy értéke az amerikaiak szemében, s ez az, hogy az összes közép-európai államokban esélye van, tehát az ő nevével összehozhatók ezek a népek. Br. Apor követ úr erre azt válaszolta, hogy inkább sehol sincs esélye, és éppen az ő neve az, amelyben ezeket a népeket ma nem lehet összehozni.

Itt jegyzem meg, hogy Londonban és itt Rómában már forr egy hatalmas közép-európai és balkáni unió kérdése. A központ itt van Rómában, s az alleatusok is nagy

figyelemmel és megértéssel nézik. Sikertől e mozgalom legfőbb szellemi vezérével többször és hosszan tárgyalnom, aki át is adta nekem a Szövetség igen bizalmas, legű alapokmányának egy másolatát tanulmányozásra. Ez a mozgalom élesen Habsburg ellenes, jóllehet a katolikusok hatalmi túlsúlya biztosítva van benne.

Br. Apor követ úrral a továbbiakban a magyar katolicizmus politikai irányáról beszélünk. Ezzel kapcsolatban azt fejtegette, hogy csakis a legőszintébb népi irány lehet ez, és nem támaszkodhatik továbbra is az arisztokráciára. Valljuk be őszintén, mondom, hogy ez a mostani földreform, amely végeredményben földhöz juttatott jelentős tömegeket a nép közül, legfeljebb csak 3000 családot tett tönkre, közte engem is. Ezek a családok fel lettek áldozva, s ezt visszacsinálni már többé nem lehet. Ezt a tényt egész politikai vonalvezetésünkben tekintetbe kell vennünk.

A végén megkérdeztem a Kegyelmes urat, hogy a beszélgetésünk alatt tett nyilatkozatai közül melyekre ad felhatalmazást, hogy azokat közölhetem a Hercegrímás úr ŐEminenciájával. Mindent közölhet Vele, válaszolta, csak tegye hozzá tisztelettel, hogy ez az én szerény véleményem. Még azt is mondotta a Kegyelmes úr, hogy közöljem Eminenciáddal, hogyha tőle tanácsot méltóztatna kérni, akkor nagy tisztelettel azt merné ajánlani, hogy kevesebbszer exponálja magát. A megboldogult Serédi hercegrímás úr talán túlságosan kikerülte és megkerülte a dolgokat, de a másik szélsőség talán még rosszabb ennél.

VÁRHATÓ KIBONTAKOZÁS A KIRÁLYKÉRDÉSSSEL KAPCSOLATBAN

Ottó királyi Felség Párizsban tartózkodik. A franciák állítólag készek őt támogatni, de ezt komoly forrásból nem hallottam megerősíteni. A királyi Felség volt Innsbruckban, Félix és Rudolf főhercegek a közeli Hallban tartózkodnak állandóan. Erősen tartja magát Rómában a hír, hogy Tirolban királypuccs készült kitörni, de az amerikaiak erélyesen leintették. Ezt nem tudom elhinni, mert a királyi családra nézve oly nagyfokú politikai iskolázatlanságról tenne tanúságot, amely egymaga elég volna, hogy a nagyhatalmak soha trónhoz ne juttassák őket. Hogy ezt megítélhessük, az általános közép-európai helyzet ismeretén kívül tudnunk kell még, hogy a kis Ausztria oly erősen négy részre van szétosztva, hogy a lakosság még csak nem is közlekedhet a szétválasztott részek között. Ily körülmények között puccsot rendezni, még kalandnak sem mondható. Egyébként tudott dolog, hogy a legitimizmus legerősebb a franciáktól megszállt Tirolban, s ott is a volt tisztviselők közül s az osztrák és a magyar tisztikar odamenekült nagyszámú tagjából áll. Ez a tény maga sokat árt a restauráció ügyének, mert ezekről a magyar tisztekről az alleatusok jól tudják, hogy egy évvel ezelőtt még legnagyobb részük nyilas volt. Az osztrák területen lévő magyar legitimisták vezére is egy altábornagy.

A legitimizmus egyetlen járható útja csak az, ha az arisztokrata körök mozgalma mellett (vagy helyett) igazi, széles népmozgalommá lesz, és ha a Duna-völgyi népek közös akarattal mintegy meghívják a Habsburg dinasztiát. Minden más alapon megszervezve a jelen körülmények között a legitimizmus csak súlyosan árthat azoknak, akik képviselik.

VÁRHATÓ-E A HÁBORÚ A KÖZELJÖVŐBEN?

Jelentésem elején említést tettem arról a magas rangú amerikai személyiségről, akit a washingtoni kormány a magyar helyzet fölmérésére küldött ki. Hosszú beszélgetésünk keretében nemcsak a királykérdésről és a katolikus politikáról esett szó, hanem nyíltan feltettem neki a kérdést, hogy várható-e a közeljövőben a háború. Válaszában ezeket mondotta:

Tény az, hogy Amerika háromszor oly gyorsan szállítja haza katonáit és a teljes hadifelszerelést, mint eredetileg tervezte. Amerika háborút nem akar. Viszont a helyzet így nem maradhat Közép-Európában, ahol az orosz – bár törvényesnek látszó fejlődés útján, de – mindent be akar olvasztani önmagába. Az orosz keleti nép, valószínűleg meg lehet vásárolni, s alkudni lehet vele. Találnak majd egy olyan összeget, amelyért hajlandó lesz a szovjet visszavonulni, ha józan ítéletét nem veszti el. Egyelőre azt látjuk, hogy már nem elég neki Közép-Európa, nemcsak a Dardanellákat fenyegeti, de már ott van az Adriai-tengeren, sőt tulajdonképpen a Földközi-tengeren is, nemcsak a Perzsa-öböl meg, hanem kezd beleszólni Szíria és Palesztina ügyeibe, sőt Távol-Keleten Korea és Kína ügyeibe is. Mindenesetre a közeli években nem lehet háborúra számítani, az orosz is vigyázni fog, hogy nagyon kihívó ne legyen, mert most mást nem akar egyelőre, mint megerősödni a közép-európai államokban.

Br. Apor követ úrral való beszélgetés folyamán is előjött a háború kérdése, ő majdnem teljesen kizártnak tartja a közeli háború kitörését. Szerinte az alleatusok nagyon jól ismerik a szovjet belső viszonyait. Tudják jól, hogy a szovjet hadsereg zúllóban van, a felszerelés egy hosszú háborúban tönkre ment és elkopott, légierijük meg sem közelíti az övékét, azonfelül tudják jól, hogy magában az orosz államvezetésben is nagy ellentétek forognak a kollaboralisták és izolalisták között. Stalin [sic!] az előbbiekhöz tartozik, az utóbbiak vezére Molotov. Aztán tudják, hogy az oroszok megismerték Európát, és elcsodálkoztak; az európaiak pedig megismerték a szovjetet, s megundorodtak a bolsevizmustól. Az amerikaiak és angolok nem pazarolnak emberéletet, ha nem szükséges, ezért most a saját fejlődése és kibontakozása útjára engedték a kelet-európai helyzetet. Amerika nagy sietve viszi haza egész hadseregét, Anglia ellenben erősíti katonai pozícióját belső Európában azon elv alapján, „si vis pacem, para bellum”. Valami váratlan esemény mindig jöhet, és tudja, hogy Amerika akkor majd segíti őt, de amíg az amerikai hadsereg ismét áthajózik, egyedül kell magát tartania.

Így látja a helyzetet az, aki nemcsak egyszerűen kapcsolatot tart fenn az angolokkal és amerikaiakkal, hanem csaknem naponta golfozik azok magas rangú diplomataival és tisztjeivel.

Saját fejlődésünkre és erőnkre vagyunk hagyva, bár közben itt-ott szolid támogatást is kapunk. Rómában az volt a benyomásom, hogy amilyen jó hatást tett a szép választási eredmény, annyira lerontotta azt a kormányalakítás kudarca. Azt látták ebből, hogy a nép ki mer állni elvei mellett és meg is van ehhez szervezve, de a vezetők nem képviselik elég erővel ugyanazokat az elveket. Ilyen sikerek és kudarcok igen befolyásolják az angolszászok érdeklődését és segítő kedvét országunkkal szemben.

RÓMAI MAGYAR VISZONYOK

A vatikáni köröknek, mondhatni, feltétlen bizalmát ma dr. Luttor Ferenc élvezi. Jó viszonyt tart fenn Sua Exc. Tardini államtitkárral, Sua Exc. Montinihez pedig köztes módon belső barátság fűzi. A Szentatya is értékeli őt, és vatikáni hivatalos elismertetésének egyik jele, hogy Őszentsége magyar ügyekben többször a legújabb időkhöz kikérte véleményét. Így pl. amikor a kormány kifogásokat emelt Eminenciád pástorlevele ellen, a Szentatya tőle kért véleményt, s magyarázata olyan volt, hogy a Szentszék megnyugtatta. Igen sokat dolgozik a szegény magyar menekültek segítésén, akik naponta mindig többen és többen lesznek, mert a hideg Ausztriából sokan húzódnak le a melegebb délvidékre.

Br. Apor Gábor, a volt vatikáni követ ellen a Szentszéknek bizonyos nehézségei voltak. A követ úr igen értékes ember, és az alleatusok felé – úgy mondják – neki vannak a legjobb kapcsolatai. Oly kevés az értékes emberünk, és reá is oly nagy szükség lenne itt a Vatikánban, hogy tudva az ellene táplált neheztelésről, ügyét előhoztam Excellenciás Montini államtitkárnál. Megemlítettem, hogy bizonyos hírforrásaim szerint a magyar kormány br. Aporra gondol mint vatikáni magyar követre. Őexcellenciája erre kifejtette, hogy maga a Szentatya neheztelt meg reá, mert a Szentszék előzetes értesítése nélkül diplomáciai jellegű gesztust gyakorolt Rómában székelő egyik külföldi követség felé. Ezt oly módon hozta a tudomásomra Montini államtitkár úr, mint aki akarja, hogy ezt odahaza is jelentsem. Ugyanakkor az is tudomásomra jutott, hogy a Szentszék őt is szívesen elfogadja, ha a magyar kormány ragaszkodik a személyéhez s ez az útja a rég óhajtott közeledésnek.

Monsignor Magyary Gyula dr. br. Apor Gábor bizalmát élvezi. A Vatikán ellenben nem lát tisztán közelmúlti szereplésében.

Ezekben voltam bátor beszámolni 2. római tartózkodásom alatt történt kihallgatásaimról, tárgyalásaimról és benyomásaimról.

A többi dolgokat élőszóval fogom Eminenciádnál elmondani.

Róma, 1945. november 19.

Alessandro

Kiegészítés

Miután fenti jelentésemet már megírtam és legépeltem, Rómából való elutazásom előtti napon este 7 órára még egyszer hivatott Sua Excell. Montini államtitkár úr. Mivel napok óta betegeskedett, a Vatikán épületében lévő lakásán fogadott, s mintegy másfél óráig beszélgettünk. Megadta a végső instrukciókat a diplomáciai kapcsolat újból való kiépítésére. Többek között a következő finomságra hívta fel a figyelmemet: a Szentszék elvi okokból nem engedhet abból, hogy a nuncius a diplomáciai testület dékánja; kivételt sem tehet pl. Magyarországon, ahol a szovjet bizonyosan magának követeli ezt, mert akkor az egész szabály bizonytalanná lesz és majd lassan megszűnik. Tehát vagy elismerik a Szentszék e jogát, vagy a Vatikán nem fog küldeni nunciust, hanem csak internunciust. Ez utóbbi mindkét fél számára kissé kellemetlen volna.

Ezek után hosszan beszélgettünk a magyarországi helyzetről. Elmondottam ŐExcellenciájának, hogy ezekben a mai időkben mily rendkívüli nagy feladatok várnak a magyar katolicizmusra. A szovjet nyugat felé előnyomulva Romániában és általában a Balkánon az ortodoxiával találkozott, Lengyelországban a katolicizmus külső kereteinek csak a roncsait találta, s így a lengyel katolicizmus ma még csak imával és szenvedéssel tud az ország területén belül az oroszral szemben megállni; Németország is teljesen szétverve, nem tud erőt mutatni az ott különösen kíméletlen oroszral szemben. Magyarország volt az első állam, ahol a szovjet pompásan megszervezett és tekintélynek örvendő katolicizmust talált. Azért ennek a magyar katolicizmusnak sokszoros feladata és felelőssége van a jelen történelmi alakulásokkal szemben, mert ma ő a legszervezettebb előretolt, sőt beékkelt csapata az egyháznak.

ŐExcellenciája válaszából láttam, hogy a Vatikán is jól tudja ezeket, és sokat vár a magyar katolicizmustól, különösen az erők megszervezését illetőleg. Általában az volt a benyomásom a Vatikánban, hogy Őszentsége és jelentősebb munkatársai egész különös gonddal és bizonyos várakozó feszültséggel nézik a magyar katolikus egyház nagy küzdelmét, amelyet mint saját erőpróbájukat figyelnek, és ugyanúgy aggódnak érte. Római tartózkodásom legnagyobb élménye volt az ebből fakadó nagy felelősség átérzése.

Róma, 1945. november 20.

Alessandro

3. utazás:

1946. február 18. – március 3. Rómába
május 8–16. Budapestre

5

P. Nagy Töhötöm SJ

Bizalmas kiegészítés a Szentatyának az 1946. február 16-i beszámolóhoz

1946. március 6.

Francia nyelvű, gépelt

A francia szöveg címe: Supplément confidentiel à la relation du 16 février 1946
(exclusivement pour Sa Sainteté)

Jelzete: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 (fénymásolat)

A február 16-i beszámoló szövege lappang

Keresztes Dóra fordításában:

[JTMRL példányán:] *Rendkívül titkos [Riservatissimo]*

1946. március 6.

Molotov egy speciális szervezettel rendelkezik, hogy megvalósíthassa eszményét: a világforradalmat. Magyarországon ez a különleges szervezet 15 irányító tagból áll. A vezetőjük egy ezredes, közvetlenül és kizárólagosan Moszkvától függenek. Feladatuk a politikai, gazdasági életben és a társadalmi szervezetekben való kémkedés. Ezen területeken kell elültetniük a korrupciót és, amennyire lehetséges, a forradalom szellemét. Teljes egyetértésben együttműködnek a különböző országokban létező hasonló szervezetekkel.

Mindezt egy, a már fent említett ezredes szolgálatába szegődött személytől tudjuk, aki megbízható és ügyes magyar együttműködőket keres. Ez a férfi a mi saját kézműnk, aki hónapok óta figyeli a kommunista vezetőket. Miután tárgyaltunk vele, elfogadta az ezredes meghívását, és tagja lett ennek a Moszkva-párti szervezetnek, amelyet a forradalom előkészítésére hoztak létre. Ő fedi fel nekünk most folyamatosan ennek a társaságnak a tevékenységét, terveit és szándékait.

Továbbá ő adott információkat Magyarország Hercegprímása Őeminenciájáról, Mindszenty bíborosáról. Az Őeminenciája elleni növekvő támadásoknak is a fent említett szervezet az irányítója, amely Moszkvától közvetlen, pontos utasításokat kap ez ügyben. A fő cél nemcsak a hercegprímás teljes lejáratása, sem az Egyház elleni gyűlöletkeltés vagy a katolikus iskolák bezárásának kiprovokálása, hanem a terep felderítése is. Tudni akarják, hogy az ország érett-e vagy sem a nyílt forradalomra. Ha már

most sikerül végleg felszítani az indulatokat az Egyház ellen, akkor késedelem nélkül végre kell hajtani a tervet, amelyet már egy-két évre előre elkészítettek, s azonnal ki kell hirdetni a populáris proletárdiktatúrát és Magyarország Szovjetunióhoz csatolását. Ellenkező esetben, ha most még a támadások kisebb mértékűek, s még nem lehetséges a néptömegek forradalomra hívása, akkor folytatni kell a forradalom titkos előkészítését.

A KALOT ezeknek a tényeknek teljes tudatában irányítja hadműveleteit. Igyekszik a nyomást csökkenteni és az oroszokkal felvenni a kapcsolatot, mellyel késleltetni lehet a közvetlen veszélyt, és időt lehet nyerni a még nagyobb csapások elleni felkészülésre. Ezért lenne kívánatos, hogy Őeminenciája, Magyarország Hercegrímása a jövőben ne adjon okot a személye elleni támadásokra, a királyság kérdésében való nyílt ellenállásával. Így lehetséges lenne a sztálini koncepció képviselőivel való párbeszéd folytatása.

Véleményem szerint a Szentszék kialakíthatna Moszkvával egy normális kapcsolatot az 1946. február 16-i jelentés direktívái alapján.

1946. március 6.

P. Alessandro Nagy SJ [s.k.]

6

P. Nagy Töhötöm SJ

Levél a Jézus Társasága Vikáriusához, P. Norbert de Boynes SJ-hoz

1946. április 25.

Francia nyelvű, gépelt

Jelzete: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 [fénymásolat]

Keresztes Dóra fordításában:

[kézírással:] 1946. április 25.

[kézírással:] *P. Nagy, Magyarország*

Tisztelendő Atyám,

A jövőbeli terveim a következők: elég részletes jelentéseket írtam római tevékenységemről, a kémem használatára, akit az oroszok a megfigyelésemre küldtek Rómába. Ő ezt a jelentést, mint saját megfigyeléseinek eredményét fogja prezentálni ennek az orosz ezredesnek, aki a Molotov-féle szervezet irányítója Magyarországon. Ennek a trükknek határozottan igazolnia kell, vajon Oroszországban valóban létezik-e

két szemben álló koncepció és szervezet: „Molotov-féle” és „a sztálini” vagy sem. Ha ez az ezredes, aki az ország bolsevizálódását irányítja, miután elolvasta a jelentést, nem tulajdonít neki különösebb jelentőséget, és nem lát semmi veszélyt a Vatikánnal való párbeszédben, vagy ha az informátorunk sikeresen kiszedi belőle információkat a „sztálini” szervezetről és rájön, hogy ez csupán egy kettős játszma, akkor látni fogom, hogy átvertek, de beszállhatok ebbe a játszmába, természetesen tettetve, hogy nem veszem észre, hogy folyamatosan átvernek. Így már ez a kis játszma nem lesz többé veszélyes számomra.

Ellenkező esetben, ha az ezredes a jelentést olvasva nagyon érdeklődővé válik és az olvasottakat veszélyesnek tartja, továbbá értesíti Molotovot; ha az informátorunkra egy új speciális küldetést bíz, hogy az összes orosz kapcsolatomat felderítse, akkor már hármas célom lesz.

Először is biztos bizonyítékokat szereztem a két ellentétes szervezet létezéséről, továbbá sikerült őket szétválasztanom, végül pedig az informátorunk sokkal nagyobb bizalmat fog élvezni a molotovi szervezetben, mint aki hasznos információkkal rendelkezik, és akitől a jövőben is fontos felfedezések várnak.

Természetesen mi magunk fogjuk szolgáltatni ezeket a „felfedezéseket”, melyek tendenciózusak lesznek és az ellenlábaskunk szétverésére szolgálnak.

Az első esetben, azaz, ha nincs két szemben álló szerveződés, úgy vélem, mégis hasznos folytatni a játszmát, mert így legalább időt nyerünk a mi saját szerveződéseink javára.

A második esetben – azaz, ha valóban felfedtem egy sztálini szervezetet, mely szemben áll a molotovival –, mindent meg fogok tenni annak kikristályosítására. Nekem egyelőre úgy tűnik, hogy ez a sztálini szervezet egyelőre még csak egy belső forrongás, jól meghatározott keretek és szerkezet nélkül. A molotovi szervezet ellenben jól kialakult és hatalommal bíró szervezeti keretekkel rendelkezik, az elmúlt 25 év tapasztalatával. Talán sikerül meggyőzőnöm a sztálini szervezetet arról, hogy mind a saját érdekük és a külpolitikai megítélésük, mind az egész belpolitikai béke szempontjából fontos kiegyeznie az Egyházzal, és ezt pozitív intézkedésekkel is nyilvánvalóvá tennie. Csakis kizárólag ez lehet a jövőbeli tárgyalások alapja.

Bevallom, kételkedek abban, hogy ez sikerülni fog. Azonban, a lelkiismeretem nem lenne nyugodt, ha nem próbálnám meg ezt a lehetőséget is. Mindenesetre az már önmagában siker, ha az Egyház a maga részéről mindent megtesz, hogy akár szokatlan és vakmerő úton megoldást találjon. Továbbá, Magyarországon még egy „modus vivendi” is lehetne, mely engedélyezné – legalábbis egy darabig – a katolikus szervezetek működését, ezáltal egy jobb spirituális ellenállás kialakítását. Végül ezek a tárgyalások érlelhetnék a szovjet erők belső kifejlődését. Talán, egy nap valódi sikert érhetnek el, vagy legalább készíthetnek elő.

Róma, 1946. április 25.

P. Nagy Töhötöm SJ [s. k.]

4. utazás

1946. július 5–20. Rómába
augusztus 7–10. Budapestre

7

P. Nagy Töhötöm SJ
Jelentés a magyar katolicizmus helyzetéről
(1946. július 10-ig bezárólag)

1946. július 31.

Olasz eredeti címe: Rapporto sulle lotte interne del cattolicesimo ungherese
(sino al 10 luglio 1946 incluso)

Jelzetek: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 25-45. (eredeti)
JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 [fénymásolat]
(A szöveg és az oldalkiosztás megegyzik a két példányon)

Somorjai Ádám OSB fordításában:

[Előző önálló lapon fekete tollal - Tardini:] *A Szentatyától*
1946. augusztus 4.
A témák, amelyeket
ezek a oldalak tárgyalnak,
nagyon súlyosak.
Tanulmányozni

[JTMRL példányán kézzel:] *1946. július 31. P. Nagy*

A magyar katolicizmus, a jelenlegi rendkívüli kényes helyzetben, belső válságon megy át, annak köszönhetően, hogy eltérőek a vélemények az oroszokkal kapcsolatban követendő magatartásról, és a késlekedés azok egyeztetésében halálos következményekkel járhat.

Mindszenty József őeminenciája, Magyarország bíboros prímása tekintélyi alapon elég merev és ellenálló magatartást kíván meg, és azzal fenyegeti azokat a katolikusokat, akik nem tanúsítanak irányában abszolút engedelmességet, hogy kizárja őket a hívek sorából, akiket ő e kérdésben kivétel nélkül egységesnek akar látni. Őeminenciája személyében ténylegesen hősiesnek mutatkozik, és a nemzet reménye lett ezekben az oly viharos időkben. Az ő egyenessége és kitartó aktivitása valóban csodálatraméltó; ezt az előnyös tulajdonságát azonban sajnálatos módon elhalványítja gondolkodásának nyilvánvalóan téves mivolta, s nézetei napjaink rendkívüli körülményei közepette fatális kockázatot hordoznak magukban.

Az ellenállás politikájának szempontjai

A személyes megfontolásokon túl a bíboros úr őminenciájának politikáját olyan vitathatatlanul kedvezőtlen tények határozzák meg, amelyek annak érzelmi alapját képezik: őminenciájának lelke teli van azzal az elkeseredettséggel és azzal az ösztönös ellenszenvvel, amelyet mélységesen megbántott népe érez; ez a természetes ellenérzés csak növekszik azt látván, hogy a nemzet [továbbra is] sérelmeket él át, sőt büntettek, hazugságok és egyre több és egyre súlyosabb igazságtalanság sorozatát tapasztalja meg. Ez a naponta átélt tapasztalat magyarázza a bíboros úr őminenciája merev szembehelyezkedését. S meg kell jegyezni, hogy őminenciája nem titkolja érzelmeit.⁴³ Veszélyes magatartásának észszerű magyarázata abban a szilárd meggyőződésében rejlik, hogy az új háború küszöbön áll: „egy ideig még ki kell tartani”.⁴⁴ Nem lehet tagadni: ez – egy eléggé sajnálatos – tipikus magyar jelenség, hogy kis nemzetünknek oly nemzetközi súlyt vagyunk hajlamosak tulajdonítani, amely messze meghaladja tényleges súlyát, és nemzeti vágyainkat angolszász érdekekké változtatva annyira óhajtjuk ezt a háborút, mert az segíthetne rajtunk, és ezért azt vélelmezzük, hogy kirobbanása nem fog késlekedni.

Bíboros úr őminenciája még Rómában volt (március közepe felé), amikor titkára, Zakar András,* azt mondta nekem: őminenciája nyugtalan repülőgépe indulásának késlekedése miatt, amivel Budapestre utazna, mert időközben (egy hétről volt szó!) kitörhet a háború és akkor ő Rómában rekedhet. Magyarországon [pedig] őminenciája kijelentette, hogy csak néhány hónap van az új világháborúig. Nemrég ő maga állította Dr. Endrédy Vendel zirci apát előtt, hogy még két vagy három hónapig ki kell tartani, utána lesz a nagy változás. Bíboros úr őminenciája, az ő környezete és a nép nagy tömegei hihetetlen makacssággal hisznek abban, hogy a szovjetek és az angolszászok közötti háború kitörése immár elkerülhetetlen. Az idegek háborújának egyre növekvő feszültségét tapasztalva könnyen azon illúzió fogságába eshetünk, hogy a világ már a valóságos háború első csatáit vívja.

A magatartás külső jellegzetességei

A fent említett beállítottságból logikusan következik, hogy a bíboros minden egyes külső megnyilvánulását az határozza meg, hogy a magyar katolicizmusnak tartózkodnia kell minden orosz kapcsolattól, hogy [ily módon] érdemeket szerezzen a közeledő harmadik világháború eseményeit követő időkre. Aki ma ellenállást tanúsít, az lesz a jövő embere.

43 Lapszálen ceruzával való megjelölés kezdete. (Forrás arra nézve, mit tartottak fontosnak a Vatikáni Államtitkárságon. Ezért a továbbiakban is megjegyzeteljük.)

44 Lapszálen ceruzával való megjelölés vége.

Ennélfogva bíboros úr őminenciája nem mulasztja el, hogy beszédeiben folyamatosan támadja az oroszokat. Római utazását megelőzően egy nagy beszédében – bár annak fő témája nem az oroszok voltak⁴⁵ – szüntelenül gúny tárgyává tette őket, és olyan módon tett rájuk megjegyzéseket, amelyek rangjához teljes mértékben méltatlanok. Ez az eljárás mód a korábbiaknál még inkább irritálja az oroszokat.⁴⁶

Komoly és közszereplő egyházi személyiségek, mint például *Badalik Bertalan*,* a domonkos tartományfőnök – akinek nagy a tekintélye az országban –, szót ejtettek velem erről a taktikáról, és nagyon meg voltak botránkozva rajta.⁴⁷

Bíboros úr őminenciája, ha jó eredményeket érhetne is el, nem úgy tűnik, hogy azt nagyon kívánná, inkább arra törekszik, hogy botrányokat provokáljon, hogy a magyar katolicizmust a világ előtt a hatalmas elnyomóval szembeni heroikus ellenállás színeiben tüntesse fel. Ezért például amikor a szovjetek megengedték az egyes plébániáknak, hogy a szokott módon megtarthassák az úrnapi körmenetet, megtiltották azt a nagy körmenetet, amelyet őminenciája, a bíboros úr tartott volna. Ő erre mindegyik körmenetet betiltotta. Azt a részleges tiltást, amely az oroszoktól eredt, később úgy állították be és a külföld felé is úgy adták tovább, mintha általános tiltás lett volna. Lojálisan meg kell azonban vallanunk, hogy nem nehéz ürügyet találni arra, hogy kimentsük az oroszok eljárását: jól ismeretes, hogy [őminenciája] az események folyamatának olyan irányt szabott, amelyet nem lehet fenntartás nélkül kifogástalannak tartani: már a bíboros prímás jelenléte is okot ad politikai demonstrációra, amelyhez – nem törődve azzal, hogy a Legszentebb Oltáriszentséggel végzett körmenetnek szakrális jellege van – protestáns, sőt hitetlen, tehát mindenféle elégedetlen ember is odasereglik, aki a jelenlegi rendszer ellen akar tiltakozni.

Hogy kimutassuk, mennyire hajlamos bíboros úr őminenciája az ellentétek kiélezésére, elegendő egy példa, az a mulasztás, amit bebörtönzött papjai ügyében tanúsított: őminenciája ugyanis egyáltalán nem törekszik arra, hogy kiszabadítsa őket. A Minisztertanács Elnöke (a jóakarátú Nagy Ferenc) mondta nekem, hogyha bíboros úr őminenciája egyetlen kérést intézne a kormányhoz a letartóztatott papok érdekében, már lépéseket tehetne az oroszoknál, de idáig még nem tett semmit. Nem szabadulhatunk meg attól az általános benyomástól, hogy a bíboros prímás a végletekig hajlandó élezni a helyzetet, hogy a teljes üldöztetést váltsa ki, hogy a katolicizmus abszolút hősiessége és vértanúsága kész tény legyen, még mielőtt bekövetkezne az óhaj-

45 Lapszálen ceruzával való megjelölés kezdete.

46 Árpádházi Szent Margit szentté avatásának évfordulója alkalmával a Hercegprímás 1946. január 20-án a Domonkos-rend Thököly úti templomában celebrált ünnepi szentmisét. Áthallásos beszédében az 1945-ös eseményeket az 1241/42. évi tatárdúláshoz hasonlította. A szentmisét követően az utcán tüntető megnyilvánulásokra került sor. A beszéd szövegét közzétette az *Új Ember* 1946. január 27. száma (2. évf. 4. sz.).

47 Lapszálen ceruzával való megjelölés vége.

tott nagy változás, és a katolicizmus ebből következően büszkén foglalhassa el a kiérdemelt parancsnoki posztot.

Mivel az igazi és vétkes „reakció” a nagy változásra épít, a két „taktika” [a bíborosé és a „reakcióé”] egymást feltételezi és egymást támogatja. Még a múlt tél folyamán azt mondta nekem a bíboros őminenciája, hogy bizonyára nagy előny lesz, ha ebben az esztendőben a nyomorúságos aratás után a falvakba is beköszönt a szűkölködés, mert ilyformán újra észhez térnek az olyannyira propagált agrárreform után. Nem szabad azonban elfeledni, hogy a gazdálkodóktól távol állt a felforgató forradalom gondolata, és nem áll szándékukban a forradalom gyümölcseinek a leszüretelése sem.

A papság pedig felkarolja a bíboros gondolatait, terjeszti és konkrét formába öltözteti azokat; így megtörtént például, hogy *Pezenhoffer Antal** budapesti hittanárt, behívták a rendőrségre, mert azt tanította az iskolában, hogy nem lehet elfogadni az agrárreformot súlyos bűn vétsége nélkül.⁴⁸ A bíboros úr őminenciája, szélsőséges legitimizmusa miatt, teljes mértékben az arisztokrácia befolyása alatt áll, és egyre inkább eltávolodik a földtulajdon megszerzését annyira óhajtó földművesköröktől;⁴⁹ olyan politikát követ, amely bizonytalanságot okoz, hogy az Egyház és a szegények között fatális ellentét keletkezik. Semmi kétség afelől, hogy az ilyen fejlődés az ipari munkásság hitvesztése után a magyar földművesek teljes hitehagyását jelentené, ha a bíborosnak sikerülne saját felfogását hivatalos álláspontként a katolikusokra erőltetni.⁵⁰ Nagy méltóságra kerülve őminenciája megtagadta korábbi eszményeit⁵¹ oly módon, hogy még június hónap folyamán az „Új Ember” katolikus hetilap szerkesztőségnek 17 kifejezetten reakciós témát írt elő, és kiadta a szerkesztőnek, hogy a következő számokban hozza le az írásokat az előírt témákra. Ez idáig azonban egy munkatárs sem rendelkezett elegendő bátorsággal, hogy vállalja ezt a feladatot, a bíboros ismételt, súlyos intések kíséretében érkező sürgetése ellenére sem. Nyilvánvaló, hogy az ilyen jellegű kötelezettség teljesítése a lap azonnali betiltásával járna.

⁵²Nem történt meg még Magyarország történetében, hogy egy prímás új katolikus pártot alapított volna, ahelyett hogy fenntartaná a létező pártok közti egyensúlyt. Bíboros úr őminenciája⁵³ kivételt képez, ily módon egy olyan politikuscsoporthoz kötődik, akik az ország antiszociális oldalát képviselik évtizedek óta. Ez a hibás hozzáállás a munkásság szemében általában az Egyház presztízsének kifejezett csökkenésével jár.

A helyzet egyre súlyosabb, ugyanis a bíboros irgalom nélkül elfojt minden más kezdeményezést a katolikus oldalon. A bíboros türelmetlensége jelleméből fakad.

48 Lapszálen ceruzával való megjelölés kezdete.

49 Lapszálen ceruzával való megjelölés vége.

50 Lapszálen ceruzával való megjelölés kezdete.

51 Lapszálen ceruzával való megjelölés vége.

52 Lapszálen ceruzával való megjelölés kezdete.

53 Lapszálen ceruzával való megjelölés vége.

Dr. *Czapik* Gyula egri érsek Budapestről való indulásom előtt néhány nappal „prepotenciás mániával” jellemezte. *Mihalovics* Zsigmond, az Actio Catholica igazgatója, megbélyegezte őt azzal, hogy a bíboros szervilitást kíván meg munkatársaitól. Dr. *Drahoš* János, a saját helynöke hasonló módon fejezte ki véleményét a bíborosról.

A bíboros prímás maga akar vezetni minden egyházi szervezetet, s nem mulasztja el megbélyegezni azokat, akik nem akarják magukat vakon alávetni [az ő akaratának]. Így például igen kemény levelekkel akadályozza *Varga* Béla plébános munkáját, aki a Kisgazdapárt és a Parlament elnöke, bár az említett monsignore jószándékkal megtesz mindent, ami módjában áll, hogy mentse, ami menthető a dühöngő viharban. A bíboros meg akarja semmisíteni a KALOT mozgalmát is, mert az másodlagos dolgokban elvetette az intranzigencia politikájának az elvét. A bíboros — hamis feltevések alapján — kapcsolatba hozta a KALOT-ot egy korábban ismeretlen mozgalommal, továbbá elítéli a közeledést az ifjúsági mozgalmak központi szervezetéhez (MIOT), bár ezt teljes mértékben helyeselte a jezsuita és a domonkos tartományfőnök, valamint a püspökök többsége is. Anélkül, hogy tájékozódott volna az indokok felől, védekezés nem adva lehetőséget, körlevelet adott ki, amely e szavakkal kezdődik: „a KALOT mozgalom kizárta magát a katolikus vonalból...”, és meghirdette, hogy ezután megvonja támogatását a mozgalomtól.⁵⁴ Meg kell azonban jegyezni, hogy a püspökök nem értenek egyet vele, kivéve a váci püspököt (*Pétery* József)*,⁵⁵ aki 1944. szeptember elején, amikor az oroszok már több helyen a magyar határokon belül voltak, azt mondta: „Áruló az, aki azt állítja, hogy a németek elveszítik ezt a háborút.” A többi püspök titokban biztosította a mozgalom vezetőit változatlan jóakarataról, megengedve, hogy egyházmegyéjükben tovább működjenek. Egyébként a bíboros úr őminenciája június közepén még arra akarta rábíni a püspököket, hogy egy mellette szóló „hűségnyilatkozatot” adjanak ki, de ők ezt nem tették meg. Egyikük így indokolta meg magatartását: egy ilyen lépés azt bizonyítaná, hogy a püspökök nincsenek vele, és ez csökkentené a bíboros tekintélyét. *Mihalovics* Zsigmond prelátus azt mondta: olykor az az érzésem, hogy egy dilettánsnak vagyunk kiszolgáltatva.

A bíboros nyilatkozatot adott ki a – katolikus irányultságú – Demokrata Néppárttól, melyben azt állítja, hogy ennek a pártnak nincs köze a katolicizmushoz; mert a pártvezető laikus, nehezen befolyásolható [?]. Őminenciája például botrányokat keres a rettenthetetlen *Barankovics* István házaselete körül. A bíboros által elrendelt kivizsgálás, amelyre budapesti helynöke révén adott utasítást, sokak tudomására jutott és nagy botrányt okozott.

Bíboros úr őminenciája leghűségesebb embereit, akik az Egyházért harcolnak, önfeladásra kényszeríti, mert ejti mindazokat, akik nem követik az ő szembehelyezkedő vonalát; lerombolja az Egyház külső oszlopait. Elítéli mások eltérő politikáját,

54 Lapszálen ceruzával való megjelölés kezdete.

55 Lapszálen ceruzával való megjelölés vége.

méltatlannak és hűtlennek nyilvánítja őket. Ezzel a bíboros hatalmának határait feszegeti:⁵⁶ ő maga személyesen választhatja ugyan a vértanúság útját, de nem ránthatja magával az egész nemzetet.⁵⁷ Mi fog történni, ha a „nagy változás” nem történik meg „néhány hónapon” belül, hanem mondjuk négy, vagy öt évig kell rá várni? A kettős taktika inkább vezetne sikerhez, különösen, ha hosszú harcról van szó.

Ilyen előzmények után nem csoda, ha igen előnytelen az angolszászok véleménye a hivatalos magyar katolikus politikáról; előttem szigorúan megkritizálták ezt a me-revséget.

Az eredmények

A bíboros primás merev magatartása az oroszokkal szemben nagy lelkesedést vált ki a nép tömegeiben őminenciájának személye iránt. A tömegek azonban ösztönösen érzik, hogy ez a taktika csak akkor igazolódik be, ha annak bizonyosságára alapoz, hogy az elővételezett változás küszöbön áll. Gyakran mondják, hogy bíboros úr őminenciája egészen biztosan kapott szavatolt információkat az angolszászoktól arról, hogy hamarosan megindulnak. Ezzel a legendával nyugtatják meg magukat, de az okosabbak tudatában vannak annak, hogy ez a taktika abszolút és biztos bizonyítékok híján teljességgel megalapozatlan, ezért szükségszerűen tragédiához fog vezetni. A hamis remény erősödése egyedül a bíboros primás szavai által keltett hiú ábrándnak köszönhető, és ő lesz a felelős a történelem előtt a néplélek irracionális megnyilvánulásaiért. A következmények akkor lesznek nyilvánvalók, ha az illúziókat a letargia követi majd.

Maga a bíboros teljes mértékben optimista álmai bűvöletében él: így például igen szigorúan megfeddte az *Új Ember* hetilap szerkesztőjét az „Illúziók nélkül” című vezércikkért,⁵⁸ amelyben az olvasók figyelmét a valóságos helyzetre hívta fel.

Sokkal közvetlenebb és nem kevésbé súlyos egy másik következmény: az a tény, hogy számos pap az oroszok ellen szól szentbeszédeiben. Dr. Bárdos,* a hitoktatók főfelügyelője, több alkalommal panaszkodott, hogy a papok gyakran oktalan módon nyilatkoznak meg. Sok az igazság az egyetemisták által szervezett összeesküvésekben is. Pszichológiailag érthető, hogy a nagy változásba vetett remény, amelyet az ellenálló politikai vonal tart életben, a tömegszenvedélyt több esetben fanatikus cselekményekre ragadtatja. Sok katolikusnak, akik értesültek a legújabb eseményekről, az a véleménye, hogy az utóbbi idők történései, a legfrissebb és részben súlyos összeesküvések sajnálatosak és az oppozíciós politika számlájára írhatók. Egy tipikus eset:

56 Lapszálen ceruzával való megjelölés kezdete.

57 Lapszálen ceruzával való megjelölés vége.

58 *Új Ember*, 1946. május 19. II. évf. 20. szám, vezércikk. [A szerk.]

Budapestről való elutazásom előtt néhány nappal jött hozzám egy hittanár, hogy tanácsot kérjen: gimnáziumi tanulók egy csoportjáról van szó (60 fő), akik föl vannak fegyverkezve és mindenre elszántak, s magukat őminenciája rendelkezésére akarják bocsátani.

A dolgok ilyen állása láttán a katolikusok egyre inkább két táborra oszlanak. A KALOT mozgalma az első napoktól kezdve nem engedett az oppozíciós politikának. Ezért számos katolikus vádolta őket. Utóbb csökkent a lelkesedés a bíboros prímás iránt, mert a tájékozottabbak tudják, hogy a felszabadító háború a valószínűtlen lehetőségek kódéba vész; itt maradnak viszont az oroszok, és az életet kell menteni. Növekszik tehát azok száma, akik egyre világosabban látják, hogy az energiák haszontalanul fecsérlődnek el az egyenlőtlen harcban; és a katolikus értékek, mint a mi mozgalmaink is, kikerülhetetlenül az ellenálló politika áldozataivá válnak. És mivel maga a bíboros úr őminenciája zavarja meg a katolikus erőket, akik nem tudnak egységesen beállni az ő személye mögé, megkezdődött a viszály a katolikusok között.⁵⁹Ez a harc, a KALOT miatt, különösen a Jézus Társasága ellen irányul.⁶⁰A bíboros követői áruállással vádolják a jezsuitákat. Bíboros úr őminenciája P. Borbély Istvánhoz, a rend tartományfőnökéhez fordult, hogy igazolja szempontjait. P. Borbély akkor egy hosszú, teológiai érvekkel megtámasztott levélben kifejtette azokat a feltételeket, amelyek közepette a „modus vivendi” erkölcsileg megengedhető, és kimutatta, hogy ezek a feltételek napjainkban fennállnak.⁶¹Bíboros úr őminenciája azzal vádolja a jezsuitákat és a KALOT mozgalmat, hogy megtörték az egységet. Ők azt válszolgják, hogy az egység nem jelent uniformitást, az egyetértés és a harmónia lehetséges volna kettős taktika esetén is; egyébként pedig a téves kiindulási alapokon nyugvó egység kevésbé vonzó, mint annak ellentéte.

A bíboros taktikájának még súlyosabb következménye a világi politika összekeverése a katolikus üggyel.⁶²A bíboros, templomi szentbeszédeiben, ismételten visszatér a dinasztia és az államforma kérdéseire, és katolikus szempontból egyetlen megoldásként állítja be a sajátját.⁶³Ismeretes, hogy a bíboros teljes bizalmába fogadta a legitimistákat, akik az ő leggyakoribb vendégei. Titokban üzent például Pallavicini György* őgrófnak Párizsba, hogy továbbítsa hűségnyilatkozatát a trónörökösnek, és hogy várja az ő utasításait. A politikai rendőrség ezt követően, visszatérése után néhány nappal, letartóztatta az őgrófot, és azóta semmit sem lehet tudni róla. Nagyon valószínű, hogy az őgróf kegyetlen kínzás után mindent bevallott. A bíboros maga-

59 Lapszálen ceruzával való megjelölés kezdete.

60 Lapszálen ceruzával való megjelölés vége.

61 Nagy itt bővebben írja körül P. Borbély István tartományfőnök igazoló levelét Mindszentyhez, mint naplójában, lásd: *Nagy Töhötöm: Napló 1945–46. i. m. 125. old.* Bejegyzés 1946. július 1-jén.

62 Lapszálen ceruzával való megjelölés kezdete.

63 Lapszálen ceruzával való megjelölés vége.

tartása miatt az Egyház bizonyos köztéri megnyilvánulásait, mint például a körmeneteket, az oroszok teljes gyanakvással kezelik; ezeket politikai megnyilvánulásként fogják fel, és le is tiltják. ⁶⁴A magyar katolicizmus szívesen elviseli a vértanúságot a hitigazságok megvallásáért és az Egyház szabadságáért, de nem a Habsburg-házért, sem pedig egyes társadalmi csoportok privilégiumainak visszaállításáért. Kétségen kívül áll, hogy az Egyházat most ilyen indokkal szorongatják. ⁶⁵

Öminenciája, Magyarország Prímása előnyt ad az oroszoknak, ugyanis támadási felületet kínált az ellenfélnek részben a mereven szembenálló politikájával, részben azáltal, hogy a világi [politikai] kérdéseket egyházi kérdések szintjére emelte föl. Ismeretes a szovjet rezsimről, hogy teljes beállítottsága antiklerikális, de azt is tudjuk, hogy számtalan alkalommal úgy nyilatkoztak, hogy nem akarják bántani az Egyházat. ⁶⁶Ezért egy megértőbb klerikális politika esetén az oroszok arra kényszerültek volna, hogy ígéreteik nagy részét betartsák, vagy pedig nyílt törésre [szószegésre] került volna sor. Így azonban látszólag jogos támadásba lendülhetnek. Pedig Magyarországon már addig a pontig jutottunk, hogy számos esetben az oroszoknál találtunk védelmet valódi ellenfeleinkkel, a magyar kommunistákkal szemben, akik felül akarták múlni mestereiket. Például az oroszok szabadon engedtek majd 100 katolikus papot, akiket a kommunisták az első nagy [egyházellenes] támadáskor fogságba vetettek, és ők maguk állították le azt a lejárató kampányt, amit annak idején a kommunista sajtó indított egyes katolikus egyesületek ellen (amilyen a KALOT is). Ám most maguk az oroszok kezdeményezték a támadást. Az elmúlt két hét folyamán ők börtönöztek be több mint 110 papot, mert – mint kijelentették – elégük volt a bíbor palástja alá rejtőző reakció végletes megnyilatkozásaiból. A munkahelyről való tömeges elbocsátásokat (a B-listás rendelet) is erőteljesen kihasználják öminenciája személye ellen. Nyílt és titkos rendelkezéseket hoztak, hogy bocsássák el a volt nyilasokkal együtt azokat is, akik kifejezték lelkesedésüket a prímás személye iránt. Az ily módon üldözött hívek nagy része örömmel hagyja ott az állását, mert bizakodik a bíboros úr öminenciájának taktikájában, és arra számít, hogy néhány hónap múlva, a nagy fordulat után, majd dicsőségben újra elfoglalhatja elhagyott állását, sőt, még sokkal előnyösebb posztot is kap. Mi történik azonban, ha ez a fordulat elmarad, és ők kenyér nélkül maradnak? Ma ezek az emberek megerősödtek hitükben a túlzott reménykedés miatt, és tele vannak lelkesedéssel Egyházuk iránt, de ugyanazok az emberek idővel, a keserű csalódás után, elveszíthetik hitüket, és az Egyház iránt érzett lelkesedésük könnyen átválthat ellenkező szélsőségbe.

⁶⁴ Lapszálen ceruzával való megjelölés kezdete.

⁶⁵ Lapszálen ceruzával való megjelölés vége.

⁶⁶ Két felkiáltó- és kérdőjel a lapszálen.

⁶⁷Végső soron a budapesti nunciatúra ügye is e merev szembenállás miatt feneklett meg. Amikor május vége felé Budapestre érkeztem és érdeklődtem, hogy áll a nunciatúra ügye,⁶⁸ azt láttam, hogy ezt az ügyet teljesen mellőzik, senki sem foglalkozik vele, és senki sem akarja ezt a kérdést életben tartani. A merev szembenállás politikájának a nunciatúra visszatérése nem lenne előnyös, mert az már a modus vivendi egyik megnyilvánulása lenne.

Amikor a magam részéről, kapcsolataim révén, az oroszoknál a nunciatúra visszállítását sürgettem, ők úgy válaszoltak, hogy megkérdezték: hogyan akarna visszatérni a nunciatúra, amikor a magyar katolicizmus hivatalosan mereven ellenséges a szovjet rezsimmel szemben? ⁶⁹Értesülésem szerint az oroszoknál az a vélemény alakult ki, hogy a magyarországi Egyház vonalvezetése pontosan Róma hivatalos álláspontját fejezi ki, mert Magyarországon találkoztak először egy teljesen kialakult, jól szervezett katolikus egyházzal.⁷⁰

A „modus vivendi” taktikája

Egy ilyen szövevényes harcban, amelyben az ellenfél is különböző módokon támadható és ellensúlyozható, hiba lenne csak egyetlen kártyával játszani és a tárgyalás politikáját nem megkísérelni. Manapság különösen is érvényes a mondás: könnyebb hősnek lenni, mint bölcsnek. A modus vivendi jelentése azt a bölcsességet szeretné megvalósítani, amiről az evangélium is szól a királyról szóló példabeszédben, aki felismeri, hogy tízezer harcost számláló seregével nem szállhat szembe azzal, akinek hússzezer van, s ezért békét kér. A modus vivendi éppen ez: békét kérni. Nem barátkozás, nem az alapelvek megtagadása, nem magunk alárendelése, de nem is szurkálása annak a fenevadnak, amellyel egy ketrecbe vagyunk összezárva. A történelem a magyar katolicizmust új tény elé állította, és most minden eszközt meg kell ragadnunk, nem csak egyet, hogy a lehető legtöbb értéket megmentsük.⁷¹ Az alkalmas eszközök egyike az időnyerés. A modus vivendivel legalább ezt el lehetne érni. Elismerjük, hogy a szovjet rendszer lassanként likvidálni akarja a katolicizmust, de abszolút biztos, hogy még nem most és nem azonnal akarja, sőt vannak olyan komolyan veendő jelek, amelyek arra utalnak, hogy közeledni akarnak az Egyházhoz. A modus vivendi az esetleges teljes szakítás minden felelősségét a szovjet kormányra hárítaná át. Így nem mondhatja el a jövőben, hogy az Egyház provokálta ki az elszítetelődést. A modus vivendi rendszerével a vallási toleranciát, amelyet jelenleg a szov-

67 Lapszálen ceruzával való megjelölés kezdete.

68 Lapszálen ceruzával való megjelölés vége.

69 Lapszálen ceruzával való megjelölés kezdete.

70 Lapszálen ceruzával való megjelölés vége.

71 Lapszálen ceruzával való megjelölés.

jet kormánynál meg lehet figyelni, hosszabb időre ki lehetne terjeszteni, és eközben sok minden történhet, közöttük a szovjet rezsim teljes belső átalakulása is. Erre a téziszre építik az angolszászok is egész politikájukat.

Azok, akik életlehetőséget akarnak teremteni (*modus vivendi*), azért teszik, mert a maguk részéről készek ugyan a vértanúságra is, de meg akarják óvni a vértanúságtól a nemzetet, és minden lehető eszközzel biztosítani szeretnék az Egyház zavartalan működését. A halálos ítélettel szemben mindig előnyben kell részesíteni az életfogytiglant. Az elsőre a szovjet rendszer minden órában kész, ha vele szemben neki nem tetsző politikát folytatnak és még a vele való tárgyalást is mereven tiltják, amint jelenleg bíboros úr ő Eminenciája teszi. Az életfogytig tartó börtön legalább időnyerést jelent, és ezen idő alatt sok minden változhat. Egyébként a *modus vivendi* nem jelentené az életfogytiglani büntetést sem, csak tárgyalásokat bizonyos másodlagos kérdésekben, amelyek nem érintenék a lényegét. A merev ellenállás politikájával az Egyház biztosan veszít, míg a *modus vivendi* módszerével talán nem. És ezért a „talán”-ért érdemes mindent megpróbálni. Ma nem az a bölcs, aki haragot tart az oroszokkal, az ilyen ember legeljebb egy időre nemzeti hőssé válhat, hanem az a bölcs, aki meg tudja nyerni az oroszokat saját ügyének. És ezt csak azzal a feltétellel lehet elérni, ha a vezetőkben a híres magyar büszkeség mellett megvan a komoly katolikus aszketizmus is.

A KALOT kiváltotta a magyar zsidó kommunisták őszinte irigységét – akik sokkal inkább, mint az oroszok, az igazán veszélyes ellenségek –, mert egyrészt az oroszokkal való kapcsolatok révén, az ő ellenükben, a KALOT-nak sikerült biztosítani saját fennmaradását, másrészt pedig gyengíti az ő idáig monopolizált kapcsolataikat ugyanazon oroszokkal. Ezért a KALOT mozgalom egy ideje a magyar kommunisták folyamatos célpontja, mert presztízsüket rombolja az oroszok előtt.

A *modus vivendi* követői számára is könnyebb lett volna, és a szenvedélyeiben túlhevített közvélemény előtt dicsőségesebb is, ha haragban maradnak az oroszokkal, ha mereven szembeszállnak velük, de ez esetben már régen feloszlatták volna az ország legfontosabb katolikus mozgalmát – és nem hihető, hogy ezt katolikus részről bárki előnyösnek tekintené. Komoly érvek alapján azt lehet állítani, hogy a szovjetekben föl lehet fedezni egy olyan szándékot, hogy a nemrég megszállt területeken kirakatpolitikát folytassanak. Nyugat felé szeretnék kimutatni nagy türelmüket és azt a szabadságot, amivel engedélyezik a természetes erők spontán fejlődésének kibontakozását.⁷² Egy zseniális és ügyes politikával a szovjeteknek ezt a szándékát el lehetne mélyíteni és előnyösen lehetne használni nem csupán a magyar katolicizmus javára, hanem gyümölcsöztetni lehetne az egyetemes Egyház problémáival kapcsolatban is. Az első feltétel azonban az, hogy szóba álljunk velük, még akkor is, ha ez megalázkodást jelent. A szovjeteknek tetszene ez a politika, mert ez számukra is előnyös lenne, és közben a magyar katolicizmus

72 Két kérdőjel a lapszálon ceruzával.

túl tudná élni a legkritikusabb idöket, és össze tudná szedni az erejét. Igazán konstruktív munkára teljesen alkalmatlan a merev szembenállás taktikája. Ez egy nagy negatívumot eredményezne, a teljes törést készítené elő. Nincs más lehetőség, mint a modus vivendi keresése. A teljes semlegességet csak ott lehet gyakorolni, ahol kellő térbeli távolságban vagyunk: ez esetben nem kell egyik módszerhez sem folyamodni. Azok, akik az orosz tenger közepén élnek, vagy törekednek a modus vivendire, vagy elpusztulnak.

Miben áll ez a modus vivendi? Maga a név azt jelenti, hogy itt nincs szó egységről, sem az elvek földadásáról, sem pedig barátkozásról, mert akkor nem kellene keresni a modus vivendit, hanem egyszerűen együtt menetelni az oroszokkal az új utakon. A kompromisszumos politika lényege nem az, hogy eladjuk magunkat, hanem hogy nem hagyunk szabad területet a támadásoknak. És éppen ez a jelentése a nemzeti politika kérdéskörében a „tolerált közelség”-nek.⁷³ Az oroszokkal egyezkedve nagyobb a valószínűsége annak, hogy részesülünk a mindig fölemlegetett demokráciában és szabadságban, és kétségkívül többet kapunk, mint ha deklarált ellenségnek tekintenének. A két felfogás között az elvi ellentét legmélyebb pontja éppen ez: a hajlíthatatlanság [elvének] követői azt mondják: vagy a teljes szabadság, vagy a folyamatos harc; a modus vivendi követői viszont azt gondolják, hogy a folyamatos harccal elvesztjük azt a keveset is, ami még megmaradt nekünk.⁷⁴ Mialatt tárgyalunk, kiterjeszthetjük szabad mozgásterünket, azután majd meglátjuk, hogy sikerül-e új területeket visszaszerezni, vagy pedig alapelveink védelmében végső harcot kell-e vívni.

⁷⁵Az egyházpolitika viszonylatában a modus vivendi a lényeg teljes megőrzését jelenti. Ezért a lényegért egyébként mindig készek vagyunk meghalni. A modus vivendi azonban jelenti például a nunciatúra visszatérését is, ami egy merev ellenzéki politika esetében lehetetlen volna.

Az akciót, a cselekvést tekintve az ilyen modus vivendi jelenti egyrészt a katolikus vezetők valamely kapcsolattartását a kommunistákkal,⁷⁶ egy jól értelmezhető közös nyilatkozat aláírását, másrésztől ugyanakkor, például a KALOT esetében, jelenti ennek a mozgalomnak a fennmaradását, amit az oroszokon kívül senki más nem biztosíthat. A mérleg egyik sepenyőjében jelentéktelen kérdésekben tett engedmények és közösen folytatott tárgyalások vannak, a másik sepenyőben viszont több mint négyszáz ifjúsági misszió, amelyeket ebben az évben tartottunk, 26 ifjúsági zarándoklat Magyarország fő szentélyeibe, amelyeken tízezzrel vettek részt a falusi fiatalok, és leginkább a június 10-én Budapesten tartott impozáns KALOT-kongresszus, amelyen 1500 falu küldöttei vettek részt páratlan fegyelmezettséggel; egy olyan kongresszus, amelyet a magyar közvélemény a magyar katolicizmus legfontosabb megnyilván-

73 Lapszálen ceruzával való megjelölés kezdete.

74 Lapszálen ceruzával való megjelölés vége.

75 A bekezdés ceruzával megjelölve a lapszálen.

76 Lapszálen ceruzával való megjelölés vége.

nulásának tart az orosz megszállás óta. Az akció, a mozgalom továbbra is működhet, folytathatja gyűléseinek hosszú sorát, falusi fiataljai összegyűlhetnek és felkészülhetnek az ősszel nyíló hat vagy hét népfőiskolán tartandó tanfolyamokra. Mindezt elérte a mozgalom az alapelvek feladása nélkül, csupán azáltal, hogy leültünk az oroszokkal a tárgyalóasztalhoz. És ha most a KALOT-ot fel is oszlatnák, az elmúlt másfél esztendőn át végzett intenzív munka oly mértékben felébresztette az agrárfíjúságot, hogy nem fog elszunnyadni a következő években sem. Már csak ezért is érdemes volt leülni a tárgyalóasztalhoz.

Végezetül a KALOT vezetősége azért is érzi indíttatva magát a *modus vivendi* keresésére, mert látja az Egyház nagy lehetőségeit a Kelet-Európában folytatandó missziós munka ígéretes új területeinek megnyitására, és úgy gondolja, hogy az egyháztörténet második legnagyobb missziós vállalkozásában talán⁷⁷ meg lehetne őrizni a kicsi, de mélyen vallásos magyar nép számára azt a fontos szerepet, hogy az ortodox tengerben az előőrs ékje legyen. Ennek a világtörténelmi jelentőségű nagy munkának már látszanak az első jelei, megtörténtek az előkészítő stratégiai mozdulatok, és ebben a KALOT-nak is megvan a maga küldetése: a terep előkészítése; és tudjuk, mi következik ebből, ha majd a következő lépéseknek jön el az ideje. Magyarország kulcshelyzete a magyar egyház zseniális és egyenes vonalú politikai vezetésével teljes mértékben kifejeződhetne, és a kiválóan szervezett magyar katolicizmus révén számos érdekes kísérletet lehetne megkezdni, amelyek talán meglepő eredménnyel járhatnának az ortodox orosz nép felé, hiszen az már életszerű kapcsolatban van a magyar néppel, és nyilvánvaló jeleit adja belső nagy fejlődésének és átalakulásának. A „*modus vivendi*” kifejezés másképp hangzik az előtt, aki apostoli lelkülettel eltelve szemléli, és másként annak, aki csak az agrárreform kérdésének, a méltóságban való elszigetelődésnek és az intézményeknek a szemüvegén keresztül tekint rá.

Magyarországon ma teljes a kaosz. A katolicizmus két belső irányzatának katasztrofális harcában kifejeződő belső viszály teljes válsághoz vezetett, és ugyanakkor a szovjetek is megkezdtek, a reakció likvidálásával együtt, az Egyház elnyomását. A segítség [most még] nem érkezne későn, ezért teljes alázattal kérjük az Apostoli Szentshékét, hogy adjon útmutatást, mi legyen a magatartásunk az oroszokkal kapcsolatban, mert Róma tekintélye az egyetlen, amely békét teremthet.

Róma, 1946. július 31.

P. Nagy Töhötöm SJ. [s. k.]

Mellékletek:

4 fényképfelvétel a 21–22. lapokon (ff. 44–45.)

A „KALOT” 1946. június 10-én tartott kongresszusa.

1500 falu delegáltjai

77 Lapszálen ceruzával való megjelölés.

8

Nagy Töhötöm SJ
Jelentés Ostjukin úrral, az NKVD közép-európai vezetőjével
folytatott beszélgetéséről

Budapest, 1946. május 25. – Átadva: 1946. augusztus 2-án

OSzK Kézirattár, P. Nagy Töhötöm SJ hagyatéka, 216/76, ff. 1-6. (eredeti kézirat)

Olasz fordítás: ASRS AA.EE.SS. Scatola Bianca, Pio XII, N. 1.

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 [fénymásolat]

Megjelent in: *Nagy Töhötöm*: Napló 1945–46, Függelék, 256–259.

[JTMRL példányon kézírással:] *P. Nagy* 27.8.46.

Balogh Margit átírásában és jegyzeteivel:

Ostjukin úr, aki a GPU jogutódjának, a szovjet NKVD-nek közép-európai feje,⁷⁸ 1946. május 25-én fogadott. 45 év körüli ember, igen élénk és komoly tehetség benyomását keltette. Nagy Ferenc miniszterelnök azt mondta nekem Ostjukinról, hogy ő ma Közép-Európában a legnagyobb úr, mert még az orosz tiszteket és követeket is ő ellenőrzi.

Előadtam, hogy Vorosilov marsall környezetéhez tartozó több jelentős orosz tiszttalátására, akik a Szovjetnek a Vatikánnal szembeni jóindulatáról biztosítottak, kiutaztam Rómába és illetékes helyen jelentést tettem. A választ most hozom, amely szerint a maga részéről a Szentszék készen áll a kapcsolatok felvételére, ha ezt szovjet részről hivatalosan is kéri.

Ostjukin: Csodálkozom azon, hogy a Szentszék hajlandó volna velünk szóba állni, amikor a pápa Őszentsége oly élesen szovjetellenes.

P. Nagy: Ez a megállapítás tévedésen alapszik, mert Őszentsége sohasem nyilatkozott a Szovjet ellen.

Ostjukin: Annál többet támad bennünket az Osservatore Romano.

P. Nagy: Ellenkezőleg, az Osservatore Romano védekezik az Önök sorozatos és állandó támadásai ellen, s talán csak nem azt óhajtják Önök, hogy a Szentszék minden támadást szó nélkül eltűrjön.

78 P. Nagy Töhötöm következetesen másképp írja át a szovjet tiszttalát nevét. Helyesen: Borisz Pavlovics Oszokin, aki a Szövetséges Ellenőrző Bizottság helyettes politikai tanácsadója megbízottja volt. Befolyásos posztjának minősül, ugyanis a politikai tanácsos hatáskörébe tartozott számos, a SZEK működésével kapcsolatos kérdés, pártpolitikussal való kapcsolattartás, az új hatalmi szervek újjászervezésének ellenőrzése stb. Tapasztalataikról kötelesek voltak tájékoztatást adni a Külügyi Népbiztosságnak (Külügyminisztériumnak) és a SZEK szovjet részlegének. (A szovjet állambiztonság Magyarországra rendelt első emberét Mihail Bjelkinnek hívták.)

Ostjukin: Őszentsége a náciakat soha nem ítélte el s ezzel a hallgatással hívők milliói előtt igazolta őket.

P. Nagy: Nem kellett elítélni a náciakat, mert a „Mit brennender Sorge” körlevél⁷⁹ már elítélte őket, különben az is elég súlyos elítélés volt, hogy Őszentsége nem hirdette meg a keresztes hadjáratot a Szovjet ellen, holott Őt erre sokan valósággal erőszakolták.

Ostjukin: Mindszenty hercegprímás viselkedése egészen mást mond. Ön nem hivatalos ember, számunkra az egyházat hivatalosan Mindszenty Őeminenciája képviseli, Ő pedig a legteljesebb ellenségeskedést mutatja.

P. Nagy: Őszentsége egy ország hercegprímását politikai kérdésekben nem befolyásolja, Mindszenty bíboros úr pedig maga is hangoztatja, hogy ő mint az ország első zászlósura beszél.

Ostjukin: Mi csak azt tudjuk, hogy az egyházban óriási a belső fegyelem, Mindszenty Őeminenciája pedig már kétszer volt Rómában, tehát az ő viselkedését méltán tekintjük hivatalos római véleménynek, különben Róma az ellenkezőjét parancsolta volna rá.

P. Nagy: Ismét hangsúlyozom, hogy a Szentszék egy bíboros politikai felfogását nem szokta meghatározni.

Ostjukin: És ahhoz mit szól Ön, hogy ha majd a Vatikán és Moszkva megegyezik és a Vatikánban megjelenik az első szovjet követ, akkor majd Mindszenty kardinális meg fogja támadni emiatt a Szentszékét, mert ő maga ennyire elítéli azokat, akik velünk szóba állnak. Ez esetben sem fog a Szentszék neki utasításokat és figyelmeztetést adni? És ha ez esetben adna, miért nem ad most?

P. Nagy: Ex absurdis absurda sequuntur!⁸⁰ Őeminenciája soha a Szentszékét meg támadni nem fogja.

Ostjukin: Így válaszol egy ravasz jezsuita. Majd Ostjukin így folytatta: pedig mi értékeljük az egyházak munkáját. Önnek tudnia kell, hogy a szovjet újabban anyagiakkal is mennyire támogatja az orthodox egyházat és teljes szabadságot enged neki.

P. Nagy: Sőt a Szovjetnek vallási politikája újabban valóságos missziós jellegű, amennyiben rövid idő alatt az egész ukrán egyesült görögöket erőszakkal visszavitte az orthodoxiába s ebben nem kisebb elődökkel dicsekedhetik, mint Nagy Károly és Szent István magyar király, akiket pedig éppen Önök ítéltek el állítólagos erőszakos térítéseikért.

79 XI. Pius pápa 1937. március 14-én kelt német nyelvű enciklikájában elítélte a német kormány katolikusellenességét, az 1933-ban kötött konkordátum megszegését, a nemzetiszocialista (náci) újpogányságot, és egyértelművé tette, hogy a katolikus egyház tanításával élesen szemben áll az emberek közötti bárminemű, így különösen a faji alapú különbségtétel.

80 Abszurd (állításokból) abszurd (állítások vagy dolgok) következnek. (Latin)

Ostjukin erre igen nagyot kacagott s azt mondotta, hogy van benne valami igaz.

P. Nagy: Ha Önök újabban valóságos vallási politikát folytatnak, miért nem engedik vissza Budapestre a kiüldözött nunciatúrát?

Ostjukin: Először győződjünk meg arról, hogy a Szentszék nem kifejezetten ellenségünk, aki folyton csak támad bennünket, aztán a magyar kormány kérje hivatalosan az Ellenőrző Bizottságtól s az majd beleegyezését adja.

P. Nagy: Ismét tiltakozom az ellen, hogy a Hercegprímás úr viselkedését a Szent-szék számlájára írják. A Szentszék érzelmeit én jól ismerem s így tanúja vagyok annak, hogy hajlandó Önökkel tárgyalásokat kezdeni, ha Önök hasonló jóindulatot mutatnak.

Ostjukin ezek után is fenntartva állítását, más témára tért át. Kifejtette, hogy a jezsuiták voltak mindig azok, akik az új időkhöz legelőbb alkalmazkodtak, ezért nem tartják véletlennek, hogy most is egy jezsuita utazgat Róma és Budapest között. Személyemre vonatkozóan azt is mondta még, hogy jól ismernek abból az időből, amikor a tűzvonalon keresztül a náciktól hozzájuk szöktem át és Malinovszky⁸² főhadiszállásán voltam vendég néhány hétig. Végezetül azzal bocsájtott el, hogy mindazt, amit előadtam, felterjeszti Moszkvába s a választ majd tudatja velem.

Másnap egy bizalmas emberem, aki az oroszokkal nagyon jóban van, felkeresett és elmondotta, hogy volt ma Ostjukinnál, aki nagyon dicsért engem s kérte őt, hogy mondja meg nekem, hogy semmiféle szereplést ne vállaljak, sehol beszédet ne tartsak és csak üljek nyugodtan. Bizalmas emberem szerint az oroszok örülnek annak, hogy van egy ember, aki közvetíthet köztük és a Szentszék között s ezért szeretnék ezt az embert tisztán megőrizni minden más dologtól, hogy alkalmas pillanatban igénybe vehessék. Ezért nem akarják, hogy bármi másban szerepeljek s így esetleg kompromittáljam magamat. Nem is tartottam beszédet a KALOT június 10. nagygyűlésén,⁸² pedig igen jó lett volna. Bizalmas emberem szerint a Szovjet is akar kapcsolatokat a Szentszékkal, de ezt, mint nagy ütőkártyát későbbi időre – talán a békekötés végére – halasztja.

Véleményem szerint a Szovjet bizonyos kedvező látszatok miatt valóban akar kapcsolatokat a Szentszékkal és a vallás üldözését sem akarja most elkezdni. Végző céljai igaz nem kedvezőek az egyházra nézve, sőt ellenségesek, azonban közben teljesen kibontakozhatnak a Szovjet belső fejlődése, amely a világhatalmat nem bolsevik,

81 Helyesen: Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics (1898–1967): a II. világháború legismertebb szovjet katonai parancsnoka, a 2. Ukrán Front az ő vezetése alatt vívta meg Budapest ostromát.

82 A Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT) tízéves fennállásának ünnepe azért vált rendkívülivé, mert azon a Magyar Ifjúság Országos Tanácsába (MIOT) tömörült ifjúsági szervezetek, köztük baloldaliak is, illetve egy szovjet Komszomol-delegáció is képviseltette magát.

hanem pánszláv alapon akarja megszilárdítani. Ez utóbbi eset az egyház számára kedvező fordulatot jelentene, ha az egyház most kedvező arcot mutat felénk, ez elősegítheti belső fejlődésüket.

Budapestről való elutazásom előtt néhány nappal az éppen ott idéző moszkvai ifjúsági delegáció részéről meghívást kaptam Moszkvába, mint a majd kiküldendő magyar delegáció egyik tagja, aki a katolikus ifjúsági mozgalmakat fogja képviselni. Igen jó lenne, ha ehhez a kiutazásomhoz nem hivatalos formában a Szentszék is hozzájárulna, mert talán valamilyen kedvező tárgyalásra nyílna majd alkalom.

Ebben voltam bátor mély tisztelettel jelentésemet előterjeszteni.

Róma, 1946. augusztus 2.

P. Nagy Tőhötöm SJ [s. k.]

5. utazás

1946. október 24. – november 5. Rómába

1947. január Montevideóba

9a

Kerkai Jenő SJ – Nagy Töhötöm SJ

Vázlat és összegyűjtött anyag az Őszentsége számára megírandó jelentéshez

Budapest, 1946. október 15.

Csak magyarul: OSzK Kézirattár, P. Nagy Töhötöm SJ hagyatéka, 216/50, ff. 27-35.

[A gépelt szöveghez utólag kézzel írt megjegyzés:] *P. Kerkaival együtt állítottuk össze Budapest⁸³*

Keresztes András olvasatában:

BEVEZETÉS

**A Hercegprímás és az orosz feszült viszonya túlnő a kis magyar világon
az egyetemes egyház ügye lett, mert**

a szovjet hatalmi apparátus Magyarországon találkozik talán legvitálisabban a talponálló, megszervezett katolikus egyházzal.

A katolikus egyháznak a szovjet felé irányuló politikáját szinte kizárólag a magyar egyházpolitikával mérik fel, mert Mindszenty kétszer volt Rómában, viselkedését

83 Nagy Töhötöm későbbi, 1969-ben kelt megjegyzése a „Vázlat és összegyűjtött anyag...” című jelentéshez a *Korfordulón* c., kéziratban maradt könyve 285. és 303. oldaláról (a lapközépi oldalszámozás szerint): „Ez alkalommal is vittem magammal a jelentés igen bő vázlatát. Tulajdonképpen már csak az összefűző mondatok hiányoztak és a fordítás. Ezt a jelentést külön gonddal szintén együtt állítottuk össze P. Kerkaival. Emlékszem jól, hogy egy-egy mondatát patikamérlegen mértük le és szövegeztük meg újra többször is, ha szükség volt rá. Tudatában voltunk annak, hogy nagy tételek forognak itt kockán, és súlyos megállapítások hangzanak el benne. Lelkiismeretünk nyugodt volt. Ma végigolvasva még nyugodtabbak vagyunk, mert az idő bennünket igazolt. Annak is szántuk eredetileg, történelmi dokumentumnak, amely mentesít majd a felelősség alól, mert mi mindent megtettünk. És még egy utolsó kísérletnek, hátha Róma valahogy belátásra tudja bírni a hercegprímást, aki azokban a napokban már rátért a visszavonhatatlan, végzetes útra.”
Forrás: *Nagy Töhötöm*: *Korfordulón*. Jegyzetek Mindszenty bíboros szerepléséhez, Budapest, 1969. Kézirat. Őrzési hely: OSZK Kézirattár Nagy Töhötöm hagyatéka f. 216/185. – Lásd még a *Korfordulón* 289. (tényleges) oldalát.

nem változtatta meg, s ezért magatartását a hivatalos vatikáni állásfoglalásnak tekintik. A Prímás viselkedése és főleg környezetének kijelentései ezt súlyosan alá is támasztják. (Hivatkoznak Róma approbációjára.) E kijelentésektől függetlenül is méltán gondolják [az oroszok], hogy egy bíboros Róma szellemét képviseli.

A szovjetnek a magyar katolicizmussal való feszültsége Róma és Moszkva viszonyát terheli meg igen előnytelenül.

Ennek konzekvenciái világpolitikai vonatkozásban éreztetik káros hatásukat, mert a szovjet egyéb területeken sem tudja elfelejteni, hogy Róma vele szemben Magyarországon milyen provokatív magatartást tanúsít. Senki ugyanis nekik megmagyarázni nem tudja, hogy Mindszenty nem a Vatikán politikájának csupán egy hűséges végrehajtója. Az összes látszatok ezt valóban meg is erősítik.

TÁRGYALÁS

A PRÍMÁS POZITÍVUMAI A MAGYAR ÉLETBEN

1. A magyar önértéket ébren tartja

a) Az orosz invázió oly mélyen meggyötörte és megalázta a magyar népet, az első időkből annyi az egyéni sérelem, hogy lélektanilag szükség van egy nemzeti hősré, aki ezt a nagy ellenszenvet bátor fellépésével levezeti. Ily vonatkozásban a Prímás valósággal megmenti a nemzet önértékét és öntudatát.

b) A sok gyáva ember örül, hogy egy valaki helyette bátor, s ez elégséges, hogy lelkileg össze ne omoljon. Egy egész népben tartja így ma a Prímás a lelket.

c) És valóban, aki sokat utazik az országban és beszél minden rendű és rangú emberrel, tapasztalhatja, hogy mennyire élénken él az emberekben az a felemelő tudat, hogy van nekünk egy hős bíbornokunk. Egy összetört nemzet életében ez sokat jelent.

d) A hívek tömegei az egyházban fedezik fel a megvert élet okozta keserű lélek megszólaltatóját, s ez lelkesedő bizalomra hangolja őket a katolicizmussal szemben [sic!]

2. Megfélemlíti a magyar kommunistákat és [az] oroszokat

Az etikai alapot nélkülöző marxista ellenfél jobban respektálhat adandó alkalommal egy indulatos és erőszakos tárgyalófelet, mint olyat, aki csak az igazságot és [a] helyes mértéket keresi.

Valóban, a magyar kommunisták félnek is a Prímástól.

Egy egészséges kibontakozás számára a legnagyobb segítséget jelentené az okos, mértéket tartó, de energikus ellenállási vonal.

3. A modus vivendinek értéket és fontosságot ad

Az oroszsal életheletőséget keresők több eredményre számíthatnak, ha ugyanakkor egy kemény ellenfél csapásai teszik kellemetlenné az orosz számára a helyzetet.

A PRÍMÁS NEGATÍVUMAI A MAGYAR ÉLETBEN

1. Politikájának alapiránya

a) Nem ismeri fel a való helyzetet

aa) Nem veszi észre, hogy a belső baloldali erők megszilárdulnak. Megszálltak minden jelentős hatalmi pozíciót. A számszerű többség elvét feladták. A politikában nincsen komoly ellenfelük, mert a Kiszgazdapárt csak gyenge védekezésre van berendezkedve. A kommunista párt oldalán van a pénz, pompás szervezőkészség, hatalom, és az orosz közelsége. Az ellenük föltámadt közhangulatból nem lehet a jövő választás esélyeit megítélni, mert a gyáva magyar közhangulat az alkalmazandó terrort nem fogja elviselni.

bb) A külső nagy fordulat, az angolszász–orosz háború közelségének vak reményére építi a Prímás az egész politikáját.

Ő maga ezt bizalmas körben nyíltan meg is mondja.

Az ország egész közvéleménye, amely szinte teljesen szokatlan lelkesedéssel áll a Prímás mellett, állandóan erről a közeli háborúról sugdos. Néha valóságos háborús pszichózis önti el az országot, amely mindig valami illúzióban bízott: a német titkos fegyverekben, s azok nem jelentek meg; abban, hogy az oroszok a téli háború alatt megfagynak, mert mezítláb vannak, s az oroszok paplanruhákban, csizmában jelentek meg; bízott az egész ország a választás eredményében, és a kommunista uralom azóta növekedett; bízott a békekonferenciában, és ott nyilvánvalóvá lett, hogy senki sem törődött velünk; most bízuk az orosz kivonulásában, pedig az orosz már ráállt a béke-stílusra, és elég, ha a követ marad itt, az orosz befolyás nem lesz kisebb, mintha az egész hadsereg itt maradna; és ismét és újra bízuk a háborúban, pedig az mindig távolabbi évekre tolódik ki.

Szomorú benyomást kelt a magyar nép, amelyik nem a pozitív tettek erejével, hanem vak reménykedésekkel tartja fenn magában a lelket, és most ennek a népnek a vezére a Prímás.

cc/ A Prímás abból indul ki: az oroszoknak nem lesz szerepe a magyar élet kialakításában.

A modus vivendi hívei [viszont] abból indulnak ki: az oroszoknak szerepe lesz a magyar élet kialakításában. Minden nap újabb bizonyítékkal szolgál, hogy ez utóbbi az igaz.

A buta reménykedés megakadályoz minden pozitív lépést. Mindennek a vége: nem érdemes cselekedni, nem érdemes tárgyalni, mert hamarosan jön a nagy változás. Ezt így nyíltan kimondják.

A magyar hivatalos katolicizmus mereven szembeszáll az oroszral, hogy ezáltal megnyerje az angolszászok rokonszenvét; de ez csak rokonszenv, mint a békekonferencia mutatta; szinte semmit sem segít, ellenben az így megszerzett orosz ellenszenv szinte mindent elront. Különbösen is kétes dolog katolikus kuruckodásért a jutalmat a szabaddkőműves és bőségesen ateista angolszászoktól várni.

b) A Hercegprímás a reakció élén jár

A Prímás harca ma már politikai harc, s ennek minden kétes kimenetele visszaesik az egyházra. Politikájának legfőbb jellemzői pedig a legitimizmus, a feudális nagybirtokrendszer akarása és reformokkal szemben a legnagyobb tartózkodás.

A magyar katolicizmus a legitimizmus és a konzervatívizmus védővarává lesz a Prímás magatartása következtében. A Prímás tisztultabb reakciójából és a magyar nép romantikus, naiv lelkesedéséből a valódi és bűnös reakciók tőkét kovácsolnak a maguk számára. Ezek a nemkívánatos elemek ma mind ott sorakoznak a Prímás mögött, és kompromittálják az egyházat. Ez egészen köztudomású dolog.

Pl. a Prímás feltámasztotta a Katolikus Népszövetséget, élére azonban kizárólag legitimistákat tett, akik egészen közismertek királyhűségükről (báró Kray,* gr. Esterházy, Czettler*, Baranyai Juszti). A népszövetség országos főtitkára, Jaszovszky József* most, október első felében ezeket mondotta jóbarátjának, Kis László* egyetemi lelkésznek: Igazi alap gondolatunk az, hogy a királykérdést nem tartjuk lezártnak, és nem tudunk belenyugodni abba, hogy nincsenek nagybirtokaink. Ez a népszövetség újabban a templomokban tartja gyűléseit, ahol világi szónokok beszédeit – a magyar templomokban egészen szokatlan módon – megtapsolják (Magyarországon a templomokban sohasem tapsolnak), s így a veszélyes napi politikát végzetesen összekötik az egyházzal. A legitimista feudális gyűlések templomokban való megtartása következményeiben szinte kiszámíthatatlan. Bár nyíltan ezekről a kérdésekről nem beszélnek, de a bizalmas sugdosás a számtalan megfigyelőn keresztül feltétlenül az oroszok tudomására jut. A templomokban szokatlan taps pedig megadja a politikai gyűlésnek még a külső látszatát is.

A Népszövetségről való fenti véleményt dr. Hamvas püspöktől magától is közvetlenül hallottam.

Ilyen politikai vonalvezetés mellett a Prímás lejárta a magyar katolikus egyház szociális hitelét. A szociális katolicizmus (Quadragesimo anno) lehetősége a Prímás politikája következtében teljesen elvész. Az emberek kezdik mondogatni, hogy XI. Pius pápa még megvédte őket, da a mostani pápa a Prímás mögött áll, s nem védi őket.

c) Végzetesen összeköti a gróf[ok], a tőkés[ek] és a katolikus egyház ügyét

Erről az országban nyíltan beszélnek.

A Prímás magánérintkezéseivel, ellenállásának merevségével, politikai frakciók felé tett gesztusaival megerősíti azt, hogy a birtokukat vesztett grófokkal, a kommunistaellenes tőkésekkel egy politikai véleményen van. Így közös csatasorba került a gróf, a tőkés és a pap: a kommunista támadások és gúny és karikatúra kedvenc témája.

Itt a régi világ akarja a feudum elvesztése után politikai irányát és hatalmát a katolicizmus erőivel megszerezni és védjegyeztetni.

A magyar katolicizmus [korábban] cipelte azt a nagy terhet, hogy a feudalizmus fellegvára volt a maga közel egymillió holdjával; ma a prímási politika révén fölveszi azt a hasonlóan súlyos teherterét, hogy a nép ellenségeinek, a nagytőkéseknek és a kiváltságos osztályoknak a védőbástya lett.

A prímási politika igazi mély tragédiája ott van, hogy egy újabb évszázadra a katolicizmus Magyarországon a nép szemében az urak politikája lesz, mint ahogy eddig is végzetesen az volt. Ma a nép ezt még nem látja, mert a Prímás személyes hősiessége miatt akkora a lelkesedés, hogy a mögötte meghúzódó politikai erőket és szándékokat nem veszi észre világosan, de ha a helyzet feloldódik, és nyugodtabb körülmények köszönnek be, és a hiú remények is szertefoszlának, a kiábrándulás és csalódás elkerülhetetlen lesz. Az ellenséges propaganda sem fog késni ezt ki is használni.

d) Politikai fegyvertársait nem a pozitív elvek alapján keresi, hanem csak az orosz-ellenesség negatívumában.

Épp ezért, bár erőszakos egyéniség, politikai vonalvezetése mégis erősen bizonytalan. Amilyen kemény és makacs negatívumokban, az ellenállásban és tagadásban, olyan gyenge és bizonytalan a pozitív vonalvezetésben.

Valósággal házal egyes politikai pártoknál és frakcióknál. A kiskgazdákat például előzőleg a legsúlyosabban elítélte. Magam olvastam a Kiskgazdapárt elnökéhez írt, szinte minősíthetetlenül kemény leveleit. Az akkor felhozott vádak ma is mind állanak, és ma mégis őmelléjük állt. Papjainak pl. a máriapócsi nagy zarándoklaton a Kiskgazdapártot ajánlotta, holott ugyanerről a pártról egy P. Borbély István jezsuita provinciálisnak oly mélyen lesújtó véleménye volt, hogy annak idején a P. Provinciális valóságos propagandát csapva nem rájuk, hanem a kispolgári, szabadkőműves és zsidó Polgári Demokrata Pártra adta le szavazatát.

A Prímás tapogatózott a Sulyok-pártnál is, amelyik viszont a liberális, szabadkőműves polgári demokratákkal egyezkedik. Úgyhogy a benyomás az, hogy a Prímással való szövetségre elégséges alap a feudális, reakciós magatartás, mélyebb világnézeti hasonlóság nem oly lényeges.

Ezek a pártok ma, a községi választások előtt, szívesen keresik a Prímással való barátságot, mert ez számukra a legerősebb kortesfogás, de utána cserben fogják hagyni, mert ilyen nagy tehertétellel nem juthatnak semmire.

A Prímás annak idején nem engedte az induló katolikus pártot feltörni, mert az a *modus vivendi* álláspontján volt, ma [pedig] ő tereli be az embereket az általa [korábban] súlyosan elítélt pártok közül azokba, amelyek egy év alatt a pozitív nagy előretörés helyett a reakciós érdekek bizonyos védelmével kecsegtetnek.

A katolikus iránynak ily nyílt lekötése bizonyos legitimista és feudális érdekek mellé eredményezheti, hogy ha valóban kitör egy háború, és az orosz visszavonul az országból, akkor tűzzel-vassal éppen az egyházat fogja végigpusztítani.

e) Politikai felfogását diktatórikusan kényszeríti rá minden katolikusra.

Valóságos katolikus monopol-politikát követel kíméletlen eszközökkel. A világ-egyház gyakorlatával szemben ő jelenti be egy katolikus párt megalakítását, és minden másról eleve kimondja, hogy az nem katolikus. Nem összefogni akarja a különböző katolikus irányokat, hanem *potestas directával*⁸⁴ belenyúlni a politikai életbe is. Ezt mint elvet meg is hirdetteti. Mihelics Vid* hosszú cikkben fejtegeti, hogy a hierarchia csak egyetlen pártot ismerhet el katolikusnak, és a hierarchia közvetlen feladata direkte is beleszólni ezekbe a kérdésekbe.

Aki nem hajt fejet, és nem vállalja a teljes függő helyzetet a Prímástól a politikában, módszerben, stílusban, azt valósággal kivégzi, következetes, végiggondolt terv alapján kivégzi. Például a KALOT ellen indított szétörő munkája szívós következetességgel ment a teljes dezavualáson át az előkészített feloszlításig, de szerencsére a magyar kommunisták oszlatták fel a KALOT-ot, és így elmaradt ez a nagy botrány. Kivégez leirattal, nyílt cikkel, körlevéllel, előljárókon keresztül való félreállítással.

Nincs joga a Prímásnak az ő egyéni politikája számára, amely a feudális velleitások⁸⁵ és a liberalizmus között hányódik, a katolicizmust hivatalosan monopolizálni vagy ilyen látszatot tudatosan föltámasztani. Valóságos katolikus diktatúrát teremt meg, amelyet sokan méltán neveznek hierarchikus fasizmusnak. Ezt lehetne nem kívánatos klerikalizmusnak is nevezni.

Hamvas püspök beszélt el nekem, hogy körlevelek jelentek meg a püspöki kar nevében és közös aláírással, amelyet ők nem is láttak. Maga intézkedik diktatórikusan.

Jellemző, hogy a római Stefano Rotondo ügye Rómában ugyan eldőlt, hogy ti. a csatlakozó épületeket nem kaphatja meg kollégiumnak, itthon mégis bejelentette a püspöki karnak, hogy sikerült megszereznie, sőt a teológiai tanárok konferenciáján már meg is hirdette számukra, hogy a Stefano Rotondón lesz a magyar pap-ság továbbképző tanulmányi intézete.

84 Közvetlen hatalommal, közvetlen beavatkozással. (Latin)

85 Törekvések, szándékok. (Latin)

A PRÍMÁSI POLITIKA EREDMÉNYEI

a) Elvágta maga mögött az utat

Az orosz követségen folytatott többszöri megbeszélésem alkalmával világosan láttam, hogy az oroszok többet soha Mindszenty Prímással szóba nem fognak állani.

Bár a magyar demokráciában a sok bűn mellett vannak pozitívumok is: egyetlen templomot nem zártak be, az iskolákat engedik szabadon működni, a papi kongruát jobban fizetik, mint az előző évtizedekben, hajlandóknak mutatkoztak egy év előtt az egyházi birtokok kérdésében az engedményekre (erdőbirtokok), komoly segítyeket adnak templomépítéshez és -restauráláshoz, egyházi épületek, iskolák helyreállításához; a hitoktatás jogát nem korlátozták, a rendfőnökök komoly fizetést kapnak, amely az elvett birtokok helyett a jószándéknak valamelyes jele... mégis a Prímás a demokrácia értelmét, értékét, történelmi jelentőségét kizárólag vagy elsősorban csak a mai rendszer hibáival és bűneivel méri föl.

Beszédei túlságosan erősek és provokálók. A választások előtt kiadott körlevelét, amelyet a templomban kellett felolvasni, több helyen nem olvasták fel, mert – mint Mikes Lajos* prépost, miskolci plébános mondta nekem – ő azt hitte, hogy ez a körlevél hamisítvány, amelyet a Kiszgazdapárt adott ki ügyes választási kortesfogásként.

Ma még kíméletlenebbül beszél. Az Új Ember 1946. október 6-i száma hozza egy beszédét, amelyben szembeállítja Szent Gellért táborát a gyilkos pogány magyarokkal, s ezt átteszi a mai időkre is, szembeállítva saját táborát a „gyilkosok és gyűjtogatók táborával”, s kijelenti, hogy az ezekhez való közeledés „lealacsonyítana bennünket”. Ilyen nyers sértéseket és durva támadásokat csak a szentek tudnak elfelejteni, a mai demokraták azonban bosszút állnak érte.

A Prímás ilyen beszédei példaképpül szolgálnak sok pap számára, és ők is hasonló stílusban beszélnek. Magam hallottam P. Szabó József* prédikációját a Jézus Szíve templomban, amikor az irgalmas szamaritánusról beszélt, és azt fejtegette, hogy ma országunk rablók és zsványok keze közé esett, akik teljesen kifosztották, és még ma is fosztogatják. Egész világos célzások voltak a kormány egyes intézkedéseire is, mint pl. a B-listára. Prédikációja után még próbált engem is rávenni, hogy „én is álljak a Prímás vonalára”. Sok papnál az ilyen prédikációk jelentik a prímási vonalat. Ezt eredményezi a Prímás taktikája. Sok pap van letartóztatva, s ezekről Varga Béla, a Nemzetgyűlés pap elnöke mondotta nekem, hogy nem tud rajtuk segíteni, mert annyi imprudenciát követtek el és úgy viselkednek, mint valami kis-prímás.

Már maga a Prímás is érzi, hogy számára nincs visszaút, s környezete szerint valóságos vértanúi vágy uralkodott el a lelkén. Ez beszédeiből is állandóan és mindig nyíltabban kicsendül. Az oroszok azonban nem fogják neki ezt megtenni, hanem az egyházon állnak bosszút, s azt fogják mindig jobban szorítani.

b) Elvágta a Vatikán lehetőségeit is az oroszok felé

A Prímás egész viselkedését szinte maradék nélkül a Vatikán számlájára írják, annyira, hogy kezdenek rá személyileg nem is haragudni, mert Róma kezében csupán egy hűséges eszköznek tekintik.

aa) Ő maga gyakran nyilatkozik úgy, hogy minden más felfogás ellenkezik a hivatalos római szellemmel. Zakar, [a] titkára, egész nyíltan hangoztatja, hogy a Prímás merev magatartása Róma intenciójára történik. Az én ellenkező véleményemet azzal igyekeznek semlegesíteni, hogy azt híresztelik rólam, hogy Rómában sem Őszentségével, sem más jelentős emberekkel soha még nem beszéltem. Aki így vádaskodik, az maga sem hisz saját igazában.

Több püspökkel beszéltem, akik legjobb hiszeműen úgy tudják, hogy Róma helyesli ezt a kemény magatartást. A papok között is általában ez a felfogás uralkodik. A hívek meg egyenesen külön római küldetésnek tudják be ezt a merev, kemény magatartást az oroszsal szemben.

bb) *Rákosi*, a Kommunista Párt vezére: A Prímás provokatív politikai gesztusait a Vatikán fedezi. A Vatikán világpolitikájával azonos még a stílus is. Épp ezért nem eresztjük vissza a nunciatúrát sem, mert akkor egy Mindszenty helyett kettő lenne. (Barankovics előtt tett nyilatkozat.) Rákosi ezen felfogását tovább szuggeralja moszkvai elvbarátai felé.

Kéthly Anna,* a Nemzetgyűlés alelnöknője, a Szoc. Dem. Párt vezető egyénisége: Oly fegyelmet szereztem, mint az egyház, egy bíboros felsőbb jóváhagyás nélkül nem folytathatna ily provokáló politikát.

Szakasits Árpád, a Szociáldemokrata Párt vezére: a pápa szét fogja verni a KALOT mozgalmat, mert annyira a Prímás mögött áll Őszentsége, és ő [a pápa] sem engedélyez semmiféle tárgyalást az oroszsal.

cc) Orosz vélemény, amelyet a követségen folytatott beszélgetéseimből idézek: a Vatikán sugalmazására a világ katolicizmusának iránya az oroszsal szemben provokatív jellegű, s egyben a szociális haladással szemben meg nem értő. Mindszentyt a Vatikán előretolt előőrsének tartják, aki római utasításra viselkedik ilyen kíméletlenül. Ezért, bár lassan minden ország diplomáciai testülete visszatér Budapestre, a nunciatúrát nem fogják visszaengedni. Mindent latba vetve igyekeztem az oroszsal megértetni, hogy a Vatikán egy hercegprímás politikáját nem irányítja, de tökéletesen megértetlen maradtam.

VÉLEMÉNYEK A PRÍMÁS POLITIKÁJÁRÓL

a) A *kommunistáknak és marxistáknak* jól jön ez a merev szembehelyezkedés, mert így a katolicizmus nem építő munkatárs, hanem ellenzék, akit ezen a címen ütni-verni lehet, ők pedig ugyanakkor saját szájuk íze szerint építik ki az új intézményeket, s rakják le évtizedekre vagy talán távolabbi időkre az alapokat.

A Prímás megadta azt az előnyt ellenfeleinek, hogy a katolicizmus állásait a „politika” jelígeje alatt ostromolhatják, s így nem kényszerülnek „kulturharc” címen gyengíteni a katolicizmust. A pozitív erővel és pozitív módszerekkel dolgozó katolicizmus számukra az élet feszültségének veszélyes ellenpólusa lenne, így azonban a legálisan megsemmisítendő reakció és fasizmus védővára. Amíg a passzív ellenállás és a lőréseken való lövöldözés módszerét folytatja a katolicizmus, addig ők elfoglalják a vár egész környékét, az egész mozgalmi és szervezeti polgári életet, és lassan aláássák magát a várat is.

Amíg a katolikusok az ellenzéki hősködéssel dicsekednek, addig a marxisták megszállnak minden posztot. Alföldy Alajos,* az A. C. országos központjának vezetője helytelenítette előttem, hogy a katolikusok egyáltalán még állást is vállalnak ebben a rezsimben... Így aztán a magyar katolicizmus nagy tábora kimarad az új élet kialakulásából és összezsugorodik a B-listázottakra, akiket a dán, svéd és amerikai segélyakciók mentenek meg a végső elsüllyedéstől.

b) A *protestánsok* szívesen bíztatják a katolicizmust a nyílt ellenállásra, bár ebben ők maguk aktíve nem vesznek részt, közben osztozkodnak a hatalomban a marxistákkal. Igen nagy mértékben előretörtek az állások elfoglalásában; ha jön a fordulat, akkor osztoznak az új hatalomban a katolikusokkal, hiszen tapsoltak; ha pedig nem jön a fordulat, akkor kezükben a hatalom jó része, s a katolicizmus meggyengült.

A protestáns taktika most ez: a dicsőség a Prímásé, de a hatalom az övék. Ehhez lehetőleg nem engedik a katolikusokat. Üzenik a Prímásnak, hogy mellette állnak, de soha nyíltan. Ők ma a „népiek”, s a katolikusok, akik inkább a tőke és a feudum mellett állnak.

c) A francia katolikusok elmarasztaló véleményét Gábel Asztrik* premontrei igazgató hozta kevés idővel ezelőtt.

A londoni kormánykörök véleményét Bede István,* Magyarország londoni követe tolmácsolta Varga Bélának még 1946 augusztusában: nem helyeslik a Prímás provokatív szovjetellenes politikáját.

Az új budapesti angol követ húzódozik a Prímásnál való látogatástól, mert okvetlenül reakciós hírbe keveredne, s ezt a látszatot nem hajlandó vállalni. (Bedének tett nyilatkozat.)

d) A *magyar püspöki kar* valóban szembehelyezkedett a Prímással azon a püspöki konferencián, amelyiken a Prímás a KALOT-ot el akarta ejteni. Ezt a baloldali lapok túlságosan elhíresztelték, mire a Prímás hűségnyilatkozatokat követelt a püspököktől. Hárman vagy négyen ezt meg is tették. Czapik érsek maga mesélte el, hogy őt is egy ilyen nyilatkozat megtételére szólította fel a Prímás, s mivel megtagadta, azt állította róla a Prímás, hogy emiatt a nép „hereziarchának”⁸⁶ fogja tartani.

A Prímás mellett áll fenntartás nélkül Pétery József. Ingadozik Shvoy Lajos és talán Papp Kálmán*. Lassan átáll a Prímás mellé Grósz József. Szemben vannak a Prímással elsősorban Czapik Gyula, Kovács Sándor. Bizalmasan előttünk elmarasztalják a Prímást Hamvas Endre, Madarász István* és Dudás Miklós.* Bánáss László apostoli kormányzó is szemben áll a Prímással. Ezek általában nyilatkozni nem mernek, mert félnek, hogy másnap a baloldali sajtó kiszervezi őket is. Ezen pszichológiai okoknál fogva nekem sem mertek írásban őszinte véleményt adni a Prímás politikájáról.

Mind általánosabb lesz, hogy vidéken utaztunkban, amikor papokkal találkozunk, aggódva kérdik, hogy nem téveszti-e el már a Prímás, hogy ennyire túlfeszíti a húrt. Október elején utazva, véletlenül 12 pappal beszéltem, ezek közül csak kettő volt a Prímás híve, a többi komoly aggodalmának adott kifejezést.

e) Mind általánosabban kezd kialakulni a vélemény, amelyet a Prímás legőszintébb tisztelői is kezdenek nyíltan bevallani, hogy a Prímás kezd sztárként viselkedni: már nem ő viszi a tömegeket, hanem a tömeg és a népszerűség ragadja őt. Ezt tisztelői azzal mentegetik, hogy minden nagy embernek vannak hibái. Sok hiba nem lenne veszélyes, de az ő helyzetében és körülményei között ez a hiba a legveszedelmesebb.

Egész politikáját egy mondatban összefoglalva: princípiumok helyett érzelmek vezetik.

BEFEJEZŐ SZEMPONT

Meg lehet érteni, hogy a Prímás nem tárgyal a kommunistákkal: annyi bajt okoztak a magyar népnek; s az *Etudes* egyik cikke szerint a taktikájuk is az, hogy először kompromisszumot kötnek, azután blamálják az illetőt, s végén lejáratják és félreteszik. Azonban ez lehet igaz, de ha a Prímás engedi a kettős taktikát, s a *modus vivendi* hívei csak ezt az életlehetőséget kérik tőle, akkor a merev szembehelyezkedés politikája megvédi azokat, akik a *modus vivendi* álláspontján vannak, mert különben ők is a merev taktika mellé állnak; viszont a *modus vivendi* engedményeket tud megszerezni és tud pozíciókat meghódítani, amire képtelen a merev szembehelyezkedés. Így egy egészséges és összejátszó kettős vonal tudná a legtöbb eredményt elérni.

86 Fő eretnekneknek, eretnekvezérnek. (Görög eredetű latin)

AZ EGYHÁZ KELETI POLITIKÁJÁNAK LEHETSÉGES FŐBB ALAPVONALAI

A REÁLPOLITIKA KIINDULÓ SZEMPONTJAI

a) Az orosz mint új nagy tétel

Hogy ezt elfogadjuk és ezzel reálpolitikailag számoljunk, jelenleg emellett még csak száraz, logikai érvek állanak, de érzelmek nem. A *modus vivendi* híveit is csak az eszük és nem az érzelmeik tartják meg ezen az úton.

A nagy történelmi fordulónak az orosz nép életében be kell következnie, mert jelenlegi berendezkedésében sok gyakorlat a természet törvény ellen szól. Ami pedig a mai orosz életben fejlődést jelent, az jó is, ha megmarad. A történelem ítélete elmarasztalna bennünket, ha a magunk részéről nem kísérelnénk meg mindent, hogy ezt a nagy beérést elősegítsük.

Talán 20 év sem kell hozzá, és az egyház legnagyobb missziós területe Oroszország, Kína és Japán lesz. Mai politikánkat ez már kell, hogy befolyásolja. Ezt a jövő nagy lehetőségét nem szabad előre elrontanunk. Ellenkezőleg, elő kell készítenünk.

A Vatikánnak már csak azért is közelednie kell a szovjethez és politikájában előlegezett jóindulatot mutatnia, mert a szovjet nélkül Közép-Európában egyetlen lépést sem tud tenni, pedig e területeken kb. 48 millió híve van.

Az oroszoknak mindenképpen szerepe lesz Közép-Európában, még akkor is, ha az angolszászok komoly gazdasági befolyással ezt egyensúlyozni fogják. Az orosz ma már nagyhatalom, és vele számolni kell.

Az orosz hajlandó is az egyezkedésre, bár ma pillanatnyilag néhány szomorú tény miatt a helyzet eléggé elmérgesedett. Szekfü Gyula moszkvai magyar követ nemrég jelentette ki néhány magyar jezsuita előtt: „Változatlanul állítom, hogy Moszkva álláspontja ma is az, hogy megegyezzek az egyházzal”. Ez volt az én világos benyomásom is a velük való tárgyalások folyamán, de ma az ő részükről is tökéletes bizalmatlanság uralkodik a Szentszékekkel szemben.

Ostjukin, a budapesti orosz követség jelenlegi vezetője, e bizalmatlanságot a következőkkel okolta meg: a Szentszék súlyos pénzekkel támogatja egy Olasz–Osztrák–Bajor államszövetség kialakulását, ez az államszövetség pedig kifejezetten oroszellenes; továbbá a Vatikán hagyja, hogy az angolszászok mindinkább saját érdekkörükbe vonják be őt magát; sőt a letűnt világgal szembeni rokonszenvének számos nyílt jelét adja, mint pl. [Hans] Frank* és [Franz von] Papen* felmentése érdekében tett lépések, Mussolini özvegyének kiutalt nyugdíj és hasonlók. Bár e vádakkal kapcsolatban éles vitába szálltam Ostjukinnal, azt láttam, hogy ők mélyen meg vannak győződve Őszentsége személyes ellenszenvéről. Talán őszintén, talán gúnyosan azt mondták nekem: Pedig Őszentsége a mi atyánk is lenne.

b) Forradalmi fejlődés és változások az orosz érdekerületeken. Igazi és gyökeres forradalomnak vagyunk a szemtanúi. Ezt visszaforgatni már nem lehet (nagybirtokrendszer stb.). Inkább arra kell törekedni, hogy az új élet kialakítói közül ne maradjunk ki.

A forradalmon már túl vagyunk, bár újabb változások még jöhetnek, de nagyjában az átalakulás kontúrjai már ezek maradnak. Egyszer így is, úgy is kompromisszumot kell vele kötni: jobb előbb, mint utóbb, még súlyosabb veszteségek után.

A mélyreható forradalmi jellegű változásokat kénytelenek vagyunk alapvető és befejezett tényként figyelembe venni. Ilyenek a Szovjetnek nagyhatalommá való növekedése és befolyásának megszilárdulása Közép-Európában; az egyes országokban pedig a gazdasági szerkezet gyökeres átalakulása, a társadalmi szervezet és politikai élet nagy átforgatódása. Ezek mind új politikai orientációt tesznek szükségessé, különben súlyos kár érheti az egyház szervezeteit és intézményeit.

A megegyezés pedig lehetséges, mert ez a nagy átalakulás sok tekintetben egészséges fejlődést jelent, bár súlyosan meg van terhelve hibákkal és bűnökkel, de ezek lassan az átalakulást kísérő történelmi ténnyé lesznek és a múltba besüllyednek, ellenben a fejlődés itt marad, s nekünk meg kell vele találunk a kapcsolatot. Ami hibák és bűnök pedig még mindig terhelik ezt az új rendszert, ezek kiküszöbölése inkább várható a mi munkánk bekapcsolásával, mint egy állandó negációval.

Mindebből csak egyet akarok kikövetkeztetni: egyházpolitikánknak nem lehet az iránya az a teljesen merev elzárkózás és támadás, amelyet ma Mindszenty Hercegprímás képvisel.

A REÁLPOLITIKA ALAPTÉTELEI

a) Az orosz politikának számunkra is kedvező önos érdekeit feltételezni és azokat megtalálni

A modus vivendi hívei a leghatározottabban hangsúlyozzák, hogy ők sem hisznek és bíznak a szovjetben, hanem tudják, hogy a szovjetnek is vannak olyan érdekei, amelyek kihasználása számunkra nagy előnyöket jelentenek. Tehát a közeledés alapja nem a bizalom, hanem magának a szovjetnek az érdeke.

Az oroszoknak annyi érdeke fűződik ahhoz, hogy ők Európában európai tárgyalófélnak tartsák, aki nem szakított az úgynevezett európai ősi tradíciókkal, amelyek között első helyen áll a vallás, hogy egy okos egyházi kooperációért hajlandó megfélemezni a mai magyar radikális kommunistákat, akik fiatalos túlbuzgóságukban még őrajta magán is messzire túl szeretnének tenni. Azonban ma még merev szembehelezkedésünk büntetéseként szabadon engedi garázdálkodni ezeket az erőket. Ezek megfélekezését lehetne elérni, amint az a következőkben pár szóval majd előadom.

Magyarországon egy nagyvonalú kettős egyházpolitikára volna szükség.

b) A polgáriasulni akaró irány védelmét megtalálni a radikálisokkal szemben

Előző jelentéseimben hosszan és érvekkel alátámasztva kifejtettem, hogy a Szovjetben magában már megindult egy belső fejlődés és érés. A polgáriasulni akaró irány határozott erősödése azóta is tapasztalható. Az angolszász politika is erre számít és sokban erre is épít.

Szekfű Gyula, moszkvai magyar nagykövet kijelentése: Moszkva politikája nem azonos a magyar kommunisták politikájával; ma azért hagyják még, hogy a tisztogató hálátlan szerepét elvégezze.

A kettős irány klasszikus bemutatkozása a KALOT feloszlatása volt: A KALOT-mozgalmat feloszlattatták a radikális magyar kommunisták Szviridov orosz tábornokot használva fel eszközül. Néhány napon belül Moszkvából dorgálást kapott Szviridov a feloszlatásért, s ő ezt a dorgálást továbbította a magyar kommunisták felé. A belügyminiszter azonnal hívatta a feloszlatott KALOT vezetését, és sürgette az azonnali újra megalakulást. Valósággal kényszerítették a vonakodó KALOT-ot a munka újra megkezdésére. Kudarcuk enyhítésére csak a név megváltoztatását kérték, és hogy P. Kerkai egyelőre nyíltan ne szerepeljen a mozgalom élén.

Az egész magyar katolicizmus egy modus vivendi esetében megtalálhatná a polgáriasuló moszkvai vonal védelmét. Ez a politikai játék ezen felül érlelné a két ellentétes irány mind nagyobb szétválását, ami az orosz belső fejlődést egészségesen mozdítaná elő.

c) Őszintén ráállni a szociális reformok útjára

Leginkább ez hiányzik a mai magyar hivatalos egyházpolitikai vezetésből. Nem alaptalan a kommunisták vádja, hogy a magyar hivatalos egyházpolitika mögött a feudumok visszaszerzése és a kiváltságos osztályok előjogainak fenntartása áll. Amíg nem látja azt a szovjet, hogy az egyház vezetői igaz belső meggyőződéssel a szegény nép mellé állanak, addig nem fog tudni megegyezni velünk.

Az oroszok igen sokszor hangoztatták előttem az antiszociális szellem vádját az egész egyház legfőbb vezetésére vonatkozóan is. Ellenérveimre valóban létező látszatok hosszú felsorolásával válaszoltak.

Amikor a modus vivendi hívei Magyarországon be akarnak állni az átalakulás vonalába, akkor ezzel nemcsak magukat a reformokat akarják, hanem a hozzájuk vezető kulcspozíciók minél nagyobb számának megszállását is. Ha ebből mi kimaradunk, és az teljesen a marxisták és kálvinisták kezébe kerül, mint ahogy az ma Magyarországon, sajnos, már be is következett a teljesen merev szembehelyezkedés következtében, akkor ezen egyházpolitika megmaradása esetén mi katolikusok végérvényesen kimaradunk az irányításból; az egyházpolitikai irány utólagos megváltoztatása esetén pedig tíz év is kevés lesz ahhoz, hogy arányszámunknak megfelelő helyzetbe jussunk az ország belső életének vezetésébe és különböző kisebb pozíciók betöltésében.

A REÁLPOLITIKA ÉS ILLÚZIÓ-POLITIKA ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A keresztény politika Magyarországon ismét válaszúton van. Egyszer, a húszas évek elején már rosszul választott, amikor a tömeghangulat csábításának engedve a népszerűbb és indulatoktól terhes útra lépett. A tömeg indulati programjával hamisította meg a keresztény programot; elalkudta a kor szociális és demokratikus követelményeit; negatívumokba, torkollott, s végül is rövid, dicstelen kurzussá lett. A keresztény politikának ez az akkori helytelen irányválasztása még ma is nehéz teherként nyomja a keresztény politikát.

Most újra választania kell a keresztény politikának a tömeghangulatot követő, a tényekkel nem számoló tünékeny népszerűség, illetve másik részről a gyökeres szociális és demokratikus átalakulást akaró keresztény politika között. Ez utóbbi az eszményeket a lehetőség adta eszközökkel igyekszik megközelíteni. A Prímás az előbbi választotta, és ezzel fél évszázadra ismét a sikertelenséggel jegyzi el a katolikus politikát.

Két okra vezethető vissza a Prímás viselkedése: a reálpolitikai tényeket súlyosan alábecsüli, és nem számol bizonyos kényszerű helyzettel, továbbá elvben ellene van a komoly szociális reformoknak. Politikája ezért oly kötekedő az oroszszal szemben. A *modus vivendi* hívei ellenben őszintén akarják a reformokat, számolnak bizonyos történelmi tényekkel, és ezért igyekeznek élethelehetőséget találni a katolikus politika számára.

Más szempont: A Prímás a ma nagy embere, a *modus vivendi* a jövő útján jár már most. A KALOT-é az évtizedekre előre megfogalmazott egyházpolitika, a Prímás szenvedélyes és elkeseredett máé. Félő, hogy későn tér majd csak rá a hivatalos katolikus politika erre az évtizedes útra. Kompromisszumot kötni kell, de baj az, ha utólag kötjük. A merev szembelyezkedés taktikája a tipikus irreális politika, amely mindig annyira jellemezte a magyarokat.

A múltban is a KALOT hangoztatta állandóan a püspöki kar előtt a földreformot, megjósolva, hogy úgyis elveszik a birtokokat, de elítélték akkor emiatt; most ugyanez ismétlődik meg a *modus vivendivel*. A földet ma már elvették, pedig ha annak idején a KALOT taktikája szerint eléje megyünk a történéseknek, óriási előnyökre tehattunk volna szert; ugyanígy leszünk a *modus vivendivel* is: majd az élet fog rákényszeríteni, de az súlyos veszteségekkel fog járni. Ennek még elejét vehetnők. Róma is csak a dogmákban és az erkölcsökben volt hajlíthatatlan, a többiben kompromisszumokat kötött, de előnye az volt, hogy ezeket nem utólag kötötte.

Más szempont: Elismeri a KALOT, hogy kell bizonyos kemény ellenállás is, de nem ismeri el, hogy csak ez lehet az egyedüli helyes.

MI LENNE A HELYES MEGOLDÁS?

Nagy okossággal kellene a tömegeket az általuk kedvelt „indulati” úton vezetni. Ma még nem nyugodtak meg annyira a szenvedélyek, hogy erre ne lenne szükség.

Kisebb egységeknek, a katolicizmus részlet-mozgalmainak, mint amilyen a KALOT, tervszerűen megengedni a modus vivendi módszert, úgy hogy a merev szembehelyezkedés vezetőivel összedolgozzanak.

Róma tegye lehetővé félreérthetetlen megnyilatkozásával a fenti helyzet kialakulását. Ha a Prímás nem kap pozitív üzenetet, semmit sem használ. Én inszinuáltam neki, hogy Róma nem helyesli az ilyen merev magatartást, mire hidegen azt kérdezte: Üzeni ezt nekem Őszentsége, vagy csak önnek úgy mondta. Természetesen én az utóbbit állítottam, mire azt válaszolta: Akkor nem veszem tudomásul.

A KALOT vezetői s munkatársai most döntést várnak Rómától. Feltárták a helyzetet, hogy legyen történelmi dokumentum az ő igazolásukra: ők megmondották előre, hogy ez az út hová fog vezetni.

A döntést azért várják, mert képtelenek tovább kitartani a küzdőtéren. Míg ők keresik és megtalálják a kapcsolatokat az orosz polgárasuló irányával, addig a Prímás szívós következetességgel lejárátja őket, és becsületüket meghurcolja a katolikusok előtt. Ha Róma bármi formában nem mérsékli a Prímás egyoldalú, merev és semmi taktikát meg nem engedő politikáját, nem bírják tovább a küzdelmet, s ezennel bejelentik, hogy leteszik a fegyvert, teljesen félreállnak, és hagyják az egész magyar katolicizmust osztatlanul a merev szembehelyezkedés táborába sodródni. A gyalázatvállalásnak és a hősi kitartásnak is vannak határai. A KALOT munkatársai a két jezsuita kivételével civil munkatársak, s ezeknél elérkezett a végső határ. Ha ők félreállnak, a magyar katolicizmust súlyos veszteség éri, és befejeződik egy nagy történelmi kísérlet.

Róma, 1946. okt. ...⁸⁷

P. Nagy Töhötöm SJ [s. k.]

⁸⁷ Kézírással. A tervezet természetesen Budapesten készült, dátuma, mint a címben is jelezte, 1946. október 15.

9b

Kerkai Jenő SJ – Nagy Töhötöm SJ

Jelentés a magyar katolicizmus helyzetéről (1946. november 5-ig)

1946. november 12.

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950. (olasz nyelvű, fénymásolat)

OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm hagyaték, 216/50, ff. 8-21. (magyar);

ff. 36-41. (olasz tervezet), i. h. ff. 42-56. (olasz szöveg)

Az előző dokumentum véglegesített változata

Keresztes András átírásában:

A háború után, annak következtében, hogy közel 50 millió katolikus hívő került orosz fennhatóság alá, egészen új helyzet állott be a Vatikán és Moszkva között, amely új helyzet Mindszenty bíboros úr Őeminenciája magatartása miatt nemhogy valamelyes megoldás felé haladt volna, ellenkezőleg, a viszonyt még sokkal feszültebbé és ennek következtében sokkal nehezebben megoldhatóvá tette. Mindszenty Hercegprímás úr és az orosz feszült viszonya jelentőségében épp ezért túlnő a kis magyar világon: az egyetemes egyház ügyévé lett. A szovjet hatalmi apparátus ugyanis Magyarországon találkozik talán legvitálisabban a talpon álló, megszervezett és komoly életet mutató egyházzal. Mivel pedig a Kardinális úr Őeminenciája kétszer volt Rómában, és viselkedését nem változtatta meg, sőt keménységben fokozta, ezért magatartását méltán hivatalos vatikáni állásfoglalásnak tekintik, és az egész katolikus egyháznak a szovjet felé irányuló politikáját szinte kizárólag a magyar egyházpolitikával mérik fel. A Prímás úr őeminenciája viselkedése és főleg környezetének kijelentései egy állítólagos vatikáni approbációról ezt súlyosan alá is támasztják. E kijelentésektől függetlenül is, méltán gondolhatja a Szovjet, hogy egy bíboros Róma hivatalos szellemét képviseli.

Így a Szovjetnek a magyar katolicizmussal való feszültsége a Vatikán és Moszkva viszonyát terheli meg igen előnytelenül. Ennek konzekvenciái világpolitikai vonatkozásban éreztetik majd káros hatásukat, amennyiben a Szovjet egyéb területeken sem tudja majd elfelejteni, hogy Róma vele szemben Magyarországon milyen provokatív magatartást tanúsít. Azt még elviselné és megértené a Szovjet, hogy az egyház vele szemben tartózkodó és kemény, de azt, hogy a katolikusok táborából való bármilyen közeledést a hivatalos egyházi fórum valósággal letiltson, szétverjen és nyersen dezavualjon, azt a konzekvenciák levonása és érzékeny visszautés nélkül nem tudja elviselni. Így a helyzet csak mindjobban elmérgesedik, s a közel 50 millió katolikus súlyos problémája megoldatlan marad.

MINDSZENTY BÍBOROS ÚR ŐEMINENCIÁJA POZITÍVUMAI

A nagy elvi ellentétek fennállnak az egyház és a bolsevizmus között. A harc eddig a Szovjet részéről az egyházzal szemben kíméletlen volt, tehát elvárható egy kardinálistól, hogy önérzetesen és ne hiszékenyen viselkedjék. Különben is, sokak véleménye szerint a szovjet taktikája az, hogy először kompromisszumot kötnek, majd blamálják az illetőt, s a végén becsapják és félreteszik.

Vagyis a mereven szembehelyezkedők és a modus vivendit keresők között csak az lesz a különbség, hogy az egyiket állva, s a másikat térdelve fogja lefejezni az orosz.

Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a szovjet sehol oly kíméletesen nem viselkedik az emberekkel és intézményekkel szemben, mint Magyarországon, annyira, hogy valóságos kirakat-politikáról beszélhetünk. Egy kardinális, aki az egyetemes egyház magaslatáról kell hogy nézze az eseményeket, nem adhatja oda magát egy kirakat-politika dicstelen szereplőjéül.

Tagadhatatlan továbbá, hogy Mindszenty bíboros úr erős egyéniségének köszönhető, hogy ma egész Közép-Európában a magyar katolicizmusnak van a leghatározottabb profilja, és a szerep, amelyet ez a magyar katolicizmus ma megjátszik, tiszteletet parancsol a sok gyáva és alkudozó érdekközösség előtt. Az egyetemes egyház számára is fontos, hogy oly nehéz őrhelyen oly kemény jellemű férfiú álljon.

Magyar szempontból pedig érthető, hogy az ország első zászlósurája nem áll szóba azokkal az oroszokkal, akik egy néppel szemben annyi gyalázatot követtek el. Lélektanilag szükség van ma egy nemzeti hősre, aki a nagy ellenszenvet bátor felépítésével levezeti. Mindszenty Hercegeprímás így egy nemzet önérzetének és öntudatának megmentője lesz.

Továbbá a sok gyáva ember örül, hogy egy valaki helyette bátor, s ez elégséges, hogy lelkileg össze ne omoljon. Egy egész népben tartja így ma a Hercegeprímás úr a lelket. És valóban él is az emberekben a felemelő tudat, hogy van nekünk egy hős bíbornokunk. A hívek tömegei így az egyházban fedezik fel a megvert élet védelmezőjét, s ez lelkesedő bizalomra hangolja őket a katolicizmussal szemben.

A kommunisták maguk is, akik nélkülözik az etikai alapot, jobban respektálnak adandó alkalmammal egy indulatos és erőszakos tárgyalófelet, mint olyat, aki csak az igazságot és a helyes mértéket keresi. Valóban, félnek is Őeminenciájától.

Az egészséges kibontakozás számára is a legnagyobb segítség volna egy okos és mértéket tartó, de energikus ellenállási vonal, mert ez súlyt és jelentőséget tudna adni a modus vivendi számára, amely talán csak egyedül volna képes meghódítani azokat a pozíciókat, amelyeket a merev szembehelyezkedés viszont egymagában sohasem érhetne el. A két taktika így egészítené ki egymást.

Íme, a Hercegeprímás úrnak megvannak a maga jogos szempontjai, amelyek magatartását érthetővé teszik.

POLITIKÁJÁNAK NEGATÍVUMAI A KÖVETKEZŐK

Nem ismeri fel a való helyzetet. Az angolszász–orosz háború közelségének vak reménységére építi fel egész politikáját, bár újabban a Hercegprímás úr már nem hetekről vagy hónapokról beszélt, mint előbb, hanem egy-két év türelmét kéri. Az ország közvéleménye azonban állandóan a közeli háborúról sugdos, és nyíltan mondják, hogy erről a Bíboros úrnak értesülése kell hogy legyen, különben nem így viselkedne. Néha szinte beteges háborús psychózis önti el az országot, és napok kérdésének tartják az új háború kitörését. Szomorú benyomást kelt a magyar nép, amelyik nem a pozitív tettek erejével, hanem vak reménykedésekkel tartja fenn magában a lelket. S talán még szomorúbb, hogy ennek az álmodozó, naiv népnek egy tájékozatlan bíboros a vezére.

A magyar belpolitika erőviszonyait sem ismeri fel helyesen. A baloldali pártok megszálltak minden jelentős hatalmi pozíciót; a számszerű többség elvét nyíltan feladták; náluk van a pénz, tehetség, hatalom és az orosz támogatása; módjukban van a nekik nem tetsző embereket minden állásból kitenni, sőt lassan maga a Kiszgazda Párt is kénytelen a baloldali blokk fele eltolódni. És ez a helyzet lényegében nem fog enyhülni, mert az ország történelmében beállott a szomorú fordulat: a kialakuló szláv impérium közvetlen befolyása alá került. Csak aki a helyzetet nem ismeri fel, folytathat ezek után is provokatív politikát a jelenlevő és lassan berendezkedő oroszral szemben. A Hercegprímás úr mereven szembehelyezkedik, mert így akarja megszerezni az angolszászok rokonszenvét, de nem ismeri fel, hogy ez a rokonszenv keveset segít, ellenben a közben nagyra nőtt orosz ellenszenv mindent elront.

A nem-kíváncsi reakció élén jár. A Hercegprímás úr harca ma már politikai harc. Legfőbb jellemzője a legitimizmus, a feudális nagybirtokrendszer akarása és a reformokkal szemben a legnagyobb tartózkodás. Beszédei határozottan politikai jellegűek, és így e harc minden kétértelmű kimenetele visszahull az egyházra.

Feltámasztotta a Katolikus Népszövetséget, és az élére kizárólag közismert legitimistákat állított. Az országos főtitkár most október első felében kijelentette, hogy a Népszövetség igazi alap gondolata az, hogy nem tartja lezártnak a királykérdést, és nem tud belenyugodni abba, hogy nincsenek nagybirtokaik. Ez a Népszövetség újabban a templomokban tartja a világnézeti kérdésekről szóló gyűléseit, ahol a civil szónokok beszédeit megtapsolják, és így a politikai gyűlés látszatát megerősítik, mert a templomi csend ilyen megzavarása Magyarországon eddig teljesen szokatlan volt. Dr. Hamvas Endre, csanádi püspök úr hangoztatta előttem, hogy következményeiben szinte kiszámíthatatlan az egyház ily szoros összekapcsolása reakciónak számító politikai elgondolásokkal.

A Hercegprímás úr magatartása következtében a magyar katolicizmus az összes reformokkal szembehelyezkedő konzervativizmus védővára lesz, amely mögé

meghúzódnak a szélsőséges reakcionáriusok is, és így súlyosan kompromittálják az egyházat. A Hercegprímás úr nem igyekszik tőlük szabadulni, sőt köztudomású, hogy ezek közvetlen bizalmasai. Így az egyház az országban lassan teljesen elveszti szociális hitelét, és a Quadregesimo anno szellemű szociális katolicizmus lehetősége hosszú időre egészen elvész.

Végzetesen összeköti a nagytőkés, a gróf és a katolikus egyház ügyét. A Hercegprímás úrnak politikai frakciók felé tett gesztusaiból, ellenállásának merevségéből, beszédeiből, magán-kijelentéseiből és abból, hogy kik a bizalmas emberei, ez oly annyira köztudomású, hogy kevesen kételkednek e megállapítás igazságában.

Itt a régi világ akarja a nagybirtok elvesztése után legalább politikai irányát és hatalmát a katolicizmus erőivel megszerezni és védjegyeztetni. Ennek következtében nem tud a magyar katolicizmus kimenekülni a főpapok, főzsídok és főfeudálisok szövetségéből. Eddig cipelte azt a nagy terhet az egyház, hogy a feudalizmus fellegvárának tartották a maga egymillió holdjával, ma a Hercegprímás úr politikája következtében fölveszi azt a hasonlóan súlyos tehertételt, hogy a nép ellenségeinek, a nagytőkéseknek és a kiváltságos osztályoknak a védőbástyája lett.

A Bíboros úr őminenciája politikájának igazi mély tragédiája ott van, hogy egy újabb évszázadra a katolikus politika Magyarországon, a nép szemében, az urak politikája marad, mint ahogy eddig végzetesen valóban az is volt.

Mindig panaszkodtunk a túlságosan gazdag magyar egyházi nagybirtok káros következményei miatt, s most, hogy elvették, átmentjük legalább a szellemet és a hatalmát vesztett arisztokrácia intim szövetségét. A nép ma ezt még nem látja, mert a Bíboros úr személyes hősiessége miatt akkora a lelkesedés, hogy a mögötte meghúzódo politikai erőket és szándékokat nem veszi észre világosan, de ha a helyzet feloldódik, és nyugodtabb körülmények köszöntenek be, és a remények is szertefoszlottak, a kiábrándulás és csalódás elkerülhetetlen lesz. Az ellenséges propaganda sem fog késni ezt kihasználni.

Oly súlyos problémája ez a mai magyar katolicizmusnak, hogy egészségesebb megoldása minden orosz kérdéstől függetlenül is igen fontos volna.

A pozitív iránymutatásban határozatlan. Amilyen kemény és határozott Őminenciája az ellenállásban és a tagadásban, vagyis a negatívumokban, épp oly bizonytalan és gyenge a pozitív vonalvezetésben. Valósággal házal egyes politikai pártoknál és frakcióknál, és próbál ezzel is, azzal is egyezkedni. Annak idején ő nem engedte az induló katolikus Demokrata Néppártot feltörni, mert az a modus vivendi álláspontján volt, ma pedig ő tereli be az embereket gyűléseken adott bizalmas tanácsaival azokba a kis frakciókba, amelyeknek ugyan semmi közük a katolicizmus nagy elveihez, de viszont a reakciós érdekek bizonyos védelmével kecsegtetnek. Úgy hogy minden látszat megvan arra, hogy az Őminenciájával való politikai szövetségre elégséges alap a feudális, konzervatív magatartás, mélyebb világnézeti

azonosság már nem szükséges. Ezek a pártok ma, a községi választások előtt, szívesen keresik a Hercegprímás úrral való barátkozást, mert ez számukra a leghatásosabb kortesfogás, de utána cserben fogják hagyni, mert ilyen nagy tehertétellel orosz érdekerületen nem juthatnak semmire.

Potestas directa-val akar beleszólni mindenbe. Diktatórikusan valóságos katolikus monopol-politikát követel. Mindenkiről kijelenti, aki nincs az ő politikai nézetén, hogy nem katolikus. A jezsuitáktól vezetett és ízig-vérig hitvalló KALOT mozgalomról csupán azért, mert fennmaradása érdekében leült tárgyalni a baloldali ifjúsági szervezetekkel, s velük bizonyos egyességet kötött, püspökökhöz írt körlevélben jelentette ki, hogy „letért a katolikus vonalról”. Aki nem hajt előtte fejet és nem vállalja a teljes függést politikában, módszerben, sőt még a stílusban is, azt következetesen végig gondolt terv alapján leiratokkal, nyílt cikkekkel, nyilatkozatokkal, körlevelekkel, előljárókon keresztül való félre- állítással valósággal kivégzi. A hierarchiának a közélet szinte minden területére való potestas directa hatalmát nemcsak gyakorolni igyekszik, hanem ennek dogmatikus megvédését Mihelics Vid, kiváló katolikus publicistával meg is íratta. Nem összefogni akarja a különböző katolikus irányokat, hanem valóságos főpapi diktatúrát teremt, amelyet méltán lehetne a nemkívánatos klerikalizmusnak is nevezni, holott nincs joga a Bíboros Úr Ő Eminenciájának az ő egyéni politikai iránya számára, amely a feudális rendszer védelme, a legitimizmus és a konzervativizmus között foglal helyet, a katolicizmust hivatalosan monopolizálni vagy ilyen látszatot tudatosan föltámasztani.

Módszereire jellemző, hogy Dr. Hamvas Endre, csanádi püspök elbeszélése szerint körlevelet adott ki az egész püspöki kar nevében, amelyet ők előzőleg nem is láttak. Az is eléggé rávilágít egyéniségére, hogy bár a Stefano Rotondóhoz csatlakozó épületek ügye már Rómában végérvényesen úgy dőlt el, hogy nem kapja meg kollégium céljaira, otthon mégis bejelentette a püspöki karnak, hogy sikerült megszereznie, sőt a teológiai tanárok országos konferenciáján már meg is hirdette, hogy a Stefano Rotondo lesz a magyar papság továbbképző tanulmányi intézete. Ilyen erőszakos ő mindenben.

Megnyilatkozásai kíméletlenek és sértők. Még a választások előtt kiadott körlevelét, amelyet a templomban kellett felolvasni, több helyen nem olvastak fel, mert mint a kiváló Mikes Lajos prépost, miskolci plébános mondotta nekem, ő azt hitte, hogy ez a körlevél hamisítvány, amelyet a Kisgazda Párt adott ki ügyes választási kortesfogásként.

Azóta még kíméletlenebbül beszél. Az *Új Ember* 1946. október 6-i száma hozza egy beszédét, amelyben a 900 éves jubileum alkalmából szembeállítja Szt. Gellért táborát a gyilkos, pogány magyarokkal, majd ezt átteszi a mai időkre és szembeállítja saját táborát „a gyilkosok és gyújtogatók táborával”, és kijelenti, hogy ezekhez még csak nem is közeledhetünk, mert ez „lealacsonyítana bennünket”. Ilyen nyers

és durva sértések természetesen csak még jobban elmérgesítik az amúgy is feszült helyzetet. A legutolsó megnyilatkozása pedig, mint pl. a zsidó Zsolt Béla újságíró támadására adott válasza, a kíméletlenség mellett már egyenesen a kötekedés és kicsinyes vitatkozás látszatát is magán viseli.

A Hercegprímás Úr Őeminenciája ilyen beszédei aztán példaképpül szolgálnak sok pap számára, és ők is hasonló stílusban beszélnek. Magam hallgattam egy prédikációt, amelyben az irgalmas szamaritánusról volt szó, és a szónok azt fejtegette, hogy ma az országunk rablók és zsványok keze közé esett, akik teljesen kifosztották és még ma is fosztogatják. Egész nyílt célzásokat tett a kormány egyes intézkedéseire, mint pl. a B-lista rendeletről. Prédikációja után még próbált engem is rávenni, hogy „én is álljak a Prímás úr vonalára”. Sok papnál az ilyen prédikációk jelentik a Prímás úr Őeminenciája vonalát. Érthető tehát, hogy a letartóztatott papokon nehéz segíteni, mint ezt nekem Msg. Varga Béla, a nemzetgyűlés elnöke mondotta, mert annyi imprudenciát követtek el. Most október legvégén tartóztatták le dr. Saly László* győri kanonokot, mert beszédében azt fejtegette, hogy semmi különbséget nem lát Hitler és Stalin között. Ezek az emberek a biztosra vett közeli angol-szász–orosz háború utánra már most így akarnak előre érdemeket gyűjteni. Pedig ez a háború, a papság ilyen viselkedése után, keserű napokat fog jelenteni a magyar egyházra, mert a visszavonuló orosz előbb tűzzel-vassal épp az egyházat fogja végigpusztítani.

A BÍBOROS ÚR ŐEMINENCIÁJA POLITIKÁJÁNAK EREDMÉNYEI

Elvágta maga mögött az utat. Az orosz követségen folytatott többszöri megbeszélésem alkalmával világosan láttam, hogy az oroszok többet soha Mindszenty bíboros úrral szóba nem fognak állani. Ő maga is tudja és érzi, hogy véglegesen betette maga mögött az ajtót, és számára nincs visszaút. Környezete szerint valóságos vértanúi vágy uralkodott el a lelkén. Ez beszédeiből is állandóan és mindig nyíltabban kicsendül, s talán ez magyarázza meg, hogy mindig kíméletlenebb is lesz. Érzi, hogy az ő helyzetét már csak ez tudna megoldani. De vajon joga van-e egy egész nemzet katolicizmusát ugyanerre a vértanúi útra rávinni? A tragikus csak az, hogy az orosz nem fogja neki megtenni azt a szolgálatot, hogy vértanúvá tegye, ellenben a magyar katolicizmus csendes és lassú vértanúsága még dicsőséget sem fog jelenteni, mert hiányzik belőle az észszerűség.

Elvágta a Vatikán lehetőségeit is az orosz felé. A Szentszék ott áll az új nagy probléma előtt: rendeznie kellene az orosz fennhatóság alá került közel 50 millió hívője ügyét. A rendezés azonban lényegesen megnehezült azzal, hogy [az oroszok] a Bíboros úr Őeminenciája egész viselkedését, szinte maradék nélkül, Őszentsége személyes utasításaira vezetik vissza, annyira, hogy kezdenek a Bíboros úrra személyileg nem is haragudni, mert Róma kezében csupán egy hűséges eszköznek tekintik.

Ő maga gyakran nyilatkozik úgy, hogy minden más felfogás ellenkezik a hivatalos római szellemmel. Zakar András titkára egész nyíltan hangoztatja, hogy Őeminenciája merev magatartása Róma intenciójára történik. Több püspökkel beszéltem, akik legjobb hiszeműen úgy tudják, hogy Róma helyesli ezt a kemény magatartást. A papok között is általában az a felfogás uralkodik. A hívek meg egyenesen külön római küldetésnek tudják be ezt a merev, kemény magatartást az oroszszal szemben.

Rákosi Mátyás, helyettes miniszterelnök, a Kommunista Párt vezére kijelentette, hogy a Bíboros úr provokatív politikai gesztusait a Vatikán fedezi, épp ezért nem jöhet vissza a nunciatúra, mert akkor egy Mindszenty helyett kettő lenne az országban. A többi vezető politikusoktól is sikerült információkat szereznem, akik valamennyien hasonló véleményen vannak.

A budapesti orosz követség jelenlegi vezetője, Ostjukin tanácsos, többször kijelentette előttem, hogy Mindszenty bíboros urat a Vatikán előretolt előőrskének tartják, aki római utasításokra viselkedik ily provokatív módon. Szerintük a világ katolicizmusa éppen a Vatikán sugalmazására viselkedik provokatív módon a Szovjettel szemben. Minden ellenkező állításom és bizonyításom hatástalan maradt.

VÉLEMÉNYEK A BÍBOROS ÚR ŐEMINENCIÁJA POLITIKÁJÁRÓL

A magyar kommunistáknak jól jön ez a merev szembehelyezkedés, mert így a katolicizmusról kijelenthetik, hogy reakciós ellenzék, akit ezen a címen ütni és támadni lehet. Ők pedig ugyanakkor egymagukban rakják le talán évtizedekre az új alapokat. Őeminenciája megadta azt az előnyt ellenfeleinek, hogy a katolicizmus hadállásait a „politika” jelígeje alatt ostromolhatják, s így nem kényszerülnek a számukra kellemetlen „kultúrharc” címen támadni az egyházat. A pozitív erővel és pozitív módszerekkel dolgozó katolicizmus számukra az élet feszültségének veszélyes ellentétje lehetne, így azonban a legálisan megsemmisítendő reakció védővára.

A merev elzárkózás taktikájára szomorúan jellemző, amit Alföldy Alajos, az Actio Catholica országos központjának egyik vezetője előttem mondott: a katolikusoknak egyáltalán még állást sem szabadna ebben a rezsimben vállalniuk, úgyis jön a nagy fordulat. A fordulat azonban majd késik, és a magyar katolicizmus nagy táborra marad az új élet kialakításából, és összezsugorodik a B-listázottakra, akiket a vatikáni, dán, svéd és amerikai segélyakciók mentenek meg a végső elsüllyedéstől.

A protestánsok taktikáját ma úgy lehetne jellemezni, hogy a dicsőséget átengedik a Bíboros úr Őeminenciájának, a hatalmat azonban maguknak tartják meg. Üzenik Őeminenciájának, hogy mellette állanak, de ezt soha nyíltan nem teszik, mert ugyanakkor, összefogva a marxistákkal, a pozíciók jelentős részét valósággal megszállták. Ők ma is az úgynevezett „népiek”, míg a katolikusok inkább a feudális gondolat hívei.

Az angolszászok mérsékelt szimpátiával nézik Őeminenciája merev politikáját. A budapesti amerikai követség elítéli a túlzásokat, s az új angol követ húzódozik a Bíboros úrnál való látogatástól, mert, mondotta, nem akar reakciós hírbe keveredni. Bede István londoni magyar követ szerint az angol kormány is helyteleníti Őeminenciája provokatív viselkedését.

A magyar püspöki kar azon a rendkívüli konferencián, amelyiken a Bíboros úr a KALOT mozgalmat a modus vivendi taktikája miatt el akarta ejteni, állást foglalt Őeminenciájával szemben. Ezt a baloldali lapok túlságosan kiszínezték és elhíresztelték, mire a Bíboros úr Őeminenciája hűségnyilatkozatokat követelt az egyes püspököktől. Hárman ezt meg is tették. Czapik Gyula, egri érsek úr maga mesélte el, hogy őt is egy ilyen nyilatkozat megtételére szólította fel a Hercegprímás úr, s mivel megtagadta, azt állította róla Őeminenciája, hogy emiatt a nép „haeresiarchá”-nak fogja tartani. Mosolyogva tette hozzá az érsek úr, hogy benyomása szerint a Hercegprímás úr is annak tartotta.

A püspöki kar valóban megoszlik a Hercegprímás úr taktikájával szemben, de az éber baloldali sajtó újabb leleplezéseitől való félelmükben [a püspökök] már magánkijelentéseikben is mindig óvatosabbak lesznek.

Az országban sokat utazva, mindinkább az a benyomásunk, hogy a papság körében mindig többen teszik fel az aggodó kérdést, hogy vajon a Hercegprímás úr nem megy-e már túlzásba, s nem lesz-e ennek a politikának az orosz részéről rossz következménye. A papság körében lassan, de észrevehetően a modus vivendi felé tolódik el az arány, mert a napi élet sok körülménye rákényszerítette őket erre, és az eredmények is sokszor igazolják őket.

Meg kell említenem még azt a mind általánosabban kialakuló véleményt is Őeminenciájáról, hogy már nem annyira ő viszi a tömegeket, mint inkább a tömeg és a népszerűség ragadja őt [magával]. Ezt tisztelői is nagyon látják, de azzal mentegetik, hogy minden nagy embernek vannak hibái. Sok hiba nem lenne veszélyes, de az ő helyzetében és körülményei között talán ez a hiba a legveszedelmesebb, mert a hideg princípiumok helyett így lassan az érzelmek lesznek uralkodóvá.

AZ EGYHÁZ EGY LEHETŐ KELETI POLITIKÁJÁNAK FŐBB ALAPVONALAI

Egy reálpolitika a következő kiinduló szempontokra és alaptételekre kell, hogy figyelemmel legyen.

Számolnia kell azzal, hogy az orosz új, nagy tétel Európában. Ma és a következő években nélküle Közép-Európában egyetlen lépést sem lehet tenni. Később ez vagy még jobban megszilárdul, vagy pedig ha kitör is egy újabb világháború, a kö-

zel 200 milliós orosz népet megsemmisíteni nem lehet; a fölébredt szláv impérium itt marad Európában, és igen fontos szerepet fog betölteni. Számos jel azonban arra enged következtetni, hogy az orosz egy újabb világháború nélkül, belső átalakulásokon keresztül fog beérni teljes nagyhatalommá. Maga az angolszász politika is erre épít. Az egyháznak ezért már most meg kell találnia az utat az orosz néphez, mert így elősegítheti belső átalakulását. Más oldalról nézve pedig a kérdést, külön tanulmányban lehetne kifejteni, hogy talán 20 év sem kell hozzá, és az egyház legnagyobb missziós területe Oroszország és Kína lesz. Egy idejében felvett érintkezés ezt a nagy fordulatot csak elősegítheti. Jelenleg egy igen nagy történelmi fordulóban kell az egyháznak megtalálnia a maga küldetését és egyben számítását is.

Számolni kell továbbá azzal, hogy az orosz érdekerületeken forradalmi fejlődés és változás ment végbe. A mélyreható, forradalmi jellegű változásokat kénytelenek vagyunk alapvető és főleg befejezett tényként figyelembe venni: országok gazdasági szerkezete gyökeresen megváltozott, a társadalmi szerkezet is mélyen átalakult, és az értékeléseknek egy egészen új rendszere ivódik lassan bele a lelkekbe. Ezt az látja a legjobban, aki ott él. Újabb változások még jöhetnek, de nagyjában az átalakulás kontúrjai már ezek maradnak. Itt egy előre látott történelmi fejlődéssel állunk szemben. Most már arra kellene az illető országok katolikusainak törekedniük, hogy az új életet véglegesen kialakítók közül ne maradjanak ki. Ezt pedig csak egy okos modus vivendi-vel érhetik el. Egyszer mindenkeppen kompromisszumot kell majd kötni, s jobb ezt előbb tenni, mint utóbb még súlyosabb veszteségek árán.

A modus vivendi pedig lehetséges, mert ez a forradalmi nagy átalakulás sok tekintetben tagadhatatlanul egészséges fejlődést is jelent, s bár ma még hibákkal és bűnökkel súlyosan meg van terhelve, de ezek lassan az átalakulást kísérő szomorú történelmi tényé lesznek, és az idők haladtával a múltba besüllyednek, ellenben a fejlődés itt marad, s nekünk meg kell vele találnunk a kapcsolatot. Ami hibák és bűnök még mindig terhelik, ezek kiküszöbölése inkább várható a mi munkánk bekapcsolásával, mint egy állandó tagadással.

Fel kell tételeznünk és megtalálnunk az orosz politikának számunkra is kedvező saját érdekeit. A közeledés alapja tehát nem a bizalom, hanem magának a szovjetnek az érdeke. A szovjet számára fontos, hogy őt európai tárgyalófélnak tartsák, aki nem szakított az úgynevezett európai ősi tradíciókkal, amelyek között első helyen áll a vallás, ezért saját belső területén pusztán érdekből teljesen föltámasztja egy idő óta az orthodoxyiát, amely a cárok kezében sem volt egyéb hatalmi eszköznél, tehát ne csodálkozzunk, hogy a Szovjet ma sem csinál belőle mást. De ugyanígy hasonlóan pusztán érdekből szeretne békét kötni a megszállott országokban is a katolikus egyházzal és a felekezetekkel, nem ugyan, hogy hatalmi eszköznek használja fel őket, hanem azért, ami miatt a cárok is megtúrták a lengyel katolicizmust és a finn protestantizmust.

Ennek az új szovjet taktikának tudható be, hogy pl. Magyarországon egyetlen templomot nem zártak be, a hitoktatás jogát nem korlátozták, a katolikus iskolákat engedték szabadon működni, sőt komoly államsegélyben részesítik, a papi kongruát fizetik, komoly pénzsegélyt adnak templomépítéshez és renováláshoz, egyházi épületek és iskolák helyrehozásához, és hasonló, két év előtt egyáltalán nem remélt kedvezéseknek vagyunk a tanúi. Egy okos *modus vivendi*-vel ezek megszilárdíthatók, sőt kiterjeszthetők volnának.

Meg kell találnunk a polgáriarúló irány védelmét a radikálisokkal szemben. Előző jelentéseimben hosszan és érvekkel alátámasztva kifejtettem, hogy a Szovjetben magában már megindult egy belső fejlődés és érés. Azóta is tapasztalható a polgáriarúló irány erősödése. Legújabbán a hithű katolikus Szekfü Gyula, moszkvai magyar követ, tett erre vonatkozó bizalmas észrevételeket.

A kétfős irány klasszikus bemutatkozása a KALOT feloszlata volt: a KALOT mozgalmat feloszlattatták a radikális magyar kommunisták, Szviridov orosz tábornokot használva fel eszközül. Néhány napon belül Moszkvából dorgálást kapott Szviridov a feloszlataért, s ő ezt a dorgálást továbbította a magyar kommunisták felé. A belügyminiszter azonnal hívatta a feloszlattott KALOT vezetőségét, és sürgette az azonnali újra megalakulást. Valósággal kényszerítették a vonakodó KALOT-ot a munka újra megkezdésére. Kudarcuk enyhítésére csak a név megváltoztatását kérték, és hogy P. Kerkai Jenő egyelőre nyíltan ne szerepeljen a mozgalom élén.

Az egész magyar katolicizmus, egy *modus vivendi* esetében, megtalálhatná a polgáriarúló moszkvai vonal védelmét. Ez a politikai játék ezen felül érlelné a Szovjetunióban a két ellentétes irány mindig nagyobb szétválását, ami az orosz belső fejlődését egészségesen mozdítaná elő.

Rá kell őszintén állani a szociális reformok útjára. Leginkább ez hiányzik a mai magyar hivatalos egyházpolitikai vezetésből. Nem alaptalan a kommunisták vádja, hogy a magyar hivatalos egyházpolitika mögött a nagybirtokok visszaszerzése és a kiváltságos osztályok előjogainak fenntartása áll. Nem tud a magyar katolikus egyház kibontakozni abból a szűk politikai gondolkodásból és keretből, amelybe annak idején belekényszerítette őt közel egymillió holdja és a szintén nagybirtokos arisztokrácia szoros politikai barátsága. Ma a tömegek előtt a gazdag egyház nem tud imponálni, ellenben megszeretni csak egy lényegében szociálisan gondolkodó és szociálisan politizáló egyházat tudnak. Ettől ma a magyar egyházpolitika még igen messzire van. Az oroszok is igen sokszor hangoztatták előttem az antiszociális szellem vádját, és láttam, hogy a közeledésnek mily lényeges akadálya ez a feudális gondolkodás.

A katolikus politika Magyarországon válaszütt előtt áll. Egyszer, az 1920-as évek elején, már rosszul választott, amikor elalkudta a kor szociális és demokratikus követelményeit, és csupán negatívumokba torkollott. Ma a Hercegrímás úr ugyan-

erre az útra lépett, és ezzel félévszázadra ismét a sikertelenséggel jegyezte el a katolikus politikát.

A múltban is a KALOT hangoztatta állandóan a püspöki kar előtt a földreformot, megjósolva, hogy úgyis elveszik a birtokokat, tehát menjünk a történeseknek elébe, és mi magunk telepítsük le saját katolikus parasztjainkat az egyházi nagybirtokra, s az így szerzett pénzen építsünk ki városainkban katolikus kultúr-fellegvárakat, de a KALOT-ot akkor a hivatalos egyházi fórumok súlyosan elítélték e tervezetei miatt; most ugyanez ismétlődik meg a *modus vivendi*-vel. Ma elítélik a KALOT-ot emiatt, de majd amikor az élet fogja rákényszeríteni a hivatalos magyar katolicizmust ugyanerre az útra, hasonló veszteségei lesznek, mint a legutóbbi földosztáskor, amikor fizetés nélkül, kárörömmel, nagyrészt protestánsokat telepítettek egyházi birtokokra. Szomorú hagyománnyá lesz, hogy a hivatalos magyar katolicizmus mindig csak utólag sajnálja az elmulasztott lépéseket.

ÚT A MEGOLDÁS FELÉ

A Hercegprímás úr Őeminenciája azt a politikát folytatja, amely a szenvedélyes és elkeseredett jelen számára szimpatikus és bizonyos mértékig szükséges is; a KALOT viszont úgy gondolja, hogy ő jelenti az évtizedekre előre megkoncipiált egyházpolitikát. A Kardinális úr ott jár, ahol ma népszerű mozogni; a KALOT vezetői pedig abban a száraz völgyben haladnak előre, ahol a felgyűlt vizeknek egyszer majd mindenképen lefutniuk kell.

Mind a kettőre szükség van. A kettős taktika okos összhangja tudná a legnagyobb eredményeket elérni. Ehhez azonban szükséges volna, hogy egyrészt Őeminenciája keménységben egy elfogadható okos mértékre vonuljon vissza, másrészt pedig megtűrje a KALOT részéről a *modus vivendi* kísérletét. Ezt a türelmet ő önmagától soha nem fogja megadni. Egy alkalommal igen szerényen csak inszinuáltam neki, hogy Róma nem egészen helyesli az ilyen merev magatartást, mire hidegen azt kérdezte: üzeni ezt nekem Őszentsége vagy csak Önnek úgy mondta? Természetesen én az utóbbit állítottam, mire azt válaszolta: Akkor nem veszem tudomásul.

A KALOT vezetői ezért Szentséged lábai elé borulva mélységes hódolattal döntésért esedeznek. Helyzetük immár teljesen tarthatatlan: a Kardinális úr Őeminenciája szívós következetességgel lejárhatja becsületüket, hitelüket és dezavualja őket a püspökök, papok és nem egyszer a hívek előtt is, kizárólag azért, mert nem csatlakoztak a merev szembehelyezkedés politikájához. A gyalázat-vállalásnak és a hősi kitartásnak is vannak határai. A KALOT úgy véli, hogy ha Róma őt nem védi meg, ez jele lesz annak, hogy a Szentszék nem látja még elérkezettnek az időt, hogy érintkezést keressen a Szovjettal, s ebben az esetben a KALOT egész vezetősége abba-

hagyja a reménytelenné lett küzdelmet, és félreáll. Ez esetben a magyar katolicizmus egységesen a Hercegprímás úr Őeminenciája politikája mögé sorakozhatik fel, s a vatikáni–moszkvai lassú közeledés első lépéseit az isteni Gondviselés másoknak fogja kiosztani.

Róma, 1946. november 12.

P. Nagy Töhötöm [s. k.]

10

P. Nagy Töhötöm SJ A KALOT küzdelme fennmaradásáért

1946. november 12.

OSzK Kézirattár, P. Nagy Töhötöm SJ hagyaték, 216/65, ff. 55-56.

Latin nyelvű összefoglalás: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 (fénymásolat)

Francia nyelvű változat: OSzK Kézirattár, P. Nagy Töhötöm SJ hagyaték, 216/50, ff. 57-58.

Keresztes András beírásában:

A magyar szövegen piros tollal: *P. Generálisnak beadott írás magyar eredetije*⁸⁸

Mindszenty kardinálissal szemben a KALOT mozgalom képviseli gyakorlatilag a *modus vivendi* álláspontját. Ezért a Kardinális a KALOT-ot súlyosan elítélte és a püspököknek írt körlevelében kijelentette róla, hogy „letért a katolikus útról”. Ezt a körlevelet csak két püspök hirdette ki többé-kevésbé papjai előtt, a többi csodálkozva elfektette.

A KALOT ezután rendezni akart egy egyhetes vezetői értekezletet, de megbukott azon, hogy a Kardinális papjainak nem ajánlotta, hogy elmenjenek, a kispapokat pedig egyenesen letiltotta, holott eddig mindig részt vettek ezeken.

Aulai belső helyekről biztos értesüléseket kaptunk, hogy ezután a Bíboros hozzákezdett annak előkészítéséhez, hogy prímási tekintélyénél fogva ő oszlassa fel a mai legnagyobb magyar katolikus mozgalmat, mert ez nem a merev szembehelezkedés álláspontján van. Ezt a felosztást megelőzték a radikális magyar kommunisták és ők oszlatták fel a KALOT-ot felhasználva erre a célra egy orosz tábornokot. Négy nap múlva Moszkvából szigorú dorgálást kapott a tábornok és a kommunista belügyminiszter hívatta a KALOT vezetőségét és valósággal könyörgött, hogy azonnal alakuljanak meg újra. Néhány nap múlva ismét megsürgette az újra megalakulást. A KALOT ezt a közeli püspöki konferencia döntésétől tette függővé.

88 A kurzivált rész kézírás piros tollal, Nagy Töhötöm bejegyzése.

Közben a Kardinális az egyik katolikus lapban csúf kárörvendő cikkeket íratott a felosztatásról, (egyesek szerint talán ő maga írta)⁸⁹ és tanúságul azt hozta ki, hogy íme, aki szóba áll az oroszsal, az elbukik, pedig a valóság épp az ellenkezője volt, mert az mentette meg a szélsőséges radikális magyaroktól, hogy Moszkvával szóba álltak.

Mikor a KALOT kérése arra nézve, hogy elfogadja-e a felkínált újramegalakulást, a püspöki konferencia elé került, a Kardinális ellene foglalt állást, de a püspökök teljesen egyhangúlag leszavazták és így a KALOT újra megkezdte működését. A kommunisták és az orosz saját becsületük megmentésére csak azt kérték, hogy a nevet valamelyest változtassa meg (ekkor lett KAPSZ) és P. Kerkai egyelőre nyíltan ne szerepeljen a mozgalom élén. Valóban azonban továbbra is a két páter (PP. Kerkai és Nagy) vezetik a KALOT-ot oly mértékben, hogy nélkülük a mozgalom kétségtelenül ma még teljesen tönkre menne.

A Kardinális azonban nem nyugodott meg ebben és a nála tisztelgő KALOT vezetőségét oly hidegen és oly szavakkal fogadta, hogy abban az volt benne, hogy jobb lenne, ha nem létezne a mozgalom. Biztos értesítéseket kaptunk az A. C.-ből, hogy továbbra is azon dolgozik, hogy a KALOT mozgalmat megsemmisítse.

A megsemmisítési manővernek egyik részlete az, amire a P. Provinciális vállalkozott. Ő teljesen a modus vivendi ellen van és bár nem hiszem, hogy a KALOT felosztatását is akarná, de három alattvalóját teljesen el akarja távolítani, mert így reméli, hogy a komoly vezetők nélkül maradt KALOT ezzel beteretelhető lesz a Kardinális táborába. Ez be is fog következni, mert a modus vivendihez hű civil munkatársak el fogják hagyni a mozgalmat, a többi pedig a Kardinális mellé áll, ezzel azonban már ki is provokálták az új és most már végleges felosztatást. A Kardinálishoz hű egyesületeket a belügyminiszter már valóban mind fel is oszlatta és nem engedte meg újra megalakulásukat.⁹⁰

A Kardinális érdekében ezért a P. Provinciális még otthon a P. Kerkait, a KALOT elnökét, Budapestről eldisponálta egy kis vidéki diocezánus szemináriumba spirituálisnak, engem, a helyettes elnököt, most Argentínába és P. Jánosit, szellemi fegyvertársunkat, ki akarta tenni a Társaságból s ezt otthon külsők előtt is valaki

89 Az említett írás „A KALOT sorsa és tanulságai” címmel az Új Ember katolikus hetilap 1946. július 28-i számában jelent meg.

90 Nagy Töhötömnek azzal kellett szembesülnie ekkor Rómában, hogy P. Borbély tartományfőnök, Mindszenty nyomásának engedve, azt kívánja, hogy a Dél-Amerikába szóló dispoziációt fogadja el, de Nagy akkor arról nem tudott, nem tudhatott, hogy provinciálisa a rendi vezetés számára megírt hosszú igazoló-jelentésében, valójában Mindszenty ez ügyben képviselt magatartását helytelenítette, és a megvádolt rendtársai eljárását védte. Nagy Töhötöm erről tényről csak akkor szerzett – nagy meglepetéssel – tudomást, mikor két évtized múlva, Rómába járva, módja volt kézbe venni és elolvasni P. Borbélynak ezt az írását, melynek szövegét lásd alább, 211 skk.

már előtte úgy elhíresztelte, hogy a Páter becsületében igen súlyos kár esett. E három ember félreállítása az orosz előtt szinte hivatalos értesítésként azt fogja jelenteni, hogy a Vatikán és a jezsuita rend is a merev szembehelyezkedés álláspontjára helyezkedett.

Félő, hogy a csupán egyoldalúan informált Őszentsége könnyen a Kardinális és a P. Provinciális mellé áll és ez esetben a KALOT mozgalom életét a legkomolyabb veszély fenyegeti.

Róma, 1946. november 12.

P. Nagy [s. k.]

**A „modus vivendi” védelmezője:
Borbély István jezsuita tartományfőnök**

1946. február 16.	201
1946. november A magyar püspöki kar és a jelenlegi helyzet	204
1946. november Mindszenty bíboros és a KALOT	211

②

18 - 3 - 1946

20

Archiv., Mr. Tatin,

Eine fröhliche Melhry: Der Hl-Vater hat auf die
Frage, was E. H. Ihnen auftraggegeben antworten sollen, erklärt:
Der Hl-Stuhl ist jederzeit bereit, sich mit der Moskauer Regie-
rung ins Benehmen zu setzen - das könnten Sie die russischen Stellen
wissen lassen. Es werde dem Hl-Stuhl auch alles, was vorgefallen
ist u. täglich vorfällt, schon, an den guten Willen der anderen Seite

zu glauben. Aber wenn die Moskauer Regierung, Annäherung, beiseinander
Setzung mit dem Hl-Stuhl will, ist es zweiseitig durchaus bereit, wie es
es während des Krieges schon immer war. So Gut 11.

Sprechen Sie bitte mit Tatin!

Hier ist X. y.
Rob. Lbr.

P. Robert Leiber SJ német nyelven tudatja P. Nagy Töhötöm SJ-vel a pápa üzenetét:
az Apostoli Szentszék mindenkor kész arra, hogy a moszkvai kormánnyal fölvegye
a kapcsolatot. — 1946. március 18.

1

Borbély Istán SJ levele az ügyszallgatóhoz¹ (Feltételezhetően Verolinóhoz)

Különböző információk: karitatív akciók, az Eminenciás Prímás működése,
megüresedett püspöki székek, információk Badalik Bertalan OP atyáról

1946. február 16.

Latin nyelvű, gépelt, számos javítás tollal

Ikt. sz. AA.EE.SS. 8084/46

Jelzete: ASRS. AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 597rv

Somorjai Ádám fordítása és jegyzetei:

Hivatalos tartományfőnöki levélpapíron, melynek felirata:

PRAEP. PROVINCIALIS PROV: HUNGARIAE SJ

BUDAPEST, VIII. MÁRIA-UTCA 25.

[kézzel:] *I. Szekció*

Budapest, 1946. február 16.

[ceruzával:] *beérkezett 1946. november 8-án [sic!]*²

Főtisztelendő Auditor Úr! [(tollal:) *Verolino?*] Krisztus békéjét

Páter Nagy [Töhötöm SJ] beszámolójából értesültem,³ hogy Főtisztelendőséged igen óhajtja, hogy valamit megismerjen az elmúlt esztendő karitatív tevékenységéről Budapesten. Ezért röviden beszámolok a főbb eseményekről: április–június hónapokban folytatódtak a népkonyhák, gyűjtést rendeztünk az egész ország javára,

1 Latinul: auditor, olaszul: uditore. A vatikáni diplomáciában korábban megszokott beosztás, mai besorolás szerint nunciatúrai tanácsos.

2 P. Nagy két nappal később, február 18-án indult Rómába. Feltehetően ő vitte magával. Borbély pedig őszi római útja alkalmából utalhatott rá, ezért – és főleg a püspökjelöltre vonatkozó információk miatt – elővehették. – Nagy Töhötöm utazásainak rekonstrukciójára lásd a táblázatot in: *Petrás Éva*: Álarok mögött. Nagy Töhötöm életei, 99sk.

3 Nagy Töhötöm második római útján találkozott Verolinóval, aki „melegen érdeklődött a budapesti pápai segélyakció ügyei iránt. Nem sok jót tudtam mondani neki. Maradt a négy konyha, maradt a Vas-féle segély-morzsa és mi, Kalot emberek, ki lettünk téve az intéző bizottságból. Most komoly amerikai segélyakció lebonyolításán dolgozik Mgr. Verolino.” Lásd: *Nagy Töhötöm*: Napló, 1945–46. i. m., 76. Bejegyzés 1945. október 25-én. – Vas Zoltán e hónapokban Budapest kommunista polgármestere volt.

a gyermekeket faluhelyen családoknál helyeztük el, ahol jobb és bőségesebb ellátást kaptak.

A június hónap gyűjtése kb. 500.000 pengőt hozott a karitatív tevékenységre. Az adományok összegyűjtésében a szalézi, lazarista, ferences, piarista és jezsuita atyák vettek részt. A pénz nagyobb részét élelmiszer vásárlására fordítottuk.

Sajnos azonban, a pénz elértéktelenedése, az áruellátás hiányosságai egyre nagyobb nehézségeket támasztottak. Az [ingyen]konyhák fenntartásában is leküzdhetetlen nehézségekre ütköztünk. Akik e konyhákban étkeznek, az élelmiszerjegyet a konyhában kell hagyniuk. Ez sokakat eltávolított a konyháktól. Új konyhák létesítése lehetetlen volt, elsősorban a főzésre alkalmas eszközök hiányában. Lassanként az egész pénzösszeg felhasználásra került. Nem maradt más hátra, mint az Actio Catolica segélye a földművesek körében a (városi) gyermekek javára történt gyűjtésekben. Ez valóban megtörtént. A tegnapi napon a gyermekek számára létesített vasúti összeköttetés eljutott Zala megyébe.⁴ A nyár folyamán munkánk eredményeként 3600 kisgyermeket helyezünk el földműveseknél. A téli akció során csak e létszám felét tudtuk elvinni falusi környezetbe.

Október 17-én karitatív szolgálatunk 477.148 pengő fölött rendelkezett. Ugyanazon a napon ezt az összeget átváltottuk dollárra. Összesen két dollárt kaptunk. A mai napon két dollár 3.400.000 pengőnek felel meg. Hatalmas összeg, amely a jelenlegi gazdasági helyzetben alig ér valamit. Várjuk azonban az excellenciás Nuncius érkezését, aki a nyomort hatékonyabban és tökéletes módon tudja enyhíteni.⁵

A vallási helyzetről P. Nagy bizonyára sok mindent elmondott. Az új prímás férfias bátorsággal védi a katolikus ügyet és a katolikusok jogait. Sokakat megbékített, szocialistákat és kommunistákat is, az oroszok azonban engesztelhetetlen ellenségeivé váltak. A propagandában jártasan, mint szokták, rágalmakkal halmozták el és hallgatásra akarják bírni. Nemrég római útját folyamatos halogatással akadályozták.⁶ E napokban fokozódik a személye elleni szervezett nyomás.

Talán nincs ellenére, ha Főtisztelendőséged emlékezetébe idézem a győri püspöki szék megüresedését. A jelenlegi számos veszélyt hordozó helyzetben bármely egyházmegye számára csak két aktív munkával foglalkozó püspököt javasolhatok. Hozzá kell tegyem, hogy ez az egyházmegye sajátos helyzetben van, mert a katolikusok szervezettsége mindig maximális gyümölcsöt hozott. Sopron vármegyében

4 Heri currus ferreus parvulis refertus in comitatum Zala profectus est.

5 A levél megírásakor még reménykedtek, hogy az 1945. április elején a beérkező szovjetek által kiutasított nuncius újra elfoglalhatja állomáshelyét Budapesten.

6 Mindszenty második római útjáról lehet szó, a bíborosi kalap átvétele alkalmából, 1946. február 18. és március 19. között. Az utazás részleteire lásd: *Németh László Imre: Mindszenty megvalósult álma. A Santo Stefano Rotondo és a Szent István Ház. Budapest 2009. 37–44.*

a katolikus vallás iránt rendkívül hűséges földművesek laknak. Az ilyeneket főpásztor nélkül hagyni veszélyt jelent az egész magyarországi egyház számára.

⁷Az alkalmas személyek felől legutóbb Péter Nagy révén küldtem információkat. Most újragondolva a dolgot, alig találhatunk alkalmasabb jelöltet, mint a domonkos rendi tartományfőnököt, P. Badalik Bélát [sic!].⁸ Kiváló férfi, jó szerzetes, a dolgok megkezdésében és befejezésében hatékony, a lelkipásztorkodás terén legjobb tapasztalatai vannak, két plébániát alapított, egyet Budapesten, egyet Szombathelyen, sem félénk, sem oktalan, teológiában járatos, mindig világos elvek vezérlik. A bíboros prímás előtt tekintélye van, úgy hallatszik, hogy befolyással van rá. Alig van más személy, akiről ez elmondható a prímás környezetében.

Amint a fentieket, úgy Magyarországot és saját magamat is a szent áldozat bemutatásakor és imáiba hően ajánlva

Főtisztelendőséged
szolgája Krisztusban:
Borbély István SJ [s. k.]
A magyarországi rendtartomány főnöke

7 A következő bekezdés mellett a lap szélén piros ceruzával jelölés.

8 Borbély keresztnévet tévesztett, Adalbertet írt, pedig ő Alexander, tehát Sándor: Badalik Sándor Bertalan (1890–1965) 1945. június 10-én, e levél megírását követően, de iktatását megelőzően kapta meg veszprémi püspöki kinevezését.

Dr. Borbély István SJ provinciális
A magyar püspöki kar és a jelenlegi helyzet

1946. november

A német nyelvű eredeti szöveg címe: „Der ungarische Episkopat und die jetzige Lage”,

1946. novemberében jutott el a Vatikáni Államtitkárságra

Jelzetei: ASRS. AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 569-579.

Ikt. sz. AA.EE.SS. 8084/46

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 [fénymásolat]

1946. december 2-i dátummal készült flamand nyelvű változat is: „Het Hongaers Episcopaat en de huidige toestand”, kilenc lap, amelynek fénymásolt példánya megtalálható a Jézus

Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltárában:

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950. (Ennek eredetije, mint fentebb jeleztük, a Jézus Társasága római levéltárában található.)

A Vatikáni Államtitkárságon készült olasz nyelvű összefoglalás:

L'Episcopato Ungherese e la situazione odierna, N. Prot. 9369/46,

jelzete: ASRS. AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 566-568.

[A német nyelvű államtitkársági példányon ceruzával:] *1946. november*
Borbély István budapesti jezsuita tartományfőnöktől

Keresztes András fordításában, amely a német nyelvű eredetiből készült:

Ha valaki bizalmas beszélgetést folytat egyes püspökökkel, rögtön észreveszi, hogy mindannyian együtt szenvednek az egész országgal. Sőt, néhányuk el van keseredve a Magyarországon előforduló jogtalanságok, képmutatás és politikai erőszak miatt. Élesebben és szigorúbban még senki magyart nem hallottam úgy beszélni az oroszokról, mint Kalocsa érsekét, Msgr. Grósz-t; hasonló megnyilvánulásokat enged meg magának bizalmas körökben Hamvas szegedi (Csanád) püspök is.

Ez az elégedetlenség nyilvánosan is megmutatkozik itt-ott a prédikációkban, ritkábban a pásztorlevelekben (pl. egy alkalommal Grósz érsek körlevelében).

Az általános politikai helyzettel kapcsolatban azonban tartózkodóak. Néhányuk egyéként igen derék és lelkiismeretes pásztor, mint például Pétery⁹ váci (Vacia) püspök és Kovács Sándor szombathelyi (Sabaria) püspök, ők mindig annak az elvnek hódoltak: „mindig a kormánnyal kell tartani”. Ez az alapelv indította például Kovács püspököt arra, hogy az orosz megszállás kezdetén elfogadta a helyi Szovjet-Magyar Kulturális Egyesület elnöki tisztét. Hamarosan azonban visszavonult [belőle]. Mindkét egyházfejedelem (Pétery és Kovács) távol tartja magát a politikától.

⁹ Borbély – a továbbiakban is – tévesen Péteri-t ír, „i”-vel.

Mindketten intenzív lelkipásztori munkával akarják megóvni a hívőket a kommunizmus veszélyétől. Ők és mások is azzal számolnak: ha lehet, kisebb adminisztratív kérdésekben [tett engedményekkel? – A ford.] elkerülhetik a nagyobb nehézségeket. Ilyen viselkedéshez tartva magukat, megőrzik az udvarias kapcsolatot a Köztársaság elnökével és a kiskgazdapárti miniszterekkel. Ha közéleti kérdéseket érintenek, azt oly módon teszik, hogy a demokrácia kérdéséhez szólnak hozzá, néhány kritikus megjegyzést megengednek maguknak, egyébként pedig megértőnek mutatkoznak. Különösen Hamvas püspök kész arra, hogy ilyen értelemben beszéljen és írjon aktuális társadalmi problémákról. Így hívták meg például Hamvas püspököt a Demokratikus Nőszövetséghez (ez egy fedett, nagyjából kommunista egyesület) előadást tartani. Ő elfogadta a meghívást. Előadásának ez volt a tartalma: Feltételezve, de meg nem engedve, hogy igaz a történelmi materializmus, akkor is bizonyítékot szolgáltat Isten léte mellett. Mert a történelmi materializmus azt állítja, hogy törvényszerűség van az emberiség történetében. Ez a törvényszerűség azonban értelmes ok létezését feltételezi, ez pedig az Isten. Az előadást követően felállt egy hallgató, és szívélyes köszönetet mondott a püspöknek a mélyen szántó beszédért: most végre megbizonyosodhatott arról, hogy az ő istenhite és marxista meggyőződése összhangban lehetnek egymással.

Ezt az esetet maga Hamvas püspök mesélte el nekem. Nem lelkesítette ez a siker.

De az eset nagyon tanulságos. Mutatja a lelkekben uralkodó zavart, mutatja azt is, hogy nálunk az emberek, a demokráciáról szóló sok homályos szónoklat következtében, elvesztették okos ítélőképességüket. Az, hogy ezt az esetet elmondtam, nem a püspökkel szembeni vád kíván lenni. Ő belsőleg erősen szemben áll a kommunizmussal, világosan látja a veszélyeket. De a megértésre való törekvés során nehéz a döntés; a kommunisták szégyentelének a követeléseik terén. Korábban, 1945-ben, még kirívóbb esetek is előfordultak: egy püspökségen azt fontolgatták, hogy a demokráciában, a demokrácia érdekében ne lépjenek-e be a tanító nővérek egy politikai pártba. Budapesten szociáldemokrata párttagságra gondoltak, Kalocsán pedig azzal a gondolattal játszottak, hogy az ottani kongregáció laikus nővérei a Kiskgazdapárt tagjai legyenek, a többiek pedig egy polgári párt sorai lépjenek be. Ezek csak tervek maradtak. Öröndetes módon nem valósultak meg. De azt is mutatják ezek az esetek, hogy a Prímás világos, hajthatatlan magatartásának néhány előnyös hatása is van.

Ami azonban a jövő alakítását illeti, a legtöbb püspöknek nincsenek tervei vagy világos elgondolásai. Egy olyan általános fordulatra várnak, amely majd a magyar-kérdést is megoldja. Bizalmukat a vidéki lakosság egészséges érzékébe vetik. (Pétery püspök egy mély eucharisztikus szellemtől várja a megváltást, Kovács püspök a papok és a nép szoros kapcsolatától. Mások, például a két érsek, Grósz kalocsai és Czapiak egri érsek, nagyon pesszimistán látják a jövőt. Úgy gondolják, hogy elkerül-

hetetlenül bekövetkezik az egyházi tevékenységek visszaszorítása, párosítva az orosz ravaszsággal és kommunista-ateista propagandával.)

Emellett az inkább visszafogott és passzív politikai magatartás mellett három püspök meglehetősen élénk közéleti érdeklődést mutat: a Bíboros, Czapik érsek és Bánáss veszprémi adminisztrátor.

A bíborosról már beszéltünk. Ő aktív, mozgékony, gyakran ingerült, és a közélet minden mozzanatáról tudni kíván. Czapik éles ítélőképességgel rendelkezik, erkölcsi és jogi kérdésekben messze felülmúlja a bíborost. Arra törekszik, hogy okossággal és kisebb kompromisszumokkal oldja meg a nehéz kérdéseket. Az ilyen gyakorlati ügyekben nagyon okosan jár el. De könnyen megbántódik, szeszélyes, kevéssé kitartó és magatartását tekintve kevéssé módszeres. Bár értelmes, mégis hiányolható belőle a mai helyzettel kapcsolatos világos, mély és átgondolt felfogás. Túl sokat beszél és panaszkodik nehéz gazdasági helyzetéről, és ezzel ártott a klérus és a nép előtti tekintélyének. Úgy vélik az emberek, hogy egy kicsit meg van sértődve, mivel azt remélte, hogy ő lesz Serédi bíboros utódja. Időnként, hangulata szerint, szigorú és bíráló megjegyzéseket tesz a Prímással kapcsolatban, de ha komoly dologról van szó, energikusan állítja, hogy soha nem akarna ellenzéki vezető szerepet betölteni vele szemben.

Sokkal jelentősebb személyiség dr. Bánáss. Ő a kormány bizalmi embere, kedvelik, és úgy tűnik, még a kommunisták is elfogadják. De még inkább a magyar politikai jelenlegi vezetői, mint Tildy [köztársasági] elnök és Nagy F. miniszterelnök. Ez a kedveltség az új magyar demokrácia első napjaitól datálódik. Hiszen ismert, hogy az orosz uralom alatt az első ideiglenes magyar kormány Debrecenben alakult meg, ahol akkoriban Dr. Bánáss plébános volt.

Fel lehet vetni a kérdést, mi az oka ennek a kedveltségnek. Az első ok, hogy Dr. Bánáss udvarias, rugalmas és nagyon előzőkeny személyiség. Udvariassága és figyelmessége révén még a nyakas debreceni kálvinistákat is elbűvölte. Ha egy célt el szeretne érni, akkor teljes erejével azon van, hogy semmi udvarias cselekedetet el ne mulasszon azzal szemben, akinél éppen el szeretné érni valamit. Ebből a szempontból dicséretes az egész magatartása, és ebben szerencsésen különbözik az általánosnak mondható magyar merevségtől, hajthatatlanságtól.

Például a protestánsokkal szembeni magatartása feltűnően barátságos és udvarias volt, de – amennyire a távolból meg tudtam ítélni – soha sem vétett az elvi hűség ellen. És közeledésének eredményei nem voltak rosszak.

Kérdéses azonban, hogy ezt a magatartást a mai magyar politikában is megtudja-e őrizni. A protestánsok esetében egy régről fakadó ellentét oldásáról volt szó. Sem a katolikusok, sem a protestánsok nem akartak túl messzire menni. A politikában azonban messzemenőbb, jelentősebb célokról van szó. Kételkedem abban, hogy a feltételen megértésre való törekvés és a nagyon nagy tárgyalókészség mindig csak előnyöket szerezhet. Ez a kommunisták esetében különösen veszélyes, mert ők min-

dig messzebb akarnak menni és egyre többet kívánnak. Az ilyen ellenfelekkel vívott harcban a tárgyalókész fél könnyen a teljes vesztes helyzetébe kerül.

Dr. Bánáss pszichológusként jár el. Meg van győződve arról, hogy jól ismeri az embereket és ügyesen bánik velük. Lehet, hogy ez így van, de ez a pszichológia nem egy nagyobb cél szolgálatában áll. Alapvető felfogását tekintve dr. Bánáss ingadozó, politikai ítélete nem alapos és nem precíz. Gyakran állítja azt, hogy az oroszországi kommunizmus egyre inkább a kispolgárság rendszerévé alakul át. E tézis alapján aztán kész lenne oroszbarát magyar politikát folytatni. De még ha ez a tézis igaz is lenne, ezáltal nem csökkenne [az oroszoknak] az egyházzal szembeni hatalmi törekvése és ellenséges magatartása. És éppen ezek a tények okozzák a legnagyobb nehézséget. Dr. Bánáss teljes bizalommal van a kommunisták és a szocialisták irányában, súlyos és igazságtalan döntéseket is szükséges tényként fogad el, anélkül, hogy szót emelne ellenük. Dr. Bánáss vezető szerepe tehát nagy veszteségeket eredményezne.

Amikor tehát a püspöki kar döntéséről van szó, akkor ez a három ember hozza meg a határozatot: a Bíboros, Czapik érsek és Bánáss apostoli adminisztrátor.

Dr. Bánáss adja elő a kormány nézeteit, véleményét és a védekezési lehetőségeket, dr. Czapik vizsgálja meg a tézist elméleti és jogi szempontból, és rendszerint okos visszafogottságot tanácsol, a Bíboros pedig a radikális véleményt képviseli. Jelentős szava van még Grösz érseknek és Hamvas püspöknek; mindketten inkább a nyugodt mérlegelés emberei. Néhány fiatalabb (Pétery, Kovács) kedvelik Dr. Bánásst, mert ő ismeri a politikai élet titkait és összeköttetése van a kormánnyal. Mindkét püspök (akik politikai ítélete nem éppen kiemelkedő) nagyon dicsérte és méltatta előttem dr. Bánásst, bár a jámbor Pétery püspök 15 hónappal ezelőtt még nem nagyon bízott az ő erőiben.

Ezeknek az embereknek az uniója védi tehát az egyház érdekeit Magyarországon. Úgy gondolom, hogy az összetétel, lényegében, szerencsés. Az egyensúly biztosítottnak látszik: a Bíboros radikalizmusával szemben áll dr. Bánáss egyetértésre törekvése és politikai jártassága. A Bíboros nem tud mindent elérni [amit akar], gyakran türelmet kell mutatnia, várnia és hallgatnia kell, és ezt meg is teszi, még ha néha morogva és nehéz szívvel is; másrésztől az ő energiája és patriotizmusa megakadályozza, hogy a dr. Bánáss veszélyes vágányra terelje a többséget.

De nem fenyegeti-e ez a helyzet az egységet? Nem, ennek veszélye nem tűnik komolynak. Egyikük sincs annyira híján a bölcsességnek és a felelősségtudatnak, hogy nyíltan a Bíborossal szemben foglalnának állást. Legfeljebb dr. Bánáss lenne képes politikai külön-utasságra. Mivel azonban ő csak apostoli adminisztrátor, soha nem megy túl messzire, attól való félelmében, hogy a Bíborossal való konfliktus következtében mindent elveszíthetne. És itt megengednék magamnak egy valamelyest szubjektív megjegyzést: ameddig nincs Budapesten pápai nuncius, jó ha Bánáss nem lesz püspök. Szerényebb marad, s talán nem ártana, ha ezt maga is tudná.

Most már nem marad más hátra, mint néhány szót ejteni aktuális egyházi kérdésekről.

Minden püspök a legsúlyosabb gazdasági gondokkal küzd. Néhányuk esetében, pl. Hamvas püspöknél vagy Czapik érseknél, ezek a gondok csaknem bénítóan hatottak más tevékenységekre. Továbbra is fennáll a tény: a püspökségek gazdasági helyzete, a szemináriumok és a káptalanok léte teljesen bizonytalan. Komoly fejtöréssel és koldulással tudják biztosítani a szükségést. Még a régi nagy épületekben laknak, de az életmód egyszerűbbé vált, mint magukban a betöltött plébániákon. Ehhez jön még, hogy például Kovács vagy Papp püspökök szeretnék helyreállítani romos székesegyházaikat. Czapik érsek úgy segített a kanonokokon, hogy néhányukat a káptalanból a megüresedett plébániákra helyezte. Ez a megoldás nem túl szerencsés, mert így idős urak olyan fontos helyekre kerülnek, ahol nem tudják a szükséges tennivalókat ellátni.

A püspökök általában nem mulasztották el, hogy felvegyék papjaikkal és a néppel a kapcsolatot, mihelyt lehetővé vált. Sőt, a katasztrófát követően egységesebbé lett a magyar egyház, mint amilyen korábban volt. A klérus iránti szeretet növekedett, nagyobb az egyház tekintélye, a néptömegek ájtatosabbak. A megmenekülést az egyháztól és a pápától várják. A püspökök nagygyűlésekkel, ájtatossági gyakorlatokkal, körmenetekkel, Budapesten a Caritas révén gondoskodnak arról, hogy ez a lelkiület továbbra is megmaradjon. Buzgó és fáradhatatlan a Bíboros ezen a téren, de a többi püspök is megteszi, ami a kötelessége. Felkészülnek a nagy támadásra, azaz a katolikus iskolák elleni támadásra. A szülők, szinte tiltakozásként, katolikus intézményekbe viszik a gyermekeiket.

Mindezek ellenére a jövő sötét és tele van a legnagyobb veszélyekkel. Miért? A népesség nagy része bizonytalan szociális viszonyok között él, néhányan nyomorba süllyednek, mások pedig kedvezett helyzetbe. Ez a körülmény olyan légkört teremt, amelyben gyorsan elsorvadhat a vallási élet. A kormányzat, vagy jobban mondva a pártok mindenhatóak, és ezt a mindenhatóságukat tisztátalan politikai célokra akarják felhasználni. A kommunisták ugyanúgy, mint a nem kommunista „antiklerikálisok” arra a pillanatra várnak, amikor megvalósíthatják az iskolákkal kapcsolatos kulturális céljaikat és az egyház megrendszabályozását francia vagy cseh mintára.

E veszély elkerülése nagyon nehéz feladat. Nehéz, mert a magyar klérus nem elég tevékeny és mozgékony. De nehéz azért is, mivel Magyarországon viszonylag kevés a pap. Formálisan nincs paphiány, a meglévő helyek be vannak töltve. De a papok annyira túl vannak terhelve munkával, hogy nem tudnak intenzív lelkipásztori tevékenységet kifejezni. Most ehhez járul még a szemináriumok súlyos gazdasági helyzete, a papnevelés és a hivatások válsága. A papnevelés válsága: bizonyos fokig eddig is létezett. A teológiai professzorok a plébánosokhoz képest rosszul voltak megfizetve, ezért általában csak nagyon fiatal emberek tanítottak a szemi-

náriumokban, néhány év elteltével már plébániát akartak kapni. Több szemináriumban nem volt 25-35-nél több teológus: ez a kisüzem hozta magával, hogy a stúdi-umok nagyon egyszerűen, nagyon kevésbé ösztönzőek zajlottak. A papok egyszerűbb körökből származtak. A középiskolai hitoktatás sajnálatosan régimódi volt és ma is az, olyan fiatalokat céltott meg, mint akik 30, 40, 50 évvel korábban éltek. Megpróbálták a fiatalokat is elérni, de inkább csak szervezeteken keresztül. De ezekben az egyesületekben, ahol a cserkészlet nagy szerepet játszott, a fő cél a természetes ügyesség és rátermettség, a világ felé való nyitottság elérése volt, a belső élet [fejlesztésének szükségessége] egy kissé feledésbe merült. Így nem támadtak hivatások. Az ifjúság figyelmét nagyon lekötötték a politikai küzdelmek, a fiatalok szenvedélyesen antikommunisták és orosz-ellenesek, sőt összeesküvésre is készek ezek ellen a hatalmak ellen, de papságra nem gondolkodnak. A szemináriumokban most 20-40%-kal kevesebb a klerikus, mint tíz évvel ezelőtt.

A püspökségek viszonylag nagy számban vesztek el papokat a háborúban, köztük fiatalokat is. Őket most nehéz pótolni. Rendkívül nagyoknak tűnik a veszély, ha azokra a parasztokra és földművesekre gondolunk, aki most jutottak földhöz, és ki vannak téve a kommunista befolyásnak. Ők a vallásellenes politika bástyájává válhatnak. Most még nem olyan nagy a baj, most még papokat kívánnak. Most telepedett le például egy csoport szerzetesnővér a vállalkozó kedvű kalocsai nővérek kongregációjából olyan emberek közé, akik 1945-ig egy nagyobb földbirtok munkásai voltak. A nővérek iskolát indítottak és óvodát nyitottak, leányegyesületet vezetnek, és egy darab földet úgy művelnek, mint a parasztok. A munka nehéz. A jó nővérek elcsodálkoztak azon, hogy vallásilag mennyire tudatlanok és elárvultak ezek a szegény emberek, akik falutól és templomtól négy kilométerre laknak, s akikkel a plébános eddig alig törődött. A kommunisták meg akarták akadályozni a nővérek munkáját, de ők kitartanak. Most már a szegény népesség egy része semmi áron nem engedné őket elmenni, annyira megszerették őket. Ilyen és hasonló vállalkozásokra lenne ma szükség mindenütt. A püspökök, sajnos, alig tudnak ilyen dolgokkal törődni, de úgy tűnik, a legtöbbjükből hiányzik is az ilyen irányú érdeklődés.

Egy másik lehetséges veszélyt az jelent, hogy a képzett emberek gondolkodása is hamis eszmék bűvkörébe kerül. Ma a marxizmus és egy [bizonyos] Harold Las[ki?]* és hasonlók szociológiai gondolkodása uralkodik Magyarország szellemi életén. Azaz a legrosszabb laicizmus táptalaját készítik elő. Sajnos, a mélyenszántó katolikus gondolkodás az utóbbi időkben nem volt túl erős nálunk. A nagy apostolok: Prohászka,* Bangha,* Tóth* beszédei és könyvei megtették ugyan a magukét, de a felsőfokú oktatás nem volt tökéletesen hibátlan és teljes mértékben katolikus. Az egyetemeken olyan tanokat hirdettek, amelyek Amerikából vagy Németországból érkeztek. A kormány és a társadalom hagyomány iránti hűsége akadályozta meg, hogy szélsőséges tévedések vagy veszélyes tanok teljes szabadságot élvezzenek. De

a skolasztika, a katolikus kultúrfilozófia, a katolikus társadalomfilozófia nincsenek annyira elterjedve, hogy nyilvánosan nagy tekintélynek örvendhetnének. A magyarság talán már korábban és nagyobb energiával szállhatott volna szembe a náciizmussal, ha a katolikus eszmevilágot mélyebben ismerte volna.

Most az egyetemek tanszékeit marxisták és hasonlók szállják meg, és a mi szégyen ifjúságunk tőlük kapja a szellemi táplálékot. Éppen most hallottam, hogy 50 kollégiumot fognak alapítani vidéken tehetséges fiatalok részére, s ezekben a kollégiumokban a populista demokráciát (azaz a bolsevizmust) fogják tanítani és propagálni.¹⁰

Ha mi, kongregációk és egyesületek révén, meg is tudjuk óvni fiataljainkat a nagyobb veszélyektől, a katolikus igazság nem fog lételemükké válni, és így nem lesz elég erejük sem a katolikus kultúrmunkához.

Ezért – engedtessek meg nekem, hogy itt megemlítsem – én szinte meg vagyok szállva attól az ideától, hogy több tehetséges katolikus fiatalnak ösztöndíjat kellene kapnia külföldi katolikus egyetemekre. Ismerem az ilyen vállalkozás kockázatát. Mégis úgy gondolom, hogy történnie kellene valaminek ezen a téren. – Más vonatkozásban is azt gondolom, hogy sürgősen szükséges lenne a meglévő katolikus tudományos intézmények új életre támasztása – természetesen új szellemben.

Nos, a mai összetételű püspöki kar – ahogy én ismerem – tökéletesen süket az ilyen kérdések iránt.

Különösen alig alkalmas az ilyen visszás helyzet szerencsés felszámolására a Bíboros, a maga erős voluntarizmusa, kevésbé intellektuális természete miatt. Sokkal inkább taszítja magától az értelmiségieket, és mélyíti a megosztottságot. Ha más tisztán látó magyarok ugyanezen a véleményen vannak, akkor merészelném azt javasolni, hogy e kérdésben komoly intést kapjanak a püspökök.

10 NÉKOSZ: Népi Kollégiumok Országos Szövetsége.

**P. Dr. Borbély István SJ provinciális
Mindszenty bíboros és a KALOT**

1946. november

A német nyelvű változat címe: „Kardinal Mindszenty und der Kalot”.

1946. novemberében jutott el a Vatikáni Államtitkárságra

Jelzetei: ASRS, AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 109-127.

Ikt. sz. AAEESS 9849/46

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 [fénymásolat]

Készült flamand nyelvű változat is: „Rapport. Mindszenty en de KALOT”, három lap,

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 [fénymásolat]

A Vatikáni Államtitkárságon készült olasz nyelvű összefoglalás:

Il Cardinale Mindszenty e il KALOT, ikt. sz. 9849/46,

jelzetei: ASRS, AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 98-104.

Az utolsó néhány bekezdés kivételével, amely Jánosi Józsefről szól, megjelent in:

Nagy Töhötöm: Napló, 1945–46, i. m. Függelék, 296–307.

[A német nyelvű államtitkársági példányon ceruzával:] 1946. november

Borbély István budapesti jezsuita tartományfőnöktől

Keresztes András fordításában és jegyzeteivel.¹¹ A fordítás a német nyelvű eredetiből készült:

A KALOT-ot 1935-ben alapították. Az első fáradságos lépések után fejlődése igazi diadalúttá vált. A vidéki fiatalság ki volt éhezve egy ilyen szervezetre. Mihelyt megtudták a falvak vezetői (papok, tanárok), hogy egy energikus és derék jezsuita vállalta magára a fiatalság gondját, mindenütt KALOT-csoportok alakultak. A Páter [Kerkai Jenő] nem mulasztotta el, hogy tervéne megnyerje a püspököket, a szemináriumok vezetőit, a világi politikusokat és a világi közigazgatást. Mindezek az erők együttműködtek, és világi munkatársak is olyan számban jelentkeztek, hogy az egyébként nem könnyű szervező munka simán ment, nagyobb sikert kívánni sem lehetett volna.

Mely körülményeknek köszönhető, hogy e bátor kezdeményezés ilyen gyorsan szép eredményeket ért el? Kétségtelen: a munka vezetői fáradhatatlanok és ügyesek voltak, az ifjúság pedig vágyódott egy ilyen összefogásra. Közelebről nézve még az alábbi okok is felismerhetők: A KALOT-propaganda korszerű volt. Ami benne

¹¹ „P. Borbélynak ezt a jelentését Nagy Töhötöm csak a hatvanas évek végén, egy római útja alkalmával ismerhette meg, s akkor szembesült a ténnyel, hogy az általa ellenséges beállítottságúnak tartott magyar provinciális sokkal tárgyilagosabban számolt be a történetekről, mint ahogy ő annak idején gondolta.” Keresztes András megjegyzése in: *Nagy Töhötöm*: Napló, i. m. Függelék, 296. 529. jegyzet.

volt levegőben, amire általános igény volt, azt hangsúlyozta a KALOT. Megerősítette a parasztság öntudatát, nem félt hangot adni a szociális igényeknek, segített a fiataloknak megmutatni, mivel töltsek szabadidejüket, visszavezette őket a népi kultúrához, telve volt legitimizmussal [A német szövegben Legitimus szó szerepel, de az eredeti magyar szövegben valószínűleg az „idealizmus” szó szerepelhetett. – A ford.], tele volt szép tervekkel. Szívesen rendeztek impozáns ünnepélyeket, a fiatalok felvonulásai pedig nagy hatást tettek a lelkekre. És mindez inkább katolikus, semmint individualista szellemben történt.

De ezeknek a természetes erényeknek negatív következményei is lettek: A gyors fejlődés nem mindig párosult alapossággal. Sok igénynek hangot adtak, de kevésbé hangsúlyozták a személyes felelősséget. A szellem korszerű volt, de néhány, a korszakból fakadó túlzást is magába foglalt. (Mint például a parasztságnak és a népi kultúrának a túlértékelése.) A pompás külső mögött ugyan nem tűnt el a vallásosság, de nem mindenütt vert mély gyökeret. De hogy ne legyek igazságtalan vagy túl szigorú, meg kell jegyezmem: e téren inkább egy kis egyoldalúságról és nem mulasztásról van szó.

Aztán lassan elérkeztünk az 1938–39-es évek eseményeihez. Magyarországon meglehetősen nagy volt a nácizmus veszélye. A közélet nyugtalan volt, a politika pedig bizonytalan. Ezekben az időkben a KALOT tartotta magát a katolikus alapelvekhez, de a *korszaknak megfelelően* átvett néhány dolgot az akkori populáris eszmékből (népi állam, népi jog). Ugyanakkor igyekezett megszerezni, megtartani a politikai vezetők jóindulatát, hogy erről az oldalról ne kelljen veszéllyel számolnia. És ez a törekvés eredménnyel is járt: mindegyik miniszterelnök Kállay Miklósig* bezárólag kifejezte a mozgalom iránti szimpátiáját.

1941-ben még egy lépéssel tovább ment a KALOT ebben az irányban. Akkoriban került szóba, hogy a legfelsőbb katonai vezetés kívánságának megfelelően, erőteljesebben kell fejleszteni a Levente állami ifjúsági szervezetet, a Balilla¹² és H. J.¹³ mintájára. Egy magas rangú tisztet, az ifjúsági szervezet legfőbb vezetőjét¹⁴ bízták meg azzal, hogy a katonák kívánságát tettekre váltsa. Katolikusokról féltek ettől a reformtól. Arra gondoltak, hogy hamarosan sor kerülhet valamennyi ifjúsági egyesület feloszlására. Úgy tűnt, hogy e magas rangú tisztnek totalitárius elképzelései/vágyai vannak; minél idegesesebbek lettek a katolikusok, annál határozottabbnak tűnt ez a tiszt és környezete.

Ebben a feszült helyzetben a KALOT felvette a kapcsolatot a tisztekkel és hamarosan megállapodást kötött velük. A megállapodás értelmében a KALOT emberei mindenütt segítséget nyújtottak a Levente mozgalomnak a *lelki nevelésben*, ennek

12 Opera Nazionale Balilla (ONB) olasz fasiszta ifjúsági szervezet 1926–1937 között.

13 Hitlerjugend.

14 Bély Alajos (1889–1946) altábornagyot.

fejében a mozgalom viszont fizetett ezért a támogatásért. Ennek a szövetségnek az eredménye: A KALOT a korábnál jobban hangsúlyozta a nemzeti, az antibolsevista szellemet, a leventék között viszont akadálytalanul tovább lehetett folytatni a vallásos nevelést, a KALOT pedig jelentősen bővíthette a tevékenységét, mivel a rendelkezésére bocsátott pénzösszeg is elég jelentős volt, és idővel egyre növekedett. A magas rangú vezető tiszt pedig, aki egyébként nem volt rossz katolikus, egyre inkább támogatta a magyar ifjúság igazi vallásos nevelését.

Mégis volt ennek a szövetségnek néhány szépséghibája. Először is, Serédi bíboros tudta és jóváhagyása nélkül lett megkötve. Ezt a sietséget a bíboros ugyan rossz néven vette, de később megbocsátotta. Súlyosabb volt az eset a leányszervezet vezetőivel. Ezek féltek a legjobban az állami beavatkozástól, mert ők elvből elutasították, hogy állami leányifjúsági szervezetet hozzanak létre. De a katonák szerettek volna valami ilyesmit. Nem felejtkezhetünk meg arról sem, hogy a KALOT és a katolikus leányifjúsági szervezetek között kezdettől fogva feszültség állt fenn. A női vezetők világiak voltak, és az egész munkájuk inkább a jámborságra [vallásosságra] és a személyes munkára irányult, és feltétlen ellenzői voltak minden állami beavatkozásnak, minden totalitarizmusnak, ahogy ők mondták. Ez a feszültség felszínre került a magyar Katolikus Akció egyik ülésén (a Katolikus Akció volt az ifjúsági szervezetek egységének összetartója).

A vihar ezen az ülésen tört ki. Az asszonyok felháborodottan vetették a KALOT szemére, hogy a bíboros tudta nélkül cselekedtek, hogy nem őrizték meg a szolidaritást a többi katolikus szövetségekkel, hogy engedtek az államhatalomnak, hogy egységes fellépéssel többet lehetett volna elérni. A vita eltartott egy ideig, aztán félretették; a KALOT megígérte, hogy a továbbiakban nem fogja veszélyeztetni az egységet, a nők pedig elcsendesedtek.

A [Leventével való] szövetség további következménye lett, hogy a KALOT, amely a baloldali irányzatok szemében eddig is gyanús volt, most még gyanúsabb lett. Ez azonban nem akadályozta a KALOT-ot abban, hogy továbbhaladjon ezen az úton.

Ebben az időben vezetett a KALOT szociális programja is félreértésekhez. Egyesek túl radikálisnak találták a hangot. Ez okból támadtak például Czapik érszeknek is 1944-ben kellemetlen problémái a KALOT-tal. Ezek a problémák a régi felfogású emberek megbotránkozásából származtak – tehát nem voltak jelentős vádak. De az igaz, hogy a KALOT, sikereire támaszkodva, az irányultságában *túl magabiztos* volt.

Közben a háború a vége felé közeledett. A KALOT vezetői mérlegelték a lehetőségeket. A német megszállás alatt távol tartották magukat a kormánytól és németbarát irányzattól. Most az a gondolat foglalkoztatta őket, hogyan válhatna a KALOT a háború utáni káoszban egy katolikus-szociális irányzatú mozgalom alaposzlopává. Ebben a törekvésükben támogatta őket az időközben elhunyt Apor püspök, aki

segítségül hozzájuk küldte egyik bizalmi emberét, egy képviselőt.¹⁵ Ez a férfi jó információkkal rendelkezett, tagja lett a náciellenes földalatti szervezetnek, és biztosította a részükre azoknak a pártoknak a megértését, akikre a jövőben szerep várhat. De a Kiszgazdapárt politikusai között is akadtak, akik mindenképp meg akarták menteni a KALOT jövőjét. Ennek az új tendenciának a következménye volt, hogy P. Nagy, a KALOT [egyik] vezetőjeként, egy munkatárssal, még a magyarországi harcok idején (1944 novemberében) átment az oroszokhoz. A munka újrakezdésének útját akarták egyengetni.

Elérkezett a nagy politikai változások ideje. A KALOT újra dolgozni akart; létét elismerte a[z új ideiglenes] kormány. A tervezett katolikus pártot azonban nem lehetett megalapítani, mivel nem kapta meg ehhez az engedélyt a legjelentősebb politikai hatalomgyakorlótól. Főként a kommunisták akadályozták a pártalapítást. De még a KALOT-ot is többször megtámadták a kommunisták és a szociáldemokraták. A [KALOT]-vezetők attól féltek, hogy minden pillanatban bekövetkezhet a feloszlás. A kommunisták nem feledkeztek el a KALOT-nak a Levente-mozgalommal kötött szövetségéről.

Mint ahogy veszélyes helyzetekben szükséges, a KALOT most is különböző védelmezőket igyekezett maga köré gyűjteni. Alighogy kiszabadult Mindszenty püspök a nácik fogságából, a KALOT vezetői dicsérő levelet kaptak tőle. Mivel Mindszenty püspök 30 évvel korábban P. Kerkai hittanára volt, és később is jóakaratóan kísérte figyelemmel egykori tanítványának szociális működését, ezért a levelet, kívánságának megfelelően, rögtön nyilvánosságra is hozták.¹⁶ P. Kerkai még kiszgazdapárti politikusokat is segítségül hívott, de leginkább azokra a fiatal katolikusokra támaszkodott, akik már a háború alatt is inkább balra álltak és most oroszbarát nézeteket hirdettek. Ők szállították a legjobb információkat P. Kerkainak.

Ezeknek az embereknek a hatása alatt és ezekre az információkra támaszkodva, a KALOT egyre inkább eltért attól az iránytól, amit Mindszenty püspök, később bíboros követett. Ez az irányzat P. Nagyra is támaszkodott, aki külföldi útjairól rendszeresen hozta híreket: a szövetségeseknek az az akarata, hogy a magyarok állapodjanak meg az oroszokkal; és hogy a Szentszék is érdeklődéssel, sőt nagy várakozással figyeli és világosan jóváhagyja a KALOT-nak ezt az új törekvését.

Januárban meghívta a Bíboros P. Kerkait egy katolikus bizottságba, amely a közéletről tartott tanácskozást. De ahogy a Bíboros egyre jobban megismerte a KALOT új irányzatát, úgy egyre inkább nőtt az elidegenedés a Bíboros és a KALOT között.

És most jutunk el ahhoz a ponthoz, ahonnan a Bíboros panaszai erednek. Hogy tisztánlátást biztosítsam, megőrzöm a szigorú kronológiai rendet.

15 Gróf Pálffy Józsefet (1904–1988).

16 Új Ember, 1945. szeptember 23. 1. évf. 7. sz. 3. old.

Miután a magyar ifjúság kommunista egységszervezete teljes csődöt mondott, a kommunisták nyomására életre hívtak egy közös Ifjúsági Tanácsot.¹⁷ Mi volt ennek a Tanácsnak a célja? Ezt nehezen lehet megmondani. Talán e révén kívántak a kommunisták nagyobb befolyáshoz jutni, talán szükségesnek érezték [a Tanács meglétét] ahhoz, hogy a külföldi egyesületek felé [velük szemben?] demokratikus egységet mutassanak fel.¹⁸ Ez még ma sem tudjuk pontosan.

Arról volt szó, hogy több katolikus [ifjúsági] szervezet is csatlakozni fog a Tanácshoz. Ez nem történt meg; csak a KALOT lett a Tanács tagja, és aláírta azt a nyilatkozatot, amelyben az egyesült fiatalság kijelentette, hogy a demokráciáért, a köztársaságért és a földreformért fognak dolgozni. Ez a program általános közhelyekből állt, de az egész Tanács sem komoly. Vannak köztük cserkészek, YMCA-fiatalok,¹⁹ aztán egyéb politikai ifjúsági egyesületek, valódiak, de olyanok is, amelyek csak papíron léteznek.

Én semmit nem tudtam előre a KALOT-nak eme lépéseiről. És egyáltalán nem örültem, hogy megtette ezeket. Túl nagy lett a felháborodás az Actio Catholica ifjúsági tagozatában. A nők, akik megint harciasabbak voltak a férfiaknál, csaknem elvesztették a fejüket. Erősen támadták a KALOT-ot, árulásról beszéltek, és arról, hogy a KALOT nem tartotta meg korábbi ígéretét. Erre a KALOT, megbántva, elhagyta ezt az ifjúsági szekciót. Ezt jelenti az a tény, hogy a KALOT „Unionem Juvenum catholicorum deseruit et unioni non-catholicorum se associavit”.²⁰

17 Magyar Ifjúság Országos Tanácsa (MIOT) a MADISZ kezdeményezésére 1946 márciusában tanácskozó szervezetként alakult meg.

18 A belső szándék valóban az volt, hogy kiterjessze befolyását a többiekre is. A MIOT alapító szervezetei a következők: a MADISZ (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, 1944. december 31-én jött létre a Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére), a FISZ (Független Ifjúsági Szövetség, a kisgazdapárt ifjúsági szervezete, 1945) a SZIM (Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt ifjúsági szervezete, 1945) és a NISZ (Népi Ifjúsági Szövetség, a Nemzeti Parasztpárt ifjúsági szervezete, 1946 januárjában jött létre), a SZIT (Szakszervezeti Ifjűmunkás és Tanoncmozgalom, 1945 februárjában jött létre), PDI (Polgári Demokratikus Ifjúság), MEFESZ (Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége, 1945), KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyesületek Országos Testülete, 1935–1946.07.19.), KIE (Keresztyén Ifjak Egyesülete, illetve Keresztyén Ifjúsági Egyesület).

19 YMCA: „Young Men’s Christian Association”, magyarul „Fiatal Keresztények Egyesülete”. Ehhez a nemzetközi szervezethez tartozott a KIE, a protestáns Keresztyén Ifjak Egyesülete.

20 „Valóban kilépett a katolikus fiatalok uniójából, és nem-katolikus ifjak más társulásaihoz csatlakozott.” – Idézet Mindszenty bíboros panaszleveléből. Ezek szerint Borbély Istvának ez a jelentése a Mindszenty-lelél ismeretében, arra írt válaszként, igazolójelentésként íródott. Elemzését lásd fentebb, a 19 lapon.

Mi indíthatta a KALOT-ot arra, hogy csatlakozzon az Ifjúsági Tanácshoz? A vezetők azt mondják, hogy ez szükséges volt, mert különben a KALOT-ot kivégezték volna; a nyilvánosság előtt is meg kellett mutatniuk, hogy ők demokrata érzelműek. Biztosan ez volt az uralkodó elgondolásuk. De arra az állandó kapcsolatra is gondolkunk kell, amit a KALOT bizonyos oroszbarát körökkel tart fenn. Azt is látták, hogy mennyi pénzzel és milyen nagy propagandával dolgoznak a kommunisták. Arra gondoltak tehát, hogy néhány dologban együtt kell működniük [ebben a Tanácsban], *különben elfelejtkeznek róluk a nyilvános közéletben*.

Ezt a lépést a Bíboros megfeddte egy levélben, amit P. Kerkainak írt. Többet nem kívánt. Az én álláspontom az volt: ne legyen nyilvános visszakozás, mivel az gyanút ébresztene, és az ellenségnek támadási felületet nyújtana. A KALOT lépése nem volt okos, de önmagában nézve teljesen jelentéktelen, mivel az egész Tanács a fiataloknak csak egy játéka. De a jövőben meg kell őrizni a katolikusok egységét, és ilyen esetben engedéllyel kell cselekedni. Pillanatnyilag fontosabb, mondtam, hogy a KALOT a vidéken megőrizze és növelje a vallásos lelkiületét. Ezt tette a KALOT a múlt tavasszal is, nagyon jól és buzgón. Erről a bizonyos Tanácsról a vidéki fiatalság alig hallott, és a maga a Tanács is semmi életjelt nem adott márgól hónapokon keresztül. Ez mind még márciusban történt.

Csak június 1-jén hívott engem a bíboros. Mutatta nekem a kommunista ifjúsági lapot: olvassa el ezt a cikket. Ez a cikk, amiről korábban semmit sem tudtam, a közös Ifjúsági Tanács egy új nyilatkozatát tartalmazta, amelyet más egyesületek mellett a KALOT is aláírt. Két hely bosszantotta a Bíborost. Az első így szólt: Azt kívánjuk, hogy a reakciót távolítsák el az iskolákból. A másik: A cserkészet demokratikus szellemben át kell alakítani. Ezekről az volt a Bíboros véleménye: Ez elfogadhatatlan [szó szerint: elviselhetetlen (unerträglich) – A ford.]. Az első azokra a zaklatásokra utal, amelyeket a katolikus iskolák ellen követnek el. Ezeket a zaklatásokat most jóváhagyják, sőt fokozni fogják. A második azt kívánja, hogy a cserkészet eddigi vallásos-egyházi vezetését mások vegyék át, azaz a kommunisták. Ebben azonban egy katolikus egyesület nem működhet közre. – Én azt válaszoltam: igen, *a mondatok félreérthetőek*, a KALOT-nak világosan ki kell jelentenie, hogy ő mit ért ez alatt. Különben szellemi zűrzavar támadhat. Szándékosan nem kérdeztem meg [a Bíborostól], hogy mikor és milyen formában történjék meg ez a nyilatkozat. Mert arra gondoltam, hogy a Bíboros esetleg egy olyan kívánsággal áll elő, ami valóban a KALOT halálát jelenthetné. És [egyébként is,] az ügyetlen frázisok ismét csak lapos közhelyek voltak, és a lap maga egy olyan kis sajtótermék, obskúrus orgánum, amiről a katolikusok szinte semmit nem tudnak, csupán valaki felhívta a Bíboros figyelmét erre; de kétségtelen, hogy nem volt okos dolog ilyesmit aláírni.

Másnap, június 2-án beszéltem Kerkaival, elmeséltem neki mindent, és megmondtam, hogy megint oktalanságot követtek el, és azt is, hogy itt van a Bíboros

követelése, tenniük kell valamit. A páter azt válaszolta, hogy ő maga nem tudott [előre] erről a nyilatkozatról. A KALOT-ot egy tanácskozássra hívta az Ifjúsági Tanács, ott a kommunisták benyújtottak egy szöveget, hogy ezt alá kellene írni. Ezt azonban [a többiek] nem akarták. Erről aztán vita bontakozott ki, s végül ezt a megfogalmazást mindenki elfogadta. A KALOT-megbízott először megkérdezte, hogy az „iskolai reakció elleni harc” a felekezeti iskolák megszűnését jelenti-e. Amikor azt a választ kapta, hogy nem, akkor adta ő is az aláírását a nyilatkozathoz. P. Kerkai csak később hallotta, miként történt az eset. Aztán azt mondta nekem: Ha a Bíboros ilyen kicsinységeken megbotránkozik, akkor jobb, ha a KALOT feloszlik. Mert ilyen ellenséges [érezelmű] kontroll alatt nem lehet egy olyan egyesületet vezetni, mint a KALOT.

Azt válaszoltam, hogy nem szabad az esetet ilyen tragikusan felfogni. De az szükséges, hogy a Bíboros és a katolikusok megnyugtatóra a KALOT kiadjon egy nyilatkozatot. Talán az egyes csoportokhoz rendszeresen küldött körlevelek egyikeben. De aztán az a gondolatom támadt: június 10-én fogja a KALOT a jubileumát ünnepelni. Ekkor az egész országból összejönnek a fiatalok, és ezek előtt kell majd a nyilatkozatnak megtörténnie. P. Kerkai ezzel [a javaslattal] meg volt elégedve, és megnyugodva ment el. Megígérte, hogy az ünnepségen ki lesz mondva: a KALOT feltétlenül kiáll a katolikus iskolák mellett.

Most még egy részletet meg kell említenem, ami az egész vita szempontjából tanulságos. Hangsúlyozom, a Bíboros [június 1-jén] nem mondta nekem, hogy milyen formában és mikor legyen kiadva a nyilatkozat. Mi ennek időpontját június 10-re tűztük ki.

Lehet, hogy hibáztunk, hogy nem értesítettük a Bíborost erről a szándékunkról. De ő maga sem érdeklődött erről, hanem már június 8-án megküldte levelét a püspököknek, amelyben elítéli a KALOT-ot és visszavonja tőle a bizalmát. A KALOT is megkapta ezt az írást június 11-én vagy 12-én. Nos, *ez a körülmény elkeserítette a KALOT-ot*. A Bíboros anélkül tett fontos lépéseket, hogy alapos ítéletet alkothatt volna az egész helyzetről. Én is úgy vélem, hogy a Bíboros hibát követett el. Megengedem: bár volt oka arra, hogy türelmetlen legyen, de hogy úgy adta ki ezt az írását, hogy nem érdeklődött előtte, [hogy áll a dolog,] ez így talán túl sok volt.

De ez mind mellékes. Most érünk a tragédiához. Június 10-én megtartotta P. Kerkai a beszédét. Férfiasan kiállt a felekezeti iskolák mellett, és kiemelte, hogy a KALOT-ot nem lehet leválasztani a papságról és a hierarchiától. Sajnos, nem hivatkozott nyíltan a szerencsétlen nyilatkozatra, nem mondta, hogy azt a manifesztumot így kell értelmezni. Beszédében hangsúlyozta azt is, hogy a KALOT-ot a Szentszék dicséri és szereti. Ez talán még a legnagyobb rendben is lett volna, és jó végre is vezethetett volna, ha szerencsétlen módon nem vett volna rész az ünnepségen az akkor éppen Magyarországon időző orosz ifjúsági bizottság néhány képviselője. Én magam nem voltam jelen, de amikor meghallottam az első híreket,

kínosnak tartottam az oroszok jelenlétét. A többi jezsuita, akik részt vettek az ünnepségen, semmi különöset nem találtak ebben, és P. Kerkai beszédét férfiasnak és világosnak találták. Egy bátor katolikus beszéd volt, megfelelt a mai időknek – ez volt az általános vélemény. Így megnyugodtam. Azt gondoltam: amit kívántam, megtörtént, a közvélemény pedig megnyugodott. A katolikus hetilap lehozta P. Kerkai beszédét és megerősített a nyugalomban.²¹ Sajnos csalódtam a várakozásaimban, az ellenkezője következett be. Amikor a Bíboros értesült az eseményekről, úgy vélte, hogy itt formális kooperáció történt a kommunistákkal és az oroszokkal, és hogy minden úgy lett beállítva, mintha ez az egész játszma a Szentatya akaratának felelne meg. A Bíboros új igazolást kért a KALOT-tól. P. Nagy egy legnagyobb fokban ügyetlen levélben válaszolt. (A levél tudtom nélkül lett elküldve a Bíborosnak, mivel két hétig nem voltam Budapesten.) Ebben a levélben azt írta, hogy néhány jezsuita páter valóban élvezi a Szentszék bizalmát, és hogy ez a tény ismert a katolikus közvélemény előtt, és hogy ezért káros és tragikus lenne, ha nyilvánosságra kerülne a Bíboros és az [említett, a Szentszék bizalmát élvező] atyák véleménye közötti különbség. P. Nagy ebben a levélben két [különböző] kártyáról beszél, amelyekkel játszani kellene. A levél más részeiben is kap a Bíboros jótanácsokat P. Nagytól.²²

A visszatérésemet követően mutatták meg nekem ezt a levelet. A két KALOT-vezető jezsuitának kijelentettem, hogy a legnagyobb hibát azzal követték el, hogy a Szentszékét is bevonták a vitába. Ezt ők belátták, de már túl késő volt. (Ekkortájt kellett egy másik esetről hallanom. Pétery püspök egyszer szemére vetette Kerkainak: hogy tud együttműködni istentelenekkel? Kerkai védte az álláspontját, és a vita hevében azt mondta: egyébként Róma is azon a véleményen van, mint mi.)

Június 30-án ismét hívatott a Bíboros. Rögtön a június 10-i KALOT-ünnepségre tért a beszédében. Mit tartok arról, kérdezte, hogy ott együtt léptek fel az oroszokkal, és hogy minden úgy lett beállítva, mintha a Szentszék ezt a magatartást teljesen jóváhagyná. Zavarban voltam, mivel soha nem gondoltam volna, hogy a szerencsétlen KALOT-ünnepséget így is fel lehetne fogni. Ezért a válaszómban világossá akartam tenni: ilyesmi ott egyáltalán nem történt.

De idáig nem jutottunk el. A Bíboros azt kívánta tőlem, mondjam meg, milyen utasítást [eligazítást] kaptunk Rómától az oroszokkal kapcsolatban. Mit mond ezekről az Önök P. Vikáriusa, vagy hogy is hívják őt, beszélt tovább. – Ez a kérdezősködés kínos volt. Csak annyit válaszoltam: nekem semmit sem írtak elő Ró-

21 Vö. Új Ember, 1946. június 16. (24. szám) 3. old. – Az Új Ember a beszédet részletesen ismertette, de P. Kerkai a beszéd teljes szövegét minden püspöknek, így a Prímásnak is megküldte. A teljes szöveget lásd: *Nagy Tőhötöm*: Napló, 1945–46. i. m. 277–281.

22 P. Nagy igazolójelentésének teljes szövege több helyen megjelent. Utóbb lásd: Napló, 1945, i. m. 284–294. – Interneten: mek.oszk.hu/16700/06719

mában. A P. Vikarius felhívta a figyelmemet arra a nagy veszélyre, amiben élünk, és okosságot ajánlott. Különböztet semmit nem tudok Róma felfogásáról, és ezért mindenáron el akarok utazni Rómába a generális-választásra. Akkor azt mondta nekem: Én már megkérdeztem Rómát, és nekem teljes szabadságot hagytak. Hogyan fordulhat akkor elő, hogy az ön atyái, nem mindenki, csak néhányan, a tevékenységük során Rómára hivatkoznak; ez nem világos számomra. És meg is teszek mindent, hogy ez a híresztelés megszűnjék.

Ezután még felpanaszolta a jezsuiták hűtlenségeit, amelyek gyakran restrikiókat tettek szükségessé, és az követelte tőlem, hogy másnap 11 óráig jelentsem írásban, miként ítélem meg erkölcsileg a június 10-i KALOT-ünnepséget, P. Nagy pedig adjon számot arról, hogy ki és hogyan ajánlott neki Rómában oroszbarát állásfoglalást. Mindketten megtettük ezt. Én kijelentettem az írásomban, hogy a KALOT-nak, létében veszélyeztetve, jó oka lehetett arra, hogy társuljon ehhez az Ifjúsági Tanácshoz, hiszen ott nemcsak kommunisták voltak képviselve, hanem más irányzatok is. Az ünnepségen a szónok hivatkozott a Szentszék dicséretére, de ezzel csak arra a tényre utalt, hogy korábban kaptak ilyen dokumentumot. Hogy ezt a dicséretet kiterjesztették volna az orosz(ok) meghívására is, az nélkülözi az alapot. Azt is kifejtettem, hogy az ünnepségre szóló meghívás még nem jelent kooperációt. Egy orosz ugyan magához ragadta a szót, de lehetetlen volt ebben megakadályozni.

Magán a megbeszélésen hangsúlyoztam még, hogy P. Kerkai ott [az ünnepségen] kiállt a katolikus iskolák szükségessége mellett, és ezzel világossá akarta tenni a katolikusok számára, hogy [a KALOT] miként értelmezi a kifogásolt nyilatkozatot. Megemlítettem, hogy a jelenlévőkben jó benyomást keltett a beszéd, és ezért nem volt ok arra, hogy P. Kerkaitól mást is kívánjak, bár egy világosabb beszédet előnyben részesítettem volna. Ezek után mindenért magamra vállaltam a felelősséget, és azt mondtam: Ha hiba történt, akkor azt én követtem el. Elismerem, hogy talán tévedtem. Ezért azt kérdezem: Mit kíván még Ő eminenciája tőlünk elégtételül? – Meg fogjuk tenni.

Erre ezt válaszolta a Bíboros: már nincs értelme, hogy mást is kívánjon. Már három hét elmúlt. Miért foglalkozunk még ezzel a kérdéssel; és ha az elégtétel nem szívből jön, akkor inkább lemond arról. Ezt a választ nem voltam képes megérteni. Ha az ügy valóban olyan fontos volt, akkor még kellett volna később valamit tenni. Ha viszont három hét után elveszítette a jelentőségét, akkor rejtély a Bíboros korábbi szigorú fellépése.

Szerettem volna még az alkalmat felhasználni, hogy megvédjem a KALOT körüli fiatalokat. Ezért elmondtam a Bíborosnak, hogy lelkeselek, áldozatkészek, és a mostani magatartásukkal is a Prímásnak akarnak szolgálatot tenni, és készek arra, hogy a jövőben is ezt tegyék. E szavak azonban nem érték el céljukat. A Bíboros egy kissé sértődötten válaszolta: milyen szép lenne, ha én is az ilyen fiatalokkal tartanék.

Aztán felhívtam a figyelmét arra, hogy ily módon elkeseredne sok olyan fiatal katolikus, akik közel állnak a KALOT-hoz, és ez nem lenne előnyös az egyház számára. Erre azt válaszolta: ezért azok a jezsuiták a felelősek, akik a fiatalokat erre a veszélyes útra vezették.

E nehézségek ellenére sem akartam engedni, és a kölcsönös megértés eszközeként átadtam a Bíborosnak egy írást. Ez egy nyilatkozat lett volna, amely a következőről szól: Egyházi részről fennáll a szándék egy párt megalapítására. Ez a szándék azonban nem tiltja, hogy a katolikusok, lelkiismeretük szerint, más utat járjanak, nevezetesen, hogy a Demokrata Néppárt révén kívánják elérni a politikai céljaikat. A magas egyházi hely elhatározása nem kívánja olyan téren korlátozni a szabadságot, ahol az egyház mindig is meghagyta gyermekei számára ezt a szabadságot. Csak annyi a kíváncsi egyházi részről, hogy egyházpolitikai kérdésekben minden katolikus a Magyar Püspöki Kart támogatja.

Azért mertem ezt javasolni, mivel azt gondoltam, hogy egy ilyen nyilatkozat nem ártana a Prímásnak, hisz az egész ország mögötte áll, a magyar tömegek úgysem kívánnak oroszbarát politikát – másrészt pedig úgy gondoltam, ilyen cselekedet révén oldódhatna valamelyest a feszültség. Nem lehetne többé a Prímás szemére vetni, hogy a politikában előnyben részesíti a fasiszta módszereket, s hogy minden katolikust politikailag tirannizálni akar.

Ez a javaslat valószínűleg nem tetszett a Bíborosnak. Megértem az okát. Nem csodálkozom azon, hogy a javaslatomat talán kifogásolható gyengeségnek tartja.

Miután minden elmagyaráztam, magamról is kívánok valamit mondani, mivel a Bíboros vádlevelében engem is megemlít. Amennyire tudom, azt mondja rólam, hogy én betérjesztettem hozzá egy írást. Milyen írásra gondol? Nem tudom pontosan. De vagy csak arról az írásról lehet szó, amelyben, a kíváncságra, hosszabban kifejtettem, hogyan ítélem meg morálisan a KALOT tetteit, nevezetesen a június 10-i ünnepséget, melyen az oroszok is részt vettek, vagy pedig arra a javasolt nyilatkozatra gondolt, amelyben a katolikusok politikai szabadságáról van szó.

Az első írásban a következő volt az álláspontom: Erkölcseileg a KALOT nem hibázott. Amit tett, az védhető. Rendkívüli oktalanság és megfontolatlanság volt, hogy a Szentszékre hivatkoztak. – Ezzel az üggyel kapcsolatban személyesen is elmondtam a Bíborosnak: ha előre tudtam volna erről, ezt semmiképp sem engedtem volna meg. Miután azonban ez már megtörtént, az első alkalommal elhamarkodottságból, a második és harmadik alkalommal figyelmetlenségből és hanyagságból, de bone fide,²³ ezért nem szabad szigorúan elítélni őket. Mert tekintettel azokra a súlyos kérdésekre, amelyek manapság megoldásra várnak, ez az Ifjúsági Tanácshoz kapcsolódó ifjúságpolitikai kérdés egészen jelentéktelen ügy. A KALOT nem kedveli a kommunistákat, csupán szeretné, ha „demokratikus”-nak lenne elkönyvelve,

23 Jóhiszeműen (latin).

hogy továbbra is szabadon dolgozhasson. A KALOT szelleme vidéken a jó hagyományos szellem. – Mindig elleneztem, hogy a KALOT-vezetők nyilvánosan tartsanak szigorú bünbánatot, mert ez nagyon ártott volna neki az ellenfeleiknél, a kommunistáknál, és a katolikusok körében is nagy feltűnést keltett volna. Azt mondták volna: tehát mégsem csak üres fecsegés a Bíboros és a KALOT közötti ellentét, hanem valóság. Úgy gondoltam, ezek a melléfogások nem olyan nagyok, hogy ne lehetne ezeket minden további nélkül elfelejteni.

Ami a politikai szabadságról szóló írást illeti, azt kell mondanom, hogy az [csak] egy javaslat volt. Hogy miként jutottam erre a gondolatra, ezt már elmondtam. A Bíboros ezt a javaslatot elvethette, ha úgy látja jónak. Hogy ez írás elméleti tévedést tartalmazott volna, nem gondolom. Gyakorlatilag lehet, hogy hibáztam, azaz rossz tanácsot adtam. Nem tudom, miként érdemelt ki, hogy egy ügyetlen tanácsért fel legyek jelentve a Szentszéknél.

Így jutottunk el a befejezéshez. Most meg tudom húzni ennek az egész vitának a mérlegét. A Bíboros megmaradt a maga szigorú modoránál és merev [nyakas] maradt, mint mindig. Az ő eljárását nem minden püspök ítélte kedvezőnek. Hamvas püspök például ezt mondta Kerkainak: Megkaptam a Bíboros levelét, elolvastam, aztán félretoltam. Bár nem megyek el KALOT-ünnepségekre, de [részemről] a KALOT folytathatja a korábbi munkáját.

Czapik érsek nekem fejezte ki a véleményét. Soha sem voltam teljesen megelégedve a KALOT-tal – mondta –, de az nem eljárás, hogy ezt a mozgalmat most elvetjük magunktól. A KALOT jelenleg nagyon fontos, és minden áron helyre kell állítani a békét a Bíborossal. – Érdekes az is, hogy Czapik érsek, aki vidéken él, nem tudott semmit a budapesti ifjúsági nyilatkozatokról. Csak látta a KALOT vidéki működését, és mindenképpen megtartandónak ítélte.

Pétery püspök tartózkodóbb volt, és azt mondta, a KALOT-nak nem lett volna szabad ilyen messzire mennie. A jövőben nagy tehetést jelenthet majd a KALOT számára, hogy az oroszokkal jó barátságban volt.

Mindezek ellenére az a véleményem, hogy a Bíboros fellépése néhány pontban gyümölcsöző volt. A KALOT túl önállóan, csaknem fegyelmetlenül működött. A parancsokat megtartotta, de tovább járt a maga vonalán, és mindig *új meglepetéssékkal* szolgált. Az, hogy P. Nagy a vatikáni megbeszéléseit ennyire az előtérbe állította, nem volt okos és nem volt elegáns. Ezzel rám és másokra is nyomást gyakorolt. Nem mertem őt egyszerűen félretolni. Másrészt azon a nézetem voltam: a KALOT helyzete és P. Nagy oroszokkal való tárgyalásai két különböző dolog, melyeknek nincs közük egymáshoz. Úgy gondoltam, hogy a KALOT azért cselekszik így, mivel tart a kommunistáktól, különösen a kommunista belügyminisztertől. P. Nagy pedig, úgy gondoltam, információkat gyűjt az oroszoktól a Vatikán részére. Most

[úgy] látom, hogy a KALOT vonalvezetését befolyásolták P. Nagy megbeszélései az oroszokkal. E misztifikáció terén világosságot teremtett a Bíboros magatartása.

Mindkét KALOT-os atyám kijelentette, hogy a jövőben *nem* fognak hivatkozni a Vatikánra. El szeretnék érni a Bíborosnál, hogy nevezzen ki egy bizottságot Budapestre, amelyik szükség esetén megmondja a KALOT-nak, hogy ezt vagy azt a lépést megteheti-e vagy sem. Arról sajnos nem tudtam, hogy P. Nagy, akinek az én római utamat kellett előkészítenie, itt elismerő nyilatkozatot kíván szerezni. P. Nagy ismét áldozatul esett a túlbuzgóságának.

De mindezen események túlhaladottá váltak, amikor a magyar kormány, a legfelsőbb budapesti orosz parancsnok (Szviridov* altábornagy) követelésére, feloszlatta a KALOT-ot és más katolikus egyesületeket, mert [állításuk szerint] ezek nagy veszélyt jelentenek az orosz hadsereg biztonságára. A Kisgazdapárt néhány politikusa meg akarta akadályozni a feloszlatast, de nem jártak sikerrel. Az megtörtént.

Rögtön ezután azt mondták nekem, hogy az orosz tábornok a magyar kommunisták nyomására döntött e lépés mellett, mivel a kommunisták a KALOT-ot tartják legveszélyesebb ellenfelüknek. Arról is beszéltek, hogy az admirális heves buzgóságát az oroszok budapesti diplomáciai képviselője és a moszkvai külügyminisztérium is megfeddte.

Mindez valószínűleg megfelelt az igazságnak. Mert a feloszlatast követően a kommunista belügyminisztérium sürgette a KALOT világi vezetőit, hogy alapítsanak egy új katolikus szervezetet a vidéki fiatalság számára. A belügyminisztérium emberei közölték, hogy milyen elképzeléseik vannak az új egyesület statútumairól. A KALOT embereinek az volt a válasza – szép válasz –, hogy ők csak akkor fognak új egyesületet alapítani, ha a magyar püspöki konferencia engedélyezi ezeket az új statútumokat és a szervezetnek ezt az új formáját. A püspöki konferencia megadta ezt az engedélyt, mert minden püspök tisztán látta, hogy feltétlenül szükséges a vidéki fiatalság összefogása.

Aug. 11-én alakult meg az új szervezet. A vezetés a korábbi. Csak a két jezsuita páter, Kerkai és Nagy, nem játszhatnak szerepet, mert ők voltak a Levente-mozgalommal való szövetség szerzői. Ennyit értek a kommunisták.

Talán csalódnak mindazok, akik azt mondják, hogy jól jött ez a feloszlatast. A KALOT hősi halált halt: az oroszok ítélték halálra. A jövő számára a KALOT működése biztosítva van. A Bíboros elmondhatja: Látjátok, az oroszbarátság nem segített rajtuk.

A KALOT erre azt válaszolhatja a sírból: De hiszen a feloszlatast tisztán bizonyítja, hogy állandó fenyegetettségben működünk és életfontosságúak voltak a korábbi lépéseink. A feloszlatast is azt bizonyítja, hogy az oroszpolitikánkban nem mentünk túl messzire.

Most hallom, hogy P. Nagy és P. Kerkai újra dolgozhat az új egyesület érdekében. P. Nagy most valószínűleg azt mondja, hogy az új fordulat és az, hogy a magyar kommunisták engedtek, az neki köszönhető. Ezt az orosz barátai, és az oroszbarát magyar katolikusok révén érte el. Lehet, hogy ez igaz. De ebből nem szabad arra következtetnie, hogy a jövőben is olyan megfontolatlanul cselekedhet, mint ahogy a múltban tette.

Még egy szó: az elkövetett hibák ellenére a vidéki ifjúsági szervezet léte fontos, sőt Magyarország számára életbevágóan fontos ügy. Nem hallgathatom el, hogy az anyagi támogatásuk számukra létkérdés. És szükségük van a Szentszék jóindulatára. Hogy ezt miként kaphatják meg, annak meghatározása nem az én dolgom. Talán a Bíboroson vagy a P. Generálison keresztül.

A Bíboros és a KALOT viszonyáról szóló írásomban megkíséreltem, hogy válaszoljak mindazokra a kérdésekre, amelyeket a Bíboros levelében előtárt.

És most szólnom kell még néhány szót P. Jánosi utazásával és azokkal a sajtóhírekkel kapcsolatban, amelyek ezzel az utazással foglalkoztak.

P. Jánosi évek óta jó barátságban van azokkal a körökkel, amelyek most a Demokrata Néppártot alkotják. Ezeknek az embereknek viszonylag jó kapcsolataik vannak a magyar kormányhoz és a politikusokhoz.

A fentiekre való tekintettel mondta nekem Jánosi, könnyen kaphatna engedélyt, hogy külföldre utazhasson és tájékozódhasson arról, miként viszonyulnak a különböző országok katolikusai a megváltozott idők által felvetett problémákhoz. Ezáltal jó szolgálatot tehetne a magyar katolikusoknak és általában az egész közéletnek.

Nem elleneztem a tervet. Abban az elzártágban, amiben élünk, egy ilyen utazás kíváncsúnak tűnt számomra. Aztán, különböző bonyodalmak után, P. Jánosi valamikor múlt év december 20-án, 21-én vagy 22-én elutazott.²⁴

24 Borbély, bizonyára emlékezetére támaszkodva, ezt majdnem egy esztendő távlatából írta, H. F. Arthur Schoenfeld amerikai követ 1945. december 21-i jelentésében azt írta, hogy Jánosi „néhány nappal ezelőtt” utazott el, lásd: az amerikai követ 1143. sz. jelentését Washingtonba, a külügyminiszterhez, Budapest 1945. december 21. Lásd in: Somorjai *Ádám-Zinner Tibor*: Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Budapest 2008. 243. Frissiben fogalmazott amerikai titkosszolgálati jelentések szerint P. Mócsy Imre Rómában élő jezsuita úgy tudta, hogy 1945. december 21-én érkezett, lásd: *Petrás Éva*: Álarcok mögött. Nagy Töhötöm életei, Budapest-Pécs 2019. 106. 384. jegyzet.

25 Schoenfeld budapesti amerikai követ beajánlotta Jánosit az amerikai légierőnek, így amerikai repülőgéppel érkezett Rómába. Lásd: Schoenfeld 1945. december 8-án kelt levelét Major Guy Windromhoz, „U.S. Army, US Military Representation, Allied Control Commission for Hungary, Budapest”. Jelzete: National Archives and Record Administration, College Park (MD, USA), Record Group 84, Foreign Service Posts of the Department of State, Hungary, Budapest Mission, General Records 1945. 840.1-840.7.

A tervek szerint Franciaországba, Angliába, Írországba és végül Rómába utazott volna. Legalábbis én így értesültem.

Valójában azonban csak Rómában volt. Miért? Azt mondta nekem, hogy Bécsben csak Rómába kapott repülőjáratot. Rómában több hétig beteg volt, s aztán vissza kellett jönnie.²⁵

Kezdetektől az volt feltételezve, hogy mindenütt csak privát személyként fog mutatkozni, mint benyomásokat és információkat gyűjtő pap. Nem volt tehát – saját bevallása szerint – semmi felhatalmazása a kormánytól. Azt a hírt, hogy cseh újságok az ismert híradást közölték P. Jánosi utazásáról, Mindszenty bíboros közölte velem.²⁵ A svájci újságokról először Rómában hallottam.

P. Jánosi azt mondja – és ez hihető –, hogy ő teljesen ártatlan e hírek megjelenésében. Hogy jelenhettek meg mégis? Néhányan olyan újságírók indiszkréciójáról beszélnek, akik szenzációt akartak csinálni az esetből.

Számomra valószínűnek tűnik, hogy magyar kormányzati részről terjesztették el a hírt. Néhány magyar ember becstelenségét és tapasztalatlanságát feltételezve, lehetségesnek tartjuk, hogy ezek terjesztették a hírt, úgy véelve, hogy csak e hír által lehet elérni, hogy a külföldi katolikusok véleménye megváltozzon Magyarországról. Azt mondhatnák maguknak: Ha egy jezsuita így Rómába utazhat, akkor a Bíboros talán túloz a nyilatkozataiban.

Hogy tulajdonképpen mit csinált Jánosi Rómában és kivel beszélt, azt ma még nem tudom pontosan. Azt sem tudom, hogy kapott-e utasításokat a kormánytól vagy sem.

25 Utalás Mindszenty 1946. június 27-én kelt panaszlevelére, amelyet Montini szubsztitúshoz írt, elemzését lásd fentebb, 19skk.

Összegzés

Megfontolásainkat a XII. Piusz pápa tárgyalókészségével kapcsolatban azzal kezdtük, hogy utaltunk a fölmerült kételyekre, és arra az eredményre jutottunk, hogy három magyar jezsuita által képviselt „modus vivendi” gondolata, bár a Vatikánban nyitott kapukat döngetett, szűkebb hazájukban komoly egyházi ellenállásra talált. A kérdés mostani részletes elemzésére az adott alkalmat és aktualitást, hogy 2020. március 2-től kutathatóvá váltak a vonatkozó vatikáni dokumentumok. Előkerült Mindszenty három panaszlevele, továbbá a három jezsuita eddig ismert jelentései-nek a Vatikánban tanulmányozott példányai, közülük kettő egyenesen a pápa személyes levéltárából. Ebből a körülményből arra a következtetésre juthatunk, hogy legmagasabb szinten tanulmányozták őket, sőt érdemesnek tartattak megőrizni azokat.

Az itt túlnyomó többségében első ízben közölt dokumentáció – mert hiszen a már korábban alkalmanként hivatkozott jezsuita levéltári iratok kritikai kiadására sem került még sor – korántsem tekinthető teljesnek. Mint jeleztük, alapos kutatásra vár még a Vatikáni Államtitkárság Általános Ügyeket intéző Szekciójának az anyaga, továbbá a római jezsuita központ levéltárának vonatkozó iratai, valamint a P. Leiber-féle hagyaték a Pápai Gregoriana Egyetemen levéltárában. Azt azonban elmondhatjuk, hogy a Vatikáni Államtitkárság akkori Első Szekciójának Levéltára, amely az úgynevezett „rendkívüli egyházi ügyekkel” foglalkozott, és amelynek vonatkozó anyagát e kötetben magyarul és eredeti nyelveken közöljük, bőséges dokumentációt nyújt ahhoz, hogy megállapíthassuk: volt arra esély, hogy Magyarországon dialógus kezdődjék a szovjetekkel, még ha ez az esély nem is állt fent sokáig. Ez az elgondolás és törekvés, amelyre eddig – egyházi vonatkozásban – leginkább Nagy Töhötöm írásai nyomán volt rálátásunk,¹ most bőségesebb dokumentációval igazolható: az, hogy 1945-46-ban a szovjetekkel való kapcsolatfelvétel végül elmaradt, nem a Vatikán, nem XII. Piusz mulasztása.

A vonatkozó iratanyagot közölhattük volna időrendben, de akkor bebonyolód-tunk volna a kortörténetbe és a kérdéssel foglalkozó korábbi szakirodalomba. Tekintettel arra, hogy elsősorban az idáig ismeretlen vagy alig ismert teljes szövegek

1 És itt is szükséges megjegyeznünk, hogy Nagy Töhötöm hagyatéka, amely igen nagy terjedelmű, még mindig nincs teljesen feldolgozva. Az Országos Széchényi Könyvtárból eltűnt naplójegyzeteken túl, amelyet mi „lappang” kifejezéssel jelzünk, mert egyszer valahonnan előkerülhet még, feldolgozásra vár egy utóbb, 2015-ben hazakerült anyag, amelyben még számos meglepetés érhet bennünket. Így pl. lásd: *Keresztes András: Egy dezinformációs jelentés a Vatikánban. Nagy Töhötöm: A hitoktatás problémái Magyarországon (1976–77). (Esettanulmány és forrásközlés).* in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 30 (2018) 113–143. Interneten: www.heh.hu/folyoiratunk.html. Lásd különösen itt a harmadik jegyzetet.

publikálására törekedtünk, azok kronológiai sorrendben történő prezentálása nem lett volna érdekfeszítő. Ezért in medias res rendeztük az anyagot: a „modus vivendi” ellenzőjének, Mindszenty József esztergomi érseknek, Magyarország Heregprímásának, a Római Egyház Bíborosának Giovanni Battista Montini szubsztitútushoz, az Államtitkárság Általános Szekciójának első emberéhez, a későbbi VI. Pál pápához intézett panaszlevelével nyitottuk a dokumentumok sorát, már azért is, mert ezekből példányt hazai levéltárakból nem ismertünk. Ebből, valamint abból a tényből, hogy ezt a levelét – válasz hiányában – először fél, majd két év elteltével, aktualizálva, újra elküldte, hogy általános választ kapjon – és pedig nem is az eredeti címettől, Montinitől, hanem illetékességből Tardinitől –, arra következtethetünk, hogy Mindszenty levelét alaposan meg kellett fontolni, többeket, így Borbély István jezsuita tartományfőnököt, a bevádolt jezsuiták egyházi előljáróját is meg kellett kérdezni. S miután Borbély igazoló jelentésében kiállt bevádolt rendtársai védelmében, a kérdést nem tartották aktuálisnak, a kérést pedig kivitelezhetőnek, hogy a pápa adja írásba Mindszentynek, miszerint „a püspökök által elfogadott rendszert” tartja helyesnek. Jobb híján az ügyirat elfektetésre került, már azért is, mert közben folyamatosan érkeztek a levelek ugyanattól a Mindszentytől.

Ezt követően sorrendben Prof. Dr. Jánosi József jelentéseit közöltük, egyrészt, mert az ő jelentései közül kettő idáig ismeretlen volt, másrészt ez a kettő a legkorábbi a központi témánkra (ütközni vagy időt nyerni) vonatkozó dokumentumok közül: 1945/1946 fordulóján már a pápa asztalán voltak. Azon túl, hogy – nunciatúra hiányában – a jezsuita professzor friss információkkal is szolgált, alapos elemzést nyújtott a magyarországi helyzetről: mind az általános helyzetről, majd pedig konkrétan a Katolikus Egyház helyzetéről. Az egy esztendővel később készült öt alapos jelentésében pedig – az információk aktualizálásán és Mindszenty politikai szereplésének kritikáján túl – a hangsúlyt már egyértelműen a „modus vivendi” részletes bemutatására helyezte. Ezért Jánosit méltán tekinthetjük a „modus vivendi” magyar teoretikusának.

A forrásközlés legnagyobb része Nagy Töhötöm írásainak közlése. Az ő iratanyaga a legterjedelmesebb, hiszen öt alkalommal utazott – sokszor kalandok és életveszélyek között – az Örök Városba, ahol fogadták őt a jezsuita rend mindenkori vezetői, továbbá három alkalommal maga XII. Piusz pápa, számos alkalommal pedig a pápa közvetlen munkatársai, így S. E. Montini, S. E. Tardini, továbbá P. Robert Leiber SJ, a pápa személyes tanácsadója és a Gregoriana egyháztörténelem professzora. Montini aláírásával kapott hivatalos vatikáni útlevelet, és bizonyítottuk a naplójában és az emlékirataiban egyaránt megemlítt futárszolgálatát is, bár a legelső, hogy ő volt a futár Mindszenty kinevezése esetében, a vatikáni anyagok közt nem találtuk meg. Ennek oka abban keresendő, hogy a jelenlegi irattartási szabályzat szerint a Vatikáni Államtitkárság titkosítja a püspökkinevezésekre vonatkozó iratanyagot. – Kiemelten kezelendő az a két kézírásos dokumentum, amelyben

P. Leiber német nyelven tudatja vele a pápa üzenetét: az Apostoli Szentszék mindenkor kész arra, hogy a moszkvai kormánnyal fölvegye a kapcsolatokat, és felhatalmazza őt, hogy ezt közölje a Budapesten magas tisztséget betöltő orosz tárgyalópartnerével.²

Végezetül közöltük Borbély István jezsuita tartományfőnök három írását. Az elsőben betekintést nyerünk a vatikáni misszió kérdéseibe, a másik kettőben pedig, igazoló jelentést nyújtott rendtársai védelmében.

Szükségesnek tartottuk, hogy a magyar eredeti vagy a magyar fordításban közölt változatokon túl közöljük az eredeti idegen nyelvű szövegeket is. Az összekötő szöveg olasz, az anyag nagy része olasz – és van olyan dokumentum is, amelyet magyarról olaszra kellett fordítani –, de akad bőven német, francia nyelvű irat is, nem szólva a latin nyelvű dokumentumokról. Történeti forrásokról lévén szó, amelyekben sok az ismétlés, nem tartjuk kivitelezhetőnek azt, hogy ezeket mind valamelyik említett idegen nyelvre lefordítsuk, főleg, hogy már a hivatal készített olasz nyelvű – és elég bőséges – fordítást P. Jánosi német nyelvű jelentéseiről.

Abban a reményben tesszük közzé ezeket az iratokat, hogy ezek alapján belátható: 1945–1946-ban még nem volt alaptalan reménykedni abban, hogy sor kerülhet a Vatikán és szovjet hatalom között kompromisszumos megoldásokat kereső tárgyalásokra, valamilyen kölcsönösen elfogadható egyesség kimunkálására. Az is csak 1946 végére lett nyilvánvalóvá, hogy hogy Magyarországon annyira kiéleződött az ellentét az oroszokkal való tárgyalások szükségességét hangoztató KALOT-vezetők, főként P. Nagy és a tárgyalásokat elutasító Mindszenty hercegprímás között, hogy a Szentszék és a Jezsuita Rend érintett vezetőinek, be kellett látniuk, hogy ez a helyzet tovább nem tartható fenn, és mivel direkt politikai utasítást nem adhatnak Mindszentynek, a belső béke érdekében fel kell áldozniuk P. Nagy Töbötömöt. Azután eltelt két év, és 1948 végére az lett nyilvánvalóvá, hogy az addigra már végeletesen elmérgesedett a helyzetben már lehetetlen és értelmetlen a kommunistákkal vagy az oroszokkal folytatható bárminemű tárgyalásban bizakodni. Ez azonban nem jelentette azt, hogy az Apostoli Szentszék végleg lemondott volna a „modus vivendi”-ről, hiszen ha két ellenérdekelte, de bizonyos szempontból egymásra utalt, mert egy térbe zárt fél között konfliktus van, akkor más megoldás nem marad, mint a kompromisszum keresése. Valamilyen módon meg kell találni az együttélés lehetőségét. Különösen akkor elengedhetetlen ez, ha nagy a különbség a két fél érdekérvényesítő képessége között. Ha a gyengébb fél ilyenkor a mindent vagy semmit álláspontjára helyezkedik, akkor még azt is elveszítheti, amiye még van; ha ezt nem látja be, és nincs esély az erőviszonyok belátható időben belüli megváltozására, akkor teljes vereséget szenvedhet. Ha viszont a gyengébb fél nem a *mindenre* törekszik (reménytelenül), akkor az alkalmas időt kell kihasználnia, kívánnia vagy

2 Lásd a két faksimilét a 200. és a 228. (következő) oldalon.

Vat.
ROMA (Vat.) li 18. März 1946.
PIAZZA DELLA PILOTTA
abends 8 Uhr

Hochwürdigster lieber Vater Nagy:

Der Herr hat Seine Heiligkeit mich beauftragt,
Ihnen folgendes zu übermitteln:

N. Nagy kann seinen Auftraggebern übermitteln,
daß der Heilige Stuhl bereit ist, auch mit der
Regierung von Moskau ins Benehmen zu treten,
wenn sie von ihrer Seite dies wünscht, wie
er schon während der Kriegsjahre dazu bereit
gewesen wäre.

Z. H. in E. treu ergeben

Robert Leiber

Rev. P.

Nagy Töhötöm S. J.

Borja S. Spirito, 5

P. Robert Leiber SJ német nyelven tudatja P. Nagy Töhötöm SJ-vel a pápa üzenetét:
közölheti megbízóival, hogy az Apostoli Szentszék mindenkor kész arra,
hogy a moszkvai kormánnyal fölvegye a kapcsolatot. – 1946. március 18.

megtalálnia, amikor a számára legelőnyösebb kompromisszumot megkőtheti. Magyarország esetében, ha Mindszenty a kezdeti keményebb fellépését követően tárgyalásra lett volna kész, lehetett volna engedményeket kialkudni. Az idő előrehaladtával, a viszony elmérgesedésével párhuzamosan az értelmes kompromisszum elérésének esélye fokozatosan csökkent, egészen a nulláig. Megkockáztathatjuk azt a véleményt, hogy a Mindszenty által szinte kiprovokált helyzet tette végül lehetetlenné a megegyezést, mert ahhoz két fél kell. A másik fél, konkrétan a szovjet kormány – s nem annyira a magyar kommunisták – kezdetben még érdekelt lett volna egyfajta megegyezésben, de amikor azt látta, hogy az ellenoldal azon képviselőit, akik hajlottak volna tárgyalásra, sorra félreállítják, nem vonhatott le más következtetést a maga részéről, minthogy számára nem marad más, mint az erő érvényesítése, és akkor már nem alkuszik.

A három jezsuita páter működését ennek ellenére nem tekinthetjük eredménytelennek. Személyesen eljutottak Montini szubsztitutuszhoz, aki, miután pápai trónra lépett, folytatta elődje, XXIII. János pápa vonalát és kereste a párbeszédet, a tárgyalásos együttélést a kommunista hatalommal. Montini tehát személyesen ismerte ennek az adott körülmények között túl korainak bizonyult kísérletnek a részleteit, a konkrét személyeket és az általuk képviselt gondolatokat.³ Ugyanígy, Agostino Casaroli, aki később a vatikáni keleti politika kivitelezője lett, levéltáros korában tanulmányozhatta az itt közölt dokumentumokat. Ezért a három jezsuita a vatikáni keleti politika előfutárainak is tekinthető.

Annál is inkább, mert mint említettük, a „modus vivendi” nem újdonság az Apostoli Szentszék, a Vatikán politikájában. Magyarországon viszont az egyházpolitikában nem volt hagyománya a tárgyalásos megegyezés politikának, az ún. konkordatárius politikának. Magyarország és az Apostoli Szentszék mai napig nincs nem kötött konkordátumot, csak kétoldalú megállapodásokat. Így, mint jeleztük, Mindszenty számára ez az egész kérdéskör új volt, előzménnyel nem találkozott a magyar egyház gyakorlatában. Ezért nem is talált levelében más kifejezést rá, mint „nem a püspökök által képviselt rendszer”, hanem „a másik rendszer”.

Pedig Mindszenty, ha tájékozottabb, ismernie kellett volna ezt a fogalmat és gyakorlatot, ha nem is a magyar múltból, hanem abból a tényből, hogy az Apostoli Szentszék „modus vivendi”-t kötött Csehszlovákiával, azzal a Csehszlovákiával, amelynek területén ő illetékesnek tartotta magát, egyrészt prímásként Szlovákia területét területén, másrészt esztergomi érsekként a Dunától északra fekvő és Trnava (Nagyszombat) apostoli kormányzáság által kormányzott területeken.⁴

3 Személyes elkötelezettséget is vállalt értük, amikor közülük kettővel, Nagy Töhötömmel és Mócsy Imrével terveit voltak.

4 A kérdést napirenden tartotta az Apostoli Szentszékkal folytatott levelezésében is. Ezeket a leveleit már alkalmunk volt közölni, lásd egy kötetben: *Somorjai Ádám OSB–Zinner Tibor*:

Mindszenty részéről ez az ismerethiány annál inkább érthetetlen, hogy amikor 1945-ben és 1946-ban ismételt (és emberjogi szempontból indokoltan) tiltakozott a Dunától északra történő események miatt, az ott élő magyarok védelmében, kellett hogy értesüljön arról, hogy a csehszlovák oldalon „modus vivendi” néven emlegetik a Vatikán és Csehszlovákia között 1927-ben aláírt (és 1928-ban ratifikált) államközi megállapodást. Ezért álláspontját differenciáltabban kellett volna képviselnie. A kérdés hazai szakirodalma elég bőséges, de figyelembe kell vegyük a korabeli vatikáni forrásokat is, amely egy következő feladat lesz.⁵

Ütközni vagy időt nyerni? – tettük fel a kérdést. Voltak alternatívái a keményvonalas kiállásnak, és ezt próbáltuk bizonyítani. Minthogy azonban az nem érvényesülhetett, időt nem sikerült nyerni, az ütközés elkerülhetetlenné vált, s a rövid távon gyengébb fél, a Katolikus Egyház az üldöztetés során jelentős veszteségeket szenvedett és a nagy nyomás következtében, amelynek ki volt téve – bár 1956 októberében megteltek a templomok, hogy a forradalom és szabadságharc leverését követően újra kiürüljenek, hiszen azt tapasztalták meg, hogy Isten újra elhagyta népet –, a Katolikus Egyház Magyarországon nem tudta átvinni a Vörös-tengeren sem hívei tömegeinek ragaszkodását csak a – biblikus értelemben vett – szent maradékát, sem szerzetesrendjeit – csak visszanyesett módon –, sem intézményeit – csak még inkább visszanyesett módon. S amikor főpásztorai létszámának fogyatkoztán a Vatikán kompromisszum kötésére kényszerült, akkor már más szelek fújtak, és amikor 1964 szeptemberében létrejött – nem egy konkordátum –, hanem csak egy részleges megegyezés, azt a kortársak találó módon nem „modus vivendi”-nek, hanem „modus non moriendi”-nek nevezték el, a meg nem halást éppen csak biztosító megállapodásnak nevezték. Mindenesetre elmondható, hogy a modus vivendi keresése, a tárgyalások és az egyezkedés korszaka a kádári konszolidáció feltételei közepette bekövetkezett a magyar viszonyok között is, mert kölcsönös érdekke és szükségszerűséggé vált a kompromisszumra való törekvés. Azonban sem a hatvanas évek első felében megindult folyamat, sem az akkor elért eredmények értékelése már nem könyvünk témája.

A Szabadság térről Washingtonon át a Vatikánba – és vissza. Mindszenty József bíboros, prímás, esztergomi érsek követségi levelezése az Apostoli Szentszékkal, 1956–1971 (VE-RITAS Könyvek 4.), Magyar Napló Kiadó, Budapest 2016. 766 lap. Interneten: <http://mek.oszk.hu/18400/18472/>.

5 Nem véletlen a tételezhető időbeli összefüggés, de még vizsgálatra szorul, hogy Trnava (Nagyszombat) érsekséggé nyilvánításához a Vatikán részéről illendőségből meg kellett várni azt az időpontot, amikor a korábban illetékes főpásztor már nem volt életben. Mindszenty 1975-ben halt meg, Trnava 1977-ben lett érseki székhely.

DOCUMENTI
IN LINGUE ORIGINALI

**Giuseppe Mindszenty, Arcivescovo di Esztergom (Ungheria),
Principe Primate di Ungheria e il „modus vivendi”
Mindszenty e “l’altro sistema”**

1. La prima lettera di denuncia: 27 giugno 1946	237
2. La seconda lettera di denuncia: 29 dicembre 1946	247
3. La terza lettera di denuncia: 15 maggio 1948	247
Appunto manoscritto di Mons. Barbeta: 10 giugno 1948	250
Riscontro a firma di Mons. Tardini: 23 luglio 1948	252
Conclusione	253

Il Primate di Ungheria, Arcivescovo di Esztergom, Giuseppe Mindszenty ebbe un conflitto con i Gesuiti ungheresi, specialmente con P. Alessandro Nagy S.J.,¹ uno dei leader del movimento dei Giovani Lavoratori dell'Agricoltura, con l'abbreviazione: "Kalot", e si è saputo dagli storici, che fu il Presule il quale lo ha voluto allontanare dall'Ungheria. In tal modo il sullodato P. Nagy, negli primi dell'anno 1947, per disposizione dei suoi Superiori, prima di tutto del suo Provinciale, P. Stefano Borbély S. J.,² dovette emigrare prima in Montevideo (Uruguay), poi visse in Buenos Aires (Argentina). Questo fu conosciuto finora sia dalle sue memorie,³ sia dal suo Diario.⁴ Il Padre Nagy, il quale fece anzi cinque viaggi clandestini tra Ungheria e Roma in tempi clandestini, non potendo tornare in Ungheria dal suo quinto viaggio, le sue cose e documenti personali, le note e libri dovette far mandare ulteriormente in Uruguay.⁵

- 1 Alessandro Töhötöm Nagy (1908–1979), Gesuita dal 1926, si fece dispensare nel 1948, sposò e visse in Argentina. Nel 1952, come Alessandro Varga, cognome della madre si fece massone, dove raggiunse il rango del maestro. Nel 1968 rimpatriò assieme alla sua famiglia, lavorò nella redazione della casa Editrice "Akadémiai" a Budapest, ed anche da interprete presso le Rappresentanze diplomatiche di vari stati dell'America del Sud. A varie riprese tornò a Roma, dove fu ricevuto alla Curia della Compagnia di Gesù ed anche nella Segreteria di Stato del Vaticano. La sua opera circa il Kalot, di cui fu grande organizzatore assieme al suo confratello maggiore, Eugenio Kerkai S. J., fu descritto in ungherese da: Margit Balogh, *A KALOT és a katolikus társadalompolitika [Il Kalot e la politica sociale cattolica], 1935-1946*. Budapest 1998. 235 p.
- 2 Stefano Borbély (1903–1987), Gesuita dal 1921 in poi, sacerdote dal 1931, fu prefetto degli alunni in Szeged e nello stesso tempo insegnante nel Seminario Maggiore diocesano della filosofia e teologia dal 1933. La terza probazione fece ad Amiens (Francia), nel 1938, ritornando continuò l'insegnamento di teologia, fu Rettore del collegio dei Gesuiti a Szeged e consigliere del Provinciale, negli anni 1939-1943. Nominato Provinciale nel 1944, lasciò tale ufficio nel dicembre 1948, quando, per le pressioni della polizia, dovette emigrare. Prima insegnò a Chieri (Norditalia) gli alunni confratelli ungheresi, rifugiati anche loro dalla patria, poi insegnò teologia a Montreal (Canada) dal 1952, a Willowdale dal 1963 ed a Toronto dal 1970. Da 1978 in poi visse ad Hamilton, nella Casa di Santa Elisabetta.
- 3 In spagnolo: Alessandro Nagy, *Jesuitas y masones, con una carta abierta a Su Santidad Paulo VI*. Edición del autor. Buenos Aires 1963, La traduzione tedesca: Töhötöm Nagy (Dr.), *Jesuiten und Freimaurer (Mit einem offenen Brief an Seine Heiligkeit Paul VI.)*, Wien 1969. – Dopo la morte dell'Autore uscì la seconda edizione della versione ungherese a Szeged (Ungheria) 1990.
- 4 Töhötöm Nagy, *Napló 1945–46. Kapcsolódó dokumentumokkal (Diario 1945-46. Con documenti ulteriori)*, redazione, note e prolusione da András Keresztes, sulla base del lascito di Töhötöm Nagy custodito nella Biblioteca Nazionale di Ungheria, Százhalombatta (Ungheria) 2019. 312 p.
- 5 „I miei libri e le mie note sono giunti solo ieri al porto di Montevideo.” Dalla lettera di Alessandro Nagy in data 30 maggio 1948 a Eugenio Kerkai, in: Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (Corrispondenza di Eugenio Kerkai e Alessandro Nagy) (1939-1969). Redazione, note e prolusione da András Keresztes, sulla base del lascito di Alessandro Nagy custodito nella Biblioteca Nazionale di Ungheria, Budapest 2019. 178.

Che in tale causa il Cardinale abbia scritto una lettera al Papa Pio XII, si è saputo dagli scritti del sullodato Padre, ma il testo della lettera di denuncia non fu finora conosciuto. Solo dopo l'apertura degli Archivi vaticani per il Pontificato di Pio XII, cioè dopo 2 marzo 2020, fu trovata la lettera di denuncia del Cardinale, ossia le lettere di denuncia, perché la stessa lettera fu inviata la seconda e la terza volta, copie di quali sono custoditi nell'Archivio della Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (AA.EE.SS.).⁶ Questi furono indirizzati nel suo tempo al Mons. Sostituto della Segreteria di Stato Vaticano, Giovanni Battista Montini,⁷ fu denunciato l'attività di tre padre, oltre il sullodato Padre Nagy anche il Rev P. Prof. Dott. Giuseppe Jánosi,⁸ e più tardi, nel 1948, anche P. Eugenio Kerkai,⁹ perché abbiano rotto l'unità

6 L'istituzione successiva alla Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, dopo la riforma di curia del 1988, divenne la Sezione per i Rapporti con gli Stati della Segreteria di Stato (SS.RR.SS.), così il patrimonio archivistico dell'AA.EE.SS. si custodisce nel suo Archivio (nuova abbreviazione dopo il 2 marzo 2020: ASRS, cioè Archivio della Sezione per i Rapporti con gli Stati. Anzi, si suppone che ci siano ancora dei documenti al riguardo nell'Archivio della Segreteria di Stato che si custodisce nell'Archivio Apostolico Vaticano (precedentemente Archivio Storico Vaticano).

7 San Giovanni Battista Montini (1897-1978), sacerdote nel 1920, nel 1922 entrò nel servizio diplomatico della Santa Sede, dal 1937 al 1952 Sostituto della Segreteria di Stato, poi Prosegretario, dal 1954 in poi Arcivescovo di Milano, dal 1958 Cardinale, lì 21 giugno 1963 eletto Papa che prese il nome di Paolo VI. Canonizzato il 14 ottobre 2018.

8 Il Prof Dott. József Jánosi (fino al 1934 "Janicsek"), Gesuita dal 1913 in poi, sacerdote dal 1926, insegnò filosofia prima presso l'Università Pázmány a Budapest dal 1935, poi negli anni 1940-43 a Kassa (Kosice, oggi Slovacchia), poi di nuovo a Budapest, come professore della dommatica. Partecipò al servizio della Nunziatura Apostolica a Budapest nel salvataggio degli ebrei dopo il 19 marzo 1944, quando i nazisti hanno invaso Ungheria. Insegnò dal 1945 in poi alla Scuola Superiore di Teologia dei Gesuiti la filosofia e filosofia di religione. Dopo la morte del Cardinale Serédi, egli fu uno dei candidati del Governo di Budapest alla sede arcivescovile di Esztergom. Nei primi del febbraio, assieme all'István Barankovics, leader del Partito Democratico (Cristiano), ed anche alla sua cugina, Maria Blaskó, collaboratrice dell'opera dei Gesuiti a Budapest, lasciò Ungheria nella stessa macchina della Legazione Americana. Ancora nello stesso anno lasciò la Compagnia di Gesù. Prima insegnò in un liceo in Germania, poi la filosofia a Königstein. Negli anni 1951-54 fu redattore ecclesiastico dell'audizione in lingua ungherese della Radio Free Europe a Monaco in Baviera. Dopodiché egli fa parroco nella diocesi di Friburgo in Brisgovia. Le circostanze della sua morte non furono mai chiariti: viaggiando verso Friburgo, cadde dal treno.

9 Eugenio Kerkai (fino a 1934? Czinder) (1904-1970), Gesuita dal 1924, sacerdote dal 1934, basandosi sull'enciclica "Quadragesimo anno", fu fondatore e primo organizzatore della Kalot dal 1935 in poi. Dal 1937 egli gradualmente coinvolse il confratello P. Alessandro Nagy S. J. in tale lavoro da organizzatore. Quando il Ministero degli Interni, nel luglio 1946,

del cattolicesimo in Ungheria, opponendosi all’autorità della gerarchia, e, difendendo la loro posizione propria sono rivolti alla stessa persona del Santo Padre Pio XII.

La prima lettera di denuncia: 27 giugno 1946

Mindszenty denunciò allora i sullodati tre Gesuiti con la sua lettera in data 27 giugno 1946, indirizzata al Sostituto, Mons. Giovanni Battista Montini. In tale sua lettera egli paragonò la situazione della Chiesa in Ungheria al *Kulturkampf*¹⁰ di Germania, e nel mezzo della lotta, come scrisse, occorre essere uniti da parte dei cattolici ed anche la custodia di loro dagli errori e per questo bisogna custodire l’unità della gerarchia. Dopodiché, rivolgendosi ad alcuni giornali esteri, elenca che 1. Giuseppe Jánosi, come emissario del governo ungherese ed anche dei partiti politici fece trattative a Roma per correggere le informazioni ricevuti dal Primate; 2. Il Prof. Giulio Szekfű,¹¹ Ministro dell’Ungheria a Mosca, inoltre, il Partito Democratico (Cristiano),¹² sotto la guida di Stefano Barankovics, infine i leader gesuiti della Kalot, nonostante al “sistema accettato dai Vescovi”, rivolgendosi alla Santa Sede, hanno

sciolsi il suo movimento, fondò un’altro con il nome KAPSZ (Alleanza Cattolica del Giovantù Cattolico), e quando non fu autorizzato tale Alleanza, fondò il “Manresa del Paese”, con esercizi spirituali per diecina di mila di persone. Fu detenuto nel febbraio 1949, uscì dal prigione nel 1959. Fino a 1962 fu lavoratore in una fabbrica, poi, fino al 1964, secondo giardiniere. Dopodiché dimorò nella casa di ritiro degli anziani religiosi a Pannonhalma.

- 10 La parola tedesca *Kulturkampf* significa lotta per la cultura, che era il caso nella Prussia negli anni settanta dell’ottocento intorno alla separazione dello Stato e la Chiesa. Temi principali: introduzione del matrimonio civile, soppressione degli istituti religiosi e del cattolicesimo in generale sul campo politico. Il *Kulturkampf* si collega con il nome del Cancelliere Otto von Bismarck. In ultimo calcolo non raggiunse la sua meta, perché ha contribuito ad un effetto opposto, rafforzò i cattolici i quali hanno fondato il loro Partito, chiamato “Zentrum-Partei”. Il *Kulturkampf* finì nel 1880, quando il successore di papa Pio IX, Leone XIII fu incline di trattare ed i liberali anticattolici lasciarono la coalizione del governo. Con un compromesso Bismarck acquistò il supporto del “Zentrum-Partei” nella lotta contro i socialdemocratici. – La parola *Kulturkampf* si usa anche per la lotta tra Stato e Chiesa nei paesi europei a cavallo del secolo XIX e XX.
- 11 Gyula Szekfű (1883-1955) fu professore della storia a Budapest, membro dell’Accademia delle Scienze, ricercatore della storia ungherese. Egli oppose i tedeschi ed i crocefrecchiati, così divenne Membro del Parlamento Provvisorio nel 1945, poi Ministro a Mosca, dal 1948 Ambasciatore. Dopo tale incarico fu Deputato al Parlamento e Membro del Consiglio di Presidenza.
- 12 Il Partito Democratico fu il nuovo nome della DC in Ungheria negli anni 1945-49, la sua attività svolse nel seguire i lineamenti delle encicliche sociali Pontifici, uscì dalla linea conservatrice-legitimista della DC nel 1945 sotto la presidenza di Stefano Barankovics.

pensato “un’altro sistema”, facendo compromessi con i marxisti e con i Russi, e dopo un accordo con loro volevano uscire dal “front cattolico”; 3. Dopo la prima visita romana del Primate, come inviato del governo e dei partiti politici, furono Giuseppe Jánosi, dopo la sua seconda visita romana, come pure Alessandro Nagy che visitarono Roma, così sia fuori dubbio che i malumori siano originati dai Gesuiti e questo divenne rafforzato dal fatto che il Kalot lasciò l’Organizzazione della gioventù cattolica per allearsi ad organizzazioni giovanili non cattoliche.

Secondo il “Primate di Ungheria”, non sarebbe stato concesso abusare il nome e l’autorità del Sommo Pontefice: “In tali actu, humiliter censeo, non licuisset abuti nomine et auctoritate Summi Pontificis.” Quando egli, a due riprese, venne a Roma, la Santa Sede non abbia dato a lui nessuna istruzione quanto alla relazione ungherese-russo, benché ha chiesto delle istruzioni. Non sono fondati, scrisse il Primate, i rumori sparsi da due Sacerdoti Gesuiti che provocarono la Santa Sede. Se ci sono Vescovi in qualsiasi regione, anzi, hanno un Primate, e quell’ultimo che è responsabile davanti a Dio e degli uomini per la gestione delle cose della Chiesa. Poi, continuò, difficile è di supporre che, due Sacerdoti che entrano in giochi politici con i russi, abbiano delle istruzioni dalla Santa Sede, le quali furono dinnegati dal Primate di Ungheria, degente a Roma: “Vix supponi potest duos sacerdotes ludos politicos cum Russiacis initiantes accepisse a S. Sede tales instructiones, quae Primati Hungariae eodem tempore Romae commoranti denegatae fuerint.”

In tale materia voleva avere delle informazioni dagli stessi Padri, Kerkai e Nagy, anzi chiese informazioni dal loro Provinciale, Stephano Borbély, ma non fu provato che questi avessero qualsiasi istruzione ossia approvazione da parte della Santa Sede. Lo stesso Kerkai, mentre leggeva il messaggio del Papa davanti al congresso del suo movimento, non sembra essere senza equivoci: “non absque omni fallacia esse videtur”, perché leggeva un messaggio che fu mandato al Kalot anni prima.

Dopo questo, Mindszenty chiese una lettera Pontificia, in cui si chiarisce la situazione: “ut litterae a S. Sede mihi mittantur, quibus clare expressum sit in hac re nec universalitatem catholicorum in Hungaria, nec partem quamcunque eiusdem accepisse instructionem a S. Sede, nemine mediante, nec viva voce, nec per litteras.” Anzi, se una tale lettera non confortasse gli animi in Ungheria, i Vescovi non possono avere la responsabilità per il corretto governo della Chiesa in Ungheria: “Sine tali animorum confirmatione, quam litterae petitaee efficent, vix possent episcopi et infrascriptus sustinere responsabilitatem relate ad rectam gestionem causarum Ecclesiae catholicae in Hungaria.” Questi uomini, di cui scrive, fanno corrompere l’unione tanto necessaria. Quanto alla sua persona, l’opinione pubblica potrebbe giudicare che avesse perso la fiducia della Santa Sede, mentre alcuni Gesuiti ne abbiano possesso: “Quod vero ad me attinet, meus agendi modus coram opinione publica facile talem interpretationem pati debebit, ac si fiduciam S. Sedis iam perdidissem eandemque unus alterve sacerdos Societatis Jesu plenam possideat.” Nel pieno delle

battaglie che devono lottare, sarebbe nocivo di dare supporto ai moscoviti con l’aiuto della Santa Sede: “Furentibus pugnīs, quas pro tuenda fide sustinere debemus, deplorandum et damnosissimum cernimus systema callide constructum, quod contra voluntatem episcoporum et bonum sensum fidelium, munitum adiutorio quod sibi asserit a S. Sede factum, manum praeberet Moscovitis.”

Prima denuncia: 1946

**Mindszenty denuncia i PP. Gesuiti Giuseppe Jánosi e Alessandro Nagy
Card Mindszenty al „Subsecretario” Giovanni Battista Montini**

Esztergom, 27 giugno 1946

In Latino, originale firmato

N. Prot. 3436/1946 – N. Prot. AA.EE.SS. 6488/46

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 91rv-92rv,

copia autenticata lì 29 dicembre 1946 ivi, ff. 128-130

Cfr. sotto, del 15 maggio 1948

/fol. 91r/

STEMMA

[a penna blu:]

VSP

[a penna nera:] 12-8-’46

PANNONIA SACRA

2/8

Dal S.P.

Nr. 3436/1946.

*Attendere. Nel sett[embre] verrà qui
il provinciale dei Gesuiti
ungheresi. Lo risentire.*

*[a matita:] Parlato il 27-IX. Ha detto che sta
Preparando una Relazione per ordine
del S. Padre. Barb[etta]¹³*

13 Le due relazioni del Provinciale dei Gesuiti, P. Stefano Borbély S. J., sono giunte nella Segreteria di Stato nel novembre 1946. Il titolo del primo è: “Der ungarische Episkopat und die jetzige Lage”, vedi: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 569-579, N. Prot. AAEESS 8084/46; copia nell’Archivio della Compagnia di Gesù a Budapest: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 (fotocopia dell’Originale custodito nell’Archivum Romanum Societatis Iesu (ARSI); Nel suo tempo fu tradotto in fiammingo, vedi: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 (fotocopia) ed un riassunto italiano, vedi: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 566-568. – La seconda relazione ha il titolo: “Kardinal Mindszenty e il Kalot”. Vedi l’originale in: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 109-127, N. Prot. AAEESS 8084/46; copia in: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 (fotocopia). Anche di questo fu fatta versione in fiammingo: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 (fotocopia) e riassunto in italiano: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 98-104. Vedi sotto, pp. 403ss e 413ss.

Ex.me ac R.me Subsecretarie Status!

De die in diem clarius perspicimus res in Hungaria eo vergere, ut pugna contra Ecclesiam sit instituenda ratione similis ac olim in Germania tempore sic dicti *Kulturkampf*. Rebus sic stantibus dolenter videmus inter ipsos catholicos conatus fieri ad frangendam animorum concordiam et ad labefactandam hierarchiae catholicae auctoritatem, cuius est unitatem in agendo inter fideles sapienter decernere eosque a damnosis deviationibus iugiter tueri. Dum huiusmodi conatus fiunt, fautores eorum etiam ad auctoritatem S. Sedis audent provocare. Quantopere a me alienum sit tantum suspiciones minime fundatas Excellentiae Tuae referre, de hoc Eadem iudicare valebit ex infra dicendis.

1.) Ephemerides exterae, ex quibus aliquot prae manibus habeo,¹⁴ nuntiaverunt post primum iter¹⁵ Romanum Primatis Hungariae,¹⁶ quod ineunte mense Decembri anni elapsi perfectum erat,¹⁷ P. Josephum Jánosi S. J. qua delegatum gubernii Hungarici et factionum politicarum S. Sedem¹⁸ adiisse eo consilio, ut informationes a Pri-

14 “Daß die tschechischen Zeitungen die bekannte Nachricht von der Reise des P. Jánosi’s brachten, wurde mir von Kard. Mindszenty mitgeteilt. Von den Schweizer Zeitungen habe ich erst in Rom gehört.” Così il P. Provinciale nel suo Rapporto, vedi: “Der ungarische Episkopat und die jetzige Lage”, nella nota precedente. Dal riassunto in italiano troviamo così: “Ora circa il viaggio di P. Jánosi e le notizie di stampa.” (Documento citato nella nota precedente.) Vedi sotto, pagg. 426 e 431.

15 Per prima volta Mindszenty fu a Roma nei giorni tra 29 novembre e 13 dicembre 1945.

16 Scrive di se stesso. In tale data della lettera non fu ancora Cardinale, il suo titolo fu: Arcivescovo di Esztergom, Principe Primate di Ungheria.

17 Non è abbastanza preciso. Jánosi iniziò il suo viaggio nei giorni 20-22 dicembre, dopo il ritorno del Primate, vedi il Rapporto citato del P. Provinciale: “Kardinal Mindszenty e il Kalot”. – Il Rappresentante degli Stati Uniti a Budapest, H. F. Arthur Schoenfeld, scrisse lettera di raccomandazione a Harold H. Tittmann, Rappresentante Personale del Presidente degli Stati Uniti presso la Santa Sede ancora il 15 dicembre 1945. Vedi: National Archives and Record Administration, College Park (MD, USA), Record Group 84, Foreign Service Posts of the Department of State, Hungary, Budapest Mission, General Records 1945. 840.1-840.7. Che significa che P. Jánosi fu trasportato per aereo militare americano fino all’Italia, vedi anche lettera di Schoenfeld al Major Guy Windrom, U.S. Army, US Military Representation, Allied Control Commission for Hungary, Budapest, Hungary, in data 8 dicembre 1945. Ivi.

18 Il Primo Ministro Tildy scrisse ancora il 10 dicembre 1945 al Rappresentante degli Stati Uniti a Budapest, H. F. Arthur Schoenfeld, una lettera di raccomandazione, secondo quale “Professor Dr. Joseph Jánosi, accompanied by his secretary, Count George Széchenyi, is going to travel to Italy and to Vatican City. I request you to promote their travelling by every means. In view of the urgent character of their mission, I have the honor to present their request to be transported by way of the Allied Control Commission on a courier aéro-

mate Hungariae subministratas corrigeret et res Hungariae S. Sedi clara luce col-
lustraret.¹⁹

2.) Nunc vero ab illis, qui cum Julio Szekfű ministro Hungariae apud guberni-
um Russiacum,²⁰ vel cum Factione Populari

/fol. 91v/

Democratica (duce D. Barankovits laico), vel cum Coetu Iuvenum Agricolarum Ca-
tholicorum) notus per sigla KALOT (a patribus Societatis Jesu directo familiariter
conversantur, rumores sparguntur minime S. Sedi convenire, ut *unica charta ludamus*
et contra vel extra systema ab episcopis acceptatum,²¹ quod iura Ecclesiae tueri sata-
git, a S. Sede probari etiam aliud systema a quibusdam catholicis excogitatum, qui,
inita cum Russiacis et asseclis Caroli Marx concordia, ab acie catholicorum parati
sunt recedere.

3.) Nemo negat P. Josephum Jánosi tempore supraindicato Romae commorasse
ibidemque missum fuisse a gubernio Hungarico et factionibus politicis. Item nemo
negat P. Töhötöm Nagy²² SJ quoque comparuisse in Civitate Vaticana Romaeque

plane”. Che significa che i sullodati signori furono trasportati per aereo militare americano
sul suolo italiano, vedi anche lettera di Schoenfeld al Major Guy Windrom, U.S. Army,
US Military Representation, Allied Control Commission for Hungary, Budapest, Hungary,
in data 8 dicembre 1945. Vedi nota precedente. – Sulla motivazione del viaggio del
P. Jánosi scrive anche il suo Provinciale: “Nur über die Reise von P. Jánosi und über die
Pressenachrichten, welche sich mit dieser Reise befaßten, muß ich noch einige Worte sa-
gen. P. Jánosi war mit dem Kreise, der jetzt die Demokratische Volkspartei bildet, seit
Jahren gut befreundet. Diese Leute stehen in verhältnismäßig guter Beziehung zur ungari-
schen Regierung und zu den Politikern. Das alles vorausgesetzt, sagte mir P. Jánosi, daß er
leicht Erlaubnis erhalten könnte, ins Ausland zu fahren und sich darüber zu informieren,
wie sich die Katholiken der verschiedenen Länder gegenüber den Problemen der verän-
derten Zeit stellen. Dadurch könnte er den ungarischen Katholiken und im allgemeinen
dem ganzen öffentlichen Leben gute Dienste leisten. Ich war nicht gegen den Plan. In der
Abgeschlossenheit, in der wir lebten, erschien mir eine solche Reise wünschenswert.” Dal
Rapporto: “Kardinal Mindszenty e il Kalot”, vedi sotto, pag. 426.

19 Il P. Jánosi ha redatto due relazioni al riguardo. Il titolo del primo: “Die politische Lage in
Ungarn”, del secondo: „Die politische Lage der katholischen Kirche in Ungarn”. Non fu-
rono conosciuti prima, le copie sono rimasti solo nell’Archivio della Sezione Rapporti con
gli Stati della Segreteria di Stato, vedi: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 203-
207. e 208-225. – Naturalmente non furono conosciuti allo Scrivente di questa denuncia.

20 Correttamente, al Governo Sovietico, ma lo Scrivente usa di continuo l’espressione: “Go-
verno Russo”.

21 Il Principe Primate scrive a nome dei Vescovi, in sua qualità da Presidente della Confe-
renza Episcopale, ma fu egli, che, ripetutamente, scrisse delle Lettere Pastoralì a nome
dei Vescovi, senza chiedere i Vescovi.

commorasse, cum ego ex secundo meo itinere Romano (inter 18. Febr. et 19. Mart.) iam redux fuero.²³ Neque dubium est investigationes de fonte rumorum de quibus supra, ad patres Societatis Jesu conducant. Huiusmodi investigationes recentissimi eventus satis confirmant. Revera Coetus Iuvenum Agricoliarum Catholicorum (KALOT) Unionem Iuvenum Catholicorum²⁴ deseruit et aliis coetibus iuvenum acatholicorum se associavit.²⁵

Excellentia Tua sat compertum habebit in nostro regimine hodierno creatos esse coetus novos pro iuvenibus. Talis est Coetus Iuventutis Hungaricae Democraticae (notus per sigla MADISZ); alius est Coetus Iuventutis Democratico-socialistae (notus per sigla SZIM).²⁶ Extant etiam alii similes, qui omnes a principiis catholicis sunt penitus alieni. Inter ipsos eminet MADISZ, qui animum sanum iuventutis penitus labefactare intendit iuxta principia commu-

/fol. 92r/

nistarum, qui eundem moderantur. Coetus KALOT unioni coetuum non catholicorum se associavit nuperque die Pentecostes festum celebravit, in quo praesentes ablegatos coetus MADISZ et ablegatos iuventutis Russicae salutavit. P. Kerkai S. J. in habito suo sermone sollempniter publicavit nuntium Suae Sanctitatis Pii PP. XII. ad KALOT directum: ulterius progredi in via hucusque secuta. In tali actu, humiliter censeo, non licuisset abuti nomine et auctoritate Summi Pontificis.

Dum duabus vicibus²⁷ Romae commorarer, S. Sedes nullam²⁸ mihi instructionem dedit circa relationem Hungaro-Russicam, etsi talem humiliter petissem. Felix eram, ut viva voce probationem mearum litterarum pastoralium ante electionem emissarum obtinuerim, at ultra hoc nullam instructionem in hac re accepi.

22 Il cognome "Nagy" fu sottolineato a matita, si suppone, nella S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari.

23 P. Alessandro Nagy SJ arrivò a Roma il 3 marzo 1946 e partì l'8 maggio. Questo fu il terzo viaggio romano del sullodato Padre. Il Principe Primate non scrive, che loro rapporto peggiorò in questi mesi, il primo viaggio fu per l'incarico del Primate e Nagy fece una ampia relazione di questo primo viaggio.

24 "Associazione Nazionale dei Giovani Cristiani", che fu fondata nel 1923. Dal 1936 cambiò il nome per "Associazione Nazionale dei Giovani Cattolici", sciolto nel 1946.

25 Tale espressione fu citata in latino dal Provinciale Stefano Borbély nel novembre 1946: "Darin besteht die Tatsache, daß der KALOT unionem Iuvenum Catholicorum deseruit et unioni non-catholicorum se associabit." Che significa che a Borbély fu fatto vedere l'originale di tale lettera del Principe Primate. Vedi: "Kardinal Mindszenty e il KALOT", ivi.

26 Il "MADISZ" fu l' "Alleanza Giovanile Democratica Ungherese", che fu fondato il 31 dicembre 1944 per iniziativa del Partito Comunista Ungherese. Il "SZIM" fu il "Movimento Giovanile dei Socialdemocratici", che fu l'organizzazione giovanile del Partito Socialdemocratico in Ungheria, fondato anche verso la fine dell'anno 1944.

27 "duabus vicibus" - Sottolineato a matita.

28 "nullam" - Sottolineato a matita.

Rumores sparsos a duobus sacerdotibus Societatis Jesu et provocationes eorum ad S. Sedem minime censeo fundatos, etsi ipsi iuxta tales rumores agant. Si in aliqua regione episcopi adsunt, imo iisdem Primas praeest, ipse est responsabilis coram Deo et hominibus pro gestione causarum ecclesiasticarum. Vix supponi potest duos sacerdotes ludos politicos cum Russiacis initiantes accepisse a S. Sede tales instructiones, quae Primati Hungariae eodem tempore Romae commoranti denegatae fuerint.

Hac de re relationem studui comparare ab ipsis PP. Kerkai et Nagy, imo tractavi cum R. P. Provinciali Stephano Borbély,²⁹ sed de aliqua certa et speciali instructione vel approbatione sive coetui KALOT, sive fatis duobus patribus, qui ei praesunt, a Sua Sanctitate, respective a S. Sede Apostolica data nil certi mihi rescire successit. Talem factam esse directe

/fol. 92v/

non asseruerunt, sed nec negarunt. – Ipse nuntius Suae Sanctitatis in memorato sollemni coetu a P. Kerkai promulgatus non absque omni fallacia esse videtur. Talis etenim non erat perfectus, nec eius tempus proprius determinatum. Videtur solummodo antiquioris laudis et adhortationis a Sua Sanctitate benignissime impertitae applicatio, respective extensio ad nunc et quidem tempore et in circumstantiis valde criticis facta. – Hae res attamen multas et magnas dissensiones et difficultates parant.³⁰

Ut rumores artificialiter sparsi et provocationes minime fundatae clara luce videri et aestimari possint, optandum est, pro quo supplicare et presumo, ut litterae a S. Sede mihi mittantur, quibus clare expressum sit in hac re nec universalitatem catholicorum in Hungaria, nec partem quamcunque eiusdem accepisse instructionem a S. Sede, nemine mediante, nec viva voce, nec per litteras. Eo minus tali actu opus fuisse, quod Primas Hungariae iterato Romam profectus esset. Et si instructiones sint necessariae, Primatis esse easdem a S. Sede impetrare et fidelibus transmittere.

Sine tali animorum confirmatione, quam litterae petitaе efficerent, vix possent episcopi et infrascriptus sustinere responsabilitatem relate ad rectam gestionem causarum Ecclesiae catholicae in Hungaria. Viri, de quibus sermo, unionem virium in luctando tantopere necessariam temerarie labefactant. Quod vero ad me attinet, meus agendi modus coram opinione publica facile talem interpretationem pati de-

29 Segnalazione al margine a matita per evidenziare il nome del P. Provinciale.

30 *Al margine: 12-8-46 Nel settembre o ottobre 1939 il S. P. mandò una lettera al KALOT – Ritrovarla D[omenico] T[ardini].* – Nota del Superiore per l’Archivista, per ritrovare la lettera Pontificia indicata. – Si suppone che l’esito della ricerca archivistica portò successo, perché sulla busta di raccolta si trova la segnalazione: “Contrasto con i gesuiti sul metodo da seguire nella difesa cattolica contro il comunismo russo. – Attività e dichiarazioni dei padri Giuseppe János, G. Alessandro Nagy SJ, Eugenio Kerkai SJ e Stefano Borbély SJ. – Esortazione pontificia alla Kalot. (cfr. 5877, Ass. Catt. 175, anno 1939: II. sezione) (cfr. Diocesi, 731, a. 1945, II. Sezione) Ungheria 129, f. 84. N. Prot. 6488/46. N. Prot. 4732/48.

bebit, ac si fiduciam S. Sedis iam perdissem eandemque unus alterve sacerdos Societatis Jesu plenam possideat. Furentibus pugnis, quas pro tuenda fide sustinere debemus, deplorandum et damnosissimum cernimus systema callide constructum, quod contra voluntatem episcoporum et bonum sensum fidelium, munitum adiutorio quod sibi asserit a S. Sede factum, manum praebere vellet Moscovitis.

Quod superest sensa profundae venerationis libentissime testor.

Strigonii, die 27. Junii 1946.

+ *Joseph Card. Mindszenty* [m. p.]
Princeps primas Hungariae,
Archiepiscopus Strigonien.

Commento della prima lettera di denuncia di Mindszenty

- I dati menzionati nella lettera non sono esatti

Egli scrive che “ineunte mense Decembri anni elapsi”, nei primi del dicembre dell’anno precedente. La data più esatta, se possiamo credere alla memoria del Provinciale Stefano Borbély, il quale ha scritto nel novembre del 1946: “P. Jánosi am 20. oder 21. oder 22. Dezember vorigen Jahres abgereist”, cioè partito in uno dei giorni 20, 21 ossia 22 dicembre. Il Rappresentante degli Stati Uniti, Arthur Schoenfeld, scrisse ancora lettera di raccomandazione in favore del Prof. Jánosi al Sig. Harold H. Tittmann, Rappresentante del Presidente degli USA presso la Santa Sede, il giorno 15 dicembre 1945. Questo non confuta inequivocabilmente la lettera del Primate: “ineunte mense Decembri anni elapsi”, ma è più verosimile, che i giorni siano stati piuttosto quelli dopo la metà del mese di dicembre. Tale precisione non cambia essenzialmente le cose, ma occorre significare tale circostanza.

Il Primate, di nuovo, scrisse: “cum ego ex secundo meo itinere Romano (inter 18. Febr. et 19. Mart.) iam redux fuerim”. La data del 19 marzo è il giorno del ritorno nella sua sede primaziale, cioè ad Esztergom. Ma dall’Ungheria fu assente fino al 18 marzo. Citiamo il comunicato pubblicato nell’epoca: il Primate “prese di nuovo il velivolo al mezzogiorno del 18 marzo e fu atterrato pomeriggio, alle ore 15,45 all’aeroporto di Budapest-Mátyásföld, e dopo breve permanenza al Capitale, ritornò alla sua sede arcivescovile, ad Esztergom”.³¹ Egli ricorda la data di 18 marzo nelle sue memorie: “Il 18 marzo 1946 un aereo americano mi riportava a casa”.³² Si suppone

31 A Hercegprímás római utazása [Il viaggio del Principe Primate a Roma], in: *Új Ember* [settimanale cattolico], Anno 2 del 31 marzo 1946, pag. 3.

32 Vedi in: Giuseppe Mindszenty, *Memorie*, Milano 1975. 77.

che abbia pernottato la notte al 18 al 19 marzo 1946 nel suo palazzo primaziale a Buda[pest]. La data del 19 marzo coincide con la festa di San Giuseppe, cioè del suo onomastico. Così la data è esatta, ma occorre commentarla.

Basando su questi due esempi, si può supporre, che la sua lettera fu dettata da lui di fresca memoria, tra cose importanti e pressanti.

- *Il tono della lettera del Primate non è esente di un atteggiamento del complesso di superiorità*

Lo stile al punto N. 1 non è coerente, citiamo: “Ephemerides exterae, ex quibus aliquot prae manibus habeo, nuntiaverunt post primum iter Romanum *Primatis Hungariae*”. Inizia con la prima persona del Singolare: “prae manibus habeo”, per continuare subito in plurale anonimizzato: “post primum iter Romanum *Primatis Hungariae*”. Cioè, prima usa un tono personale, poi, subito, un tono anonimizzato, significando la dignità di questa sua persona.

Tale dignità fu ripetuta anzi cinque volte: “ut informationes a *Primate Hungariae* subministratas corrigeret”; “Si in aliqua regione episcopi adsunt, imo iisdem *Primas* praeest”; “instructiones, quae *Primate Hungariae* eodem tempore Romae commoranti denegatae fuerint”; “Eo minus tali actu opus fuisse, quod *Primas Hungariae* iterato Romam profectus esset”; “Et si instructiones sint necessariae, *Primatis* esse easdem a S. Sede impetrare et fidelibus transmittere.” - Tale ripetizione qualvolta sembra essere superflua, non attinente al contesto. Si può constatare che tale frequente uso – sei volte - in una unica lettera dell’espressione “il Primate d’Ungheria” ha l’intenzione espressa o meno di sottolineare l’importanza della sua dignità.

- *La redazione spontanea della lettera*

Benchè, nel primo punto ha già espresso la sua critica quanto al (primo) viaggio romano del P. János, egli, nel terzo punto, ritiene necessario di ripetere per accentuare il parallelismo quanto alla sua persona: il suo primo e secondo viaggio, e, subito dopo, un viaggio romano di un Padre Gesuita, e un’altro viaggio di un’altro Padre Gesuita. Così ambedue Padri Gesuiti si siano recati a Roma subito dopo i due viaggi del “Primate d’Ungheria”. Con tale redazione ci fa suonare il suo risentimento, se lo scopo dei due viaggi dei Padri Gesuiti fosse stato l’intenzione di correggere il “Primate d’Ungheria”. Questo ci occorre constatare leggendo il terzo punto.

L’altra nostra osservazione è la contrapposizione dei leader ecclesiastici con quelli politici, secondo la quale i Vescovi, e concretamente il Primate, siano portavoce della causa della Chiesa, i due Gesuiti, invece, eccheggino il parere dei leader politici ungheresi. Che i due Padri Gesuiti non rappresentino la presa di posizione della Chiesa, viene probato con l’argomentazione, che il Kalot, di cui fanno capi, sia

uscito dell'Unione dei Giovani Cattolici con lo scopo di aderire a quella dei non-cattolici.

Dopodiché leggiamo la constatazione: il Primate “è responsabile davanti a Dio e degli uomini per la gestione delle cose della Chiesa”. Non scrive che sia responsabile per la gestione delle cose della politica. Ma dichiara che secondo tocca il Principe Primate di essere responsabile non solo per le cose della fede e morale, cioè le cose ecclesiali, ma anche per le cose della politica. Quando menziona i Vescovi, non scrive che sia veramente egli, il Primate, sia l'unico portavoce, il quale, senza chiedere il parere dei Vescovi, in qualità di Presidente della Conferenza episcopale, pubblici delle lettere pastorali a nome di tutti, come fu il caso ripetutamente.

Egli vuole anche avere la competenza di chiedere delle istruzioni da Roma e di inoltrarle: “Et si instructiones sint necessariae, Primatis esse easdem a S. Sede impetrare et fidelibus transmittere.”

- Il ruolo ecclesiale e politico esclusivo del Primate d'Ungheria

Il Primate d'Ungheria accentua la sua istanza, mentre ricatta la Santa Sede: “Sine tali animorum confirmatione, quam litterae petitaef efficerent, vix possent episcopi et infrascriptus sustinere responsabilitatem relate ad rectam gestionem causarum Ecclesiae catholicae in Hungaria.” Cioè nel corso del *Kulturkampf* ungherese l'Unione tanto necessaria: “unionem virium in luctando tantopere necessariam” viene assicurata solo, se tutti i cattolici spalleggiano la linea confrontativa del Principe Primate d'Ungheria. Ma tale linea politica, come vediamo – e come hanno visto i Gesuiti summenzionati nell'epoca – si basa sulle premesse sbagliati: gli Americani non arrivavano in primavera, neanche dopo, per fare la guerra per la libertà dell'Ungheria (e dell'Europa dell'Est), tanto sperato dal Primate.

“Furentibus pugnis, quas pro tuenda fide sustinere debemus”, nel mezzo della furia delle battaglie che occorre sostenere per la preservazione della fede [e di tale linea politica] è da capire come il far valere della fede nella politica sotto la guida della gerarchia ecclesiastica. Tale parere appartiene all'epoca del Regno cristiano, ma neanche in quei tempi era il caso.

Mindszenty suppone che i Padri Gesuiti vorrebbero, avendo la protezione della Santa Sede, aiutare ai Moscoviti e in tale comportamento siano rivolto contro 1. la volontà dei Vescovi e, 2. del buon senso dei fedeli: “deplorandum et damnosissimum cernimus systema callide constructum, quod contra voluntatem episcoporum et bonum sensum fidelium, munitum adiutorio quod sibi asserit a S. Sede factum, manum praebere vellet Moscovitis”.

La seconda lettera di denuncia: 29 dicembre 1946

Alla prima lettera di denuncia, benchè vistata dal Santo Padre prima del 2 agosto³³ non arrivò nessun riscontro, meno quello desiderato. Secondo le note a matita, datati al 12 agosto, si aspetta l’arrivo del Provinciale dei Gesuiti per il mese di settembre e occorre sentire il suo parere. La mancanza di qualsiasi risposta è provata dallo stesso Cardinale Mindszenty: “Hucusque nullam accepi reflexionem”, il quale, sei mesi dopo, in data 29 dicembre, mandò copia autenticata dal suo archivista per i buoni uffici del designato Rettore del Pontificio Istituto Ungherese, Gedeone Péterffy.³⁴

Il testo originale vedi sopra, del 27 giugno 1946. Copia autenticata dall’Archivista Primaziale. In fidem exempli. Strigonii, die 29. Decembris 1946. Dott. Ladislaus Pordán [m. p.] Archivarius Primatialis.³⁵

Come vedremo sotto, la risposta di Montini fece ad aspettare anche a questo secondo invio.

La terza lettera di denuncia: 15 maggio 1948

Néanche alla seconda denuncia ricevette risposta il Cardinale, per questo, un anno e mezzo dopo (!), in data 15 maggio 1948 mandò come allegato la prima lettera al Sostituto Montini. Citiamo: “Hucusque nullam accepi reflexionem in ista gravi ac delicata in litteris, de quibus sermo, proposita causa. Velit mihi Excellentia Tua Reverendissima benigne concedere, ut eandem questionem de novo proponere possim. Invitus quidem, ast tamen cogor ad causam redire.” In questa terza lettera, siccome il P. Nagy fu mandato dal Preposito Generale della Compagnia di Gesù, dietro proposta del Provinciale, fine 1946 in America del Sud, rimase solo il P. Kerka S.J., come leader del movimento Kalot.

33 Copia autenticata in Latino, ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 128–130. Dopodiché l’ha vistato il Santo Padre, la lettera di denuncia (originale) tornò alla Sua Segreteria, vedi sopra.

34 Gedeone Péterffy (Pseudonimo dopo il 1947: Elmer G. Peterson) (1912-1993), sacerdote dell’Arcidiocesi di Esztergom 1936, poi fece studi all’Università Pontificia Angelicum a Roma, risiedendo nel Pontificio Istituto Ungherese. Dopo 1938 incarichi pastorali a Budapest, negli anni 1942-44 vicerettore (economo) del Seminario Centrale di Budapest, e dai primi del 1947 divenne Rettore del Pontificio Istituto Ungherese. Dal 1951 in poi amministratore di parrocchia a South Bend (Indiana, USA).

35 László Pordán (1919–2014) sacerdote 1943, dottore in filosofia, nel 1946 archivista e cerimoniere alla curia di Esztergom, negli anni 1947-1950 studi teologici ad Angelicum con la laurea in sacra teologia. Non potendo tornare in patria, visse fino alla morte e prestò servizio nella diocesi di Gaspé, nello stato di Québec, Canada.

Non è abbastanza chiaro, che il movimento Kalot che fu soppresso, assieme a tutte le associazioni dal Ministero dell'Interno – benché, dietro proposta dei sovietici, riprese la sua attività per alcuni mesi come “Kapsz”³⁶ –, perché fu attaccato di nuovo. Forse, motivo per questo fornì lo stesso P. Kerkai, il quale, dal 1 luglio 1947 in poi fece esercizi spirituali con nome “Manresa del paese”, ed, inoltre, nel gennaio-febbraio, per preparare il viaggio del Vescovo di Veszprém, Mons. Bánáss, si recò a Roma.³⁷ Non siamo ancora informati circa i dettagli delle sue due visite romane. Come scrisse il Primate, egli fece ripetutamente delle trattative con il P. Provinciale, ma questo non produsse lo scopo desiderato, perciò si rivolge di nuovo alla Santa Sede.

Il Cardinale Mindszenty segnala di non aver nessun riscontro alle sue lettere, denuncia la terza volta i PP. Gesuiti, specialmente il P. Kerkai³⁸

Lettera al subsecretario Giovanni Battista Montini

Esztergom, 15 maggio 1948

In Latino, dattoligrafo, firmato

N. Prot. 4732/48

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 93rv

Vedi la nota manoscritta a penna nera N. 4732/48, che indica i quattro punti seguenti: 1) fare più diligenti ricerche: – P. Jánosi S. J.; – P. Kerkai; 2) Sentire l'avviso di l'Ecc. Mons. Rotta; 3) Probabilmente la posizione è passato alla I Sezione; 4) Occorrerà comunque dare qualche risposta al Card. Mindszenty.³⁹

36 L'Alleanza dei Giovani Contadini Cattolici, fondato dietro consiglio dei sovietici, ma non approvato dal Ministero dell'Interno a Budapest.

37 La sua missione era segreta, l'unica informazione finora viene dal suo stretto collaboratore, Sig. Ágoston Takáts, in: Kerkai Jenő emlékezete [In ricordo al Padre Eugenio Kerkai]. Szerk. Imre András S.J., József Bálint S. J. e Ferenc Szabó S. J., Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet [Istituto di Sociologia della Chiesa Eugenio Kerkai], Budapest 1995. pag. 84.

38 Manca dagli imputati l'amico di Kerkai, il P. Nagy, il quale fu dal gennaio 1947 a Montevideo (Uruguay), poi in Buenos Aires (Argentina).

39 Vedi: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, f. 90. La nota fu redatta nella Seconda Sezione di allora, cioè nel Dicastero di Montini, e si ritrova nell'Archivio della Sezione Prima di allora, cioè nell'AA.EE.SS. di Tardini. – Questo indica anche il foglio antecedente, su quale, in data 8 giugno 1948, si trova la domanda del Minutante Mauro a Barbeta: “La 1a Sezione è al corrente della questione di cui qui si tratta?” ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, f. 89.

/fol. 93r/
STEMMA
Nr. 3567/1948.

Excellentissime ac Reverendissime Domine,

Acceptis cum gratitudine Excellentiae Tuae Reverendissimae litteris diei 19. Sept. 1946. Nr. 140841.,⁴⁰ alterum exemplar humillimae meae relationis ac petitionis Nr. 3436/1946 insignitae die 2. Jan. 1947,⁴¹ secum tulit Romam Sac. Gedeon Péterffy ad substernendum Excellentiae Tuae Reverendissimae.

Hucusque nullam accepi reflexionem in ista gravi ac delicata in litteris, de quibus sermo, proposita causa. Velit mihi Excellentia Tua Reverendissima benigne concedere, ut eandem questionem de novo proponere possim. Invitus quidem, ast tamen cogor ad causam redire.

Litteras meas Nr. 3436/1946, ut certo prae manibus sint, in copia sub /. adicere praesumo.⁴²

In circumstantiis nostris nunc summopere criticis iterum rescire debui ⁴³PP. Societatis Jesu, imprimis P. Eugenium Kerkai⁴⁴ in secreto ulterius quoque contra agere in iis, quae relate erga gubernium chorus episcoporum necessaria ac sequenda ducit. Secundum relationes fide dignas coram variis foris, etiam ad extra, criticam exercet e mea persona meisque ut plurimum nomine chori episcoporum factis dispositionibus, ac decisionibus asserendo – veritati nullomodo conformiter – maiorem partem cleri ac populi fidelis non me et confratres episcopos sequi. Hoc ita agere se fingit, acsi suae propagandae Roma saltem non contradiceret. Quantum hoc rei bonae ac sacrae nocet, uberius exponere superfluum videtur. Ut in periculosissimis temporibus et circumstantiis

/fol. 93v/

in tuenda re sacra tuto procedere cum confratribus in Christo episcopis possimus, humillime peto, ut quoad rem me edocere et, si ita visum fuerit, necessaria mandata a R. P. Provinciali S. J. dare non dedignentur. Egoipse pluries tractabam cum P. Provinciali Stephano Borbély, at hoc modo rem dirimere non valebam.

40 Il Cardinale Mindszenty fa riferimento il giorno 15 maggio 1948 alla lettera dell’indirizzato del 19 settembre 1946, cioè un anno mezzo dopo! – L’intenzione vera dello scrivente era – a proposito – di ritrattare l’argomento che fu il suo preferito, la denuncia dei Gesuiti.

41 La cancelleria primaziale ad Esztergom potè sbagliare la data, ossia hanno guardato solo nel registro solo l’indicazione alla seconda lettera.

42 Vedi la segnalazione dell’ “Allegato” sotto, dopo la lettera.

43 Inizio sottolineatura a matita.

44 Fine sottolineatura a matita.

Quod superest senza profundae venerationis libentissime testor.
Strigonii, die 15. Maii 1948.

+ *Jos. Card. Mindszenty* [m. p.]
Princeps Primas Hungariae,
Archiepiscopus Strigonien.

Excellentissimo ac Reverendissimo Domino
Joanni Bapt. Montini Subsecretario
Status Suae Sanct.
R o m a

Allegato
Lettera Nr. 3436/1946
vedi sopra, 27 giugno 1946
Copia dattilografata, con carta carbone
ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 94-97

Card. Mindszenty e Gesuiti ungheresi
Appunto manoscritto di Mons. Barbetta

Vaticano, 10 giugno 1948
N. Prot. 4732/48
ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 87-88

/fol. 87/

[a matita nera:] *Visto dal Santo Padre 16/VI/48*

Card. Mindszenty e Gesuiti ungheresi

La 2a Sezione manda alla 1a la lettera n. 3567/1948 del Card. Primate nella quale, dopo aver richiamata la precedente n. 3436/46,⁴⁵ (a due anni fa), rimasta senza risposta, si lamenta dei Gesuiti in genere, ed in particolare del P. Kerkai, il quale in segreto continuerebbe ad agire contro ciò che il Primate e l'Episcopato credono necessario fare per resistere al Governo comunista. Tutto ciò il P. Kerkai farebbe "ac si suae propagandae Roma saltem non contradiceret". Chiede di essere informato "quoad rem et si visum fuerit necessaria mandata p. Provinciali S. J. dare non dedignentur".

45 Il numero protocollo corretta mente fu: 3436/1946. Il Minutante fece a modo consueto dell' AA.EE.SS.

La lettera è diretta, come la precedente, a S. E. Mons. Montini. Ho chiesto a Don Mauro⁴⁶ se il S. Padre l’aveva veduta: mi ha detto di non saperlo.

Nel sottoporla a Mons Segretario⁴⁷ faccio presente che la prima lettera n. 3436 – alla quale questa si riferisce – fu sottoposta al S. Padre nel’agosto del 1946 come risulta dalle note (ved. allegato)⁴⁸ mi ricordo che parlai io stesso nel settembre con P. Borbély Provinciale e feci

/fol. 88/

la nota sul documento. Poi venne la relazione presentata del medesimo P. Provinciale al S. Padre che mi fu rimessa senza alcuna mente: pensai che fossero state date istruzioni a voce allo stesso P. Borbély e mandai tutto in Archivio. *(che bella pensata! D[omenico] T[ardini])*

10-VI-1948

Barbetta

*15-VI-1948
parlarmene (sigla)*

Il riscontro, per competenza, fu firmato da Mons. Tardini e non di Montini, in data 23 luglio 1948

Mindszenty ha indirizzato tutte queste tre lettere al Sostituto Montini che fu Superiore della Segreteria di Stato, Affari Generali. Il riscontro fu firmato per competenza, a nome del Santo Padre, dal Superiore della Prima Sezione di allora, dal Sottosegretario Tardini. Il riscontro è stilato modo generico e non soddisfece l’istanza del Cardinale Mindszenty.

Riscontro di Mons Tardini al Cardinale Mindszenty

Vaticano, lì 23 luglio 1948

N. Prot. 4732/48

Minuta in latino, dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, f. 85.

46 Don Antonio Mauro fu Segretario di Nunziatura di Seconda Classe nel 1946, e prestò servizio nella Segreteria di Stato, Affari Generali, vedi: *Annuario Pontificio*, Città del Vaticano, 1947, pag. 756.

47 Il Suo Capo Dicastero, Mons. Domenico Tardini.

48 Barbetta poté allegare originale della missiva del Principe Primate Mindszenty del 27 giugno 1946 e allude alle note sul margine della prima pagina, vedi sopra, pagg 248ss.

Minutante: *Mauro*

Eminentissime ac Reverendissime Domine,

Excellentissimus Secretariae Status Substitutus mihi suo tempore transmisit, uti rei natura postulabat, duas epistulas N. 3436/1946 et N. 3567/1948, quas ipse de difficultatibus scripsisti in certamine vobis occurrentibus pro tutandis Ecclesiae juribus inito.

Doleo quod eis sollicitum datum non sit responsum. Verum certiore te facio Officium hoc debitam habuisse rationem tuarum animadversionum et consiliorum.

Beatissimus Pater, grates de tuis diligentibus curis rependens, Apostolicam Benedictionem tibi, clero populoque tuo universo effuso animo impertit.

Occasionem nactus, Sacram Purpuram Tuam deosculor, meque profiteor Eminentiae Tuae Addictissimum

Progetto in italiano, manoscritto, con correzioni di Mons. Tardini

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, f. 86.

Minutante: *Barbetta*

Tardini: *Va bene*

S. E. Mons. Sostituto mi ha rimesso, *a suo tempo, per competenza*, le due lettere n.n. 3436/1946 e 3567/1948 circa alcune difficoltà nella lotta intrapresa per la difesa dei diritti della Chiesa.

Esprimo all'Eminenza Vostra il mio rincrescimento per la tardata risposta. ~~Ciò si deve ad un disguido di Ufficio che Ella vorrà, nella Sua bontà, perdonare.~~ Assicuro l'Eminenza Vostra che la Segreteria di Stato non ha mancato di tenere nel debito conto i Suoi rilievi *e i suoi suggerimenti* ~~ha avuto, in proposito le opportune conversazioni.~~

Nel partecipare che il Santo Padre, rinnova con particolare effusione all'Eminenza Vostra al Suo Clero ed ai Suoi fedeli una speciale confortante Benedizione Apostolica,

Le porgo l'omaggio dello mio profondo ossequio e profitto [...]

Conclusione

Mindszenty fu incapace di accettare la linea dei menzionati Gesuiti ungheresi, non ha dialogato con loro, per capire in fondo il concetto di “modus vivendi” che non fu nuovo, siccome era sempre alla base della diplomazia Vaticana, quando stipulò dei concordati, anzi, il “concordato” con la Cecoslovacchia ebbe solo il rango di “modus vivendi” – e in questo egli fu anche toccato, perché la sua Arcidiocesi al Nord del Danubio fu in Cecoslovacchia. János, il quale fece i suoi studi teologici e conseguì il dottorato a Roma – benchè in filosofia, non in diritto canonico – ed i Padri Kerkai e Nagy che studiarono nel Canisianum dei Gesuiti ad Innsbruck, non introdussero un nuovo concetto. Mindszenty, non conoscendo tale concetto, ha fatto solo circoscriverlo: “un’altro sistema”. Sentendosi incapace, si è rivolto alla Sede Apostolica, ma non direttamente al Papa Pio XII, ma al Suo Sostituto, Montini. Volle un riscontro confortante, si suppone, perché lo ha voluto usare contro i Gesuiti ed anche contro i politici ungheresi che non dividevano la sua linea. Ma invano, tale riscontro non è mai arrivato. Il Papa l’ha visto, ma non comunicò la sua “mente” e l’ufficio chiese solo informazioni dal Provinciale dei Gesuiti, ed avendo tali informazioni sull’iscritto, archivì la pratica. Questo fu il prezzo di avere due importanti rapporti da parte del P. Provinciale. Non arrivando la lettera di Montini sperato, perciò il Cardinale ungherese inviò copia autenticata per i buoni uffici del designato Rettore del Pontificio Istituto Ungherese a Roma. Non risulta niente a riguardo, cosa successe, si suppone che la risposta si ritrova un giorno nell’Archivio della Segreteria di Stato, Sezione Affari Generali. Il Cardinale fece un terzo tentativo, un anno e mezzo dopo di nuovo fare una denuncia, allegando copia della prima. Questa volta ricevette un riscontro generico. Né Pio XII, né Montini, né Tardini, non soddisfecero in merito la sua istanza. Forse, perché nel giugno del 1958 era ovvio, che il corso di confronto del Cardinale non porterà effetti buoni e non volevano peggiorare la situazione.

Si può evidenziare, che il concetto del Principe Primate sul suo ufficio sia ecclesiale, sia politica fu quello monarchico. Egli visse nella mentalità che come lui è “Primate d’Ungheria” che ha le facoltà sulla Chiesa locale, il Papa sia il suo capo, che ha la potestà sulla Chiesa universale. Egli allora, come vicegerente in Ungheria, manda dei Rapporti al suo Capo, il quale, secondo tale concetto, abbia il potere anche di dare istruzioni sul campo politico.

Possiamo anche constatare, che il concetto del “modus vivendi” fu per lui nuovo, quando lo circonda con le parole: “systema ab episcopis acceptatum”, che può significare che il concetto non fu accolto nei circoli ecclesiastici, anzi fu sconosciuto.

L’epoca che segue ha più conoscenze circa le battaglie fatte dagli antenati. Il termine “modus vivendi” appariva sotto il nome “l’Ostpolitik” del Vaticano, che fu

coniato dal giornalista tedesco Hansjakob Stehle e tale politica dell'est fu trattato nell'est sempre con diffidenza.⁴⁹ Si può dire, che oltre le esperienze negative potè giocare ruolo anche la linea dura del Cardinale Mindszenty, specialmente, dopo l'uscita delle sue *Memorie*, cioè dopo l'anno 1975. Occorreva iniziare dopo l'epoca della guerra fredda, per evitare il conflitto mondiale tra i poteri e le ideologie.

Si può dire, in fin dei conti, che i rappresentanti del "modus vivendi", cioè i Padri Gesuiti denunciati erano venuti troppo presto dopo l'inverno della Seconda Guerra Mondiale, la primavera della "détente" ancora diede da aspettarsi.

49 Vedi per es. Adam Somorjai, *Alcuni equivoci nella valutazione dell' "Ostpolitik" vaticana nella recente storiografia ungherese* – in: *La Chiesa cattolica dell'Europa centro-orientale di fronte al comunismo. Atteggiamenti, strategie, tattiche*, a cura di András Fejérdy (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Studia 2.), Viella, Istituto Balassi-Accademia d'Ungheria in Roma, 2013. pagg. 125-138.

**Il teoretico del modus vivendi:
Dai Rapporti del P. Giuseppe Jánosi, S. J.**

Due documenti dal fine anno 1945

(in originale Tedesco)

1. Die politische Lage in Ungarn	257
2. Die politische Lage der katholischen Kirche in Ungarn	259

Cinque documenti del novembre 1946

(in originale Tedesco e riassunto in Italiano)

I. Vorbemerkung zu den Besprechungen mit einem russischen Herrn	266
Preambolo ai discorsi con una persona russa	271
II. Gespräch mit einem Russen in verantwortlicher Stellung in Ungarn	274
Conversazione con un russo avente un posto di responsabilità in Ungheria ..	281
III. Als der Präsident der Republik Zoltán Tildy und der Ministerpräsident Ferenc Nagy erfuhren... ..	285
Dichiarazioni del Presidente della Repubblica Z. Tildy e del Presidente del Consiglio F. Nagy	289
IV. Über das Verhalten von Kard. Mindszenty	291
Esposto sull'atteggiamento dell'Emo Card. Mindszenty	303
V. Modus vivendi, auf Deutsch	308
Modus vivendi, in Italiano	312

Due documenti dal fine anno 1945

1

Die politische Lage in Ungarn

Gennaio 1946

N. Prot. 1814/46

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 203-207

Copia: ASRS Scatola Bianca, Pio XII, N. 15. III. ff. 164-167

/fol. 204/

Dal S. P. 13-1-46

A) Die politischen Parteien

I. Kleinwirt-Partei

a) Die Kleinwirt-Partei hat im Parlament die absolute Mehrheit (61% [a matita:] = 245 Abgeord.), doch hat sie nicht die politische Macht (russische Besetzung).

b) Die Zusammensetzung der Partei:

1) *in religiöser Hinsicht*: a) starker katholischer Flügel in Entwicklung;

b) protestantische Mehrheit in der Leitung der Partei, die aber konziliant ist.

2) *in politischer Hinsicht*: a) Der *katholische Flügel* (etwa 25 Abgeordnete) ist stark demokratisch und sozial eingestellt. Verschiedene Protestanten gehören auch dazu.

b) *Liberaler Flügel* (8-10 Abgeordnete) Verbindungen mit den Kapitalisten, wahrscheinlich mit den Legitimisten und Feudalisten.

c) Dazwischen viele unentschiedene und unorientierte Abgeordnete, viele ungebildete Bauern und unerfahrene Intellektuelle.

d) *Mit den Kommunisten* sympathisierender Flügel („Forum“-Flügel) 7-8 Abgeordnete.

c) Stellung in der russischen Frage: Alle suchen einen „modus vivendi“, sind vorsichtig und zurückhaltend (ausgenommen der „Forum“-Flügel). Politisches Hauptziel: Loswerden der Russen auch wenn wir dafür vorläufig einen hohen Preis bezahlen müssen (Vertrauliche Mitteilung vom Ministerpräsident Tildy.). In dieser Absicht möchten sie die angelsächsische

/fol. 205/

Unterstützung haben, diese waren aber bis jetzt sowohl politisch wie auch wirtschaftlich zurückhaltend.

II. Sozialdemokratische Partei (17% Abgeordnete)

Der Konservativere Flügel (Peyer, Valentiny) ist der schwächere, sucht Verbindungen mit den Kleinwirten. Der Linke Flügel (Szakasits) laviert zwischen den Kommunisten und Labour-Blum: ist sehr opportunistisch und politisch unehrlich.

III. *Kommunistische Partei* (17% Abgeordnete)

Auf legalem Wege können sie wegen der Absoluten Mehrheit der Kleinwirte vieles nicht erreichen; illegal sind sie überstark: Rückhalt durch die Russen, politische Polizei, das Innenministerium (kommunistisch): die meisten Schlüsselstellungen haben sie längst vor den Wahlen besetzt und können von diesen nicht enthoben werden. Darum die schwierige Lage und die Vorsicht der Kleinwirte.

IV. *Nationale Bauernpartei* (25 Abgeordnete, ca. 5%)

Der linke Flügel (Peter Veres) stark kommunistisch, der rechte Flügel (Imre Kovács) wird sich vielleicht den Kleinwirten nähern.

V. *Demokratische Volkspartei*

Katholische Partei (Schutz der religiösen Interessen, die Enzykliken als Grundlage, demokratisch, tief sozial, *modus vivendi* mit den Russen. (2 Abgeordnete: Eckhardt, Balint, Universitätsprofessoren). Mehrere Abgeordnete der Kleinwirte-Partei möchten sich ihnen anschließen, aber solange die Russen im Lande sind, darf die absolute Mehrheit der Kleinwirte nicht gefährdet werden.

VI. *Demokratische Bürgerpartei* (2 Abgeordnete: ein unitarischer Bischofsvikar, und die Gründerin einer katholischen religiösen Genossenschaft). Liberal, reiche Juden, ehemalige Freimaurer. Ausschließlich angelsächsische Orientierung, rechts und links unzuverlässig.

B) Die oberste Leitung der Kleinwirte-Partei

Franz Nagy: Präsident der Kleinwirte-Partei, Präsident der Nationalversammlung, und des Obersten Rates (Oberster Rat: 3 Mitglieder, die die oberste Staatsgewalt innehaben). Calvinistischer Bauer, mit gutem politischen Instinkt, vorsichtig, argwöhnisch, eher passiv, gegen den Ministerpräsident Tildy, hält mit Mons. Varga.

Seine Richtung: Bodenreform, Demokratie in einem westöstlichen Sinn, Beibehaltung und Verteidigung der guten nationalen Traditionen, gute Beziehungen zu den Kirchen, *Modus vivendi* mit den Russen, angelsächsischer Schutz. Er wird der Präsident der Republik.

Zoltan Tildy: Ministerpräsident, Führer der Kleinwirtepartei, Calvinistischer Pastor, gläubiger Mensch. Gegen die Linke erscheint er zu nachgiebig, vielleicht aus Schwäche, vielleicht aus taktischen Gründen, vielleicht aus Ueberzeugung, vielleicht aus Ehrgeiz. In der eigenen Partei hat er die Mehrheit gegen sich. Aber solange die

Russen im Lande sind, wird er nicht gestürzt; man versucht eher seine Umgebung von ihm abzuziehen.

Mons. Béla Varga: Kanonikus von Veszprém, Mitglied des Obersten Rates, Vizepräsident der Partei, zugleich Geschäftsführer der Partei, und Präsident der Budapestester Abteilung. Praktische hat er die Partei in der Hand. Sein Ansehen in der Partei und im Lande ist sehr groß. Er führt ein reines, einfaches Leben, ist ein frommer Mann. Vielleicht ist er kein großer Staatsmann, aber er hat einen guten politischen Instinkt. Ein mutiger Mensch,
/fol. 207/

aber argwöhnisch und mißtrauisch und oft ratlos. Er hat dieselbe Richtung als Franz Nagy, aber viel entschiedener verteidigt er die christlichen Interessen. Er möchte die Kleinwirte-Partei zu einer „christlichen Partei” im westlichen Sinne ausbauen und möchte engere Verbindungen mit diesen Parteien aufnehmen (Bidault, De Gasperi, Centrum, Oesterreicher, auch Labour). Seine Taktik: In weltanschaulich wichtigen Sachen (Kirche, Staatsform, Schule usw.) Aufschub, bis der Russe das Land verläßt.

2

Die politische Lage der katholischen Kirche in Ungarn

Gennaio 1946

N. Prot. 1814/46

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 208-225

Copia: ASRS Scatola Bianca, Pio XII, N. 15. III. („Germania: Scatole” Fasc. 62.

Diversi rapporti e notizie sulla situazione in Europa centrale 1944-1945.) ff. 168-176

/fol. 208/

I. Vergangenheit

1. *Hitlertum.* In Fragen des Hitlertums haben sich der Episkopat, Katholische Aktion, die Zichy-Wolff Partei (katholisch), die Presse (Nemzeti Újság) im allgemeinen passiv verhalten, manchmal aber auch sich anstecken lassen. Ursachen dieser Ansteckung: a) Revisionismus, d. h. das Verlangen, die in Trianon verlorenen Gebiete zurückzubekommen; b) man sah das Hitlertum gegenüber dem Bolschewismus als minus malum an; c) man sah im Hitlertum auch gute Seiten: starke Zentralisierung, soziale Reformen; d) die Ueberzeugung, die Deutschen würden siegen; e) die Judenfrage in einer dreifachen Rücksicht: die vielfach christenfeindliche Einstellung der jüdischen Intelligenz; dann das Streben, die Bevölkerung von

dem minderwertigen jüdischen Einschlag zu säubern (Ungarn hatte fast eine Million Juden oder jüdische Mischlinge); endlich die Aussicht, in den Besitz der jüdischen Reichtümer und hohen Stellungen zu kommen.

2. *Horthy-Regime*. Dieses Regime wurde auch von der Katholischen Partei unterstützt. Ursachen waren: a) die gänzliche Abrechnung mit dem Kommunismus von 1919; b) die Sicherung der Macht der Großgrundbesitzer, der Kapitalisten und der Gentry-Hochbeamtenklassen; c) die Sicherheit, die das Bündnis mit dem nationalsozialistischen Deutschland und dem faschistischen Italien zu bieten schien; d) ein starker Konservatismus im gesellschaftlichen und sozialen Leben.

Dem Eintritt in der Krieg waren die Katholiken im allgemeinen nicht abgeneigt, obwohl sie es vielleicht vorgezogen hätten von ihm verschont zu bleiben; der Krieg wurde vielfach als Kreuzzug aufgefaßt und auch gepredigt. Der niedere Klerus wurde von der katholischen Presse sehr oft schlecht informiert und irregeführt; diese Presse hat sich überhaupt im letzten Jahrzehnt schwach gezeigt, namentlich aber beim Ausbruch des Krieges 1939.

/fol. 209/

Infolge der aufgezählten Ursachen ist die Kath. Kirche im Urteil der gegenwärtigen Staatsleitung stark kompromittiert. Das fühlen auch die Katholikenführer selbst und darum können sie nicht entschiedener und mutiger auftreten, weil sonst die Gefahr besteht als Reaktionäre zu erscheinen. Sie sind es auch tatsächlich meistens, oder wenigstens stark konservativ.

II. Die gegenwärtige Lage

1. Die Russen und Marxisten wähten, die Kirche werde durch die Bodenreform (sie besaß 800.000 Joch) derart geschwächt, daß sie fast die ganze politische und gesellschaftliche Bedeutung verliere. So dachten auch mehrere Bischöfe und katholische Führer. Das ist aber eben wegen der Haltung der katholischen Bevölkerung nicht eingetreten. Die Kirche hat auch jetzt noch große Bedeutung. Das Volk sieht im Klerus seine wahren geistigen und politischen Führer; ja es sieht in der Religion jene Instanz, die alle nationalen Werte verteidigt und rettet. Der Klerus fühlt auch vielfach diesen seinen Beruf, aber meistens ist er ratlos, wie er diese Aufgabe erfüllen soll, außerdem hätte der Klerus eine tiefgehende Umbildung seiner Mentalität nötig, um der Aufgabe gewachsen zu sein. Ein großer Teil des Klerus leidet noch darunter, daß er in der Vergangenheit kompromittiert war; deshalb ist er entweder sehr eingeschüchtert oder er versucht, seine Minderwertigkeitsgefühle durch eine nicht durchdachte schroffe innere Resistenz zu überwinden.

2. In den ersten Monaten (der neuen Lage) war der höhere und niedere Klerus vielleicht gleichsam betäubt und beschränkte sich vielfach auf die Seelsorge inner-

halb des Gotteshauses. Die Mutigeren versuchten wenigstens, das Vereinsleben in seinem bisherigen Rahmen aufrecht zu erhalten. Jetzt aber erscheinen bereits die Zeichen des Wiedererwachens und der Selbstbesinnung; doch herrscht sogar über den Aufgabenkreis noch eine große Unsicherheit (bei den Protestanten noch viel mehr).

/fol. 210/

Innerhalb des Katholizismus bilden sich, wie man bereits jetzt sieht, zwei politische und kirchlich-politische Richtungen.

1. *Die progressive Richtung.* Ihre Hauptgrundsätze sind:

a) in Ungarn war eine Umbildung in politischer, gesellschaftlicher und wirtschaftlicher Hinsicht in demokratischem Sinne längst notwendig, auch unabhängig von der jetzigen politischen Lage;

b) unerläßliche Umbildung ist die Landesreform, die vom elementaren natürlichen Gesetz gefordert wird;

c) für das Aufräumen der geistigen und materiellen Trümmer sowie für die Grundlegung des Neuaufbaues müssen alle erfaßt werden, die patriotisch und christlich gesinnt sind (Katholiken und Protestanten); die Sonderinteressen müssen vorläufig zurückgestellt werden;

d) mit den Russen muß selbst unter empfindlichen Opfern ein modus vivendi gefunden werden; das fordern von uns auch die Angelsachsen und das liegt im unmittelbaren Interesse der Kirche und des Landes. Es handelt sich ja um die Existenz selbst. Dieser modus vivendi ist eigentlich nur negativ gefaßt: d.h. nur soviel an nationalen Rechten und guten Traditionen opfern, als in der gegenwärtigen harten Lage absolut notwendig ist;

e) möglichst starke Verbindung mit den wesentlich katholischen Parteien und Demokratien; das Ziel ist nicht geistloses Kopieren, sondern Schulung und Unterstützung;

f) solange die Russen im Lande sind, soll man außer der sozialen und demokratischen Reform andere Entscheidungen möglichst vertagen, aber nicht durch schroffen Widerstand, sondern durch eine geschickte Taktik, Zeit zu gewinnen;

g) Der Legitimus wird nicht als zeitgemäß angesehen; andererseits hat man vor der Republik eine besondere Angst;

h) die essentiellen Interessen der Kirche und der anderen Religionen sollten stark verteidigt werden, aber so, daß ein offener Konflikt vermieden wird;

/fol. 211/

i) für die Dauer der russischen Besetzung muß man sich unterirdisch organisieren und alle progressiven Kräfte zusammenhalten; von den reaktionären oder stark konservativen Kreisen muß man sich fernhalten, schon wegen der Gefahr, die ganze progressive Bewegung zu kompromittieren;

k) politische Prognose dieser Richtung: es wird zwischen Russen und Angelsachsen kein Krieg ausbrechen, weil diese selbst unter Opfern sich bemühen werden, daß die Russen in der Weltkoalition bleiben. Deshalb fordern sie auch von Ungarn dieselbe Politik. Außerdem wird der Russe Ungarn Nachbar bleiben (Karpathenrußland); er wird seinen starken Einfluß auf dem Balkan, in Polen, in der Tschechoslowakei behalten, sodaß Ungarn politisch in einer Klemme ist. – Es ist auch nicht ausgeschlossen, daß in Rußland eine Schwankung gegen die Mitte zu eintreten wird. Darum ist ein gemäßigter geistiger Einfluß Rußlands auf Ungarn nicht katastrophal, besonders wenn er durch westliche Einflüsse ausgeglichen wird; es ist das übrigens infolge der geographischen Lage Ungarns und der geistigen Verfassung des ungarischen Volkes so wie so unvermeidlich; die rein westliche Lebensform war auch bis jetzt für die Ungarn nur eine äußere Hülle. Nichtsdestoweniger will Ungarn im Wesentlichen westlich bleiben und zu diesem Zweck benötigt es die solidarische Hilfe der europäischen Katholiken. In dieser Hinsicht ist heute Ungarn ein wichtiger strategischer Punkt für das geistige und kulturelle Leben und hat Anspruch auf politische und wirtschaftliche Hilfe. Ungarn ist wieder einmal jene Rolle zugefallen, wie schon einmal in der Geschichte, ein Bollwerk der Kultur im Osten zu sein. Es wäre tragisch, wenn es in einem ungleichen Kampf aufs neue verblutete.

Die Vertreter dieser Richtung sind: a) größere Mehrzahl der Abgeordneten der Kleinwirthepartei, besonders Mgr. Varga und Franz Nagy; b) die hinter der demokratischen Volkspartei stehenden

/fol. 212/

Kräfte (die Mehrzahl des niedrigeren Klerus, Kalot = Katholische Bauernjugend Organisation), die jüngere katholische Intelligenz und die überwiegende Mehrzahl der Universitätsstudenten.

2. Die konservative Richtung. Ihre Hauptgrundsätze:

a) Wie auf dem politischen, so auf dem gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Gebiet wenigstens passiver, wenn möglich auch aktiver Widerstand;

b) die schlecht gemachte Bodenreform muß bedeutend verbessert werden (d. h. von den Bauern muß Land zurückgenommen werden);

c) Legitimusmus (fast ohne Ausnahme) und zwar aus politischen, gesellschaftlichen und sogar religiösen Erwägungen;

d) Änderungen dürfen nur auf dem Wege langsamer Entwicklung stattfinden „nach den Grundsätzen der reinen Zustimmung“;

e) jede gesellschaftliche Position muß, solange wie möglich von der alten Generation gehalten werden (Act. Cath., Vereine, usw.);

f) die durch das Staatsrecht gesicherten Privilegien des Primas, der Bischöfe etc. müssen um jeden Preis bewahrt werden;

g) Ungarn ist das östliche Bollwerk der westlichen Kultur, darum muß es sich ganz auf den Westen stützen und sich gegen jeden östlichen Einfluß abschließen. (Wer könnte aber heute diese westliche Stütze sein? vielleicht die amerikanischen Kapitalisten und die englischen Konservativen?);

h) einige Führer neigen zur Schroffheit, sogar zum offenen Widerstand; wenn es notwendig ist, ziehen sie sich in die Katakomben zurück;

i) gegen die progressiven Katholiken hegen sie den Verdacht, daß diese von der bolschewistischen Strömung beeinflusst würden. Die elastische Taktik halten sie für gefährlich weil sie nach ihrer Meinung zur völligen Niederlage führt;

k) zwischen den Russen und Angelsachsen wird es zum Kriege kommen und sein Ausgang wird den Konservativen Recht geben und zum Siege verhelfen.

/fol. 213/

Die Leiter und Anhänger der konservativen Richtung: a) nach allgemeiner Ansicht der Fürstprimas; b) der größere Teil der Bischöfe, die übrigen gehören zwar nicht zur progressiven Richtung, sind aber in ihrer Taktik weniger schroff; c) die Leiter der Kath. Aktion; d) die Ex-Abgeordneten der ehemaligen Katholischen Partei; e) die ältere Generation der katholischen Intelligenz; f) die früheren Großgrundbesitzer und höheren Staatsbeamten; g) der weitaus größte Teil der Aristokratie; h) die Kapitalisten und Großindustriellen.

Der Fürstprimas

Seine Exzellenz ist ein typischer Willensmensch, eine Herrschernatur, neigt zur Autokratie, ist schroff und keineswegs zu Kompromissen geneigt. Wer eine andere Meinung vertritt, den scheint er für einen persönlichen Gegner zu halten. Nach allgemeiner Ansicht besitzt er wenig politischen Sinn. Er betont stark seine Autorität: er ist der Führer. Von den alten Privilegien des Primatialsitzes geht er nicht ab: er ist Fürst und der Bannerherr des Reiches. Sein Legitimus ist allbekannt, er machte nie ein Hehl daraus, wie auch nicht aus seiner Anhänglichkeit an die Habsburger. Mit der Aristokratie hält er, wie man sagt, die innigsten Beziehungen aufrecht. Gegen die Kleinwirtepartei zeigt er fast offene Antipathie; er sieht sie wegen ihrer angeblichen Nachgiebigkeit und Schwäche fast als Landesverräter an. Selbst mit Mgr. Varga unterhält er keine guten Beziehungen; er will ihn dazu bewegen, die Partei zu verlassen und möglichst viele nach sich zu ziehen. Seine Beziehungen zur Regierung und zu den 8 Ministern aus der Kleinwirtepartei sind kühl, ja schlecht. Diese werfen ihm vor, daß er die großen Schwierigkeiten, in denen sie sich politisch befinden, nicht sehe und nicht sehen wolle. Er erkennt ihre Taktik nicht an, die im Wesentlichen im folgenden besteht: irgendein Vertrauen der Russen zu gewinnen; Aufschub der wichtigsten Entscheidungen; Nachgiebigkeit

/fol. 214/

um die Koalition aller Parteien zu bewahren, unbedingte Koalition, solange der Russe das Land besetzt hält. Würde die Kleinwirtepartei mehr Rückgrat haben, dann würden die Russen nachgeben, und auch die Angelsachsen würden zu Hilfe kommen.

Es ist Tatsache, daß sowohl die Russen als die Kommunisten und Sozialdemokraten einen offenen Kulturkampf meiden; aber es besteht kein Zweifel, daß sie einen offenen Widerstand, besonders wenn er sich auf breitere Volksmassen erstreckte, ohne Zögern niederwerfen würden. Nun aber hat der Wahlhirtenbrief des Primas, in welchem er mit starken Ausdrücken die Mißstände und einige neue Gesetze kritisierte, das weiteste Echo in den Volksmassen gefunden und ihm die größten Sympathieen gesichert (doch war der Hirtenbrief eigentlich nicht notwendig, weil der Ausgang der Wahlen ja sicher war). Es wäre nicht schwer, breite Volksschichten wegen des unermeßlichen Hasses gegen die Russen, in einen offenen Widerstand hineinzuziehen; aber es bestünde ja keine Aussicht auf Erfolg, und auch die Angelsachsen würden den Widerstand desavouieren.

Die Machthaber wären jetzt geneigt, die progressiven Katholiken gegen den Primas auszunützen, besonders weil er sich gegen sie sehr kühl verhält. Er hat von den Progressisten verlangt sich mit den Konservativen zu einer gemeinsamen Partei und Aktion zu vereinigen, was aber jene entschieden ablehnten, aus folgenden zwei Gründen: 1) Das natürliche Recht verlangt die radikalsten sozialen Reformen in dem sehr rückständigen Ungarn; 2) es ist auch im Interesse der Kirche gelegen, daß die Katholiken nicht als reaktionär oder konservativ gelten. Die Konservativen sind vielfach Schuld daran, daß Ungarn in die jetzige katastrophale Lage geraten ist. Es ist sogar notwendig, daß die Kirche teilnimmt an der sozialen und demokratischen Umbildung, ja sogar dabei in verschiedenen Punkten sich an die Spitze stelle.

Da die Regierung weiß, daß der Primas ein unerschrockener Mann ist und daß er leicht die Stimmung des Volkes für sich gewinnen

/fol. 215/

kann, fürchtet sie ihn und möchte ihn gern isolieren und in den Hintergrund drängen. Am meisten wünscht sie aber, daß der Heilige Stuhl einen solchen Nuntius nach Ungarn schicke, der fortschrittlich denkt, die Lage Ungarns durchschaut und dem Primas durch seine Auktorität und Energie die Stange hält. Die ungarischen Bischöfe haben nämlich keinen Einfluß auf den Primas, weil sie seiner Tatkraft nicht gewachsen sind, auch selbst zum Konservatismus neigen.

Die Katholische Aktion

Eine große Schwäche der Kirche in Ungarn liegt darin, daß die frühere Leitung der K. A. nicht ausgewechselt wurde. Die Leiter sind noch dieselben wie vor einem Jahrzehnt. Zwei von dieser alten Leitung (Prälat Nyisztor und F. Wünschler) sitzen

im Gefängnis, angeklagt wegen nazionalsozialistischer Gesinnung. Der Generaldirektor ist Prälat Mihalovics, der von der stark antisemitischen Wolff-Partei ins Herrenhaus geschickt wurde; der geistliche Präsident ist Erzbischof Czapik, der im Rufe steht, konservativ und unsozial zu sein; der Laienpräsident ist Fürst Esterházy, der 200.000 Joch besaß. Führendes Mitglied ist Herr Esty, päpstlicher Kämmerer, den man als den bösen Geist des verstorbenen Primas ansah, und ein offener Antisemit war. Auch der neue Primas hat ihn zu seinem Gentiluomo gemacht.

Es ist klar, daß eine solche Leitung in der gegenwärtigen Lage nicht offen auftreten kann, weil sie sonst sofort angegriffen würde. Andererseits aber wollen sie die Leitung den Progressisten nicht übergeben. So kommt es, daß die Katholische Aktion paralyisiert ist und einen ziemlich schlechten Ruf besitzt. Der verstorbene Primas hatte beschlossen, im Falle des russischen Sieges die Leitung zu erneuern, allein sein Nachfolger hat es bis jetzt nicht getan. – Ähnlich sind die Verhältnisse in den meisten anderen katholischen Vereinen. So entsteht die Anschuldigung, die katholische Kirche behalte Reaktionäre in den führenden Stellungen und

/fol. 216/

sei selbst reaktionär. Vielleicht hat die radikale Linke auch nichts dagegen, weil so das katholische Leben dauernd lahmgelegt wird.

Gleichzeitig besteht die Leitung der progressiven Katholiken aus solchen Männern, die vom kath. Standpunkt aus untadelig sind und Vertrauen verdienen sowohl von geistlicher wie intellektueller Seite. Solche sind: Mgr. Varga, Leiter der Kleinwirtepartei; 15-18 katholische Abgeordnete derselben Partei, meist jüngere Intellektuelle; Prof. Szekfü, der gegenwärtige Gesandte in Moskau und zugleich Ungarns berühmter Geschichtschreiber; von Seiten der Volkspartei Eckhardt und Bálint; Chefredakteur Barankovics usw. Im Hintergrund der progressiven Katholiken stehen sehr gebildete katholische Priester, besonders drei Patres der Gesellschaft Jesu.

Cinque documenti dal novembre 1946

I.

Vorbemerkung zu den Besprechungen mit einem russischen Herrn

Novembre 1946

N. Prot. AA.EE.SS. 9849/46

Testo tedesco dattilografato

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

(Il testo e l'impaginazione corrisponde alla bella, giunta alla Segreteria di Stato:)

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 50-56

Testo fiammingo dattilografato:

I. Voorafgaande bemerkingen aan de besprekingen

met een gezaghebbende Rus: Osukin (samengevat in één bladzijde)

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

/fol. 49/

[a penna nera di Mons. Tardini:]

6-12-46

Dal S. P.

Vedere bene

(Dell'Ungheria non potrebbe cominciare a interessarsi Bafile?¹ Vuol esaurirsi con la sola Cecoslovacchia?)

[a matita:] Nov. 1946

von. P. János S. J., Budapest

/fol. 50/

Vorbemerkung zu den Besprechungen mit einem russischen Herrn

Am 25. September 1946 wurde ich von einem Russen im Spital aufgesucht und aufgefordert, mit einem Herrn der russischen Gesandtschaft mich zu treffen. Als ich mich weigerte und auf meine schwierige Lage in Ungarn hindeutete und darauf hinwies, daß ich schon zwei Einladungen (zu Marschall Voroschilow und zu einem durchreisenden russischen Botschafter) zurückgewiesen hatte und es sehr schätzte,

1 Corrado Bafile (1903-2005), studi giurisprudenza all'Università di Sapienza a Roma, dove si laureò in legge nel 1926. Abbracciò lo stato clericale e divenne sacerdote nella sua diocesi di L'Aquila nel 1936. Nel 1939 divenne addetto alla Segreteria di Stato, nel 1958 divenne assistente personale del Papa Giovanni XXIII, nel 1960 eletto Arcivescovo titolare di Antiochia di Pisidia, Nunzio Apostolico in Germania, dal 1974 Pro-Prefetto della Congregazione per le Cause dei Santi, Cardinale dal 1976 e Prefetto, diede le dimissioni nel 1980.

daß die Russen darauf eingingen, wurde mir erklärt, daß ich wegen der Wichtigkeit der Sache diesmal unbedingt die Einladung annehmen *müsse*. Als ich dann wenigstens um volle Diskretion bat, wurde sie mir zugesichert, ja auch sie selbst baten mich um die äußerste Diskretion.

Ich habe so den Herrn Osukin, ersten Gesandtschaftsrat der Russischen Gesandtschaft in Ungarn dreimal getroffen und jedesmal von 19 Uhr bis Mitternacht verhandelt. Als ich mich beim Ministerpräsidenten Franz Nagy in vertraulicher Weise erkundigte, wer eigentlich Herr Osukin sei, hat er mir gesagt, daß der betreffende Herr eine viel größere Rolle spiele, als seine Anstellung es verraten würde, (was nach der jetzigen russischen Methode sehr oft vorkommt) da Herr Osukin ein Vertrauensmann von Moskau sei mit speziellen Aufgaben und Befugnissen.

Das Hauptthema, ja fast das einzige Thema unserer Besprechungen war die „katholische Frage“ Ungarns und alles, was damit eng verknüpft ist, also die Rolle des Kardinal-Primas Mindszenty und des Vatikans.

(Die Besprechungen gingen in höflichster Weise vor sich, was meine Person betrifft; es wurde mir erklärt, ich sei darum zu diesen Besprechungen auserwählt, weil ich gegen den Hitlerismus gekämpft habe, außerdem in dem Rufe stehe, ein echter Demokrat zu sein. Als Wissenschaftler aber würde ich wahrscheinlich die-
/fol. 51/

jenigen Qualitäten besitzen, die zur Erkenntnis der objektiven Lage notwendig seien. Man erwartet nicht von mir, daß ich irgend etwas gegen mein Gewissen tue, man sei überzeugt, daß ich auch nie dazu bewogen werden könnte. Aber man setze von mir voraus, daß man mit mir vernünftiger reden könne, als mit den übrigen katholischen Priestern, besonders mit dem Kardinal.)

Als Ziel dieser Unterredungen wurde die Klärung der katholischen Frage angegeben. Ich wurde gebeten, erst meine Meinung auseinanderzusetzen und es wurden mit unzähligen Fragen gestellt über die Organisation der Kirche, über die Rolle, die die Priester in der Politik spielen und ähnliches.

Erst dann hat Herr O. erklärt, daß er jetzt seine Ansichten über die Fragen auseinandersetzen wolle. Ich wurde darauf aufmerksam gemacht, daß seine Ansichten zugleich auch die offiziellen Ansichten Moskaus seien, und ich sollte sie als solche betrachten. Erst später wurde es klar, daß ich dazu aufgefordert werde, diese Ansichten dem Vatikan zur Kenntnis zu bringen.

Am Ende der drei Unterredungen habe ich das folgende Resultat zu sammeln vermocht (einiges wurde mir ausdrücklich gesagt, anderes nur angedeutet):

Die Russen befassen sich mit den Problemen, die mit der bevorstehenden militärischen Räumung von Ungarn sich ergeben. Eines der wichtigsten Probleme dieser Art ist eben die genannte „katholische Frage“ und in diesem Rahmen die „Mindszenty-Frage“. Da die Russen beide Probleme als höchst unbefriedigend betrachten sind sie entschieden, sie noch vor der militärischen Räumung zu lösen.

Aber sie selbst geben zu, daß beide sehr heikle Fragen seien, die also vorsichtig behandelt werden sollen. In diesem Zusammenhang wurde das interessante Zugeständnis gemacht, daß die Russen einen Fehler begangen haben, als sie 1944 nicht erkannten, daß die Kirche auch eine, zwar nicht im politischen Sinne, doch geistige und soziale Macht sei.

/fol. 52/

Über den Kardinal war ihr Urteil ganz und gar verwerfend. Herr O. hat dies in schärfster Weise zum Ausdruck gebracht. Darum fand ich es notwendig, ihn darauf aufmerksam zu machen, daß sie es nicht erreichen werden, daß der Papst den Kardinal nach Rom versetzt. Mein Zweck war, sie dazu zu bewegen, daß, falls der Kardinal in etwa nachgeben und so einbiegen würde, auch die Russen zu irgendeinem Kompromiß mit ihm geneigt wären. Ich glaube, daß ich dieses Ziel gewissermaßen auch erreicht habe, da Herr O. nachher noch deutlicher darauf anspielte, der Vatikan möge seinen mäßigen Einfluß an den Kardinal ausüben.

Ich hatte den bestimmten Eindruck bekommen, daß die Russen die katholische und auch die Mindszenty-Frage "friedlich" zu lösen geneigt wären, wenn sie damit ihre eigenen Interessen auch auf diesem Wege erreichen zu können glauben. Was sind denn diese ihre Interessen?

Sehr viele Zeichen sprechen dafür, daß sie Ungarn von ihrem Standpunkt aus folgendermaßen beurteilen: In Ungarn kann eine sozial-kommunistische Mehrheit auf legalem Wege nicht mehr erreicht werden. Mit brutaler Gewalt das zu erzwingen sei aber gefährlich. Sie hätten zwar die Mittel dazu, aber aus außenpolitischen und innerpolitischen Überlegungen wollen und können sie von ihnen keinen Gebrauch machen. Wahrscheinlich wollen sie darauf warten, wie sich die deutsche Frage, die allerwichtigste von allen, entscheiden wird. Wenn sie jetzt in Ungarn kräftiger Hand anlegten so würde das die Anglo-Amerikaner noch weiter versteifen und damit ihre Interessen in Deutschland schädigen. Ja, aus dieser Überlegung würden sie es gerne sehen, wenn man in Ungarn zu einer relativen Konsolidation käme. Nun sehen sie aber das größte Hindernis dieser Pazifizierung und Konsolidierung in der katholischen Frage, das heißt praktisch, in der Person des Kardinals, oder noch genauer in dem Einfluß, den der Kardinal in gewisser Hinsicht auf die Massen ausübt. Diese Masse ist zwar

/fol. 53/

gänzlich amorph, politisch also direkt nicht verwendbar; außerdem hat der Kardinal bis jetzt noch kein positives Programm gegeben, sondern sich ganz negativ, kritisierend verhalten. (Wenn es dazu käme, ein positives Programm zu verkündigen, würden sich die Massen, die hinter dem Kardinal stehen, wahrscheinlich in mehrere Richtungen spalten, oder aber das Programm müßte sehr gemäßigt und konziliant sein, also sich so nicht viel (wenn überhaupt) vom Programm der Demokratischen Volkspartei (katholisch), ja sogar von dem der Kleinlandwirtpartei unterscheiden.

Die Tatsachen sind nämlich viel stärker, als dass man sie der Gefühle wegen unberücksichtigt lassen könnte.)

Aber diese amorphe Masse, gewissermaßen eine außerparlamentarische und nur negative Opposition ist doch ein großer Unruhefaktor, und eben wegen ihrer Negativität, unberechenbar und auch unverantwortlich; sie hängt ganz von der Person des Kardinals ab, wenigstens vorläufig; es ist noch unbekannt, wer die leitenden Männer wären, wenn die Mindszenty-Partei gebildet würde (wie dies letzte offiziös, ja fast offiziell angekündigt wurde im offiziösen Blatte der Kath. Kirche); in dieser Hinsicht ist man noch im Unklaren. Der Kardinal hat mit verschiedenen Politikern verhandelt, so mit Karl Rassay, dem gewesenen Führer der liberalen, ja judo-liberalen Partei, dann mit D. Sulyok, der der Führer der aus der Kleinwirtepartei ausgeschlossenen „Reaktionäre“ ist, aber beide haben abgelehnt, die Führung der allgemein „Mindszenty-Partei“ genannten Bewegung anzunehmen.

Die Russen möchten nun diese amorphe Opposition irgendwie, nicht zwar liquidieren, aber wenigstens in gut unterscheidbare Grenzen bringen. Und zwar möchten sie es mit so wenig Lärm und Unruhe tun, wie nur möglich. Das ist aber nur dann erreichbar, wenn der Kardinal entweder sich von der politischen Betätigung zurückzieht (was kaum zu erwarten ist), oder wenigstens aufhört, „Reaktionär“ zu sein. Dazu möchten sie nun, wie es scheint, die Hilfe des Vatikans erreichen.

/fol. 54/

Nun, was heißt bei den Russen Reaktionär? Das Wort wird in den Parteikämpfen viel zu frei und zu unbestimmt gebraucht. Aber praktisch, besonders in Ungarn, ist das Wort nicht gleichbedeutend mit antikommunistisch. „Demokratisch“ z. B. heißt nicht unbedingt soviel wie „bolschewistische“ Demokratie, weil die Kleinwirtepartei offen für eine bürgerliche Demokratie kämpft, als der „völkischen Demokratie“ entgegengesetzt. Ebenso bedeutet „sozial“ nicht „kollektivistisch“, weil dieses letztere die Kleinwirtepartei offen verwirft. Und die Kleinwirtepartei hat doch die absolute Mehrheit im Parlament, aus ihr kommt der Staatspräsident, der Ministerpräsident und die Hälfte der Fachminister. Wenn also einer „Demokratie“ sagt, so kann das in Ungarn eine wahre und richtige Demokratie bedeuten, ohne deswegen Reaktionär zu heißen; dasselbe gilt natürlich auch von „sozial“. In dieser Hinsicht ist also die Lage gänzlich von der polnischen, rumänischen etc. verschieden. Leider scheint der Kardinal diesen allerwichtigsten Unterschied nicht genügend zu bedenken.² Würde er z.B. im Sinne der Vollkspartei oder der Kleinwirte „demokratisch“ und „sozial“, so würde man ihn noch nicht Reaktionär nennen. Wenn also der Kardinal reaktionär genannt wird, geschieht das nicht unbedingt aus Verleumdung und bösen Willen oder mala fide, da er auch von den leitenden Männern der Kleinwirtepartei als solcher betrachtet wird, son-

2 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

dem a) weil er in der Interpretierung, sowohl der Demokratie wie auch der sozialen Reform, die Überzeugung erweckt, recht "konservativ" zu sein, viel mehr als es z. B. in Italien die Democrazia Cristiana, in Frankreich der Mouvement republicain populaire sind, b) weil er sich den Russen gegenüber völlig negativ verhält und diejenigen Katholiken,³ die einen mehr als vorsichtigen *modus vivendi* (eigentlich sollte es *modus pugnandi*, od. wenigstens *modus "labili modo" convivendi* heißen, aufs schärfste verurteilt, ja sogar verfolgt und aus dem Wege zu schaffen versucht, c) und weil sich hinter den Kardinal auch die wahren Reaktionäre geschaart haben und der Kar-

/fol. 55/

dinal nie dazu überredet werden konnte, durch eine klare Haltung sich von diesen Kreisen zu distanzieren.

Dem Vatikan gegenüber hat sich Herr O. nicht zur ganz offen, sondern auch brutal und rücksichtslos geäußert, wie aus meiner Schilderung ersichtlich ist. Was er damit erreichen wollte, weiß ich nicht genau. Auf meine Gegenantworten hat er meistens nichts geantwortet. Vielleicht, daß er zum Ausdruck bringen wollte, wie die offiziellen Kreise Moskaus die Tätigkeit des Vatikans mit äußerstem Argwohn verfolgen und in fast jedem seiner Schritte "Reaktion" sehen; vielleicht wollte er den Vatikan zu größerer Vorsicht verleiten; ich glaube nicht, daß er daran dachte, den Vatikan intimidieren zu können. Zwar bekam ich öfters den Eindruck, daß sie wohl wissen, daß das Schicksal der 40 Millionen Katholiken im russischen Machtbereich dem Vatikan sehr am Herzen liege; es ist nicht unmöglich, daß sie diesen Umstand eventuell auch zur Erpressung ausnützen möchten. Ebenso überraschend war die Betonung und Beschuldigung des Vatikans, daß der Kardinal alles auf direkte Anweisungen des Vatikans tue.⁴ Es war für mich unmöglich, herauszufinden, was davon ehrliche Überzeugung und was nur vorgespielt war. Wahrscheinlich ist es, daß sie mit dieser direkten Beschuldigung des Vatikans für die Tätigkeit des Kardinals den ersten zu einem ausgesprochenen Eingreifen bewegen zu können hofften.⁵ Herr O. hat öfters betont (besonders auf meine Einwände hin), daß im Vatikan verschiedene "Cliques" wären, verschiedene Richtungen, die nicht mit einander harmonierten; er gab zu, daß der Heilige Vater persönlich wahrscheinlich einsichtiger sei, wie es auch aus seinen Erklärungen hervorgehe. "Aber der Vatikan ist nicht nur der Papst", sagt er; und hinter Mindszenty stehe eben eine reaktionäre vatikanische Clique,⁶ von der er unterstützt, ermuntert werde. Als ich darauf erwiderte, daß man gerade in bezug auf Moskau von solchen entgegengesetzten

3 Fin qua segnalazione al margine a matita.

4 Segnalazione al margine a matita.

5 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

6 Fin qua segnalazione al margine a matita.

“Richtungen” spreche, hat er das energisch geleugnet; zwischen Stalin und Molotov bestehe völlige Eintracht.

/fol. 56/

Ich fürchte, daß das Resultat dieser “Gespräche” und so auch meiner Sendung nicht besonders groß und nicht sehr greifbar ist. Der Nuntius darf bis Friedensschluß nicht kommen und auch dann nur mit Vorbehalt (den interessanterweise auch der Ministerpräsident ganz unabhängig zum Ausdruck brachte, obwohl er vom Inhalt meiner Besprechungen nichts weiß). Herr O. hat meinen Vorschlag betreffs der Sendung eines Vertrauensmannes des Heiligen Vaters nach Ungarn nicht verworfen, ja tunlich erklärt. Man wird sehen müssen, ob er sein Wort hält.

Man könnte ihm vorschlagen, daß die Russen den ungarischen Bischöfen erlaubten, ad limina zu kommen und dem Hl. Vater persönlich und in aller Freiheit die ungarische Lage des Katholizismus zu schildern. Leider ist das mir damals nicht eingefallen. Aber ich habe die Hoffnung, daß es, wenigstens für einige konzilianteren Bischöfe, möglich wäre, so z. B. für die Erzbischöfe Gröss, Czapik und besonders für den Apostolischen Administrator Bánáss.

Preambolo ai discorsi con una persona russa

Riassunto dattilografato in italiano

N. Prot. 9849/46, dattilografato

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 105-108

/fol. 105/

Preambolo ai discorsi con una persona russa

Il 25 sett. 46 visita di un russo (in Spital) e richiesta che mi incontrassi con uno della legazione russa. Alla mia ripulsa, allegando la mia cattiva situazione in Ungheria e l’aver già rifiutato due inviti (mar. Voroschiloff e un inviato russo di passaggio), mi fu fatto sapere che era necessario che accettassi. D’accordo sulla massima discrezione.

Ho avuto tre incontri col sig. Osukin, primo consigliere della legazione russa in Ungheria., ogni volta trattando dalle 19 a mezzanotte.

Quando chiesi confidenzialmente al Presidente del Consiglio Nagy chi fosse Osukin, mi disse che era persona di fiducia di Mosca per incarichi speciali avente funzioni ben più alte di quelle pertinenti alla sua carica.

Il tema principale e unico è stato la questione cattolica in Ungheria e la parte del Cardinale e del Vaticano.

(Conversazioni cordiali per me; mi fu detto che mi avevan scelto avendo io lottato contro l’Hitlerismo e in fama di vero democratico, e come persona colta

avente la qualità per conoscere la situazione, con la speranza di trattare con più ragionevolezza con me che con altri preti o col Cardinale).

Scopo delle conversazioni chiarire detta questione; mi fu chiesto di esporre le mie vedute e mi furon fatti innumerevoli domande sull'organizzazione della Chiesa, sull'attività dei sacerdoti nella politica ecc.

Osukin espose le sue vedute rilevando che erano quelle ufficiali di Mosca e da considerarsi tali ed io le dovevo far conoscere al Vaticano.

Alla fine ho potuto raccogliere il seguente risultato, più o meno espresso chiaro o velatamente:

I russi si preoccupano dello sgombero dell'Ungheria e del problema cattolico e della questione Mindszenty; consideran queste due ultime come insoddisfacenti e le voglion risolvere prima di andarsene, benché siano assai delicate. Constatan il loro errore di non aver riconosciuto la Chiesa nel 1944 come un grande fattore spirituale e sociale.

/fol. 106/

Sul Cardinale il loro giudizio è del tutto contrario e Osukin l'ha espresso recisamente. Trovai necessario far notare ch'era impossibile ottenere il richiamo a Roma del Cardinale, e lo feci per indurre i russi, se il Cardinale fosse venuto incontro, a venir essi pure a un compromesso. Credo in parte di esser riuscito poiché Osukin fece poi espressamente allusione all'influsso moderatore che il Vaticano dovrebbe esercitare sul Cardinale.

Ho avuto la precisa impressione che i Russi sarebbero inclinati a risolvere amichevolmente dette questioni, se potessero credere di raggiungere in tal modo i loro interessi. Quali son questi?

Molti indizi fan conoscere che essi giudicano così l'Ungheria dal loro punto di vista: ivi non si potrà più aver una maggioranza social-comun. per via legale, nè conviene, per motivi interni ed esteri, usar la forza. In attesa della soluzione del problema tedesco e per non comprometterla intanto, cercan ora una stabilizzazione in Ungheria, la quale è ostacolata dal problema cattolico o in pratica, dall'influsso del Cardinale sulla massa. Questa massa amorfa, politicamente non direttamente trattabile, che segue il Cardinale in quanto si tiene sulla negativa criticando (se il Cardinale proponesse un programma positivo o la massa si dividerebbe o dovrebbe trattarsi di un programma tanto moderato che difficilmente si differenzerebbe da quello del cattolico "Demokratische Volkspartei" o anche dal partito dei piccoli contadini.) Questa massa amorfa, opposizione estraparlamentare e solo negative, è un fattore di inquietudine; dipende dal Cardinale almeno per ora; non si sa chi sarebbero i capi del partito di Mindszenty (come fu indicato officiosamente o quasi ufficialmente nel bollettino officioso della Chiesa cattolica). Il Cardinale ha trattato con vari uomini politici, così con Carlo Rassay, capo già dei liberali, cioè del partito giudeo-liberale, poi col dr. Sulyok, capo dei "reazionari" esclusi dal partito dei pic-

coli contadini, ma ambedue han rifiutato di prender la direzione di detto movimento. I russi vorrebbero ridurre in qualche modo tale massa, e più quietamente possibile; ciò è possibile solo se il Cardinale o si ritira dalla politica o cessa d'esser “reazionario”. Perciò

/fol. 107/

ora desidererebbero, a quanto sembra, l'aiuto del Vaticano.

Ora che è per i Russi “reazionario”? In Ungheria (diversamente dalla Polonia, Romania, ecc.) “democratico” non significa “bolscevico” (i piccoli contadini propugnano la democrazia in forma borghese), nè “sociale” significa “collettivistico” (i piccoli contadini son anticollett.), e così “reazionario” non significa esattamente “anticomunista”. Il Cardinale non sembra far attenzione abbastanza a queste differenze; se fosse “democratico e sociale” nel senso del partito dei piccoli contadini, non sarebbe chiamato “reazionario”. Così è chiamato, non solo per calunnia, ma anche da gente di detto partito, poiché:

a) dal suo modo di interpretare “democrazia” e “riforma sociale”, fa creder di esser del tutto “conservatore” molto più di quel che sarebbe la Democrazia Cristiana in Italia o l'MRP in Francia; b) perché del tutto negativo di fronte ai russi e osteggia quei cattolici che vorrebbero un prudente *modus vivendi* (*modus pugnandi* o *labili modo convivendi*) c) dietro a lui si schierano i veri reazionari, nè si può dir al Cardinale di staccarsene con una chiara presa di posizione.

In merito al VATICANO detto Osukin si è espresso apertamente ma anche brutalmente e senza riguardi, come appare dalla mia descrizione.

Che volesse ottenere con ciò, non saprei bene. Alle mie controrisposte, per lo più, non ha risposto. Forse voleva manifestare come i circoli ufficiali di Mosca seguano con estremo sospetto l'attività del Vaticano e in ogni suo passo vedano la reazione; forse voleva indurre il Vaticano a maggior cautela; non credo pensasse di poter intimidire. Ho avuto più volte l'impressione che essi san bene che la sorte di 40 milioni di cattolici entro la sfera russa sta molto a cuore al Vaticano; non è impossibile che essi volessero usare questa circostanza eventualmente anche per ricatto.

Così era sorprendente l'affermazione e la colpa al Vaticano come se il Cardinale facesse tutto su dirette istruzioni del Vaticano. Mi fu impossibile sapere quanto era vera persuasione e

/fol. 108/

quanto era solo gioco. E' verosimile che essi con questa diretta accusa del Vaticano per l'attività del Cardinale sperassero di muovere il primo ad un aperto intervento.

Osukin ha più volte sottolineato, specialmente su mie obiezioni, che in Vaticano vi son diverse “Clicques”, diversi indirizzi, non concordi; concesse che il S. Padre personalmente era verosimilmente più accorto (*einsichtiger*), come appare dalle sue dichiarazioni. Ma, disse, il Vat. non è il Papa, e dietro Mindszenty vi è una “clicque”, vaticana che lo sostiene e lo incoraggia. Alla mia risposta che anche

a Mosca vi son diversi indirizzi opposti, ha negato energicamente sostenendo che tra Stalin e Molotow vi è perfetta intesa.

Temo che il risultato di questi colloqui e così della mia missione non sia particolarmente grande e non molto tangibile (greifbar). Il Nunzio non può venir fin alla conclusione della pace e anche allora con riserva (il Presidente dei Ministri, benché non sappia l'oggetto dei miei colloqui, indipendentemente lo ha pure espresso).

Osukin non ha respinto la mia proposta circa l'invio di un uomo di fiducia del Santo Padre, ma l'ha dichiarato possibile. Si dovrà vedere se mantiene la parola.

Si sarebbe potuto proporgli che i Russi permettano ai Vescovi ungheresi di venire "ad limina" e così esporre al Santo Padre personalmente e in piena libertà la situazione ungherese. Purtroppo non mi è venuto in mente. Ma spero che almeno per alcuni Vescovi più concilianti sarebbe possibile; così ad es. gli Arcivescovi Grösz, Czapik e l'Amministratore Apostolico Bánáss.

II.

Gespräch mit einem Russen in verantwortlicher Stellung in Ungarn

November 1946

N. Prot. 9370/46

Testo tedesco dattilografato

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

(Il testo e l'impaginazione corrisponde alla bella, giunta alla Segreteria di Stato:)

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 585-594.

Testo fiammingo dattilografato:

II. Gesprekken met deze Heer Usukin (samengevat in één bladzijde)

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

/fol. 585/

[a matita:] Nov. 1946

von. P. János S. J., Budapest

I. A) Der Primas ist ausgesprochen reaktionär. Er ist es erstens und hauptsächlich persönlich und außerdem, weil die Reaktionäre ihn als ihren Führer betrachten. Er akzeptiert weder die Republik, noch die demokratischen Institutionen. Wo immer er es tun kann, spricht er und macht Stimmung dagegen. Der Primas kritisiert nur, anerkennt nicht das Gute.

B) Der Primas ist herausfordernd antirussisch. Mit den Russen hat er es für immer endgültig verdorben. Wie immer er sich in der Zukunft benehmen würde, die Russen würden mit ihm nie zusammenarbeiten. Vor dem Marschal Woroschilow (Chef der alliierten Kontrollkommission in Ungarn) durfte man den Namen des

Primas nicht einmal aussprechen. Als anderseits der Primas vor der St. Stephans-Prozession den General Swiridow, den Vertreter Woroschilows aufsuchen wollte, hat ihn dieser nicht empfangen und ihn zum General Zamerzew, dem Stadt-Kommendanten, gewiesen. Das beweist das gänzlich schlechte Verhältnis.

“Was will der Primas mit seiner Russenfeindlichkeit erreichen? Kann er vielleicht damit die Tatsachen ändern?”

C) In Ungarn wird Demokratie sein, mit oder gegen die Kirche. Wir würden es lieber haben, wenn die Kirche in dieser Arbeit mitwirken würde. Wir sehen ein, daß wir einen Fehler begangen haben, als wir seinerzeit nicht bemerkten, dass die Kirche eine Kraft sei, eine geistige Kraft, mit der es gut ist zu rechnen. Natürlich ist das nicht eine derartige Kraft, vor der wir auf der politischen Plattform erschrecken würden, oder die hier wirkungsvoll gegen uns auftreten könnte. Wir würden gerne mit ihr zusammenarbeiten, wenn es möglich ist; wenn nicht, dann auch gut; wahrscheinlich würde das aber die Kirche bedauern.

/fol. 586/

(Ich:) Was verstehen Sie unter Demokratie?

(Antw.:) In ungarischer Relation meinen wir “europäische” Demokratie.

Wir haben Kenntnis von der Antipathie, welche das Benehmen der Russischen Armee im Lande erzeugt hat. Vergessen Sie jedoch nicht, es waren das Soldaten aus der Ukraine, die Augenzeugen des Betragens auch der ung. Soldaten in der Ukraine waren; sie haben ihre verbrannten Städte gesehen, sie wissen von der ungeheuren Zahl der Exekutionen, ihre Frauen, Töchter wurden vergewaltigt und zur Sklavenarbeit verschleppt. Nur böswillige und haßerfüllte Leute können jedoch die kolossale Besserung im Benehmen der Armee nicht anerkennen. Anderseits sind unsere Offiziere und Soldaten ermordet worden in Ungarn; im Hintergrund dieser Morde sind auch die Aufwiegelungen seitens des Klerus, darüber haben wir verläßliche Daten zur Verfügung.

II. Vatikan.

Was der Primas tut, geschieht auf direkte Weisung des Vatikans. Der Vatikan ist an der Spitze der reaktionären Weltbewegung. Das ist ersichtlich in Spanien, in Italien (der Papst steht hinter der monarchistischen Bewegung), in Jugoslawien (die Verteidigung von Stepinac); der Papst hat sich für die Begnadigung der Nürnberger Angeklagten eingesetzt usw.

(Ich:) Ich bezweifle die Richtigkeit obiger Informationen. Außerdem verkennen Sie gänzlich den Geist der Politik des Vatikans. Die Politik des Vatikans ist keine Politik im üblichen Sinne des Wortes, sondern in erster Linie Religions-Politik. Infolgedessen liegt dem Vatikan in erster Linie am Herzen die freie Ausübung der Religion und die Sicherung der Herrschaft der christlichen Moral; dies gibt die Richtlinie für jede andere Tätigkeit des Vatikans. Von diesem Standpunkt aus ist

daher die politische Aktivität des Vatikans ganz anders geartet und bis man das nicht einsieht, kann man diese Politik auch nicht verstehen.

/fol. 587/

(Der Russe.) Der Vatikan verfolgt weiter die Machtpolitik der vergangenen Jahrhunderte auch heute, und will nicht einsehen, dass die Zeit für dies vergangen ist. Der Vatikan ist kein Machtfaktor mehr im politischen Sinne des Wortes. Würde sich der Vatikan damit begnügen, nur eine religiöse Macht zu sein, würden wir keine Schwierigkeiten mit ihm haben.

(Ich:) Das ist auch ein Mißverständnis. Offenbar betrachten Sie die Religion in einem sehr engen Rahmen, d. i. als bloße kirchliche Funktion und Andachtsübung. Dem gegenüber bedeutet die Religion nicht nur das, sondern ein Leben gemäß den Gesetzen Gottes und die institutionelle Sicherung eines solchen Lebens in der Gesellschaft, im Staate auf Grund der Gewohnheiten und namentlich der Gesetze. Infolgedessen kann die Kirche ihre Tätigkeit nicht auf die Kirche beschränken, sondern muß dieselbe ausdehnen auf die ganze Aktivität des Menschen, da sie bestrebt sein muß, das Leben als ganzes den Gesetzen Gottes entsprechend zu formen. Nur auf diesem Wege kommt sie dann in Verbindung auch mit der Politik. Da ist jedoch nicht Machtpolitik im eigentlichen und gebäuchlichen Sinne des Wortes, da ja ihr einziges Bestreben ist, die natürlichen Rechte der Religion und Moral zu sichern, natürlich mit Zuhilfenahme menschlicher Mittel und Kräfte. Nur diese Gesichtspunkte determinieren die Verbindung des Staates und der Kirche und keine wie immer gearteten Machtbestrebungen.

Was dann den Kardinal Mindszenty betrifft, bezweifle ich, daß er in politischer Hinsicht auf Grund von direkten vatikanischen Instruktionen handelt. Um solche Instruktionen, noch dazu detailliert geben zu können, müßte der Vatikan über die ungarischen Verhältnisse viel besser informiert sein. Jedoch auch in diesem Falle würde der Vatikan keine direkten Anweisungen geben, und hauptsächlich nicht, ohne Kontakt mit der betreffenden Regierung genommen zu haben. Außerdem sind die Bischöfe in ihrer politischen Auffassung nicht als Exponenten des Vatikans zu betrachten. Die Kirche hat eine ganz andere Organisation, als die diktatorialen politischen Institutionen. Die Kirche zeigt eine straffe Bindung

/fol. 588/

in Dingen des Glaubens und Moral, dies wird jedoch nicht auf andere Gebiete übertragen, namentlich nicht in der Politik, wo sie der persönlichen Auffassung und dem Gesichtspunkt der Opportunität freien Lauf läßt, natürlich stets im Rahmen des Glaubens und der Moral. Normalerweise mischt sich der Vatikan in solche Fragen überhaupt nicht ein, falls die Interessen des Glaubens und der Moral nicht berührt werden. Der Vatikan würde sich in die Aktivität des Kardinals nur dann einmischen, wenn er entweder die Sache des Glaubens und der Moral nicht genügend verteidigen, oder dieselbe durch inopportunes Benehmen gefährden würde. Im ge-

gegebenen Falle ist es aber wahrscheinlich, daß der Vatikan, schon aus Mangel an Informationen, keine wie immer gearteten Instruktionen gegeben hat.

Zwecks richtiger und genügender Informierung des Vatikans wäre daher die Aufstellung der Nuntiatur unbedingt notwendig.

(Der Russe:) Der einzige Grund, warum in Budapest noch immer keine Nuntiatur ist, ist das Benehmen des Kardinals. Nachdem dann das Benehmen des Vatikans uns (Russen) gegenüber mehr als verdächtig ist, können wir es nicht zugeben, dass dem Primas auch noch ein Nuntius zu Hilfe komme und statt einem zwei da seien. Ein Nuntius kann nur dann hierher kommen, wenn eine Garantie besteht dafür, daß er den Primas, seine Politik nicht verstärkt und daß für denselben der Nuntius keine Vergrößerung seines Prestiges bedeutet.

(Der Russe:) Wir geben zu, daß der Vatikan nicht so starrköpfig ist, wie der Primas, dafür sind die Leute des Vatikans viel zu intelligent. Einer jahrhundertealten Taktik entsprechend halten sie aber immer zwei Eisen im Feuer, damit, wenn das eine sich als unbrauchbar erweist, sie das andere benutzen können. Es ist möglich und wahrscheinlich, daß das in Ungarn auch der Fall ist, und der Vatikan deshalb die Opponenten der Politik des Kardinals nicht exkommuniziert, weil er sich denkt, daß falls die Politik des Primas in eine Sackgasse gerät, die andere Richtung wirken

/fol. 589/

könnte, z. B. die Richtung des Modus vivendi. Aber vorläufig facht der Vatikan mit ganzer Kraft das Feuer des Primas an.

(Der Russe:) Übrigens, was verstehen Sie unter Modus vivendi?

(Ich:) Modus vivendi ist ein aus der Diplomatie entliehener Ausdruck, den Sie als Diplomat kennen. Ein Modus vivendi wird aktuell, wenn zwischen zwei einander gegenüberstehenden Partnern aus prinzipiellen Gründen eine gespannte Situation besteht. Im vorliegenden Falle wird bei uns der Modus vivendi von folgenden Faktoren bestimmt: 1) zwischen Ihren gesellschaftlichen und staatlichen Prinzipien und Ihrer Praxis einerseits und denen der katholischen Religion anderseits besteht eine überaus große Kluft. 2) Immerhin sind beide Partner genötigt, die gegenseitige Kraft zur Kenntnis zu nehmen, und 3) einzusehen, daß die Situation nicht durch Kampf gelöst werden kann; 4) infolgedessen schicken sie sich ruhig und klug an zu einer Untersuchung, unter welchen Umständen sie in einer labilen Friedlichkeit nebeneinander existieren könnten. Das verstehe ich unter Modus vivendi, der also – ausgenommen, wo es in der Praxis das Naturgesetz erlaubt – keine Kollaboration bedeutet, sondern vernünftiges, eventuell kompromißmäßiges Nebeneinanderleben. Wir dürfen jedoch nicht vergessen, daß die Kirche in Kompromissen zwar sehr weit gehen kann, weiter als die politischen Mächte, jedoch nie verstoßen darf gegen das Naturrecht und Gottes positive und hauptsächlich negative Befehle.

(Der Russe:) Wer bestimmt, was Gottes Wille ist?

(Ich:) Das würde uns sehr weit in die Tehologie hineinführen. In der Praxis, bei Beurteilung eines konkreten Falles, sind es die durch die Kirche hochentwickelte Wissenschaft, die Kongregationen und die Päpste, die deklarieren, was Gottes Wille ist, entsprechend der Offenbarung, der Tradition, des durch die Philosophie aufgeschlossenen Naturrechtes. In dieser Beziehung also wird der Wille Gottes von der Kirche und vom Papst nicht eigenwillig, z. B. ihrem jeweiligen Ziele entsprechend bestimmt.

(Der Russe:) In diesem Falle muß ich glauben, daß der Vatikan den Willen Gottes nicht richtig erkannt hat. Denn wenn Gott das
/fol. 590/

ist, was Sie sagen, so ist Gott ganz bestimmt auf der Seite der bedrückten armen Leute und nicht auf der Seite der Bedrucker; dieser Gott ist ganz bestimmt für den Fortschritt und nicht für die Hinderer des Fortschrittes und für die Reaktion. Der Vatikan kann oder will das Wort der Zeit nicht erkennen. Möglicherweise ist der Glaube ewig, das glaube ich auch, aber der Vatikan ist es nicht, und speziell nicht mit dieser Politik.

(Ich:) Es ist möglich, daß innerhalb der Kirche welche sind, die die richtige Entwicklung hindern oder verzögern wollen. Aber der Papst und der Vatikan sind ganz gewiß nicht unter diesen. Sie sollten wissen, daß der Papst in unzähligen Erklärungen schon während des Krieges und nachher für die demokratischen Institutionen Stellung genommen und die Diktatur mit strengen Worten verurteilt hat. Gleichweise müssen sie Kenntnis haben von den sozialen Encykliken der Päpste des letzten Jahrhunderts, in welchen sie auf das Energischste Stellung genommen haben für die Rechte des armen Menschen, für die Hebung des Lebensniveaus, sowie für die soziale Gerechtigkeit. Natürlich sind die päpstlichen Erklärungen niemals propagandaartig, sondern mit Zuhilfenahme von Gelehrten und erfahrenen Leuten geschriebene, ausgeglichene, soviel als möglich jeden Gesichtspunkt wertende und überlegende Schriftstücke, die nicht von Parteileidenenschaft oder fanatischer Einseitigkeit diktiert sind, sondern nur von der Gerechtigkeitsliebe, – der totalen Gerechtigkeit –, welche somit auf Grund des “*sum cuique*” jedem das zu geben sucht, was ihm gebührt. Das ist eben die große kulturhistorische Bedeutung des Papsttums, daß es in Zeiten, wo die Menschen den Kopf verlieren, und die Dinge nur einseitig und voreingenommen zu sehen imstande sind, die Dinge und die Menschen über den Parteien von hoher Stelle aus sieht, mit warmem Herzen zwar, aber mit kühlem Kopf. So kann es geschehen, daß der Vatikan keiner der einander gegenüberstehenden Parteien ganz und in allem Recht gibt, sondern nur in Teilstücken, und daß dann keine der beiden damit zufrieden ist. Im großen und ganzen kann man aber sagen, daß die Päpste im Laufe der Jahrhunderte die Dinge doch

/fol. 591/

richtig gesehen haben, und wenn die Menschen auf sie gehört hätten, sie sich vieles hätten ersparen können. Das sage ich Ihnen nicht als kath. Priester, sondern als Kulturphilosoph, der sich bemüht, die Dinge und Ereignisse unvoreingenommen zu betrachten. Hauptsächlich möchte ich Ihnen die Ideen aus dem Kopf herauschlagen, als ob alles, was auf politischem Gebiete, sagen wir ein Dorfspfarrer tut, das dies alles auf direkte Anweisung des Papstes geschieht. Das ist eine gewöhnliche Legende, und zwar eine unintelligente Legende. Die Religion, eben wegen der persönlichen Verantwortung des Menschen Gott gegenüber, ist immer sehr individualistisch; sie befreit den Menschen, und versklavt ihn nicht.

(Der Russe:) Wir haben ganz genaue Informationen über die Aktivität des Papstes, die beweisen, daß der Papst die Reaktion unterstützt. (Er zählte hier verschiedene Fälle auf).

(Ich:) Meine Situation Ihnen gegenüber ist schwierig, da mir keine direkte, noch weniger erschöpfende Informationen über die Aktivität des Papstes zur Verfügung stehen. Aber auch auf Grund spärlicher Quellen kann ich einige ihrer Vorwürfe dementieren. So bin ich absolut sicher, daß der Papst den italienischen Katholiken nicht die Weisung gegeben hat, für die Monarchie zu stimmen. Er hat nie erklärt, daß der Nürnberger Prozeß ungesetzlich und ungerecht sei. Der Papst ist natürlich kein Parteimann, noch weniger läßt er sich durch die Leidenschaft der Rache führen, wie das nach solchen Kriegen bei den Menschen vorkommt. Aber er verleugnet nicht die Gerechtigkeit, wenn er die Leute aufruft, sich nicht von der Leidenschaft der Rache überwältigen zu lassen und auch dann nicht, wenn er aufmerksam macht auf die Pflicht, gerecht zu urteilen, ja sogar auf die Tugend des Verzeihens hinweist. Das müßte auch jeder humanistisch fühlende Heide im Namen der Menschlichkeit tun. Außerdem verbiete die christliche Moral Gewalttätigkeiten auch im Interesse des Guten; und als Jesuit sage ich Ihnen, daß das Ziel nicht ein schlechtes Mittel heiligt.

(Der Russe:) Wie kommt es, daß der kath. Klerus in so großem Masse sich an die Seite des Primas stellt? Das ist nur durch eine vom Vatikan kommende Weisung zu erklären.

/fol. 592/

(Ich:) Ich bin ganz sicher, daß der Vatikan keine detaillierte Weisung erteilt hat, schon weil er nicht genügend gründlich über die ung. Lage informiert ist. Der Klerus ist eins mit dem Primas, wenn er die Mißbräuche verurteilt, welche Sie selber nicht leugnen, sondern anerkennen. Auch kann man sich nicht wundern, wenn der Durchschnittsmensch, der überdies politisch nicht informiert ist, die Dinge hauptsächlich gefühlsmäßig beurteilt.

Zu Ihrem und unserem Unglück haben Sie (die Russen) nicht nur bei uns, sondern auch in anderen Ländern kein wirkliches Vertrauen für sich zu erwecken vermocht.

(Der Russe:) Das kommt davon, daß die Leute in ihrer politischen Voreingenommenheit uns kein Vertrauen schenken und weil sie wegen ihrer imperialistischen Interessen, die Forderungen nicht anerkennen wollen, welche Rußland wahrscheinlich auch nach Ansicht ihres Gottes, gerechterweise der Welt gegenüber aufstellt. (Hier folge eine lange politische Erörterung der Notwendigkeit eines eisfreien Meeres, der Garantierung, daß die kleinen Nachbarländer Rußlands nicht zu einem Sprungbrett benutzt werden dürfen, usw.)

(Der Russe:) Woher kommt das, daß diejenigen Katholiken, die angeblich mit der Politik des Kardinals nicht einverstanden sind, dennoch nicht gegen ihn offen auftreten? Da gibt es nur eine Erklärung: der Vatikan verbietet es ihnen.

(Ich:) Ich habe keinerlei Kenntnis davon, daß vom Vatikan irgendwelches Verbot an unsere Adresse gekommen wäre, trotzdem ich als ihr kirchlicher Ratgeber an erster Stelle davon Kenntnis haben müßte. Im Gegenteil muß ich Ihnen erklären, daß ich es war, der mit voller Energie gefordert hat, daß von dieser Seite kein wie immer gearteter Angriff auf den Primas erfolgen darf. Und wenn wir eine eigene Zeitung hätten, so dürfte dort nur höchstens eine Verteidigung publiziert werden, aber nie ein Angriff. Wir müssen uns eben begnügen, unsere Ansichten und unsere Überzeugung nur in positiver Form zu entwickeln und uns zu bemühen, die Leute

/fol. 593/

von ihrer Richtigkeit zu überzeugen. Es wird Ihnen schwer fallen, das zu verstehen, nachdem unsere kirchenpolitischen Methoden andere sind, als die der übrigen, nur politischen Parteien. Ich erkläre Ihnen, daß Ihre Angriff und die der Kommunisten gegen den Primas nie erreichen werden, daß der Papst ihn seines Postens enthebt oder auch nur öffentlich desavouiert. Hinwieder wenn wir offen gegen den Primas Stellung nehmen würden, müßten wir fürchten, vom Vatikan verurteilt zu werden. Die Erklärung dessen ist eben, daß der Vatikan in erster Linie die Interessen der Kirche wahrt und keine reine politische Institution ist; in den Augen des Vatikans ist der Primas in erster Linie Oberhirt und nicht Politiker. Aus diesem Grunde erwartet der Vatikan mit Recht, daß die katholischen Politiker desgleichen in dem Primas vor allem den Oberhirten sehen und nicht nur den Politiker. Außerdem ist der Primas der Natur seiner Stellung nach der Vertrauensmann des Vatikans, solange nicht das Gegenteil von ihm bewiesen würde: *nemo malus nisi probetur*, ist in diesem Falle das Prinzip. Sie müssen einsehen, daß bei uns die Lage noch so chaotisch ist, daß der Vatikan aus jener Distanz – Distanz ist nicht in geographischer Beziehung zu verstehen, sondern vom Standpunkt der verlässlichen Informationsmöglichkeiten – schwerlich die Situation genau beurteilen könnte. Auch von diesem Standpunkt aus wäre es wichtig, hier eine Nuntiatur zu haben. Der Nuntius wäre notwendigerweise der Vertrauensmann des Vatikans; er müßte wirklich die Politik des Vatikans vertreten und er würde wirklich vom Vatikan Weisungen erhalten.

Seine Informationen würden natürlich größeres Gewicht haben, als die irgendeines andern. Man darf voraussetzen, daß der Vatikan in der heutigen schwierigen Situation einen Mann senden würde, der gute Urteilskraft hat und ausgeglichenen Wessens ist, und daß er dies schon in seiner früheren Tätigkeit bewiesen hat.

(Der Russe:) Bis zum Friedensschluß kann kein Nuntius herkommen und nachher auch nur unter den bekannten Bedingungen. Es ist jedoch kein Hindernis dafür vorhanden, daß der Vatikan einen Ver-

/fol. 594/

trauensmann als Privatperson herschickt, der an Ort und Stelle sehen soll, was der Primas und der Klerus machen. Übrigens ist der Vatikan über Ungarn sehr gut informiert, ebenso wie über die Lage auf dem Balkan und in Polen; wenn niemand anderer, so liefern ihm die Anglosachsen Nachrichten, ferner die geflüchteten Priester und Laien. Es handelt sich nicht um Mangel an Informationen, sondern um schlechte Politik.

Zusammenfassend erklärte der Russe: wir schlagen uns nicht um das Wohlwollen des Vatikans, noch weniger um das des Primas. Wir können unsere Ziele sehr wohl ohne, oder gegen sie erreichen. Wir wünschen jedoch keinen überflüssigen Kampf und Unruhe. Unser Mißtrauen gegen Mindszenty ist definitiv. Viel Vertrauen haben wir zum Vatikan auch nicht. Aber vielleicht gibt es dort gescheiterte Leute. Ich bin überzeugt, daß man Sie dort anhören wird, es wird aber alles beim alten bleiben, bis der Lauf der Dinge dem Vatikan eine 180 gradige Wendung aufzwingen wird. Aber dann wird er natürlich mit der Sache nichts zu tun haben wollen, weil es schon zu spät wird.

Conversazione con un russo avente un posto di responsabilità in Ungheria

Appunto italiano

N. Prot. 9370/46, dattilografato

23 Novembre 1946

N. Prot. 9370/46

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 580-584.

/fol. 580/

Conversazione con un russo avente un posto di responsabilità in Ungheria

I. A) Il Primate è dichiaratamente reazionario, per sè stesso e perché gli altri reazionari lo considerano loro capi; non accetta la repubblica nè le istituzioni democratiche.

B) è dichiaratamente antirusso, i russi lo sanno e lo ricambiano (mancati colloqui con Vorosiloff e Swiridoff).

C) la democrazia, in senso europeo, sarà instaurata in Ungheria con o contro la Chiesa. I russi constatano di aver sbagliato non contando la forma della Chiesa, non ne hanno paura, son disposti, se possibile, a collaborare, altrimenti, niente, la Chiesa rimpiangerà!

I russi sanno di esser antipatici in Ungheria; le malefatte del primo tempo si spiegano col fatto che le truppe eran formate di Ucraini tanto provati dalla guerra nelle loro territori; ora il contegno è migliorato. Alcuni ufficiali e soldati russi son stati uccisi in Ungheria; dietro le quinte vi son pure maneggi del clero e i russi hanno dati su ciò.

II. Il Vaticano.

L'opera del Primate è direttamente ispirata dal Vaticano, il quale muove ovunque la reazione (Spagna, Italia-monarchici, Jugoslavia-Stepinac; il Papa ha difeso i condannati di Norimberga.)

(Io) Metto in dubbio la esattezza di tali informazioni. Lo spirito della politica del Vaticano è ben diverso in quanto sostiene il libero esercizio della religione e la vita morale e a ciò mira.

(Russo) Il Vaticano continua la "Machtpolitik" del secolo passato anche se i tempi son cambiati. Se si contentasse di essere una potenza nel campo religioso non avremmo difficoltà con esso.

(Io) E' un malinteso. La religione non è solo affare di culto, ma investe l'intera vita dell'uomo.

/fol. 581/

Per quanto riguarda il Cardinale, dubito che egli agisca su istruzioni dirette del Vaticano; quest'ultimo dovrebbe esser informato molto dettagliatamente sulla situazione ungherese, e del resto non le darebbe senza contatti col governo interessato. I Vescovi in politica non son diretti agenti del Vaticano, poiché la Chiesa mentre controlla strettamente l'unità nella fede e nella morale, lascia in politica campo alle vedute personali. Così per il Cardinale il Vaticano interverrebbe se mancasse in qualche modo nel difendere fede e morale, ma nel resto, anche per mancanza di informazioni, non dà istruzioni.

Anzi per un'esatta e sufficiente informazione del Vaticano sarebbe assolutamente necessario il ristabilimento della Nunziatura.

(Russo) Unico motivo della mancanza della Nunziatura è la condotta del Cardinale. Poiché l'atteggiamento del Vaticano verso di noi è sospetto, non possiam concedere che un Nunzio venga in aiuto del Primate e sian così in due. Un Nunzio può venir soltanto se abbiamo garanzia che egli non sostiene il Primate e la sua politica.

Concediamo che il Vaticano non è così testardo come il Primate; il Vaticano con la sua tattica secolare ha sempre due ferri nel fuoco, sicché quand'uno diventa inservibile, usa l'altro. Così è forse in Ungheria e il Vaticano non scomunica gli

avversari del Cardinale perché se fallisce la politica di questo, l'altro indirizzo possa agire ad es. quello del *modus vivendi*.

Del resto che significa questo “*modus vivendi*”?

(Io) Parola diplomatica che lei conosce. Si realizza quando due parti son contrapposto nei principi e nella pratica, tuttavia son costretti a riconoscersi, a constatare che la situazione non può risolversi con la lotta, e cercano una coesistenza ragionevole.

La Chiesa è pronta ai compromessi, purché non contro i diritti di natura e gli ordini di Dio.

(Russo) Chi determina quale è la volontà di Dio?

(Io) Ci sarebbe troppo da entrare nella teologia. In concreto è il papa, le Congregazioni e la scienza teologica che determinano secondo la rivelazione, la tradizione, non a loro piacere.

(Russo) Allora il Vaticano non conosce la volontà di Dio, poi-
/fol. 582/

ché Dio è dalla parte degli oppressi e non degli oppressori, per il progresso e non per i reazionari. Forse la fede è eterna, io pure lo credo, ma il Vaticano no specialmente con questa politica.

(Io) E' possibile che nella Chiesa vi sian persone che voglion impedire o ritardare il giusto sviluppo, ma il Papa e il Vaticano non son tra queste. Dichiarazioni del Papa per le istituzioni democratiche e contro le dittature, encicliche per la difesa dei poveri e l'elevazione economica, tutte fatte con amore della giustizia. Valore del giudizio imparziale dei Papi sui partiti e le idee degli uomini.

Tuttavia quanto si fa dai singoli non è su dirette istruzioni del Vaticano, poiché la religione lascia la responsabilità ai singoli.

(Russo) Siam informati bene sull'attività del Papa, da cui risulta che egli sostiene la reazione (citazione di casi).

(Io) Mi trovo in situazione difficile non avendo dati diretti sull'attività del Papa. Ma sui pochi dati che ho, posso smentire le vostre informazioni: son certo che il Papa non ha invitato i cattolici italiani a votare per la monarchia, nè ha dichiarato ingiusto il processo di Norimberga. Non è uomo di partito, invita a non lasciarsi trasportare dalla vendetta.

(Russo) Da che viene che il clero cattolico segue così il Primate. Si spiega solo con una diretta istruzione dal Vaticano.

(Io) Son sicuro che il Vaticano non ha dato istruzioni dettagliate, perché insufficientemente informato della situazione ungherese. Il clero è col Primate, se condanna gli abusi che, non può negare, ma constatare. Così fa pure l'uomo medio. Per disgrazia nè qui nè in altri paesi voi russi non avete potuto guadagnarvi una reale fiducia.

(Russo) Proviene dal fatto che gli uomini per la loro prevenzione politica e i loro interessi imperialistici non voglion riconoscere le giuste richieste sostenute dalla

Russia (qui lunga discussione sulla necessità del

/fol. 583/

mare libero, sulla garanzia che i paesi confinanti con la Russia non diventino un trampolino...)

(Russo) Donde viene che i cattolici che non condividono la politica del Cardinale non lo attaccano apertamente? Una sola spiegazione: il Vaticano lo proibisce.

(Io) Non ne ho nessuna conoscenza, benché in caso lo dovrei sapere. Al contrario devo dichiarare che io son quello che con energia ha chiesto che non si attacchi il Cardinale da questo lato. E se avessimo un giornale lo difenderemo, non lo attaccheremmo. Ci accontentiamo di esporre positivamente le nostre vedute e di persuaderlo della loro giustezza. Vi riuscirà difficile comprenderlo perché i metodi ecclesiastici son diversi da quei dei partiti.

Vi dichiaro che gli attacchi vostri e dei comunisti non otterranno che il Papa le destituisca e lo sconfessi. Se invece prendessimo posizione contro di lui, dovremmo temere di esser condannati dal Vaticano. Poiché il Vaticano sostiene anzitutto gli interessi della Chiesa e non di una politica; il Primate per il Vaticano è anzitutto considerare tale e del resto, per il posto, il Cardinale è l'uomo di fiducia del Vaticano, pur da lontano, può sufficientemente giudicare ed ecco un altro motivo per aver la Nunziatura poiché il Nunzio sarebbe l'uomo di fiducia del Vaticano che trasmette esatte informazioni e riporta le direttive del Vaticano; si può prevedere che il Vaticano manderà un uomo di buon giudizio ed equilibrato.

(Russo) Fin alla conclusione del trattato di pace non può venire un Nunzio e anche dopo, a certe condizioni. Non vi è impedimento che venga un uomo di fiducia del Vaticano come persona privata per vedere in luogo che fanno il Primate e il clero. Del resto il Vaticano è ben informato sulla situazione in Ungheria, come pure nei Balcani e in Polonia; se nessun altro, certo gli anglosassoni e poi preti e laici fuggiti. Non si tratta di mancanza di informazioni, ma di cattiva politica.

/fol. 584/

Riassumendo il Russo dichiarò: Non ci battiamo per il bene del Vaticano o del Cardinale; possiamo ottener i nostri scopi senza o contro di loro. Non desideriamo alcuna lotta o agitazione superflua. La nostra sfiducia contro Mindszenty è definitiva. Non abbiamo anche molta fiducia verso il Vaticano. Ma forse vi son uomini saggi. Son convinto che vi ascolteranno, ma resterà tutto all'antico, finché il corso delle cose costringerà il Vaticano ad uno spostamento di 180°. Ma allora sarà tardi.

Appunto m.s.

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria, pos. 129, f. 20.

Ungheria P. János S. J.

Sono due severe critiche, una di parte calvinista (Presid. della Rep. Tildy), l'altra da parte cattolica (P. János in genere i Gesuiti) dell'attitudine rigida presa da Cardinale Mindszenty nei riguardi della situazione ungherese.

III.

P. Giuseppe János, SJ

**Als der Präsident der Republik Zoltán Tildy und
der Ministerpräsident Ferenc Nagy erfuhren, ...**

Novembre 1946

N. Prot. 9371/46, 5 pp.

Testo tedesco dattilografato

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

(Il testo e l'impaginazione corrisponde alla bella, giunta alla Segreteria di Stato:)

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 3-7.

Testo fiammingo dattilografato:

III. Vertrouwelijke verklaringen van Presid. der Republ. TILDY en van
Ministerpres. NAGY, door P.J. over te brengen aan de H. Stoel.

(samengevat in één bladzijde)

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

/fol. 2/

Informazioni del padre János SJ sull'atteggiamento preso dal presidente della repubblica Zoltán Tildy e dal presidente del consiglio Francesco Nagy nei riguardi dell'Emo Primate e della Chiesa – Favorevole giudizio governativo su monsignor Ladislao Bánáss – Opportunità di un *modus vivendi* fra Santa Sede e Ungheria

N. di Protocollo

9371/46 prot.

9372/46 prot.

/fol. 3/

[a matita:] *Nov. 1946*
von. P. János S. J., Budapest

Als der Präsident der Republik Zoltán Tildy und der Ministerpräsident Franz Nagy erfuhren, daß ich nach Rom fahre, haben sie mich gebeten, in vertraulicher Weise folgende Erklärungen dem Hl. Vater zur Kenntnis zu bringen.

I. Präsident Z. Tildy

1) Der Primas nimmt einfach keine Kenntnis vom Präsidenten der Republik. Das ist um so auffallender, als der Vatikan geneigt ist, einen Nuntius nach Ungarn zu schicken, was gleichbedeutend ist mit der Anerkennung der Republik und somit seiner Person.

Als vorheriger Ministerpräsident (kalvinischen Glaubens) hat er es für seine Pflicht gehalten, (einer alten Gewohnheit folgend) gleich nach seiner Ernennung seine Aufwartungen beim jetzigen Primas in Esztergom zu machen. Aber als Präsident der Republik kann er es nicht tun. Die Republik ist noch jung und ihre Autorität und ihr Ansehen müssen geschützt werden. Der Primas soll diesbezüglich einmal erklärt haben: Budapest liegt gleich weit entfernt von Esztergom wie Esztergom von Budapest.

2) Die Rolle, die der Primas spielt, ist höchst unglücklich und schadet, besonders in Bezug auf die Russen, ungemein viel sowohl der Religion, wie auch dem Vaterlande. Er (Tildy), ein gewesener protestantischer Pastor, bedauere dies ungemein. So ist es meist sein persönliches Verdienst, daß die Angriffe gegen die Kirche und die Person des Primas in der letzten Zeit nachgelassen haben; er ließ die Führer der Linken zu sich rufen und forderte sie energisch auf, diese Angriffe einzustellen. Es ist aber nur Windstille und kein Ruhezustand, da die Auffassung des Primas sich nicht geändert hat. Folglich ist zu befürchten, daß seine nächste unpolitische Äußerung oder Tat von neuem Angriffe auslösen werde.

/fol. 4/

3) Eines der schwierigsten und gefährlichsten Probleme Ungarns ist die "katholische" oder besser gesagt, die "Mindszenty"-Frage. Es mußte garnicht dazu kommen, daß eine solche traurige Spannung zwischen Kirche und Staat entstand. Mit Geduld und Besonnenheit hätte man die meisten Zusammenstöße vermeiden können. Der Primas könnte von Anbeginn überzeugt sein, daß die Kleinlandwirtepartei für die Religion und die wahren Kulturwerte der Nation einstehe. Der Primas berücksichtigt nicht die ungemeinen Schwierigkeiten, die uns umgeben. Was erreicht man damit, wenn man mit dem Kopfe gegen die Wand rennt? Er sollte wenigstens Verständnis zeigen für unsere Taktik, die für Zeitgewinn arbeitet, bis sich die politische Lage Europas, ja der ganzen Welt in etwa aufhellt und wir klarer sehen können, was wir tun und was wir hoffen können.

4) Es ist äußerst peinlich, daß wir bis jetzt keine Nuntiatur haben. Sobald wir aber nach dem Friedensschluß unsere Souveränität zurückerhalten haben, kommt auch der Nuntius. Daß die Russen von der Nuntiatur nichts hören wollen, daran ist in beträchtlichem Maße das leidenschaftliche, ja unkluge Benehmen des Primas schuld.

5) Es wäre äußerst notwendig, daß die Kirche am Aufbau der demokratischen Institutionen teilnimmt. Diese Teilnahme wäre eine der besten Garantien, daß die extremen Richtungen nicht die Oberhand bekommen. Man hat es verschiedentlich versucht, den Primas zu einem wohlwollenderen und einsichtigeren Benehmen in dieser Hinsicht zu überreden, aber ohne Erfolg. Niemand würde es ihm übelnehmen, wenn er die Religion und die Moral verteidigte, das ist ja seine vornehmste Pflicht, die er, selbst ein Geistlicher, voll würdigt und auch zu erfüllen entschlossen

ist. Aber: est modus in rebus. Die Hauptschwierigkeiten bereitet uns aber nicht der *Primas Mindszenty*, sondern der *Politiker Mindszenty*.

/fol. 5/

II. Ministerpräsident Franz Nagy

1) Ungarn ist der einzige Staat in Südosteuropa, wo kräftig und ernstlich für eine Demokratie im westlichen Sinne gerungen wird. Wenn nun auch die Kirche in diesem Ringen mittun würde, so wäre dies die kräftigste Garantie dafür, daß die Dinge nicht eine schlimme Wendung nehmen.

Der Primas aber hält sich zumindest in einer passiven Resistenz gegenüber dieser Demokratie, und es besteht die sehr verbreitete Überzeugung, daß er ihr feindlich gesinnt ist. Damit dient er aber der Kirche keineswegs, weil er so die Anklage weckt, die Kirche sei „reaktionär”; außerdem provoziert er sozusagen die böswilligen Elemente gegen die Kirche, die dann zu den bekannten, oft niederträchtigen Angriffen übergehen. Die Kirche ist natürlicherweise der begehrteste Bundesgenosse, aber zugleich auch der stärkste Widersacher, je nach dem sie sich zu den Problemen stellt.

Da die fundamentalste Bedingung für den Aufbau einer westlichen (bürgerlichen) Demokratie in Ungarn die innere Ruhe und die ruhige Entwicklung sind, schädigt und gefährdet die Politik des Primas – da sie der größte Faktor der jetzigen Unruhe ist – die Sache dieser westlichen Demokratie.

Er (Nagy) möchte den Vatikan ersuchen, er möge mit klaren Instruktionen, oder auf anderem Wege, die unglückliche Politik des Primas abstellen und ihn zur besseren Einsicht bewegen.

2) Er macht sich eine Herzensangelegenheit daraus, daß zwischen der Kirche und der Demokratie die bestmöglichen Beziehungen bestehen. Davon zeugen seine wiederholten Reden. Er hat sich offen und oft für die Rechte der Religion, der Kirche, der Schule, der kirchlichen Institutionen erklärt und er hat es von Herzen ernst gemeint. Vor kurzem wurde er zum Oberkurator der kalvinistischen Kirche Ungarns gewählt. In dieser Stellung ist es ihm

/fol. 6/

möglich, für die Eintracht und Zusammenarbeit der beiden „historischen” Kirchen zu wirken, daß sie sich gemeinsam für die Wahrung der Religion und der christlichen Moral einsetzen. Aber auch in dieser Hinsicht ist der Primas das Haupthindernis. Warum konnten in Deutschland die Katholiken und die Protestanten zusammengehen, wo es hieß, die Religion gegen den Nazismus zu schützen? Der Primas hat zwar erreicht, daß der (kalvinische) Bischof Ravasz jetzt mit ihm im Kampfe gegen die Demokratie wetteifert, aber er kann versichert sein, daß die Kalviner Ungarns sich nie hinter Ravasz scharen werden.

3) Die Kommunisten haben soeben ihren Landeskongress beendet. Der Ablauf des Kongresses ist beruhigend. Die gemäßigte Richtung hat die Oberhand bekommen. Die Hauptführer, besonders Matthias Rákosi, haben Verantwortungssinn und sind zum positiven Aufbau des Landes entschlossen. Außerdem konnte man auf dem Kongreß keinen einzigen Angriff gegen die Kirche hören.

4) Das Auftreten des Primas ist demonstrativ und hat wiederholt Demonstrationen auf den Straßen hervorgerufen. Das werden ihm die Russen und Kommunisten nie verzeihen. Und was das Schlimmste ist, selbst die kirchlichen Prozessionen werden zu politischen Demonstrationen. Er (Nagy) selbst kann es aus persönlicher Erfahrung bezeugen. Er nahm amtlich an der St. Stephans-Prozession teil; er wäre aber am liebsten davongegangen, als er sah, wie die Leute demonstrierten; es ist nicht zu verwundern, wenn die Russen solche Prozessionen nicht erlauben wollen. Die Kleinlandwirte mußten ihre Landesversammlung von dem traditionellen Tage des hl. Stephan (20. August) auf den 8. September verlegen, da sie es vermeiden wollten, daß die große Masse an den Demonstrationen teilnehme und sie so in die größte Schwierigkeit mit den Russen geraten würden.

5) Die Frage der Nuntiatur. Gleich nach dem Friedensschluß,
/fol. 7/

wo das Land seine Souveränität zurückerlangt, wird die erste Tat der Regierung die sein, die diplomatischen Beziehungen mit dem Heiligen Stuhl wiederaufzunehmen. Er persönlich bedauere es sehr, daß diese Beziehungen noch nicht bestehen. Aber die Aufnahme dieser Beziehungen würde eine Schwierigkeit haben, wenn nämlich der Nuntius die Politik des Primas unterstützen würde. Das kommt ihm zwar weniger wahrscheinlich vor, aber wenn diese Gefahr bestünde, wäre die Aufnahme der Beziehungen schon wegen der Russen, die auch nachher ihren Einfluß voraussichtlich stark ausüben werden, äußerst schwierig.

6) Für Ungarn ist die Gewinnung der Sympathien des Auslandes, besonders der Russen und der Nachbarn (Tschechoslowakei, Jugoslawien, Rumänien, Polen etc.) einfach eine Lebensbedingung in einer Zeit, wo man über Ungarns Los entscheidet. Leider gefährdet der Primas auch diese Sympathien des Auslandes in hohem Maße. Wir sind vielfach als ein reaktionäres Land verrufen und verklagt.

7) Zu der Person des Apostolischen Vikars von Veszprém, Bánáss, hat die Regierung großes Vertrauen. Er ist seinerzeit der erste Primaskandidat der Regierung gewesen. Der Ministerpräsident würde es sehr hoch einschätzen, wenn er zum Bischof von Veszprém ernannt würde. Er benimmt sich sehr klug und vorsichtig und hat großes Verständnis für die Schwierigkeiten, in denen wir uns befinden.

**Dichiarazioni del Presidente della Repubblica Z. Tildy
e del Presidente del Consiglio F. Nagy**

Novembre 1946

N. Prot. 9371/46

Riassunto dattilografato in italiano

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 8-10.

/fol. 8/

**Dichiarazioni del Presidente della Repubblica Z. Tildy
e del Presidente del Consiglio F. Nagy**

Saputo del mio viaggio a Roma, detti signori mi pregaron di portar, confidenzialmente, a conoscenza del Santo Padre, le seguenti loro dichiarazioni:

I. Presidente Tildy:

1) Il Primate non riconosce il Presidente della Repubblica; ciò è tanto più strano in quanto il Vaticano è disposto a mandar un Nunzio in Ungheria, riconoscendo così la Repubblica e la sua persona.

Tildy, che come primo ministro (sebben calvinista) si era recato a far visita al Primate a Esztergom, ora come Presidente non lo può fare per la sua autorità.

2) La parte svolta dal Primate è assai infelice, dannosa (specialmente davanti ai Russi) per la Religione e la patria; benché protestante, egli la deplora e tuttavia egli stesso, con un'espressa udienza ai capi delle sinistre, ha fatto sospender gli attacchi alla Chiesa e il Primate, con la speranza, finora vana, che quest'ultimo mutasse idea.

3) La questione "cattolica", o meglio "Mindszenty" è una delle più gravi e pericolose per l'Ungheria; si dovrebbe e potrebbe evitare un conflitto tra Chiesa e Stato, purché il Primate si persuadesse che il partito dei piccoli contadini sta per la religione e i veri valori nazionali, comprendesse in quali difficoltà si trova mentre con tattica lavora per guadagnar tempo fino alla chiarificazione della situazione europea, e capisse che batter la testa contro la parete è inutile.

4) E' doloroso che finora non si abbia la Nunziatura; appena, concluso il trattato di pace, avremo ricuperato la sovranità, il Nunzio verrà. L'opposizione dei Russi alla Nunziatura, in notevole misura è dovuto all'insipiente condotta del Primate.

5) Sarebbe assai necessario che la Chiesa collaborasse alla creazione delle istituzioni democratiche per garan-

/fol. 9/

tire che gli estremisti non prendan il sopravvento. Si è tentato di far capire al Primate di usare un modo prudente, ma invano; difenda, com'è suo dovere, religione e morale, ma con modo. Le maggiori difficoltà non vengon dal Mindszenty-Primate, ma dal Mindszenty-politico.

II. Presidente dei Ministri, F. Nagy

1) L'Ungheria è l'unico stato dell'Europa sud-orientale che si sforza verso una democrazia di tipo occidentale e, se la Chiesa collaborasse, si avrebbe garanzia che le cose non vanno su una vita cattiva.

Ma il Primate si tiene nella resistenza passiva, fa ritenere reazionario sé e la Chiesa, provoca gli assalti dei malintenzionati contro la Chiesa. La sua politica è il più grande fattore di inquietudine e ostacola lo sviluppo di detta democrazia.

Nagy vorrebbe chieder al Vaticano di far cessare, con chiare istruzioni o altrimenti, l'infelice politica del Primate inducendolo a miglior giudizio.

2) Egli ha a cuore che tra Chiesa e stato vi sian le migliori relazioni; l'ha detto più volte, si è dichiarato per i diritti della religione, della Chiesa, della scuola e delle istituzioni ecclesiastiche.

Eletto da poco "Oberkurator" della Chiesa calvinista ungherese, si è interessato affinché le due confessioni insieme diffendano religione e morale. Ma il Primate è d'impedimento e anzi ha indotto il Vescovo calvinista Ravasz alla lotta contro la democrazia; però i calvinisti ungheresi non seguiranno Ravasz.

3) I comunisti hanno appena finito il loro congresso, pacifico, poiché la parte moderata ha il sopravvento. I capi, specialmente Matthias Rakosi hanno senso di responsabilità e son decisi alla ricostruzione del paese. Nel congresso non vi furon attacchi contro la Chiesa.

4) L'agire del Primate è dimostrativo e ha suscitato dimostrazioni per le vie; Russi e comunisti non glielo perdoneranno. Peggio ancora, le processioni sacre diven-

/fol. 10/

tano manifestazioni politiche, come egli ha potuto constatare (festa di S. Stefano; i piccoli contadini hanno spostato il loro congresso ad altro giorno per impedire che la gran massa partecipasse alla dimostrazione); i Russi non voglion permettere processioni.

5) Questione della Nunziatura: subito dopo il trattato di pace, recuperata la sovranità, primo atto del governo sarà ristabilire le relazioni con la S. Sede.

Personalmente deplora ora la loro mancanza; vi sarebbe però un'enorme difficoltà a causa dei Russi e della loro influenza, se il Nunzio sostenesse la politica del Primate.

6) L'Ungheria ha assoluto bisogno delle simpatie dei vicini slavi; ma la politica del Primate danneggia pur questo, facendo apparire e accusare il paese come reazionario.

7) Il governo ha molta fiducia nel Vicario di Veszprém Bánáss, e gradirebbe assai che fosse nominato colà vescovo, avendo il Bánáss molta prudenza e comprensione per le difficoltà del governo.

7 Segnalazione a matita rossa al margine per il paragrafo seguente.

IV.

Esposto del padre János SJ sull'atteggiamento dell'Emo Cardinale Mindszenty di fronte all'attuale situazione politico-religiosa

Novembre 1946

N. Prot. 283/47

Testo tedesco dattilografato

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

(Il testo e l'impaginazione, con qualche modifica a mano, corrisponde alla bella, giunta alla Segreteria di Stato:)

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 135, ff. 325-340.

Testo olandese dattilografato:

IV. Overzicht van toestand in Hongarije en daarin de positie van Kard. Mindszenty (samengevat in twee bladzijden)

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

/fol. 325/

[a matita:] Nov. 1946

von P. János S. J. Budapest

*Als die Russen in Ungarn einmarschierten, wurde es offenbar, daß dieselben die Kirche nicht zu provozieren wünschten, ja daß sie in ihrer primitiven Art dieselbe für sich gewinnen wollten. Wie ich als Beauftragter der Nunziatur⁸ nach der Einnahme von Pest (Buda wurde noch lange Zeit belagert) als erster Priester den russischen Stadtkommandanten General Csernisov [Tschernischow - NdR] fragte, ob er Weisungen für die Geistlichkeit habe, antwortete er mir in zwei Punkten: 1) Alle Kirchen öffnen, den Dienst in der Kirche beginnen, wie früher, „ja besser“; 2) Die Geistlichen sollen in der „kirchlichen Uniform“ gehen, da die Soldaten strenge Weisung haben, die Geistlichkeit zu respektieren unter Androhung strenger Bestrafung. – Was trotzdem an Brutalitäten gegen Geistliche und Klosterfrauen vorgekommen ist, sind Ausnahmefälle von seiten meist betrunkenen Soldaten und ist öfters sofort bestraft worden. In dieser Beziehung hatte man Schlimmeres erwartet. (Das bezieht sich allerdings nicht auf die Plünderungen, Räubereien, Vergewaltigungen u.s.w.)

Das konnte jedoch Einsichtige nicht täuschen und das Mißtrauen nicht verschwinden lassen gegenüber den Russen und hauptsächlich gegenüber den Kommunisten. Die Kirche war mit dem Staat verwachsen (vielleicht mehr als wünschenswert); es war vorauszusehen, daß die Kommunisten, Sozialisten und vielleicht auch andere Parteien trachten würden, den Einfluß und die Kraft der Kirche

8 Esclamativo a matita al margine per tale frase.

9 Intende: Im Auftrag der Nunziatur.

zu schwächen. Leider hat die Kirche dazu einen Vorwand geliefert; man konnte ihr vorwerfen, daß sie den Deutschen nicht in dem Maße entgegengetreten sei, wie z. B. in den westlichen Ländern. Eine gewisse Passivität können ihr sogar Wohlmeinende vorwerfen. Eine nicht geringe Zahl von Geistlichen, ja sogar Bischöfe haben den Deutschen Sympathie entgegengebracht und zwar aus folgenden Motiven: 1) Mit Hilfe der Deutschen ist im Norden, Süden und in Siebenbürgen

/fol. 326/

altes ungarisches Territorium wiedergewonnen worden; 2) die Nazis waren Antisemiten; 3) kämpften gegen den Bolschewismus. – Ein nicht unbedeutender Teil des Klerus wünschte einen deutschen Sieg. Es waren welche, die offen ihrer Sympathie Ausdruck verliehen. Auch gegen die häßlichen Mordtaten des Antisemitismus ist nicht mit jener Energie aufgetreten worden, welche das göttliche und das Naturgesetz erfordert hätten. Es gab auch Geistliche, die Öl auf das Feuer gossen. – Ein großes Übel war auch, daß an der Spitze der führenden katholischen Institutionen (Actio Catholica, St. Stephansverein usw.) Männer standen, die vom Standpunkt der neuen Machthaber gesehen als kompromittiert galten.

Eine schwere Belastung für die Kirche war auch die allgemein „katholisch“ genannte Partei „Zichy“, deren Stellungnahme oft zweideutig war. Die Budapester Wolff-Partei war überdies lärmend antisemitisch. Die als katholisch angesehene Presse war alles andere denn „résistance“-ähnliche, bediente teilweise die deutsche Kriegspropaganda und war stark antisemitisch. – Kardinal Serédi, von verschiedenen demokratisch fühlenden Laien und wohlmeinenden Geistlichen beraten, war zur Einsicht gekommen, daß im Falle eines russischen Sieges weitgehende Änderungen vorgenommen werden mußten. Unter diesen waren zwei Punkte von größter Bedeutung: 1) Gründung einer neuen christlich gesinnten Partei, die in Programm und Führung neu sein sollte. Die Leiter sollten Leute sein, die dem neuen Regime gegenüber Verdienste aufweisen konnten z. B. durch Teilnahme an der résistance, anerkannte soziale Gesinnung, Widerstand gegen den Antisemitismus und dergleichen, oder die von diesem Standpunkt aus gesehen wenigstens einwandfrei waren. Das Programm wäre gewesen: soziale und demokratische Reformen, Koalition in den Grenzen, die das Naturgesetz gestattet, ein Modus vivendi mit den Russen, versuchsweise, soweit möglich. – 2) Wechsel in der Leitung der größeren katholischen Institutionen, insofern die bisherigen Leiter wegen zu großer Passivität anfechtbar waren; ihre Ersetzung

/fol. 327/

durch entsprechende Persönlichkeiten, die vom Regime nicht so leicht beanstandet werden können.

Auch die Nuntiatur hat diese Beschlüsse nicht nur für gut gehalten, sondern für notwendig erklärt.

Leider ist Kardinal Serédi gleich nach der Belagerung gestorben und die Nuntiaturs wurde gezwungen, das Land zu verlassen.

Sehr bald wurde es offenbar, daß Kard. Serédi und seine Ratgeber die einzutretende Situation richtig beurteilt hatten und daß im Falle einer Verwirklichung ihrer Pläne die Stellung der Kirche wahrscheinlich heute günstiger wäre.

Es ist wahr, daß der Plan der Gründung einer „christlichen” Partei nicht gut verwirklicht werden konnte, und zwar aus verschiedenen Gründen: 1) Von Beginn an widersetzten sich die Kommunisten (mit den Russen im Hitlergrund), unter dem Vorwand, sie sei eine Fortsetzung der Zichy- und Wolff-Partei. In Wirklichkeit wollte man die katholischen Volksmassen aus der Politik nach Möglichkeit ausschalten; 2) innere Reibungen in der Partei selbst von Anfang an. Es wurde gleich offenbar, daß einige Leiter, namentlich Graf Josef Pálffy, das neue Programm nicht ernst nehmen und in die Bahnen der alten katholischen Partei zurückrudern wollten, sie mußten daher ausscheiden und gründeten, leider mit Hilfe des Fürstprimas, eine Gegenpartei, die zwar von der alliierten Kommission nicht anerkannt wurde, aber immerhin die ursprüngliche Partei aufs schärfste bekämpfte; 3) der wichtigste Grund war aber folgender: die Masse der Wähler hat sehr richtig empfunden, daß in Wirklichkeit die Wahlen die Weltanschauung zum Objekt hatten: wird das Land eine marxistische oder eine antimarxistische Mehrheit im Parlament haben? Die antimarxistische Mehrheit wollte die Stimmen nicht zersplittern und bildete daher einen einheitlichen Block um die Kleinlandwirtpartei, die vom christlichen Standpunkt aus auch genügende Garantien versprach. Aus diesem Grunde sind die kleinen antimarxistischen Parteien gänzlich vernachlässigt worden,

/fol. 328/

so z. B. die Demokratische Bürgerpartei, die aus den Überresten der einstigen antiklerikalen, freimaurerisch-jüdischen Partei gebildet wurde.

Die neue (christliche) Demokratische Volkspartei beschloß aus obigen Gründen, sich mit einer minimalen Rolle zu begnügen und mit aller Kraft die Kleinlandwirtpartei zu unterstützen, weil dies das Interesse des Landes erforderte und auch die instinktmäßig richtige Stimmung der Bevölkerung es so wünschte. Die Partei der dissidenten Katholiken des Grafen Pálffy geht mit der Zustimmung des Primas (!); mit der Bürgerlichen Partei (der Altliberalen und Freimaurer), erlebt aber ein totales Fiasko und macht sich lächerlich, jedoch erst, nachdem sie die Geister verwirrt hat, weil vor den Kirchen offen und lärmend für die Liberalen und gegen die Kleinwirte Propaganda gemacht wurde. Die christliche Volkspartei begnügte sich mit 2 Abgeordneten (zwei Universitätsprofessoren), um mit dieser minimalen Vertretung nur gerade ihre Existenz im Parlament zu dokumentieren und ihre ganze Kraft der demokratischen und sozialen Erziehung der katholischen Masse zu widmen (was auch äußerst notwendig ist bei einer vom Nazismus sehr infizierten Mittelklasse

und bei der vom Russenhaß sehr leicht zur unsinnigen Reaktion verführbaren Bevölkerung) und sich auf diesem Wege für die künftigen Wahlen vorzubereiten.

Der zweite Programmpunkt, nämlich der Austausch der alten, kompromittierten katholischen leitenden Personen, ist nicht ausgeführt worden. Alle (soweit sie nicht verhaftet wurden) sind auf ihren Posten geblieben. Nicht ein einziger, der in der Widerstandsbewegung gegen die Nazis teilgenommen hat, ist an eine führende Stelle gekommen. Den Austausch hätte der Primas ausführen müssen, und so ist dies ausschließlich auf ihn zurückzuführen.

Anfangs hat der Primas Fühlung genommen mit denen, die er jetzt (ironisch) „fortschrittliche“ Katholiken nennt, namentlich mit den Jesuitenpatres Jánosi und Kerkai. P. Jánosi hat mit dem Primas langwierige, Monate lang dauernde Verhandlungen gepflogen

/fol. 329/

und hat ihm auf sein Ersuchen auch schriftlich seine Gedanken und Pläne übergeben hinsichtlich des Weges, den die Kirche in dieser äußerst schweren und gefährlichen Lage zu gehen hätte. Die Hauptpunkte sind folgende gewesen:

1.) Die Kirche kann und soll in der gegenwärtigen Lage die Demokratie akzeptieren, besonders da sie bei uns, bei der absoluten Majorität der Kleinwirte, im Prinzip (natürlich weniger in der Ausführung) auch eine wahre Demokratie bedeuten kann. Der Legitimismus (Habsburger Dynastie) ist aus außen- und innenpolitischen Gründen aussichtslos; der einzige Ausweg, schon wegen des Druckes der Russen, Tschechen und Jugoslawen, ist die Republik (die übrigens auch die übergroße Mehrheit der Kleinwirte für sich hat). Aus diesem Grunde soll die Kirche keine Hindernisse in den Weg dieser Entwicklung legen, und soll im Gegenteil die Etablierung demokratischer Institutionen ehrlich fördern. Die Kirche darf sich nicht isolieren lassen, noch weniger aktive oder passive Resistenz betreiben, sonst entscheidet man ohne uns über uns. Im Gegenteil, durch aktives Eingreifen, wo es tunlich ist und die eigentlichen religiösen Interessen nicht stört, soll sie die richtige Entwicklung fördern und dadurch extreme Lösungen zu verhindern trachten.

2.) Desgleichen und mit noch größerer Entschiedenheit, soll die Kirche teilnehmen an der Schaffung gesunder sozialer Reformen. Dahin ist sie auch schon durch das Naturrecht gewiesen, da ja in Ungarn einfachhin ungesunde und ungerechte soziale Verhältnisse waren; die sozialen Ungerechtigkeiten müssen verschwinden, gesunde Reformen müssen geschaffen werden. Durch aktive und positive Teilnahme könnte hinwieder die Kirche sehr viele Mißbräuche, revolutionäre Ausschreitungen verhindern oder doch abschwächen.

3.) Solange keine Aussicht auf eine starke katholische Partei besteht, ist es ein Erfordernis der Zeit, die antimarxistische Kleinlandwirtpartei zu unterstützen. Es mag sein, daß Etliches in der Praxis der Kleinlandwirtpartei mit Recht auszusetzen ist, doch dies

/fol. 330/

ist beinahe ausschließlich der jetzigen Zwangslage zuzuschreiben, wo ja die Partei zwar die große Majorität hinter sich hat, aber nicht die Machtmittel. Da muß man eben geduldig sein, bis der ungeheure Druck nachläßt. Vorläufig handelt es sich um das nackte Leben, erst in besseren Zeiten kann man an die weitere Gestaltung des Lebens herantreten.

4.) Man muß versuchen, mit den Russen irgendeinen Modus vivendi (convivendi) zu schaffen. Unabänderliche Tatsache ist, daß die Russen mit ungeheuren Kräften im Lande sind; daran läßt sich nicht rütteln. Es wäre einfach katastrophal, auf einen baldigen Atomkrieg (1947 Frühling!) zu spekulieren, der die Russen aus dem Lande jagen sollte. Übrigens in einem Atomkrieg würde Ungarn zugrunde gehen und schon vorher die Intelligenz größtenteils weggeschleppt werden, oder noch Schlimmeres geschehen. Ob dieser Modus (con)vivendi zu erreichen ist, und in welcher Form, wird die nächste Zukunft zeigen. Warscheinlich wird es nicht leicht sein und viel Selbstbeherrschung sowie taktische Geschicklichkeit erfordern. Aber das Prinzip sollte doch aufgestellt werden, schon damit die öffentliche Meinung sieht, daß die Schuld nicht bei der Kirche liegt, wenn ein Modus (con)vivendi nicht gelingt.

5.) Die Kirche muß natürlich das göttliche Recht, das Naturrecht und die Rechte der Kirche verteidigen, sie soll aber nie den Anschein erwecken, als ob sie die alten Zustände, die ja reformbedürftig waren, verteidigen und wiederherstellen wolle. Um so mehr muß alles vermieden werden, was mit Recht „reaktionär” genannt werden könnte. Und es muß auch der Schein vermieden werden, als ob die Kirche gemeinsame Sache mit der Reaktion (in schlechten Sinne, nicht im Sinne der kommunistischen Propagandisten) mache.

6.) Was die seelsorgliche Seite dieser Taktik betrifft, kann man ziemlich beruhigt sein. Die Russen, infolgedessen auch die Kommunisten und die Juden sind in solchem Maße verhaßt, daß wir hier eher zur Beschwichtigung und Beruhigung verpflichtet sind; die Gefahr daher, daß unsere Massen vom Bolschewismus an-

/fol. 331/

gesteckt werden, besteht überhaupt nicht. Eher besteht die Gefahr, daß man den Nazismus zurückwünscht.

Falls die Kirche den obigen Forderungen entspricht, wird ihre Stellung von politischer Seite her sehr stark, ja unanfechtbar sein. Ihren Feinden wird es unmöglich gemacht, sich unter dem Mantel der Demokratie oder des sozialen Fortschrittes zu verstecken, oder aber aus der Verfolgung der Kirche eine einfache Polizeifrage zu machen. Sie werden vielmehr genötigt, einen regelrechten Kulturkampf gegen die Kirche zu führen und sie als religiöse Institution anzugreifen, was sie allerdings vermeiden möchten. Man darf ihnen also kein Alibi bieten.

Nun, es muß zugegeben werden, daß die Ausführung obengenannten Programmes nach Taktik und Strategie kein leichtes Unternehmen war, nicht so sehr aus sachlichen, als aus psychologischen Gründen.

a) Die revolutionären Wandlungen sind größtenteils von den Russen und Kommunisten betrieben, ja aufgezwungen worden, besonders die Agrarreform. Nun existierte gegen beide Partner tiefer Haß und Verachtung. Jede ihrer Handlungen wurde verdächtigt, absichtlich dem Lande Schaden zufügen zu wollen. Die Russen werden wegen der Exzesse der Soldaten gehaßt, die Kommunisten werden mit den Russen identifiziert, außerdem sind ihre Führer fast ausschließlich Juden, die das ungarische Volk verachtet, ja gegen die es eine physische Abneigung fühlt; der Antisemitismus ist größer als er während der Judenverfolgung gewesen ist. Alles, was die Kommunisten unternehmen oder die Russen inspirierten, wurde ab ovo verdächtigt, auch durch jene, die eventuell davon materiellen Vorteil hatten (z. B. die Agrarreform).

b) Die ungarische Mittelklasse ist politisch noch immer unreif, trotzdem oft das Gegenteil behauptet wird. Das beweist die Geschichte des ungarischen Parlamentarismus (seit 1867); ihre außenpolitische Unwissenheit ist einfach katastrophal, wie es die Ereignisse während und nach dem Kriege bewiesen haben. Alle ihre Hoffnung liegt sozusagen in der Atombombe und im baldigen Kriege gegen Rußland.

/fol. 332/

c) Was in Ungarn vor sich geht, ist eine unblutige Revolution, begleitet von den sie charakterisierenden Ausschreitungen und Leidenschaften beiderseits. Diese Revolution hatte ihre oft berechtigten Ursachen, so hauptsächlich in der sozialen Rückständigkeit und in oft untragbaren Zuständen. So lebten z. B. in einem so reichen Agrarland 3 Millionen Agrarproletarier. Eine große Belastung war der ausgedehnte Großgrundbesitz, nicht zuletzt auch der der Kirche und der verschiedenen Orden (Benediktiner, Cisterzienser, Premonstratenser). Das war seit Jahrzehnten ein Herd der Unruhe. Das Bank- und Industriekapital war auch fast ohne jede ernste Kontrolle. Die Staatsgewalt hinwieder war fast ausschließlich in der Hand der obengenannten zwei Kategorien, oder ihrer servilen Handlanger und Kreaturen.

d) Aus dem revolutionären Charakter der Umwälzung ergibt sich, daß unter dem Namen der Demokratie nicht nur viel Mißbrauch getrieben worden ist, sondern auch Gesetze und Institutionen geschaffen worden sind, die verfehlt sind und geändert werden müssen. Das Pendel ist, sie natürlich, von rechts nach links gerückt (dazu brauchte man keinen besonders starken Druck der Russen), und es braucht viel Weisheit und Geduld, damit das Pendel der Waage wieder in Ruhestellung gelangt. Dies wird aber kaum, besonders in den jetzigen Verhältnissen, durch eine reaktionäre Gegenbewegung erreicht.

e) Der aufgewühlte Nervenzustand breiter Massen der Bevölkerung, ein Geisteszustand beinahe hysterischen Ressentiments, erschwert ungemein die Arbeit

derer, die in diesen Zuständen doch den kühlen Kopf bewahrt haben und die die innen- und außenpolitische Situation realistisch, ja unbarmherzig abwiegend, einen Modus (con)vivendi mit den Russen versuchen wollen und einer heute noch immer unausweichlichen Koalition mit den Linksparteien das Wort zu reden wagen. Die patriotische Leidenschaft, der Haß und das Ressentiment sehen leicht in ihnen Schwächlinge, ja Verräter (Quislinge), verkaufte Leute, ja sogar Feiglinge, auch wenn dieselben vorher, in der Hitlerzeit, Mut, ja Todesverachtung gezeigt haben. Dieselbe Leidenschaft und Erbitterung gibt leicht den Rat, die Nation solle

/fol. 333/

passive, ja aktive Resistenz treiben, wenn auch die einzige Hoffnung dieses Widerstandes der Atomkrieg ist, sonst aber nichts in der Welt.

Es muss wieder von neuem betont werden, dass die politische Lage Ungarns nicht mit Polen, Rumänien etc. zu vergleichen ist. Wer Demokratie sagt, ist nicht dazu genötigt, darunter „östliche” Demokratie zu verstehen, da auch die Majoritätspartei der Kleinlandwirte diese verwirft und bekämpft, ohne deshalb als „reaktionär” zu gelten; dasselbe ist von den sozialen Reformen zu sagen, die keineswegs nur im Sinne eines Kollektivismus verstanden werden müssen. Selbst die Kommunisten stehen in Ungarn offiziell (ob bona fide, ist eine andere Frage) auf dem Boden des Privateigentums. Ebenso muss hervorgehoben werden, dass die Kirche und ihre Institutionen bis jetzt direkt nicht angegriffen wurden; alle die Massnahmen gegen sie geschahen unter dem Vorwand des polizeilichen Reglements (reaktionäre Umtriebe, Aufwiegelung, u.s.w.). Leider war der Vorwand nicht immer aus der Luft gegriffen, obwohl öfters ungerecht oder übertrieben reagiert wurde. Aber die Kleinwirtepartei hat sich immer und entschieden auf die Seite der Kirche gestellt und sie sehr entschieden verteidigt (z. B. bei der Aufhebung gewisser katholischen Vereine), und nicht ohne Erfolg.

Leider hat Ungarn noch immer nicht den Führer, der mit seiner grossen Autorität, die auch mit Vertrauen umgeben ist, das Land in dieser seiner schwersten Stunde leiten würde.

Nun ist in den Augen vieler, nach einigen sogar von Millionen, der Primas wirklicher Führer der Nation und zwar nicht nur im geistigen, sondern, und besonders, im politischen Sinne. Überhaupt macht er den Eindruck, dass er selbst sich eher betrachtet als „ersten Bannerherrn Ungarns”, denn als Primas von Ungarn. Er liess im katholischen Wochenblatt ankündigen (im Sommer 1946), dass eine katholische Partei gebildet wird; er verlangt eine Tageszeitung für seine Richtung, nimmt Stellung auch in rein politischen Angelegenheiten u.s.w.

/fol. 334/

Leider aber besitzt er nicht diejenigen Eigenschaften, die ihn heute in einer so hohen und höchst verantwortlichen Stelle zum geeigneten Führer machen könnten. Er hat außerordentlich große Willenskraft, Arbeitskraft, jedoch nicht die Geistesgaben, Bildung und besonders Urteilskraft, die seiner Energie entsprechen würden. Er ist ausgesprochene Kampfnatur und macht oft den Eindruck auf die verantwortlichen Stellen, er suche direkt den Kampf. Wie es bei willensstarken Naturen leider oft vorkommt, hört er nicht willig guten Rat und ist allzu starrköpfig. Außerdem hat er ein leidenschaftliches Temperament, das ihm Andersgesinnte als persönliche Feinde erscheinen läßt, die er dann mit allen Mitteln niedertreten oder aus dem Weg zu schaffen sucht. Er ist eine echte Figur aus dem romantischen Barock, wo die ungarischen Bischöfe feudale Herren und führende Staatsmänner waren; er fühlt sich zuerst als Staatsmann und bezeichnet sich deswegen nur zu oft als „ersten Bannerherrn des Landes“. Für die große Umwälzung in Ungarn hat er eine ausgesprochene und sehr gefühlsbetonte Abneigung.

Für einen solchen Charakter waren zweifelsohne die Provokationen, die Fehler, die Ausschreitungen nur zu groß, als daß sie von ihm ruhig, kühl und rechnerisch betrachtet werden könnten. Die oben geschilderte Taktik und Strategie könnte höchstens seinen Kopf für sich gewinnen, nie aber sein Gemüt; und da das Gemüt in solchen Naturen mächtiger ist, als die anderen Fähigkeiten, wurde alle Taktik und Strategie über den Haufen geworfen.

Zweifelsohne ist im Namen der Demokratie viel Mißbrauch getrieben worden. Aber die Kleinlandwirtpartei war die erste, die sie denunzierte. Und man kann nicht ableugnen, daß die Bestrebungen vorhanden waren, die da abhelfen wollten. Desgleichen ist mit dem Schlagwort der sozialen Reform viel Ungerechtigkeit geschehen. Allerdings liegt nicht die allerletzte Ursache der extremistischen Lösung darin, daß die nötigen Reformen nicht rechtzeitig verwirklicht wurden, so sie doch viele der besten Männer zeit Jahrzehnten verlangt haben. Auch gegen die Kleinwirtpartei könnte man vieles sagen, besonders ihre schwächliche Haltung und den Mangel an aus-
/fol. 335/

gearbeiteter Weltanschauung. Billigerweise muß man aber anerkennen, daß sie unter den gegebenen Umständen eine große und die Nation rettende Arbeit geleistet hat, und daß ihre Führer oft mit dem Leben gespielt haben. Daß sie ihre große parlamentarische Mehrheit nicht zur Geltung bringen konnte, ist wahrlich nicht nur ihre Schuld. Daß sie keine großen Staatsmänner hervorgebracht hat, ist vielleicht ein Mißgeschick, nicht eine Schuld. Außerdem waren ihr bei der Auswahl der führenden Leute die Hände vielfach durch den Druck der Okkupationsmacht gebunden; viele erfahrene Politiker mußten aber, nicht zuletzt wegen ihrer vorherigen politischen Sünden und Fehler, von der Bühne verschwinden. Daß dann die Russen überhaupt schwere „Partner“ sind, ist mehr als selbstverständlich. Aber die Aufgabe ist nun einmal durch eine Zwangslage gestellt und erwartet eine wennmöglich beste

Lösung. Und der wahre Führer zeigt sich eben daran, daß er, vielleicht im Geheimen zähneknirschend, voll Widerwillen, ja auch Unpopularität ertragend, sich an die Lösung der Frage macht.

Der Primas ist in vieler Augen Führer geworden nicht durch ein positives Programm, das aus den Schwierigkeiten herausführen, sie zu lösen verhälfe, sondern zweifelsohne dadurch, daß er Ausdruck, und zwar kräftigen, mutigen, rücksichtslosen Ausdruck verliehen hat der tiefen Unzufriedenheit, die im Herzen der meisten Ungarn lebt, mit leidenschaftlichen Worten, oft ironisierend, die Mißbräuche und die allgemeine Lage kritisierend. Niemand kann leugnen, daß reichlich zum Kritisieren Grund da ist, und es war auch die Pflicht des Kardinals, zu verdammen im Namen der verletzten Moral, deren Hüter und Verteidiger er ist.

Jedoch sagt der hl. Thomas, daß sowie für jede Handlung, auch für die Pflicht und die Tugend der Wegweiser die prudentia und die sapientia sind. Hätte der Primas die ausgearbeitete Taktik des verewigten Kard. Serédi und der Nuntiaturs, sowie die Ratschläge seiner loyalen Ratgeber aus der Demokratischen Volkspartei sich zu eigen gemacht, und hätte er vorher versucht, sowohl seine Anhänger, wie auch seine Gegner davon zu überzeugen, daß er von

/fol. 336/

der Umwälzung alles das akzeptiert, was gut und annehmbar ist, und nur das verwirft, was dem göttlichen und dem Naturgesetz widerspricht, so hätten außer den Fanatikern und Verblendeten alle seine Kritik ruhiger angenommen, die Gutgesinnten aber (z. B. der überaus größere Teil der Kleinlandwirte) sogar mit Dankbarkeit; er hätte sie zu Dank verpflichtet, da der Primas an ihrerstatt das gesagt hätte, was sie selber in der gegebenen Situation nicht sagen konnten. Ich habe positive Kenntnis, daß bezüglich dieser Teilung der Rollen seitens der Parteileitung der Kleinlandwirte dem Primas eine Art Pakt vorgeschlagen worden ist. Seine Verhaftung durch die Nazis wäre ihm auch zugute bekommen, obwohl er nie ausgesprochener Antinazi gewesen ist.

Statt dessen hat der Primas gleich zu Beginn den Anschein erweckt, daß er Reaktionär und Führer der Reaktion sei. Dies erreichte er folgendermaßen: a) dadurch, daß er anfangs, zwar nicht vor der Öffentlichkeit, jedoch in weiten Kreisen, sich als entschlossener Legitimist (Habsburgrestauration) äußerte und mit jenen Kreisen in Verbindung war. Nun ist aber der Legitimus, abgesehen davon daß er eine außen- und innenpolitische Unmöglichkeit darstellt, das rote Tuch für die jetzigen Machhaber, weil er das Zurückkehren der sogenannten „Herrenklasse“ der vergangenen Jahrzehnte bedeuten würde, die weder für die Demokratie, noch für die sozialen Reformen einen Sinn aufgewiesen haben, die Nation in einen katastrophalen Krieg hineinjagte, mit den Nazis sich kompromittierte, die Brutstätte des Antisemitismus war (mit „Herrenklasse“ ist nicht zuerst die Aristokratie, sondern die höhere Mittelklasse gemeint). Aus diesen Gründen war das Betonen des Le-

gitimismus von Seiten des Oberhirten politisch sehr schädlich und hat seinen Einfluß von vornherein vermindert; – b) eben wegen seines bekannten Legitimus hat er nie den Eindruck erwecken können, daß er die Demokratie gutheißt und an ihrem Ausbau wohlwollend teilnehmen will. Der Präsident der Republik, Tildy, sagte mir persönlich noch im Oktober 1946, daß der Primas die Republik nicht anerkennt, und von ihm (Tildy) keine Kenntnis neh-

/fol. 337/

men wolle; – c) höchst unglücklich war es aber, daß er auch den Glauben erweckt hat, daß er keine weitgehenden Reformen wünsche und insbesondere ein Feind der Agrarreform sei; seinen politischen Gegnern ist es gelungen, zu verbreiten, daß seine grimmige Feindschaft gegen die Republik und Demokratie daher komme, daß die Kirchengüter expropriert worden sind (gegen eine teilweise und schon jetzt bezahlte Entschädigung). Dieser Eindruck wurde bestärkt dadurch, daß sich alle Depossidierten als erste hinter den Primas scharten, wie auch alle jene, die durch die Umwälzung verloren haben; – d) der Kleinlandwirtpartei gegenüber hat der Primas (obwohl sie einen grimmigen, wenn auch nicht lauten Kampf gegen den Marxismus führt) stets unversöhnliche Antipathie, ja fast Feindschaft erwiesen, obwohl sie sich um seine Freundschaft und seinen Beistand bewarb. Er nennt sie (privatim) einfach eine „protestantische Bande“, obwohl der größere Teil aus Katholiken besteht, und auch die Parteileitung ziemlich stark in katholischen Händen ist. Der Primas hat nie Verständnis gezeigt, weder in der Öffentlichkeit noch in privaten Kreisen, für das, was die Partei trotz übermenschlicher Schwierigkeiten doch erreicht hat; im Gegenteil hat er sie rücksichtslos kritisiert. Noch unverständlicher ist seine Feindschaft gegen die Leiter der Demokratischen Volkspartei, seiner gewesenen Alliierten, obwohl diese Partei in ihrem Programm die Verteidigung der Rechte der Kirchen und der christlichen Interessen in maximalem Grade verkündigt, mehr als irgendeine katholisch genannte Partei in Westeuropa. Die Leiter dieser Partei werden förmlich diffamiert, besonders durch die Umgebung des Primas. Die Kalot-Bauernjugendbewegung wurde schriftlich durch den Primas verurteilt, weil sie unter anderem mit dieser Partei (vom Primas spöttisch die „fortschrittlichen Katholiken“ genannt) hält. Man schreckt sogar nicht davor zurück, im Privatleben der Betreffenden zu wühlen, natürlich ohne Erfolg; d) den Russen gegenüber hat der Primas sich stets auf den Standpunkt absoluter und radikaler Abweisung gestellt, ja in einer Rede in

/fol. 338/

der Kirche der Dominikaner ist er bis zur Beleidigung gegangen. Für einen Modus (con)vivendi hat er keinen ernsten Schritt getan; ja er verfolgt förmlich jene katholischen Kreise, die im Interesse der Kirche den Versuch eines modus vivendi für angeraten halten (die Jesuitenpatres Jánosí, Kerkai, Nagy, Chefredakteur Dr. Stephan Barankovics, Universitätsprofessor A. Eckhardt, der Gesandte J. Szekfű, die

alle bekannte und hochangesehene Katholiken sind; die letzteren sind zugleich die Leiter der Demokratischen Volkspartei). Diese Verfolgung, die besonders aus den Kreisen um den Primas ausgeht, hat sehr viel zur reaktionären Reputation des Primas beigetragen, wie auch die offene Verfolgung der katholischen Bauernjugendorganisation KALOT.

Die Situation ist äußerst verschärft worden dadurch, daß der Primas einen politischen Kampf gegen die Machthaber auf die Straße getragen hat. Seine kirchlichen Reden haben große Volksmassen angezogen, die nachher auf den Straßen demonstrierten. Die Prozessionen, geleitet vom Primas, sind leider zu politischen Demonstrationen geworden, so besonders jene, die am 5. Mai 1946 abgehalten wurde und die offen von den Priestern als Gegendemonstration gegen die Aufzüge der Linken am 1. Mai verkündigt wurde. Es war leicht vorauszusehen, daß die Russen alles eher dulden würden, als daß Volksmassen für den Primas auf der Straße und mit Vorwand kirchlicher Funktionen demonstrierten. Ein brutales Eingreifen konnte gefürchtet werden. Tatsächlich sind auch verschiedene Prozessionen, an denen der Primas teilnehmen sollte, verboten worden, während die anderer Bischöfe ostentativ erlaubt wurden.

In seinen schriftlichen Protesten an die Regierung führt der Primas eine sehr scharfe Sprache, so z. B. schrieb er dem Minister des Äußeren einen Brief, in dem er alle diejenigen Beamten mit Exkommunikation bedrohte, die an der Auflösung einiger katholischen Vereine mitgewirkt haben, obwohl er im selben Brief zur Kenntnis nimmt, daß diese Aufhebung auf Befehl des russischen Generals, Chefs der alliierten Kontrollkommission, geschehn ist und wo von Anfang
/fol. 339/

an zugesichert wurde, daß diese Vereine nach gewissen unwichtigen Änderungen wiederhergestellt würden, wie es mit KALOT auch tatsächlich geschah.

Selbst in Hinsicht der Anglo-Amerikaner wurde die Stellung des Kardinals dadurch geschwächt, daß er wegen dieser seiner taktischen Fehler den Russen und Kommunisten den Vorwand gab, die antikirchlichen Maßnahmen als Polizeimaßnahmen zur Wahrung der öffentlichen und demokratischen Ordnung erklären zu können, was auch tatsächlich nicht immer aus der Luft gegriffen erschien, da nicht wenige heißköpfige Priester, durch das Beispiel des Primas aufgemuntert, schwere Indiskretionen und Unklugheiten begehen. Die ruhig denkenden Priester erkennen selbst an, daß von Seiten nicht weniger Priester weingstens nicht weise, manchmal aber einfach aufwiegeln Reden gehört werden können, und zwar auf den Einfluß des Primas hin. Es war nur zu leicht für die Böswilligen, die vorgekommenen Attentate auf russische Offiziere und Soldaten, die Totschläge einiger Juden mit diesen unweisen Äußerungen von Priestern zu verknüpfen.

Aus der Umgebung des Primas erfährt man, daß leider auch er jener tiefen seelischen Abneigung, dem Ressentiment, ja sogar Haß verfallen ist, die so viele

Menschen in Ungarn jetzt ergriffen hat. In verantwortlichen Stellung jedoch sollte die kühle und unerbittliche Urteilskraft nicht durch Leidenschaft getrübt werden. Leider ist der Charakter des Primas so, daß er fast predestiniert war, in diese Falle zu geraten.

Nur damit ist erklärlich, daß die politische Tätigkeit des Primas sich völlig im Negativum, im Protestieren erschöpft und nirgendwo ein positives Programm enthält, weder in Wort noch in Schrift. Er hat der Verbitterung Ausdruck verliehen, die sich im Herzen des Volkes angesammelt hat und damit große Volksmassen angezogen. Einen positiven Weg, den sie in den jetzigen Verhältnissen verfolgen sollten, hat er ihnen nicht gewiesen. Aber aus dem Negativum kann man nicht lange leben. Würde er sich einmal

/fol. 340/

dazu entschließen, auch einen positiven Weg zu betreten, da würde es sich gleich herausstellen, daß man die totale Negation verlassen muß, und daß irgendeinen Weg des *modus (con)vivendi* zu finden unentbehrlich ist. Aber es würde sich auch bald zeigen, daß ein positives Programm zugleich die Geister jener, die jetzt hinter ihm stehen, vielfach teilen würde, da den einen dies, den andern jenes nicht gefallen würde.

Ein Hauptfaktor des erreichten Effektes und Erfolges des Primas war zweifellos die Überzeugung und der Glaube, daß der antirussische Krieg vor der Türe stehe und die Atombombe das russische Problem lösen werde. Wenn aber dieser Wunschtraum zerrinnt, wird nicht nur eine schmerzliche Enttäuschung folgen, sondern möglicherweise ein zur Verantwortungziehen des Führers, der das Volk in eine Sackgasse geführt, der Hoffnungen erweckt hat, die, wenn überhaupt, so bald nicht erfüllt werden können.

Da ich schon am Anfang den positiven Weg geschildert habe, erübrigt sich jetzt, auf das gesagte zurückzukehren.

Die Stellung des Primas ist jetzt ungemein schwierig geworden. Wie er den Ausweg daraus finden kann, ist schwer einzusehen, besonders da er von großem bösen Willen umgeben ist. Es muß auch zugegeben werden, daß seine Lage von vornherein äußerst schwierig gewesen ist. Man hätte ein wahres Genie in Staatsmannschaft sein müssen, um sie lösen zu können.

Es wäre in etwa schon damit geholfen, wenn der Primas diejenigen guten Katholiken, die von Anfang an einen anderen Weg gewählt haben, nicht mit seiner Feindseligkeit verfolgte, sie nicht mit äußerstem Argwohn betrachtete, sie nicht wie soviele „Häresiarchen“ aus dem Wege zu schaffen versuchte.

**Esposto del padre Jánosi SJ sull’atteggiamento dell’Emo Cardinale
Mindszenty di fronte all’attuale situazione politico-religiosa**

Dicembre 1946

N. Prot. 283/47

Riassunto dattilografato, in italiano

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 135, ff. 319-324

/fol. 318/

Ungheria

P. Jánosi SJ

Tattica dei Russi in Ungheria nei riguardi della Chiesa Cattolica: tattica di S. E. il Card. Mindszenty; ciò che occorrerebbe fare, secondo il P. Jánosi, per creare una situazione tollerabile alla Chiesa: impossibilità di farlo a motivo dell’incomprensione (così è detto) del Card. Mindszenty.

16-XII-1946

283/47

/fol. 319/

All’entrata dei Russi in Ungheria, apparve chiaro che essi non volevano provocare la Chiesa, ma guadagnarsela: quando io come incaricato della Nunziatura¹⁰ chiesi, dopo la presa di Pest (Buda era ancor assediata), al generale Csernisow [Ciernisciov – NdR] se aveva disposizioni per il Clero, mi rispose in due punti: riprender il culto nelle Chiese come prima; il clero porti la veste talare, avendo i soldati ordini severi di rispettarlo. I casi di violenza contro Clero e religiose furon opera di soldati ubbriachi e spesso furon puniti gli autori.

Tuttavia le persone prudenti non si illusero, nè diminuì il loro risentimento contro russi e comunisti, pensando che i partiti di sinistra avrebbero cercato di indebolire la Chiesa, profittando anche di simpatie che molti ecclesiastici (Vescovi pure) avevano avuto per i tedeschi (simpatie dovute agli ingrandimenti territoriali dell’Ungheria nell’ultimo periodo, al loro antisemitismo e antibolscevismo). A capo di istituzioni cattoliche vi erano persone ormai compromesse di fronte ai nuovi dominatori. Il partito di Zichy (detto “cattolico”) era stato spesso equivoco, quello di Wolff era assai antisemita; anche la stampa cosiddetta cattolica era filotedesca e antisemita.

Il Card. Serédi, su consiglio di laici e preti, aveva deciso in caso di vittoria russa, profonde modifiche: in particolare: a) un partito cattolico del tutto nuovo, con capi aventi meriti nella resistenza o nell’opposizione all’antisemitismo, con programma di riforme sociali e democratiche, coalizione con altri partiti entro i limiti permessi, e *modus vivendi* con i Russi se possibile;

10 “Incaricato” della Nunziatura: in questo contesto: “a nome della” della Nunziatura.

b) cambio dei dirigenti delle organizzazioni cattoliche con altri non facilmente attaccabili dal nuovo regime.

La Nunziatura aveva riconosciuto ciò opportuno e necessario. Purtroppo il Card. morì presto, la Nunziatura fu chiusa. Apparve presto che essi avevan visto giusto e se si fosse agito come sopra detto, ora la Chiesa si troverebbe meglio.

/fol. 320/

E' vero che il piano di fondar un nuovo partito non avrebbe potuto esser realizzato per varie ragioni: a) opposizione comunista e russa col pretesto che era un travestimento dei vecchi partiti di Zichy e Wolff; le sinistre si opposero per metter così da parte nelle elezioni le masse cattoliche; b) attriti interni nel partito stesso. Risultò chiaro che alcuni capi (ad es. il conte Pálffy) non prendevano il programma sul serio, risolvevano le vie del vecchio partito cattolico e, dovendo uscirsene, con l'aiuto del Primate, fondaron un nuovo partito opposto, non riconosciuto dalla Commissione alleata, ma ferocemente avverso al partito precedente; c) la massa degli elettori comprese che la questione nel votare era se il parlamento doveva esser marxista o antimarxista, formò blocco intorno ai piccoli contadini (questi fecero sufficienti dichiarazioni dal punto di vista cristiano), e i piccoli partiti antimarxisti furon lasciati da parte.

Il nuovo, cristiano Demokratische Volkspartei, per dette ragioni, sostenne i piccoli contadini.

Il partito di Pálffy, con consenso del Primate, si unì al Bürgerliche Partei (partito borghese, già liberale e massone), fece un totale fiasco.

Il Volkspartei si contentò di 2 seggi e si mise ad educare la massa cattolica (molto penetrata nel nazismo e facile per il risentimento antirusso e reazioni insensate) per prepararsi alle future elezioni.

Il secondo punto del programma, cambio dei vecchi capi compromessi, non ha avuto luogo, il Primate non ha agito, benché dapprima avesse avuto lunghe trattative con quelli che Egli chiama cattolici progressivi, tra cui i PP. Jánosi e Kerkai.

P. Jánosi a voce e in iscritto ha esposto i seguenti punti: 1. La Chiesa deve accettare la democrazia come principio, vera democrazia (piccoli contadini), il legittimismo absburgico è insostenibile (con vicini russi, cechi e jugoslavi!), unica forma possibile la repubblica. La Chiesa non si lasci isolare ma cooperi a stabilire la vera democrazia attivamente, per controbatter gli estremisti.

2. La Chiesa cooperi alle riforme sociali (gravi ingiustizie sociali esistenti in Ungheria), per mitigare nello svol-

/fol. 321/

gimento di esse gli abusi estremisti.

3. Finché non è possibile un partito cattolico, appoggiare i piccoli contadini, unico mezzo possibile per ora, e pazientare fin che cessi l'attuale pressione.

4. Cercar un *modus vivendi* con i Russi, anche se difficile, senza speculare su una possibile nuova guerra (atomica) antirusa; almeno porne il principio per far capire alla pubblica opinione che la colpa, in caso, non è della Chiesa, se sarà irrealizzabile.

5. La Chiesa, pur difendendo dogma, morale e diritto, deve evitare ogni apparenza di voler far tornare all'ordine antico, per non dar ansa alle accuse di reazione.

6. per la parte pastorale, si può star quieti; è tale l'odio antirusso e antiebraico, che si deve piuttosto indurre alla calma, nè per la massa vi è pericolo di comunismo (di neonazismo, forse!)

Se la Chiesa vien incontro a tali requisiti, diventa politicamente assai forte, inattaccabile (come antidemocratica o reazionaria), e allora i suoi nemici, se volessero farlo, sarebbero costretti ad un regolare “Kulturkampf” (non con semplici disposizioni di polizia) e sul terreno religioso, senza aver alibi.

La realizzazione di tale programma è assai difficile, in particolare per motivi psicologici:

a) odio e disprezzo anticomunista e antirusso e antiebraico, che fa giudicar male ogni loro attività, compresa la riforma agraria, anche da chi ne beneficia.

b) classe media ungherese assai immatura politicamente, tanto insipiente da sperare solo nella bomba atomica e in una immediata guerra contro la Russia.

c) in Ungheria si svolge una rivoluzione incruenta, dovuta a situazioni socialmente arretrate e insopportabili: 3 milioni di proletari agrari, larghissimi possessori fondiari (anche della Chiesa e di monasteri), capitalismo incontrollato, potere statale in mano di feudatari e capitalisti.

d) da essa sofferenza e molti abusi, leggi e istituzioni che si dovranno modificare (ma non si potrà farlo con una reazione violenta – il pendolo sta a sinistra, con cautela va riportato al centro!)

/fol. 322/

e) da tale sentimento di spirito delle masse, risulta difficile il compito di chi tenta il *modus vivendi* con i Russi, perché è facilmente giudicato un venduto,...

Va nuovamente rilevato che la situazione ungherese non è paragonabile a quella dei paesi vicini, che si tratta di democrazia in senso buono, nè si va verso il collettivismo (anche i comunisti sostengono la proprietà privata). La Chiesa non è direttamente attaccata, tutte le misure ebbero forma di provvedimenti di polizia (contro mosse reazionarie). Il partito dei piccoli contadini si è sempre posto decisamente dalla parte della Chiesa e non senza risultato.

Purtroppo l'Ungheria non ha ancora un capo di autorità e di buon affidamento per quest'ora difficile. Appare a molti che il Cardinale non può esser vera guida spiritualmente, ma più ancora politicamente. Da l'impressione di voler esser il primo “alliere” (Bannerherr) d'Ungheria piuttosto che il Primate. Fece pubblicare nel settimanale cat-

tolico (estate 1946) che si formerà un partito cattolico; chiede un quotidiano per il suo indirizzo, prende posizione anche in problemi puramente politici, ecc...

Purtroppo non ha le qualità necessarie per un posto di tale responsabilità; mentre ha molta forza di volontà e per agire, non ha sufficienti doni, formazione e capacità di giudizio. Natura di lottatore, (sembra quasi cerchi la lotta), poco facile a seguir consigli, testardo, di temperamento appassionato, che considera chi pensa altrimenti un nemico personale da toglier di mezzo. (Figura del barocco romantico, vescovo feudale e uomo politico).

E' decisamente avverso al rivolgimento in corso in Ungheria. Non può considerare con quiete gli errori e abusi, il suo sentimento non si adatterebbe alla tattica sopra indicata di fronte alla situazione, ai mali commessi in nome della democrazia e della riforma e al modo di agire del partito dei piccoli contadini accusato di debolezza, benché i suoi capi, giocando talvolta la vita, in circostanze difficili con le mani quasi legate, abbian fatto del loro meglio.

/fol. 323/

Il Primate è diventato "Führer" agli occhi di molti, non per un programma positivo, ma per aver espresso l'insoddisfazione degli ungheresi per la situazione attuale, nè mancavano i motivi di criticare. Ma se con prudenza e sapienza, facendo proprie la tattica di Serédi e della Nunziatura e i consigli di consiglieri leali del Volkspartei, avesse fatto veder di accettare nel nuovo stato quanto è accettabile e respingere quanto è contro la morale, le sue critiche sarebbero state accolte più quietamente dai fanatici e illusi e con gratitudine dai benpensanti (p. es. la maggior parte dei piccoli contadini; da parte della direzione di questo partito fu fatta una proposta di patto al Primate al riguardo) e gli sarebbe pur giovato il suo incarceramento da parte dei nazisti (anche se non fu espressamente antinazista).

Al contrario, fin dall'inizio, il Primate ha fatto credere di esser capo della reazione:

a) esprimendosi come legittimista (asburgico – il Legittimismo è odiato dagli attuali governanti come il ritorno delle antiche classi dirigenti antidemocratiche e antisociali);

b) per detto legittimismo, facendo credere di non voler collaborare con la democrazia il Presidente Tildy lamenta che non lo vuol riconoscere come Presidente!);

c) ha fatto creder di esser opposto alle riforme e specialmente a quella agraria (per l'esproprio dei beni della Chiesa, che tuttavia avviene con parziale risarcimento) e tutti gli espropriati e danneggiati si son messi con lui;

d) grande antipatia mostrata contro il partito dei piccoli contadini (chiamandolo "protestantische Bande", benché gran parte dei membri e molti della direzione sian cattolici), con aspra critica, senza intender le difficoltà in cui detto partito lavora.

Anche contro il suo vecchio alleato "Volkspartei" il Card. si mostra nemico. Così pure con il movimento del "KALOT".

d) netto rifiuto di fronte ai Russi, offendendoli perfino in predica (nella Chiesa dei Domenicani); nessun passo per un *modus vivendi* e accanimento contro /fol. 324/

ro lecite persone (cfr. *Modus convivendi*) che lo riterrebbero consigliabile.

Situazione aggravata dal fatto che la lotta anzidetta è stata portata sulla strada; dopo i suoi discorsi, le masse han fatto dimostrazioni (ad es. il 5 maggio 46, quasi risposta alle dimostrazioni di sinistra del 1° maggio); i Russi han proibito altre processioni cui doveva partecipare il Cardinale (permettendolo invece ad altri Vescovi!).

Nelle proteste in iscritto, il Cardinale usa tono assai aspro (minaccia di scomunica agli impiegati che hanno cooperato allo scioglimento di alcune associazioni cattoliche pur sapendo che l'ordine veniva dal comandante russo e malgrado l'assicurazione che, dopo leggeri mutamenti, esse sarebbero state riammesse /come avvenne per il KALOT/).

Ha perduto anche nella stima degli anglo-americani per aver offerto alle sinistre la possibilità di far apparire le misure contro la Chiesa quali misure di polizia per garantire l'ordine pubblico, il che pur si spiega con indiscrezioni e imprudenze di parte del clero che segue il suo esempio (discorsi, ecc...; l'uccisione di alcuni russi ed ebrei è stata messa in connessione, dai malevoli, con tali espressioni).

Dall' "entourage" del Primate risulta come egli partecipi del risentimento di molti ungheresi, anche per il suo carattere stesso; si tien quindi solo sulla negativa, a protestare, e con ciò si è tirato dietro grandi masse; se esponesse qualche programma, queste forse si dividerebbero.

Grande fattore in questo è stata la credenza nella guerra atomica antirussa e breve scadenza; dissipandosi questa illusione, si avrebbe forse un richiamo alla sua responsabilità per aver indotto il popolo in una via senza uscita, con speranze irrealizzabili.

Per il modo di rimediare cfr. sopra.

La situazione del Primate è assai difficile, è circondato pur di molta mala volontà (fin da principio la situazione era difficile, ci voleva un genio); se avesse ascoltato buoni consiglieri ora si troverebbe meglio.

V.

Modus vivendi

Novembre 1946

Dattilografato, in tedesco

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

(Il testo e l'impaginazione corrisponde alla bella, giunta alla Segreteria di Stato:)

ASRS. AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 11-16.

/fol. 11/

[a matita:] *Nov. 1946*

von P. Jánosi S. J. Budapest

Der Modus vivendi ist ein Mittelding zwischen Kollaboration und Widerstand. Seine Notwendigkeit meldet sich in einer solchen Situation, wo eine Kollaboration wegen weltanschaulichen Gründen unmöglich ist, (wenigstens prinzipiell), zugleich aber ein Widerstand wegen der Kräfteverhältnisse und anderen Konsiderationen weder angeraten noch möglich ist. Daher, ad evitandum maius malum wählt man einen modus convivendi, eines Nebeneinanderlebens.

Bei den jetzigen Verhältnissen in Ungarn ist das Streben nach einem modus vivendi nicht nur angeraten, nicht nur möglich, sondern auch unumgänglich notwendig.

Als Grundtatsache ist zu betrachten, daß die ungarischen Verhältnisse nicht mit Polen, Rumänien etc. zu vergleichen sind. In Ungarn hat die Kleinlandwirtepartei die absolute Mehrheit im Parlament. Die Bevölkerung haßt die Russen und Kommunisten und ist schon dadurch gegen Bolschewismus wie eingepflegt und immun gemacht. Ungarn steht im äußersten Westen des russischen Machtbereiches, wo sich Ost und West berühren, und dies nötigt die Russen zu Kompromissen. Das sind alles Tatsachen, die einen modus vivendi prinzipiell als möglich erscheinen lassen.

Die Kleinlandwirtepartei kann vom christlichen Standpunkt aus nicht beanstandet werden. Ihr Programm, sowohl im Punkte Demokratie wie auch der sozialen Reform ist zwar gegenüber den vorherigen ungarischen Verhältnissen radikal (das Horthy-Regime ist ziemlich diktatorisch gewesen und für Demokratie hat es wenig Sinn gehabt, die sozialen Verhältnisse sind vielfach sehr rückständig gewesen), aber es enthält nichts, was mit der christlichen Moral im Konflikt stünde. Die Demokratische Volkspartei aber, die jetzt zwar gewollt klein ist, der man aber in politischen Kreisen noch eine große Zukunft verspricht, steht ausgesprochen auf dem Boden der katholischen Lehre, in sozialer Hinsicht aber nimmt sie die päpstlichen Enzykliken zur Grundlage.

/fol. 12/

All dies würde sogar für eine Kollaboration sprechen, auch vonseiten der katholischen Kirche, besser gesagt der Katholiken mit Gutheißung der Hierarchie. Daß es aber nicht tunlich ist, hat folgende Gründe:

Obwohl die Kleinwirtepartei die Mehrheit besitzt, hat sie bis jetzt nicht die ihr zukommende Macht. Vor den Wahlen stand Ungarn ganz in der Macht der Kommunisten und der Russen. Das hat sich zwar in beträchtlichem Maße geändert, die Kleinwirtepartei behauptet sich immer mehr, aber noch immer nicht in solchem Grade, daß das, was in der vorherigen Periode schlecht gemacht worden ist, schon jetzt rückgängig gemacht werden könnte. Die Agrarreform enthält verschiedene Ungerechtigkeiten; einige neue Gesetze sind unmoralisch mehrere Institutionen sind ausschließlich in kommunistischer Hand. Außerdem ist die praktische Macht (Polizei, Wehrmacht, Administration) zu sehr in der Hand der marxistischen Linken, die sie zwar nicht voll ausnützt, weil das innen- und außenpolitische Schwierigkeiten machen würde.

All das mahnt zur Vorsicht, zu Vorbehalten, und darum ist die Erklärung einer Kollaboration nicht geraten; geraten ist im Gegenteil ein gewisses Abwarten, das auch aus außenpolitischen Erwägungen empfehlenswert ist. Die weltpolitische Lage ist noch zu sehr ungeklärt. Zu einem Weltkriege wird es zwar nach aller Wahrscheinlichkeit nicht kommen, aber daß Versuche da sind, den russischen Machtbereich einzuschränken, ist gegeben.

Ob und in welchem Maße Ungarn der russischen Macht- oder Interessensphäre angehören wird, hängt davon ab, wie die deutsche Frage gelöst wird. Nach realistischer Voraussicht aber wird Ungarn für unabsehbare Zeit stark unter dem Einfluß der russischen Politik stehen. Es ist auch keine Aussicht, daß die gemeinsame Grenze mit Ungarn (in Karpato-Rußland) aufhören wird. Ungarn wird auch die ökonomische Abhängigkeit von Rußland noch lange spüren. Daher wird die Kommunistische Partei Ungarns immer ein beträchtlicher Faktor im politischen Leben bleiben.

/fol. 13/

Das alles spricht also gegen einen offenen Widerstand von Seiten der Katholiken. Wenn also keine Kollaboration, aber auch kein Widerstand (im politischen Sinne) dann bleibt nichts übrig, als eben der Versuch eines modus vivendi.

Prinzipiell wählt die Kirche in solchen Verhältnissen den modus vivendi. Die Kirche kämpft nur aus religiösen und moralischen Gründen, nicht aber aus rein politischen. Die Frage ist nun, ob von Seiten des anderen Partners, besonders des Russen, die praktische Vorbedingung für diesen modus vivendi da ist.

Allem Anschein nach ist diese Bedingung gegeben. Erstens, die Russen scheinen einen offenen Kulturkampf gegen die Kirche aus außen- und innerpolitischen Gründen, wenigstens zur Zeit, vermeiden zu wollen. Sie haben jetzt über 40 Millionen Katholiken in den Gebieten, die sie praktisch besetzt halten. Und sie haben entdeckt, daß die katholische Kirche sowohl organisatorisch, wie auch besonders von

dem Standpunkt der Widerstandsmöglichkeit aus ganz anders ist als die russische Kirche. Ein großer Faktor sind auch die großen katholisch genannten Parteien im Westen Europas. Die Russen entdeckten, daß das Christentum nicht nur Religion, noch weniger bloße Andacht ist, sondern auch Lebensform. Es kann schon sein, daß sie in ihrem Fanatismus glauben, diese Lebensform langsam ändern zu können, aber für jetzt halten sie die Zeit noch nicht für gekommen; man würde dafür großen Terror brauchen, den sie in der gegebenen Lage nicht angeraten halten, weil er den Widerstand bis zum äußersten steigen würde. Wenn sie daher vielleicht auch noch nicht eingesehen haben, daß auch sie in vielfacher Hinsicht mit ihrer "Weltanschauung" nachgeben müssen, sehen sie doch soviel schon ein, daß nur noch für eine langsamere Penetration die Möglichkeit vorhanden ist.

Ein *modus vivendi* dient also vornehmlich dem Zeitgewinn und der Kräftesammlung – aber nicht nur für sie, sondern auch für die Katholiken. Ja, für die Katholiken, die in den Händen der Russen stehen, gibt es überhaupt keine andere Lösung. Würde es nämlich

/fol. 14/

zu einem offenen Kampf kommen, besitzen die Russen alle die notwendige Kraft, sich zu behaupten und der Kirche sowohl in den Institutionen, wie auch im Leben den größten Schaden zuzufügen.

Das sind die Überlegungen gewesen, die einige führende Katholiken aus dem Klerus und Laikat dazu bewegten, sich für einen Versuch des *modus vivendi* zu erklären; dies sind: die Jesuitenpatres Jánosi (Universitätsprofessor), Kerkai und T. Nagy (Führer der großen Bauernjugendbewegung KALOT) – von den Laien: Universitätsprofessor Julius Szekefi (Gesandte in Moskau), Alexander Eckhart und Alexander Bálint, Chefredakteur Dr. Stephan Barankovics. Alle haben (außer PP. Kerkai und Nagy) auch den großen Vorteil, geistige Führer des Widerstandes gegen Hitlerismus gewesen zu sein, so daß sie auch von den Russen und Kommunisten als "echte" Demokraten anerkannt werden müssen.

Wie bekannt, haben sich der Primas und die führenden Persönlichkeiten des Klerus die in der vorherigen Ära eine (nicht ganz einwandfreie) Rolle gespielt haben, leidenschaftlich gegen jeden Versuch eines *modus vivendi* erklärt. Ihre Gründe sind aber mehr gefühlsmäßig (Ressentiment) als inhaltlicher Herkunft. Es bestand die große Gefahr, daß die Katholiken Ungarns sich in zwei Lager spalten würden; es waren dafür alle Bedingungen gegeben, auch die Leidenschaften, die letzten besonders bei den Konservativen (ja vielfach Reaktionären). Es muß dem Verantwortlichkeitssinn und der Kirchenliebe der Vertreter des *modus vivendi* zugeschrieben werden, daß dieser Kampf im katholischen Lager bisher nicht ausgebrochen ist.

Unbedingte Vorbedingung eines *modus vivendi* ist, daß man sich vorbehaltlos für echte Demokratie und die sozialen Reformen erklärt und jeden Argwohn zerstreut, als ob man in dieser Hinsicht mit den allzu Konservativen, ja den Reaktionären

gemeinsame Sache mache. Es wäre sogar wünschenswert, daß Katholiken positiv an der Ausgestaltung der demokratischen Institutionen teilnahmen. Damit wären sie vielfach die Garanten dafür, daß man in dieser

/fol. 15/

Hinsicht nicht in ungewünschte Extreme geht (Überzeugung von Ministerpräsidenten Nagy und Präsidenten der Republik Z. Tildy).

Das bedeutet keineswegs, daß man auf das Recht der Kritik verzichtet: im Gegenteil, diese Kritik wird desto wirkungsvoller, je mehr das Volk überzeugt ist, daß sie ausschließlich zum Besten des Allgemeinwohls geschieht.

Leider ist zu befürchten, daß die Person des Primas – nach all dem, was geschehen ist – nicht mehr geeignet ist, den Weg für einen modus vivendi anzubahnen. Es ist in der Tat so, daß eine Schwierigkeit in dieser Hinsicht nicht die objektiven Gründe bereiten, sondern solche persönlicher Art. Die Person des Primas ist mit größtem Argwohn verfolgt, und zwar nicht nur von marxistischer und russischer Seite, sondern auch von den meisten Kleinlandwirten. Jede, vielleicht auch die unschuldigste Äußerung des Primas wird mißdeutet, man sucht in ihr unausgesprochene Hintergründe, und zwar tut dies in erster Linie seine eigene Gefolgschaft.

Die einzig gangbare Lösung dieser sehr peinlichen Lage erscheint darin zu sein, daß der Primas sich vollständig von der politischen Tätigkeit zurückzieht. Wenn es unbedingt sein muß, daß ein Mitglied der Hierarchie an seiner Statt diese Rolle spielt, wäre nur der Apostolische Vikar^{11a} Bánáss dazu geeignet. Am besten wäre es aber, wenn man die politische Leitung der Katholiken ganz den Laien überließe und die Hierarchie sich nur die Überwachung reservierte; aber das sollte nur Überwachung sein und nicht Leitung im strengen Sinne des Wortes.

In anderen Ländern im Westen scheinen diese Erfordernisse ganz selbstverständlich zu sein, nicht aber in Ungarn. Und besonders für den jetzigen Primas erscheinen sie völlig unannehmbar zu sein. Die Geschichte der zwei letzten Jahre beweist das zur Genüge.

/fol. 16/

Die Lage der Kirche in Ungarn ist äußerst gespannt. Die Russen werden alles tun, um diese Lage zu klären, bevor sie sich anschicken, Ungarn militärisch zu räumen. Man kann daher wahrlich behaupten: est periculum in mora. Wenn alles so bleibt, wie es jetzt ist, geht die Kirche sehr schweren Zeiten entgegen. Und die Lage der Kirche kann für sehr viele Jahre entschieden werden.

11a Apostolischer Administrator (Diözese Veszprém).

Modus vivendi

Riassunto dattilografato in italiano

N. Prot. 9372/46

ASRS. AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 17-19.

/fol. 17/

E' intermedio tra la collaborazione (impossibile per i principi fondamentalmente opposti) e la lotta (non opportuna nè possibile per tante ragioni): *modus convivendi ad vitandum malum maius*.

Si deve tener presente che la situazione dell'Ungheria no è paragonabile con quella di Polonia, Romania, ... in quanto il partito dei piccoli contadini ha la maggioranza assoluta al parlamento, la popolazione è immunizzata contro il bolscevismo, e i Russi, essendo al limite della loro sfera, son forzati ai compromessi: da ciò risulta possibile il *modus vivendi*.

Detto partito (piccoli contadini) non può esser incriminato dal punto di vista cristiano: ha un programma radicale (di fronte al dittatoriale regime Horthy) in democrazia e riforma sociale, ma in nulla contrario alla morale cristiana. Il partito del Volkspartei (tuttora piccolo, ma con grande avvenire) è apertamente cattolico e in materia sociale segue le encicliche papali.

Tutto ciò è in favore di una collaborazione della Chiesa, meglio dei cattolici con consenso della gerarchia.

Se non è fattibile, vi son le seguenti ragioni:

Il partito dei piccoli contadini, pur avendo la maggioranza, non ha il potere corrispondente: i russi e i comunisti, che finora avevan il potere, detengon tuttora polizia, esercito e amministrazione, mentre detto partito pur andando affermandosi, non è in grado di riparare i mali dei predecessori (ingiustizie nella riforma agraria, varie leggi immorali, istituzioni del tutto in mano comunista). Ci vuol quindi un prudente riserbo (non collaborazione) in attesa della chiarificazione politica: se e come l'Ungheria resterà nella sfera politica sovietica dipende dalla soluzione della questione tedesca, ma tuttavia rimarrà sotto forte influsso sovietico, attesa la comune frontiera (Carpazi), la dipendenza economica, i comunisti ungheresi.

Questo però sconsiglia un'aperta opposizione. Resta solo quindi il tentativo di un *modus vivendi*, che la Chiesa adotta se dalla parte avversa vi sian le condizioni necessarie ad hoc.

/fol. 18/

Sembra che tale condizioni da parte russa vi siano: i russi sembran voler evitare, almeno per ora, un'aperta lotta contro la Chiesa: avendo 40 milioni di cattolici nei loro territori, hanno scoperto che la Chiesa cattolica è diversa come forza di resistenza da quella ortodossa: vi son poi i vari grandi partiti cattolici nei paesi europei.

Può darsi che pensino poi di mutare tale situazione, ma ora non credono di dover utilizzare la forza, che acutizzerebbe la resistenza.

Un modus vivendi farebbe guadagnare tempo a loro e anche ai cattolici, i quali ultimi non hanno altra possibile uscita, poiché, in caso di lotta, i Russi hanno tutti i mezzi per recare alla vita della Chiesa danni gravissimi.

Mossi da tali considerazioni alcuni sacerdoti e laici si son dichiarati per un modus vivendi: son i gesuiti PP. János, prof[essore] d'univ[ersità], Kerkai e T. Nagy (capo del grande movimento della gioventù contadina KALOT): dei laici: il prof[essore] univ[ersitario] Julius Szekfü, inviato a Mosca, Alexander Eckhardt e Alexander Bálint, Chefredakteur Dott. Stephan Barankovics. Tutti, eccetto PP. Kerkai e Nagy, son stati capi della resistenza antinazista e perciò son considerati da russi e comunisti veri “democratici”.

Com'è noto, il Primate e personalità del clero, per motivi piuttosto sentimentali (risentimento) che razionali, si son dichiarati contro un modus vivendi, con pericolo di una divisione tra i cattolici. E' dovuto alla prudenza e all'amore verso la Chiesa, dei favorevoli al modus vivendi, se il dissidio non è ancora scoppiato.

Necessario presupposto per il modus vivendi è dichiararsi per la democrazia e le riforme sociali, dissipato ogni sospetto: sarebbe desiderabile il cooperare per la formazione delle istituzioni democratiche, per assicurarsi di non andar verso l'estremismo (ne son persuasi pur il Presidente del Consiglio e il Presidente della Repubblica). Non si rinuncia al diritto di critica, ma sarà più efficace perché apparirà fatta per il bene del popolo.

Vi è da temere che la persona del Primate non sia la più adatta a preparar la via al modus vivendi, in quanto è invisibile a russi, comunisti e anche ai piccoli contadini, mentre ogni suo atto vien mal interpretato.

Una soluzione sembra che il Primate si ritiri da ogni

/fol. 18/

attività politica: se necessario che un membro della gerarchia abbia una parte per lui, l'unico adatto sembra il Vicario Bánáss.^{11b} Meglio ancora che la gerarchia lasci tutta la direzione politica a dei laici riservandosi solo una supervisione (non direzione).

Queste richieste, che in altri paesi sembran evidenti (*selbstverständlich*), non lo son in Ungheria, specialmente per il Primate. La situazione della Chiesa ivi è tesa, i russi la voglion chiarire prima dello sgombero, *est periculum in mora*. Se tutto resta come è ora, la Chiesa va incontro a tempi difficili, può decidersi la situazione di essa per molti anni.

11b János ha scritto su “Vicario apostolico”, vedi sopra, pag 311. Bánáss fu Amministratore apostolico (Diocesi di Veszprém).

**Il pratico del modus vivendi:
Dai documenti del P. Alessandro Nagy, S. J.**

1945

Sette documenti dell'anno 1945

1. viaggio

1. 24 luglio 1945 - Notes sur la situation actuelle de la Hongrie
et des mouvements catholiques en Hongrie (Jusqu'au 14 juin 1945)317
S.N. Roma, 7 agosto 1945 - De provisione ecclesiarum Hungariae328
2. Esztergom, 20 settembre 1945 - Card. Mindszenty a Papa Pio XII338

2. viaggio

- 3a. 18 ottobre 1945 - P. Nagy al Papa Pio XII339
3b. Roma, 18 ottobre 1945 - La situazione in Ungheria al 25 Settembre 1945341
S.N. Roma, 24 ottobre 1945 - Pro Memoria al P. Norbert de Boynes, S. J.359
S.N.. Roma, 24 ottobre 1945 - Promemoria per aiutare il movimento cattolico
"Kalot" in Ungheria.360
4. Roma, 20 novembre 1945 - Relazione del P. Nagy a S. E. Mindszenty361

1946

Sei documenti dell'anno 1946

3. viaggio

5. Supplément confidentiel à la relation du 16 février 1946
(exclusivement pour Sa Sainteté),362
6. 25 aprile 1946 Lettera al P. Norbert de Boynes, S. J.363
7. 31 luglio 1946 - Rapporto sulle lotte interne del cattolicesimo ungherese
(sino al 10 luglio 1946 incluso).365
8. 2 agosto 1946 - Relazione dell'abboccamento col Signor Ostjukin,378
9. 12 novembre 1946 - Rapporto sulla situazione del cattolicesimo ungherese
(sino al 5. XI. 1946 incluso)382
10. 12 Novembre 1946 - La lutte de KALOT pour son existence395

Sette documenti dell'anno 1945

1

Notes sur la situation actuelle de la Hongrie et des mouvements catholiques en Hongrie (jusqu'au 14 juin 1945)

24 luglio 1945

ASRS. AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 124, ff. 237-250 (originale, firmato)

Fotocopia: JTMRL II. 1. Epistolae Singulorum 1913-1949/1942-1945

(Progetto in francese, datato al 14 luglio 1945)

In Ungherese: Biblioteca Nazionale Budapest, Fondo Töhötöm Nagy 216/19. ff. 277-293

Pubblicato in Ungherese nel Diario del P. Alessandro Nagy¹

N. 5342/45

/fol. 237/

A. L'ACTIVITÉ DE L'ENNEMI

I. *Les destructions de l'occupation russe.*

La propaganda allemande avait fait connaître le Russes comme très barbares et très cruels. Le Russes le sont davantage encore qu'on ne le disait.

1. *La destruction matérielle.*

A l'exception de quelques rares villes, toutes les autres ont été grandement endommagées par des bombardements et des cannonades, surtout Budapest. Ce qui reste des fabriques est transporté en Russie.

On a fait sauter les ponts.

Les maisons ont été dévalisées: Le pillage libre officiellement permis, à Budapest pendant deux semaines; ailleurs deux, trois jours. Pendant l'hiver les Russes ont employé des meubles comme combustible.

Les banques et leurs coffres-forts ont été officiellement dévalisés.

Il ne reste qu'à peine 8-10 chevaux et vaches dans les villages. Les gens ont labouré avec des bêches et des pioches. La vie est terriblement chère. Le trafic consiste plutôt en échange.

2. *La dévastation morale.*

Des femmes, des religieuses, des petites filles de 8 à 10 ans ont été violées en masse.

L'évêque baron Apor a été tué en défendant des femmes.

1 Töhötöm Nagy: *Napló [Diario], 1945-46*. A cura di András Keresztes, Budapest 2019. pp. 36-47.

Même dans les petites villes, 2-3000 femmes sont soignées pour des maladies vénériennes (gonorrhée).

/fol. 238/

Jusqu'ici les russes ont déporté 500.000 hommes en Ukraine.

La propagande communiste couvre tout les murs avec des affiches. Un torrent des livres, des journaux, des conférences, des films essaie corrompre les gens.

II. *Comment se comportent les Russes.*

Ils ont commis toutes ces destructions matérielles et ces immoralités dans la première attaque. Deux, trois semaines après, ces dernières ont été un peu adoucies. Aujourd'hui elles sont sporadiques.

1. *Dans les relations quotidiennes.*

Les soldats sont brutaux; les personnages officiels sont très polis. Ils ont dévalué et violé pauvres et riches.

Ils aiment beaucoup et caressent les enfants. Plusieurs comtes m'ont raconté que des officiers surtout ont commencé à parler respectueusement avec eux, aussitôt après avoir appris qu'ils étaient des magnats.

2. *Dans la politique.*

a) Ils ne permettent pas de relations avec l'occident.

A l'Etat-major russe, l'adjudant du commandant en chef m'a averti que nous devons complètement abandonner nos relations avec l'occident.

La même chose m'a été racontée par le major Ernest Simonffy Tóth, de l'Etat-major hongrois, qui a été averti dans le même sens à Moscou par le secrétaire de Molotov.

b) En apparence les Russes ne s'immiscent pas dans les affaires.

Mais seulement en apparence. Plusieurs Ministres m'ont raconté avec amertume qu'ils ont reçu de nouveau, de la part de Russes, un ordre concernant la Hongrie, qu'ils ont dû publier sous leur nom.

c) Les Russes mettent systématiquement de côté les Ministres qui ne sont pas communistes.

Le Ministre des Finances, avec qui j'habitais pendant des semaines, se plaignait chaque jour des Russes, qui ne donnaient même pas de réponse à ses demandes officielles. Au même moment les Ministres communistes

/fol. 239/

pouvaient ordonner des dispositions avantageuses pour le peuple.

Le ravitaillement de Budapest n'était organisé que le jour où le directeur chrétien, M. Farago, a laissé sa place au communiste Vas.

Le Ministre des Finances m'a raconté comment les Russes exigeaient que les billets de banque hongrois soient imprimés à Moscou. Ils ont maintenant la possibilité d'en imprimer tant qu'ils veulent pour le parti communiste, lequel - selon sa propre déclaration - dispose cette année de 2 milliards de pengös. Par contre, vers le 25 février, dans le trésor de l'Etat hongrois il n'y avait que 86.000 pengös. Le Ministre m'a demandé de trouver chez mes connaissances de l'argent à crédit pour qu'il puisse payer les employés du Ministère.

Les 25 à 30 automobiles du Gouvernement restent parfois immobilisées pendant une dizaine de jours, parce que les Russes ne fournissent pas d'essence. D'autre part, le 70 à 80 autos des communistes hongrois ont été continuellement en route.

3. Du point de vue religieux.

a) *Quelques rares signes de religiosité se trouvent encore dans l'armée soviétique.* J'ai vu des soldats âgés s'agenouiller dans les églises.

Plusieurs soldats, et même un capitaine se vantaient que leur père fût prêtre. La nouvelle génération est complètement sans religion et elle nous regarde comme nous regardons des sorciers nègres.

b) *Officiellement les Russes ont même aidé l'Eglise.*

La soutane équivalait encore à un document personnel; c'est pourquoi, dans la rue, même les pasteurs protestants portaient leur manteau rituel. Plusieurs évêques ont reçu la visite du général russe au moment de l'occupation de la ville. Le pasteur protestants de Tiszaföldvár a pris la fuite devant les Russes. Après avoir occupé la ville, de leur propre initiative, les Russes ont amené chaque dimanche pour les offices le pasteur voisin. Cela est également arrivé ailleurs.

A Miskolc, le jour de Noël, le commandant russe de la ville a participé avec son entourage à la Messe de minuit. Devant l'autel ils ont mis une garde d'honneur.
/fol. 240/

A Pécs, les Pères jésuites qui se présentaient pour le travail public ont été renvoyés avec ce motif: "que les prêtres ne travaillent pas".

c) *Les Russes ont un prêtre "d'honneur":* Etienne Balogh, curé catholique, secrétaire d'Etat et Chef de la presse. Il es d'origine juive, et depuis des années déjà il ne dit sa Messe que s'il a une intention bien payée. Il est renommé pour ses entreprises commerciales douteuses. Selon l'opinion publique il a l'habitude de se divertir en compagnie d'actrices. Il est maintenant le Hongrois qui a le plus d'influence auprès des Russes. Il fait dans le pays des tournées de propagande scandaleuses en faveur des Russes. Il veut maintenant fonder un journal catholique.

d) *Leur but final est de compromettre le christianisme et ensuite de l'abolir.*

Ils le disent clairement et souvent dans les cercles amicaux. Par exemple au Père Skudrzyk S. J., qui vivait chez eux en exerçant le métier de marchand de cochons, ils ont dit, en faisant allusion au christianisme: il faut accepter pour le moment cette stupidité à cause des Européens stupides. Un colonel à moitié ivre m'a déclaré la même chose, à l'Etat-major russe.

III. *L'évolution des forces politique hongroises.*

1. *Au point de départ.*

Les éléments catholiques, bien qu'en nombre considérable, ont été presque complètement exclus de la politique grâce à un procédé immoral.

Les élections, faites encore en janvier, ont été complètement arbitraires. Eméric Révész, évêque calviniste, m'a raconté qu'un homme de sa connaissance descendit d'un camion militaire tout tremblant de peur et il demanda pourquoi il avait été emporté de force de chez lui. On lui répondit aussitôt qu'il n'était pas déporté, mais appelé comme député.

2. *Le parti communiste au pouvoir.*

a) *Qui sont ces communistes?*

Ces communistes, peu nombreux, se composent des éléments suivants:

/fol. 241/

communistes rentrés de l'émigration;

juifs;

une partie de la canaille des faubourgs.

La police a été remplacée par une vraie milice de parti. Je me rendai une fois à Debrecen, par la route, avec le chef du Gouvernement, Miklós, et il me montra un inspecteur de police qui n'avait même pas son examen final de lycée; c'était un juif déporté; il s'était nommé lui-même à cet emploi. C'est ainsi qu'il arrive généralement.

La supériorité absolue du parti communiste est assurée par le fait que toutes les corporations syndicales ont été invitées, comme les partis et avec le même droit de vote, à élire chacune quelques députés, et ceux-ci sont tous communistes.

Le parti communiste est un instrument aveugle des Soviets.

b) *Quelle est la méthode de travail?*

On passe dans les maisons de Budapest, et on déclare: là où l'homme de confiance de la maison ne sera pas communiste, les habitants ne recevront pas de cartes d'alimentation.

Celui qui ne voulait pas donner son fils pour la colonie de vacances communiste, fut déclaré naziste et commença à être poursuivi. On menaçait les paysans de la déportation, et on les forçait ainsi à réclamer des lots de terrain à l'occasion du partage de la terre.

J'ai vu moi-même, dans de multiples régions, que 10 à 15 communistes terrorisaient tout le pays.

N'importe qui a été déporté pour le moindre soupçon ou par suite de calomnies. Un homme que je connais, déporté bien qu'innocent, a fait dire à sa femme qu'elle lui envoie une béquille, parce qu'il avait été battu d'une manière telle qu'il en était resté invalide. Les procédés des communistes sont beaucoup plus cruels que ceux des nazistes.

3. Le développement de la persécution contre l'Eglise.

Les cercles antireligieux, florissants il y a 30 à 40 ans, ont été rétablis (par ex. le "Cercle Galilée").

Beaucoup d'associations de jeunes gens organisent de grandes disputes publiques contre la religion.

Les grandes possessions ecclésiastiques ont déjà été complètement divisées.
/fol. 242/

Les écoles, les institutions, les hôpitaux et la presse catholiques sont déjà privées de leurs biens ecclésiastiques indispensables à leur entretien, qui montaient à peu près à un million d'acres de terre cultivée.

On commence à poursuivre des personnes, et avec les moyens les plus brutaux: Mgr. Kriston, l'évêque auxiliaire d'Eger, qui a publié une lettre pastorale contre le communisme, a été mis en prison et battu sans pitié; en prison, comme il n'avait pas d'assiette, on lui a donné la soupe dans la main.

Les Pères basilien et l'évêque de Máriapócs ont été déportés, et plusieurs d'entre eux ont été battus. Ensuite on les a laissés libres parce que le peuple se révoltait.

Toutes les associations sont dissoutes à l'exception du puissant "Kalot", qui a forcé le pouvoir et continue son travail. Son exemple a entraîné les autres qui peu à peu commencent à revivre. On ne permet que quelques rares périodiques religieux. On prépare l'abolition des écoles religieuses.

IV. La mentalité des gens en Hongrie.

1. Les vanqueurs.

a) Les Russes sont très ennuyés de la guerre. J'ai entendu dire au Grand Quartier général qu'à ce moment-là (février 1945) ils estimaient eux-mêmes le nombre des soldats russes déserteurs en territoire hongrois à 70-80.000.

Beaucoup ne veulent plus retourner chez eux. Un capitaine russe me montrait confidentiellement ses faux papiers, avec lesquels il veut rester en Hongrie.

La plus grande partie pourtant croit que la manière de vivre soviétique est encore préférable à celle de chez nous.

b) Les communistes hongrois travaillent en grande hâte, comme s'ils ne se sentaient pas suffisamment en sûreté.

c) Les Juifs. Quand je voyageais parmi les Juifs comme déporté, avec de faux papiers juifs, ils m'ont expliqué que notre premier devoir de Juifs est maintenant de nous venger de tout le peuple hongrois.

/fol. 243/

A cette occasion, j'ai demandé s'il était vrai que l'Eglise avait fait beaucoup pour les Juifs. On me répondit que ce n'était vrai qu'en paroles, qu'en réalité elle n'avait rien fait.

Les Juifs de meilleurs sentiments cherchent à émigrer en Roumanie et de là plus loin, car ils craignent une persécution encore plus grande, tant les esprits sont surexcités contre eux à cause de leur vengeance insatiable. J'ai parlé moi-même avec des Juifs de cette catégorie qui émigraient à Bucarest.

2. Les vaincus.

a) Les magnats (ou l'aristocratie) et la classe moyenne, en raison de leur position, regardent les Soviétiques avec terreur et avec haine. La classe moyenne en particulier souffre beaucoup.

b) Chez les ouvriers de l'industrie, la partie qui travaille gagne beaucoup; la plus grande partie pourtant se trouve sans travail, car les fabriques ont été détruites par les bombardements ou sont privées de leurs machines.

Les ouvriers autrefois communistes se font inscrire en grande quantité dans le parti socialdémocratique, tant est grande la désillusion dans le communisme. Je me suis trouvé après l'occupation russe au milieu d'ouvriers notoirement communistes de Diósgyőr et j'ai entendu comment ils juraient; ils avaient été appelés "bourgeois"; leurs femmes avaient été violées et leurs maisons saccagées parce qu'ils avaient dans leur chambre quelques cadres, un miroir, un sofa.

c) Les paysans. J'ai entendu dire par beaucoup de paysans: "Il y a un an, on distribuait de la même manière les possessions des Juifs, et ceux qui les ont acceptées se trouvent actuellement en prison; je ne veux pas maintenant de terre, car je ne veux pas être incarcéré après un an." Mais on les contraint à accepter. Quelques-uns toutefois ont accepté volontiers, spécialement les paysans qui habitent dans les environs des plus grands centres industriels.

d) L'opinion que j'ai entendue en Roumanie au sujet de la Hongrie, que le peuple a pris parti en faveur de Russes, est complètement fausse. Au contraire, la haine est déjà devenue presque excessive. J'ai entendu plusieurs fois des paysans calmes se vanter d'avoir déjà tué beaucoup de Russes.

Un plébiscite libre pourra balayer complètement les communistes.

/fol. 244/

V. *L'avenir.*

1. *Le but des Soviets*: appauvrissement complet du pays et son annexion aux États Soviétiques.

a) Il a obtenu *l'appauvrissement*:

en privant *l'Eglise* et les magnats de leurs possessions agraires;

la classe moyenne est déjà pauvre; les salaires ont à peine augmenté et sont sans proportion avec le coût de la vie: un billet de tramway il y a un an, coûtait 20 fillér (centimes); actuellement il coûte 4 pengös;

les travailleurs de l'industrie sont chômeurs parce que les usines ne travaillent plus; *les paysans* sont affligés par la réforme agraire irraisonnable. C'est là d'ailleurs précisément le but de la réforme agraire. Ainsi en apparence sera justifié l'établissement du système soviétique du “Kolchos”;

tout le monde a perdu plus au moins ses biens.

b) L'adhésion aux Etat Soviétiques sera votée sans résistance par le parti communiste.

2. *On peut s'attendre à la guerre contre le Sovjets.*

a) Ainsi *pense le peuple* en Hongrie, en Autriche, et en Roumanie.

b) C'était l'opinion des plusieurs *officiers soviétiques*, qui m'ont révélé cela après avoir bien bu et en voulant me faire des confidences.

c) *Les officiers supérieurs de l'armée hongroise* qui sont prisonniers de guerre des Anglais, mais peuvent circuler librement, m'ont dit la même chose, disant qu'ils l'ont entendu dire par des officiers anglais.

d) Les membres de la *commission militaire* anglo-américaine à Budapest et à Bukarest sont en pratique prisonniers.

e) Suivant l'affirmation des hommes d'équipe du chemin de fer hongrois il y a beaucoup de trains russes chargés de munition, qui s'acheminent vers la frontière hongroise.

f) J'ai vu moi-même des grands dépôts de munition en voisinage de la frontière occidentale de Hongrie.

/fol. 245/

B. L'ACTIVITE DE L'EGLISE

I. *L'aspect social de l'Eglise.*

1. Il est providentiel que depuis à peu près 10 ans dans l'Eglise hongroise se manifeste un esprit fortement social.

L'Action Catholique a distribué 500.000 exemplaires de l'Encyclique "Quadragesimo Anno", avec des explications pour le peuple.

Les deux plus grands mouvements catholiques "Kalot" et "Emszo" ont été imprégnés de l'esprit social. La même chose se remarque dans la presse catholique.

Un des nos meilleurs poètes actuels Ladislav Mécs, qui a popularisé l'amour et le sentiment social envers le pauvre, est un prêtre catholique.

Le "Kalot" dans la dernière année a préparé une grande réforme agraire ecclésiastique en collaboration avec plusieurs évêques (Mindszenty, Apor, etc.) mais la tempête actuelle a tout détruit.

Le "Kalot" plus que les autres propagait la réforme agraire.

A l'exception de quelques cas isolés on peut dire qu'au moment de l'invasion russe, seul le clergé a gardé son poste auprès du peuple. Les autres dirigeants du peuple ont pris la fuite.

2. *Cela a un double résultat:*

a) La masse du peuple pauvre s'attache à l'Eglise et l'estime (par ex. le cas des Pères Basiliens de Máriapócs).

b) Le Soviét et le parti communiste hongrois ont été contraints de l'apprécier. C'est pourquoi ils n'osent pas commencer ouvertement la persécution religieuse.

II. *L'activité du "Kalot".*

Le "Kalot" en Hongrie est un mouvement comme en France la "JAC". Son but est avant tout religieux, mais en outre il veut faire entrer dans la vie quotidienne un renouvellement social total.

/fol. 246/

1. *Dans le passé.*

(Il y a déjà 9 ans que le mouvement existe.)

a) Il a organisé les paysans:

Actuellement compte environs 1 million d'adhérents.

Son organisation est établie dans 4500 villages sous la direction du clergé.

Le mouvement est un organisme hiérarchique, plein de forces vitales.

Ses chefs diocésains sont nommés par les évêques.

Avant l'invasion russe il avait 192 collaborateurs de carrière; après l'invasion, il lui en est resté environs 40.

Certaines années, sa circulation économique montait à 8 millions de Pengös (32 millions de liras italiennes).

b) Il a soutenu 20 “écoles supérieures du peuple”, exclusivement pour des élèves internes (40-130 personnes dans une école).

Pendant 7 années en hiver il organisé pour des jeunes paysans de 17 à 27 ans des cours, de la durée d'un mois, pour former des futurs chefs et des agents pour le mouvement. Le chiffre des participants à ces cours monte à 32.000. L'an passé il y a eu des cours de la durée d'une semaine pour les prêtres, choisis par le “Kalot” et envoyés par les évêques. Leur nombre s'éleva à 1600 personnes.

Dans chaque diocèse tous les prêtres et les professeurs des écoles religieuses se sont réunis tous les deux ans pour une conférence de la durée d'une journée.

Chaque été les 18 facultés de théologie de Hongrie ont envoyé leurs représentants choisis (en tout environs 130 personnes), pour participer à un cours de la durée d'un mois. Ils ont reçu là un programme détaillé et la matière suffisante pour leurs cercles de l'année suivante (question social, le devoir du clergé, etc). Des cours semblables ont été organisés par le “Kalot” pour les intellectuels (professeurs, avocats...).

c) Le “Kalot” a édité 7 périodiques et 2 hebdomadaires.

Il possède une oeuvre d'édition. Jusqu'ici il a édité environs 140 pièces de théâtre pour les gens de la campagne.

Il possède une imprimerie avec machines rotatives.

/fol. 247/

Il possède une fabrique de pâte, un gran bazar de textile, une bimbeloterie, un séchoir de fruits et un établissement agricole modèle (250 acres) et 8 potagers modèles (6-40 acres).

Le “Kalot” a été soutenu par le revenu de ces possessions.

d) Le “Kalot” a une école de l'art ecclésiastique avec la participation des plusieurs artistes renommés. Il voudrait trouver un style nouveau dans l'art ecclésiastique. (Beuron hongrois).

Le “Kalot” organise des recherches scientifiques ethnographiques, surtout dans l'éthnographie religieuse, encore complètement négligée en Hongrie. Ce travail est pleinement apprécié par les cercles scientifiques officiels.

e) Il y a quelques années, Sa Sainteté le Pape Pie XII a exprimé au “Kalot” sa pleine satisfaction.

Les évêques hongrois à l'exception de l'archevêque de Eger Jules Czapik, appuient le “Kalot” avec enthousiasme. Le clergé travaille avec beaucoup de zèle pour le “Kalot”. Plusieurs évêques ont exprimé expressément leur satisfaction du travail de ces prêtres.

Le Révérend Père Provincial a jugé ce travail tellement important que l'an passé a désigné 7 Pères dont le travail aurait été à prêcher des triduum, organisés par le “Kalot” pour le clergé. Les évêques avaient déjà consenti, mais l'invasion russe a bouleversé ce beau projet.

2. Actuellement.

Quand la plus grande partie du pays a été occupée par les russes, les deux Pères directeurs du “Kalot” ont pénétré sur le territoire occupé par les russes, voyagé pendant des mois et finalement résuscité l’organisation du “Kalot”. Ils étaient les premiers courriers entre les évêques et le clergé de campagne.

Depuis lors, les organisations de “Kalot” présentent l’unique résistance contre la propagande et à l’organisation communiste dans les villages. Il y a eu déjà des combats sanglants et davantage encore des défilés et des manifestations. Les évêques et le clergé prennent part au travail du mouvement avec un enthousiasme jusqu’ici inconnu. Ils

/fol. 248/

voient dans le “Kalot” l’un des derniers bastions de l’Eglise. Le parti communiste jusqu’ici n’a pas osé interdire son activité.

Le “Kalot”, pendant ces derniers 4-5 mois, pour être prêt à une éventuelle persécution religieuse, a établi, pour les prêtres, au su et avec l’appui des évêques, une organisation secrète sous forme de petites cellules. Cette organisation est animée de grande conviction catholique et de grand courage.

Actuellement on dépense ce qui reste de 250.000 pengös qui constituait la dernière réserve du “Kalot”, et qui suffiront pour deux ou trois mois.

3. Le Parti Démocratique Chrétien.

Le “Kalot” depuis 8 ans formait systématiquement des hommes pour le futur parti catholique (professeurs de l’Université, avocats, médecins, agriculteurs capables, etc.).

Ces gens ont fondé maintenant un parti catholique. Les russes n’ont pas osé de l’interdire, mais ils ne l’ont autorisé que de vive voix; c’était impossible d’obtenir la permission écrite. C’est pourquoi le parti s’organise, mais malgré cela il ne peut pas avoir des sièges dans le Parlement. C’est une situation impossible. Le parti est fort et s’appuie sur des grandes masses (sur les membres du “Kalot”).

4. Le combat des idéologies.

Ce combat entre les différentes idéologies est plus organisé en Hongrie qu’ailleurs, parce que peut-être ici seulement les russes se trouvent en face d’une association et d’un organisme vivant, actif et pleinement convaincu.

/fol. 249/

C. CE QU'IL FAUT FAIRE

I. *Informar le Vatican.*

1. Le “Kalot” comme un organisme vivant et actif doit être en communication avec le chef de l'Eglise.
2. Les adhérents en Hongrie seront grandement encouragés dans leurs luttes difficiles et périlleuses, en sachant que le Vicaire du Christ les regarde.
3. L'autorité du Vatican dans un moment propice augmentera leur autorité aussi dans le pays.
4. Il est nécessaire que le nouveau Prince Primat de Hongrie et les nouveaux évêques aient le même esprit de combat, et qu'ils soient courageux.

II. *L'organisation pour une aide matérielle.*

Pour pouvoir continuer la lutte - sauf miracle, - il est absolument nécessaire d'avoir de l'argent.

1. C'est pourquoi le R. Père Provincial m'a envoyé ces mots:

“Maximis difficultatibus pressi summisque periculis circumdati P. Alexander Nagy e provincia nostra me approbante iter ad gentes exteriores aggreditur, ut - quantum fieri potest - operam ferret associationibus et diversis operibus catholicis in summo discrimine versantibus...”

2. Le parti communiste, selon sa propre déclaration, dispose de 2 milliards de pengös par an.

3. Les collaborateurs officiels du “Kalot” peuvent encore peut-être pendant un certain temps supporter la misère, mais à la fin le peu d'argent que nous avons, sera fini et les collaborateurs seront forcés de chercher un autre travail. Avec des employés volontaires il est impossible de diriger un grand organisme comme celui-ci.

/fol. 250/

4. Le “Kalot” a perdu toutes les sources d'où il aurait pu d'espérer de l'argent.

5. Les affiches, des imprimés et des voyages exigent beaucoup d'argent.

6. Les évêques et le peuple sont devenu mendiants. De leur côté il n'y a rien à espérer.

7. Les communistes aussi reçoivent de l'extérieur les moyens nécessaires; nous ne pouvons, nous aussi, l'espérer que de l'extérieur.

Le catholicisme hongrois se trouve devant une situation désespérée s'il ne reçoit pas une aide de l'extérieur.

Rome, le 24 juillet 1945.

P. Alexandre Nagy S. J. [m. p.]

S. N.

P. Alessandro Nagy S. J.

De provisione ecclesiarum Hungariae

Roma, 7 agosto 1945

In latino

Biblioteca Nazionale Budapest, Fondo Töhötöm Nagy 216/50, ff. 1-7.

Il brano su Mindszenty fu pubblicato nella sua autobiografia.

Consultatio praevia Gubernii ne in quaestionem quidem venire potest. Res tractatu digna est solum, utrum Gubernio provisio facienda praevie (una alterave die ante renuntiationem) annuntietur, nec ne.

VOTUM.

Ordinarii nominentur sine annuntiatione praevia /I/, omnes simul et quam primum /II/, ita ut aeppus Strigoniensis cardinalis creetur /III/, decreta vero provisionis per missionem Potentiarum Foedere iunctarum in Hungariam mittatur /IV/.

ARGUMENTA.

/I./

1. Gubernium de facto non habet ullam potestatem. Factio communistarum imperium tenet.
2. Quasi cuncta membra Gubernii personaliter cognoscens scio ministres nullum ius vindicare ad praeviam annuntiationem, quae ad summum laetitiam illis obiiceret, et etiam hoc potius Christianis tantum. Annuntiatio et ipsis improvisa accideret, et ut de victoria quadam inopinata sibi de ea blandirentur.
3. Mense Aprili audiivi ab iis, qui nunc rebus publicis praesunt, eos tres candidatos habere. Si hucusque non praesentabant eos S. Sedi, videmur vel hanc quaestionem parvi aestimare, vel sentire se hac in re nullo iure fulciri.
4. Annuntiatio praevia quodam sensu ut agnitio diplomatica interpretari posset; hoc Gubernium vero neque a Potentiis foedere iunctis (alleati) agnitum esse scimus.
5. Annuntiatione praevia S. Sedes periculo se exponeret, ne summi imperii moderatores propositum contrarium opponerent.
6. Personae infra propositae tales sunt, ut ne communistae quidem quidquam ex adverso dicere possent; nisi alii illis magis convenirent.

/II./

1. Ecclesiae viduae desiderio desiderant Pastores, quibus absentibus populus non tantum in vita religiosa sibi relinquetur, sed propter specialem dignitatem episcopatus Hungariae, etiam in re publica moderatoribus in praesentibus rerum adiunctis maxime necessariis privatur.
2. Provisione minime dilata quaestio intricata quasi uno ictu soluta esset.

/III./

1. Princeps primas Hungariae ex iure publico specialem habet auctoritatem, cum eius dignitati secundum Constitutiones Regni nec nisi dignitas Regis (respective Gubernatoris) praecedat. Convenit igitur, ut etiam summa dignitate ecclesiastica ornetur.
2. Hungari nunc tantopere oppressi rubro Galero viderent se etiam a S. Sede honoris repulsam accipere.
3. Creatio cardinalitia animos Hungarorum in summas angustias adductos fido amore Ecclesiae inflammarent, cum ex tali actu concluderent Pontificem amatissimum et sibi etiam personaliter cognitum eorum neque in adversis oblitum esse.

/IV./

Haec est unica via, quae dignitati S. Sedis in hodiernis rerum adiunctis relationibus diplomaticis practice suppressis convenire videtur

DE PERSONIS.

I. Metropolitanae Ecclesiae *S t r i g o n i e n s i s* praeficiendi commendantur:

1. Exc.mus et Rev.mus P. **JOSEPHUS MINDSZENTY** (olim Pehm) eppus Vesprimiensis.

Rationes favorabiles:

1. *Vir est sibi constans, fortis, omnibusque adversis impavidus.*

Per annos ita in aciem ordinavit plures provinciarum, ut illae reformationem legis matrimonii civilis publice postulabant.

Fortiter increpavit praecepta iniusta auctoritatis civilis. Cum minister quidam eum adhuc parochum ideo reprehendebat et potestatem propriam iactans minabatur: Tua potestas, respondit ille, major est, sed mea diuturnior.

In munere vicarii forensis circiter 20 annis functus 18 novas parochias condidit atque instruxit, et plus quam 12 scholas confessionales catholicas aperuit.

Primo anno episcopatus sui 16 novas parochias instituit, secundo anno vero iam venerunt russi et opus inceptum non potuit continuare, licet haberet propositum in particularibus elaboratum.

2. *Organisatorum talentis maxime ornatus est.*

In munere parochi Zalaegerszegiensis functus singulas classes oppidi specialibus societatibus catholicis modo omnibus exemplari instruxit.

3. *Spiritu sociali animatus est.*

Per plures annos insudavit de miseris cingaris instruendis. Paucis hebdomadis episcopus factus notabiliter auxit mercedem operariorum, qui agros episcopales colebant et hucusque in statu miserabili relictos sunt.

4. *Sacerdos exemplaris.*

Cum familia sat divite ortus sit, episcopus constitutus omnia bona privata inter cognatos distribuit, admonens eos, ne quidquam adiutrici materialis a se in posterum exspectent.

Ne infensissimi hostes quidem de defectibus moralibus eum unquam accusaverunt.

Ego ipse pluries in ecclesia sua diu solitarie eum orantem observavi.

Vir docilis est, mentis minime obstinatae.

5. *Vir eruditus.*

Plures libros scripsit: praeter studia historica minoris momenti, opus monumentale trium voluminum de officiis matris Christianae, pietate plenum.

6. *Etiam communistae magni aestimant eum,*
cum a fautoribus “socialismi nationalis” vi abductus ait.

Rationes adversae:

1. *Nimis austerus est.*

Aedibus parociae suae ampliatis quasi coegit sacerdotes oppidi (catechetas, etc.) ut in communitate vivant, cuius ordo tali rigore observabatur, ut parochia de seminario “pehminarium” appellaretur. (Nomen eius J. Pehm erat.)

Ex quo episcopus factus est, paterna eius sollicitudine austeritas mitigabatur.

2. *Veritatem aliquando nimis crude pronuntiat,*
quod tam saepe accidit, ut exemplis illustrare superfluum sit. Ideo multi timent eum, et, licet revereantur, non diligunt.

3. *Vigor voluntatis eius enormis est.*

Quod rectum esse agnoscit, nemini indulgens ad effectum adducit. Praefectum cuiusdam provinciae e positione remove curavit et his eius curriculum politicum destruxit, quia ille actionem suam contra matrimonium civile ampedivit.

4. *In territoriis Vendorum¹ Hungariae annectendis*
intererat, quae regiones nunc iterum dicionis Jugoslaviacae sunt.

5. *Eum ad factionem regiam pertinere* omnibus notum est. In cubiculo suo imaginem haeredis regiae potestatis, Ottonis de Habsburg, semper exponebat. Anniversario die mortis ultimi regis, Caroli IV. quotannis sacrum sollemne celebrabat.

1 “Vendi”: sloveni in Ungheria.

6. *Communistae novissime indignabantur contra eum.*

Excellentissimus enim episcopus, cum communistae ad ideas suas propagandas fraude auctoritate eius uti voluerunt, preposita eorum detractavit.

Conclusio: In Iosepho Mindszenty cunctae virtutes atque defectus insignis atque praeclari viri miscentur.

2. Dr. **LADISLAUS BÁNÁSS** prepositus titularis, parochus Debreceniensis diocesis Magnae Varadiensis.

Rationes favorabiles:

Vir est sensu diplomatico instructus.

In Debrecen, quae vulgo “Roma Calviniana” nominatur, ille litibus confessionalibus saecularibus placatis concordiam constituebat, cuius fructum praecipue catholici in minoritate constituti consequuntur.

Politici temporum novorum non communisti ope nitebantur eum ad res publicas tractandas movere; at ille proposita semper sagaciter detractavit.

De eo solo in Hungaria scio in Collegio dei Nobili scholarum causa versasse.

In vita publica catholica prospere operam navabat.

Transylvania per 23 annos dicionis Rumeniae constituta, Bánáss moderator scholae cuiusdam constitutus, multum obtinuit apud gubernium Romaniae in favorem scholarum catholicarum Hungariorum.

Est sacerdos zelo animarum inflammatus.

In diaspora inter Calvinistas efficiebat ut inoptate multi ad Eucharisticam mensam accedunt.

Licet plures vicarios parochiales habeat, diebus dominicis praeter magnam orationem in sacro principali habitam, ille ipse singulis sacris privatis orationem 5-10 momentorum pronuntiat.

Russis irrumpentibus quasi heroice se gerebat.

Ne illo ipso quidem die sacrum omittebatur, quo urbs a hostibus capta est: in parte subterranea ecclesiae celebrabatur 8 vel 10 fidelibus adstantibus. Primis duobus vel tribus diebus, quibus caedes, depopulatio atque terror acerrime ardebant, quasi tota die vias urbis percurrerebat fideles confortans. A pluribus postea audiavi eos in fide confirmatos esse videntes, quomodo sacerdos Ecclesiae eos nulla in re deseret.

Homo genere et doctrina clarus.

Familia pristina nobili Hungarica ortus, quinque linguarum sciens. Notum est illum septem diversarum scholarum superiorum examina absolvisse et tribus facultatibus esse doctorem laureatum.

Gubernium et factio communistarum propensi sunt in eum.

Modo dextero agendi ita fiduciam illorum sibi conciliavit, ut candidatus gubernii ad sedem primatiam diceretur.

Rationes adversae:

Opportunitati nimis obsequens est.

Mense martii huius anni, occasione colloquii inter eum calvinianumque episcopum et me habiti, Bánáss spem suam miram revelabat, S. Sedem non semper eodem rigore postulaturam esse, ut in matrimoniis mixtis pars acatholica ante matrimonium se obliget omnes filios in religione catholica esse educandos.

Indoles molles, quasi muliebres prae se fert, nec in quaestionibus difficilibus pugnae praeesse censetur.

Quasi per 20 annos moderabat scholas et conscientias puellarum atque sanctimonialium, forse hac ratione explicatur, cur animo minutus et angustus appareat.

Condiscipuli minimi eum aestimant,

quorum aliqui, sacerdotes integerrimi, eum non tantum studiis parum fuisse deditum, sed etiam professores adulasse, porro hominem convictum vulgo in mendaciis fuisse, ambitionibus ignobiliter arsisse mihi referebant. Sic illi; quod ego obstupefactus audiebam, nam, etsi per menses apud Bánáss habitaveram, eum ex toto alium esse cognovi. Forse ut discipulus talis erat, sed elapso tempore se emendabat.

3. Exc.mus et Rev.mus E. **LUDOVICUS SHVOY**, Episcopus Albae Regalensis.

Rationes favorabiles:

Est pastor animarum praeclarus.

Actio Catholica in eius diocesi perfectissime in omni[bus]s Hungariae Ecclesias ordinata atque evoluta est.

Visitatio eius annua spiritualiter reformat vicos et oppida. Pluribus hebdomadis ante eius adventum aliquot sacerdotes ad loca visitanda se conferunt, et exercitiis spiritualibus, conferentiis, etc. populum praeparant.

Cum sacerdotibus suis saepe in propria persona collationes pastorales instituit.

Est bonus organisator.

Non semel interfui conferentiis, quando ille ipse consilia valde practica dedit assistentibus ecclesiasticis laicisque Actionis Catholicae e tota dioecesi in cursum triduanum convocatis.

Statum materiale dioecesis dilaceratum annis labentibus paulatim solidavit.

Unus est ex magnis apostolis motus liturgici in Hungaria.

In dioecesi seriebus conferentiarum cantum ecclesiasticum renovavit. Et ipse plures praelectionum habuit de vita liturgica. Novos libros, libellos publicandos sustentavit.

Est verus vir spiritualis, simplex et humanus,

quem sacerdotes ut patrem adeunt. Nemo episcopum Hungarorum simili familiaritate cum fidelibus laicis iunctus est.

In favorem communistarum venit eo,

quod fautoribus socialismi nationalis tam aperte se opposuit, ut ibi vi eum abducebant.

Rationes adversae:

Non est vir magni ingenii et robustae voluntatis.

Aliquando instantanee et minus prudenter agit.

Paucis annis ante ab aliis instigatus in publico legumlatorum coetu (parlament) aggressus est associationem quamdam puellarum, quin alteram partem primo audisset. Postea minister quidam monstravit mihi documenta scripta huius negotii ulterius continuati, et vidi Exc.mum Praesulem instantanee egisse.

II. De providenda sede cathedrali Veszprimiensi, in casu, si Exc.mus et Rev. Josephus Mindszenty sedi Strigoniensi praeficitur.

1. Dr. **LADISLAUS BÁNÁSS**. /Vide supra./

2. Dr. **MICHAEL MARCZELL**, professor Universitatis Budapestiniensis, Rector Seminarii Centralis ibidem.

Rationes favorabiles:

Vir fortis.

In Seminario Centrali ordinem et disciplinam modo exemplari servandam obtinet. In vita publica Hungariae in numero virorum seriae auctoritatis refertur. Et species externa corporis eius gravitatem et dignitatem prae se fert.

Res publicas prudenter ac non sine dexteritate tractat.

Statim invenit relationes cum Russis. Imo, electus est membrum “iudicii populi” Budapestini. Indolubus blandis adscribendum est eum forte nemini unquam vere infestum fuisse.

Habet animam misericordia sacerdotali ornatum.

Quotannim 20 pueros miseros ex urbe ad lacum quemdam (Balaton) propriis expensis secum ducit, novas vestes eis donat et saepe ad deambulandum eos comitatur.

De una ex antiquissimis familiis natus est.

Familiae originem subtextit ante tempus Stephani Regis Hungariae (cc. annum 900).

Rationes adversae:

Saepe videtur forse potius *ambitione naturali* quam supernaturali moveri. Etiam in modo loquendi eius magis apparet verborum magnificentia, quam virtutes solidae.

Principia non impavide defendit, nisi quando nullum periculum laesionis propriae auctoritatis vel bonae famae apud adversarios quoque imminet. Nostris diebus factionis catholicae construendis deerat, etsi multum iuvare potuisset.

Homo superficialis est,

cui potius apparentia interest. Clare hoc elucet ex libris suis paedagogicis.

III. Ecclesiae cathedrali J a u r i n e n s i praeficiendi commendantur:

1. **CAROLUS PAKOCS**, vicarius generalis dioecesis Szatmariensis.

Rationes favorabiles:

Est sacerdos spiritu sociali plenus.

Ex pluribus annis efficaciter interest associationi alicui operariarum catholicarum. Conferentias suscipit, exercitia illis spiritualia moderatur.

Est vir spiritu sacrificii ornatus, qui nullum laborem perhorrescit.

Quando Russi in regnum irrumpentes incepterunt integros vicos vi in Ucrainam secum ducere, Pakocs inter multa pericula, in magno frigore viae 120 v. 150 kilometrorum se commisit, et modo pedibus iter faciens modo vehiculum ascensus in oppidum Debrecen volabat, ut adiutorium immediatum Gubernii emendicaret.

Vere ut sacerdos docilis et rectae intentionis effari potest.

Et ipse repetitis vicibus tractavi cum eo de quaestionibus ardentibus huius temporis, et vidi eum non esse virum conceptionum originalium, sed aliquam causam bonam esse agnoscens libenter illam suam facit.

Est poeta et scriptor boni nominis.

Plura volumina carminum religiosorum, et librum quendam romanensem profunda spiritualitate flagrantem de vita religiosa in lucem edebat.

Rationes adversae:

Non splendet insigni vi ingenii.

Libenter adiuvat aliis sed non tam facile ipse aliorum laborem dirigit.

Indoles aliquando familiares atque apertae

parum prae se ferunt paternam gravitatem episcopalem.

2. Dr. **JOHANNES DRAHOS**, vicarius generalis dioecesis Strigoniensis.

Rationes favorabiles:

Causas bonas tenaciter promovit:

Sub Em. Cardinalem Serédi non habuit occasionem propriis viribus consiliisque agere; sed se sibi constantem res agendas promovere posse sufficienter demonstravit.

Sentit problemata, quae in vita ecclesiae Hungaricae solutione indigent.

Hoc ipse observavi singulis mensibus adiens eum causa rationem reddendi de statu organisationum catholicarum.

Vir obiectivus et quietus est.

Cuius qualitatis exempla afferre superfluum est, tam clare ab omnibus agnoscitur. Verus atque iustus sacerdos est.

Rationes adversae:

Est nimis tranquillus,

deest in eo vis animi hodie tam necessaria nova et ardua aggrediendi. Etiam aetate est iam aliquatenus proventus, nec integrae sanitatis.

CANDIDATI G U B E R N I I / saltem mense Junii 1945./

1. Exc.mus et Rev.mus D. Dr. **JULIUS CZAPIK** aeppus Agriensis
Et ipse non semel publice iactat se principem primatum fore. Est exemplum classicum adagii “Honores mutant mores, sed saepe ad peiores.”

Immensas divitias in privatam possessionem collegit, aedificia, titulos valoresque sibi emit.

Russis scandalose ignavum se praebebat.

2. Dr. **LADISLAUS BÁNÁSS.**

Sicut iam notum est, ut homo capax benevolentiam gubernii sibi conciliavit.

3. Exc.mus et Rev.mus D. **AARON MARTON**, episcopus Albae-Julienensis.

Genuinus Siculus, in finibus familiaribus patriae suae optime fungitur; at negotiis reliqui regni impar ad munus amplius obeundum viribus non iam sufficeret. Ceteroquin non posset reparari damnum, quod ex eius absentia multitudo Hungarorum catholicorum sub ditione Romaniae schismatica constituta pati deberet.

ULTERIUS MENTIO FIT IN HUNGARIA CANDIDATORUM SEQUENTIUM:

1. Dr. **Nicolaus BERESZTOCZY**, Cubicularius honorarius S. Sanctitatis, Consiliarius a religiosis negotiis ministri publicae institutionis Hungarici.

Ut sacerdos non est integrae fama.

2. Dr. **VENDELINUS ENDREDY**, abbas supremus Congregationis Cisterciensium Hungaricae.

Homo leviculus. Praelaturam affectat.

3. Dr. **PAULUS GERINCZY**, abbas supremus plurium monasteriorum Ordinis Praemonstratensis.

Praemonstratenses in Hungaria non gaudent bona existimatione; iam hac ratione praetermittendus suadet. Blanditiis et assentationibus emolumenta colligit. Praelaturam enixe appetit.

4. Dr. **PAULUS HALASZ**, parochus Szegediensis, homo violentus atque imperiosus, rumore potius quam valore commendatur. Et ipse episcopatum desiderat.

5. **CHRISOSTOMUS KELEMEN**, abbas supremus Congregationis O.S.B. Hungaricae (de monte Pannoniae) est vir sanctae vitae, simplex et humilis. Ad can-

didaturam eius movent, licet ipse ne proprium monasterium quidem gubernare potuerit: monachos male parentes ad 2 vel 3 menses sibi reliquit. Ille ipse certe primus contra propriam candidaturam protestaretur.

6. Dr. **KERNER** /?/ ... Rector Seminarii Colocensis, sacerdos sanctorum morum est, se quodam sensu effeminatus.

7. **LUDOVICUS MESZLENYI** episcopus auxiliaris Strigoniensis bona oeconomica archidioecesis gubernans aequitatem sociale turpiter violasse ab omnibus cognitum est. Memini quomodo mecum loquentes operarii ei maledixissent.

8. **ADALBERTUS WITZ**, vicarius archiepiscopalis Budapestiensis grassante persecutione Iudaeorum tam ignave se gessit, ut ne modo a legibus concesso quidem eos defendebat.

Roma, die 7. Augus. 1945.

P. Alessandro Nagy S. J. [m. p.]

**Ringrazia alla nomina di Arcivescovo di Esztergom
Lettera di S. E. Mons. Giuseppe Mindszenty al Papa Pio XII**

Esztergom, 20 settembre 1945

In Latino, originale, firmato

Senza N. Prot. - N. Prot. AA.EE.SS. 8436/45

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 125, fol. 70.

JTMRL II.1. Epistolae Singulorum 1942-45.

Copia in latino

In ungherese: OSZK Kézirattára 216/487

Beatissime Pater!

Profundissima reverentia suscepi maximam gratiam Sanctitatis Vestrae, qua me servum inutilem ad Sedem Archiepiscopalem Strigoniensem promovere dignatus est.

Consensum tantum post tres dies dare potui, quia valde difficile est in his temporibus in Hungaria onus huius dignitatis. Aggravata est manus Dei super nos. Triginta annos docebam fideles ad oboedientiam erga Sedem Apostolicam, nunc et me oboedire debet. Quamvis ineptus hac dignitate debilisque hoc onere, non recuso laborem² nec animam pro ovibus, pro Ecclesia et patria dare inter lupos nunc grassantes.

Gratias ago Beatissimo Patri pro eo, quod societati iuvenum ruricularum sic dictae Kalot, coronae nostrae tam magnum iuvamen pecuniale donare dignatus est.

Fundator et dux huius societatis erat alumnus meus carissimus in gymnasio.

De caeteris, si Sanctitas Vestra concedere dignetur, mitto P. Nagy S. J. ad pedes Beatissimi Patris, ut Sanctitati Vestrae in nomine meo, si licet, multa nuntiet et profundissimas preces explanet.

Pedes Sanctissimi Patris deosculando filiali ac humillima cum reverentia Strigonii, die 20-a Septembris 1945.

+ *Josephus Mindszenty* [m. p.]
archiepiscopus Strigoniensis.

² „Non recuso laborem” (latino). Frase attribuita a San Martino di Tours, che secondo la tradizione ungherese sia stato nato a Szombathely, sede della Diocesi di origine del Presule.

3a

**P. Alessandro Nagy al Papa Pio XII
La situazione in Ungheria al 25 Settembre 1945**

18 ottobre 1945

ASRS. AA.EE.SS. Ungheria 124, ff. 547, 571. N. Prot. 7911/45

JTMRL vedi il progetto sotto

In Ungherese: Biblioteca Nazionale Budapest, Fondo Töhötöm Nagy: 216/260

Dal S. P. 22-X-45

/fol. 547/

Beatissimo Padre,

Coi sentimenti della più grande umiltà comunico a Vostra Santità, che tra mille pericoli, attraversando nel freddo a nuoto un fiume, passando le notti a cielo scoperto, sui tetti dei treni o dentro ad autocarri, sono arrivato con l'aiuto di Dio dalla Ungheria, per fare la relazione quale delegato personale di Sua Em. il Principe Primate Giuseppe Mindszenty, Arcivescovo di Esztergom.

La prima parola è indescrivibile riconoscenza per Vostra Santità, che nella sua paterna bontà s'è degnata di concederci un nuovo Primate, accolto dai cattolici con errompente entusiasmo e a cui i nostri nemici guardano già con preoccupazione, avendo Egli preso subito i contatti con tutti i fattori e movimenti cattolici.

E ringrazio pure la paterna generosità di Vostra Santità, con cui ha voluto aiutare per mezzo del veramente ricco donativo le difese culturali cattoliche della nazione, divenuta mendicante.

Quando porsi la somma al destinatario, egli pianse. Sentimmo ambedue che si ripeteva quel momento storico, quando gli antichi grandi Papi con ingenti somme aiutavano l'eroica e abbandonata Ungheria nella sua lotta contro il gran nemico della cristianità, il turco. Un nemico molto maggiore e molto più pericoloso ora c'incalza, e siamo ancora i più abbandonati di tutti. Coloro che al soldo del Papa combattono negli avamposti divenuti oggi i più pericolosi dell'Europa, forse in questa lotta verseranno tutto il sangue, ma sarà gloria imperitura della Chiesa.

/fol. 571/

Mi rendo interprete di nuovo dei profondi sentimenti di riconoscenza, dei ringraziamenti della nazione ungherese che in maniera così speciale dimostra attaccamento a Vostra Santità. Noi affrontiamo la lotta; le sofferenze non ci hanno reso che più forti e più cattolici.

Accludo in iscritto la mia relazione e la Santità Vostra si degnerà di chiamarmi al Suo alto cospetto, mi permetterà di esporre a viva voce tuttò ciò che Sua Eminenza ha ritenuto consigliabile non esporre in iscritto.

Prostrato al bacio del Sacro Piede, supplico la Santità Vostra di accordarmi la Sua Apostolica Benedizione.

Di Vostra Santità

Il suo più piccolo servo in Cristo

Roma, 18 ottobre 1945

P. Alessandro Nagy S. J. (m. p.)

A matita:

Ridotto allo stato laicale

Cf. 6925/48 Aff. Gen. 10

Progetto della medesima lettera

Roma, 18 ottobre 1945

JTMRL II. 1. Epistolae Singulorum, 1913-1949/1942-1945 [fotocopia]

[scritto a mano:] *18.10.45. P. Nagy*

Beatissimo Padre,

Prostrato al bacio del Sacro Piede con i sentimenti della più grande umiltà comunico, che sono arrivato con l'aiuto di Dio dalla povera martoriata Ungheria per fare la relazione quale delegato personale di Sua Em. il Principe Primate Giuseppe Mindszenty, Arcivescovo di Esztergom.

Tra mille pericoli, attraversando nel freddo a nuoto un fiume, passando le notti a cielo scoperto, sui tetti dei treni o e coperto nel ventre di autocarri, la Madonna m'ha aiutato a venire a Roma.

La mia prima parola è d'indescrivibile riconoscenza per il Santo Padre che nella sua paterna bontà s'è degnato di concederci un nuovo Primate, accolto dai cattolici erompente con entusiasmo e a cui i nostri nemici guardano già con preoccupazione avendo Egli preso subito i contatti con tutti i fattori e movimenti cattolici, e già s'accorgono che abbiamo un condottiero dalla mano forte.

Ma ringrazio con indefinibile riconoscenza pure la paterna prodigialità di Vostra Santità, con cui ha voluto aiutare per mezzo del veramente ricco donativo le bastioni culturali cattoliche della nazione, divenuta mendicante.

Quando porsi la somma al destinatario, egli pianse. Sentimmo ambedue che si ripeteva quel momento storico, quando gli antichi grandi Papi con ingenti somme aiutavano l'eroica e molte volte abbandonata a se stessa Ungheria nella sua lotta contro il gran nemico della cristianità, il turco. Un nemico molto maggiore e molto più pericoloso c'incalza ora, e siamo ancora i più abbandonati di tutti. Coloro che al soldo del Papa combattono negli avamposti divenuti oggi più pericolosi dell'Europa, forse in questa lotta verseranno tutto il loro sangue, ma questo sarà gloria imperitura della Chiesa.

3b

P. Alessandro Nagy S. J.

La situazione in Ungheria al 25 Settembre 1945

18 ottobre 1945

ASRS. AA.EE.SS. Ungheria 124, ff. 548-567.

[originale, firmato. Il testo differisce stilisticamente dal Progetto]

JTMRL II. 1. Epistolae Singulorum, 1913-1949/1942-1945 [fotocopia, progetto]

Visto dal Santo Padre li 22 ottobre 1945

/fol. 549/

In nome e per incarico di Sua Ecc. Giuseppe Mindszenty, Principe Primate d'Ungheria e arcivescovo di Esztergom, comunico i seguenti dati.

I.

IL COMUNISMO UNGHERESE

Il paese è diventato in apparenza comunista, nonostante il fatto che secondo una informazione venuta dal seno dello stesso partito comunista il numero dei membri del P. C. raggiunga soltanto i 250.000 uomini. Questa informazione è del 10 Settembre. Dopo una settimana e mezzo questa cifra è aumentata a mezzo milione, causa la forzata adesione dei dipendenti di Stato e dei prigionieri di guerra appena ritornati. Il partito comunista nonostante la forza irrilevante del numero dei membri, tiene le posizioni-chiavi nelle fabbriche, nei villaggi, nelle città e nell'interno paese.

1. Mezzi adoperati dal Soviet.

Tutto questo era già chiaro fino dai primi giorni della liberazione. Essi solo furono allora in possesso di automobili (70-80 in quel tempo, adesso circa 250); essi soltanto possono senza limitazione servirsi delle stazioni di rifornimento di benzina dell'esercito rosso; nei primi tempi furono gli unici che poterono allagare il paese coi loro manifesti murali; e in quei tempi la carta d'identità del P. C. fu l'unica difesa per poter sfuggire alla deportazione. I capi massimi del P. C. (Rákosi, Gerő, Vas, Révai, Emerico Nagy) sono ritornati in paese dopo un lungo soggiorno a Mosca, e sono tutti emissari del Comintern.

L'esercito di occupazione facilita il compito dei grandi organismi (per es. la ferrovia), rimuovendo gli ostacoli frapposti dallo stesso esercito russo soltanto, se la direzione dell'organismo è nelle mani dei comunisti. Parte dei libri e di altre pubblicazioni del P. C. si stampano a Mosca. I Sovieti danno una sovvenzione illimitata al Partito: secondo informazioni confidenziali la cifra si aggira sui 3 miliardi.

Il Partito confessa pubblicamente la sua orientazione esclusivamente Sovietica. Una dichiarazione del Ministro degli Affari Esteri Gyöngyösi è ormai nota a tutti: "Nel nuovo Ministero degli Esteri non abbiamo bisogno di diplomatici di

tipo occidentale, i quali parlino l'inglese e il francese. Noi abbiamo bisogno di uomini i quali parlino soltanto il russo." Il Ministro stesso parla soltanto l'ungherese e lo slovacco.

/fol. 550/

Un nostro uomo di fiducia riuscito ad insinuarsi nel P. C. e nell'Associazione Culturale Ungaro-Sovietica (larvata agenzia sovietica) lavora adesso tra i dirigenti comunisti. Una sua relazione dell'11 Settembre 1945 c'informava che le segrete istruzioni settimanali di Mosca diramate nel giorno sopradetto contenevano i seguenti comandi: "Con tutti i mezzi a disposizione deve essere impedito il rimando delle elezioni. Se c'è bisogno di una urgente sovvenzione s'adoperi la cassa del Maresciallo Vorosilov. La prossima settimana arriveranno 20 milioni di Pengö (la settimana precedente era già arrivata una somma di 30 Milioni di Pengö. Siccome il Partito dei Piccoli Contadini rappresenta una forza troppo importante, qualsiasi calunnia può essere usata per lo scredito del partito e dei suoi dirigenti. Con l'aiuto dell'Esercito di Occupazione e della Polizia Politica nella settimana precedente le elezioni si potrebbe mandare in campi di internamento circa 100.000 dirigenti del Partito dei Piccoli Contadini. Pretesto per l'internamento: tradimento: borsa nera, delitti contro il popolo, complotto contro le autorità sovietiche. In caso di necessità il 10% delle truppe russe potrebbe votare in abito borghese, con carte d'identità falsificate, quali ungheresi di nazionalità slovacca. Si assicuri per la maggioranza del partito con le votazioni falsificate in nome dei prigionieri di guerra e dei deportati in Germania ancora lontani. Deve essere evitato severamente ogni atto pubblico di terrore da parte delle Forze Armate".

2. Il suo insediamento nella nazione.

Appena un dato territorio fu liberato dai tedeschi, alle masse dell'esercito rosso, subito e senza contese si presentarono gli agitatori del Partito Comunista, che non solo stabilirono l'organismo del loro partito, ma formarono anche il cosiddetto Comitato di Liberazione nazionale, organizzando anche la polizia. Causa le difficoltà insormontabili dei trasporti e delle comunicazioni prolungatesi per mesi e mesi, questi Comitati Nazionali locali avevano tutto il potere nelle loro mani, esercitando il potere esecutivo, legislativo e giudiziario, creando così una incredibile situazione di terrore nei villaggi e nelle città. In queste ultime il P. C. nominò funzionari con tale metodicità i suoi addetti, e inoltre diede e ritirò le autorizzazioni speciali con tale arbitrarietà, che quando un po' alla volta anche gli altri partiti fecero la loro comparsa nei territori liberati, si trovarono davanti al fatto compiuto, su cui non potevano nulla mutare senza pericolo di sentirsi accusare [sic! - nel progetto: accusati] di reazionismo.

/fol. 551/

3. I suoi strumenti di potere.

a) *Comitati di liberazione nazionale*

Il P. C. ingrandì il netto vantaggio iniziale testè descritto ottenuto nel seno ai Comitati di Liberazione Nazionale con la triplice maggioranza ottenuta mediante l'intima coesione del partito Socialdemocratico e del Partito Nazionale dei Contadini, partiti imbevuti dello stesso spirito marxista. Questa vittoria è stata riportata contro il Partito dei Piccoli Contadini il quale non è comunista e gode di una maggioranza preponderante specialmente nei villaggi. Questa proporzione è andata aumentandosi a favore dei comunisti dopo l'ammissione dei rappresentanti dei Sindacati, il 90% dei quali sono comunisti convinti. Ciò significa in pratica che per esempio la sorte delle associazioni cattoliche locali sta nelle mani dei comunisti ripieni di odio, che certo non s'astengono di far uso del loro diritto e contro il cui verdetto non c'è più appellazione.

b) *Tribunali del Popolo*

Questi giudicano i casi di carattere politico e i delitti contro il popolo. Contro il verdetto di pena capitale emesso all'unanimità non esiste ricorso e l'esecuzione è immediata. Il presidente dei Tribunali del Popolo è nominato dal Ministero di Grazia e Giustizia, ma la sua funzione è solamente amministrativa; il giudice non giudica, ma dirige solamente il processo. I membri del Tribunale sono emissari dei vari partiti, senza esperienza giuridica. L'importante è che siano fedeli membri dei loro partiti. Questi tribunali funzionano già in tutte le maggiori città.

I Tribunali del popolo significano un arma politica terribile nelle mani e al servizio Comunista. Il Principe Primate S. Ecc. G. Mindszenty mi ha dettato a questo riguardo le testuali parole:

“La Polizia Politica, la quale è quasi interamente comunista, cita gli accusati davanti al Tribunale Popolare raccolto dalla strada con elementi della plebaglia, dove un unico giudice e 5 membri votanti dei partiti giudicano senza alcuna cognizione di causa, solamente in base al loro fanatico odio di partito.” Secondo l'estimazione della rivista “La parola dello Spirito”, in Ungheria il numero degli arrestati è di 400.000, secondo altri solamente di 150.000.

Una causa irrisoria è bastevole per l'arresto. Condannano a due o tre anni di reclusione una dattilografa, che gioì anni addietro per la vittoriosa avanzata delle truppe tedesche. Il prelato Dr. Zoltán Nyisztor, uno

/fol. 552/

dei capi esponenti del giornalismo cattolico ungherese fu condannato a 5 anni di reclusione per il fatto d'aver scritto una volta, dopo aver combattuto per anni ed anni contro i nazisti, e dopo essersi nascosto per sfuggire alle loro ricerche, che i nostri veri nemici sono alla fin fine i bolscevici, i nazisti sono solamente delle pecorelle perdute.

Il 17 agosto 1945 fu giustiziato a Budapest il Sig. Ladislao Lorberer, tenente, economo di un ospedale. La sua ultima confessione la fece dal rev. Dr. Ladislao Csért[h]ő [recte: Alessandro - NdR], segretario del primate, dandogli facoltà di far dell'oggetto della confessione. In questa egli testimoniò che non era autore dell'assassinio imputatogli. Il suo avvocato non fece la sua comparsa al tribunale per difenderlo e quando volle egli stesso difendersi, la folla con un urlo accompagnato da invettive coprì la sua voce ed anche i giudici gli intimarono di tacere. Dopo siffatta procedura fu condannato a morte. Una raccolta di fatti simili richiederebbe un numero troppo grande di pagine.

c) *Comitati di epurazione*. Sono tribunali simili ai precedenti in seno delle aziende, agli uffici, università, fabbriche ecc. che sottopongono ad esame i loro soci per sapere se corrispondano alle esigenze della democrazia o no. Giacchè la loro composizione avviene nella percentuale dei partiti, anche qui è assicurato lo svolgersi del terrorismo comunista. La corruzione e l'odio politico ha trovato vasto campo d'azione in questi comitati, i cui componenti sono spesso i dipendenti e gli avversari politici di ieri, oppure i concorrenti del commercio i quali si trovano di fronte ai principali ed ai rivali.

d) *Comitati per l'assegnazione del terreno*. Sorsero in ogni villaggio per mandare a termine la riforma agraria e furono i pretendenti stessi del terreno a comporli tra le loro file. Furono essi a stabilire chi fosse criminale di guerra e nemico del popolo; di chi fosse in conclusione, il terreno da confiscarsi anche nel caso che il proprietario lo ritenesse secondo la legge, essendo podere più piccolo dei 100 ettari. Giacchè i mezzi di comunicazione furono messi in prevalenza a disposizione del P. C., fu esso che in quasi tutti i luoghi, formò questi comitati con gli strati della popolazione più analfabeti, più poveri e più affamati di terra. E' facile intuire che il verdetto dei comitati in moltissimi casi fu brutale oltraggio della giustizia più elementare. Snaturata vendetta e brama di possedere riducono in molti casi a completa povertà i più laboriosi, i più onesti, i piccoli possidenti dei paesi. L'ordinanza della riforma agraria fece appello ai po-

/fol. 553/

veri di tenere lieti conviti nei castelli e nelle abitazioni dei più facoltosi, gioiando della riforma stessa; il risultato di tale ordinanza fu, che in molti luoghi la plebaglia saccheggiò, e qua e là incendiò i castelli; mentre a Gyömrő la folla comunista ha ammazzato il conte Giuseppe Révay libero docente d'università, che s'era fatto vedere alla distribuzione delle sue terre. Di simili casi ne succedono diversi.

e) *Consigli aziendali*. Sono controlli politici delle fabbriche, delle aziende ma anche delle scuole che però fanno sentire la loro voce in ogni branchia della direzione dell'azienda. Delle volte fanno i prepotenti, spesso impauriscono i capitalisti e terrorizzano la direzione.

f) *Fiduciari di case e di caseggiati*. Esercitano un certo qual potere politico,

amministrativo ed anche poliziesco. In conseguenza della dinamicità e delle violenze del P. C. questi fiduciari sono per la gran parte elementi comunisti, e in minor parte socialisti; non pochi fra loro gli agitatori di professione, creando così un ottimo servizio di osservazione. Fra i molti soprusi giornalieri ne rileviamo solamente due a scopo d'esempio. Il Dr. Eszterhás mandò un resoconto ufficiale al partito dei piccoli Contadini in cui riferiva che nell'adunanza dei fiduciari di cose avvenute l'8 Settembre 1945 al N. 88 di Via Andrásy un certo Zöldi, elemento comunista del centro, diede loro l'ordine di non dare la scheda di votazione se non a coloro che votano per il P. C. e Socialista. Lo stesso giorno avvenne che il dr. Francesco Regeczy, abitante in via Rottenbiller N. 6/b, fu costretto dal fiduciario locale con tutti gli abitanti della casa ad intervenire ad un comizio comunista, sotto la minaccia di internamento in caso contrario.

g) *La polizia politica*. Oggigiorno questa è la potenza più terribile e insciente. E' in maniera tale in mano dei comunisti e vi lavorano in così stragrande maggioranza gli ebrei, da venire giustamente considerata come organizzazione tendente ad assicurare il potere del P. C. Sua Ecc. il Principe Primate mi dipinse così l'attività della polizia "la polizia è formata dai rifiuti della società, può invitare chicchessia ad eseguire lavori di carattere pubblico, può citare qualsivoglia in suo nome, può internarlo, può arrestarlo e può requisire animali e viveri". Non porto esempi di inumane sofferenze in massa, essendo ormai questo troppo all'ordine del giorno. La sua attività fa ricordare quella della famigerata Cheka russa.

h) *Altri mezzi di potere*. Anche la pubblica alimentazione è in loro mano un mezzo d'esplicare un ricatto politico. E' un quadro che si ripete di
/fol. 554/

giorno in giorno quello da me visto nell'affamata Budapest il giorno 14 settembre in piazza Boráros. V'erano diversi vagoni di patate, pronte per la vendita, ma solamente per coloro che esibivano la tessera del P. C.

Il giornale "La Nazione Ungherese" del 12 Sett. scrive testualmente: "Alessandro Millok segretario di stato del capo dei ministri, contemporaneamente presidente della società delle circolazioni tramviarie della capitale, tenne un discorso alle maestranze e agli impiegati della società, minacciando di espulsione i dipendenti che non s'accorgessero ancora che il loro posto era nel partito comunista o in quello socialista. Fino a quando non si ravvedessero era d'uopo privarli di ogni facilitazione".

Urge che qui facciamo menzione anche della stampa: Accanto a due giornali quotidiani di voce assai modesta, si pubblica una vera caterva di giornali menzogneri, alteratori della verità di tendenza estraneamente comunista. (Non hanno ancora dato il permesso per la pubblicazione di un giornale cattolico). La tragicommedia raggiunse l'apice quando in agosto con rumorosa allegria si celebrò la completa libertà di stampa, quando invece non era ancora abolita la censura ufficiale

d'estremo rigore estendentesi ad intere pagine e quando contro la valanga di ingiurie e di calunnie scatenatasi in 15 o 20 articoli di giornale contro il movimento Kalot, questo non potè far comparire che un articolo difensivo. Quando questi in luogo di articoli rispose con manifestini volanti, la polizia li fece subito sequestrare, licenziando su due piedi il signor (Casimiro Nagy) dal suo impiego alla presidenza dei ministri che fece la censura dei volantini.

Anche la posta è un mezzo di potere, giacchè i quotidiani, gli stampati e i manifesti non comunisti spariscono in massa. Vogliono pure organizzare il magistero. E' noto che solamente all'università di Budapest si crearono 15 nuove facoltà per professori imbevuti delle ideologie del partito.

4. Il risultato

Con mezzi di potere così diversi, ma diretti in così stretta collaborazione, estendentesi ad abbracciare ogni aspetto della vita pubblica e privata diventa comprensibile come sia possibile il piegare il popolo ungherese sotto il giogo comunista. Il P. C. con mezzi spesso volte inumanamente crudeli, insofferenti di contraddizione, ha ottenuto i seguenti risultati.

a) *Ha mimetizzato la sua dittatura di partito con colori democratici*, dittatura che travolge la nazione verso l'incorporamento nello stato sovietico-

/fol. 555/

co. I deputati dell'attuale prima assemblea nazionale furono eletti all'unanimità nelle città e nei villaggi da sparuti comizi popolari. L'elenco dei candidati fu composto arbitrariamente dai capi dei partiti. Ironia della democrazia basata sulla libera volontà del popolo, più grande di questo metodo di votazione, non ci fu! Ora che s'avvicinano le elezioni generali, cominciano gli internamenti in massa con un terrore di cui fin qui non si ha l'esempio nel regno. Ciò che dietro a questo si cela lo sappiamo dai continui resoconti del nostro uomo di fiducia nel partito C. (Direttive dirette di Mosca).

La fusione delle opere di comando, del potere cioè legislativo, giudiziario ed esecutivo è divenuta la più sfrontata; laddove proprio la severa separazione di questi tre poteri è la base legale di ogni democrazia. Per es. il Presidente del consiglio provinciale dei tribunali del popolo, cioè del sommo foro tribunizio, è nello stesso tempo segretario di stato amministrativo alla Presidenza dei ministri. I partiti esequiscono funzioni di diritto pubblico. L'individuo viene giudicato non in quanto cittadino dello stato, ma in quanto militante diretto in qualche partito e la sua carriera, la sua stessa possibilità di vita è in dipendenza all'entrata in qualche partito.

Per es. l'attrezzatura agricola viene dagli agenti comunisti divisa solamente tra quei contadini, che hanno dato l'adesione a qualche partito comunista. Solamente così viene in possesso della merce il commerciante. I partiti si dividono fra di loro

i più semplici impieghi, essendo entrato in vigore, al posto della specializzazione, l'affidamento politico, cosicché l'amministrazione pubblica s'abbassò ad essere amministrazione di partito. Così parlava Sua Ecc. il Primate: “Non c'è più sicurezza personale, nè quella dell'avere, non esiste libertà di parola, di stampa, di comizio e di pensiero. Il piccolo paese è divenuto una grande prigione”.

Questa dittatura di partito sta facendo i preparativi per trasformarsi in dittatura armata. Il nostro uomo di fiducia, che svolge la sua attività tra i segreti dirigenti del P. C. ci riferì che i russi introdurranno segretamente il 20 Settembre nella sede centrale del P. C. 10.000 fucili e 1500 fucili mitragliatori. I russi poi allontanandosi dai loro accampamenti di campagna lasciano dietro a sè segreti depositi di munizioni. Di alcuni di questi ne sappiamo esattamente l'ubicazione (per es. Isaszeg).

L'11 Settembre Ladislao Várkonyi segretario del P. C. riceveva la seguente missiva: “Teri nell'adunanza dei dirigenti centrali si convenne: Nel caso di uno scontro armato, bisogna che ci assicuriamo l'appoggio dell'esercito. Modo d'agire: Bisogna nei circondari per mezzo dei fiduciari all'istante internare, e se possibile allontanare dal Regno, o meglio liquidare sotto pretesto di tradimento, di complotto, di orientazione anglo-americana, tutti gli appartenenti al corpo degli ufficiali e tutti i graduati dell'esercito, che o siano iscritti al partito dei piccoli Contadini, o che non appartengano nei ranghi del P. C., nè di quello socialista e del partito Nazionale dei Contadini”. (Lettera aperta, ricopiata e di nuovo chiusa.) Dal contenuto appare in maniera evidente quali partiti il P. C. ritenga dalla sua parte.

b) *La corruzione va dilagando spaventosamente.* Si intravedono di già i sintomi caratteristici del governo di partito: nepotismo, ricatto, protezione, calunnia, invidia, accaparramento di impieghi, truffe, panama. Il segretario comunista Ladislao Várkonyi ai primi di novembre poté impunemente far sparire 2 vagoni di farina, senza alcuna conseguenza, mentre un suo parente che abbisognava d'impiego presso il dr. Csanaky, un altro segretario di partito, veniva accontentato dopo che l'avversario fu falsamente imputato di un furto di 300.000 pengő. Potrei enumerare fatti consimili con nomi e dati precisi ancora per molte pagine. Al capo di questa marea di lordure sta purtroppo un disgraziato prete cattolico: Stefano Balogh³ segretario di stato alla presidenza dei ministri, il quale oggi è fra coloro che guadagnano di più nel paese.

c) *Il partito stesso non può più frenare l'anarchia.* Il prefetto di Eger s'è recato invano dal ministro degli interni: neppure le forze del centro poterono porre un freno agli inumani atti terroristici del Partito C. locale. (Furono questi che ridussero a fin di vita e percossero il vescovo ausiliare di Eger S. Ecc. Andrea Kriston per un'unica sua espressione anticomunista di 4 anni fa). Il vescovo di Csanád S. Ecc.

3 Sottolineato a matita e scritto al margine: “scheda”.

Andrea Hamvas s'adoprò invano presso le autorità comuniste locali per un permesso di attività rilasciato già dal ministero degli interni; gli fu risposto che questo a loro non bastava.

d) *La crisi economica diventa sempre più grave.* I piccoli commercianti non ricevono merce sicchè s'avviano pian piano verso il fallimento. Il Consiglio dei sindacati (è uno dei maggiori fattori direttivi dell'economia) secondo la relazione del nostro osservatore, fa questo coscientemente in base a di-
/fol. 557/

rettive di Mosca, per far scomparire il ceto commerciante e far concentrare il commercio in mani di cooperative statali. La crisi agraria è ormai fatto compiuto nonostante i contrari comunicati ufficiali: il raccolto di quest'anno fu talmente catastrofico, che nella capitale dello stato agrario per eccellenza gli uomini stanno a far la coda per il pane che non tutti riescono poi a comperare. Il colmo di mali è che i russi portano via anche quel poco che rimane, come per es. a Berhida dove asportarono anche le sementi del prossimo raccolto.

Fatto caratterizzante la completa inflazione: giornali settimanali da un numero all'altro subiscono un aumento del 15-20%. Un mio conoscente ai primi di Settembre s'impegnò circa un taglio di vestito a 16.000 pengö al metro. Ritornato il 24 Settembre per comperarlo, sbalordì quando seppe che il prezzo era ormai di 48.000 pengö al metro.

5. Le attuali forze armate russe.

Le truppe russe di stanza in Ungheria secondo il nostro agente nel P. C. è di 1.300.000. D'altra parte il ministro della guerra e il capo della missione militare inglese fanno un computo di 300.000 soldati. E' probabile che il P. C. a bella posta propali [sic!] cifre false per impaurire le forze interne d'opposizione del paese.

Il loro comportamento nelle relazioni ufficiali è ancora cortese, in quelle private è fatto in base a furti e saccheggi. Durante le 3 settimane di mia permanenza a Budapest, ogni notte nei dintorni vi fu qualche sparatoria; da una comunicazione confidenziale della polizia siamo venuti a sapere che nella capitale ogni notte perpetrano 30-40 assassinii a scopo di furto. Gli svaligiami di treni passeggeri sono all'ordine del giorno.⁴

Molti segni stanno a comprovare che l'esercito russo non ha nessuna intenzione di lasciare il territorio ungherese. Per es. il corpo di Guardia stanziato in Ungheria ha ricevuto ordine di imparare l'Ungherese; i libri a tale scopo sono stati già distribuiti. Sappiamo dall'ufficio immobiliare che i sovietici hanno acquistato a Budapest 40 enormi palazzi (il pagamento è stato effettuato in dollari), come pure

4 Nella versione giunta al Santo Padre manca la frase seguente: "Sua Eminenza m'ha dettato in questi termini la sua opinione a riguardo del comportamento dei russi".

siamo a conoscenza da fonte ufficiale, che gli ufficiali russi hanno ricevuto il permesso di portare la famiglia in Ungheria.

I sentimenti dei dirigenti russi a riguardo degli anglo-sassoni appaiono chiaramente dal seguente comunicato: Direttive di Mosca al Part. C.

/fol. 558/

del 27 agosto. “In quanto si venisse ad un conflitto armato, bisogna tenere l’Ungheria con ogni mezzo a nostra disposizione, in quanto chiave dell’Europa Sud-Orientale. La prima linea difensiva è il Danubio, la seconda la regione delle miniere, la parte inferiore del Danubio e del Tibisco, la terza i Karpazi. Siccome l’orientazione inglese in Ungheria è rappresentata dal Partito dei piccoli Contadini (Ladislao Varga [corrigi: Béla - NdR]), bisogna diminuire o eliminare la sua attività con il terrore, la calunnia o in qualsivoglia altra maniera”.

II

LA SITUAZIONE DELLA CHIESA

L’ufficiale forma di cortesia esterna è usata tuttora con gli alti dirigenti della Chiesa. In campagna però è cominciata l’espressione triviale, si percuotono preti, si commettono ingiustizie. Alle rimostanze ufficiali si risponde con la frase divenuta familiare ai tempi dei nazisti: Sono iniziative private contro le direttive del partito.

1. *Le perdite della Chiesa.*

Perdite di diritto pubblico. Finora il Primate era di rango superiore del Presidente dei Ministri e fece sempre sentire la sua influenza nella formazione del governo. Non venne giammai nominato ministro del culto senza la sua approvazione. I vescovi, i generali delle congregazioni religiose insegnanti, facevano parte per ragioni di carica della Camera Superiore. Alcuni elementi del clero presero sempre parte per ragioni d’ufficio nelle commissioni giudiziarie, nelle deputazioni cittadine. Privilegi e immunità furono sempre assicurati alle persone ecclesiastiche. Tutti questi privilegi assicurarono per il passato un preminente influsso politico al clero.

Tutto ciò è ora andato perduto.

Perdite patrimoniali: All’infuori dei cosiddetti fondi di religione e di insegnamento la Chiesa Ungherese era in possesso di 877.294 ettari di terreno. Di tutto ciò ben poco è rimasto. La ricostruzione delle molte chiese, scuole confessionali, conventi e edifici culturali andati distrutti è impossibile se ci basiamo sulle sole nostre forze.

Perdite dei patronati: Patronati sono stati numerosi in Ungheria. Il solo principe Paolo Esterházy aveva il patronato di 20 parrocchie. Questi grandi proprietari non hanno neppure loro di che vivere non che far fronte ai doveri assunti una volta.

/fol. 559/

2. Attacchi contro la libertà di culto

Le parole testuali di Sua Ecc. Primate a questo riguardo sono le seguenti: “I russi nelle domeniche e nei giorni festivi fermano le persone uscenti di chiesa e li portano a lavori forzati fino alla sera. Per questo da molto tempo gli uomini non sono andati più a Messa. I comunisti ungheresi citano di domenica gli uomini a lavori non urgenti. Nella sola diocesi di Veszprém, i russi saccheggiarono interamente 172 chiese delle 304 che vi sono. In molti posti come per esempio nel paese di Iszkáz, ballarono e cavalcarono vestiti con i paramenti sacri, e servendosi di questi pulirono a [città di] Pápa le auto ed i cavalli. Di molte chiese si servirono come stalle lordando anche lo stesso altare”.

L'oratore ufficiale del gran comizio comunista de Szeged ha detto fra le altre cose. “In luogo di quel famigerato Santo Stefano vi do un nuovo Condottiero: Matia Rákosi” (capo ebreo del P. C.). Primiissima fra le nuove leggi è quella del matrimonio-prova: dopo due anni di prova gli sposi possono divorziare liberamente senza alcuna procedura giudiziaria.

3. *Le istituzioni della Chiesa.*

Tutte le istituzioni sono funzionanti fino ad ora dai grandi beni patrimoniali della Chiesa attraversano adesso un momento critico. Con periodiche questue bene organizzate si venne incontro alla situazione veramente difficile dei seminari.

Contro le scuole professionali appaiono di continuo i più violenti attacchi da parte dei giornali, manifesti e comizi. Preso di mira in maniera speciale l'insegnamento della religione, propugnata la coeducazione. Con propaganda metodica vogliono far credere alla massa che le scuole cattoliche sono i principali covi di reazionismo. Viene attaccato violentemente l'intero metodo di insegnamento, e tutto questo lo sappiamo in base ad una confidenziale comunicazione, è diretto contro le scuole confessionali.

Della sorte delle istituzioni religiose c'intratteremo più a lungo nel trattare le forze d'opposizione. Qui ricordiamo ancora che solamente le confraternite possono liberamente svolgere la loro attività, mentre contro i movimenti che tendono a dare una nuova educazione (specialmente contro il movimento KALOT che è divenuto l'organizzato centro delle forze d'opposizione) s'è sferrata una campagna così nauseante di calunnie, e con tale odio vengono attaccati dalla stampa, e nei comizi, che può venir giustamente considerata come i primi bagliori di una metodica persecuzione religiosa.

/fol. 560/

4. *Persecuzione di alcuni sacerdoti.*

E' S. Ecc. il Principe Primate avverte che: “E' cominciata la sfrenata campagna di odio contro il clero cattolico nella stampa, nei comizi, nei convegni provinciali, davanti ai sindaci ed ai giudici”. Il giudizio di un sacerdote venne nelle se-

guenti circostanze: Il tribunale popolare di Szeged s'occupò verso la fine di luglio della causa del parroco di Guido Karácsonyi. Questi era talmente amico dei poveri da essere accusato anni addietro dalla stampa liberale quale comunista. Secondo il racconto fatto dal P. Daniele Hunya S. J., P. Spirituale del Seminario, presente anch'egli al processo, egli stesso ed i testimoni furono talmente percossi a sangue dalla folla, che si dovette provvedere al trasporto d'urgenza all'ospedale del testimone Dominkó, e si dovette procedere alla medicazione dell'imputato Karácsonyi. Furono coperti d'oltraggi e espulsi a pedate dall'aula giudiziaria circa 20 sacerdoti cattolici, alcuni dei quali feriti gravemente. La sentenza suggellò l'accusa di nemico del popolo con la seguente motivazione: Chiamò i comunisti russi barbari e persecutori della religione; non volle battezzare un bambino illegale, perché portato al battesimo da un padrino protestante, invece di abitazioni per operai costruì conventi. Accuse più gravi di queste non si addussero; nonostante ciò fu condannato a 12 anni di ergastolo.

Si procedette nella stessa maniera nel processo dell'ottimo insegnante di religione Dr. Henkey di Miskolc, solamente per aver scritto anni addietro in un articolo che in Russia trasformavano le chiese in musei e magazzini. Solamente nella prigione di Szeged scontano, dopo simili procedimenti penali, la loro pena di 10-12 anni, dodici sacerdoti. La stessa sorte subiscono i sacerdoti protestanti.⁵ Il clero nella sua stragrande maggioranza si comporta eroicamente. Ad eccezione di pochi, svolgono tutti la loro attività pastorale divenuta ormai fuori delle chiese pericolosa con audacia e con singolare zelo che fa loro onore.

III. I VERI SENTIMENTI DEL POPOLO

Questi dati gli ho raccolti in parte da persone appartenenti alle più disparate classi sociali, in parte da persone che dispongono di una buona dose di informazioni viaggiando continuamente per il regno ed in fine in conversazioni che ho avuto con vescovi e personalità di rilievo.

/fol. 561/

1. “*Comunista-ebreo-russo*” sono parole che si sono fuse in un solo significato per l'80-90% della classe media e di quella contadina. Il popolo li ritiene alleati; trema per il loro terrore svergognante, quello dei nazisti; ed è ripieno di sentimenti di profondo odio per questi tre nomi. L'antisemitismo al tempo dei nazisti non ebbe radici profonde negli animi, se non degli ufficiali e degli aderenti al partito; la mag-

5 Segnalazione ed interrogativo. (La Chiesa cattolica non riconosce il “sacerdozio” nel caso dei Protestanti).

gioranza della popolazione seguiva l'andazzo comune ed era antisemita per solo interesse. Oggi l'odio contro gli ebrei s'è radicato profondamente negli animi di tutti, giacchè le molte sofferenze, le persecuzioni, il terrore e l'esoso profitto lasciano più profonde tracce dell'interesse. Una percentuale minore, aggirantesi nel 50 o 60% degli operai industriali e specialmente degli operai dell'industria pesante, pensano così dei comunisti e degli ebrei, perché se c'è qualcuno che dopo di questi può trar profitto della situazione son proprio loro.

2. *Un sentimento di incubo e di mancata sicurezza* è la caratteristica specialmente del ceto medio nelle città e nei paesi, essendo questa classe interamente in balia dei sentimenti di vendetta e del terrorismo della plebaglia. Si ascolta già con un sentimento di apatia la notizia delle tragedie, di cui furono colpiti conoscenti e parenti, ridotti alla miseria contro ogni più elementare norma di giustizia. Il ceto contadino non ha paura, ma si sente in poca sicurezza, data l'assenza dei più elementari requisiti per una regolare coltivazione dei campi.

3. *Come si cerca d'innestarsi nel nuovo regime?* L'aristocrazia, i grandi possidenti, la stragrande maggioranza dei cittadini ed infine una parte del clero spera ciecamente nelle truppe liberatrici anglo-americane. Tutti questi procurano di barcamenare in questo breve periodo di tempo. E' molto eloquente la circostanza che gli aristocratici quasi senza eccezione, sperano nel ristabilimento dei loro grandi possedimenti di più mila ettari e nel rinnovarsi della loro esistenza di piccoli re in foggia medioevale.

La maggior parte delle persone intellettuali, per non diventare del tutto povere, cercano tentennando un modo di convivenza, ma nel cuore di tutti cova l'angoscia di essere un giorno chiamati a rispondere per questo loro atteggiamento. I lavoratori dell'industria leggera per il momento guadagna assai bene, ma sta con grande preoccupazione, guardando il pericoloso avvicinarsi dello spirito dell'industria sovietica che favorisce piuttosto l'industria delle fabbriche.

/fol. 562/

sto l'industria delle fabbriche. Gli operai delle fabbriche sono specialmente coloro che intravedono affiorare il loro mondo nel convulso evolversi del nuovo ordine sociale e statale.

I contadini hanno accolto il nuovo sistema con l'eterno, innoto senso di sospetto. I più agiati in silenzio, ma decisamente prendono una posizione contraria mentre quelli che fino a ieri furono i proletari della terra, a gran dispetto del partito, non divennero comunisti, ma assunserono arie da "gran signori" e si sentono già proprietari, anche se per il momento sono ancora mendicanti.

IV.

ALCUNI AUTOREVOLI GIUDIZI SULLA SITUAZIONE

S. Ecc. il Principe Primate Giuseppe Mindszenty: Ho citato più volte le sue parole. Trova la situazione attuale esternamente grave. Tutta questa relazione è imbevuta del suo pensiero. Vuole cominciare una seria lotta per la difesa della posizione giuridica della Chiesa. Vuol del patrimonio della Chiesa recuperare i boschi, che non sono stati divisi, ma sono amministrati dallo stato; vuole lui stesso amministrarli dividendone il provento in parti proporzionate tra i vescovadi. Nonostante le grandi lotte ideologiche, si sforza di trovare il modus vivendi con i russi, quantunque faccia questo solamente costretto della situazione.

Giuseppe Grösz, arcivescovo di Kalocsa vede il pericolo in tutta la sua grandezza, ma egli è piuttosto propenso al sopportare pazientemente le calamità, dichiarando a più riprese che il cristianesimo è eterno, e non lo si può annientare.

Alessandro Kovács, vescovo di Szombathely nei primi mesi fu fatto sviare e accettò in buona fede la presidenza della Società Culturale Ungaro-Sovietica assieme con un[o] scrittore e ad un professore di università. Con auto-accusa ebbe a lamentare al Padre Kerkai il suo rammarico, ma senza un grande scandalo non diceva di non potersi più ritirare. E' vero, che secondo alcuni punti di vista la sua presenza colà ha i suoi vantaggi.

Il prelado *Sigismondo Mihalovics*, segretario nazionale dell'A. C., quantunque in teoria sia tra coloro che condannano ogni modus vivendi, pure spinge, forse per paura, la sua collaborazione con i comunisti a tal punto di collaborare per es. con essi nell'organizzazione del Soccorso Nazionale, dove i sudori sono del clero e dei fedeli (raccolta di fondi ecc.), ma i cui frutto nella gran maggioranza, per aperto accordo, saranno dei comunisti.

/fol. 563/

Alcuni distinti ambienti clericali (Giustino Baranyai Ord. Cist., Elemér Schwartz, professore universitario) in principio erano per la completa inattività, oggi poi appoggiano decisamente il gruppo del Conte Pálffy che d'altra parte rappresenta in verità quell'organizzazione che sogna di ritornare ai grandi latifondi, che vuol servirsi del cattolicesimo per coprire una retrograda politica sociale, come l'ebbe già a fare nel passato.

Il provinciale dei gesuiti *P. Stefano Borbély S. I.* nutre una antipatia tale contro i russi ed il bolscevismo, e presta loro così poca fiducia, che non è seguace della ricerca del modus vivendi; sopprimerebbe volentieri, almeno in apparenza ogni attività esterna del Kalot e vorrebbe solamente gettare le solide basi di una segreta opposizione degli animi. Pur tuttavia lascia libera ogni attività.

Il direttore del movimento Kalot, *P. Eugenio Kerkai* vorrebbe assicurare esternamente la libertà dei conflitti ideologici e l'ulteriore possibilità di vita del movi-

mento; cerca di render possibile la creazione di un adeguato *modus vivendi*. Ritiene una delle maggiori calamità per il cattolicesimo il prevalere nella politica cattolica di quella corrente ideologica che finora è stata prevalente, per cui agli occhi della massa la politica cattolica si identifica con il feudal-capitalismo.

P. Giuseppe Jánosi S. I. consigliere religioso, per incarico di S. Ecc. il Primate, del Partito Popolare Democratico (è il partito cattolico) afferma: Non possiamo aspettarci le simpatie della folla dei cattolici già maturi per le riforme, finché le nostre stesse posizioni dirigenti (Azione Cattolica, Accademia di S. Stefano, Società Editrice S. Stefano, Università, Circolo Cattolico) sono occupate da individui contrari in teoria ad ogni innovazione sociale, ed i quali rigidamente contrari ai russi ed ai protestanti vogliono salvare così le apparenze del loro antico mondo antisociale. Una volta si potè fare della politica cattolica senza la simpatia e l'appoggio delle folle, perché questa era appoggiata dai grandi poteri della Chiesa e da grandi possidenti in maggioranza cattolici, oggi giorno però l'unico appoggio è la massa cattolica, che però non si può guadagnare con le antiche ideologie ridipinte un tantino alla moderna. In questa diversità di vedute va piano piano, ma sempre più ostinatamente, sviluppandosi la lotta tra alcuni distinti politici cattolici e il movimento Kalot.

/fol. 564/

V.

LE FORZE INTERNE D'OPPOSIZIONE

Solamente le forze religiose (cattolici e protestanti) unite in una coscienza nazionale oppongono un'organica opposizione interna. I piccoli e grandi moti insurrezionali a base nazionale come scoppiarono, furono anche soffocati. La nostra vasta rete d'informazioni ci informa di due piccoli e di un grande movimento armato insurrezionale, che finora non sono stati scoperti. Noi riteniamo senza scopo ogni opposizione armata.⁶

1. *Il rinnovamento degli spiriti* è la forma più potente d'opposizione, e di questo spettacoloso rinnovamento ne siamo spettatori.

Gran parte del popolo soffre con spirito di penitenza. Sono i Sacerdoti che affermano che la vita religiosa ha un rigoglio fin qui mai sperimentato; questo vale anche per i protestanti.

Nella maggior parte del clero lo spirito dominante è lo spirito del martirio.

6 Nella versione giunta al Santo Padre manca la frase seguente: "Di segreti movimenti cattolici d'opposizione spirituale ce ne sono due, i quali hanno una formidabile organizzazione ma dei quali è preferibile una esposizione a viva voce."

L'ultima parola di preti condannati a 10 o 15 anni di prigione è parola di perdono, è l'offerta delle loro sofferenze per la salute spirituale dell'umanità caduta nell'errore.

Un rigoglio novello prende i monasteri dei religiosi e delle suore. Il lavoro manuale è divenuto di nuovo di programma dai benedettini. A Pannonhalma la gente riguarda con commozione il lavoro dei campi dei novizi e dei professori. L'arcibate Crisostomo Kelemen ebbe a dire a P. Kerkai: Non c'è mai stato un tale spirito nel convento. A Zirc i Cisterciensi si propongono di rinnovare lo spirito dei trappisti. Furono essi che spensero l'incendio appiccato alle case dei poveri contadini e che salvarono i loro piccoli beni su carri tirati da essi stessi. Al tempo delle battaglie accolsero nel convento 2.400 uomini e dando loro da mangiare diedero fondo alla riserva di viveri. Ora sono esse che versano in disagiate condizioni economiche, ma le sopportano volentieri, dopo il famoso periodo di comodità. Anche i Benedettini di Pannonhalma accolsero e sfamarono circa 3000 persone. Le suore, le religiose di distinti ordini religiosi, trainano ora con letizia per le vie della capitale carretti con sopra viveri raccolti per i poveri. Se volessi addurre esempi, la mia relazione non avrebbe più fine.

2. *La gioventù studentesca* rappresenta ormai una opposizione organizzata. Il centro delle direttive è l'Associazione degli Studenti Cattolici sotto la guida di P. Izay S. J., la quale ha raccolto per un corso di orientazione, durato più settimane circa 500 dirigenti delle Congregazioni Mariane
/fol. 565/

dell'Università e dei ginnasi di Budapest, i quali con ardente fervore fecero comune giuramento di fedeltà, se fosse necessario anche a costo del martirio. Nel resto del paese l'organizzazione delle Università e delle scuole per una simile dura opposizione sarà condotta a termine circa a Natale. Questi giovani hanno strategicamente talmente occupate le cariche direttive delle associazioni ufficiali studentesche delle varie facoltà, che in agosto tra i 120 partecipanti al Congresso Nazionale dei dirigenti della gioventù di Balatonlelle, ben 42 soci dell'Associazione degli studenti cattolici fecero la loro comparsa sotto un titolo o l'altro, riuscendo silenziosamente a far fallire l'Associazione degli Universitari progettato dal P. C.

Bisogna fare speciale menzione dello scoutismo con a capo il Fratello delle Scuole Pie dr. Alessandro Sik, professore d'università, che sotto la diretta protezione degli inglesi rappresenta un serio fattore di opposizione. L'Associazione studentesca protestante „Soli Deo Gloria” si distingue per il suo spirito particolarmente “pneumatico” e per la sua attività caritatevole, formando nello stesso tempo un serio fattore d'opposizione interna ed esterna.

3. Solamente una piccola percentuale degli apprendisti è organizzata nelle file della KIOE movimento cattolico dei giovani operai (il dr. Ladislao Pfeiffer ne è l'assistente), ma con il loro comportamento ardito e senza rispetti umani svergo-

gnano tutti i movimenti cattolici.

L'associazione giovanile Kolping, manca un po' di vitalità, ora però affrontano anch'essi coraggiosamente tra mille insulti e calunnie gli attacchi della stampa comunista. L'analogo movimento protestante (KIE) avendo una buona direzione, è pure un caposaldo del fronte interno antibolscevico.

4. *Organizzazione per i giovani contadini.* Per le eccezionali doti del suo direttore P. Eugenio Kerkai e dei suoi diretti collaboratori laici (Giuseppe Ugrin e Alessandro Megygyesi) il Kalot è diventato il centro specifico di tutte le forze d'opposizione morale ungherese.

Ho davanti a me 416 comunicati locali (ne porto uno in ultima pagina) giunti da ogni parte del paese e vedo da questi che il Kalot è andato talmente identificandosi con lo spirito ribelle alle ideologie comuniste, che già si dà del "kalotismo" a ogni manifestazione di vita religiosa (per es. l'andare a Messa) e alla fedeltà verso i preti. Prova per ciò la frenesia con cui i giornali comunisti si scagliano contro di essa coprendolo di

/fol. 566/

calunnie e d'insulti, pretendendo apertamente l'impiccazione dei suoi dirigenti centrali. Nei singoli paesi poi con atti individuali di banditismo e ufficialmente per mezzo degli uffici amministrativi, lo perseguitano nella maniera più infamante, internano e schiaffeggiano i giovani associati senza far eccezione dei Sacerdoti loro dirigenti, occupano e mettono sossopra le loro associazioni, nonostante l'autorizzazione del ministero dell'interno. Tra le varie centinaia d'esempi ne adduco solamente uno: Nel paese di Nagybatony la polizia ha arrestato tutti gli attori della rappresentazione teatrale organizzata dal Kalot e dalla Kalász e fino al giorno di oggi, a un mese e mezzo di distanza, gli tiene in prigione.

Pare proprio veder rinnovata l'era delle grandi persecuzioni, vedendo questi giovani, in grande maggioranza, resistere presso il loro vesillo. Il Kalot sta dando ora alle stampe una serie di opuscoli delle idee cattoliche, a scopo di volgarizzazione, mentre per mezzo di lunghe serie di convegni di Sacerdoti e di soci, tenuti da collaboratori del centro, mantiene alta la fiamma delle associazioni di provincia. Il collegio dei Vescovi ha ben riconosciuto la speciale importanza del Kalot nel momento attuale, e quantunque l'abbia sempre fatto finora, ora l'appoggia in una maniera tutta particolare. S. Ecc. il Primate Giuseppe Mindszenty, ancora qual Vescovo di Veszprém, in risposta agli attacchi giornalistici contro il Kalot in una lettera aperta s'esprimeva in questi termini del movimento (significativa la circostanza che solo un giornale osò farne la pubblicazione): "Sia che consideriamo il numero dei soci, sia il numero delle organizzazioni, la moltitudine e la profondità delle attività, non c'è stato mai in questo regno un movimento giovanile simile a questo... Il cattolicesimo ungherese riguarda il movimento con l'antica fierezza

e esemplare comunità di spiriti.”

L'associazione „Kalász”, organismo della gioventù paesana-femminile, di gran lunga superiore ad analoghi movimenti femminili, lotta assieme col Kalot. E' fatto oggetto di minori attacchi giornalistici, ma di tanto in tanto di maggiori persecuzioni amministrative; le ascritte si comportano con esemplare fedeltà. Anche gli altri Circoli cattolici svolgono con più e meno zelo la loro attività.

/fol. 567/

5. *In piano politico* tra i vari partiti, il solo a rimanere su basi cristiane nonostante certe concessioni fatte nella lotta, è il Partito dei Piccoli Contadini. La sua vittoria completa sugli altri partiti, in caso di libere votazioni, è indubbia; purtroppo però molti segni fanno già prevedere che nelle elezioni sarà il terrore che avrà il sopravvento. (Direttive di Mosca già riferite).

Il partito cattolico *Democratico Popolare* ha ottenuto libertà d'azione solamente il 17 settembre, così che in mancanza di stampa, di fondi e di tempo non può mettersi indipendentemente in gara nelle prossime elezioni. Quadro triste offre la competizione senza riguardi e molte volte niente affatto cavalleresca dei due indirizzi del cattolicesimo per la direzione del partito: l'uno capeggiato dal Conte Giuseppe Pálffy, dietro alle cui spalle si schiera la schiera dei già grandi possidenti, i quali con il loro spirito retrogrado e antisociale hanno già fatto perdere ogni prestigio davanti al popolo alla “politica cristiana” negli ultimi 25 anni; l'altro capeggiato da Stefano Barankovics dietro a cui si schiera quel Kalot, che è l'espressione più viva dello spirito sociale delle masse. In questo momento la direzione del partito, per volontà del Primate, è nelle mani del Barankovics. Uno dei più grandi problemi attuali del cattolicesimo ungherese si concreta in questo: i suoi dirigenti ufficiali saranno anche per l'avvenire scelti tra gli elementi conservativi, antisociali, oppure trionferà uno spirito più sano e più vitale?

Sul cielo dell'Ungheria e del cattolicesimo ungherese sono addensandosi le nubi più grvide della sua storia.

L'ateista e bolscevico, il dominio mondiale panslavo s'aggrava con tutto il suo peso sul piccolo regno, che sta ora combattendo la sua battaglia di vita o di morte per il cristianesimo, la cultura occidentale e per la libertà umana. Aumenta l'importanza del conflitto la posizione geografica del paese - ritenendo i russi stessi l'Ungheria come l'abbiamo veduto dai comunicati russi - la posizione-chiave dei Balcani e dell'Europa centrale. Dall'esito di questa lotta dipendono gravi problemi europei.

Roma, 18 ottobre 1945.

/fol. 568/

Allegato N. 1

Comunicato locale

La relazione del Kalot di Isaszeg

Isaszeg, 6 settembre 1945

Rispettabile segretario Miklósy!

La prego di non serbar il broncio con noi di Isaszeg per il fatto di regolare un po' in ritardo i nostri rapporti con il centro.

C'è molto lavoro, non c'è quasi una domenica che non ci veda occupati in qualche organizzazione. Il mercoledì della prossima settimana terremo la seduta di chiusura dell'anno, dopo di che le farò un resoconto particolareggiato delle attività dell'annata. Cominceremo il nuovo anno a una settimana della chiusura, non essendoci tempo di riposo nei tempi che attraversiamo. La prego, signor segretario, di fare un elenco dei nostri debiti (prosegue con l'elenco dei debiti, poi continua). Credo che è già a conoscenza del centro la nuova destinazione del nostro assistente ecclesiastico Giuseppe Berkecz, cosicchè siamo ora rimasti soli. Continuiamo [sic!] però a lavorare con animo virile e con forze novelle per la giustizia, che sappiamo senza timor di dubbio, della nostra parte. Finora non abbiamo mai risposto ai colpi della MADISZ (associazione giovanile comunista) perché consiglio sempre i miei giovani a prendere nota delle grandi discussioni, lasciando il resto a me, per timore di qualche sbaglio. Ora però rispondo assai cordialmente ad ogni attacco, come l'ho fatto di tutto cuore in una occasione, ridando il colpo, ma fisso.

Ho posto la domanda: E' democrazia il loro sforzo di soffocare una associazione cattolica? è democrazia l'affisso delle loro sedi, in cui si identifica il Kalot con il movimento Levente? E' stato un procedimento democratico il mettere sossopra la placida quiete della gioventù paesana? Non ci lasciamo sopraffare e dimosteremo che la vera democrazia la propugniamo noi e non loro!

Qualunque cosa accada, anche a costo della perdita totale degli 82 iscritti di Isaszeg, noi non abbandoneremo il nostro vessillo, non rinuncieremo ai nostri principi, giacchè nessuna associazione ha mai scritto nella sua bandiera programma più puro di questo:

Maggior incorporamento dell'individuo in Cristo

Paese più culturale.

Popolo pieno di vitalità.

Ungherese coscienzioso

Iddio sia con Noi!

/fol. 569/

Chiedo immediata risposta; poichè la lettera mi viene portata da persona, scrivete liberamente ogni cosa.

(Seguono i saluti per i vari dirigenti del centro, poi continua)

Le auguro che il buon Dio abbia ad aiutarli a portare a termine quanto prima

vittoriosamente questo immane lavoro che proseguono da 10 anni; noi gioventù di campagna, siamo con voi e non abbandoniamo coloro, che si prodigono già da 10 anni per l'elevazione del popolo ungherese.

Con affetto

Giuseppe Pálfalvai [non firmato]
giov. segretario

S. N.

P. Alessandro Nagy S. J.

Pro Memoria al Vicario della Compagnia di Gesù, Padre Norbert de Boynes

24 ottobre 1945

JTMRL II. 1. Epistolae Singulorum 1913-1949/1942-1945 [fotocopia, progetto]

PRO MEMORIA P. Alexandri Nagy qui proponit quoddam iter Lutetiam Parisiorum ad salutandum, nomine novi Primatis Hungariae, Ottonem, Principem hereditarium.

PRO MEMORIA

Joseph Mindszenty, le nouveau Prince-Primat de la Hongrie, est un grand légitimiste. Avant mon départ de Budapest il m'a demandé de porter personnellement à Paris sa déclaration de fidélité au Prince Héritier Otto.

Pour moi n'est pas complètement clair si cette mission devrait être déjà considérée comme activité politique ou non. De ma part je propose en faveur de cette mission les considérations suivantes :

1) J'ai parlé au R. Père Provincial sur cette mission, mais il n'a pas donné sa réponse. Cela signifie ou son consentement, ou bien qu'il laisse à Rome de prendre la décision.

2) Tout le monde qui participe actuellement en Hongrie aux souffrances, et voit la persécution progressive contre l'Eglise, sait très bien que c'est presque impossible que nous puissions par nous-mêmes sortir de cette situation terrible. Le Christianisme en Hongrie de plus en plus est menacé à disparaître, comme c'était le cas en Russie. La question pour la succession légitime au trône royal peut devenir aujourd'hui en Hongrie une arme sérieuse pour y sauver la foi chrétienne. C'est-à-dire, c'est une question qui dépasse beaucoup les limites de la simple activité politique. Je sais, par des sources bien informées, que les anglo-saxons ont des projets avec le Prince Otto, dans le cas où il serait désiré par son peuple. Ma mission, donc, pourra accélérer la rédemption du catholicisme hongrois à travers le Prince Otto.

3) Si la maison des Habsbourgs revient vraiment sur le trône, serait très avan-

tageux pour le “Kalot” comme organisation catholique, si je peux dès maintenant avoir des relations personnelles avec le Prince Héritier Otto. Le mouvement de “Kalot” pourra lui devenir très sympathique.

4) Pour la Province hongroise de la Compagnie signifiait beaucoup, si c’est un jésuite hongrois qui rend ce service, lequel est tellement au cœur du nouveau Prince-Primat. Autrement pour celui-ci ce serait douloureux de me voir rentrer en Hongrie sans avoir fait mon voyage à Paris.

5) Je pourrais organiser ma visite d’une telle façon, qu’il n’y aurait pas des indiscrétions, même dans l’entourage du Prince Héritier.

Finalement, je demande avec respect et avec la plus grande indifférence la décision du R. P. Vicaire, concernant mon voyage à Paris. Si c’est possible, j’attendrai la réponse jusqu’à demain à 12 heures, car vers 2 heures dans l’après-midi j’aurai la visite d’un Monsieur qui pourra m’aider dans mon voyage.

Rome, le 24 Octobre 1945.

P. Alessandro Nagy S. J. [m. p.]

Rep. negative

N. de B[oyne].

S. N.

P. Alessandro Nagy, S. J.

Promemoria per aiutare il movimento cattolico “Kalot” in Ungheria

24 Octobre 1945

In italiano, copia non firmata

JTMRL II. 1. Epistolae Singulorum 1913-1949/1942-1945

Secondo la testimonianza autorevole di Sua Eccellenza Mons. Angelo Rotta, Nunzio Apostolico d’Ungheria il movimento “Kalot” viene apprezzato molto dell’Eccellentissimo Episcopato Ungherese,⁷ che per quanto era possibile lo aiutava con mezzi finanziari.

Oggi questo movimento è completamente privo di mezzi materiali, sebbene, anche secondo l’Eccellentissimo Monsignor Nunzio, questa “è l’unica organizzazione cattolica che è capace di condurre una lotta organizzata contro il Bolscevismo”.

Tale fortissimo bastione del cattolicesimo ungherese, ridotto in estrema mise-

⁷ Vedi sopra la Dichiarazione sulla “Kalot”, di S. E. Mons. Angelo Rotta, Nunzio Apostolico, lì 1 agosto 1945.

ria, implora adesso dalla grazia della Santa Sede l'assegnazione dello stipendio di 40 segretari (i quali si dedicano di professione a tale compito) per un anno, affinché essi possano prodigarsi esclusivamente a questo lavoro importante; occorre pure il rimborso delle spese di viaggi quasi continui di questi 40 collaboratori; ed ancora le spese di stampe, di brochure ed annunci. Il “Kalot” si obbliga d'impiegare l'aiuto assegnatogli con la più grande discrezione; terrà nascosto il danaro in posto sicuro, lo userà con le cautele necessarie e nel frattempo farà delle collette tra i suoi membri con grande pubblicità, come se tutto dipendesse da tali collette. Il “Kalot” si impegna inoltre di dare un resoconto preciso delle somme assegnategli entro un anno.

[non firmato]

4

Rapporto sui risultati della mia seconda permanenza a Roma (11 ottobre–19 novembre 1945)

P. Alessandro Nagy S.J. a S. E. Mons. Giuseppe Mindszenty

Roma, 20 novembre 1945.

Dattilografato

OSZK Kézirattár, Nagy Töhötöm hagyaték 216/48. ff. 1-16. (ungherese)

Pubblicata in ungherese: Napló (Diario) 1945-46, pp. 72-75. 77-79. 81-83. 86-92.

Vedi nella parte ungherese

Sei documenti dell'anno 1946

5

Supplément confidentiel à la relation du 16 février 1946 (exclusivement pour Sa Sainteté)

Dattilografato in francese

6 Marzo 1946

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 (copia)

La relazione indicata manca

Riservatissimo

6.III.46

SUPPLÉMENT CONFIDENTIEL À LA RELATION DU 16 FÉVRIER 1946 (exclusivement pour Sa Sainteté)

M. Molotov possède une organisation spéciale pour réaliser son idéal: la révolution mondiale. En Hongrie cette organisation spéciale se compose de 15 membres directeurs. Leur chef est un colonel. Ils dépendent directement et exclusivement de Moscou. Leur tâche est d'espionner la vie politique, économique, les organisations sociales, etc. Ils doivent y introduire la corruption et autant que possible l'esprit de la révolution. Ils collaborent en complet accord avec les organisations semblables qui existent dans les différents pays.

Nous savons tout cela par un homme que le colonel mentionné ci-dessus a pris à son service et qui cherche des collaborateurs hongrois sûrs et habiles. Cet homme est notre propre espion, qui depuis des mois surveille les chefs communistes. Après nous avoir consulté il a accepté l'invitation moscovite institutée pour la préparation de la révolution. Il nous révèle maintenant continuellement l'activité, les projets, et les intentions de cette organisation.

Il nous a donné aussi des informations concernant Son Eminence le Prince Primat de Hongrie, le Cardinal Mindszenty: Les attaques grossières dirigées contre la personne de Son Eminence proviennent de la sus-dite organisation, qui a reçu à ce sujet des directions précises directement de Moscou. Le but principal n'est pas de jeter le discrédit total sur la personne du Prince Primat, ni seulement d'exciter la haine contre l'Eglise ou de provoquer la fermeture des écoles catholiques, - mais de tâter le terrain. On veut savoir si le pays est mûr ou non pour une révolution ouverte. Si on réussit déjà maintenant à exciter définitivement les passions contre l'Eglise, alors, sans tarder à exécuter le projet qui était préparé pour un an ou deux, on pro-

clamera immédiatement en Hongrie la dictature populaire du prolétariat et l'annexion du pays aux Etats Soviétiques. Si au contraire, maintenant que les attaques sont vraiment un peu fondées, il n'est pas encore possible de révolutionner les masses populaires, on continuera la préparation secrète de la révolution.

Le Kalot dirige sa campagne en pleine conscience de ces faits. Il s'efforce d'éliminer les tensions et d'établir avec les Russes des relations qui permettent de différer le danger immédiat et de gagner du temps pour pouvoir se préparer à des luttes encore beaucoup plus grandes.

C'est pourquoi il serait désirable que Son Eminence le Prince Primat de Hongrie ne donne pas à l'avenir des occasions d'être attaqué en insistant sur la réaction et sur la question de la Monarchie. A cette condition il serait possible de continuer les pourparlers avec les représentants de la conception "stalinienne". A mon avis le Saint-Siège pourra obtenir un contact normal avec Moscou selon la direction indiquée par la relation du 16 février 1946.

6 mars 1946.

P. Alessandro Nagy S. J. [m. p.]

6

P. Alessandro Nagy, S. J.

Lettera a "Mon Révérend Père"

[probabilmente al P. Norbert de Boynes S. J., Vicario Generale]

25 Aprile 1946

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

25.4.46

P. Nagy Hongrie

Mon Révérend Père,

Mes futurs projets sont les suivants: J'ai écrit des relations assez détaillées sur mon activité romaine à l'usage de l'espion, qui avait été envoyé à Rome par les russes pour y m'observer. Il présentera cette relation, comme le fruit de ses propres observations, à ce colonel russe qui est le chef de l'organisation "Molotovienne" en Hongrie. Ce truc doit définitivement démontrer si vraiment existe en Russie deux conceptions et organisations opposées: "Molotovienne" et "Stalinienne", ou non. Si ce colonel, qui dirige la bolchévisation du pays, après avoir lu la relation ne lui attribue pas beaucoup d'importance et ne voit aucun danger dans les pourparlers avec le Vatican, ou bien si notre informateur réussissant de le faire parler sur l'organisation "Stalinienne" apprend que cela n'est pas autre chose qu'un double jeu, alors je verrais

qu'on m'a trompé mais j'entrerais dans ce jeu sans manifester naturellement que je sais qu'on me trompe continuellement. Ainsi leur petit jeu ne sera plus dangereux pour moi.

Si au contraire, le colonel lisant la relation se montre très intéressé et s'il considère ces faits dangereux, s'il informe M. Molotov dans ce sens, s'il donne à notre informateur une nouvelle mission spéciale pour découvrir complètement toutes mes relations avec les russes, alors je tiens déjà un triple but:

Premièrement j'ai obtenu des données sûrs à propos de l'existence des deux organisations opposées; ensuite j'ai réussi de les séparer encore davantage; finalement notre informateur jouira beaucoup plus encore qu'auparavant de la confiance de l'organisation "Molotovienne", comme quelqu'un dont les informations sont utiles et de qui on attend des futures découvertes importantes.

Naturellement nous leur transmettrons nous-même ces nouvelles "découvertes" qui seront tendencieux et serviront pour la désorganisation de nos adversaires.

Dans le premier cas, c'est-à-dire s'il n'y a pas deux organisations opposées, je pense que quand même sera utile continuer le jeu parce qu'ainsi au moins nous gagnons du temps pour fortifier davantage nos propres organisations.

Dans le second cas, c'est-à-dire si j'ai vraiment découvert une organisation "Stalinienne" opposée à celui du M. Molotov, je ferai tout pour aider sa cristallisation. C'est que me semble que l'organisation "Stalinienne" est encore en fermentation interne, sans cadres bien déterminés et organisés. Au contraire, l'organisation "Molotovienne" possède des cadres d'organisation bien formés et puissants et elle est aidée par l'expérience des 25 dernières années. Peut-être réussirai-je à complètement convaincre l'organisation "Stalinienne" que c'est leur propre intérêt et du point de vue de leur politique étrangère et du tout ce qui concerne la paix intérieure, de se réconcilier avec l'Eglise et cela manifester aussi par des faits positifs. Ces derniers et ces derniers seulement peuvent être les bases des négociations futures.

J'avoue que j'hésite à croire dans le succès. Mais ma conscience ne serait pas tranquille si je n'essaie pas cette possibilité aussi. En tout cas c'est déjà un succès si de son côté l'Eglise a fait tout, même des chemins insolites et audacieux, pour arriver à une solution; ensuite en Hongrie même on pourra ainsi avoir un *modus vivendi* qui permettra - au moins pour un certain temps - l'activité des associations catholiques et ainsi une formation meilleure de la résistance spirituelle. Finalement ces pourparlers muriront même l'évolution interne de la Russie Soviétique. Peut-être un jour ils obtiendront un vrai succès ou au moins ils le prépareront.

Roma, 25 IV. 946.

P. Alessandro Nagy S.J. [m. p.]

7

P. Alessandro Nagy S.J.
Rapporto sulle lotte interne del cattolicesimo ungherese
(sino al 10 luglio 1946 incluso)

31 Luglio 1946

N. Prot. 5774/46

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

(Il testo e l'impaginazione corrisponde alla bella, giunta alla Segreteria di Stato:)

ASRS. AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 25-45

/fol. 23/

Contrasto con l'Emo Cardinale Primate sul metodo da seguire nella difesa cattolica contro il comunismo russo - Simpatia dell'Emo per il movimento legittimista - Missione del marchese Giorgio Pallavicini e sua sparizione - Questione della Nunziatura apostolica - Congresso nazionale della Kalot.

/fol. 24/

[a penna nera:] *Dal Santo Padre*
4-VIII-46

i rilievi che si fanno in questi fogli sono molto gravi. Studiare...
[sulla copia JTMRL a mano:] 31.7.46. P. Nagy

[a matita] *La situazione ha singolari punti di analogia con quelli del Messico sul 1929.*

/fol. 25/

RAPPORTO SULLE LOTTE INTERNE DEL CATTOLICISMO UNGHERESE
(sino al 10 luglio 1946 incluso)

Il Cattolicesimo ungherese, nella situazione estremamente delicata del momento attuale, subisce una crisi interna, dovuta alla divergenza dei pareri sull'atteggiamento da seguirsi di fronte ai Russi, di modo che se l'avviamento adatto a sormontarla si ritardasse troppo, le conseguenze sarebbero molto funeste.

Sua Em. il Cardinal-Primate d'Ungheria, Giuseppe Mindszenty, richiede autoritariamente un atteggiamento assai rigido e restio, minacciando i cattolici che non gli prestano ubbidienza assoluta, di escluderli dalle schiere dei fedeli, da lui considerate come unicamente schiette. Sua Em. personalmente si diporta da vero eroe e quindi è divenuta la speranza della nazione in questi tempi così tempestosi. La sua rettitudine e sistematico modo di agire sono bensì degni di ammirazione; tale qualità vantaggiosa però viene purtroppo offuscata da un insieme di concezioni fonamen-

tali, palesemente erronee le quali, nelle circostanze straordinarie dei nostri giorni, sono piene di rischi fatali.

Le ragioni della politica di opposizione

Oltre a considerazioni personali, la politica di Sua Em. il Cardinale viene determinata da fatti incontestabilmente sfavorevoli, che ne danno la base sentimentale: l'anima di Sua Em. è colma di quel rammarico e di quell'avversione istintiva che sente un popolo profondamente offeso; tale risentimento naturale s'accresce di più in vista delle ama-

/fol. 26/

rezze della nazione, fatta segno ad oltraggi, a cui s'aggiungono i crimini, le menzogne e la serie quasi innumerevole di ingiustizie accumulantisì. Tale esperienza quotidiana spiega l'opposizione rigida di Sua Em. il Cardinale. E' da mettere in rilievo che Sua Em. non fa nessun segreto dei suoi sentimenti. ⁸La giustificazione *ragionevole* del suo atteggiamento pericoloso si trova nella sua ferma persuasione che una nuova guerra sia imminente: "bisogna dunque perseverare ancora un po'." Non si può negarlo: è un fenomeno tipicamente ungherese - abbastanza deplorabile -, che noi siamo molto propensi ad attribuire alla nostra piccola nazione una importanza internazionale di gran lunga superiore a quanto le conviene in realtà, e - cambiando i nostri desideri patriottici in interesse anglosassone - ad immaginarci che la guerra tanto bramata, perchè opportuna a noi, non tarderà difatti a scoppiare.

Sua Em. il Cardinale era ancora a Roma (verso la metà di marzo), quando il suo segretario, Andrea Zakar, mi disse: Sua Em. si inquieta per il ritardo della partenza dell'aeroplano che deve riportarla a Budapest, perchè nel frattempo (si trattava di una settimana!) la guerra potrebbe scoppiare e costringerla a rimanere a Roma. In Ungheria, Sua Em. ha dichiarato che passeranno pochi mesi soltanto prima di una nuova guerra mondiale. Qualche tempo fa, lui stesso ha affermato davanti all'abate di Zirc, dr. Vendelino Endrédy, che bisogna ancora star fermi per due o tre mesi, dopo di che verrà un gran cambiamento. Sua Em. il Cardinale, il suo ambiente e la gran massa del popolo credono, con una fermezza caparbia incredibile, nell'imminenza di una guerra tra i Sovietici e Anglosassoni. Da una tensione più rilevante della guerra dei nervi, di cui siamo testimoni, si lasciano indurre alla facile illusione come se il mondo fosse già alle

/fol. 27/

prime avvisaglie di una guerra reale.

8 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

9 Fin qua segnalazione al margine a matita.

Le caratteristiche del comportamento esterno

Dalle concezioni sopramentovate [sic! - menzionate NdR] segue logicamente la tesi, che determina tutto il comportamento esterno del cardinale, il quale se ne vale in ogni occasione: il Cattolicesimo ungherese deve astenersi da qualsiasi contatto coi Russi, allo scopo di acquistarsi diritto primario in sede di direzione pei tempi susseguenti alle traversie della terza guerra mondiale che s'avvicina. Colui che oggi resiste valorosamente, sarà l'uomo dell'avvenire.

Perciò Sua Em. il Cardinale non si perita di attaccare di continuo i Russi nei suoi discorsi. Però mentre prima del suo viaggio a Roma, l'ha fatto in un gran discorso complessivo, adesso - il tema principale dei discorsi non essendo più i russi - ¹⁰non cessa di schernirli e punzecchiarli con osservazioni e ciò di frequente in una maniera tutt'indegna del suo rango; tal metodo irrita i Russi più di quello usato prima da Sua Em.

Personaggi ecclesiastici seri e molto in vista, come p.e. il R. P. Bartolomeo *Badalik*, provinciale dei Domenicani, - che gode di gran'autorità nel paese - mi han parlato di questa tattica, scandalizzandosene molto.¹¹

Sua Em. il Cardinale, anche se fosse in grado di ottenere dei risultati buoni, non sembra che ne abbia grande voglia; intende invece piuttosto provocare degli scandali, allo scopo di presentare il cattolicesimo ungherese al mondo nella luce dell'eroismo di fronte ad un oppressore potente. Perciò p. e. quando le autorità sovietiche hanno permesso alle singole parrocchie di tenere la solita processione del Corpus Domini, vie-
/fol. 28/

tando la grande processione che doveva guidare sua Em. il Cardinale, Sua Em. ha proibito subito tutte le processioni in questione. Tal divieto parziale, diramato dai Russi, venne poi deformato e divulgato all'estero come proibizione generale. Bisogna confessare lealmente che non è difficile trovare delle ragioni per scusare il procedimento russo: è ben noto che il corso degli avvenimenti ha preso una direzione la quale non si può giustificare senza riserva; la presenza stessa del Cardinal-Primate è già un'eccitazione a dimostrazione politica, alla quale affluiscono - non badando nemmeno al carattere sacro di una processione col SS. Sacramento - dei protestanti, magari degli increduli, insomma ogni sorta di gente scontenta che vuol protestare contro il sistema in vigore.

¹²Per mostrare, quanto sia incline Sua Em. il Cardinale a fomentare degli scontri, basti per esempio accennare alla sua trascuranza nei confronti dei suoi sacerdoti

10 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

11 Fin qua segnalazione al margine a matita.

12 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

incarcerati: Sua Em. non si dà affatto briga di liberarli. Era il medesimo Presidente del Consiglio (il benevolo Francesco Nagy) a dirmi,¹³ che se Sua Em. il Cardinale si rivolgesse con una semplice domanda al Governo in favore dei preti arrestati, si potrebbe già far dei passi presso i Russi, ma finora non ha fatto niente. Non ci si può liberare dell'impressione generale, che il Cardinale-Primate è intento ad esasperare gli spiriti fino all'estremo, per sforzare una persecuzione totale, affinché l'eroismo assoluto e il martirio del Cattolicesimo diventino fatto compiuto, prima che si avveri il grande cambiamento atteso ed il Cattolicesimo possa, per conseguenza, fieramente occupare il posto di comando meritato.

Dal momento che la vera e colpevole "reazione" fa pure assegnamento sul grande mutamento, le due "tattiche" s'intrecciano e s'appoggiano vicendevolmente. Ancora nell'inverno scor-

/fol. 29/

so mi disse Sua Em. il Cardinale che sarà certamente un gran vantaggio, se quest'anno anche i villaggi saranno ridotti alla miseria per la scarsità del raccolto, perchè di tal guisa verrà almeno il rinsavimento dopo la strepitosa riforma agraria. Non bisogna però dimenticare, che se i contadini erano ben lungi da favorire l'idea della rivoluzione sovversiva, desiderano nondimeno raccogliere i frutti della rivoluzione.

Il Clero poi abbraccia le idee del Cardinale, diffondendole e vestendole di forme concrete; così avvenne p. e. che Antonio *Pezenhoffer*,* insegnante di religione a Budapest, dovette presentarsi alla Polizia, accusato d'aver asserito in scuola, che non si può approvare l'ultima riforma agraria, senza commettere colpa grave.¹⁴ Sua Em. il Cardinale, per il suo legittimismo esagerato, sta completamente sotto l'influenza dell'aristocrazia ed allontanandosi sempre di più dal ceto agrario,¹⁵ tanto desideroso di accaparrarsi proprietà terrena, svolge una politica la quale non mancherà di creare un contrasto fatale tra la Chiesa ed i poveri. Non c'è dubbio, tale sviluppo significherebbe l'apostasia dei contadini ungheresi, dopo quella degli operai industriali, se il Cardinale riuscisse ad imporre ai Cattolici la sua concezione come ufficiale. ¹⁶Elevatosi ad alta dignità, Sua Em. ha rinnegato del tutto le sue idee di prima,¹⁷ di modo che ancora nel mese di giugno ha consegnato alla Redazione della rivista settimanale cattolica "Uj Ember" (Uomo Nuovo) 17 temi, spiccatamente reazionari, ingiungendo al redattore di pubblicare prossimamente altrettanti articoli sulla materia rispettiva. Finora però nessun collaboratore ha avuto coraggio sufficiente di sobbarcarsi al compito, malgrado l'insistenza ripetuta

13 Fin qua segnalazione al margine a matita.

14 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

15 Fin qua segnalazione al margine a matita.

16 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

17 Fin qua segnalazione al margine a matita.

del Cardinale, scortata da moniti severi. E' chiaro che l'adempimento di tal obbligo importerebbe la soppressione immediata della rivista.

¹⁸Non è accaduto ancora nella storia d'Ungheria, che un Primate abbia costituito un nuovo partito cattolico, invece di mantenere l'equilibrio tra gli esistenti: Sua Em. il Cardi-¹⁹

/fol. 30/

nale ha fatto eccezione, legandosi in tal maniera ad un gruppo di politici i quali rappresentano, da lunghi decenni, l'indirizzo antisociale nel paese. Una mancanza del genere si risolverà senz'altro in una menomazione definitiva del prestigio della Chiesa, agli occhi dei lavoratori.

Il male s'aggrava vieppiù, poichè il Cardinale stronca, senza pietà, ogni altra iniziativa nel campo cattolico. L'intolleranza del Cardinale risulta dal suo carattere interno. Dr. Giulio *Czapik*, arcivescovo di Eger (Agria), pochi giorni prima della mia partenza da Budapest, l'ha tacciato di "mania di prepotenza". Sigismondo *Mihalovics*, capo dell'A. C., biasimò la servilità che il Cardinale esige da costoro i quali debbono lavorare con lui. Dr. Giovanni *Drahos*, il proprio vicario generale, si è espresso in termini identici sul Cardinale.

Il Cardinal-Primate vuol dirigere di persona ogni organismo ecclesiastico, non risparmiando invettive all'indirizzo di chi non gli si vuol sottomettere ciecamente. Così p. e. ostacola con lettere molto dure, l'opera del parroco Béla *Varga*, presidente del Partito dei Piccoli Proprietari e dell'Assemblea Nazionale, benchè il nominato Monsignore sia guidato da buona intenzione di mettere in moto tutte le leve, al fine di salvare, quanto salvabile, nella bufera che s'infuria. Il Cardinale intende pure annientare il movimento KALOT,²⁰ perchè esso ha rigettato il principio della politica di intransigenza, in questioni secondarie. Basandosi su delazioni false, il Cardinale ha messo il KALOT in relazione con un movimento mai conosciuto; condanna inoltre il passo di avvicinamento verso l'organizzazione centrale di associazioni giovanili (MIOT), nonostante che l'atto abbia ricevuto la piena approvazione del provinciale dei Gesuiti, dei Domenicani e della maggioranza dei vescovi. Senza domandare i motivi, non accordando nemmeno

/fol. 31/

la possibilità di difendersi, ha pubblicato una circolare, la quale comincia così: "Il movimento KALOT si è scartato dalla linea cattolica..." - annunciando che d'ora in poi ritira al movimento la sua protezione. ²¹E' però da notare, che i vescovi non sono

18 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

19 Fin qua segnalazione al margine a matita.

20 Segnalazione al margine a matita.

21 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

d'accordo con lui, all'eccezione di quello di Vác (Giuseppe Pétery), che mi ha detto,²² all'inizio di settembre 1944, quando i Russi avevano già varcato in molti punti i confini d'Ungheria: "E' un traditore chiunque osa affermare che i Tedeschi perderanno questa guerra." Gli altri vescovi hanno di nascosto assicurato i dirigenti del movimento della loro immutata benevolenza, permettendo di continuare la sua attività nelle loro diocesi. Del resto, Sua Em. il Cardinale, ha voluto, ancora verso la metà di giugno, indurre i vescovi a far "dichiarazione di fedeltà" in favore di lui presso il Governo; ma essi non lo fecero; uno di loro ha giustificato il suo atteggiamento così: un passo simile proverebbe, a scapito dell'autorità del Cardinale, che i vescovi non stanno con lui. Il prelado S. *Mihalovics* ha detto: alle volte ho l'impressione che siamo alla mercè di un dilettante.

Il Cardinale si è pronunciato sul Partito Democratico Popolare - di tendenza cattolica - affermando che detto Partito non ha niente che fare col Cattolicesimo; perché il capo del Partito, essendo un laico, è difficilmente accessibile. Sua Em. è in ricerca di eventuali scandali, per esempio intorno al matrimonio, nella vita intemerata del Sig. Stefano *Barankovics*. L'inchiesta del Cardinale, istituita per tramite del suo vicario generale a Budapest, venne a conoscenza di molti, causando grave scandalo.

Sua Em. il Cardinale passa poi in rassegna i più fedeli combattenti della Chiesa, eliminando coloro i quali non son pronti a seguire la sua politica di opposizione; distrugge in-

/fol. 32/

fine i baluardi esterni della Chiesa. Esprime condanne sulla politica diversa di altri qualificandola di ignavia e di slealtà. Con questo il Cardinale oltrepassa i limiti del suo potere: ²³qualcuno può bensì scegliere personalmente la strada del martirio, ma non è titolato a trascinarvi una intera nazione.²⁴ Cosa avverrà, se il "gran cambiamento" non avrà luogo sullo scorcio di "pochi mesi", ma si farà aspettare, diciamo così, per quattro o cinque anni? La tattica doppia ha maggiore probabilità di successo, specie se si tratta di una lotta lunga.

Dopo tali premesse non bisogna maravigliarsi [sic!], se il giudizio degli Anglosassoni è molto sfavorevole sulla politica cattolica ungherese ufficiale; essi hanno severamente criticato, dinanzi a me, questa rigidità.

I risultati

L'atteggiamento rigido del Cardinal-Primate di fronte ai Russi fa nascere un entusiasmo grande nelle masse del popolo per la persona di Sua Em. Le masse sentono però istintivamente, nello stesso tempo, che tale tattica si giustifica soltanto,

22 Fin qua segnalazione al margine a matita.

23 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

24 Fin qua segnalazione al margine a matita.

basandosi sulla certezza, che il cambiamento preconizzato sia imminente. Dicono sovente, che Sua Em. il Cardinale avrà ricevuto senza dubbio informazioni impegnative da parte degli Anglosassoni, in procinto di venire. Con tale leggenda si acquietano gli animi; ma gli uomini più oculati sono consapevoli che la tattica, priva di ogni fondamento reale, senza riprove assolutamente certe, necessariamente avrà un esito tragico. L'irrobustimento della falsa speranza è dunque dovuto unicamente al miraggio nutrito dalle parole del Cardinal-Primate, il quale sarà responsabile, davanti alla storia, dello spostamento irrazionale dell'anima popolare. Le conseguenze ne saranno veramente chiare, quando alle illusioni subentrerà
/fol. 33/

il letargo.

Il Cardinale stesso è completamente in balia ai suoi sogni di ottimismo: ha molto severamente rimproverato p. e. il redattore della rivista "Uj Ember" per un articolo "Illuziók nélkül" (=Senza illusioni), destinato a richiamare l'attenzione dei lettori sulla vera situazione.

Più immediata e non meno grave è un'altra conseguenza, cioè il fatto, che molti sacerdoti dicono degli spropositi sui Russi, nei loro discorsi. Dr. *Bárdoss*, ispettore supremo dei catechisti, si è lagnato molte volte, che ci sono dei preti spesso veramente imprudenti. C'è molto di verità anche nei complotti organizzati da studenti. Si capisce psicologicamente che la speranza del gran cambiamento, sostenuta dalla politica di opposizione, eccita le passioni della massa in parecchi casi sino ai fatti fanatici. Si è formata l'opinione in molti cattolici, che sono al corrente degli avvenimenti recenti, che le congiure degli ultimi tempi, in parte considerevole, sono smarrimenti deplorabili, dovuti alla politica di opposizione. Ecco un caso tipico: un paio di giorni prima della mia partenza da Budapest, venne da me un insegnante di religione per chiedere consiglio: si tratta di un gruppo di studenti ginnasiali (60), i quali si son armati e decisi a tutto, vogliono mettersi alla disposizione di Sua Em.

In vista di tale sviluppo delle cose, i Cattolici si dividono sempre più evidentemente in due campi. Il movimento KALOT, sino dai primi giorni, non ha ammesso il punto di vista della politica di opposizione. Per questo era bersaglio a molte accuse dal canto di molti Cattolici. Oggi l'entusiasmo per il Cardinal-Primate sta scemando, perchè i più avveduti sanno bene, che la guerra di liberazione si perde nella foschia delle possibilità inverosimili; resteranno invece i Rus-

/fol. 34/

si e bisogna salvare la vita. Cresce dunque il numero di coloro i quali vedono sempre più chiaramente, che le energie si sprecheranno invano nella lotta ineguale; e i valori cattolici, come pure i nostri movimenti saranno inevitabilmente vittime della politica di opposizione. E perchè Sua Em. il Cardinale stesso guasta le forze cattoliche, che non hanno per centro di raccolta la sua persona, il dissenso fra i Cattolici è iniziato. ²⁵Questa lotta, a causa del KALOT, sta per rivolgersi special-

mente verso la Compagnia di Gesù.²⁶ I seguaci del Cardinale accusano i Gesuiti di tradimento. Sua Em. il Cardinale stesso ha ingiunto al provinciale dell'Ordine, R. P. Stefano Borbély, di giustificare il suo punto di vista. Il R. P. *Borbély* ha esposto allora in una lettera lunga le condizioni, appoggiandole con argomenti teologici, nelle quali "il *modus vivendi*" moralmente è permesso ed ha provato l'esistenza di tali condizioni, ai nostri dì. Sua Em. il Cardinale accusa i Gesuiti ed il movimento KALOT, di aver rotto l'unità. Loro rispondono che l'unità non dice necessariamente uniformità, ma concordia e l'armonia sarebbe stata possibile anche nel caso della tattica doppia; del resto, l'unità fondata su concezioni sbagliate è meno desiderabile dell'indirizzo contrario.

La conseguenza, ancora più grave, della tattica praticata dal Cardinale consiste nella confusione della politica profana con la causa del Cattolicesimo.²⁷ Il Cardinale ritorna ripetutamente, nei suoi discorsi in chiesa, sulla questione della dinastia e della forma di stato, parlandone apposta come d'unica soluzione possibile dal punto di vista cattolico.²⁸ E' ben noto, che il Cardinale mette tutta la sua fiducia nei legittimisti, i quali sono i suoi più frequenti ospiti. Ha inviato p. e. il marchese Giorgio *Pallavicini*, in segreto, a Parigi, con una dichiarazione di fedeltà al pretendente del trono, al fine di ricevere i suoi ordini. La Polizia Politica

/fol. 35/

poi arrestò il sig. marchese, qualche giorno dopo il suo ritorno e da quel tempo non si sa niente di lui. E' molto probabile, che il marchese, torturato inumanamente, ha confessato tutto. Per effetto dell'atteggiamento del cardinale, certi atti pubblici della Chiesa, come p. e. le processioni, sono male interpretati dai Russi pieni di sospetto; tali atti essendo dunque considerati, come un semplice fenomeno politico, vengono proibiti.²⁹ Il Cattolicesimo ungherese sopporta volentieri anche il martirio per le verità della Fede e per la libertà della Chiesa, ma non per la Casa degli Absburgo, nè per il ristabilimento dei privilegi di certe classi sociali. E' però fuori di dubbio, che la Chiesa viene angariata adesso per motivi simili.³⁰

Sua Eminenza il Primate d'Ungheria ha concesso ai Russi un vantaggio, consistente nella offerta all'avversario di una superficie libera di aggressione, mercè di una politica rigidamente contrastante e di questioni laiche elevate al grado di interessi ecclesiastici. Sappiamo del regime sovietico che tutto il suo orientamento è anticlericale, ma sappiamo pure, perchè da loro stessi dichiarato infinite volte, che

25 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

26 Fin qua segnalazione al margine a matita.

27 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

28 Fin qua segnalazione al margine a matita.

29 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

30 Fin qua segnalazione al margine a matita.

non vogliono far del male alla Chiesa.³¹ Perciò, grazie ad una politica clericale più comprensiva, i Russi sarebbero stati costretti ad osservare gran parte delle loro promesse, oppure si sarebbe arrivati ad una aperta rottura. Ma così possono iniziare un'aggressione apparentemente giustificata. Eppure in Ungheria si è arrivati già al punto, di avere trovata in molti casi protezione presso i russi, contro i nostri vera avversari, i comunisti ungheresi, i quali vollero superare anche i maestri. Per es. i russi lasciarono liberi poco meno di 100 sacerdoti cattolici rinchiusi dai comunisti ungheresi durante il primo grande assalto e loro stessi ordinarono a suo tempo la sospensione della campagna diffamatoria fatta dalla
/fol. 36/

stampa comunista contro le singole associazioni cattoliche (come la KALOT). Ora però i russi stessi presero l'iniziativa dell'offensiva. Nelle ultime due settimane sono stati loro ad imprigionare più di 110 sacerdoti poichè si sono stancati - come dichiararono - di sopportare gli eccessi della reazione nascosta dietro la protezione della porpora.

³²Anche i licenziamenti in massa dagli impieghi (decreto sui ruoli B) vengono sfruttati ora in modo intenso contro la persona di Sua Eminenza. Sono apparse le disposizioni aperte e segrete, contenenti istruzioni di licenziare con gli ex nazisti anche coloro, che diedero espressioni di entusiasmo per la persona del Primate. Gran parte dei fedeli così perseguitata lascia il proprio posto perfino con gioia, poichè nutre fiducia nella tattica di Sua Eminenza il cardinale e conta di rioccupare fra qualche mese, dopo il grande capovolgimento, il posto lasciato, ricoperto di gloria ed avvantaggiata di una molto più favorevole assegnazione. Ma che succederà se tale capovolgimento non si verificherà e loro rimarranno senza pane? Oggi questi esseri umani si sono rinforzati nella loro fede per la speranza sovraeccitata e sono pieni di entusiasmo verso la loro Chiesa, ma gli stessi individui, per le amare delusioni riservate a loro dal tempo, verranno a meno alla loro fede ed anche l'entusiasmo verso la chiesa potrà facilmente traboccare all'altra estremità.

³³Anche la questione della Nunziatura di Budapest, in ultima analisi, fallisce per tale rigida contrapposizione. Quando alla fine di Maggio arrivai a Budapest e mi diedi ad interessarmi della questione della Nunziatura⁴ trovai che questa era completamente abbandonata, nessuno se ne occupò, nessuno cercò di tenerla in vita. Ma per una rigida contrapposizione nemmeno potrà significare un vantaggio il ritorno della Nunziatura, la quale costituisce già una delle forme del modus vivendi. Quan-
/fol. 37/

31 Due esclamativi ed interrogativi al margine a matita.

32 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

33 Fin qua segnalazione al margine a matita.

do poi da parte mia, tramite le mie relazioni, sollecitai presso i russi il ritorno della Nunziatura, questi mi risposero, domandandomi come voleva ritornare la Nunziatura, quando il cattolicesimo ungherese ufficialmente mantiene una posizione di assoluta ostilità verso il regime sovietico? ³⁴Secondo le mie informazioni, presso i russi si è formato il concetto che la condotta della Chiesa in Ungheria esprime esattamente il punto di vista ufficiale di Roma, poichè fu in Ungheria che essi incontrarono per la prima volta una Chiesa Cattolica bene organizzata ed in pieno sviluppo.³⁵

La tattica del “modus vivendi”

In una tale lotta di complicato intreccio, in cui anche l'avversario può venire afferrato in vari modi e contrabbilanciato, sarebbe un errore di giuocare solamente con una carta e non tentare la politica delle trattative. Al giorno d'oggi vige specialmente il detto: è più facile essere eroe, che essere saggio. Il senso del *modus vivendi* vorrebbe avvicinare tale tipo di saggio, di cui parla anche il Vangelo nella parabola del re, il quale vedendo che con una armata di diecimila non potrà competere con colui che gli viene incontro con ventimila, chiede la pace. Il *modus vivendi* è appunto questo: richiesta di pace. Non fraternizzazione, non abbandono di principi, non sottomissione, ma nemmeno punzecchiatura di quella fiera, con la quale siamo rinchiusi in una gabbia comune. La storia ha posto il cattolicesimo ungherese avanti ad una situazione di fatto ed ora bisogna afferrare ogni mezzo, e non solamente uno per mettere in salvo quanti più valori è possibile.³⁶ Uno dei mezzi più adatti è il temporeggiamento. Col *modus vivendi* almeno questo si potrà ottenere. Ammettiamo che il regime sovietico vuole lentamente liquidare il cattolicesimo, ma è assolutamente sicuro che per ora ancora non lo vuo-

/fol. 38/

le subito; anzi ci sono degli argomenti gravi che dimostrano l'intenzione di avvicinamento verso la Chiesa, il *modus vivendi* getta tutta la responsabilità di una eventuale completa rottura sul governo sovietico. Così questo non potrà mai affermare, che la Chiesa ha provocato l'isolamento. Con tale metodo la tolleranza religiosa attualmente osservata da parte del governo sovietico potrà venire prolungata per maggior tempo e frattanto potranno succedere molte cose, fra cui in specie l'interna trasformazione dello stesso regime sovietico, sulla quale tesi costruiscono quasi tutta la loro politica anche gli anglosassoni.

34 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

35 Fin qua segnalazione al margine a matita.

36 Segnalazione al margine a matita.

Coloro che cercano di creare una possibilità di vita (modus vivendi), lo fanno perchè pronti per conto loro anche al martirio, vogliono salvare dallo stesso martirio la nazione intera con tutti i mezzi e amerebbero vedere assicurata l'attività indisturbata della Chiesa. Di fronte ad una condanna a morte è sempre preferibile perfino l'ergastolo. La prima viene eseguita, e per questa il governo sovietico è pronto a tutte le ore, se di fronte ad esso si conduce una politica che non gli piace e rigidamente vieta perfino le trattative, come quella attualmente svolta da Sua Em. il Primate; mentre l'ergastolo significa almeno guadagno di tempo, durante il quale molte cose potranno cambiare. Del resto il modus vivendi non significherebbe nemmeno l'ergastolo, ma solo la ricerca di certi negoziati in questioni di secondaria importanza, che non toccherebbero in alcun modo la sostanza. Con la politica della rigida opposizione la Chiesa perderebbe sicuramente sin da ora, col metodo del modus vivendi forse non perderà. E per questo “forse” occorre tentare tutto. Oggi il saggio non è colui che con i russi può restare in collera, costui potrà diventare per un certo tempo, al massimo, un eroe nazionale; ma colui che è capace di guadagnare i russi per la propria

/fol. 39/

causa. E ciò potrà essere raggiunto, ma solamente alla condizione che nei dirigenti, oltre alla notoria dignità magiara, ci sia anche del serio ascetismo cattolico.

La KALOT ha potuto suscitare una vera gelosia da parte degli ebrei comunisti ungheresi - i quali, assai più ancora dei russi, sono i veri pericolosi nemici - poichè da una parte è riuscita, mediante certi rapporti con i russi, ad assicurarsi la propria sicurezza contro di essi, e dall'altra parte sta infirmando le loro relazioni sinora monopolizzate con gli stessi russi. Perciò il movimento della KALOT è diventato per un certo tempo un continuo bersaglio da parte dei comunisti ungheresi perchè avrebbero voluto demolire davanti ai russi il suo prestigio.

Anche ai seguaci del modus vivendi sarebbe stato più facile e davanti all'opinione pubblica surriscaldata di passioni anche più glorioso, di restare in collera con i russi, di opporsi a loro rigidamente, ma in questo caso già da tempo avrebbero sciolto il movimento cattolico più importante del Paese - e non può essere credibile, che da parte cattolica ciò possa venire da qualcuno considerato un vantaggio. In base ad argomenti seri si può affermare che nei sovietici è possibile scoprire un'intenzione tendente a svolgere nei territori recentemente occupati una politica di vetrina. Verso ovest piacerebbe loro mostrare il grado della propria grande pazienza, la libertà con la quale permettono lo sviluppo spontaneo delle forze naturali.³⁷ Con una politica geniale ed abile tale intenzione dei sovietici potrebbe venire approfondita e sfruttata vantaggiosamente a favore del cattolicesimo ungherese non solo, ma fruttificata anche in relazione ai problemi della Chiesa universale: ma la prima

37 Due esclamativi al margine a matita.

condizione per questo è la necessità di rivolgergli la parola, anche se questo costa l'umiliazione. I sovietici gradirebbero tale politica, perchè ne avvantaggerebbero anche loro, e nel frattempo il cattolicesimo

/fol. 40/

ungherese potrebbe superare i tempi criticissimi e raccogliere le forze. Per un vero lavoro costruttivo la tattica della rigida opposizione è del tutto inadatta; tale via condurrebbe ad un solo grande negativo, alla preparazione della rottura completa. Resta pertanto la ricerca del *modus vivendi*. La neutralità completa può essere esercitata solamente dove è favorita dalla grande lontananza dello spazio; nel qual caso si potrà non servirsi di nessuno dei metodi. Coloro che vivono in mezzo al mare russo debbono ricercare il *modus vivendi* o perire.

In che cosa consiste questo *modus vivendi*? Il nome stesso indica, che qui non si tratta nè di unione nè di patteggiamento di principii, ma nemmeno di fraternizzazione, perchè allora non occorrerebbe ricercare il *modus vivendi*, ma semplicemente unirsi ai russi nel cammino sulle nuove strade. La sostanza della politica dei compromessi non è quella di chi si vende, ma è quella che non lascia superficie scoperta per le aggressioni. E' appunto questo il significato, in questioni di politica nazionale, di "vicinanza tollerabile".³⁸ Accordandosi con i russi si avrà una maggiore probabilità di ricevere una parte della sempre ricordata democrazia e libertà e senza dubbio riceverne di più che se si fosse considerati nemici dichiarati. Fra le due concezioni il punto più profondo del contrasto di principio consiste appunto in questo: i seguaci dell'intransigenza dicono: o la libertà completa o la lotta continua; i seguaci del *modus vivendi* invece pensano: con la lotta continuata perderemo perfino quel poco che ci è rimasto,³⁹ mentre con le trattative potremo estendere il nostro campo di movimento libero, poi potremo vedere se riusciremo nuovamente a riconquistare nuovi territori oppure saremo costretti, per la difesa dei nostri principi sostanziali, ad entrare in una

/fol. 41/

vera lotta finale.

⁴⁰In relazione alla politica ecclesiastica il *modus vivendi* significa la completa custodia della sostanza. Per questa sostanza siamo sempre pronti perfino a morire. Ma il *modus vivendi* significa per esempio anche il ritorno della Nunziatura, ciò che in caso di una rigida politica di opposizione sarebbe impossibile.

In relazione all'azione tale *modus vivendi* significa da un lato qualche contatto dei dirigenti cattolici con i comunisti,⁴¹ la firma di qualche comune dichiarazione bene interpretabile, ma significa contemporaneamente dall'altro lato, per esempio

38 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

39 Fin qui la segnalazione al margine a matita.

40 Questo paragrafo segnalato al margine a matita.

41 Fin qui la segnalazione al margine a matita.

nel caso della KALOT, la sussistenza di tutta l'azione, la quale fuori dei russi non potrebbe venire assicurata da alcuno. In un piatto della bilancia si troverà qualche concessione in argomenti insignificanti e qualche trattativa in comune, contemporaneamente nell'altro piatto troveremo più di 400 missioni giovanili tenutesi solo in quest'anno, 26 pellegrinaggi giovanili ai principali santuari d'Ungheria, pellegrinaggi ai quali partecipò la gioventù dei villaggi in masse di decine di migliaia e troveremo principalmente l'imponente congresso della KALOT di Budapest tenutosi il 10 Giugno, al quale intervennero i delegati di 1500 paesi con una disciplina senza pari, congresso, che dall'opinione pubblica ungherese è stato considerato la più importante manifestazione del cattolicesimo ungherese avvenuta dopo l'occupazione russa. La azione può funzionare, può tenere una lunga serie delle sue riunioni, i suoi giovani nei villaggi possono adunarsi e prepararsi alle sei o sette scuole superiori di istruzione popolare che si apriranno d'autunno. Tutto ciò ha ottenuto l'azione, senza l'abbandono dei principi, solamente per il fatto, che si è messo coi russi ad un tavolo di trattative. Ed anche

/fol. 42/

se ora la KALOT dovesse venire disciolta, tale azione con un lavoro intenso di un anno e mezzo ha svegliato la gioventù agricola in maniera tale, da non poter essere nuovamente riaddormentata per altri anni. Per questo solo valeva la pena di intavolare [delle - NdR] trattative.

Infine la Direzione della KALOT è indotta alla ricerca del *modus vivendi* anche perchè vede le grandi possibilità della Chiesa con l'apertura di un promettente nuovo territorio missionario nell'Europa orientale e le pare, che forse nella seconda più grande impresa missionaria della storia ecclesiastica⁴² potrebbe venire riservato un ruolo importante al minuscolo ma profondamente religioso popolo ungherese, che è un cuneo di avanguardia nel mare dell'ortodossia. Di questo grande lavoro di importanza storico-mondiale esistono dei segni precursori, esistono delle mosse strategiche preparatorie ed in ciò anche una KALOT ha la sua missione prestabilita, un compito preparatorio del terreno e sappiamo cosa dovremo da questi ricavare, quando verrà il turno di ulteriori passi da fare. La posizione di chiave dell'Ungheria con una geniale direzione lineare nel campo politico ecclesiastico ungherese potrebbe completamente spiegarsi ed attraverso il cattolicesimo ungherese splendidamente organizzato potrebbero partire molti interessanti esperimenti con risultati forse sorprendenti verso il popolo russo ortodosso, il quale ora è entrato in rapporti vitali col popolo ungherese e dà segni evidenti dell'inizio del proprio interno grande sviluppo e trasformazione. L'espressione "*modus vivendi*" suona diversamente per chi l'osserva dal punto di vista dello spirito apostolico, e per chi lo contempla solamente attraverso gli occhiali della questione istituzionale, della riforma agraria e dell'isolamento dignitoso.

⁴² Segnalazione al margine a matita.

In Ungheria oggi regna in pieno il caos. Il dissidio interno del cattolicesimo nella lotta sciagurata delle due ten-

/fol. 43/

denze è giunto alla crisi completa e contemporaneamente anche i sovietici hanno incominciato, durante la liquidazione della reazione, l'oppressione della Chiesa. L'aiuto non giungerebbe ancora in ritardo, perciò con la più profonda umiltà chiediamo alla Santa Sede delle istruzioni relativamente al nostro comportamento nei riguardi dei russi, poichè il prestigio di Roma è l'unico che potrà creare la pace.

Roma, 31 Luglio 1946.

P. Alessandro Nagy SJ. [m. p.]

Allegati:

4 foto, pagg. 21-22. (ff. 44-45.)

Congresso della "KALOT" 10 giugno 1946

Delegati di 1500 paesi

8

P. Alessandro Nagy SJ

**Relazione dell'abboccamento col Signor Ostjukin,
Capo-Sezione del "NKVD" in Europa centrale**

Consegnato il 2 agosto 1946

(Budapest, il 25 maggio 1946)

ASRS. AA.EE.SS. Scatola Bianca, Pio XII, N. 1.

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

Biblioteca Nazionale Budapest, Fondo Töhötöm Nagy 216/76. ff. 1-6.

**RELAZIONE DELL'ABBOCCAMENTO COL SIGNOR OSTJUKIN,
CAPO-SEZIONE DEL "NKVD" IN EUROPA CENTRALE.**

(Budapest, il 25 maggio 1946)

[sulla copia JTMRL a mano:]

P. Nagy 27.8.46.

Il Sig. Ostjukin, capo-sezione in Europa Centrale del "NKVD" (Comitato del Popolo per Affari Interi - il quale ente giuridico succedette alla "GPU") mi ha ricevuto in udienza il 25 maggio di quest'anno. Il Sig. Ostjukin si presenta come un ufficiale sovietico, di circa quarant'anni e fa l'impressione di uomo serio e sagace.

Il Presidente del Consiglio Francesco Nagy, ha detto a me che il Sig. Ostjukin gode di un'autorità assoluta nel settore di Europa Centrale, essendo al di sopra dei generali ed ambasciatori russi, in qualità di controllo supremo.

Gli ho esposto, che, incoraggiato da ufficiali russi appartenenti all'ambiente del Sig. Maresciallo Vorosilov i quali mi avevano assicurato della benevolenza dell'Unione Sovietica verso il Vaticano - avevo fatto viaggio a Roma, per riferire alle rispettive Autorità Ecclesiastiche; e che ero allora di ritorno colla risposta a tenore di cui la Santa Sede è disposta ad allacciare relazioni, dietro richiesta ufficiale da parte delle Autorità Sovietiche.

Il colloquio si è svolto in tal maniera:

Ostjukin: Non posso fare a meno di meravigliarmi che la Santa Sede si segni d'intavolare delle trattative con noi, stante l'animosità di Sua Santità verso i Sovieti.

P. Nagy: Tale affermazione non è esente da un malinteso, essendo ben noto, che Sua Santità non si è mai permessa di pronunciarsi sfavorevolmente sull'Unione Sovietica.

Ostjukin: Ma tanto più ci attacca l'Osservatore Romano.

/pag. 2/

P. Nagy: Forse il contrario è vero: L'Osservatore Romano si mette piuttosto in difesa contro gli attacchi continui e sistematici. Loro senza dubbio non pretenderanno che la Santa Sede sopporti ogni attacco, senza dir niente.

Ostjukin: Sua Santità non ha mai condannato i nazisti e con tal silenzio fa il semblante di giustificarli davanti ai milioni dei fedeli.

P. Nagy: Non c'era bisogno di condannarli di nuovo, poichè l'ha fatto già chiaramente ed irrevocabilmente l'enciclica intitolata "Mit brennender Sorge". Del resto, è già da qualificarsi un giudizio tacito, abbastanza severo, l'atteggiamento stesso di Sua Santità che non si lasciò indurre ad indire la crociata contro i Sovieti, benchè la resistenza alla molteplice pressione Gli abbia costati sforzi seri.

Ostjukin: Il modo di agire del Cardinal-Primate Mindszenty però ci mostra tutt'altro. Lei non è persona ufficiale; per noi la Chiesa vien rappresentata ufficialmente da Sua Em. il Cardinale Mindszenty e questi sta del tutto in termini di inimicizia con noi.

P. Nagy: Sua Santità non intende influenzare il Cardinal-Primate di un popolo in affari di politica interna; e Sua Em. il Cardinale Mindszenty, dal canto suo, non cessa di metter in rilievo che parla da primo paladino del paese.

Ostjukin: Non ci sfugge che la Chiesa Cattolica tiene molto alla disciplina interna. Sua Em. il Cardinale Mindszenty fu oramai due volte a Roma. Noi non crediamo dunque di sbagliarci a considerare il suo comportamento come espressione dell'opinione di Roma; altrimenti Roma gli avrebbe ingiunto un atteggiamento ben diverso.

/pag. 3/

P. Nagy: Mi permetto di insistere sull'asserire che la Santa Sede è lungi da determinare la concezione politica di un Cardinale.

Ostjukin: E Lei cosa ne dice?: mettiamo il caso che la Santa Sede e Mosca riescano a mettersi d'accordo, e che il primo ambasciatore sovietico si rechi al

Vaticano, per presentarvi le sue credenziali, Sua Em. il Cardinale Mindszenty non lancerà allora parole di accusa contro la decisione della Santa Sede, posto che egli è così riluttante a ciò che qualcuno s'accordi di scambiare delle idee con noi? In tal caso pure s'asterrà la Santa Sede da avvertirlo del suo dovere? Ed essendo manifestamente disposta ad ammonirlo allora, perchè si ricusa di far altrettanto adesso?

P. Nagy: Ex absurdis absurda sequuntur! E' evidente che Sua Em. il Cardinale non si lascerà mai rapire a simile passo insensato. Non c'è verso...

Ostjugin: M'interruppe di scatto: Così replica un furbo gesuita. (E ripigliando il filo del discorso disse:) Noi teniamoci in pregio l'opera svolta dalle Chiese, come Lei deve ben saperlo. Non mi sembra che sia d'uopo di dilungarmi sull'aiuto materiale considerevole il quale vien avallato dall'Unione Sovietica a vantaggio della Chiesa ortodossa, dopo averle accordato piena libertà d'azione.

P. Nagy: Sì! è risaputo che la politica religiosa della Unione Sovietica ha assunto di recente un nuovo indirizzo, direi quasi una vera indole missionaria, in questo senso che ha effettuato in breve tempo con la forza l'unione tra la Chiesa ortodossa ed i Ruteni di rito orientale, finora uniti con Roma. Riguardo alla nuova sistemazione, l'Unione Sovietica potrebbe richiamarsi addirittura all'assesto realizzato da Carlo Magno e da S. Stefano, re d'Ungheria, ai quali non venne però risparmiato.

miata una severa critica da parte dei Russi per le cosiddette "conversioni forzate".

Ostjugin: si mise qui a ridere: Accidenti! C'è molto di vero in questa osservazione.

P. Nagy: Se la politica dell'Unione Sovietica è veramente tanto sensibile da rispettare l'esercizio della religione, a che serve l'indugio intorno al ritorno della Nunziatura a Budapest, costretta ad andarsene.

Ostjugin: Vorremmo innanzi tutto persuaderci che la Santa Sede non ci vuol male sul serio, attaccandoci ripetutamente. Il Governo ungherese di poi avrà da rivolgere una domanda rispettiva alla Commissione Alleata di Controllo la quale ha il diritto di dare il consenso.

P. Nagy: Io conosco molto bene i sentimenti della Santa Sede e sono in grado di testimoniare che è incline a mettersi in contatto con l'Unione Sovietica, purchè si sia accertata della buona volontà di essa, altresì sincera. D'altronde protesto contro l'ovvio errore di voler imputare alla Santa Sede l'impulsività del Cardinal-Primate.

Ostjugin: mantenendo pure la sua opinione, prese a parlare di un altro tema; dichiarò che a suo avviso c'erano sempre i Gesuiti i primi ad adattarsi ai tempi nuovi e quindi pensa che non sia nemmeno adesso a caso che proprio un gesuita fa la spola tra Roma e Budapest. Riguardo alla mia persona, ha notato che gli è presente il tempo quando io, eludendo le insidie dei nazisti, fuggii attraverso il fronte in movimento, rifugiandomi al Quartiere Generale di Malinovskij di cui stetti ospite per parecchie settimane. Infine s'accomiatò da me con la promessa d'inviare a Mos-

ca un rapporto dettagliato sulla nostra conversazione e di voler farmene conoscere la risposta.

/pag. 5/

P. Nagy: L'altro giorno mi ha visitato un mio amico (“uomo di fiducia” anche dei Russi), per raccontarmi che è stato, lo stesso giorno, dal Sig. Ostjukin il quale mi avrebbe lodato assai e gli avrebbe messo a cuore di comunicarmi il suo consiglio di non accettare nessun impegno in pubblico, di voler rinunciare magari ai discorsi eventuali, aspettando tranquillamente in ritiro. Pare che il mio amico sia a parte dell'intenzione dei Russi a mio proposito: coloro sembrano esser contenti di aver qualcuno di cui possono servirsi come d'intermediario tra la Santa Sede e loro, in un momento opportuno; perciò sono intenti a conservarlo immune da ogni contaminazione compromettente. A fine di rispondere a tal desiderio, io non ho preso la parola al Congresso del KALOT, il 10 giugno scorso, nonostante la convenienza che suggeriva l'occasione eccezionale (trattandosi di un anniversario). Il mio amico mi riferì inoltre che i Russi hanno la voglia di creare rapporti diplomatici colla Santa Sede, riservandoli - per maggior effetto forse al periodo dopo la conclusione della pace.

E' anche mia impressione che i Russi, per approfittarsi di certe parvenze favorevoli, desiderano in realtà avere relazioni colla Santa Sede e non intendono ancora incominciare la persecuzione religiosa. Vero è però che lo scopo finale che si prefiggono a seconda della teoria marxista, non è lusinghevole; al contrario dovrebbe tornare dannoso agli interessi della Chiesa. Il tempo è intanto un fattore importante, capace di determinare uno sviluppo meno cattivo: così si può sperare che per la fermentazione di cui si palesano già indizi indubbi in seno all'Unione Sovietica, il nuovo indirizzo potrebbe rivestire un carattere panslavo piuttosto che bolscevico. Il realizzarsi di tale cambiamento sarebbe proficuo alla Chiesa Cattolica. Se la Chiesa si mostrasse abbastanza ac-

/pag. 6/

cogliente verso i Russi, potrebbe senza dubbio influire efficacemente sull'evoluzione interna dell'Unione Sovietica.

Un paio di giorni prima della mia partenza da Budapest sono stato invitato da parte della Delegazione della gioventù sovietica, arrivata apposta alla capitale ungherese, a recarmi a Mosca, da membro della delegazione magiara, in rappresentanza dei movimenti giovanili cattolici. Sarebbe molto utile, se la Santa Sede potesse contribuire - in forma non-ufficiale - a questo viaggio, poichè non è impossibile che si offra un'occasione favorevole a negoziati ulteriori.

In questi termini vorrei terminare il mio umile rapporto.

Roma, il 2 agosto 1946.

P. Alessandro Töhötöm Nagy SJ. [m. p.]

9

P. Eugenio Kerkai S. J. - P. Alessandro Nagy, S. J.
Rapporto sulla situazione del cattolicesimo ungherese
(sino al 5. XI. 1946 incluso)

12 Novembre 1946

Testo italiano

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]
Il progetto in lingua italiana, Biblioteca Nazionale Budapest,
Fondo Töhötöm Nagy 216/50, ff. 36-41.
Un testo ancora in lingua italiana, ibid. ff. 42-56.

RAPPORTO SULLA SITUAZIONE DEL CATTOLICESIMO UNGHERESE
(sino al 5. XI. 1946 incluso)

Dal momento che, per conseguenza della guerra, all'incirca 50 milioni di cattolici sono sottomessi al controllo russo, una nuova relazione sta sviluppandosi fra il Vaticano e Mosca, la quale però invece di essere aiutata e diretta verso la soluzione dei problemi, viene ostacolata dall'atteggiamento rigido di Sua Eminenza, il Cardinal-Primate di Ungheria, di modo che si può notare un aggravamento della tensione già esistente. L'opposizione del Cardinal-Primate, per le conclusioni che ne deriveranno, non è un affare che riguarda solamente l'Ungheria; al contrario, può avere una importanza immediata per la Chiesa universale. E' ben noto che l'apparato della potenza russa si è incontrato in Ungheria col cattolicesimo organizzato e vitalmente radicatoci nella vita del paese. Sua Eminenza, il Cardinal-Primate è stato due volte a Roma. Perchè il suo atteggiamento è rimasto non meno rigido dopo queste visite, le autorità russe sono inclini a considerarlo come espressamente imposto dal Vaticano e a prendere la politica religiosa ungherese come norma per giudicare l'indirizzo di politica della Chiesa universale verso l'URSS. Il parere sfavorevole che se ne formano, è potentemente appoggiato dal comportamento personale del Cardinale e specialmente dalle dichiarazioni del suo ambiente, riguardo all'approvazione presunta del Vaticano. Del resto, i Sovieti anche se non facessero conto di tali asserzioni, avrebbero pieno diritto di supporre che un Cardinale rappresenti lo spirito genuino di Roma.

Così la tensione tra l'URSS e il cattolicesimo ungherese non mancherà di avere ripercussioni sui rapporti del Vaticano con Mosca. Le conseguenze, anche dal punto di vista della Chiesa universale, sono chiare si faranno sentire quando l'URSS, trattandosi di questioni concernenti altri territori, non saprà dimenticare quale atteggiamento provocante abbia trovato da parte del Vaticano in Ungheria. I Sovieti comprendono il riserbo e l'insistenza sui principi da parte della Chiesa, ma non potranno sopportare e lasciare senza contraccolpi, che ogni avvicinamento dei cat-

tolici sia semplicemente proibito o implacabilmente stroncato e sconfessato ufficialmente dal foro ecclesiastico. In questa maniera la situazione, lungi dall'essere avviata alla soluzione, diventerà sensibilmente avvelenata, a scapito di tanti fedeli.

/fol. 2/

Le qualità positive di S. E. G. Mindszenty [sic!]

La concezione del mondo, che guida la Chiesa, sta in opposizione inconciliabile coi principi del bolscevismo. La condotta dei Sovieti di fronte alla Chiesa si manifestava finora in una lotta accanita e sterminatrice. E' dunque da aspettarsi, che un Cardinale consapevole del suo dovere di sentinella, non s'arrenda facilmente a delle illusioni e lusinghe. Dev'essere magari sugli attenti, perchè la tattica sovietica, come dicono coloro che ne hanno conoscenza profonda, adopera tranelli, adducendo i creduli a far un compromesso, e poi dopo averli ingannati e sfruttati agli scopi propri di propaganda scaltra, li spinge con scherno da parte: ciò vale a dire, che la differenza tra quelli che rigidamente si oppongono e gli altri, i quali cercano il "modus vivendi" consiste soltanto in questo, che gli uni saranno abbattuti in piedi, mentre gli altri saranno sgozzati ginocchioni [sic!].

Non bisogna dimenticare dall'altra parte, che i Sovieti forse in niun luogo rispettano tanto le persone e le istituzioni ecclesiastiche, quanto in Ungheria, di modo che si può parlare di una specie di "politica di vetrina". Un Cardinale, il quale deve osservare il corso degli avvenimenti sempre dall'altezza della Chiesa universale, non può evidentemente permettersi di essere degradato al basso livello di comparsa in tale politica esibizionistica.

Non si può negare inoltre il fatto, dovuto al comportamento energico di S. E. Mindszenty, che il profilo del cattolicesimo ungherese è il più caratteristico oggi in tutta l'Europa Centrale e che il compito che la Chiesa sta giuocando in Ungheria impone rispetto, in vista di tanta vigliaccheria e patteggiamento per salvare interessi di parte. Importa dunque anche alla Chiesa universale di avere un uomo di carattere fermo una posizione così difficile.

Dal punto di vista schiettamente ungherese si capisce, che il primo paladino del paese si rifiuta di mettersi senza critica in contatto con quei russi, i quali sono colpevoli di tanti opprobri e oltraggi osceni nei confronti di una piccola nazione, che colla sua resistenza eroica all'avanzata travolgente dell'esercito sovietico meritò l'ammirazione del mondo. Psicologicamente ci vuole quindi un eroe nazionale, che colla sua condotta imperterrita mitighi lo sfogo spontaneo del rammarico popolare. Il Cardinal-Primate è divenuto [sic!] in tal modo il salvatore della dignità di

/fol. 3/

una nazione umiliata.

Ci sono di più alcuni, e di solito in gran numero, i quali godono, che qualcuno osi essere eroe anche per loro codardi e ciò basta, perchè non perdano del tutto

l'equilibrio spirituale. Così il Cardinal-Primate mantiene lo spirito di un popolo intero. E difatti si è fieri di aver un Cardinale eroico. Le masse dei fedeli scorgono nella Chiesa il difensore della loro vita e la loro fiducia nel cattolicesimo malle-vadore s'accresce.

I comunisti stessi, privi di base etica, debbono riconoscere il valore personale di colui che si mostra impaziente e impavido nelle discussioni; non avrebbero senza dubbio lo stesso rispetto per uno che cercasse solamente con calma la verità e la misura giusta. E veramente si ha paura di Sua Eminenza.

Anche per lo sviluppo normale delle cose sarebbe un aiuto grande la linea di condotta energica, la quale potrebbe assicurare peso e importanza al "modus vivendi", a condizione di essere prudente e non dimenticare della giusta misura; in tal guisa sarebbe possibile di occupare le posizioni, le quali non sarà mai in grado di acquistare tale politica di opposizione rigida. Ci vogliono due tattiche affratellate, affinché l'una serva di complemento all'altra.

Se vede dunque, che il Cardinal-Primate ha i suoi punti di vista, degni di considerazione, i quali spiegano il suo atteggiamento fermo.

Il lato negativo della politica del Cardinal-Primate

1) Sua Eminenza non ha conoscenza delle cose per riguardo alla situazione internazionale. Perciò ancora crede con una fiducia cieca nell'imminenza della guerra tra anglosassoni e russi. Tale speranza costituisce la base di sua politica. E' però da notarsi, che Sua Eminenza non parla più, come ha fatto fin'adesso, di poche settimane ovvero di mesi, ma chiede pazienza per qualche anno. L'opinione pubblica del paese sta sotto l'incubo di un'altra guerra: si dice apertamente, che Sua Eminenza dev'essere ben informato, altrimenti il suo atteggiamento sarebbe diverso. Alle volte la psichosi morbida di guerra dilaga nel paese intero e si fissa il termine per lo scoppio della guerra, a pochi giorni. Il popolo ungherese fa veramente una impressione brutta, non valendosi dei fatti positivi, ma basandosi sulle illusioni, allo scopo di non essere accasciato dalle traversie della sua situazione. E' ancora più deplorabile, che a testa di questo popolo, così sciaguratamente disposto a dar credito ai sogni irreali sta

/fol. 4/

proprio un Cardinale non bene informato.

Il Cardinal-Primate non è nemmeno al corrente delle vicende della politica interna. I partiti di sinistra si son impadroniti di ogni posizione importante; disprezzano apertamente il principio della maggioranza numerica; il danaro, l'ingegno, il potere e l'appoggio russo sono da loro; possono allontanare chiunque non piace da qualsiasi posizione; il Partito dei Piccoli Proprietari stesso deve man mano orientar-

si verso il blocco di sinistra. Tale situazione in sostanza non si cambierà facilmente, perchè nella storia del popolo ungherese è arrivato il periodo tanto temuto: è sottoposto inevitabilmente all'influenza immediata dell'impero universale degli slavi, che sta consolidandosi. Chi è avveduto, non oserà continuare la politica provocante del passato di fronte ai russi, i quali pian piano s'arrangiano al loro gusto, come padroni assoluti. Il Cardinal-Primate colla sua opposizione rigida crede, che s'assicurerà la simpatia degli anglosassoni e non si lascia persuadere, che tale simpatia, se anche fosse vera, non gioverebbe molto, dove l'antipatia grande dei russi presenti guasta tutto.

2) Il Cardinal-Primate non si perita di precedere nella reazione dannosa. La battaglia che Sua Eminenza prosegue, è oramai d'indole politica, le cui caratteristiche sono il legittimismo, l'esistenza del sistema feudale dei latifondi, e il più grande riserbo, quanto alle riforme. I suoi discorsi possono essere qualificati come espressamente politici. L'esito di una simile battaglia disperata non reca nessun guadagno alla Chiesa.

Il Cardinal-Primate ha risuscitato l'antica Associazione Cattolica del Popolo (Katolikus Népszövetség), affidandone la direzione ai legittimisti notori. Il segretario generale di esse ha dichiarato (all'inizio di ottobre scorso), che l'idea fondamentale di detta Associazione consiste nei punti seguenti: la questione della monarchia non può essere considerata come chiusa e non si può essere contenti di non avere più dei latifondi. L'Associazione tiene recentemente le sue riunioni nelle chiese, dove gli oratori laici sono applauditi. Tali adunanze confermano l'accusa di Chiesa politicante e significano un disturbo finora sconosciuto nei luoghi sacri. S. E. Dr. Andrea Hamvas, vescovo di Csanád, mi ha detto, che non si può prevedere le conseguenze nefaste che avrà per la Chiesa il congiungimento di concezioni politiche reazionarie con la religione.

In conseguenza dell'atteggiamento del Cardinal-Primate, il cattolico-
/fol. 5/

cismo ungherese è divenuto il baluardo del conservativismo recalcitrante ad ogni tentativo di riforma; così la Chiesa si è fatta nascondiglio per i reazionari estremisti, che la fanno esosa. Il Cardinal-Primate non si studia di liberarsene; al contrario è risaputo, che tali uomini godono della sua fiducia. In questa maniera la Chiesa sta perdendo il suo credito sociale e non sarà possibile di realizzare un cattolicesimo nello spirito dell'enciclica “Quadragesimo anno”, chissà per quanto tempo.

3) Il Cardinal-Primate congiunge fatalmente la sorte dei capitalisti e degli aristocratici con la causa della Chiesa. Conoscendo i gesti di Sua Eminenza verso certe frazioni politiche, la sua opposizione rigida, i suoi discorsi, e il suo ambiente, ci saranno pochi a dubitare della verità di simile affermazione.

Il Mondo antico vuole riacquistare, dopo la perdita dei latifondi, almeno il suo orientamento politico e potenza, servendosi delle energie del cattolicesimo. Si im-

magina dunque facilmente l'intoppo al progresso del cattolicesimo da parte di gruppi di certi dignitari ecclesiastici, capi supremi, giudei e signori feudali. La Chiesa gemeva finora sotto la valanga delle accuse di essere il baluardo del feudalismo, a causa della sua proprietà terriera enorme (un milione di iugeri). Oggi per la politica del Cardinal-Primate viene tacciata di raccogliere i nemici del popolo e proteggere i capitalisti e le classi privilegiate.

La vera tragedia di tale politica è questa: la politica cattolica sarà considerata dal popolo, di nuovo per un secolo, come "politica dei signori", come l'era difatti nel passato in Ungheria non senza tristi conseguenze.

Noi ci siamo sempre lamentati dei seri danni, che hanno recati alla [sic! manca la parola: Chiesa - NdR] i latifondi stessi e adesso essendo spogliati, ne promoviamo lo spirito e l'alleanza intima dell'aristocrazia sproporzionata. Il popolo non vede ancora queste cose, perchè l'entusiasmo per l'eroismo del Cardinal-Primate l'acceca. Ma se la tensione attuale cesserà e ritornerà la calma, sarà capace di formarsi un giudizio oggettivo, per finirla con le speranze vuote; e accorrendosi delle forze segrete, ispiratrici dell'atteggiamento di Sua Eminenza, si libererà dalle illusioni con disgusto per le intenzioni politiche, che le suggerivano. La propaganda dei nemici si profitterà dell'inganno scoperto.

Il complesso di questi problemi ha per se stesso tanta importanza per

/fol. 6/

l'avvenire del cattolicesimo ungherese, de una soluzione pronta è indispensabile, anche se si fa astrazione dalla questione russa connessaci.

4) Il Cardinal-Primate non sa decidersi, quando si tratta di direttive concrete da darci. Com'è fermo e deciso nella resistenza e nella negazione, così è indeciso e debole nella direzione positiva. Bussa veramente alla porta dei diversi partiti o frazioni politiche, allo scopo di mettersi d'accordo con l'uno e con l'altro. Poco tempo fa, ha impedito lo sviluppo del Partito Democratico Cattolico, il quale tentava un "modus vivendi". Adesso invece si sforza il Cardinal-Primate, di addurre i cattolici con ogni sorta di consigli dati in riunioni diverse, a farsi arruolare alle piccole frazioni politiche, che non hanno veramente niente a che fare coi principi fondamentali del cattolicesimo, sembrano però assicurare un asilo agli interessi della reazione. Si ha l'impressione, che si può acquistare diritto di ammissione all'alleanza politica di Sua Eminenza a patto di aver un atteggiamento feudale e conservativo, come se la comunanza di pareri sulle questioni fondamentali di dottrina fosse secondaria. I partiti mentovati cercano con premura l'amicizia di Sua Eminenza prima delle elezioni comunali, per aver successo, ma dopo la trascurano, come un vero ostacolo in territorio di influenza russa.

5) Il Cardinal-Primate s'intramette troppo in ogni affare, adoperando la "potestas directa". Da dittatore monopolizza quasi la politica cattolica, dichiarando

p. e., che non è veramente cattolico, chi non condivide la sua concezione politica. Ha indirizzato una circolare ai vescovi sul movimento agrario cattolico KALOT, accusandolo di “essersi scartato dalla linea cattolica”, perchè ha intavolato delle trattative con le associazioni giovanili di sinistra, per evitare la sua soppressione. La condanna del Cardinal-Primate era una grande umiliazione per i gesuiti, che hanno creato, 10 anni or sono, e dirigono il detto movimento, tanto utile dal punto di vista nazionale e religioso. Chi non china il capo davanti a lui e non manifesta piena dipendenza in politica, metodi, e anche in istile, deve contare con diversi generi di vessazione, come sono p. e. moniti, articoli, dichiarazioni, circolari, pressione sui superiori: tutto questo eseguito secondo un piano premeditato. Non soltanto intende estendere l’esercizio della “potestas directa” su ogni campo della vita pubblica, ma ne ha fatto scrivere l’apologia dommatica a un pubblicista cattolico di primo grido, Vid Mihelics. Il Cardinal-Primate non vuol tanto unire le diverse correnti cattoliche, ma piuttosto esercita una vera dittatura,

/fol. 7/

la quale potrebbe essere chiamata con pieno diritto “clericalismo non desiderabile”, benchè Sua Eminenza non sia autorizzato di asservire il cattolicesimo alla sua politica (nemmeno di farne sorgere la parvenza), in difesa del sistema feudale, del legitimismo e conservativismo.

E’ caratteristico, quanto ai suoi metodi, che secondo il vescovo di Csanád, Dr. Andrea Hamvas, ha pubblicato una lettera circolare in nome dell’episcopato, senza averla sottomesso prima al giudizio di esso. Un altro esempio illustra parimenti il suo carattere veemente: Benchè si sia decisi a Roma a non dare gli stabili annessi a S. Stefano Rotondo al Cardinal-Primate, per costruirvi un collegio ungherese, lui nondimeno ha fatto sapere all’episcopato, che è riuscito ad ottenerli, e alle conferenza dei professori di teologia ha pubblicamente annunciato, che l’istituto per studi ulteriori del clero ungherese sarà accanto a S. Stefano Rotondo. Così violento è il Cardinale sempre.

6) Le dichiarazioni del Cardinal-Primate sono immoderate e mancano di tatto. La lettera circolare, pubblicata prima delle elezioni, non è stata letta in molte chiese, perchè (come mi ha detto Luigi Mikes, parroco di Miskolc), si aveva sospetto che fosse una falsificazione, fatta dal Partito dei Piccoli Proprietari.

Adopera espressioni dure nei suoi discorsi. La rivista cattolica “Uj Ember” (Uomo Nuovo) nel suo numero del 6.X.46 cita il suo sermone, pronunciato all’occasione dell’anniversario 900 del giubileo di S. Gherardo: dopo aver paragonato i seguaci del vescovo martire con gli ungheresi pagani, assassini, fa applicazione ai tempi moderni, mettendo quelli che gli aderiscono di fronte al “gruppo di assassini e incendiari” e dichiara, che noi non possiamo nemmeno avvicinarvi, perchè tale passo significherebbe “la nostra degradazione”. Tali parole grosse evidentemente rendono ancora più sensibile la tensione esistente. Le sue ultime dichiarazioni, come

p. e. la risposta all'attacco del giornalista ebreo Béla Zsolt, scendono a un tono di cavillazione indegno d'un Cardinale.

I discorsi di Sua Eminenza servono d'esempio a molti preti, che si permettono di usare uno stile simile. Io stesso ho ascoltato una predica sul samaritano misericordioso, nella quale l'oratore si è dilungato a spiegare, che il nostro paese si trova adesso nelle mani dei briganti, i quali l'hanno spogliato e stanno ancora spogliandolo. Ha fatto allusioni aperte a certi decreti del governo, p. e. riguardo alla lista nera.

Dopo

/fol. 8/

la predica voleva convincermi della rettitudine di tale tono e addurmi "a seguire la linea del Primate". Agli occhi di molti sacerdoti, le prediche di questo genere significano la linea di Sua Eminenza. Onde si spiega, perchè sia così difficile soccorrere i preti arrestati. Come m'ha detto Béla Varga, presidente dell'Assemblea Nazionale, i sacerdoti hanno commesso grandi imprudenze. Alla fine di ottobre è stato imprigionato il Dr. Ladislao Saly, canonico di Győr, perchè in un discorso ha detto, che non vede nessuna differenza tra Hitler e Stalin. Questi signori pensano, che è ragionevole di acquistarsi dei meriti per il tempo susseguente alla guerra (che si considera come assolutamente certa) tra anglosassoni e russi. Tale guerra, se mai scoppiasse, apporterebbe giorni dolorosi alla Chiesa per l'atteggiamento del clero perchè i russi, prima di ritirarsi dal territorio ungherese, distruggerebbero, con ferro e con fuoco, proprio la Chiesa cattolica.

I risultati della politica del Cardinal-Primate

1) Sua Eminenza il Cardinal-Primate ha tagliato oramai definitivamente la strada dietro di sè. Sono stato abbastanza spesso in conversazione coi russi alla legazione di Budapest: più d'una volta ho dovuto constatare l'astio loro di fronte a Sua Eminenza; non v'ha dubbio, che i russi non saranno mai disposti ad intavolare delle trattative con lui. Sua Eminenza se n'è accorto, che non c'è più cammino indietro. Come si bisbiglia nel suo ambiente, un vero desiderio di martirio s'è impadronito della sua anima. Basta sentire i suoi discorsi per convincersene. Forse questo spiega la violenza crescente del tono usato in essi. Pare, abbia intraveduto, che non c'è verso di trovare altra soluzione per il suo caso. Noi si domanda però, se un solo uomo abbia diritto di trascinare il cattolicesimo di una nazione intera sulla stessa strada? E' veramente tragico, che mentre i russi non sono assolutamente inclini a fargli l'atteso servizio, il martirio lento e silenzioso del cattolicesimo ungherese è una realtà, priva però di ogni gloria, non essendo ragionevole.

2) Il Cardinal-Primate impedisce l'avvicinarsi del Vaticano ai russi. La Santa Sede ha il grande compito di regolare la situazione di circa 50 milioni di cattolici. L'ordinamento diviene irto di difficoltà quasi insormontabili a causa del rigido

atteggiamento del Cardinal-Primate ungherese. I russi lo considerano, come impostogli dal Santo Padre. E si ha l'impres-

/fol. 9/

sione, che sarebbero disposti a perdonargli personalmente, dal momento che sembra non essere altro che un mezzo fedele al servizio del Vaticano.

Sua Eminenza il Cardinale stesso dichiara spesso, che ogni altra concezione, divergente dalla sua, è contraria allo spirito di Roma. Il suo segretario, Andrea Zakar, ha detto apertamente, che l'atteggiamento assunto da Sua Eminenza è ispirato al modo di agire di Roma. Secondo le mie esperienze, molti vescovi sinceramente pensano, che Roma approvi l'atteggiamento del cardinal-Primate. In mezzo al clero sembra predominare la stessa opinione. I fedeli inoltre scoprono il segno di speciale missione da parte di Roma nell'atteggiamento intransigente.

Mattia Rákosi, vice-presidente del Consiglio e capo del Partito Comunista ha dichiarato, che i gesti provocanti del Cardinal-Primate sono conosciuti ed approvati a Roma; quindi si deve opporsi al ritorno del Nunzio, il quale non significherebbe altro che un Mindszenthy di più. Mi son impegnato a raccogliere delle informazioni immediate presso uomini politici: il loro parere non è diverso.

Il capo della legazione sovietica a Budapest, signor consigliere Ostjukin, ha ripetuto davanti a me, che considera il Cardinal-Primate come l'avanguardia del Vaticano e riduce il suo ostile atteggiamento all'ispirazione del Vaticano. I russi sono del parere, che l'atteggiamento provocante di molti cattolici nel mondo intero nei confronti dell'URSS sia parimenti il frutto dell'avversione romana. Mi son provato indarno a provare il contrario, adoperando delle distinzioni tra elemento ufficiale e personale, ragionevole e sentimentale, riguardo al passato e al presente.

Opinioni concernenti la politica del cardinal-Primate

1) I comunisti ungheresi sono contenti di questa opposizione rigida, perchè in tal modo sotto il pretesto di dar battaglia alla reazione possono sferrare colpi micidiali al cattolicesimo, mentre a mettere le fondamenta dell'ordine nuovo si sentono titolati loro stessi, stabilendo così forse per molti decenni il loro potere. Mentre il cardinale tiene dietro al sogno del cambiamento imminente, i suoi avversari si affanano a combattere il cattolicesimo “politicante”, allo scopo di destituirlo del suo pregio storico, non essendo costretti, con loro grande piacere, a lanciare assalti contro la Chiesa nella forma odiosa di “Kulturkampf”. Il cattolicesimo, il quale dispone di tante energie efficaci e di tanti metodi posi-

/fol. 10/

tivi, potrebbe divenire un polo pericoloso nelle tensioni vitali dello sviluppo attuale; per colpa di uomini responsabili invece si accantona nel baluardo della reazione da distruggersi.

Per la tattica di opposizione rigida è tristemente caratteristico, quanto m'ha detto Luigi Alföldy, membro della commissione centrale dell'A. C.: non è lecito ai cattolici di partecipare al regime attuale; il gran mutamento avrà certamente luogo. Il cambiamento atteso invece si farà in realtà aspettare in modo fatale per il cattolicesimo, i cui seguaci non avendo parte al nuovo indirizzo di vita, saranno elencati sulla lista nera, bisognosi di aiuto, che fanno affluire le azioni caritative del Vaticano, di Danimarca, di Svezia e d'America, per non esser sommersi definitivamente nella miseria.

2) I protestanti ungheresi si approfittano con prudenza della situazione attuale a costo del cattolicesimo: lasciando la gloria al Cardinal-Primate, accapparano il potere a se stessi. Fanno sapere a Sua Eminenza, che condividono le sue vedute; ma lungi dall'assisterlo apertamente, in combutta coi marxisti s'affrettano d'impadronirsi d'ogni posizione importante. Essi anche adesso si rivendicano il titolo di favorire il "pensiero popolare", mentre i cattolici spalleggiano i signori feudali.

3) Gli anglossoni guardano con simpatia moderata l'atteggiamento rigido del Cardinal-Primate. La legazione americana di Budapest condanna le esagerazioni e il ministro plenipotenziario inglese recentemente arrivato alla capitale ungherese non osa fare visita al Cardinal-Primate, perchè, come lui stesso l'ha detto, non vuol correre il pericolo di essere chiamato reazionario. Al dire del ministro ungherese a Londra, Stefano Bede, il governo inglese parimenti disapprova l'atteggiamento provocante di Sua Eminenza.

4) I vescovi ungheresi si son opposti al Cardinal-Primate, quando egli ha voluto condannare il movimento KALOT, a causa della tattica di "modus vivendi". I giornali di sinistra han divulgato e esagerato l'avvenimento; perciò Sua Eminenza ha chiesto dichiarazione di fedeltà ai singoli vescovi, che, ad eccezione di tre, non l'hanno fatta. Giulio Czapik, arcivescovo di Eger, ha raccontato, che quando ha rifiutato di fare simile dichiarazione presso il governo, Sua Eminenza l'ha avvertito, che il popolo lo considererà come un "eresiarca". L'arcivescovo ha aggiunto sorridendo, che secondo la sua propria impressione egli passa già per tale agli occhi del Cardinal-Primate.

/fol. 11/

I vescovi sono divisi tra di loro, quanto alla tattica da seguire; avendo però paura della stampa di sinistra, così malvagia e di continuo pronta a pubblicare dettagli intimi sui rapporti tra persone ecclesiastiche, allo scopo di creare imbroglio nell'opinione pubblica, si è più cauti ora nel proferire il proprio parere.

Nel corso dei miei viaggi assai frequenti, nel paese ho ricevuto l'impressione, che in seno al clero stia in aumento sensibile il numero di coloro, i quali si pongono la domanda con non velata angoscia, se il Cardinale-Primate non esaggeri la sua politica di opposizione, le cui conseguenze dal canto russo potrebbero essere molto

cattive. Il clero, in proporzione considerevole, sembra essere disposto a scegliere la via del “modus vivendi”, dacchè le circostanze della vita quotidiana la richiedono e i risultati ottenuti sovente la verificano. Tale spostamento dei pareri, no c'è dubbio, avviene lentamente, ma ve ne sono dei segni; i quali non sfuggono a chi guarda la situazione ad occhi aperti.

Non posso far a meno di accennare all'opinione, che sta per divenire sempre più generale, che oramai non le masse son guidate da Sua Eminenza, ma piuttosto il Cardinal-Primate, fascinato dai folgori della popolarità, vien spinto avanti da esse. I suoi amici lo sanno benissimo ma trovano scusa sufficiente nel fatto, che ogni grand'uomo ha i suoi difetti. Infatti può darsi, che molti difetti sovente non siano troppo pericolosi, ma nel caso del Cardinale un solo difetto di tattica sbagliata che fa prevalere i sentimenti ciechi sui dei principi saldi, pare essere gravido di molti pericoli.

Le linee fondamentali di una possibile politica ecclesiastica orientale

Una politica, che conta coi fatti, non può non prendere di mira le norme seguenti:

1) L'URSS è oramai un fattore di primo ordine nei destini dei popoli di Europa. La realtà della sua presenza e del suo peso non si perde di vista senza averne conseguenze nefaste. Adesso e più ancora nei decenni venturi non si potrà far niente in Europa Centrale, senza la sua approvazione. La sua influenza sta consolidandosi di giorno in giorno e nemmeno una eventuale terza guerra mondiale potrà sbarrarla, perchè un popolo di 200 milioni, gonfio di energie, non si cancella così facilmente dallo scacchiere politico. I russi avranno inoltre sempre un ascendente potente [sic! - potenza - NdR] su-

/fol. 12/

gli slavi dell'Europa Centrale, i quali hanno la coscienza razziale e son pronti a servire di mezzi ubbidienti. Il corso degli avvenimenti tende a risolvere il problema della convivenza delle grandi potenze, senza una nuova guerra; l'evoluzione interna aiuterà l'URSS a trovare il suo equilibrio. Gli anglosassoni stessi fanno assegnamento sulla prudenza dei dirigenti russi. La Chiesa deve inserirsi agli elementi dello sviluppo. Non è impossibile, che fra poco (forse non vi occorrono più di 20 anni) il territorio il più fertile sia schiuso alle missioni cattoliche in Cina e in Russia. Lo scambio di idee, cominciato in tempo opportuno e in atmosfera sana può contribuire potentemente alla metamorfosi desiderata. La storia dell'umanità sta di nuovo all'alba di grandi rivolgimenti. La Chiesa, come lievito evangelico, deve adempiere alla sua missione; perciò deve calcolare abilmente sulle possibilità, che le si offrono.

2) Si deve considerare come fatto compiuto, tutta una serie di cambiamenti avveratisi in territori sottomessi alla sfera di azione russa. Bisogna tener presente

che il sistema economico dei paesi in questione ha subito riordinamenti rivoluzionari; il sistema sociale è parimenti coinvolto nel rapido cambiamento; gli animi sono a poco a poco imbevuti della nuova concezione riguardo alla scala dei valori. Bisogna essere in mezzo a questo fermento per poter giudicare sulla portata del vario assestamento. Cambiamenti accidentali ci saranno ancora, ma la sagoma del mondo nuovo rimarrà in sostanza la stessa. Soltanto chi è cieco, non vede l'avvicinarsi di un nuovo periodo storico. I cattolici dei paesi rispettivi dovrebbero sforzarsi quindi di partecipare effettivamente alla formazione dell'era nuova. La chiave del successo per loro è nel "modus vivendi". Un compromesso, al fin dei conti, sarà inevitabile. Ora la prudenza consiglia di prevenire piuttosto i mali, che deplorare alla fine di tante perdite la mancanza di vigilanza necessaria e di accomodamento maturo.

Il "modus vivendi" è possibile e moralmente permesso, perchè la grande trasformazione, di cui siamo testimoni, in molti punti significa un vero progresso, benchè sia ancora onerata da grossi difetti e gravi peccati, i quali però, altrettanti fatti tristemente concomitanti di ogni metamorfosi storica di grande stile, apparterranno, come si spera, ben presto al passato, mentre il progresso congiungendo il tempo presente con l'avvenire formerà [sic!] la commune base di esistenza, che non possiamo ricusare. La collaborazione positiva da parte nostra affretterebbe l'eliminarsi dei difetti più, che la negazione caparba.

/fol. 13/

3) Bisogna conoscere e sfruttare a proprio vantaggio gli interessi della politica russa. E' ben noto, che il motivo dell'avvicinamento da parte russa, non è la fiducia, ma l'interesse. Per i Sovieti non è del tutto indifferente, se ai convegni internazionali saranno trattati da negozianti onesti o no. Perciò non la rompono colle antiche tradizioni europee, tra le quali il primo posto tocca alla religione. Si sa, che recentemente hanno risuscitato l'ortodossia, per servirsene di mezzo, come l'ha fatto anche lo zarismo. Cercano pure la pace col cattolicesimo e con le altre confessioni dei paesi occupati, non esattamente per adoperarle come arnese di dominio, ma per ragioni simili alla tolleranza degli zar nei confronti del cattolicesimo polacco e del protestanesimo finlandese.

Si deve alla nuova tattica russa, che in Ungheria nessuna chiesa è stata chiusa, la libertà dell'insegnamento religioso non è stata limitata, le scuole cattoliche sono aperte e per il regolare funzionamento ricevono sussidi statali, la congrua sacerdotale vien pagata, si dà aiuto finanziario per la costruzione e riparazione delle chiese, delle parrocchie e delle scuole: ci troviamo insomma in una situazione, che non avremmo osato sperare due anni fa. Un "modus vivendi" ispirato alla chiaroveggenza potrebbe perpetuare ed ampliare tali concessioni.

4) Dobbiamo promuovere l'irrobustimento dell'ala borghese di fronte ai radicali. Come nel rapporto precedente ho largamente esposto e abbondantemente illus-

trato, ci sono indizi palesi di una evoluzione organica nell'URSS. La tendenza allo stile borghese è chiara. Poco tempo fa, il cattolico Giulio Szekefű, osservatore sagace dei fenomeni nell'URSS, in qualità di capo di legazione a Mosca, ha comunicato notizie confidenziali sulla maturazione di una mentalità confacente a noi.

Basti l'esempio della soppressione del KALOT ad illustrare il conflitto, dunque l'esistenza, della doppia tendenza. I radicali comunisti ungheresi hanno effettuato lo scioglimento del KALOT, servendosi del generale russo Sviridov. Qualche giorno dopo Mosca ha severamente rimproverato il generale per il suo passo; il generale poi ha sgridato i comunisti ungheresi. Il ministro (comunista) degli Affari Interni ha subito chiamato i dirigenti del movimento ed ha insistito sulla riorganizzazione. Il KALOT è stato veramente forzato, come era un pò riluttante, a riprendere la sua attività. Per impedire il manifestarsi dello scacco proprio, non hanno chiesto altro, che il cambiamento del nome del movimento e il ritiro provvisorio del P. Eugenio Kerkai, S. I., dalla direzione.

/fol. 14/

Il cattolicesimo ungherese, a patto di adottare il “modus vivendi”, potrebbe godere della protezione dell'ala borghese di Mosca. Tale indirizzo politico potrebbe inoltre agevolare il separarsi delle due ale contrarie, a vantaggio dell'evoluzione interna nell'URSS.

5) Bisogna accettare sinceramente le riforme sociali. La colpa principale del cattolicesimo ungherese consiste in ciò, che i suoi dirigenti non hanno una linea schiettamente sociale nella condotta politica. L'accusa amara dei comunisti, che la politica cattolica in Ungheria non ha rinunciato ai latifondi e che ostinatamente difende i privilegi di certe classi, non è senza fondamento. E' così difficile al cattolicesimo ungherese snodarsi dai lacci della sua politica gretta, quale effetto naturale della sua enorme proprietà e dell'amicizia stretta con l'aristocrazia! Le masse non hanno più nessuna simpatia per la Chiesa agiata; non tarderebbero invece a manifestare il loro entusiasmo per la Chiesa, la quale proseguisse una politica sociale. La Chiesa in Ungheria è ancora purtroppo ben lontana da questo stadio. I russi stessi ne hanno bollato non una volta davanti a me lo spirito antisociale. Io mi son persuaso, che la mentalità feudale, che tiene ancora irretito il cattolicesimo ungherese, è un grande intoppo all'avvicinamento tra russi e cattolici.

La politica cattolica ungherese dei nostri giorni sta al bivio. C'era già un momento nella storia recente del paese (verso 1920), quando il cattolicesimo ufficiale ha scelto sventuratamente una strada falsa, chiudendo gli occhi alle esigenze sociali e democratiche del popolo e accontentandosi puramente di risultati negativi. Il Cardinal-Primate sembra battere la stessa strada condannando la politica cattolica all'insuccesso, almeno per un mezzo secolo.

Il KALOT non ha omesso nel passato di insistere a diverse riprese presso i vescovi sulla necessità della riforma agraria, suggerendo nel medesimo tempo

delle soluzioni adatte: ha proposto p. e. che distribuendo la terra ai contadini cattolici, bisognerebbe creare col danaro ricevuto delle cittadelle culturali cattoliche nelle città. Il foro ecclesiastico ha nettamente respinto la proposta, quando sarebbe stato ancora possibile andare incontro agli avvenimenti. Vogliamo ripetere adesso un simile sbaglio, rispetto al “modus vivendi”? Il KALOT viene ancora colmato di critiche severe; la vita però non cesserà di costringere i dirigenti responsabili a rin-savire, forse non prima che si debba lamentarsi di simili perdite, quali sono state inflitte al cattolice-

/fol. 15/

simo nella riforma agraria: è cioè risaputo che la Chiesa perdette la sua proprietà, senza avere alcuna ricompensa e i protestanti con gioia maligna hanno occupato larghe porzioni dei latifondi ecclesiastici. E' veramente una triste eredità l'infin-gardaggine del cattolicesimo ufficiale, mentre i suoi nemici sono abilissimi a procacciarsi delle posizioni favorevoli, alle sue spese.

La strada verso la soluzione

Sua Eminenza il Cardinal-Primate continua una politica, che s'addice ai tempi pieni di amarezze e bollenti di passioni umane; tale politica è senza dubbio popolare e può giustificarsi in qualche maniera. Il KALOT però favorisce piuttosto una concezione larga, che abbracci i decenni del prossimo avvenire. Il sentiero ripido, che conduce alla vetta, donde si domina il campo di battaglia, vale più, che la strada commoda della popolarità.

Ambedue le tattiche sono necessarie. Bisogna però metterle d'accordo. La “condicio sine qua non” è che Sua Eminenza moderi la sua durezza e accordi al KALOT di entrare nella strada del “modus vivendi”. E' però da temere, che Sua Eminenza non si lasci addurre, tranne direttive superiori, a dare agli altri libertà di azione.

Roma, 12 novembre 1946

P. Alessandro Töhötöm Nagy SJ. [m. p.]

10

P. Alessandro Nagy SJ

La lutte de KALOT pour son existence

12 Novembre 1946

Testo francese

Riassunto in latino: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

Biblioteca Nazionale Budapest, Fondo Töhötöm Nagy 216/50 ff. 57-58.

(Il testo e l'impaginazione corrisponde alla bella, giunta alla Segreteria di Stato:)

Testo ungherese: Biblioteca Nazionale Budapest, Fondo Töhötöm Nagy 216/50 ff. 55-56.

Riassunto in latino: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [testo dattilografato, fotocopia]:

Hung. 12-11-46 Roma

P. Nagy, Alexander T.

Memorandum de periculo in quo est “Motus” (associatio) KALOT (KAPSZ)

Illa associatio (maxima nunc omnium catholicarum quae sunt in Hung.) quaerit Modum vivendi com Russis, contra Cardinalis Primas [sic!] omnem *Modum vivendi* cum Russis reicit. Quare contrarius est Associationi, et desiderat eius solutionem. Episcopi hac in re a Cardinali dissentiunt.

Etiam P. Provincialis contrarius est cuivis Modo vivendi cum Russis ideoque contrarius illi Associationi. Et cum tres Nostri illa occupentur (P. Kerkai Praeses. P. Nagy Vicepraeses. P. Jánosi collaborator), eos P. Provincialis ab illa Associatione removere intendit.

P. Nagy

1946

LA LUTTE DE K A L O T POUR SON EXISTENCE

En Hongrie c'est le mouvement Kalot qui contrairement au cardinal Mindszenty cherche un “modus vivendi” avec les Russes. C'est pourquoi le cardinal a sévèrement condamné le Kalot en écrivant aux évêques dans sa lettre circulaire que, “ce mouvement a abandonné la route catholique”. Cette lettre circulaire a manifestement surpris les évêques. Deux seulement d'entre eux l'ont publiquement annoncé son contenu. Les autres l'ont mis de côté en la passant sous silence.

Ensuite le Kalot a voulu organiser une conférence de durée d'une semaine pour la formation des chefs de mouvement, mais il n'a pas réussi à réaliser ce plan étant donné que, le cardinal n'a pas conseillé à ses prêtres d'y participer. Aux séminaristes on a formellement interdit d'y aller, malgré que toujours auparavant ils y pouvaient assister.

Nous avons reçu des informations sûre de la Curie du cardinal, selon lesquelles il fait des préparations pour dissoudre ce mouvement qui est actuellement le plus grand mouvement catholique en Hongrie. Et tout cela seulement, parce que ce mouvement ne suive pas une politique de rigide opposition contre les Russes. Les communistes radicaux hongrois ont devancé le cardinal et sont eux qui manoeuvrant un général russe ont obtenu par lui que le Kalot soit dissous. Après quatre jours le général a reçu de Moscou des sévères réprimandes et le ministre de l'intérieur hongrois qui est un communiste, a formellement supplié la direction du Kalot de s'organiser de nouveaux. Le Kalot a répondu que cela dépendra de la prochaine conférence des évêques hongrois et de leur décision.

Pendant ce temps le cardinal a fait écrire à propos de la dissolution du Kalot un article mailiceux dans un journal catholique, dont le but était de démontrer comment prépare sa ruine celui qui essaie de traiter avec les Russes. La vérité a été le contraire: le Kalot a été sauvé par ses relations avec Moscou, contre les communistes hongrois.

Donc la conférence des évêques hongrois a eu lieu et là on a discuté aussi la demande du Kalot s'il doit se réorganiser ou non. Le cardinal n'a pas voulu entendre de parler de Kalot, mais les évêques ont pris position contre le cardinal votant unanimement contre lui. C'est ainsi que le Kalot a accepté la proposition des Russes de s'organiser de nouveaux. Les communistes hongrois et les Russes ont
/fol. 2/

demandé seulement, pour sauver leur prestige, que le Kalot change un peu son nom (c'est ainsi qu'il es devenu KAPSZ) et que le P. Kerkai pour un certain temps n'y soit pas publiquement directeur en chef. En réalité encore maintenant les deux Pères jésuites (le P. Kerkai et le P. Nagy) dirigent le Kalot à telle façon que, sans leur direction le mouvement difficilement pourra exister.

Le cardinal naturellement a été mécontent par la décision des évêques et quand il a du recevoir les dirigeants du Kalot nouvellement organisé, il les a reçu très froidement et il leur a fait comprendre qu'il ne désire autre chose que la fin du mouvement. Actuellement nous avons reçu des informations sûres de l'Action Catholique selon lesquelles le cardinal travaille de nouveaux pour détruire le mouvement.

Dans cette manoeuvre pour la destruction du Kalot a pris part matériellement aussi le R. P. Provincial de Hongrie. Il est complètement contraire à un "modus vivendi" avec les Russes. Je ne pense pas qu'il veut formellement collaborer à la destruction du Kalot, mais il veut éloigner trois pères jésuites hongrois qui sont actuellement à la tête du mouvement, en espérant qu'ainsi le Kalot restant sans chefs sérieux, suivra facilement la politique du cardinal. Il faut avouer que dans ce cas, les collaborateurs laïcs, fidèles à la politique de "modus vivendi", abandonneront le mouvement et les autres suivront le cardinal dans sa politique, mais cela provoquera aussi la dissolution définitive du mouvement de la part des Russes. Toutes les associ-

ations qui suivent cette politique du cardinal, ont été déjà dissous et on leur a rendu impossible de s'organiser de nouveaux.

Le R. P. Provincial suivant son plan, a transféré le P. Kerkai (qui est le président du Kalot) de Budapest comme Père spirituel dans un séminaire à la campagne. Il veut envoyer moi même (qui suis le vice-président) en Argentine e faire partir de la Compagnie même le P. Jánosi, notre collaborateur. Ce dernier cas a été par quelque'un raconté même aux fidèles dans telle façon que le prestige du Père Jánosi a été gravement endomagé. Ce fait qu'on a voulu écarter ces trois Pères signifira devant les Russes que le Vatican et les Jésuites officiellement ainsi dire, ont pris part pour la politique de l'opposition rigide contre eux.

On peut craindre, que Sa Sainteté le Pape, informé d'un côté seulement, prendra position pour le cardinal et pour le R. P. Provincial et dans ce cas là l'existence même du mouvement Kalot se trouvera dans un extrême danger.

Rome, il 12 novembre 1946.

P. Alessandro Töhötöm Nagy S. J. [m.p.]

**Alla difesa del „modus vivendi”:
Dai documenti del Provinciale, P. Stefano Borbély S. J.**

1946

1. 16 Febbraio. Lettera all’Uditore (Verolino?) 401
2. Novembre 1946. Der ungarische Episkopat und die jetzige Lage ... 403
 Novembre 1946. L’Episcopato Ungherese e la situazione odierna ... 411
3. Novembre 1946. Kardinal Mindszenty und der „KALOT” 413
 Novembre 1946. Il Cardinale Mindszenty e il „KALOT” 427

1

**P. Stefano Borbély, S. J.
Lettera all'Uditore (Verolino?)**

Informazioni varie: L'attività caritativa – L'opera dell'Emo Primate – Sedi vacanti
– Notizie sul padre Adalberto Badalik OP

16 Febbraio 1946

In latino, dattilografato, firmato

N. Prot. 8084/46

ASRS. AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 597rv

[a matita:] *I. Sez.*

Budapestini, die 16. febr. 1946

[a matita:] *ric. 8. XI. 46¹*

Reverendissime Domine Auditor! [(a matita) *Verolino?*] Pax Christi

Ex relatione P.-i Nagy comperi Reverentiam Vestram summe desiderare, ut aliquid de opere illo caritativo, anno elapso Budapestini incepto, cognoscat.² Breviter igitur indico maiora facta: mensibus apr-iun. culinae populares continuabuntur, collectio per totam rem publicam facta est, pueri in vicis collocabantur apud familias, ubi melius et abundantius ali potuerunt.

Collectio mense iuno cc. 500,000 p[engö] actioni caritativae adportavit. In colligendis pecuniis patres salesiani, lazaristae, franciscani, piaristae et iesuitae partes habuerunt. Pecunia sec. maximam partem ad emenda alimenta est adhibita.

Sed pro dolor, devalorisatio pecuniae, mercium inopia magis magisque nostrum opus difficile reddebant. Etiam in sustentanda culina difficultates insuperabiles inveniuntur. Qui culinae participant, schedulas nutritionis in culina relinquere conantur. Hoc ultorum animos a culina abalienavit. Erigere novas culinas impossibile erat imprimis propter inopiam materiae cuiusvis calefactoriae. Paulatim tandem tota pe-

1 Il P. Nagy tornò a Roma due giorni dopo, lì 18 febbraio, a Roma. Si suppone che potè portare con sè la lettera del suo Provinciale. Quando il P. Borbély si fece vivo a Roma, nel mese di novembre, la lettera divenne di nuovo attuale, probabilmente per le informazioni ivi contenute sui candidati vescovili.

2 Il P. Nagy incontrò il Mons. Verolino il 25 ottobre 1945, il quale “chiese informazioni sull'azione dell'Opera Pontificia. Non potevo dire molto. Rimase le quattro cucine, alcuni aiuti da parte del Sig. Vas [uomo politico comunista, nei mesi febbraio-maggio del 1945 fu commissario del Governo per l'alimentazione del Capitale ungherese - NdR], e noi, membri del Kalot, siamo messi fuori dalla commissione operativa. Mgr. Verolino lavora adesso su una seria azione americana di aiuti”. Töhötöm Nagy, *Napló 1945-46. Kapcsolódó dokumentumokkal* [Diario 1945-46. Con documenti ulteriori], redazione, note e prolusione da András Keresztes, sulla base del lascito di Töhötöm Nagy custodito nella Biblioteca Nazionale di Ungheria, Százhalombatta (Ungheria) 2019. pag. 76.

cunia consumebatur. Nunc nihil aliud remanet nisi adiuvere Actionem Catholicam in collocandis pueris apud agricolas. Hoc opus reapse fit. Heri currus ferreus parvulis refertus in comitatum Zala profectus est. Aestate 3600 parvuli opere nostro apud agricolas collocabantur. Actio hiemalis fere dimidiam partem illius numeri potuit in varios pagos portare.

17. dec. Opus Nostrum Caritativum non plus, quam 477.148,- P. possedit. Eadem die haec summa in dollar versa est. Accepimus pro ea 2 dollar. Hodierna die 2 dollar sunt aequalia 3,400.000,- P. Ingens summa, quae tamen in statu praesenti oeconomico fere pro nihilo valet. Expectamus igitur adventum Exc. Nuntii, qui miseros magis ac perfectius sublevare posset.

De statu religioso P. N[agy] plura certe enarrabit. Novus primas virili fortitudine rem catholicam ac iura catholico-

/fol. 597v/

rum defendere conatur. Multorum animos sibi hac ratione conciliavit, at socialistae et communistae, imo et russi, infensissimi ei facti sunt. Habili, ut solent, propaganda, calumniis illum aggrediuntur ac ad silentium redigere intendunt. Nunc iter eius Romam modo consueto per dilationem continuam impeditum est. Impetus organisati contra eius persona cumulabantur hisce diebus.

Non erit forsitan sine utilitate, si Reverentiae Vestrae in memoriam revoco sedem episcopalem Jaurinensem vacantem. In statu actuali periculis pleno quaevis dioecesis fere duos episcopos activos labori deditos postulare. Addendum, quod dioecesis illa est eiusmodi, ut organisatio catholicorum ibi semper maximos fructus tulerit. In comitatu Sopron habitant agricolae religioni catholicae fidelissime adhaerentes. Tales sine pastore relinquere est periculum pro tota Ecclesia catholica in Hungaria.

De personis aptis ultima occasione per Patrem Nagy misi informationes. Nunc iterum considerata vix aliquam aptiorem possem invenire, ac provincialem dominicanorum, P. Adalbertum³ Badalik. Viribus pollet; est bonus religiosus; strenuus ad res incipiendas et perficiendas; maximam habet experientiam in communi animarum cura, duas paroecias fundavit, Budapestini unam, alteram Sabariae; nec timidus, nec imprudens; in theologia versatus; principiis claris semper ducitur. Valet tantopere auctoritate apud Cardinalem Primatem, ut eius influxus felix dicendus sit. Vix alia persona hoc circa Primatem praestare posset.

Nec aliud, quod scribam occurrit, nisi ut Hungariam et meipsum SS. Sacrificiis et Orationibus enixe commendem

Reverentiae Vestrae
servus in Christo:
Stephanus Borbély S. J. [m.p.]
Praep. Prov. Hung.

3 Sic! Il suo nome fu Alessandro Bartolomeo.

P. Stefano Borbély S. J.

„Der ungarische Episkopat und die jetzige Lage“

Novembre 1946

N. Prot. 9369/46

Dattilografato, in tedesco

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

(Il testo e l'impaginazione corrisponde alla bella, giunta alla Segreteria di Stato:)

ASRS. AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 569-579.

(Alcune correzioni a mano)

Anche in fiammingo

Het Hongaers Episcopaat en de huidige toestand

(2/12/46)

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

/fol. 564/ Busta:

Informazioni del padre Stefano Borbély S. J. sull'Episcopato ungherese e sulla situazione religiosa – Colloquio con un russo avente un posto di responsabilità in Ungheria sulle relazioni con la Chiesa e sull'atteggiamento della Santa Sede di fronte al comunismo

/fol. 565/

Prego leggere i tratti segnati nella relazione “Episcopato ungherese e situazione interna”.

L'altra relazione è interessantissima per conoscere la mentalità degli uomini politici sovietici nei riguardi della S. Sede.

12-VII-1946

/fol. 569/

[a matita:] Nov. 1946

von Stefan Borbély S. J., Provinzial in Budapest

Der ungarische Episkopat und die jetzige Lage

[A] Wenn jemand mit einzelnen Bischöfen vertrauliche Gespräche führt, bemerkt er gleich, daß sie alle zusammen mit dem ganzen Lande schwer leiden. Einige sind sogar verbittert über die Rechtlosigkeit, Heuchelei und politischen Gewalttaten, die in Ungarn jetzt zugehen. Schärfer und strenger habe ich noch keinen Ungarn über die Russen sprechen gehört, als den Erzbischof von Kalocsa, Msgr. Jos. Grösz; ähnliche Äußerungen erlaubt sich in vertrauensvollen Kreisen auch Bischof Hamvas von Szeged (Csanád).

In der Öffentlichkeit zeigt sich diese Unzufriedenheit auch hier und da in Predigten, seltener auch in Hirtenbriefen (so. z. B. einmal bei Erzbischof Grösz).

Aber der allgemeinen politischen Lage gegenüber sind sie zurückhaltend. Einige von ihnen, sonst ganz tüchtige und gewissenhafte Hirten, wie z. B. Bischof Pétery von Waitzen (Vacía) und Bischof Alexander Kovács von Steinamanger (Sabaria) huldigten von jeher dem Prinzip: "Man muß immer mit der Regierung gehen." Dieser Grundsatz hat z. B. Bischof Kovács dazu verleitet, zu Beginn der russischen Besetzung die vorsitzende Stelle im sowjet-ungarischen Kulturverein seiner Residenz anzunehmen. Bald hat er sich aber zurückgezogen. Beide Kirchenfürsten (Pétery und Kovács) halten sich auch jetzt von der Politik fern. Sie wollen ihre Gläubigen durch intensive Seelsorge vor der Gefahr des Kommunismus bewahren. Diese, wie auch andere, rechnen vielmehr darauf, daß, wenn möglich, in kleineren administrativen Fragen die größeren Schwierigkeiten vermieden werden. Auf Grund dieser Haltung behalten sie die höflich-herzliche Fühlung mit dem Präsidenten der Republik und mit den Ministern aus der Kleinlandwirtpartei. Wenn Fragen des öffentli-

/fol. 570/

chen Lebens von ihnen berührt werden, so tun sie das in der Weise, daß sie sich mit der Demokratie beschäftigen, sich einige kritisierende Ausdrücke erlauben, aber sonst sich verständnisvoll zeigen. Besonders Bischof Hamvas ist bereit, in diesem Sinne über aktuelle gesellschaftliche Probleme zu sprechen und zu schreiben. So wurde z. B. Bischof Hamvas vom demokratischen Frauenbund (eine verdeckte, ungefähr kommunistische Vereinigung) eingeladen zu einem Vortrag. Er hat die Einladung angenommen. Sein Vortrag war folgenden Inhalts: Vorausgesetzt, aber nicht angenommen, daß der geschichtliche Materialismus wahr sei, so liefert auch er einen Beweis für das Dasein Gottes. Denn der geschichtliche Materialismus behauptet eine Gesetzmäßigkeit im Leben des Menschengeschlechtes. Aber diese Gesetzmäßigkeit verlangt eine vernünftige Ursache, und das ist Gott. Nach dem Vortrag stand ein Hörer oder eine Hörerin auf, sagte herzlich Dank dem Bischof für seinen tiefen Vortrag: so ist es endlich gesichert, daß sein Gottesglauben und seine marxistische Überzeugung im Einklang sein können.

Den Fall habe ich vom Bischof Hamvas selbst erzählen gehört. Er war wegen des Erfolges nicht begeistert.

Der Fall ist aber sehr aufschlußreich. Er zeigt die Verwirrung der Geister, zeigt auch, wie die Leute bei uns durch die viele unklare Rederei über Demokratie ihre kluge Urteilsfähigkeit verloren haben. Meine Erzählung soll keine Anklage gegen den Bischof sein. Innerlich ist er stark gegen den Kommunismus; er sieht klar die Gefahren. Aber die Entscheidung aus dem Verständigungsbestreben heraus ist schwer, die Kommunisten sind in ihren Forderungen unverschämt. Früher, im Jahre 1945, kamen noch krassere Fälle vor: Im Büro einiger Ordinariate wurde erwogen, ob wegen

der Demokratie und in der Demokratie die lehrenden Ordensfrauen nicht in eine politische Partei eintreten sollten. Für Budapest dachte man daran, daß die Ordensfrauen Mitglieder der sozialdemokratischen Partei werden, in Kalocsa spielte man mit

/fol. 571/

dem Gedanken, daß die Laienschwestern der dortigen Kongregation Mitglieder der Kleinlandwirtepartei, die übrigen einer unbedeutenden bürgerlichen Partei würden. Das waren nur Pläne. Erfreulicherweise ist nichts geschehen. Aber die Fälle zeigen, daß die klare, unbeugsame Haltung des Kardinals auch manche Vorteile gebracht hat.

Was aber die Gestaltung der Zukunft angeht, haben die meisten keine Pläne, vielleicht keine klaren Ideen. Sie warten auf eine allgemeine Wendung, welche auch die ungarische Frage lösen wird. Sie setzen ihr Vertrauen auf den gesunden Sinn der Landbevölkerung. (Bischof Pétery erwartet die Rettung von einem tiefen eucharistischen Geist, Bischof Kovács, von der engen Verbindung der Priester und des Volkes). Andere, wie z. B. die zwei Erzbischöfe Grösz von Kalocsa und Czaplak von Eger (Atria) sehen die Zukunft sehr pessimistisch. Sie meinen, daß eine Zurückdrängung der kirchlichen Tätigkeit gepaart mit russischer Schlaueit und kommunistisch-atheistischer Propaganda unvermeidlich kommen wird.

Bei dieser mehr zurückhaltenden und passiven politischen Haltung haben doch drei Personen ein ziemlich reges Interesse fürs öffentliche Leben: der Kardinal, der Erzbischof Czaplak und der Veszprémer Administrator Dr. Bánáss.⁴

Vom Kardinal sprachen wir schon. Er ist aktiv, beweglich, oft gereizt und möchte über jede Einzelheit des öffentlichen Lebens aufgeklärt sein. Der Erzbischof Czaplak hat ein scharfes Urteil: in Moral und Rechtsfragen dem Kardinal weit überlegen, sucht er durch Klugheit und gewandte Kleinlösungen die schwierigen Fragen zu lösen. In diesen praktischen Belangen ist er gescheit. Aber kränklich, launenhaft, hat er wenig Zähigkeit und Methode in seiner Haltung. Obwohl gescheit, vermißt man bei ihm vollständig eine klare, tiefe, gut durchdachte Auffassung über die heutige Lage. Es fehlt ihm die Zielsicherheit und Geradlinigkeit der Handlung, darum ist er kein Chef. Er redet zu viel und

/fol. 572/

klagt immer über seine wirtschaftlichen Schwierigkeiten, und das hat ihm beim Klerus und auch beim Volk geschadet. Darum würde seine kirchenpolitische Leitung nicht günstig aufgenommen. Man vermutet, daß er ein wenig gekränkt ist, da er doch hoffte, Nachfolger von Kardinal Serédi zu werden. Hie und da nach seinen Launen erlaubt er sich strenge und tadelnde Äußerungen über den Kardinal, aber im Ernstfall behauptet er energisch, daß er nie die Rolle eines Oppositionsführers gegen Kardinal Mindszenty spielen wollte.

4 Segnalazione al margine a matita.

Eine viel bedeutende Persönlichkeit ist Dr. *Bánáss*. Er ist der Vertrauensmann der Regierung, geliebt und gewünscht – wie es scheint – sogar von den Kommunisten. Noch mehr aber von den gegenwärtigen Führern der ungarischen Politik, wie Präsidenten Tildy oder Ministerpräsidenten Nagy. Diese Beliebtheit datiert von den ersten Tagen der neuen ungarischen Demokratie. Bekannt ist ja, daß die erste provisorische ungarische Regierung unter der Russenherrschaft in Debreczen gegründet wurde, und in der Stadt Debreczen war damals Dr. *Bánáss* Pfarrer.

Man könnte fragen, woher diese große Beliebtheit? Der erste Grund ist, daß Dr. *Bánáss* eine höfliche, bewegliche, sehr zuvorkommende Persönlichkeit ist. Er hat durch seine Höflichkeit und Aufmerksamkeit auch die kernigen Debrecziner Calvinisten bezaubert. Wenn er nämlich Ziele zu erreichen wünscht, so setzt er seinen Ehrgeiz daran, keinen Höflichkeitsakt denen gegenüber zu versäumen, bei denen er eben etwas erreichen will. In dieser Hinsicht ist sein ganzes Benehmen lobenswert und weicht sehr glücklich von der fast allgemeinen ungarischen Starrheit ab.

Z. B. war seine Haltung gegen die Protestanten auffallend freundlich und höflich, aber – soweit ich aus der Ferne beurteilen konnte, hat er nie gegen die prinzipielle Treue gefehlt. Und das Ergebnis seiner Annäherung war eben nicht schlecht.

/fol. 573/

Fraglich ist aber, ob sich diese Haltung auch in der heutigen ungarischen Politik bewähren kann. Bei den Protestanten handelte es sich um die Beilegung einer alten Spannung. Weder die Katholiken noch die Protestanten wollten zu weit gehen. In der Politik aber geht es um weitgehende Ziele. Ich bezweifle es sehr, daß der unbedingte Verständigungswille und die sehr große Verhandlungsbereitschaft immer nur Vorteile bringen kann. Besonders bei den Kommunisten ist das gefährlich, denn sie sind bereit, immer weiter zu gehen und mehr zu verlangen. Im Kampf mit solchen Gegnern kommt die verhandlungswillige Partei leicht zu einer völligen Niederlage.

Dr. *Bánáss* geht vor als Psychologe. Er ist überzeugt, daß er die Leute gut kennt und sie geschickt behandelt. Das kann schon stimmen, aber diese Psychologie ist nicht im Dienste eines größeren Zieles. In grundsätzlichen Auffassungen ist Dr. *Bánáss* schwankend, sein politisches Urteil nicht gründlich und nicht präzise. Oft behauptet er, der Kommunismus in Rußland gestaltet sich immer mehr und mehr zu einem Regime des Kleinbürgertums um. Auf Grund dieser These wäre er dann bereit, eine russophile ungarische Politik zu treiben. Nun aber, selbst wenn die These zutrifft, ist das Machtstreben und die feindliche Haltung gegen die Kirche dadurch nicht geringer. Und eben diese Tatsachen verursachen die größte Schwierigkeit. Dr. *Bánáss* ist auch voll Vertrauen gegen die Kommunisten und Sozialisten, nimmt schwere und ungerechte Entscheidungen als eine notwendige Tatsache hin ohne etwas dagegen zu sagen. Eine Führung des Dr. *Bánáss* würde also große Verluste mit sich bringen.

Handelt es sich also um eine Stellungnahme des Episkopats, so entscheiden die drei Männer den Beschluß: der Kardinal, Erzb. Czapik und Apost. Adm. *Bánáss*.

Dr. Bánáss bringt die Ansichten der Regierung und die Verteidigungsmöglichkeiten vor, Erzbischof Czapik prüft die These theolo-
/fol. 574/

retisch und juridisch und ratet regelmäßig kluge Zurückhaltung, der Kardinal vertritt die radikale Meinung. Bedeutende Stimmen sollen besitzen Erzbischof Grösz und Bischof Hamvas, beide sind vielmehr Männer der ruhigen Abwägung. Einige jüngere (Pétery, Kovács) lieben Dr. Bánáss, denn er kennt die Geheimnisse des politischen Lebens und hat Fühlung mit der Regierung. Beide Bischöfe (deren politisches Urteil eben nicht vorzüglich ist) haben vor mir die Tätigkeit des Dr. Bánáss sehr gelobt und geschätzt, obwohl der fromme Bischof Pétery vor 15 Monaten kein großes Vertrauen auf seine Tugenden setzte.

Die Union dieser Leute verteidigt also die Interessen der Kirche in Ungarn. Ich meine, daß die Zusammensetzung im wesentlichen glücklich ist. Das Gleichgewicht scheint gesichert: dem Radikalismus des Kardinals steht der Verständigungswille und die politische Gewandtheit Dr. Bánáss's gegenüber. Der Kardinal kann nicht alles, er muß oft Geduld zeigen, warten und schweigen, und das tut er auch, wenn auch manchmal nur grollend und schweren Herzens; auf der anderen Seite wieder verhindern seine Energie und sein Patriotismus, daß Dr. Bánáss die Mehrheit auf gefährliche Geleise leitet.

Ist aber in dieser Lage die Einheit nicht gefährdet? Nein, diese Gefahr scheint nicht ernst zu sein. Keiner ist so unklug und verantwortungslos, daß er offen gegen den Kardinal Stellung nehmen würde. Höchstens Dr. Bánáss wäre eines politischen Sonderkurses schon fähig. Aber da er nur Apost. Administrator ist, geht er nie weit, aus Furcht, in einem Konflikt mit dem Kardinal alles zu verlieren. Bei dieser Gelegenheit erlaube ich mir eine etwas subjektive Bemerkung: Solange sich kein päpstlicher Nuntius in Budapest befindet, ist es gut, daß Dr. Bánáss nicht Bischof wird. Er bleibt bescheidener; vielleicht würde es nicht schaden, wenn er selbst das wüßte.

[B] Es bleibt nun nichts mehr übrig, als einige Worte über aktuelle Kirchenfragen zu sagen.

/fol. 575/

Alle Bischöfe kämpfen mit den schwersten wirtschaftlichen Sorgen. Bei einigen, so z. B. beim Bischof Hamvas oder beim Erzbischof Czapik wirken diese Sorgen fast lähmend auf die andere Tätigkeit. Aber die Tatsache bleibt bestehen: der bischöfliche Haushalt, die Seminare und die Existenz der Domherren sind völlig unsicher. Sie müssen mit Kopfzerbrechen, mit Betteln das Nötige zusammenbringen. Sie wohnen noch in den alten großen Gebäuden, aber die Lebensweise ist einfacher geworden, als selbst in besseren Pfarrhäusern noch üblich ist. Dazu kommt noch, daß z. B. Bischof Kovács oder Papp ihre zertrümmerten Kathedralen herrichten möchten. Erzbischof Czapik half den Domherren so, daß er einige aus dem Domkapitel auf

vakante Landpfarreien versetzte. Die Lösung ist wenig glücklich, denn auf diese Weise kommen alte Herren an wichtige Posten, wo sie nicht das Notwendige leisten können.

Im allgemeinen versäumten die Bischöfe nicht, sobald als es möglich war, die Fühlung mit den Priestern und mit dem Volke aufzunehmen. Ja, nach der Katastrophe wurde die ungarische Kirche einheitlicher als sie es früher war. Die Liebe zum Klerus hat zugenommen, das Ansehen der Kirche ist größer, die Masse des Volkes andächtiger. Ja man erwartet die Rettung von der Kirche und vom Papste. Die Bischöfe sorgen auch dafür, daß durch Kundgebungen, Andachtsübungen, Prozessionen, in Budapest auch durch Werke der Caritas, diese Seelenverfassung beibehalten werde. Rührig und unermüdlich ist in diesem Belange der Kardinal, aber auch die anderen Bischöfe tun ihre Pflicht. Man wappnet sich auf den großen Angriff, d. h. auf den Angriff gegen die katholischen Schulen. Fast um zu demonstrieren, bringen die Eltern ihre Kinder in die katholischen Anstalten.

Und trotz alledem, die Zukunft ist düster und voll größter Gefahren. Warum? Ein großer Teil der Bevölkerung lebt in unsicheren sozialen Verhältnissen, einige wurden jetzt ins Elend

/fol. 576/

gestürzt, die anderen sind jetzt begünstigt. Dieser Umstand schafft eine Atmosphäre, in welcher das religiöse Leben rasch hinsiechen kann. Die Regierung, oder besser gesagt, die Parteien sind allmächtig, und sie wollen diese Allmacht für unsaubere politische Zwecke ausnützen. Die Kommunisten ebenso wie die nicht kommunistischen "Antiklerikalen" warten auf den Augenblick, wo sie ihre kulturellen Wünsche inbezug auf Schule, Kirchenregelung nach dem französischen oder tschechischen Muster verwirklichen könnten.

Dieser Gefahr zu entgehen, ist sehr schwer. Schwer, weil der *ungarische Klerus* nicht genug regsam und beweglich ist. Aber noch schwerer aus dem Grunde, weil es in Ungarn verhältnismässig sehr wenig Priester gibt. Formell war nicht ein Priester-mangel da, die bestehenden Plätze waren besetzt. Aber die Priester sind so überladen mit Arbeit, daß sie keine intensive Seelsorge erzielen können. Jetzt kommt dazu noch die schwere wirtschaftliche Lage der Seminarien, die Krise der Priestererziehung und der Berufe. Krise der Priestererziehung: sie bestand bis jetzt auch in gewissem Grade. Die Theologieprofessoren waren im Verhältnis zu den Pfarrern schlecht bezahlt, darum dozierten in der Regel nur ganz junge Leute in den Seminarien, nach ein paar Jahren wollten sie schon Pfarreien bekommen. In mehreren Seminarien waren kaum mehr als 25-35 Theologen: dieser Kleinbetrieb brachte mit sich, daß die Studien in sehr einfacher Weise, ohne tiefere Anregung abgetan wurden. Jetzt werden diese Schwierigkeiten noch größer. Krise der Berufe: sie waren nie zahlreich, und nie vorzüglich. Die Priester stammen aus einfachen Kreisen. Der Religionsunterricht in Mittelschulen war und ist traurigerweise sehr altmodisch, für junge Leute

bestimmt, wie sie vor 30, 40, 50 Jahren waren. Man versuchte schon sehr auch die Jugend zu haben, aber mehr durch die Organisationen. Aber in diesen Vereinigungen, wo das Pfadfindertum eine große Rolle spielte, wurde die natürliche Tüchtigkeit, die Aufgeschlossenheit für die Welt so bestimmt, daß das innere Leben ein wenig vergessen wurde. Es entstanden da keine Berufe. Jetzt ist die Aufmerksamkeit der Jugend noch

/fol. 577/

mehr durch die politischen Kämpfe in Anspruch genommen, sie ist leidenschaftlich antikommunistisch und antirussisch, ja bereit für jede Verschwörung gegen diese Mächte, aber ans Priestertum denkt sie nicht. In den Seminarien sind jetzt 20-40% weniger Kleriker, als vor zehn Jahren.

Die Diözesen verloren im Krieg eine größere Zahl Priester, auch junge Leute. Die können jetzt schwer ersetzt werden. Die Gefahr erscheint ungemein groß, wenn man diese Landarbeiter-, Kleinbauermasse beachtet, die jetzt Boden besitzt und dem kommunistischen Einfluß ausgesetzt ist. Sie könnten eine Festung für antireligiöse Politik werden. Jetzt ist die Gefahr noch nicht groß, jetzt verlangen sie noch nach Priestern. Z. B., eine Gruppe von Ordensfrauen aus der unternehmungslustigen Kongregation der Schwestern von Kalocsa hat sich unter solchen Leuten, die bis 1945 Arbeiter eines größeren Landbesitzes waren, niedergelassen. Sie eröffneten eine Schule, einen Kindergarten, leiten den Mädchenverein und arbeiten, wie die Bauern, auf einem Stück Feld, das der frühere Besitzer vor der Bodenreform ihnen gab. Die Arbeit war schwer. Die guten Schwestern wunderten sich über die religiöse Unwissenheit und Verwahrlosung dieser armen Leute, die 5 km weit von Dorf und Kirche wohnten und vom Pfarrer kaum beachtet wurden. Auch die Kommunisten wollten die Tätigkeit der Schwestern verhindern aber sie halten durch. Jetzt würde ein Teil der armen Bevölkerung sie um keinen Preis lassen, so hat man sie lieb gewonnen. Das ist nur ein Fall: diese und ähnliche Unternehmungen wären jetzt überall notwendig. Leider können die Bischöfe für solche Fragen kaum Sorge tragen, aber auch das Interesse für solche Probleme scheint bei den meisten zu fehlen.

Eine andere große Gefahr ist, daß allmählich das Denken der gebildeten Leute in falsche Bahnen gelenkt wird. Geistig beherrscht jetzt der Marxismus und das soziologische Denken eines Harald [sic!] Laski⁵ und ähnlicher das kulturelle Leben Ungarns. Das heißt, der Nährboden für einen Laizismus schlimmster Art wird jetzt bearbeitet. – Leider, das tiefergehende katholische Denken war auch in der letzten

5 Harold Joseph Laski (1893-1950) fu un autore britannico, professore di economia e scienze politiche, Presidente del Labour Party negli anni 1945 e 1946, che si avvicinò al marxismo.

/fol. 578/

Zeit nicht sehr stark bei uns. Die Reden und die Bücher großer Apostel: Prohászka, Bangha, Tóth, taten das Ihrige, aber der höhere Unterricht war nicht kernkatholisch. Auf den Universitäten wurden Lehren vorgetragen, die aus Amerika oder Deutschland kamen. Die Traditionstreue der Regierung und der Gesellschaft hat es verhindert, daß krasse Irrtümer oder gefährliche Lehren volle Freiheit genossen. Aber Scholastik, katholische Kulturphilosophie, kathol. Sozialphilosophie sind nicht so gründlich verbreitet, das sie sich öffentlich großen Ansehens erfreuen. Schon früher hätte sich vielleicht das Ungarntum dem Nazismus mit größerer Energie widersetzt, wenn das katholische Gedankengut tiefer gekannt wäre.

Jetzt werden die Lehrstühle auf der Universität von Marxisten und ähnlichen besetzt, unserer arme, sich währende Jugend bekommt von diesen ihre geistige Nahrung. Eben jetzt habe ich gehört, daß im Lande 56 Kollegien für begabte Schüler errichtet werden, in diesen Kollegien wird die "populäre Demokratie" (d. h. Bolschewismus) vorgetragen und propagiert.

Wenn wir auch unsere Jugend durch Kongregationen, Vereine vor größeren Gefahren retten können, die katholische Wahrheit wird für sie nicht Lebenselement, und so wird auch die nötige Kraft für katholische Kulturarbeit fehlen.

Darum bin ich – es sei gestattet das hier zu erwähnen – fast beständig wie besessen von der Idee, daß wir für mehrere begabte katholische Jungen in den katholischen Universitäten des Auslandes Stipendien bekommen sollten. Ich kenne das Risiko eines solchen Unternehmens. Doch meine ich, es müßte etwas auf diesem Gebiete geschehen. – In anderer Beziehung meine ich wieder, daß die Neubelebung der bestehenden katholischen wissenschaftlichen Institute – selbstverständlich im neuen Geiste – eine dringende Notwendigkeit wäre.

Nun, für solche Fragen ist der ungarische Episkopat in seiner heutigen Zusammensetzung – wie ich sie kenne – vollständig *taub*.

/fol. 579/

Besonders der Kardinal ist durch seinen starken Voluntarismus, durch seine wenig intellektuelle und unproblematische Natur kaum geeignet, dem Mißstand glücklich abzuhelpfen. Vielmehr stößt er die Intellektuellen manchmal ab, und macht die Spaltung tiefer. Wenn auch andere klarsehende Ungarn derselben Meinung sind, so wagte ich es vorzuschlagen, in dieser Frage eine ernste Ermahnung an die Bischöfe zu richten.

L'Episcopato Ungherese e la situazione odierna

Novembre 1946

Riassunto in italiano, dattilografato

N. Prot. 9369/46

ASRS. AA.EE.SS. Pio XII., Ungheria 129, ff. 566-568.

/fol. 566/

[a matita:] *Dal P. Borbély S. J. Provinciale di Ungheria*

L'Episcopato Ungherese e la situazione odierna

(A. Vescovi e loro idee) (ff. 1-6)

I Vescovi ungheresi soffrono col paese della mancanza di sicurezza e dell'oppressione politica, la esprimono per lo più sol in privato, qualcuno anche pubblicamente (Arciv. Kalocsa)

Circa la situazione politica sono piuttosto riservati; ad es. quelli di Vacia e Sabaria cercano di collaborare con le autorità governative, mostrandosi gentili, pur non mancando di far le loro critiche.

Per quanto riguarda il futuro la maggior parte non ha piani, forse neppure idee chiare. Attendono un cambiamento generale che sciolga anche il problema ungherese. Confidano nel sentimento sano delle popolazioni della campagna (quell di Vacia da un intenso spirito eucaristico, quel di Sabaria dal vincolo tra clero e popolo). Altri, ad esempio [gli] Arcivescovi di Kalocsa e Agria, vedono il futuro molto pessimisticamente: ritengono inevitabile un ridursi dell'attività della Chiesa di fronte alla astuzia sovietica e alla propaganda comunista-atea.

Di fronte a questo atteggiamento piuttosto riservato e passivo, vi sono *tre* persone con interesse relativamente vivo per la vita pubblica:

- il Cardinale: attivo, vivace, spesso irritato...; di lui vedi altrove;

- l'Arcivescovo di Agria, Czapik: ha un giudizio acuto, con prudenza risolve le questioni difficili nella pratica, ma malaticcio e di umor vario, ha poca tenacia e metodo nel suo fare; benché acuto, gli manca una concezione chiara, profonda e ben ripensata della situazione, gli manca la sicurezza di uno scopo e la linea dritta da seguire, perciò non è un capo. Parla troppo, con suo danno; esprime qualche critica contro il Cardinale, ma non ne vuol esser un oppositore.

⁶- l'Amministratore Apostolico di Vesprimia, Bánáss: uomo di fiducia del Governo (Tildy, Nagy), ed anche ben voluto, sembra dai comunisti. Era par-

/fol. 567/

6 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

roco a Seghedino [recte: Debrecen] quando ivi si è formato l'attuale regime ungherese; persona assai cordiale, attiva, in detta città si è fatto pur amare dai Calvinisti. Con la sua cordialità verso gli avversari è dubbio quanto potrà durare con i comunisti, che chiedono sempre di più. Bánáss, buon psicologo, sa trattare gli uomini, ma la sua arte non è al servizio di un più alto fine; in punti fondamentali è tentennante, il suo giudizio politico non è profondo e preciso. Pieno di fiducia verso comunisti e socialisti, accetta decisioni ingiuste e gravose come cose necessarie, senza nulla dire contro. Una sua guida porterebbe pur con sé grossi danni.⁷

Se si trattasse dunque di una presa di posizione dell'episcopato, deciderebbero il Cardinale, l'Arciv. Czapiak e il dottor Bánáss. Bánáss sostiene le vedute del Governo e le possibilità di difesa, Czapiak esamina la tesi teoricamente e giuridicamente e consiglia di regola una prudente riserva e il Cardinale rappresenta l'opinione radicale. Importanti le voci dell'Arcivescovo di Kalocsa e del Vesc. di Csanád, uomini piuttosto di quieta ponderazione. Alcuni più giovani (Vescovo di Vacia e S. E. Kovács) amano Bánáss per le sue conoscenze in politica e col governo, ma essi pure non hanno in politica un giudizio molto buono.

L'unione di tali uomini difende gli interessi della Chiesa in Ungheria. L'insieme è in sostanza buono e ben compensato tra le varie tendenze. Non sembra che la unione tra loro sia in pericolo; nessuno sarebbe così imprudente da prender aperta posizione contro il Cardinale. Anche Bánáss, l'unico forse in grado, non può agire essendo Amministratore Apostolico soltanto; anzi, a tal fine, finché non vi è un Nunzio in Ungheria, è bene che il Bánáss non sia fatto vescovo.⁸

(B. Questioni attuali della Chiesa) (ff. 7-11)

Tutti i Vescovi sono alle prese con gravi problemi economici (loro mantenimento, seminari, mantenimento dei membri del Capitolo /quello di Agria li ha nominati parroci in campagna!/, riedificazione di cattedrali...)

/fol. 568/

I Vescovi però lavorano, sono uniti, si tengono in contatto con clero e popolo, si preparano alla prevista lotta contro le scuole cattoliche.

Però il futuro è oscuro e pieno di gravi pericoli, poiché:

la popolazione vive in una situazione economica assai turbata che fa deperire la vita religiosa, mentre i partiti anticlericali si preparano a sistemare il problema scolastico e la chiesa secondo il modello francese o ceco.

Difficile provvedere:

7 Fin qua segnalazione al margine a matita.

8 Da qui in poi segnalazione al margine a matita.

9 Fin qua segnalazione al margine a matita.

il clero ungherese non è abbastanza attivo e vivo... del resto non neppure è abbastanza numeroso; pur essendo i posti coperti, esso non basta per un ministero intensivo.

Vi è una crisi nell'educazione del clero (gli insegnanti, poco retribuiti, si mettevano presto nel ministero).

Seminari troppo poco numerosi, insegnamento alla buona questi inconvenienti son cresciuti ora: crisi delle vocazioni (assistenza giovanile non tale da suscitare vocazioni), parecchie perdite tra il clero per la guerra.

Pericolo quindi che gli agricoltori sotto l'influsso comunista perdano la fede.

Altro pericolo: che le classi colte seguano una falsa via per l'influsso culturale odierno del Marxismo (stile Harold Laski). Il pensiero cattolico non è abbastanza profondo nè sufficientemente rappresentato, mentre i Marxisti invadono le cattedre ed aprono scuole loro.

¹⁰Proposta di accordare borse di studio in università cattoliche estere a bravi giovani ungheresi per aiutare a risollevare il pensiero cattolico in Ungheria. E poiché l'Episcopato ungherese in materia culturale è sordo (Cardinale compreso), non sarebbe certo superflua una seria ammonizione in merito ai Vescovi.

3

P. Stefano Borbély S. J.

Kardinal Mindszenty und der KALOT

Novembre 1946

N. Prot. 9849/46

Dattilografato, in tedesco

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

(Il testo e l'impaginazione corrisponde alla bella, giunta alla Segreteria di Stato:)

ASRS. AA.EE.SS. Pio XII. Ungheria 129, ff. 109-127.

Anche in fiammingo

Rapport. Mindszenty en de KALOT

Rapport van 2/12/462

JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946-1950 [fotocopia]

10 Segnalazione al margine a matita per il paragrafo.

/fol. 109/

[a matita:] Nov. 1946

von Stefan Borbély S. J., Provinzial in Budapest

Kardinal Mindszenty und der KALOT

Der KALOT wurde im Jahre 1935 gegründet. Nach den ersten mühsamen Schritten war seine Entwicklung ein wahrer Triumphzug. Die Landjugend hungerte nach einer solchen Organisation. Sobald aber die Jungen und die Dorfführer (Pfarrer, Lehrer) es erfahren hatten, daß sich ein energischer und tüchtiger Jesuitenpater der Dorfjugend annehme, gründete man überall KALOT-Gruppen. Der Pater hat nicht versäumt, die Bischöfe, die Seminarobern und auch die Männer der weltlichen Politik und die weltliche Verwaltung für seinen Plan zu gewinnen. All diese Kräfte wirkten nun zusammen, weltliche Mitarbeiter meldeten sich in Fülle, so daß die keineswegs leichte Organisationsarbeit so glatt ging, daß man einen größeren Erfolg kaum hätte wünschen können.

Welchen Umständen sollen wir es zuschreiben, daß dieses mutige Beginnen so rasch schöne Erfolge erntete? Ohne Zweifel: die Leiter der Arbeit waren unermüdlich und geschickt, die Jugend verlangte nach einem gemeinsamen Zusammenschluß. Mehr aus der Nähe entdeckt man auch folgende Gründe: Die KALOT-Propaganda war zeitgemäß. Was in der Luft lag und allgemein verlangt wurde, das betonte der KALOT. Er bestärkte das Selbstbewußtsein des Bauerntums, scheute nicht die sozialen Ansprüche laut auszusprechen, er wollte das soziale Problem lösen, wie die Dorfjugend ihre freie Zeit zubringen soll, führte die Leute zur völkischen Kultur zurück, war voll von Legitimus, voll von schönen Plänen. Gern hat er imposante Feste veranstaltet und durch den Aufmarsch der Jungmänner auf die Gemüter tiefen Eindruck gemacht. Und das alles geschah in mehr katholischem als individuellem Geiste.

Aber diese natürlichen Tugenden hatten einige Schattenseiten zur Folge. Die rasche Entwicklung war nicht immer gepaart mit Tiefe

/fol. 110/

und Gründlichkeit. Soviele Ansprüche sprach man laut aus, aber die persönliche Verantwortung war weniger betont. Der Geist war zeitgemäß, aber manche zeitgemäße Übertreibungen wurden auch angenommen. (So eine gewisse Überschätzung des Bauerntums und der völkischen Kultur). Hinter dem prächtigen Aueßeren verschwand zwar die Religion nicht, aber sie faßte nicht überall tiefe Wurzeln. Um nicht ungerecht oder zu streng zu sein, muß ich noch bemerken: Es handelt sich hier mehr um Einseitigkeiten als eigentliche Versäumnisse.

Langsam kamen dann die Ereignisse der Jahre 1938-39. Die Gefahr des Nazismus war in Ungarn ziemlich groß. Das öffentliche Leben wurde aufgeregter und die

Politik unsicher. In diesen Zeiten hat der KALOT die katholischen Grundsätze festgehalten, aber entsprechend *dem zeitgemäßen Geist seiner Leiter* hat er manches von den damals populären Ideen herübergenommen (völkischer Staat, völkisches Recht). Zu gleicher Zeit suchte man auch das Wohlwollen der politischen Machthaber sich zu sichern, damit von dieser Seite keine Gefahr entstehe. Und dieses Bestreben hat Erfolg gehabt: sämtliche Ministerpräsidenten bis zu Nikolaus Kállay haben ihre Sympathien kundgetan.

Im Jahre 1941 oder 1942 hat der KALOT noch einen weiteren Schritt in dieser Richtung getan. Es war damals davon die Rede, daß auf Wunsch der höheren Militärs die staatliche Jugendorganisation, die Levente nach dem Muster der Balilla und der H. J.¹¹ energischer gefördert werden solle. Ein hoher Offizier, als Oberster Bevollmächtigter der Jugendorganisationen, wurde beauftragt, die Wünsche der Militärs in die Tat umzusetzen. Katholischerseits fürchtete man diese Reform. Man meinte, bald werden wir zur Auflösung aller Jugendverbände kommen. Der hohe Offizier zeigte schon manche totalitären Gelüste; je nervöser die Katholiken wurden, desto entschiedener schienen er und seine Umgebung.

/fol. 111/

In dieser gespannten Lage hat der KALOT Fühlung mit den Offizieren genommen und bald ein Abkommen mit ihnen geschlossen. Kraft dieses Abkommens leisteten die KALOT-Leute überall Hilfe der Leventeorganisation *in geistiger Erziehung*, und das staatliche Organ bezahlte wieder den KALOT für diese Unterstützung. Das Ergebnis des Bündnisses war: Der KALOT hat mehr das nationale, das antibolschewistische betont, wie früher; Bei den Leventes konnte die religiöse Erziehung ohne ein Hindernis fortgesetzt werden, und der KALOT konnte seine Tätigkeit gewaltig erweitern, denn das Geld, das ihm zur Verfügung gestellt wurde, war eine hübsche und immer wachsende Summe. Der leitende hohe Offizier, an sich kein schlechter Katholik, wurde immer mehr Förderer einer echten religiösen Erziehung der ungarischen Jugend.

Aber dieses Bündnis hatte doch einige Schönheitsfehler. Erstens wurde es ohne Wissen und ohne Gutheißung des Kard. Serédi abgeschlossen. Diese Hast wurde übelgenommen, aber später hat der Kardinal alles verziehen. Schwieriger war der Fall mit den Leitern der Mädchenorganisationen. Diese fürchteten am meisten die staatliche Einmischung, denn sie haben prinzipiell abgelehnt, daß eine staatliche Jungmädchenorganisation errichtet werde. Die Militärs aber wollten so etwas. Nicht zu vergessen dann, daß zwischen KALOT und den katholischen Jungmädchenorganisationen von Anfang an eine Spannung bestand. Die Frauenleiter sind Laien, aber ihre ganze Arbeit ist mehr auf die Frömmigkeit und persönliche Arbeit gerichtet und sie waren unbedingte Gegnerinnen jeder staatlichen Einmischung, jedes Totalitaris-

11 Hitlerjugend.

mus, wie sie sagten. Diese Spannung fand ihren Ausdruck in einer Sitzung der ungarischen Kath. Aktion, in der die Jugendvereine einheitlich zusammengefaßt sind.

Der Sturm brach aus in dieser Sitzung. Die Frauen haben sich skandalisiert, sie haben dem KALOT vorgeworfen, daß er ohne Wissen des Kardinals handelte, daß er den Solidarismus mit den andern katholischen Verbände[n] nicht bewahrte, daß er der Staatsmacht nachgab, daß vielleicht durch einheitliches Auftreten man noch etwas

/fol. 112/

hätte erreichen können. Der Streit dauerte ein wenig, dann wurde er beigelegt, KALOT hat versprochen, nie mehr die Einheit zu gefährden, und die Frauen wurden still.

Eine weitere Folge des Bündnisses war, daß der KALOT, verdächtig immer bei den Linksgerichteten, jetzt noch verdächtiger wurde. Das hat ihn aber nicht gehindert, auf der eingeschlagenen Bahn weiterzugehen.

In dieser Zeit hat auch das soziale Programm des KALOT Mißverständnisse hervorgerufen. Einige fanden den Ton zu radikal und rücksichtslos. So z. B. hatte Erzbischof Czapik im Jahre 1944 unangenehme Schwierigkeiten mit dem KALOT eben aus dem selben Grunde. Diese Anstöße waren Unzufriedenheit der Leute alter Auffassung – also keine bedeutende Klage. Doch ist es wahr, daß der KALOT, gestützt auf seine Erfolge, in seiner Richtung *zu selbstsicher* war.

Inzwischen steuerte der Krieg seinem Ende zu. Die Führer des KALOT's wogen die Möglichkeiten ab. Während der deutschen Besetzung hielten sie sich fern von der Regierung und von der deutschfreundlichen Richtung. Am Schlusse befaßten sie sich mit dem Gedanken, wie der KALOT im Nachkriegschaos der Grundpfeiler einer katholisch-sozial gerichteten Bewegung sein könnte. In diesem Bestreben unterstützte sie der verstorbene Bischof Apor, der ihnen einen Vertrauensmann, einen Abgeordneten, zur Seite gab. Dieser Mann hatte gute Informationen, wurde Mitglied der unterirdischen nazifeindlichen politischen Organisation und sicherte Verständnis für den KALOT bei den politischen Parteien, auf welche später eine Rolle wartete. Es waren aber auch andere Politiker aus der Kleinlandwirtpartei, welche die Zukunft des KALOT's unbedingt retten wollten. Eine Folge dieser neuen Tendenz war, daß P. Nagy, als Leiter des KALOT's, mit einem Mitarbeiter noch während des Kampfes in Ungarn (November 1944) zu den Russen übergang. Man wollte schon den Weg zur Wiederaufnahme der Arbeit nehmen und ebnen.

/fol. 113/

Der große politische Umschwung war da. KALOT wollte wieder arbeiten; sein Bestand wurde von der Regierung anerkannt. Aber die geplante katholische Partei konnte nicht gegründet werden, sie bekam keine Erlaubnis von den bedeutendsten politischen Machthabern. Hauptsächlich haben die Kommunisten die Gründung verhindert. Ja, auch der KALOT wurde öfters von Kommunisten und Sozialde-

mokraten angegriffen. Die Leiter fürchteten jeden Augenblick die Auflösung. Die Kommunisten vergaßen nie das Bündnis des KALOT's mit der Levente.

Wie immer in gefährlicher Lage, so wollte auch jetzt der KALOT verschiedene Verteidiger um sich herum sammeln. Kaum wurde Bischof Mindszenty vom Gefängnis der Nazi befreit, hat der KALOT-Leiter einen öffentlich lobenden Brief von ihm erhalten. Der Bischof Mindszenty vor 30 Jahren Religionslehrer von P. Kerkai war und da er auch später das soziale Wirken seines Schülers mit Wohlwollen verfolgte, wurde der Brief sogleich dem Wunsche entsprechend veröffentlicht. P. Kerkai rief noch zu Hilfe die Politiker aus der Kleinlandwirtpartei, aber zuerst stützte er sich auf jene jüngere Katholiken, die schon während des Krieges linksstehten und jetzt russophile Ansichten verkündeten. Diese jungen Leute lieferten die besten Informationen für P. Kerkai.

Beeinflußt von diesen Leuten, und sich auf diese Informationen stützend, wich der KALOT immer mehr von der Richtung des Bischofs später Kardinals Mindszenty ab. Gestützt wurde diese neue KALOT-Politik von P. Nagy, der von seinen Auslandsreisen immer wieder die Nachricht brachte: der Wille der Alliierten sei, daß die Ungarn sich mit den Russen verständigen, und auch der Hl. Stuhl verfolge mit Interesse, ja mit großer Erwartung und mit klarer Gutheißung diese neue Bestreben des KALOT.

Im Januar lud der Kardinal den P. Kerkai zu einem katholischen Ausschuß ein, der über das öffentliche Leben Beratungen abhielt. Aber die neue Richtung des KALOT's wurde vom Kardinal immer mehr

/fol. 114/

erkannt, und je mehr diese Erkenntnis wuchs, desto größer wurde die Entfremdung zwischen Kardinal und des KALOT.

¹²Jetzt sind wir beim Punkt angelangt, wo die Beschwerden des Kardinals ihren Ursprung haben. Um die Klarheit zu sichern, bewahre ich die strengste chronologische Ordnung.

Nachdem die kommunistische Einheitsorganisation der ungarischen Jugend vollständig scheiterte, wurde auf Drängen der Kommunisten ein *gemeinsamer Jugendrat* ins Leben gerufen. Was war das Ziel dieses Rates? Das ist schwer zu sagen. Vielleicht wollten die Kommunisten dadurch mehr Einfluß gewinnen, vielleicht war es notwendig, daß für die ausländischen Vereine, d. h. ihnen gegenüber, eine demokratische Einheit gezeigt werden könne. Man weiß das auch heute noch nicht genau.

Es wurde davon geredet, daß mehrere katholische Verbände in diesen Rat eintreten werden. Das geschah nicht; nur der KALOT wurde Mitglied es Rates und hat die erste gemeinsame Erklärung unterzeichnet, wo die vereinigte Jugend bekannt machte, daß sie für Demokratie, Republik, Bodenreform arbeiten werde. Dieses Programm bestand also aus Gemeinplätzen, aber auch der ganze Rat ist nicht erns-

¹² Da qui segnalazione a matita.

ter. Es sind darin die Pfadfinder, die YMCA-Jungen, dann politische Jugendverbände wirkliche, aber auch solche, die nur auf dem Papier existieren.

Ich wußte im voraus nichts von diesem Schritte des KALOT's. Und ich war überhaupt nicht froh, daß er ihn tat. Überaus groß wurde aber die Entrüstung in der Jugendsektion der Actio Catholica. Die Frauen, die wieder kämpferischer waren als die Männer, haben ihre Fassung fast verloren. KALOT wurde stark angegriffen, man sprach von Verrat und betont, daß KALOT sein früheres Versprechen nicht eingehalten habe. Darauf hin hat der KALOT verletzt diese Jugendsektion verlassen. Darin besteht die Tatsache, daß der KALOT unionem Juvenum Catholicorum deseruit et unioni non-catholicorum se associabit.¹³

/fol. 115/

Was konnte den KALOT bewegen, sich an dem Jugendrat zu beteiligen? Die Leiter sagen, das sei notwendig gewesen, denn sonst wäre der KALOT ums Leben gebracht worden. Er mußte öffentlich zeigen, daß er "demokratisch gesinnt sei". Dieser Gedanke war bei ihnen ganz sicher vorherrschend. Aber wir müssen auch an den beständigen Kontakt denken, den der KALOT mit gewissen russophilen Kreisen hielt. Sie sahen auch, mit wieviel Geld und mit wie großer Propaganda die Kommunisten arbeiteten. Sie dachten also, wir müssen manches mittun, *denn sonst vergift an uns im öffentlichen Leben*.

Der Schritt wurde vom Kardinal getadelt in einem Brief, den er an P. Kerkai schrieb. Mehr hat er nicht verlangt. Mein Standpunkt war: kein öffentlicher Widerruf, denn so etwas würde Verdacht erregen und dem Feinde Angriffsflächen bieten. Der Schritt war nicht klug, aber in sich völlig unbedeutend, der ganze Rat ist ja ein Jugendspiel. Aber in der Zukunft muß man die Einheit der Katholiken bewahren, und im solchen Falle mit Erlaubnis handeln. Für den Augenblick ist es wichtiger, so sagte ich, daß der KALOT auf dem Lande den religiösen Geist der Jugend bewahre und fördere. Dies letzte hat auch der KALOT im letzten Frühjahr sehr gut und eifrig getan. Vom gemeinsamen Rat wußte die Landjugend herzlich wenig, und monatelang hat der Rat kein Lebenszeichen von sich gegeben. Das alles geschah im Monat März.¹⁴

Erst am 1. Juni rief mich der Kardinal. Er zeigte mir das kommunistische Jugendblatt: lesen Sie diesen Artikel. Der Artikel, von dem ich früher nichts wußte, war eine neue Erklärung des gemeinsamen Jugendrats, unterzeichnet vom KALOT und von anderen Verbänden. Zwei Stellen ärgerten den Kardinal. Die erste sagte: Wir verlangen, daß die Reaktion aus den Schulen entfernt werde. Die zweite: Das Pfadfindertum

13 La citazione proviene dalla lettera del Card. Mindszenty del 27 giugno 1946, vedi sopra, pag. 242. Anche questa citazione prova che al P. Provinciale fu fatto vedere la lettera del Cardinale.

14 Fin qui la segnalazione a matita.

müsse in demokratischen Geist umgestaltet werden. Dazu hat der Kardinal gesagt: Das alles ist unerträglich. Der erste Punkt bezieht sich auf die Schikanen, die gegen katholische Schulen gemacht werden. Diese Schikanen werden nun

/fol. 116/

gebilligt, ja gefordert. Das zweite verlangt, daß die bisherige religiös-kirchliche Leitung im Pfadfindertum von anderen, d. h. von Kommunisten übernommen werde. Da kann aber ein katholischer Verein nicht mittun. – Ich antwortete: ja, *die Sätze sind mißverständlich*, der KALOT muß klar sagen, was er darunter versteht. Sonst kann ein geistiger Wirrwarr entstehen. Absichtlich fragte ich nicht, wann und in welcher Form diese Erklärung stattfinden sollte. Denn ich dachte, der Kardinal könnte etwas verlangen, was den KALOT wirklich ums Leben bringen würde. Und die ungeschickten Phrasen waren wieder Plattheiten gewesen, das kleine Blatt, ein obskures Organ, kein Katholik wußte etwas davon, nur der Kardinal wurde aufmerksam gemacht, aber ohne Zweifel war es unklug gewesen, so etwas zu unterzeichnen.

Ich habe mit P. Kerkai am folgenden Tag, dem 2. Juni, gesprochen, ihm alles erzählt und gesagt, daß wieder eine Unklugheit begangen worden sei. Die Forderung des Kardinals sei da, sie müßten etwas tun. Der Pater antwortete, er selbst habe von der Erklärung nichts gewußt, der KALOT wurde zu einer Beratung des Jugendrates gerufen. Da wurde von den Kommunisten ein Text vorgelegt, diesen hätte man unterzeichnen müssen. Das wollte man aber nicht. Es wurde gestritten und endlich diese allgemeine Formel von allen angenommen. Der KALOT-Bevollmächtigte hat zuerst gefragt, ob „der Kampf gegen die Reaktion der Schule,” die Abschaffung der konfessionellen Schule bedeute. Und als die Antwort kam: Nein, da gab auch er seine Unterschrift. P. Kerkai selbst hat es später gehört, daß diese Erklärung geschah. Dann sagte er mir: Wenn der Kardinal an solchen Kleinigkeiten Anstoß nimmt, dann ist es besser, daß er den KALOT auflöst. Denn unter einer solchen feindlichen Kontrolle kann man eine Bewegung, wie den KALOT, nicht mehr leiten.

Meine Antwort war, daß die Lage nicht so tragisch aufgefaßt werden darf. Aber zur Beruhigung des Kardinals und der Katholiken muß der KALOT eine Erklärung abgeben. Vielleicht in den gewohnten Schreiben an die einzelnen Gruppen. Dann aber kam mir der Gedanke,

/fol. 117/

am 10. Juni wird der KALOT sein Jubiläum feiern. Aus dem ganzen Lande kommen dann junge Leute zusammen, vor diesen soll die Erklärung geschehen. P. Kerkai war zufrieden, und beruhigt ging er weg. Er versprach, daß er bei der Feierlichkeit sagen werde, der KALOT sei unbedingt für die katholischen Schulen.

Jetzt muß ich ein Detail ausführlicher erwähnen, das für den ganzen Streit aufschlußreich ist. Ich betone, der Kardinal hat mir nicht gesagt, in welcher Form und wann die Erklärung abgegeben werden solle. Wir hatten es für das KALOT-Fest, für den 10. Juni festgesetzt.

Wir haben vielleicht den Fehler begangen, daß wir von unserer Absicht den Kardinal nicht verständigten. Aber er selbst erkundigte sich gar nicht, hat er doch schon am 8. Juni seinen Brief an die Bischöfe gerichtet, in welchem er den KALOT verurteilt und sein Vertrauen zu ihm zurückzieht. Auch der KALOT bekam dieses Schreiben am 11. oder 12. Juni. Nun, *dieser Umstand machte die KALOT-Leute verbittert*. Der Kardinal tat so wichtige Schritte, ohne sich ein gründliches Urteil über die ganze Lage zu bilden. Ich meine auch, der Kardinal hat einen Fehler begangen. Ich gebe zu: er hatte zwar Grund gehabt ungeduldig zu werden, aber ohne Nachfrage jenes Schreiben herauszugeben, das war vielleicht zuviel.

Aber das alles ist Nebensache. Jetzt kommen wir zur Tragödie. Am 10. Juni hat P. Kerkai seine Rede gehalten. Er trat männlich für die konfessionelle Schule ein, betonte, daß der KALOT von den Priestern und der Hierarchie nicht getrennt werden kann. Leider hat er nicht offen Bezug genommen auf die unglückliche Erklärung; er sagte nicht, das Manifest müsse so aufgefaßt werden. In seiner Rede betonte er auch, daß der KALOT vom Heiligen Stuhl gelobt und geliebt werde. Dies alles wäre vielleicht in bester Ordnung gegangen und zu einem guten Ende geführt worden, wenn unglücklicherweise nicht einige Vertreter der damals in Ungarn weilenden russischen Jugendkommission an der Feier teilgenommen hätten. Ich selbst war nicht dabei, empfand aber bei der ersten Nachricht, die Anwesenheit

/fol. 118/

der Russen als peinlich. Die übrigen Jesuiten, die an der Feier teilnahmen, fanden nichts besonderes darin, und man hielt die Rede von P. Kerkai für mannhaft und klar. Es war eine mutige katholische Rede, für die heutige Zeit bestimmt – das war die allgemeine Meinung. So wurde ich beruhigt. Ich dachte: was ich wünschte, ist geschehen, und die öffentliche Meinung ist beruhigt. Die katholische Wochenzeitung brachte die Rede von P. Kerkai, und das bestärkte mich in meiner Ruhe. Leider täuschte ich mich in meinen Erwartungen, das Entgegengesetzte traf zu. Als der Kardinal alles erfuhr, meinte er, hier sei eine formelle Kooperation mit Russen und Kommunisten geschehen, und alles da wurde so hingestellt, als ob dieses Spiel dem Willen des Hl. Vaters ganz entspräche. Der Kardinal verlangte eine neue Rechtfertigung vom KALOT. P. Nagy hat ihm in einem im höchsten Grade ungeschickten Brief geantwortet. (Der Brief wurde ohne mein Wissen zum Kardinal geschickt, denn ich war zwei Wochen lang nicht in Budapest.) In diesem Brief sagte er, daß einige Jesuitenpatres tatsächlich das Vertrauen des Hl. Stuhles genießen, daß diese Tatsache von der katholischen öffentlichen Meinung gekannt sei, daß es also schädlich wäre und tragisch, wenn der Gegensatz zwischen der Auffassung des Kardinals und dieses Paters zutage treten würde. In diesem Brief spricht P. Nagy von den zwei Karten, mit welchen wir spielen müssen. Auch in den anderen Teilen des Briefes bekommt der Kardinal gute Ratschläge vom P. Nagy.

Nach meiner Rückkehr zeigte man mir den Brief. Ich hatte den zwei KALOT-führenden Jesuiten erklärt, daß sie den größten Fehler dadurch begangen hätten, daß sie auch den Hl. Stuhl in den Streit hineinzogen. Das haben sie eingesehen, aber es war zu spät. (In dieser Zeit mußte ich von einem anderen Fall hören. Bischof Pétery warf einmal P. Kerkai vor: wie könne Sie mit den Gottlosen zusammenarbeiten? Kerkai verteidigte seinen Standpunkt, und in

/fol. 119/

der Hitze der Auseinandersetzung sagte er: übrigens ist auch Rom dieser Meinung wie wir.)

Am 30. Juni wurde ich wieder zum Kardinal gerufen. Er kam gleich auf das KALOT-Fest vom 10. Juni zu sprechen. Was ich davon halte, fragte er, daß man da gemeinsam mit den Russen auftrat und alles so hingestellt wurde, als ob der Hl. Stuhl dieses Benehmen vollständig billigen würde. Ich war in Verlegenheit, denn nie hätte ich gedacht, daß man das unglückliche KALOT-Fest so auffassen könnte. In meiner Antwort wollte ich klarstellen: so etwas sei da überhaupt nicht geschehen.

Wir kamen aber nicht zu Ende. Der Kardinal verlangte dann von mir, daß ich ihm sage, was für eine Unterweisung wir von Rom bekommen hätten inbezug auf die Russen. Was sagt über diese Frage Ihr P. Vikarius, oder wie er heißt, sprach er weiter. – Dieses herumfragen war peinlich. Ich antwortete nur: nichts wurde mir von Rom vorgeschrieben. Der P. Vikar machte mich aufmerksam auf die große Gefahr, in der wir leben, und empfahl Klugheit. Sonst weiß ich nichts von Auffassung Roms, und darum will ich um jeden Preis zur Generalswahl nach Rom fahren. Dann hat er mir gesagt: Ich fragte schon Rom, und man hat mir volle Freiheit gelassen. Wir könnten sich dann Ihre Patres, nur einige, nicht alle, in ihren Handlungen auf Rom berufen? das ist mir nicht klar. Und ich tue alles, damit dieses Gerede aufhöre.

Darauf klagte er noch über die Untreue der Jesuiten, welche sehr oft Restriktionen gebrauchten, und forderte von mir, daß ich in einem Schreiben bis 11 Uhr folgenden Tages erkläre, wie ich das KALOT-Fest vom 10. Juni sittlich beurteile, und P. Nagy solle ihm Rechenschaft darüber geben, wer und wie ihm in Rom russenfreundliche Stellungnahme empfohlen habe. Beide haben wir es getan. Ich erklärte in meinem Schreiben, daß der KALOT, gefährdet in seiner Existenz, guten Grund haben könnte, diesem Jugendrat beizutreten, da dort nicht nur Kommunisten, sondern auch andere

/fol. 120/

Richtungen vertreten waren. Beim Fest hat sich der Redner auf das Lob des Hl. Stuhles berufen, aber dadurch wurde nur die Tatsache erwähnt, daß sie früher ein solches Dokument bekommen haben. Dieses Lob für die russische Einladung sich erstreckend zu finden, liegt kein Grund vor. Ich legte auch aus, daß eine Einladung zum Fest noch keine Kooperation sei. Ein Russe hat ja das Wort ergriffen, aber es war unmöglich, es zu verhindern.

In der Unterredung selbst betonte ich noch, daß P. Kerkai dort für die katholischen Schulen eintrat und dadurch die beanstandete Erklärung für die Katholiken klar auslegen wollte. Ich erwähnte, daß die Anwesenden einen guten Eindruck von der Rede hatten, und darum hatte ich keinen Grund, von P. Kerkai noch weiter etwas zu verlangen, obwohl ich eine klarere Sprache vorgezogen hätte. Für alles das nahm ich dann die Verantwortung auf mich und sagte: Wenn ein Fehler gemacht worden ist, so habe ich ihn getan. Ich erkenne an, daß ich mich vielleicht geirrt habe. Ich frage also: Was würden Eminenz noch von uns verlangen zur Genugtuung – wir werden es tun.

Darauf antwortete der Kardinal: es hat schon keinen Sinn, noch etwas zu verlangen. Es sind schon drei Wochen verflossen, wozu uns noch mit dieser Frage abgeben, und wenn die Genugtuung nicht von Herzen kommt, so verzichte er lieber darauf. Diese Antwort konnte ich nicht verstehen. Wenn die Angelegenheit wahrhaft so wichtig war, so hätte man noch später etwas tun müssen. Hatte sie nach drei Wochen ihre Bedeutung verloren, so war das strenge Auftreten des Kardinals ein Rätsel.

Ich wollte bei dieser Gelegenheit noch die jungen Leute um den KALOT verteidigen. Ich habe also dem Kardinal gesagt, sie sind begeistert, sind opferbereit, und selbst durch ihre jetzige Haltung wollten sie dem Primas Dienste leisten. Leider haben diese Worte ihren Erfolg verfehlt. Der Kardinal antwortete mir ein wenig verletzt: das wäre noch schön, wenn ich mit solchen Leuten mitgehen würde.

/fol. 121/

Dann machte ich ihn aufmerksam, daß auf diese Weise viele junge Katholiken, welche dem KALOT nahestehen, verbittert würden, und das wäre für die Kirche nicht vorteilhaft. Darauf gab er mir zur Antwort: dafür sind jene Jesuiten verantwortlich, welche die Jugend auf diese gefährlichen Wege geführt haben.

Trotz dieser Schwierigkeiten wollte ich nicht nachgeben, und als Mittel der Verständigung habe ich dem Kardinal ein Schreiben überreicht. Das wäre eine Erklärung gewesen, wo folgendes ausgesprochen war: Von kirchlicher Seite beabsichtigt man eine Parteibildung. Diese Absicht besagt aber kein Verbot, daß die Katholiken nach ihrem Gewissen auch auf anderen Wegen, namentlich in der demokratischen Volkspartei, ihrem politischen Ziele zustreben können. Der Entschluß der hohen kirchlichen Stelle will nicht die Freiheit auch da einschränken, wo die Kirche ihren Kindern die Freiheit immer beließ. Nur verlange die kirchliche Stelle, daß in kirchenpolitischen Fragen alle Katholiken den ungarischen Episkopat unterstützen.

Ich wagte das vorzuschlagen, denn ich dachte, so eine Erklärung würde dem Primas nicht schaden, ist ja das ganze Land hinter ihm, die ungarische Masse will so wie so keine russenfreundliche Politik – auf der anderen Seite, meinte ich, käme durch eine solche Tat eine gewisse Entspannung zustande. Man könnte dem Primas nicht sehr vorwerfen, daß er in der Politik faschistische Methoden begünstigt und alle Katholiken auch politisch tyrannisieren will.

Dieser Vorschlag hat dem Kardinal wahrscheinlich nicht gefallen. Ich verstehe seine Gründe. Ich wundere mich nicht darüber, daß er meinen Vorschlag vielleicht für eine tadelnswerte Schwäche hielt.

Nachdem ich alles erklärt habe, will ich auch über mich selbst etwas sagen, da der Kardinal in seinem Klagebrief auch mich erwähnt. Soviel ich weiß, sagt er von mir, daß ich ihm ein Schreiben unterbreitet habe. Was für ein Schreiben meint er? Ich weiß es

/fol. 122/

nicht genau. Aber es kann sich nur handeln entweder um das Schreiben, in welchem ich auf sein Verlangen hin länger ausführte, wie ich die Taten des KALOT, namentlich das Fest vom 10. Juni mit Anwesenheit der Russen, moralisch beurteile, oder er meint die vorgeschlagene Erklärung über die politische Freiheit der Katholiken.

Im ersten Schreiben war mein Standpunkt folgender: Moralisch hat der KALOT nicht gefehlt. Was er tat, läßt sich verteidigen. Unklug war im höchsten Grade, daß sie sich auf den Hl. Stuhl berufen hatten. – Zu diesem Belange habe ich auch persönlich dem Kardinal gesagt: vor der Tat hätte ich dem KALOT nie erlaubt, so zu handeln. Aber nachdem es geschehen ist, das erstemal aus Überstürzung, das zweite und dritte Mal aus Versehen und Nachlässigkeit, aber bona fide, so dürfen wir sie nicht streng verurteilen. – Denn in Bezug auf die schweren Fragen, die heute geregelt werden, ist diese Jugendpolitik mit dem Jugendrat ganz unbedeutend. Der KALOT liebt nicht die Kommunisten nur will er “demokratisch” gelten, damit er noch weiter frei arbeiten kann. Der Geist des KALOT auf dem Lande ist der gute traditionelle Geist. – Ich war auch immer dagegen, daß die KALOT-Leiter öffentlich und streng Buße tun, denn das hätte ihnen bei ihren Gegnern, den Kommunisten sehr geschadet und auch bei den Katholiken Aufsehen erregt. Man hätte gesagt: also der Gegensatz zwischen dem Kardinal und dem KALOT ist nicht nur ein Gerede, sondern Tatsache. Ich meinte, diese Mißgriffe seien nicht so groß, daß man sie nicht ohne weiteres vergessen könnte.

Was das Schreiben über die politische Freiheit betrifft, so muß ich sagen, es handelte sich da um einen Ratschlag. Wie ich auf den Gedanken kam, habe ich schon gesagt. Der Kardinal konnte diesen Ratschlag verwerfen, wie es ihm beliebte. Daß das Schreiben einen theoretischen Irrtum enthielt, glaube ich nicht. Praktisch konnte ich einen Fehler begehen d. h. einen schlechten Rat geben. Ich weiß nicht, wie ich es verdiente, wegen eines ungeschickten Ratschlages beim Hl. Stuhl angezeigt zu werden.

/fol. 123/

So kamen wir zu Ende. Jetzt kann ich die Bilanz dieses Streites aufstellen. Der Kardinal blieb bei seiner strengen Art und war hartnäckig, wie immer. Sein Vorgehen wurde nicht von allen Bischöfen günstig beurteilt. Bischof Hamvas z. B. hat dem P. Kerkai gesagt: Ich bekam den Brief des Kardinals, habe ihn gelesen und bei Seite geschoben. Ich gehe zwar nicht zu KALOT-Festlichkeiten, aber der KALOT kann weiter arbeiten, wie früher.

Erzbischof Czapik hat mir seine Meinung ausgedrückt. Ich war nie ganz zufrieden mit dem KALOT – sagte er – aber jetzt geht es nicht, daß wir dieses Werk von uns stoßen. Der KALOT ist sehr wichtig in dem Moment, und um jeden Preis soll der Friede mit dem Primas hergestellt werden. – Interessant ist auch, daß Erzbischof Czapik, der Mann in der Provinz, nichts wußte von den Budapester Jugenderklärungen. Er sah nur das Wirken des KALOT's auf dem Lande und wollte ihn unbedingt gewahrt wissen.

Bischof Pétery war mehr zurückhaltend und sagte, der KALOT hätte nicht so weit gehen dürfen. In der Zukunft könnte es eine sehr schwere Belastung für die KALOT-Bewegung werden, daß sie mit den Russen gut befreundet war.

Trotz alledem bin ich der Meinung, daß das Auftreten des Kardinals in manchen Punkten gute Früchte hatte. Der KALOT benahm sich zu selbständig, fast undiszipliniert. Die Gebote erfüllte er, aber er ging weiter auf seiner Linie und bereitete uns immer *neue Überraschungen*. Daß P. Nagy seine vatikanischen Besprechungen so in den Vordergrund stellte, war nicht klug und nicht vornehm. Dadurch hat er auf mich und auch auf andere Eindruck gemacht. Ich wagte ihn nicht einfach an die Seite zu schieben. Andererseits bin ich der Ansicht gewesen: die Stellung des KALOT's und die Verhandlungen P. Nagys mit den Russen sind zwei verschiedene Sachen, die nichts miteinander zu tun haben. Ich glaubte, der KALOT handle so, weil er sich vor den Kommunisten, besonders vor dem kommunistischen Innenminister fürchte. P. Nagy aber, so dachte ich, sammle Informa-

/fol. 124/

tionen von den Russen für den Vatikan. Jetzt sehe ich, daß die Linie des KALOT's von P. Nagy auf Grund seiner russischen Besprechungen inspiriert war. Für alle diese Mystifikationen schaffte die Haltung des Kardinals Klarheit.

Meine beiden KALOT-Patres erklärten, daß sie sich in der Zukunft nicht mehr auf den Vatikan berufen würden. Sie wollten vom Kardinal erreichen, daß er eine Kommission in Budapest ernenne, die nötigenfalls dem KALOT erkläre, dieser oder jener Schritt kann oder kann nicht getan werden. Davon wußte ich leider nicht, daß P. Nagy, der meine Reise nach Rom vorbereiten sollte, hier ein Anerkennungsschreiben erwerben wollte. P. Nagy wurde wieder Opfer seines Übereifers.

Aber alle diese Ereignisse wurden überholt, als die ungarische Regierung, Aufforderung des obersten russischen Befehlshabers in Budapest befolgend (des Admirals Sviridow), den KALOT und andere katholische Verbände auflöste, denn diese Organisationen würden eine große Gefahr für die Sicherheit der russischen Armee bilden. Einige Politiker der Kleinlandwirtpartei wollten die Auflösung verhindern, aber umsonst. Sie ist geschehen.

Gleich nachher sagte man, der russische Admiral sei zu diesem Schritt von den ungarischen Kommunisten gedrängt worden, welche im KALOT ihren gefährlichsten Gegner erblickten. Man sprach auch davon, daß der ungestüme Eifer des Admirals vom diplomatischen Vertreter Rußlands in Budapest und vom Moskauer Außenministerium getadelt worden sei.

Das alles kann der Wahrheit entsprechen. Denn nach der Auflösung drängte das kommunistische Innenministerium die weltlichen KALOT-Führer, daß sie eine neue katholische Organisation für die Landjugend gründen sollten. Die Leute des Innenministeriums erklärten, wie sie sich die Statuten des neuen Vereins vorstellten. Die
/fol. 125/

Antwort – schöne Antwort – der KALOT-Leute war, daß sie den neuen Verein nur dann gründen würden, wenn die ungarische Bischofskonferenz zu diesen neuen Statuten und zu dieser neuen Form der Organisation die Erlaubnis gebe. Die Bischofskonferenz gab diese Erlaubnis, denn jeder Bischof sah klar, daß der Zusammenschluß der Landjugend unbedingt notwendig ist.

Am 11. August wurde die neue Organisation gegründet. Die Leitung ist die frühere. Nur die zwei Jesuitenpatres, Kerkai und Nagy, die Urheber des Bündnisses mit der Levente, dürfen keine Rolle spielen. Soviel haben die Kommunisten erreicht.

Vielleicht täuschen sich diejenigen, die sagen, diese Auflösung sei ganz gut gekommen. Der KALOT starb den Heldentod: die Russen haben ihn zum Tode verurteilt. Für die Zukunft ist das Wirken des KALOT's gesichert. Der Kardinal kann sagen: Steht, die russische Freundschaft hat ihnen nicht geholfen.

Der KALOT kann aus dem Grabe antworten: Unsere Auflösung beweist doch klar, daß wir immer schwer bedroht waren und unsere Schritte aus Lebensnotwendigkeit unternommen haben. Die Auflösung ist auch ein Beweis dafür, daß ihre Russenpolitik nicht zu weit ging.

Jetzt höre ich, daß P. Nagy und P. Kerkai wieder für den neuen Verein arbeiten können. P. Nagy sagt jetzt wahrscheinlich, die neue Wendung und das Nachgeben der ungarischen Kommunisten sei ihm zu verdanken. Er habe das erreicht durch seine russischen Freunde und mit Hilfe der russenfreundlichen ungarischen Katholiken. Das kann wahr sein. Nur darf er daraus nicht schließen, daß er auch in der Zukunft so unklug handeln kann, wie er es früher getan.

Noch ein Wort: Trotz der Fehler, die begangen wurden, ist das Leben der Landjugend-Organisation eine wichtige, ja für Ungarn vielleicht lebenswichtige Angelegenheit. Ich kann es nicht verschweigen, daß ihre materielle Unterstützung für sie eine Lebensfrage ist. Und sie bedürfen der Güte des Hl. Stuhles. Wie die Hilfe
/fol. 126/

ihnen zukommen kann, habe ich nicht zu bestimmen. Vielleicht durch den Kardinal selbst oder durch P. General.

In meinem Schreiben über Kardinal Mindszenty und den KALOT habe ich versucht, auf alle die Punkte zu antworten, die der Kardinal in seinem Brief als Beschwerden vorlegt.

Nur über die Reise von P. Jánosi und über die Pressenachrichten, welche sich mit dieser Reise befaßten, muß ich noch einige Worte sagen.

P. Jánosi war mit dem Kreise, der jetzt die Demokratische Volkspartei bildet, seit Jahren gut befreundet. Diese Leute stehen in verhältnismäßig guter Beziehung zur ungarischen Regierung und zu den Politikern.

Das alles vorausgesetzt, sagte mir P. Jánosi, daß er leicht Erlaubnis erhalten könnte, ins Ausland zu fahren und sich darüber zu informieren, wie sich die Katholiken der verschiedenen Länder gegenüber den Problemen der veränderten Zeit stellen. Dadurch könnte er den ungarischen Katholiken und im allgemeinen dem ganzen öffentlichen Leben gute Dienste leisten.

Ich war nicht gegen den Plan. In der Abgeschlossenheit, in der wir lebten, erschien mir eine solche Reise wünschenswert. Nach verschiedenen Zwischenfällen ist dann P. Jánosi am 20. oder 21. oder 22. Dez. v. J. abgereist.

Nach dem Plan hätte er Frankreich, England, Irland und zum Schluß kurz Rom besuchen müssen. Wenigstens so war ich unterrichtet.

Tatsächlich war er nur in Rom. Warum? Er sagte mir, in Wien habe er nur ein Flugzeug nach Rom gehabt. In Rom sei er mehrere Wochen krank gewesen und habe zurück gemußt.

Es war von Anfang an vorausgesetzt, daß er überall nur als Privatmann, als ein Eindrucke und Informationen sammelnder Priester erscheinen werde. Er habe also – nach seinem Eingeständnis – keinen Auftrag von den ungarischen Regierung gehabt. Daß die tsche-

/fol. 127/

chischen Zeitungen die bekannte Nachricht von der Reise des P. Jánosi's brachten, wurde mir von Kard. Mindszenty mitgeteilt. Von den Schweizer Zeitungen habe ich erst in Rom gehört.

P. Jánosi sagt, – und das ist zu glauben – daß er ganz unschuldig sei an der Veröffentlichung dieser Nachrichten. Wie konnten sie dennoch erscheinen? Manche sprechen von der Indiskretion einiger Journalisten, welche aus dem Fall eine Sensation machten.

Mir scheint es wahrscheinlich, daß die Nachricht von ungarischer Regierungsseite aus verbreitet wurde. Die Unehrllichkeit und die Unerfahrenheit mancher Ungarn vorausgesetzt, können wir annehmen, daß sie diese Nachricht verbreitet haben, in der Annahme, daß einzig durch diese Nachricht die Katholiken im Ausland zu anderer

Meinung über die Lage Ungarns kämen. Sie könnten sich sagen: Wenn ein Jesuit so nach Rom geht, dann übertreibt vielleicht der Kardinal in seinen Äußerungen.

Was eigentlich P. Jánosi in Rom tat und mit wem er redete, das weiß ich heute noch nicht genau. Ich weiß heute noch nicht, ob er von der Regierung Anweisungen hatte oder nicht.

**P. Stefano Borbély, S. J.
Il Cardinale Mindszenty e il KALOT**

Novembre 1946

N. Prot. 9849/46

Riassunto italiano, dattilografato

ASRS. AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 98-104.

/fol. 98/

Il KALOT, fondato nel 1935, si sviluppò rapidamente sotto la guida di un Gesuita, appoggiato dal clero e delle autorità pubbliche, venendo incontro ai desiderata e ai bisogni della gioventù agricola (problema sociale, legittimismo, grandi adunate...). Alcuni lati deboli (non sufficiente profondità religiosa e deficiente senso di responsabilità...).

Nel 1938-39, pur sostenendo i principi cattolici contro il pericolo del nazismo, prese alcune idee del momento (diritto e stato popolare...) e si assicurò l'appoggio del potere politico.

Nel 1941-42 nuovo passo in questa direzione: accordo con l'organizzazione Levente, della quale il KALOT divenne ausiliare per l'educazione spirituale, accrescendone l'indirizzo antibolscevico e ottenendo in cambio facilità di provvedere all'educazione spirituale della gioventù.

Da questo accordo, vari dissensi: uno, breve col Card. Serédi perché concluso a sua insaputa. Un'altro più grave con le dirigenti, laiche, delle organizzazioni giovanili femminili, avversarie decise di ogni ingerenza statale (totalitarismo!), che accusarono il KALOT di aver mancato all'unità delle organizzazioni cattoliche; anche questo superato.

Un terzo, con l'Arciv. Czapik, per il tono giudicato troppo radicale del programma sociale del KALOT.

Durante le ultime fasi della guerra i capi del KALOT si tennero lontani dal governo e dai filotedeschi. Col pensiero di far del KALOT un elemento base per un movimento sociale cattolico nel dopoguerra (idea anche del vescovo Apor) i capi aderirono alla resistenza, ebbero aiuti pure dai piccoli contadini, e P. Nagy, ancora durante la lotta, passò in zona russa.

/fol. 99/

Dopo il capovolgimento politico, il KALOT poté sussistere, fu riconosciuto dal governo, benché osteggiato dalle sinistre che, tra l'altro, impedirono il formarsi del partito cattolico.

Il KALOT cercò difensori: dal Card. Mindszenty, allora uscito dal carcere, ebbe una pubblica lettera di lode (il Cardinale era stato professore di P. Kerkai). P. Kerkai si appoggiò pure ad alcuni dei piccoli contadini ed ad altri cattolici giovani, piuttosto filorusi, da cui ebbe consigli e così pian piano il KALOT (anche su opera di P. Nagy) si venne staccando dalla linea del card. che venne a saperlo e cominciò a rimproverarlo.

Ecco l'origine delle lamentele: fallito il tentativo comunista di unificare la organizzazione della gioventù ungherese, si formò da parte comunista un "Consiglio giovanile" comune (difficile dire con quale preciso scopo), e si disse che varie organizzazioni cattoliche vi avrebbero a lato degli esploratori, dell'YMCA, di associazioni politiche...; la prima dichiarazione comune fu per la democrazia, la repubblica, la riforma agraria.

Io nulla seppi in precedenza, a cosa fatta non ne fui entusiasta. Grande disappunto nell'Azione cattolica e accusa di tradimento da parte dell'unione femminile (KALOT unionem iuvenum catholicorum deseruit et unioni non-catholicorum se associabit!)

A questo passo il KALOT fu mosso per mostrare di esser democratico (e continuare a vivere) e su consiglio di quei giovani cattolici russofili.

Il Cardinale scrisse a P. Kerkai biasimando il passo, e basta. Io pensavo di non disapprovare pubblicamente (per non offrir il fianco agli avversari), non dar importanza al "Consiglio" (che restò senza attività per lungo tempo) e conservare l'unità cattolica, continuando ad educare la gioventù. Ciò avvenne in marzo.

/fol. 100/

Il 1° giugno il Cardinale mi chiamò per mostrarmi sul giornale comunista una dichiarazione del Consiglio anzidetto, firmata pure dal KALOT, in cui erano le due frasi seguenti: "la reazione va allontanata dalla scuole" (=contro scuola cattolica) e "lo scoutismo va cambiato in senso democratico" (=non più cattolico, ma comunista). Convenni che i due passi son male interpretabili (*missverständlich*) e che il KALOT doveva chiarire che intendeva. Non andai più oltre temendo che il Cardinale chiedesse come chiarificazione qualche cosa che significasse la fine del KALOT. Del resto il giornale era poco noto, le frasi pure insulsaggini, ...; era però stato imprudente il sottoscrivere.

Al giorno seguente, colloquio con P. Kerkai che mi informò che il KALOT, invitato ad una seduta, aveva dovuto sottoscrivere il testo (dopo però che era stato dichiarato che la prima frase non significava l'abolizione della scuola confessionale), senza però previa cognizione dello stesso Kerkai. Detto Padre in vista di tali inconvenienti stimava meglio sciogliere il KALOT, *in vista della difficoltà di*

dirigergli tra tanti scogli, ma risposi di no e di fare una dichiarazione per chiarire quanto sopra, e precisamente *farla* il 10 giugno, festa del Giubileo del KALOT, nel congresso. Kerkai avrebbe detto che il KALOT era del tutto per la scuola cattolica.

¹⁵Purtroppo però non informammo il Cardinale di questo nostro piano. Neppur egli ci preavvertì della lettera dell'8 giugno diretta ai Vescovi per condannare il KALOT; a quest'ultimo la lettera giunse verso il 12 giugno e i membri dell'organizzazione ne furono esacerbati. Pur avendo motivo di lamento, Egli fece un passo così grave senza una valutazione completa della situazione.

Ora vien il tragico. Il 10 giugno discorso del P. Kerkai, che sostenne le scuole cattoliche e la gerarchia (senza accennare alla dichiarazione incriminata) e mise in rilievo che il KALOT era lodato e amato dalla S. Sede. Alla cerimonia presero parte alcuni membri della commissione della gioventù russa (allora in Ungheria).

Atteso l'ottimo discorso pensavo tutto calmato.

/fol. 101/

Invece il Cardinale sospettò una cooperazione formale con russi e comunisti e tutta inscenata come se corrispondesse alla volontà della S. Sede. Voleva quindi una giustificazione del KALOT, ma P. Nagy rispose con una lettera assai malaccorta (*ungeschickte*), spedita mentre ero assente da Budapest. Diceva che alcuni gesuiti avevano la confidenza della S. Sede, ciò era risaputo dai cattolici e sarebbe stato dannoso far apparire il contrasto tra tali Padri e il Cardinale, e accennava alle “due carte” con cui dobbiamo giocare.

Al mio ritorno mi fu mostrata la lettera, dissi ai Padri che avevano fatto un gravissimo errore tirando in causa la S. Sede (tra l'altro P. Kerkai al Vescovo Pétery, che gli chiedeva come potesse cooperare con i senza-Dio, nel difendersi, sfuggì: “anche Roma è del nostro avviso”).

Al 30 giugno fui richiamato dal Cardinale che mi chiese di questo contatto con i Russi nella festa suddetta e in particolare circa questa “istruzione” (*Unterweisung*) da Roma riguardo ai Russi: risposi che il P. Vicario mi aveva solo consigliato prudenza, nè da Roma avevo avuto scritti, nè sapevo delle idee di Roma...; volevo andar a Roma per l'elezione del Generale. Mi disse che aveva già interrogato Roma al riguardo, ma gli era stata lasciata piena libertà. Lamentò l'infedeltà dei Gesuiti, le lor “restrizioni” e mi chiese uno scritto col mio giudizio sul 10 giugno, e una giustificazione del P. Nagy (in particolare chi e come a Roma gli avesse consigliato un atteggiamento amichevole verso i Russi).

Ambedue furon fatti; nel mio dichiarai che il KALOT, minacciato nell'esistenza, aveva creduto saggio entrare nel “Consiglio” della gioventù ove erano membri di varie tendenze, e le lodi della S. Sede si eran avute in passato in apposito docu-

15 Segnalazione del paragrafo al margine a matita rossa.

mento, mentre l'invito ai russi alla festa (uno di essi pure ha parlato, ma era impossibile impedirlo) non era cooperazione.

Nel colloquio feci rilevare i pregi del discorso di P. Kerkai (scuola cattolica), la buona impressione rimasta, e, se vi era qualche errore, indicai me

/fol. 102/

stesso come responsabile, chiedendo quale soddisfazione Sua Eminenza desiderasse. Rispose che non ha senso desiderare qualche cosa dopo 3 settimane, e se la soddisfazione non viene dal cuore, vi rinunciara.

Tentai difender i giovani del KALOT, dicendoli devoti al Primate e pronti al sacrificio, ma Egli rispose "sarebbe ancor bella che io potessi andar ancora con tale gente!" All'osservazione che molti giovani cattolici vicini al KALOT si sarebbero inaspriti, rispose che i gesuiti ne eran responsabili conducendo la gioventù su tali false vie.

Malgrado tali difficoltà, non volendo cedere, inviai al Cardinale uno scritto (quale mezzo di intesa) circa il nuovo partito cattolico progettato, la libertà dei cattolici di appartenere ancora al cattolico Volkspartei e il dovere dei cattolici nelle questioni ecclesiastico-politiche di sottostare all'Episcopato ungherese. Probabilmente esso non piacque al Cardinale che forse lo giudicò una biasimevole debolezza.

Devo pur parlare di me, poiché il Cardinale mi ricorda nella sua lettera: parla di un mio scritto, non so se l'ultimo citato qui o il precedente sopramenzionato (circa la festa del KALOT). Nel precedente, notando che il KALOT era stato imprudente assai nel richiamarsi alla S. Sede, sostenevo però che la partecipazione al "Consiglio" era difendibile (per una sana democrazia), lo spirito del KALOT era buono, nè i capi potevano far ammenda pubblica per non favorire gli avversari.

Nell'ultimo, parlando della libertà, esponevo dei consigli, che il Cardinale era libero di rispondere; non credo di aver scritto teorie errate, né da denunciare alla S.Sede.

Così finì. Bilancio dell'urto: il Cardinale restò duro e ostinato (non tutti i Vescovi giudicarono bene il suo procedere. Hamvas disse che il KALOT può continuare a lavorare), Czapik disse che tuttavia il KALOT è ora assai importante e bisogna ad ogni costo rifarla pace col Cardinale (NB. Czapik, vivendo in provincia

/fol. 103/

nulla sapeva delle dichiarazioni del "Consiglio"; Pétery, più riservato, disse che il KALOT non doveva andar così avanti.

Malgrado tutto, ritengo che il passo del Cardinale abbia portato qualche buon frutto, poiché il KALOT diventava quasi a sè indisciplinato e preparava nuove sorprese anche a noi.

P. Nagy è stato imprudente nell'accennare ai suoi colloqui vaticani. Son però due cose distinte: il KALOT agisce così per timore del ministro comunista degli interni, P. Nagy, pensavo, raccoglie informazioni dai Russi per il Vaticano. La linea del KALOT era ispirato dal Nagy in base ai suoi colloqui russi.

I miei Padri del KALOT dichiararon ambedue di non far accenno più al Vaticano e di voler ottenere dal Cardinale la nomina di una Commissione per giudicare se un passo poteva o meno esser fatto. Purtroppo non seppi che P. Nagy, il quale doveva preparare il mio viaggio a Roma, voleva qui ottenere uno scritto di riconoscimento. Egli fu vittima del suo troppo zelo.

Ciò fu superato dallo scioglimento del KALOT e di altre associazioni cattoliche chiesto al Governo Ungherese del Comandante russo (Amm. Sviridow) col pretesto che fossero un pericolo per l'armata russa. Alcuni del partito dei piccoli contadini tentarono di impedirlo, ma invano. Si disse che l'Ammiraglio vi sia stato indotto dai comunisti ungheresi e che invece egli sia stato biasimato da Mosca. Può essere.

Di poi il ministro degli interni, comunista, chiamò i capi laici del KALOT invitandoli a costituire una nuova organizzazione cattolica con tali e tali statuti. Quei dal KALOT risposero che l'avrebbero fatto se la conferenza episcopale ungherese l'avesse permesso. La conferenza diede tale permesso perché i Vescovi videro [sic!] chiara la necessità dell'unione della gioventù agricola.

Nuova organizzazione fondata l'11 agosto, vecchia direzione (eccetto PP. Kerkai e Nagy, così volendo i comunisti, ora però anch'essi posson lavorare per essa).

/fol. 104/

Malgrado gli errori, l'organizzazione della gioventù della campagna è necessaria ha bisogno dell'aiuto della S. Sede (dato tramite Cardinale o P. Generale).

Fin qui ho tentato di rispondere a quanto il Cardinale lamenta contro il KALOT nella sua lettera.

Ora circa il viaggio di P. Jánosi e le notizie di stampa. Detto Padre, amico del Volkspartei, ebbe facilmente il permesso di andare all'estero (diceva che andava in Francia, Gr. Bretagna, Irlanda e Roma, *come privato*, per informarsi dell'atteggiamento cattolico nei tempi nuovi).

Invece andò solo a Roma, dove, ammalatosi, si fermò alcune settimane.

I giornali cechi (e poi gli svizzeri) parlano del suo viaggio; non saprei come avvenne l'indiscrezione e l'interpretazione fattane: forse il governo ungherese l'ha divulgato per modificare il giudizio dei cattolici di altri paesi circa l'Ungheria (se un gesuita va così a Roma, certo il Cardinale esagera!)

Non so ancor abbastanza con chi Jánosi ha parlato a Roma e se ebbe istruzioni dal Governo.

Dokumentumok időrendben – Documenti in ordine cronologico

Félkövérrrel az eddigi vatikáni kutatások kiemelkedő eredménye

1945

július 24.	Nagy Töhötöm jelentése	ASRS	JTMRL	OSZK
augusztus 7.	Nagy Töhötöm, De provisione			OSZK
szeptember 20.	Mindszenty–XII. Piusz	ASRS	JTMRL	OSZK
október 18.	Nagy Töhötöm–XII. Piusz, levél	ASRS	JTMRL	OSZK
október 18.	Nagy Töhötöm–XII. Piusz, jelentés	ASRS	JTMRL	
november 20.	Nagy Töhötöm–Mindszenty			OSZK
december 29.	Jánosi József két jelentése			
	Pol. helyzet Magyarországon	ASRS		
	A Kat. Egyház pol. helyzete Mo-on	ASRS		

1946

február 16.	Borbély István–Gennaro Verolino	ASRS		
március 6.	Nagy Töhötöm–XII. Piusz		JTMRL	
március 18.	P. Leiber (XII. Piusz)–Nagy Töhötöm			OSZK
április 25.	Nagy Töhötöm–De Boynes		JTMRL	
június 27.	Mindszenty–Montini			ASRS
július 31.	Nagy Töhötöm–XII. Piusz	ASRS	JTMRL	
augusztus 2.	Nagy Töhötöm–XII. Piusz (május 25.)	ASRS	JTMRL	OSZK
október 15.	Nagy Töhötöm–XII. Piusz (fogalm.)			OSZK
november 12.	Nagy Töhötöm–XII. Piusz (tisztázot)		JTMRL	OSZK
november 12.	Nagy Töhötöm, KALOT küzdelme		JTMRL	OSZK
november	Borbély István, MKPK	ASRS	JTMRL	
november	Borbély István, Mindszenty, KALOT	ASRS	JTMRL	
november (23.)	Jánosi József öt jelentése			
	Oszukin I	ASRS	JTMRL	
	Oszukin II	ASRS	JTMRL	
	Tildy/Nagy	ASRS	JTMRL	
	Mindszenty és a mai magyar helyzet	ASRS	JTMRL	
	Modus vivendi	ASRS	JTMRL	
december 29.	Mindszenty–Montini	ASRS		

1948

május 15.	Mindszenty–Montini	ASRS
július 23.	Tardini–Mindszenty	ASRS

Életrajzok – Biografie

Alföldi/Alföldy Alajos (1902–1995) számvizsgáló, cserkészvezető, politikus. 1941-től az *Országépítés* c. lap főszerkesztője, 1942-től a Nemzetpolitikai Szolgálat vezetője. 1945. augusztus 14-én 30 napra őrizetbe vették, majd szabadon engedték. 1946-tól a Magyar Közösség tagja, az ún. Mistéth-perben hat havi börtönre ítélték. 1957-ben néhány napig előzetes őrizetben tartották.

Alszeghy Zoltán SJ (Budapest, 1912 – Róma, 1991) a Jézus Társaságának tagja, nemzetközi hírvé teológus. A római Gergely Egyetemen a dogmatika nyilvános rendes tanára (1946–1990); a Hittudományi Kar dékánja (1954–1955 és 1960–1961). Aktív résztvevője a II. Vatikáni Zsinatnak. 1990-ben tért haza Magyarországra, ekkor a jezsuita rend budapesti noviciátusának vezetője (1990–1991). Számos könyv és tanulmány szerzője.

Apor Gábor, báró (Sepsikőröspatak, 1889 – Róma, 1969) diplomata. 1921-től teljesített külügyi szolgálatot. 1939-től magyar követ a Szentszéknél, 1944. március 19-én, a német megszállást követően lemond, de Rómában marad. A Máltai Lovagrend tagja, 1952-től 1958-ig nagykancellárja.

Apor Vilmos, báró (Segesvár, 1892 – Győr, 1945) 1915-ben szentelték pappá Nagyváradon. Gyulán segédlelkész, majd 1918-tól plébánosként kiemelkedő szociális tevékenységet végzett. 1941-től győri megyéspüspök és a Kereszt Egyesület egyházi elnöke. 1943-ban az ő védnöksége alatt alakul meg a Katolikus Szociális Mozgalom, melynek vezetői lesznek 1944 őszén a Keresztény Demokrata Néppárt megalapítói, ill. háttéremberei. 1945 nagypéntekén, miközben védelmezte a püspöki vár pincéjébe menekült nőket, egy szovjet katona halálosan megsebesítette. Boldoggá avatták 1997-ben.

Badalik Sándor Bertalan (Hódmezővásárhely, 1890 – Budapest, 1965) 1908-ban lépett be a Domonkos-rendbe, 1914-ben szentelték pappá Grazban. 1934–38 között az osztrák–magyar, majd 1938–1946 között a magyar rendtartomány főnöke. 1946-tól a budapesti rendház perjele. Veszprémi püspökké XII. Piusz pápa 1949. június 10-én nevezte ki. Az 1956-os forradalom miatti politikai megtorlások során 1957. augusztus 15-én elmozdították a Veszprémi Egyházmegye éléről, és Hejceére internálták. 1964-ben romló egészségi állapota miatt térhetett vissza Budapestre.

Bafile, Corrado (1903–2005) 1926-ban a római Sapienza Egyetemen jogi doktorátust szerzett, ügyvédként működött. 1932-ben a papi hivatást választotta, L'Aquila egyházmegyében, 1936-ban szentelték pappá. Ezt követően a pápai diplomáciai szolgálatba lépett, elvégezte a Pápai Egyházi Akadémiát, majd 1939-től a Vatikáni Államtitkárságon működött. 1954-től pápai prelátus. XXIII. János pápa személyes asszisztense 1958-tól, 1960-tól (Piszídiai) Antióchia c. érsek, németországi apostoli nuncius, 1975–1980 között a Szenttéavatási Kongregáció Pro-Prefektusa, 1976-tól bíborosprefektus, 1980-ban visszavonult.

Bálint Sándor (Szeged, 1904 – Budapest, 1980) néprajzkutató, egyetemi tanár. 1926-tól jelentek meg tanulmányai, főként a szakrális néprajz köréből. 1945–47: A Kisgazdapárt listáján bejutva a Demokrata Néppárt programjával képviselő. 1947-től a DNP jelöltjeként újraválasztották. 1947-től egyetemi tanár Szegeden. 1951-ben politikai okokból megvonták tőle a tanítási engedélyt. 1952-ben rendelkezési állományba helyezték, az egyetemi könyvtárban tudományos kutató. 1957-től ismét taníthatott. 1965: konstruált ügyben (egy kölcsön adott külföldi könyv kapcsán) izgatás vádjával hat havi felfüggesztett börtönre ítélték. 1966-ban nyugdíjba vonult, ezután írta meg élete fő műveit. 2005-ben boldoggá avatását kezdeményezte Gyulay Endre megyéspüspök.

Balogh István (Stájerlak, 1894 – Budapest, 1974) plébános, képviselő. 1933-tól plébános Szegeden. 1944. szeptember 23-tól: a Kisgazdapárt egyik vezetőségi tagja, majd decembertől a debreceni ideiglenes nemzetgyűlés tagja, 1947. május végéig: a miniszterelnökség államtitkára. 1945–49-ben országgyűlési képviselő. 1947 júniusában kilép a Kisgazdapártból, majd másokkal együtt megalakítja a Független Magyar Demokrata Pártot, melynek színeiben képviselői helyet szerez. 1949 tavaszán pártja maradványával csatlakozik a Magyar Függetlenségi Népfronthoz (később: Hazafias Népfront), melynek 1954-ig elnökségi tagja. 1949–1951-ben a Népköztársaság Elnöki Tanácsának tagja. 1950-től egyik fő szervezője a papi békemozgalomnak.

Bánáss László (Pozsony, 1888 – Budapest, 1949) 1912-től rk. pap. Rómában elvégezte a diplomáciai főiskolát, 1942-től debreceni plébános, ahol saját plébániáján helyet adott az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak. 1945 szeptember 2-től a Veszprémi Egyházmegye apostoli kormányzója, 1946. szeptember 4-től kinevezett, november 30-tól felszentelt megyéspüspöke.

Bangha Béla (Nyitra, 1880 – Budapest, 1940) a Jézus Társaságának tagja, hithirdető, teológus, szerkesztő, író, „Magyarország sajtóapostola”. A modern katolikus sajtó megteremtésével, könyveivel, publicisztikai tevékenységével, híres szónoklataival és szervezői munkájával nagy hatást gyakorolt kora társadalmának szellemi és kulturális életére.

Barankovics István (Polgár, 1906 – New York, 1974) magyar hírlapíró, politikus. A 30-as, 40-es években a katolikus reformnemzedék jelentős alakja. 1937-től az *Ország Útja* című államtudományi és nemzetpolitikai folyóirat társszerkesztője. 1943–44-ben a Magyar Nemzet főszerkesztője. A német megszállástól kezdve a háború végéig bujdosnia kellett. A Demokrata Néppártot főtítkárként vezette 1945 májusától. 1949-ben emigrálni kényszerült. 1950-től a Magyar Nemzeti Bizottmány végrehajtó bizottsági tagja, majd 1951-től vallás- és közoktatásügyi bizottságának vezetője; 1958-tól haláláig a Közép-európai Kereszténydemokrata Unió (CDUCE) elnöki tisztségét töltötte be.

- Baranyai Jusztin** (Várpalota, 1882 – Budapest, 1956): ciszterci szerzetes, egyházjogász, egyetemi tanár. 1926-tól a Pázmány Péter Tudományegyetem teológia karán, 1942 és 1948 között jogi karán tanított. Mindszenty bizalmi embere. 1948. december 26-án letartóztatták, a Mindszenty-per másodrendű vádlottjaként 15, majd másodfokon 12 évre ítélték.
- Bárdos (1905-ig Basztula) István** (1889–1975), rkat. pap 1913, hitoktató, 1933-tól hittanárokat vizsgáztató bizottság tagja, 1939-től érseki biztos, pápai kamarás, 1947-től pápai prelátus, a Regnum Marianum papi közösség tagja.
- Bede István, baróthi** (Trebinje, Bosznia, 1904 – Bad Schachen [Lindau], NSZK, 1978) diplomata, szerkesztő. 1929-től állt külügyi szolgálatban. 1946-tól Magyarország londoni nagykövete. 1948-ban lemondott tisztségéről és nem tért haza. 1955-től a Szabad Európa Rádió szerkesztője, 1967–1974 között a magyar szerkesztőség vezetője.
- Berkecz József** (1911–1994) rkat. pap. Isaszegen 1939-től 1945-ig káplán, 1947-től 1960-ig plébános. A helyi KALOT egyesület világi elnöke.
- Bidault, Georges-Augustin** (1899–1983) francia kereszténydemokrata politikus, a második világháború alatt a francia ellenállás aktív tagja, 1944. szeptember 10. és 1946. december 16. között francia külügyminiszter. 1946. június 23. és 1946. november 28. között az ideiglenes kormány elnöke.
- Borbély István** (Vác, 1903 – Hamilton [Kanada], 1987) a Jézus Társaságának tagja, 1933-tól Szegeden hittudományi főiskolai tanár. 1943. június 13-tól 1948 decemberéig, külföldre távozásáig a magyar rendtartomány főnöke. 1949–51-ben Olaszországban, később Kanadában működött főiskolai tanárként.
- Casaroli, Agostino** (1914–1998) szentszéki diplomata, államtitkár. Pappá szentelése után diplomáciai és egyházjogi tanulmányokat is folytatott. 1940-től a vatikáni Államtitkárság munkatársa, levéltáros a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjánál. 1961-ben XXIII. János pápa nevezte ki ugyanitt helyettes titkárrá. 1964-ben a Vatikán és a magyar állam közötti részleges megállapodás egyik előkészítője, majd aláírója. 1967-től a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának érsek-titkára. 1979-ben II. János Pál pápa bíborossá nevezte ki, és megbízta az Államtitkárság vezetésével. Működése alatt több szocialista országban a Szentszék fő tárgyalója. A Szentszék „keleti politikájának” egyik fő képviselője. 1991-ben vonult nyugdíjba.
- Czapik Gyula** (Szeged, 1887 – Budapest 1956) nyomdász, a Korda Nyomda és Könyvkiadó Vállalat igazgatója. 1910-től rkat. pap, 1939-től veszprémi püspök, 1943-tól egri érsek. 1943–56 között az Actio Catholica ügyvezető elnöke. 1948-ban részt vett az egyház és az állam közötti tárgyalásokon, az iskolák államosítása után, 1948 szeptemberében Rómában tárgyalt. 1950-ben közreműködött az állam és a katolikus egyház megegyezésének előkészítésében. Grósz József letartóztatása után, 1951–56 között a Magyar Püspöki Kar elnöke.

- Czettler Jenő** (Jászárokszállás, 1879 – Budapest, 1953) közgazdász, egyetemi tanár, az MTA levelező, majd tanácskozó tagja, 1920–1935 között keresztény-párti országgyűlési képviselő, 1937-től a felsőház örökös tagja. A Magyar Gazdaszövetség alelnöke. 1949-ben megfosztották akadémiai tagságától. 1952-ben a Grósz-perben másodfokon 12 évi börtönre ítélték. A börtönben halt meg.
- Csernisov, Fedor Vasziljevics** vezérőrnagy (1893–1958). 1945 elején néhány hónapig Budapest első orosz városparancsnoka.
- Csorba János** (Makó, 1897 – Budapest, 1986) ügyvéd, kisgazdapárti politikus, a német megszállás után Budapest első polgármestere 1945. január 19. és május 16. között.
- Dálnoki Miklós Béla**, Vitéz (Budapest, 1890 – Budapest, 1948) katonatiszt, politikus, diplomata. 1939-től tábornok, 1941-től altábornagy, 1943-tól vezérezredes. 1944-ben hadseregparancsnok, a háborúból való kiugrási kísérlet résztvevője. 1944. december 22. – 1945. november 15. között az ideiglenes nemzeti kormány miniszterelnöke.
- Drahos János** (Berezó, 1884 – Budapest, 1950) rkat. pap, prímási titkár, esztergomi kanonok, 1937-től haláláig esztergomi általános érseki [széküresedéskor káptalani] helynök, Mindszenty letartóztatása után helynökként a főegyházmegye kormányzója; címzetes püspöki kinevezése halála után érkezett meg.
- De Boynes, Norbert** (1870–1954) francia jezsuita, aki P. Alessio Magni SJ Vicarius Generalis (általános helynök vagy helyettes) 1944. április 12-én bekövetkezett halála után általános helyettes (vicarius generalis) minőségben vezette a Jézus Társaságot 1946. szeptember 15-ig, az új generális, Jean-Baptiste Janssens megválasztásáig.
- De Gasperi, Alcide** (1881–1954) olasz nyelvész, újságíró, diplomata, kereszténydemokrata politikus. 1919-ben az Olasz Néppárt társalapítója. 1923-tól szembe fordult a kibontakozó olasz fasiszta mozgalommal. 1927-ben letartóztatták, s közel másfél évet fogházban töltött. 1928-tól 1943-ig a Vatikáni Könyvtár munkatársa. 1943-ban az Olasz Kereszténydemokrata Néppárt (Democrazia Cristiana) egyik megalapítója, majd első főtitkára. Az ezt követő években miniszterelnök, ideiglenes köztársasági elnök, belügyminiszter, majd 1946-tól ismét miniszterelnök. Az ő vezetése alatt lépett be Olaszország a NATO-ba, majd 1951-ben Robert Schumannal és Konrad Adenauerrel együtt létrehozta az Európai Szén- és Acélközösséget (az Európai Unió elődszervezete).
- Dudás Miklós** (1902 – 1972), 1939-től hajdudorogi görög katolikus megyéspüspök.
- Eckhardt Sándor** (Arad, 1890 – Budapest, 1969) irodalomtörténész, nyelvész, egyetemi tanár, politikus, képviselő. 1915–23: az Eötvös Collegium franciatanára. 1923-tól 1958-ig a budapesti tudományegyetemen francia nyelvet és irodalmat adott elő. 1942-től az MTA levelező, 1947-től rendes tagja. 1945 tavaszán lépett be a Keresztény Demokrata Néppártba. 1945–47: A Kisgazdapárt listáján bejutva

a Demokrata Néppárt programjával képviselő. 1947-től a DNP jelöltjeként újraválasztották. 1949-ben, bár visszavonult a politikai élettől, megfosztották akadémiai tagságától.

Esterházy Pál herceg (Kismarton, 1901 – Zürich, 1989) jogi doktor, nagybirtokos, mezőgazdász, orvosi kutatás és a képzőművészet szponzora. A Mindszenty-perben negyedrangú vádlott, 15 év fegyházra ítélték. 1956-ban szabadult, elhagyta az országot, Ausztriában, majd Svájcban élt.

Esty Miklós (Budapest, 1895 – Budapest, 1973) banktisztviselő, Csernoch János esztergomi érsek állandó kísérője, majd Serédi Jusztinián esztergomi érsek bizalmasa. 1942-től az Actio Catholica egyik alelnöke. 1946-ban néhány napra őrizetbe vették, s miután az ott töltött időről nem volt hajlandó beszámolni a prímásnak, a későbbiekben Mindszenty nem vette igénybe szolgálatait. Esty ezután szembefordult a prímással. 1948 szeptemberében Czapik Gyula kísérője annak római útján. 1951-től a Szent István Társulat adminisztrátora. A II. Vatikáni Zsinat első két ülészakán a zsinati atyák kísérőjeként vett részt.

Frank, Hans (1900–1946) német jogász, nemzetiszocialista politikus. Hitler és a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP) jogtanácsosa. 1933-tól a Német Jogtudományi Akadémia elnöke, 1934-től tárca nélküli miniszter a birodalmi kormányban. 1939-ben a megszállt lengyel területek főkormányzója. A nürnbergi bíróságon buzgó katolikussá vált. Tárgyalása alatt részletesen beismerte és megbánta a zsidók elleni atrocitások elkövetését. Halálra ítélték és kivégezték..

Gábrriel Asztrik (Pécs, 1907 – Notre Dame [Indiana], USA, 2005) premontrei szerzetespap, bölcsészdoktor, történész, irodalomtörténész. 1936-tól a gödöllői premontrei gimnázium tanára, 1938-tól 1947-ig igazgatója. Egyetemi magántanár, az MTA tagja. 1947-ben emigrált, rövid ideig Kanadában, majd az USA-ban élt egyetemi professzorként. Több külföldi tudományos akadémia tagjává választotta. A METEM alapító tagja, 1998-tól tiszteletbeli elnöke.

Gerő (Singer) Ernő (Terbegec, 1898 – Budapest, 1980) magyar kommunista politikus. 1919 óta kommunista párttag. A két világháború között több közép- és nyugat-európai országban élt és működött. A húszas évek közepétől a Szovjetunióban az NKVD ügynöke. Részt vett a spanyol polgárháborúban. 1943-tól a Vörös Hadsereg Politikai Főcsoportfőnökségének munkatársa. 1944 novemberében részt vett a magyar fegyverszüneti delegáció moszkvai tárgyalásain. 1944. december 12-én érkezett vissza Debrecenbe, ő irányította az Ideiglenes Nemzetgyűléssel kapcsolatos politikai előkészítő munkálatokat. 1945 és 1962 között különböző magas párt- és kormányzati funkciót töltött be.

Grósz József (Féltorony, 1887 – Kalocsa, 1961) rk. pap, 1928-tól győri segédpüspök, 1936-tól szombathelyi apostoli kormányzó, 1939-től szombathelyi püspök, 1943-tól kalocsai érsek. Mindszenty hercegprímás letartóztatása után a püspöki kar elnöke. 1951-ben összeesküvés vádjával tizenöt év börtönre ítélték.

1955 szeptemberétől házi őrizetben, 1956 májusában kegyelemmel visszatérhetett Kalocsára. 1957-ban az Opus Pacis elnöke, és a Hazafias Népfront országos elnökségének tagja.

Gyöngyösi (Heller) János (Rokijca, Csehszlovákia, 1893 – Budapest, 1951) bölcsész-doktor, lapkiadó, politikus, külügyminiszter. 1931-től a Kisgazdapárt tagja. 1944. decemberétől az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, majd haláláig nemzetgyűlési, országgyűlési képviselő. 1944 decemberétől 1947 májusáig külügyminiszter. 1947-től a Kisgazdapárt főtitkára, 1948-tól a Magyar Nemzeti Bank Főtanácsának tagja.

Hamvas Endre (Piszkés, 1890 – Kalocsa, 1970) 1930-tól primási titkár, 1940-től budapesti érseki helynök, 1944-től csanádi megyéspüspök, 1951–56 között az Esztergomi Főegyházmegye apostoli kormányzója. 1957-től az Országos Béke-tanács Katolikus Bizottságának elnöke. 1961-től a Magyar Püspöki Kar elnöke, 1964–1968 között kalocsai érsek.

János pápa, XXIII., született Roncalli, Angelo Giuseppe (1881–1963) római pápa 1958-tól. Rómában szerzett teológia doktorátust, 1904-ben szentelték pappá. 1921-től a Hitterjesztési Kongregáció munkatársaként dolgozott és tanított a pápai Lateráni Egyetemen. 1925-től címzetes érsekként apostoli vizitátor, majd legátus Bulgáriában. 1934-től Görög- és Törökország pápai legátusa. 1944-től 1953-ig Párizsban nuncius. 1953-tól bíboros és Velence pátriárkája. XII. Piusz pápa 1958-ban bekövetkezett halála után választották meg pápának. 1959-ben hirdette meg a II. Vatikáni Zsinatot, s ennek első ülészakát még ő nyitotta meg 1962-ben. Fő céljai közé tartozott az egyház belső életének megújítása, az ökumenizmus előmozdítása, párbeszéd folytatása a nem hívőkkel és a más hiten lévőkkel.

Jánosi (Janicsek) József (Zólyom, 1898 – Friesenheim, NSZK, 1965) a Jézus Társaságának tagja, filozófus, egyetemi tanár. A világháború alatt (a Szent Kereszt Egyesület egyházi elnökeként) komoly szerepe volt a zsidómentésekben. 1945-től a Demokrata Néppárt egyik jelentős ideológiai háttérembere. Mindszenty merev politikájával szemben ő is a „modus vivendi” megtalálásának szükségességét vallotta, a lényeges elvi különbségek fenntartása mellett. 1948-ban a Mindszenty hercegprímással szemben kialakult politikai taktikai ellentétei folytán Nagykapornakra helyezték. 1949-ben rövid ideig Szegeden tanított filozófiatörténetet. 1949. február 2-án Barankovics Istvánnal és másokkal az amerikai követség gépkocsiján elhagyta az országot. 1949-ben elbocsátották a jezsuita rendből. Ezt követően Németországban működött, mint a München-Freisinger Főegyházmegye papja és éveken át a Szabad Európa Rádió munkatársa. 1965-ben tisztázatlan körülmények között halt meg vasúti balesetben.

Janssens, Jean-Baptiste (1889–1964) flamand jezsuita, polgári és egyházjogász, 1938-tól a belga rendtartomány provinciálisa, 1946 szeptemberében választották meg a rend generálisává.

Jaszovszky József (Kecserpeklény, 1907 – San Francisco, 2002) rkat. pap, teológiai doktor, érseki tanácsos. 1931-től különböző helyeken káplán, 1938-tól Csillaghegyen plébános. 1946-tól az újra indított Katolikus Népszövetség főtitkára. 1948-ban Nyugatra menekült, 1952-től az USA-ban a San Francisco-i magyarok lelki-pásztora.

Kállay Miklós (Nyíregyháza, 1887 – New York, 1967): jogi doktor, politikus. 1910 és 1922 között szolgabíró, majd főszolgabíró. 1922-től 1929-ig főispán. 1932-től 1935-ig földművelésügyi miniszter, majd 1942–44 között Magyarország miniszterelnöke, emellett 1943-ig a külügyminiszteri pozíciót is betöltötte. A háborúból való kilépés érdekében kapcsolatokat keresett az angolszász hatalmakhoz. A német megszálláskor, 1944. március 20-án a török követségre menekült. November 19-én elhagyta a követséget, a nyilasok elfogták, Sopronkőhidára vitték, a németek pedig 1945 februárjában Mauthausenbe, majd Dachaubá deportálták. Május elején az amerikai csapatok szabadították ki. 1953 végéig Olaszországban, majd az Egyesült Államokban élt.

Kerkai (Czinder) Jenő (Kerkaújfalu, 1904 – Pannonhalma 1970) jezsuita, a KALOT megalapítója (1935) és fő szervezője. Az ő nevéhez fűződik a Szegedi Munkásság Hivatásszervezetének a megalakítása is, amelyből később kifejlődött az országos szinten működő Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezete. 1944 őszén részt vett a Keresztény Demokrata Néppárt (1945 áprilisától Demokrata Néppárt) megalakításában. A párt szervezője és egyik, háttérben munkálkodó szellemi vezetője maradt annak megszűnéséig. 1949 februárjában letartóztatták, 1949. augusztus 18-án zárt tárgyaláson hat év fegyházbüntetésre ítélték. 1951-ben antiszemitizmus koholt vádjával további négy évet kapott. 1959-ben betegen szabadult. 1962-ig Dunaharaszttiban segéd munkásként dolgozott, majd segédkertész a püspökszent-lászlói egyházi szociális otthonban. 1964 őszétől a pannonhalmi szerzetes-papi szociális otthonban lakott, hamvai Pannonhalma városi temetőjének szerzetesi részében nyugszanak.

Kéthly Anna (Budapest, 1889 – Blankenberge, Belgium, 1976) szociáldemokrata politikus, az Országgyűlés második női képviselője, 1922-től 1948-ig parlamenti képviselő. Az 1956-os forradalom idején újjáalakult Magyarországi Szociáldemokrata Párt elnöke és a harmadik Nagy Imre-kormány államminisztere. 1956. november 4-től külföldön élt.

Kis László (1916–1970) 1939-től rkat. pap, 1944-ben táborigazgató, 1945-től először hittanár, majd egyetemi lelkész a Testnevelési Főiskolán és József Nádor Gazdasági és Műegyetem Közgazdasági Karán. 1947-től a katolikus népi kollégiumokat (Egyházközségi Népi Diákotthonok) szervezte. 1961-ben az ún. KIOE-per elsőrendű vádlottjaként három évre ítélték, 1963 márciusában szabadult. Káplán Balassagyarmaton, majd 1968-tól Budapesten a Jézus Szíve-temp-lomban. Hamvai végakarata szerint Veresegyházán nyugszanak.

- Kovács Imre** (Alcsút, 1913 – New York, 1980) író, szociológus, politikus. Már cserkész kora óta végzett falukutatót és szociográfiai munkákat. A Nemzeti Parasztpárt megalapítói közé tartozik. 1944-ben illegalitásban képviselte pártját a Magyar Frontban. A háború végén szovjet fogolytáborba került, három hónap után megszökött és bekapcsolódott a Nemzeti Parasztpárt munkájába mint a párt főtitkára és nemzetgyűlési képviselő. A mezőgazdaság kényszerrel történő kollektivizálása ellen foglalt állást, ellenezte a Parasztpárt közeledését a kommunistákhoz. A kisgazdapárti Kovács Béla letartóztatása után (1947. február) kilépett a Parasztpártból, csatlakozott Balogh István Független Demokrata Pártjához, majd 1947 őszén, az első koncepció per után elhagyta az országot. A Szabad Európa Rádió munkatársaként rendszeresen publikált az emigráns sajtóban.
- Kovács Sándor** (Nagyveleg, 1893 – Budapest, 1972) 1917-től rkat. pap. 1928–1944 között kecskeméti plébános, 1944-től haláláig szombathelyi megyéspüspök.
- Kray István báró** (Lócse, 1887 – Budapest, 1967) keresztény párti, legitimista nézeteket valló országgyűlési képviselő. Zalaegerszegen, ahol Pehm (később Mindszenty) József volt plébános, választották meg 1927-ben és 1931-ben is országgyűlési képviselőnek.
- Laski, Harold Joseph** (1893–1950), angol politikafilozófus és közgazdász. 1945–1946-ban a Munkáspárt élén állt, a London School of Economics professzora 1926–1950 között. Tanításaiban közel állt a marxizmushoz.
- Leiber, Robert** (1887–1967) német jezsuita, egyháztörténész. 1924–1929 között Eugenio Pacelli nuncius (a későbbi XII. Piusz pápa) tanácsadója Németországban. 1930-tól az egyháztörténelem professzora a Gregoriana Egyetemen. Egyháztörténészként különösen is foglalkoztatta pápák története, valamint az állam és egyház viszonya. 1939-től XII. Piusz pápa bizalmas tanácsadója.
- Luttor Ferenc** (Székesfehérvár, 1886 – Buenos Aires, 1953) apostoli protonotárius, 1929–1944 között a vatikáni magyar követségen az egyházi ügyek és a kánonjog tanácsosa, 1944 után ügyvivője. 1947 márciusában települt át Argentínába.
- Madarász István** (Nagyszombat, 1884 – Hejce, 1948) 1907-ben szentelték pappá. Káplán, érseki titkár, majd plébános. 1928–1939 között a Vallás- és Közoktatási Minisztérium tanácsosa. 1939-től kassai megyéspüspök. 1945 februárjában kikutatják Csehszlovákiából, ekkor Hejcére költözött, A püspökkari konferenciákon ritkán megjelent.
- Magyary Gyula** (Szolnok, 1901 – Róma, 1988) rkat. pap, egyházjogász, pápai protonotárius, a Máltai Lovagrend tagja. 1943-tól közel három évtizedig a kánonjog professzora Rómában a Pápai Urbán Egyetemen, egy időben ugyanott a jogi kar dékánja. 1944 őszén az angol–amerikai szövetséges hatalmak megbízásából – amerikai ügynöki kiképzést követően – kényes és kalandos diplomáciai-politikai küldetést hajtott végre Magyarországon.

Mécs (Martoncsik) László (Hernádszentiván, 1895 – Pannonhalma, 1978) premontrei szerzetes, magyar-latin szakos tanár, a 20. század legnépszerűbb papköltője. 1920-tól Nagykaposon, majd 1930-tól Királyhelmecen plébános. 1941–1942-ben a *Vigilia* folyóirat főszerkesztője. 1945 után visszavonultan élt. 1943-tól 1971-ig idehaza nem jelenhetett meg verskötetje. 1953-ban koncepciós perben tíz év börtönre ítélték. 1956-ban rehabilitálták. 1958-tól Óbudán folytatott lelkipásztori tevékenységet. 1961-től haláláig Pannonhalmán, az idős szerzetesek szociális otthonának lakója.

Mihalovics Zsigmond (Homokbödöge, 1889 – Chicago, 1959) rkat. pap, 1914-től Budapesten különböző lelkészi beosztásokban, 1933-tól az Actio Catholica országos igazgatója, 1938-tól pápai prelátus, 1944–1951-ben esztergomi kanonok. Várható letartóztatása előtt, 1948 júniusában nyugatra menekült, az Egyesült Államokban telepedett le, a Magyar Nemzeti Bizottmány tagja.

Mihelics Vid Béla (Csátalja, 1899 – Budapest, 1968) szociológus, újságíró, szerkesztő. Bölcsész-, jogi és államtudományi doktor. Egyetemi magántanár szociálpolitikából és társadalombölcseletről. Több folyóirat munkatársa és szerkesztőbizottsági tagja. 1938-tól a Szent István Akadémia tagja. 1946-tól az *Új Ember* szerkesztője és az Egri Érseki Jogakadémia rendes tanára. 1947-től 1949-ig a Demokrata Néppárt képviselője, 1949-től az *Új Ember* és a *Vigilia* főmunkatársa.

Mikes (Mesa) Lajos (1888 – 1952) rkat. pap, 1940-től a miskolci Szent Anna egyházközség plébánosa.

Mindszenty (Pehm) József (Csehimindszent, 1892 – Bécs, 1975) érsek, bíboros prímás. Szombathelyen tanult teológiát. 1915-ben szentelték pappá. 1919-től zalaegerszegi plébános, címzetes apát (1924), pápai prelátus (1937). 1944 márciustól veszprémi püspök. A nyilasok 1944 novemberében letartóztatták, decemberben Sopronkőhidára hurcolták, ahonnan 1944 márciusában szabadult. Esztergomi érsekké történő kinevezését 1945 szeptember közepén tették közzé. 1946 februárjában kreálta bíborossá XII. Pius pápa. 1948 karácsonyán letartóztatták, 1949. februárjában népbíróság tanácsa koncepciós perben életfogytiglani fegyházra ítélte. 1954-től felsőpetényi püspöki nyaralóban tartották házi őrizetben. Felsőpetényről 1956. október 31-én szabadult. November 3-án rádióbeszédet mondott, amelyben az elmúlt években történtek felülvizsgálására célzott. November 4-én reggel az USA budapesti nagykövetségén menedéket kért és kapott. 1971-ben hagyta el a követséget és az országot. Röviddel a szabadulása után Bécsben telepedett le. VI. Pál pápa 1973-ban lemondásra szólította fel; miután ezt megtagadta, a pápa az esztergomi érseki széket 1974 februárjában megüresedettnek nyilvánította. 1975-ben Bécsben hunyt el, Mariazellben temették el. Hamvait 1991-ben hozták haza és helyezték el az esztergomi bazilika prímási sírkápolnájában.

Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics (1890–1986) vezető szovjet politikus a sztálini diktatúra évtizedeiben, az 1920-as évektől az 1950-es évekig. 1939–46-ban külügyi népbiztos, 1946–49-ben és 1953–56-ban külügyminiszter.

Montini, Giovanni Battista (1897–1978) helyettes vatikáni államtitkár 1937-től. 1938-ban XII. Pius pápa kíséretében részt vett a budapesti eucharisztikus világkongresszuson. 1954-től majd Milánó érseke. 1958-ban XXIII. János pápa emelte bíborosi rangra. 1963-ban pápának választották (VI. Pál pápa). Pápasága alatt született meg 1964-ben a Szentszék és magyar állam közötti részleges egyezmény. 1966-ban magánkihallgatáson fogadta Andrej Gromiko szovjet külügyminisztert, 1977-ben pedig Kádár Jánost. Lásd még: Pál pápa, VI.

Nagy Ferenc (Bisse, 1903 – Herndon/USA, 1979) kisközgazda politikus, nemzetgyűlési képviselő, pártfőtitkár, pártelnök, 1946. február 4. és 1947. május 31. között miniszterelnök. Svájci tartózkodása alatt mondatták le; élete végéig emigrációban élt.

Nagy Imre (Kaposvár, 1896 – Budapest, 1958) szegényparaszti származású kommunista politikus. Az első világháború idején, orosz fogságban kommunista párttag és agitátor. 1921 és 1928 között Magyarországon, majd emigrációban rövid ideig Bécsben, később Moszkvában élt. Miután a németek 1941-ben megtámadták a Szovjetuniót, katonai szolgálatra jelentkezett, főként propaganda-tevékenységet végzett. 1944 végi hazatérését követően nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő és különböző pártvezetői és miniszteri posztokat töltött be. Nevéhez fűződött az 1945-ös földreform. 1953 júliusától 1955 áprilisáig a Minisztertanács elnökeként enyhített a korábbi időszak diktatúráján. Az 1956-os forradalom idején miniszterelnök és külügyminiszter november 4-ig, kiállt a többpártrendszer és Magyarország függetlensége mellett. A forradalom leverése után, november 24-én letartóztatták. 1958. június 15-én halálra ítélték, s másnap kivégezték.

Nagy Tőhötöm Sándor, az olasz és spanyol forrásokban Alessandro Nagy (Bozítópuszta, 1908 – Budapest, 1979) 1926-tól jezsuita. 1937-ben szentelték pappá. 1937-től részt vett a szegedi Hivatásszervezet munkájában, 1938/1939-ben a Hivatásszervezet elnöke, 1940–1946 között a KALOT második számú egyházi vezetője. Elöljárói 1946 legvégén – Mindszenty bíboros nyomására – Dél-Amerikába küldték. 1948-ban kilépett a rendből és megnősült, Argentínában élt. 1952-ben anyai nevén, Varga Sándorként szabadkőműves, elérte a mester fokozatot. 1968-ban hazatelepedett családjával, az Akadémiai Kiadó szerkesztőségében dolgozott, és emellett különböző dél-amerikai országok budapesti képviselőinél is vállalt munkát. Ismételten járt Rómában, ahol fogadták a jezsuita kúrián és a Vatikánban.

Nyisztor Zoltán (Debrecen, 1893 – Róma, 1979) katolikus pap, újságíró, író és szónok, a két világháború közötti magyar közélet ismert és meghatározó személyi-

sége, a „harcos katolicizmus” képviselője, közel másfél évtizeden keresztül a *Magyar Kultúra* című folyóirat szerkesztője. 1946-tól külföldön élt. – Nyisztor Zoltánt 1945-ben ugyan kétszer is letartóztatták, de elítélésére nem került sor. 1946 nyarán Nagy Töhötöm SJ szöktette át Nyugatra.

Oszokin, Borisz Pavlovics (Odincov-) 1943–44-ben Bulgáriában rezidens, majd 1945-től Budapesten a Szövetséges Ellenőrző Bizottság helyettes politikai tanácsadója. Ez befolyásos posztnak minősült, ugyanis hatáskörébe tartozott számos, a SZEB működésével kapcsolatos kérdés, pártpolitikusokkal való kapcsolattartás, az új hatalmi szervek újjászervezésének ellenőrzése stb. Tapasztalataikról kötelesek voltak tájékoztatást adni a Külügyi Népbiztosságnak (Külügyminisztériumnak) és a SZEB szovjet részlegének. – 1946 utáni sorsáról keveset kevés információ maradt fenn. Zamercev tábornok, (1945–48-ban) Budapest orosz városparancsnoka említi memoárja orosz nyelvű kiadásában, hogy Oszokint egyszer csak váratlanul elhurcolták Moszkvába, és „Berija bandája” kivégezte.

Pál pápa, VI., született Montini, Giovanni Battista (1897–1978). 1920-ban Milánóban szentelték pappá. Ezt követően Rómában tanult tovább a Gregoriánán és a pápai diplomataképző akadémián. 1937-től helyettes vatikáni államtitkár. 1938-ban XII. Pius pápa kíséretében részt vett a budapesti eucharisztikus világkongresszuson. 1954-től Milánó érseke. 1958-ban XXIII. János pápa emelte bíborosi rangra. 1963-ban pápának választották. Pápasága alatt született meg 1964-ben a Szentszék és magyar állam közötti részleges megállapodás. 1966-ban magánkihallgatáson fogadta Andrej Gromiko szovjet külügyminisztert, 1977-ben pedig Kádár Jánost.

Pálfalvai József (1926–2005) az elemi és a polgári iskola négy osztályának elvégzése után lakatosnak tanult. A negyvenes évek kezdetétől Isaszegen a KALOT ifjúsági titkára, színjátzó és néptáncos körének aktív tagja. 1955 májusában „államrend elleni izgatás” vádjával letartóztatták és másfél év börtönre ítélték. 1956-ban nemzetőr. 1990-ben társalapítója a KDNP helyi szervezetének.

Pálffy József, erdődi, gróf (Görz, 1904 – Bécs, 1988) földbirtokos, politikus. Apor Vilmos püspök unokaöccse. 1939-től országgyűlési képviselő (Magyar Élet Pártja). 1944-ben a keresztényszociális mozgalmakat képviselve az ellenállást szervezte a Magyar Frontban. Az 1944 októberében alapított Keresztény Demokrata Néppárt elnöke 1945 májusáig. (A DNP elnöki posztja később betöltetlen maradt, Barankovics István főtitkárként vezette a pártot.) Ezután a Polgári Demokrata Párthoz, majd 1946-ban a Magyar Szabadság Párthoz csatlakozott. 1947 nyarán nyugatra emigrált.

Pallavicini György, ifj. (Tiszadob, 1912 – Szovjetunió, 1948) őrgrof. Mélyen katolikus, legitimista politikus, aki más politikai irányzatokkal is kapcsolatot tartott. Budapesten, majd Belgiumban folytatott egyetemi tanulmányokat. A leuveni katolikus egyetemen Habsburg Ottó évfolyamtársa. 1943-ban részt vett a Keresz-

tény Demokrata Néppárt előzményének tekinthető Katolikus Szociális Népmozgalomban. Később, az ellenállási mozgalomban való aktív részvételéért (többek között a Magyar Front egyik fő szervezője) 1944 októberében a németek elfogták és Dachauba hurcolták, ahonnan 1945 áprilisában szabadult. Később Párizsba utazott, hogy kapcsolatba lépjen Habsburg Ottóval. 1946 májusában az NKVD letartóztatta. Magyarországról először a lvovi gyűjtőtáborba, majd 1948-ban a Szovjetunióba hurcolták, ahol egy szibériai lágerben vesztette életét.

Papen, Franz von (1879–1969) katonatiszt, német politikus. 1933-ban alkancellár. 1934-től Bécsben, majd Ankarában nagykövet. Nem volt Hitler feltétlen híve, de utasításait mindig végrehajtotta. A nürnbergi perben felmentették, de 1947-ben a nyugati zóna német bírósága nyolc év kényszermunkára ítélte. 1949-ben szabadult.

Papp Kálmán (Sopron, 1886 – Győr, 1966) rkat. pap, tábori lelkész. 1925–46 között Sopron plébánosa, 1926-tól esperes, 1928-tól kanonok, 1933-tól pápai prelátus, 1935-től Sopron város felsőházi képviselője 1944-ig. 1946-tól 1966-ig győri megyéspüspök. 1947-ben a Katolikus Népszövetség országos elnöke.

Péterffy Gedeon (Budapest, 1912 – South Bend, Ind., USA, 1993). Amerikai állampolgárként neve Elmer G. Peterson. Rómában szerzett teológiai doktorátust. Később Magyarországon plébános, cserkészvezető, egyetemi lelkész, hittanár. 1939-től 1942-ig a Pázmány Péter Tudományegyetem hitszónoka. 1947–1951 között a római Pápai Magyar Intézet igazgatója, 1951-től South Bendben (Indiana állam, USA) élt és működött.

Pétery (Petró) József (Miskolc, 1890 – Hejce, 1967) 1912-től rkat. pap, 1942-től váci megyéspüspök, 1953-ban Hejcére száműzték, az 1956-os forradalom alatt rövid ideig kiszabadult, majd ismét Hejcen élt házi őrizetben haláláig.

Peyer Károly (Városlőd, 1881 – New York, 1956) szociáldemokrata politikus, a Peidl-kormányban belügyminiszter (1919. augusztus 1–6.), a Friedrich- és a Huszár-kormányban munkaügyi és népjóléti miniszter (1919. november 24–1920. január 16.) a Bethlen–Peyer paktum aláírója, országgyűlési képviselő, frakcióvezető. 1947-ben kizárták az SZDP-ből, az Egyesült Államokba emigrált, New Yorkban élt.

Pezenhoffer Antal (Zalaszentgrót, 1893 – Esztergom, 1973) rkat. pap, érseki tanácsos, tanár, demográfus, író. 1921-től 1949-ig hittantanár a Vas utcai felsőkereskedelmi fiúiskolában. 1949-től 1961-ig, nyugdíjba vonulásáig Esztergomban főegyházmegyei főkönyvtáros. Az 1950–1960-as években írt, a rendszerváltás után tizenhárom kötetben megjelent, apologetikus jellegű összefoglalásában a Mohács utáni magyar történelem Habsburg-párti feldolgozását adta.

Piusz pápa, XII., született Pacelli, Eugenio (1876–1958). 1899-ben szentelték pappá. Rómában a pápai Gregoriána Egyetemen szerzett teológiai, valamint jogi és egyházjogi doktorátust. 1901-től az Államtitkárságon szolgált. 1904-től Gasparri bíboros mellett 12 éven keresztül az egyházjogi kódex-revízió dolgozott és

közben egyházjogot tanított. 1914-től a Rendkívüli Egyházi Ügyek titkára. 1917-től címzetes püspök és nuncius Münchenben, 1925-től pedig Berlinben 1929-ig. 1929-től bíboros, 1930-tól a Vatikánban államtitkár. Államtitkárként számos országgal kötött konkordátumot, megvalósítva XI. Piusz pápa kiegyezési politikáját. 1938-ban államtitkárként Budapesten képviselte a pápát a 34. Eucharisztikus Világkongresszuson. 1939-től pápa.

Pordán László (Hosszúpereszteg, 1919 – Gaspé, Kanada, 2014) eredetileg esztergomi egyházmegyes pap, teológiai doktor. 1944-től Érsekújvárt, 1945-től pedig Esztergom-Belvárosban káplán. 1946-tól érseki szertartó és levéltáros. 1947-ben Rómában, az Angelicum (Domonkos) Pápai Egyetemen tanult tovább. 1950-ben a magyar követség nem újíttatta meg útlevelét, s nem engedte hazatérni sem, ezért vatikáni közvetítéssel Kanadába került és haláláig ott végzett papi és szemináriumi tanári szolgálatot.

Prohászka Ottokár (Nyitra, 1858 – Budapest, 1927) megyéspüspök, filozófus, politikus, teológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, országgyűlési képviselő, „Magyarország apostola és tanító-mestere”.

Rákosi (Rosenfeld) Mátyás (Ada, 1892 – Gorkij, 1971) kommunista politikus. Az első világháború alatti orosz fogságból hazatérve, 1918-ban belépett a Kommunista Magyarországi Pártjába. A Tanácsköztársaság alatt népbiztos, majd Ausztriába menekült. 1924-ben illegálisan tért vissza Magyarországra. 1925-ben letartóztatták, először nyolc és fél év börtönbüntetésre, majd életfogytiglanra ítélték. 1940-ben államközi megállapodás keretében a Szovjetunióba távozhatott, ahonnan 1945 elején tért vissza. 1945-től 1948-ig a Magyar Kommunista Párt főtitkára, majd 1953-ig utódszervezetének, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének első titkára. 1945-től miniszterelnök-helyettes, 1952-től a Minisztertanács elnöke 1953 júniusáig. Ekkor kimaradt a kormányból, de továbbra is pártvezető marad 1956 júliusáig. Ezután a Szovjetunióba távozott, s életében már nem is térhetett vissza.

Rassay Károly (Orsova, 1886 – Pécel, 1958) ügyvéd, lapszerkesztő, liberális politikus, országgyűlési képviselő. 1921-től több pártot alapított, ill. több pártalapításban vett részt. Ilyen volt 1935-től a Polgári Szabadságpárt (elődje a Nemzeti Szabadelvű Párt). A harmincas évek végétől a szélsőjobb elleni elveket vallott. 1944-ben a megszálló németek letartóztatták. A II. világháború után nem vett rész a nyilvános politikában.

Ravasz László (Bánffyhyunad, 1882 – Leányfalu, 1975) református lelkész, teológiai tanár, 1921–48 között a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke. 1948-ban politikai nyomásra vonult vissza.

Révai (Léderer) József (Budapest, 1898 – Balatonaliga, 1959) a Rákosi-korszak vezető kommunista politikusa, író, ideológus.

Révész Imre (Pápa, 1889. június 30. – Budapest, 1967) református püspök, egyetemi tanár, történész, az MTA tagja. 1938-tól a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke. 1944 végén Debrecenben részt vállalt az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakítását előkészítő munkálatokban. 1949-ben lemondott hivataláról, Budapestre költözött és csak tudományos munkájának élt.

Rotta, Angelo (1872–1965) rkát. pap, szentszéki diplomata. Rómában folytatott filozófiai és teológiai tanulmányokat. 1895-ben szentelték pappá. 1910-től a római kúria tisztviselőjeként dolgozott. 1922-től címzetes érsek és nuncius Közép-Amerikában. 1925-től törökországi apostoli delegátus. 1930 és 1945 között pápai nuncius Budapesten. 1939-ben támogatta a lengyel menekülteket. 1944-ben a vatikáni zsidómentő akciók irányítója Budapesten. A nunciatúra több tízezer vatikáni menlevelet állított ki. 1945 elején az ő vezetése alatt indult meg az éhező Budapestet segítő pápai ételmezési segélyakció. 1945. április 4-én szovjet nyomásra a nunciatúra többi munkatársaival együtt el kellett hagynia Magyarországot. 1945-től 1957-ig a vatikáni Államtitkárság munkatársa. A II. Vatikáni Zsinat első két ülészakán még részt tudott venni.

Saly László (Kissitke, 1881 – Győr, 1958) győri egyházmegyes pap, kanonok, teológiai egyetemi tanár, szeminárium rektor. 1946-ban „A szocializmus fejlődése és a kommunizmus” címmel tartott szabadegyetemi előadása után az NKVD letartóztatta, majd egy szovjet bíróság nyolc év kényszermunkára ítélte, amiből három évet egy Északi-sarkkörön túli munkatáborban töltött. 1956-ban súlyos betegen került haza.

Schwartz Elemér (Vasvörösvár, 1890 – Würzburg, 1962): ciszterci szerzetes, latin-német szakos tanár, majd nyelvész, egyetemi tanár, az Emericana diákszövetség egyik megalapítója. 1936-tól 1948-ig a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem német nyelvészeti és néprajzi tanszékének tanára. 1948-ban nyugdíjazták. 1949-ben. kivándorolt Belgiumba, ahol 1950-től haláláig a leuveni egyetemen tanított.

Serédi (Szapucsek) György Jusztinián (Deáki, 1884 – Esztergom, 1945), 1901-től bencés szerzetes, egyházjogász, bíboros érsek. Rómában tanult teológiát és szerzett doktorátus egyházjogból. Fiatalon a kánonjogi kódexet szerkesztő pápai bizottság tagja és Gasparri bíboros államtitkár bizalmas munkatársa. Rómában a vatikáni magyar követség kánonjogi tanácsosa, és tanított a Szent Anzelm Főiskolán és a pápai levéltársképző iskolán, emellett szerkesztette a kánonjogi forrásművek kiadását. 1927-ben nevezte ki XI. Piusz pápa esztergomi érseknek, majd emelte bíborosi rangra.

Serei (Kiss) Károly (Budapest, 1912 – Innsbruck, 1992): jezsuita szerzetes, egyetemi tanár, antropológus, misszionárius. 1938-tól Közel-Keleten arab, 1941-ben Isztambulban török nyelvet tanult. 1943-ban Rómában fejezte be a keleti nyelvek tanulását. 1947-ben teológiai licenciátust szerzett a Gergely Egyetemen, majd

Párizsban egyetemi lelkész. Itt Teilhard de Chardin hatására kultúrantropológiai tanulmányokat folytatott, az Action Populaire munkatársa. Később New Yorkban, majd 1978-tól Rómában a Gregoriana egyetemen tanított. Segítette a Vatikáni Rádió munkáját is. 1981-től Kölnben, majd Innsbruckban folytatott lekipásztori tevékenységet.

Sericano, Silvio Attilio (1889–1957), tortonai egyházmegyes (Piemont) pap 1925-ben az Apostoli Szentszék diplomáciai szolgálatába lépett. Előbb a közép-amerikai államokban teljesített szolgálatot, 1929-től nunciatúrai titkár Bécsben, 1933-ban ugyanott auditor, 1936-tól ügyvezető Valenciában (Spanyolország). 1937-től a Vatikáni Államtitkárság munkatársa, 1940-től 1957-ig a Rendkívüli Ügyek Szent Kongregációjának altitkára, Tardini helyettese.

Simonffy Tóth Ernő (1911 – Debrecen, 1980) vezérkari őrnagy. A Magyar Front küldötteként Moszkvába repült 1944 novemberében, hogy tárgyalásokat kezdjen más hivatalos és félhivatalos küldöttek társaságában a fegyverszünetről, az újjászervezendő és a németekkel szembeforduló magyar hadsereg fölállításáról.

Skudrzyk, Stanislaw (1901–1980) lengyel jezsuita. A második világháború elején lengyel menekültekkel jutott Romániába. Itt kerülhetett kapcsolatba az oroszokkal.

Stephano, Sig. – Stephen Streeter, szül. Strasser Elemér (1906–?) részben magyar (felvidéki) származású amerikai hírszerző tiszt fedőneve.

Stepinac, Alojzije (1898–1960) zágrábi érsek és bíboros. 1945-ben a kommunista Jugoszlávia megalakításakor Stepinacot háborús bűnössé nyilvánították. Tizenhat év szabadságvesztést kapott. Eleinte börtönben volt, majd házi őrizetbe helyezték. 1953-tól bíboros. 1960-ban halt meg otthonában, nem hívők szerint betegségben, a hívők szerint mérgezés következtében.

Sulyok Dezső (Simaházapuszta, 1897 – New York, 1965) ügyvéd, politikus, országgyűlési képviselő. 1937-től kiskazda színekben politizált. 1944-ben nyilas- és náciellenes nyilatkozatai miatt letartóztatták. 1945-ben az FKGP országos intézőbizottságának és a Nemzetgyűlés tagja. 1946 márciusában a Baloldali Blokk követelésére kizárták híveivel együtt a Független Kiskazdapártból. Ekkor társaival megalapította a Magyar Szabadság Pártot. Az aktuális választási törvény miatt nem tudtak indulni az 1947-es választáson. 1947 augusztusában az USA-ba menekült. 1949–50: a Magyar Nemzeti Bizottmány végrehajtó bizottsági tagja, 1950-től az Amerikai Magyar Népszava szerkesztője.

Szabó József (1906 – 1997) jezsuita, 1944-től egyetemi lelkész, 1963-ban fiatalokkal való foglalkozás miatt letartóztatták, hét év börtönre ítélték, amelyből öt évet letöltött. 1976-ban hivatalosan felvették az esztergomi főegyházmegyébe. A kelenföldi Szent Gellért-plébánián helyettes plébános 1993-ig.

Szakasits Árpád (Budapest, 1888 – Budapest, 1965) újságíró, szociáldemokrata politikus, 1948 júniusában az MSZDP és az MKP összeolvadásából alakult Magyar

Dolgozók Pártja első elnöke, az 1946. február 1-jén kikiáltott Magyar Köztársaság Tildy Zoltán utáni második köztársasági elnöke, majd a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának első elnöke.

Szekfü Gyula (Székesfehérvár, 1883 – Budapest, 1955) történész, publicista, egyetemi tanár, az MTA tagja, a kora újkori magyar történelem kutatója. 1939–1944 között a Magyar Nemzet vezető publicistája. A második világháború alatt csatlakozott a függetlenségi- és népfrontmozgalomhoz. A nyilas hatalomátvétel után bujdosni kényszerült. Szimpatizált az 1944 őszén megalakult Keresztény Demokrata Néppárttal. 1945. október 15-től moszkvai követ, 1948 májusától szeptemberéig nagykövet. Országgyűlési képviselői, az Elnöki Tanács tagja. 1949 áprilisában a Külügyminisztérium nyugállományba helyezte. 1953 májusától országgyűlési képviselő, 1954. január 21-étől haláláig az Elnöki Tanács tagja.

Sztálin, Joszif Visszarionovics (1878–1953) grúz származású bolsevik forradalmár, szovjet diktátor. 1922–1934 között az Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának főtitkára, majd 1934-től titkára haláláig. 1941-től előbb a Népbiztosok Tanácsa, majd a 1946-tól Minisztertanács elnökeként miniszterelnök, 1943-tól a Szovjetunió marsallja, 1945-től generalisszimusz.

Szviridov, Vlagyimir (1897–1963): altábornagy. A második világháború után a győztes hatalmak által Magyarországon felállított Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEK) első alelnöke 1945–1947 között.

Tardini, Domenico (1888–1961), rk. pap, vatikáni diplomata, 1937-től 1952-ig a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára, 1958-tól államtitkára és prefektusa, bíboros.

Tildy Zoltán (Losonc, 1889 – Budapest, 1961) református lelkész, kisgazdapárti politikus, 1945. november – 1946. február 1.: miniszterelnök, 1946. február 1-től 1948. július 31-ig köztársasági elnök. Lemondatása után 1956-ig házi őrizetben.

Tóth Tihamér (Szolnok, 1881 – Budapest, 1939) egri főegyházmegyés pap, pápai kamarás. 1918 szeptemberétől a Központi Szeminárium tanulmányi felügyelője, majd az 1920-as években a teológiai kar professzora, 1931-től a szeminárium rektora. 1935-től pápai prelátus, 1938-tól veszprémi segéd-, 1939-től haláláig megyéspüspök. Fiatalok számára írt könyvei tették elsősorban országosan ismertté.

Valentiny Ágoston (Kalocsa, 1888 – Budapest, 1958) ügyvéd, szociáldemokrata politikus, az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja és igazságügyminiszter. 1945-ben lemondásra kényszerült. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták és elítélték. 1955-ben szabadlábra helyezték.

Varga Béla (Börcs, 1903 – Budapest, 1995) veszprémi egyházmegyés rk. pap, pápai prelátus, politikus. 1929-től 1947-ig balatonboglári plébános. A kisgazdapárt egyik alapítója, 1937-től a párt alelnöke. 1939-től országgyűlési képviselő. A II. világháború alatt tevékenyen közreműködött a lengyel menekültek elhelyezésében. 1945 után a kisgazdapárt ügyvezető alelnöke. Az Ideiglenes Nem-

zetgyűlés, majd a Nemzetgyűlés tagja. 1946. február 7-től a Nemzetgyűlés elnöke, a Nemzeti Főtanács tagja, az országgyűlés elnöke, 1947 júniusában elmenekült a letartóztatás elől, az amerikai emigráns magyarság vezetője. 1990-ben a szabadon választott magyar országgyűlés alakuló ülésén mondott beszédet, 1991-ben hazatelepült.

Vas (Weinberger) Zoltán, (Budapest, 1903 – Budapest, 1983) kommunista politikus, író, újságíró, polgármester. 1945. februártól májusig Budapest közellátási kormánybiztosa, majd májustól novemberig a főváros polgármestere.

Veres Péter (Balmazújváros, 1897 – Budapest, 1970) író, 1945–48-ban a Nemzeti Parasztpárt elnöke, baloldali értékeket valló politikus. Az Országos Földbirtokrendező Tanács elnökeként irányító szerepet játszott a földreform végrehajtásában.

Verolino, Gennaro (1906–2005) rk. pap, szentszéki diplomata. 1928-ban szentelték pappá, majd Rómában folytatott világi jogi és egyházjogi tanulmányokat, ezt követően a Szentszék diplomáciai szolgálatába lépett. Kolumbiában, Olaszországban, Magyarországon és Csehszlovákiában szolgált. Magyarországon 1942-től 1945 áprilisáig a budapesti nunciatúra titkára. 1944-ben aktív részese az üldözöttek mentésének. 1951-ben püspökké szentelték, majd több fejlődő országban, elsősorban latin-amerikai államban volt nuncius. 1963–1986 a Rítuskongregáció titkára.

Vorosilov, Kliment Jefremovics (1881–1959): vezető orosz kommunista politikus, a Vörös Hadsereg egyik megszervezője, 1937-től a Szovjetunió marsallja. A második világháborút követően a helyi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökeként és Sztálin bizalmasaként kulcsszerepet játszott Magyarországon a szovjet katonai hatalom megszilárdításában és a magyar kommunisták hatalomátvételének előkészítésében

Wünscher Frigyes (Budapest, 1892 – Budapest, 1946) üzletember, 1921–1933 között a Magyar Távirati Iroda ügyvezető igazgatója, 1934-től a Hangya Fogyasztási Szövetkezet vezérigazgatója, 1938-ban alelnöke, 1942-től az Actio Catholica elnöke. 1945-ben állásvesztésre ítélték és háborús bűnösnek népbíróság elé idézték. Felelősségre vonása előtt a börtönben, szívinfarktusban meghalt. Irodalmi működés: a liberalizmus és a marxizmus között harmadik utat ajánlott.

Zakar András (Székesfehérvár, 1912 – Budapest, 1986) mérnök, rk. pap, érseki titkár 1944-től Serédi Jusztinián, 1945-től Mindszenty József mellett. 1946-tól pápai kamarás. 1948 novemberében letartóztatták, majd 1949-ben, a Mindszenty-per harmadrendű vádlottjaként hat év fegyházbüntetésre ítélték. 1953-ban szabadult.

Levéltárak – Archivi

1. Jézus Társasága Magyarország Rendtartomány Levéltára (JTMRL) II. 1.
2. National Archives and Records Administration (NARA), College Park, Maryland, USA
3. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (OSZK), Nagy Töhötöm hagyatéka.
4. Vatikáni Államtitkárság, Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltára (Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja) – Archivio [Storico della Sezione per i Rapporti con gli Stati, Segreteria di Stato (ASRS), Sacra Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinarii (AA.EE.SS.)]

Kézirat

Nagy Töhötöm: Korfordulón. Jegyzetek Mindszenty bíboros szerepléséhez, Budapest, 1969. Kézirat. Őrzési hely: OSZK Kézirattára, Nagy Töhötöm hagyatéka f. 216/185.

Felhasznált irodalom – Bibliografia

- Balogh Margit*: A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935–1946. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1998. 235 lap (Társadalom- és művelődés-történeti tanulmányok 23.)
- Balogh Margit*: Mindszenty József (1892–1975), Budapest, 2015. I-II. kötet.
- Bikfalvi Géza*: Magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003, METEM, Budapest 2007.
- Casaroli, Agostino*: La lunga attività al servizio della Chiesa, in: Studium, 1988. 3. szám, 373.
- Fejérdy András* (szerk.): „I was Francis Moly”. Magyary Gyula emlékezése egy titkos politikai-diplomáciai békemisszióra. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2019. 315 lap. (Magyar Történelmi Emlékek. Scriptores. Redigit Pál Fodor, Antal Molnár. Elbeszélő források)
- Ickx, Johan*: L’Ostpolitik di Pio XII. Il “modus vivendi” proposto a Mosca 1946-1947. Il caso di padre Alessandro Töhötöm Nagy S. J., in: Chiesa del silenzio e diplomazia pontificia 1945-1965 / Umlcana Cirkev a papezska diplomacia 1945-1965, szerk. *Emilia Hrabovec – Giuliano Brugnatto – Peter Jurcaga*. Pontificio Comitato di Scienze Storiche, Vatikánváros 2018. 155–179. Szlovákul i. h. 365–388.
- Ickx, Johan*: A pápai Államtitkárság második szekciójának történeti levéltárában őrzött dokumentumok jelentősége a magyar egyháztörténetírás számára, in: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai, 1920-2015, szerk. Fejérdy András. METEM, Budapest – Róma 2015. 45–59.

- Ickx, Johan:* A Szentszék Külügyi Történeti Levéltára különös tekintettel Magyarországra, in: *Levéltári Szemle* 65 (2015) 2. szám, 5–25.
- Ickx, Johan:* A Pannonhalmi Szent Márton Apátság Főapátjának privilégiumai. Vatikáni levéltári iratok az 1802. évi visszaállításhoz, in: *Somorjai Ádám–Zombori István* (szerk.): *Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae*. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára, METEM, Budapest, 2016. 63–82.
- Ickx, Johan:* Nem, nem, soha! – Io non faccio della politica... La partenza del nunzio apostolico mons. Lorenzo Schioppa da Budapest, in *Andreas Gottsmann - Pierantonio Piatti - Andreas E. Rehberg* (szerk.): *Incorrupta monumenta Ecclesiam defendunt*. Studi offerti a mons. Sergio Pagano, prefetto dell'Archivio Segreto Vaticano, Vatikánváros 2018. 291–310.
- Ickx, Johan:* L'Ostpolitik di Pio XII? Diplomazia pontificia e Unione Sovietica negli anni postbellici del Pontificato di Pio XII. II. Le fonti e i protagonisti, in: *L'Ostpolitik Vaticana, l'Unione Sovietica e la Chiesa ortodossa russa (1945-1978)*, szerk. *Johan Ickx*, Pontificio Comitato di Scienze Storiche (Atti e Documenti 58), Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2019. 25–38.
- Ickx, Johan:* Nem, nem, soha! – Én nem politizálok... Lorenzo Schioppa nuncius távozása Budapestről, in: *Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Lorenzo Schioppa 1920–1925 – Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből*. Szerk. *Somorjai Ádám OSB* (Nunciusi jelentések, 1.), METEM, Budapest 2020. 27–46.
- Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm levelezése (1939–1969). Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött Nagy Töhötöm-hagyaték alapján sajtó alá rendezte, jegyzetekkel és előszóval ellátta *Keresztes András*. Budapest 2019. 322 lap. Internetes változat: <https://mek.oszk.hu/16900/16975/>.
- Keresztes András:* Egy dezinformációs jelentés a Vatikánnak. Nagy Töhötöm: A hitoktatás problémái Magyarországon (1976–77). (Esettanulmány és forrásközlés). in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 30 (2018) 113–143.
- Mindszenty József:* Emlékirataim, 5. kiadás, Szent István Társulat, Budapest 1989.
- Németh László Imre:* Mindszenty megvalósult álma. A Santo Stefano Rotondo és a Szent István Ház. Budapest 2009. 37–44.
- Molnár, Antal:* Come debellare il diavolo? Controversie alla XXVIII Congregazione generale della Compagnia di Gesù intorno alla lotta anticomunista (1938). In: *La Chiesa cattolica dell'Europa centro-orientale di fronte al comunismo. Atteggiamenti, strategie, tattiche*. Szerk. *András Fejérdy*. Róma, 2013. 61–80. [Biblioteca Academiae Hungariae – Roma. Studia 2.]
- Morozzo della Rocca, Roberto:* Tra est e ovest. Agostino Casaroli diplomatico vaticano, Edizioni San Paolo, Cinisello Balsamo 2014. 35.
- Nagy, Alessandro:* Jesuitas y masones, con una carta abierta a Su Santidad Paulo VI. Edición del autor. Buenos Aires 1963, utánnymás 1965-ben és 1966-ban.

- Nagy, Töhötöm*: Jezsuiták és szabadkőművesek, Szerzői kiadás, Buenos Aires 1965. 506 lap.
- Nagy, Töhötöm*: Jesuiten und Freimaurer (Mit einem offenen Brief an Seine Heiligkeit Paul VI.), Wilhelm Frick Verlag, Wien 1969.
- Nagy, Töhötöm*: Az arcvonalon való átszökés naplója. Közreadja: *Balogh Margit*, in: Jelentkezünk 52 (1993/1) 113–152; majd teljes terjedelmében: *Nagy, Töhötöm*: Az arcvonalon való átszökés naplója (1944. november–december). A szöveget gondozta, szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: *Keresztes András*. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 26 (2014/1-4) 251–296.
- Nagy, Töhötöm*: Napló, 1945–46. Kapcsolódó dokumentumokkal. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött Nagy Töhötöm-hagyaték alapján sajtó alá rendezte, jegyzetekkel és előszóval ellátta *Keresztes András*. Százhalombatta 2019. 312 lap.
- Napolitano, Matteo Luigi*: Budapest Igazai: A Soá és a vatikáni diplomaták. Szent István Társulat, Budapest 2014.
- Németh László Imre*: Mindszenty megvalósult álma. A Santo Stefano Rotondo és a Szent István Ház. Szent István Társulat, Budapest 2009. 37–44.
- Petrás Éva*: Álarcok mögött. Nagy Töhötöm életei. ÁBTL–KRONOSZ, Budapest–Pécs 2019. (ÁBTL Monográfiák) 308 lap.
- Sipos Anna Magdolna*: Az államszocialista ancien régime hatalmi attribútuma, avagy kik olvashattak rendszerellenes könyveket? in: *Valóság* 58 (2015) 3. sz. 16–39.
- Somorjai Ádám OSB*: Magyar szerzetes egyház- és rendtörténészek 1939 után, in: *Sapientiana* 9 (2016/2) 94–113.
- Somorjai Ádám OSB*: Recenzió: L’Ostpolitik vaticana e l’archivio Casaroli secondo Lavopa, in: *Revue de l’Histoire Ecclesiastique* 110. 2015. 1–2. 273–287. Magyarul rövidebben: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 26 (2014) 1–4. szám 380–382.
- Somorjai Ádám OSB*: Agostino Casaroli bíboros levéltaári hagyatéka, in: *Levéltári Szemle* 67. évf. 2017. 1. sz. 5–15.
- Somorjai Ádám OSB*: Újabb Mindszenty-források Agostino Casaroli levéltári hagyatékában 1962–1995 – Nuove fonti per la Causa Mindszenty nelle carte Casaroli (METEM Könyvek 88), Budapest 2017. 147 lap.
- Somorjai Ádám OSB*: Mindszenty-források Agostino Casaroli levéltári hagyatékában 1962–1995 (METEM Könyvek 91), METEM, Budapest 2018. 136 lap.
- Somorjai Ádám OSB*: Magyar vonatkozások Agostino Casaroli levéltári magángyűjteményében 1962–1995: in: Zinner 70. Egy élet az (i)gazságszolgáltatás kutatásának szolgálatában, szerk. *Fodor Veronika – Gecsényi Patrícia – Hollósi Gábor – Kiss Dávid – Ráczné Baán Krisztina – Rácz János*, Magyar Napló, Budapest 2018. 345–353.

- Somorjai Ádám OSB*: Mindszenty József és a brit diplomácia. 1945. szeptember 13. és 18., in: VERITAS Évkönyv 2015. 209–226.
- Somorjai Ádám OSB*: Megemlékezés a Római Magyar Akadémián Mons. Gennaro Verolinóról 2015. február 4-én, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 27 (2015) 1–2. szám. 149–158.
- Somorjai Ádám OSB*: A „modus vivendi” fogalmának újdonsága 1945–1948-ban. Idáig nem kutatható vatikáni dokumentumok alapján, sajtó alatt. (In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 31 [2019])
- A Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciója Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok olasz nyelvű inventáriumának hungarika anyagai, 1939. február 10.–1948. december 31. Szerk. *Somorjai Ádám OSB*. METEM, Budapest 2020. 108 lap.
- Somorjai Ádám OSB–Zinner Tibor*: Majd’ halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. CD-melléklettel. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2008. 1389 lap.
- Somorjai Ádám OSB–Zinner Tibor*: A Szabadság térről Washingtonon át a Vatikánba – és vissza. Mindszenty József bíboros, prímás, esztergomi érsek követségi levelezése az Apostoli Szentszékkal, 1956–1971 (VERITAS Könyvek 4.), Magyar Napló Kiadó, Budapest 2016. 766 lap.
- Stehle, Hansjakob*: Die Ostpolitik des Vatikans, Piper Verlag, München–Zürich 1975. 487 lap.
- Szabó Róbert – Szakolczai György*: Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására. Gondolat, Bp 2010. (első kiadás). 2011. (második kiadás).
- Szakács Sándor – Zinner Tibor*: A háború „megváltozott természete”. Adatok és adalékok, tények és összefüggések – 1944–1948, Genius Gold Rt. – Batthyány Társaság, Budapest, 1997.

Névmutató – Indice dei nomi

Kurzívval a lábjegyzetekben és a bibliográfiában való előfordulás, fettel az életrajz

- Alföldi/Alföldy Alajos** 177, 190, 390, **435**
Alszegehy Zoltán 103, **435**
András Imre 248
Apor Gábor 145-148, 317, **435**
Apor Vilmos 104, 109, 213, 324, 416, 427, **435**
- Badalik Sándor Bertalan** 55, 155, 203, 203, 401, 402, **435**
Bafile, Corrado 30, 70, 266, 266, **435**
Bálint József 248
Bálint Sándor 62, 69, 99, 258, 265, 310, 313, **436**
Balogh István 106, 123, 319, 347, **436**, 442
Balogh Margit 7, 9, 9, *10, 11*, 28, 30, 33, *103, 137*, 165, 235, 452, 454
Bánáss László 32, 32, 33, 55, 74, 85, 85, 100, 178, 206, 207, 248, 271, 274, 285, 288, 290, 311, 313, 311-333, 336, 405-407, 411, 412, **436**
Bangha Béla 209, 410, **436**
Barankovics István 12, *12*, 19, 27, 69, 80, 94, 99, 132, 136, 145, 157, 176, 236, 237, 241, 265, 300, 310, 313, 357, 370, **436**, 440, 445
Baranyai Juszti 129, 172, 353, **437**
Barbetta, Giulio 24, 24, 50, 51, *51*, 52, 56, 56, 233, 239, 248, 251
Bárdos István 158, 371, **437**
Bede István 177, 191, **437**
Béldy Alajos 212
Beresztóczy Miklós 336
Berkecz József 133, 358, **437**
Bidault, Georges-Augustin 63, 259
Bikfalvi Géza 9, 27, 452
Blaskó Mária 27, 27
Blum, Léon 62, 62, 257
Borbándi Gyula 27
Borbély István 11-14, 20, 23, 28, 47, 50, *51*, 55, 56, 129, 159, *159*, 173, *196*, 201, 226, 227, 235, 235, 238, 242, 243, 243, 244, 249, 251, 353, 372, 411, **437**
Brugnotto, Giuliano 9
Brust, Karl 50, 142
- Camagni, Ernesto** 43
Casaroli, Agostino *10, 11*, 15, *15*, 41, 229, **437**, 452, 453, 454
Chiaurri, Francesco *15*
Conti, Mario 30, 30
Csernisov tábornok 86, 291, 303, **438**
Cserthő László 119, 344
Csertő Sándor *119*; *Alessandro* 344
Csorba János 105, **438**
Czapik Gyula 55, 69, 74, 111, 157, 178, 191, 205-208, 213, 221, 265, 271, 274, 325, 336, 390, 405-407, 411, 412, 416, 424, 426, 430, **437**, 439
Czettler Jenő 172, **438**
- Dálnoki Miklós Béla** 107, 320, **438**
Darvas Mátyás 113
de Boynes, Norbert 34, 37, *41*, 43, 50, 53, 103, 142, 151, 359, 360, 363, **438**
De Gasperi, Alcide 63, 259, **438**
Dominkó János 126, 351
Drahos János 51, *51*, 157, 335, 369, **438**
- Eckhardt Sándor** 62, 69, 94, 99, 258, 265, 300, 310, 313, **438**
Endrédy Vendel 336, 366
Esterházy Pál 69, 125, 172, 265, 349, **439**
Esty Miklós 69, 265, **439**
Eszterhás György 120, *120*, 345
- Faggiani, Lionello** 52
Faragho Gábor *105*, 318
Fejérdy András 9, *10, 12*, 254, 452
Ferenc pápa 10
Fodor Veronika *11*, 454
Frank, Hans 179, **439**
- Gábel Asztrik** 177, **439**
Gallus Tibor 41
Gerinczy Pál 336
Gecsényi Patrícia **11**, **454**
Gerő Ernő 117, 341, **439**
Gottsmann, Andreas *10*, 453

- Grósz József 52, 74, 128, 204, 205, 207, 274, 353, 403-405, 407, 437, **439**
 Gyöngyösi János 117, 341, **440**
- Habsburg**, Félix 143, 146, 242
 Habsburg, Ottó 40, 53, 138, 142, 142, 143-146, 330, 359, 360, **445**
 Habsburg, Rudolf 146
 Halász Pál 336
 Hamvas Endre 123, 172, 174, 178, 186, 188, 204, 205, 207, 208, 221, 348, 385, 387, 403, 404, 407, 423, 430, **440**
 Henkey-Hönig Károly 127, 127, 351
 Himler Márton/Martin 143
 Hollósi Gábor 11, 454
 Hrabovec, Emilia 452
 Hunya Dániel 126, 351
- Ickx**, Johan 9, 10, 10, 12, 452, 453
 Ikvay-Pfeiffer László 131, 131, 355
 Izay Géza 130, 130, 355
- János pápa, XXIII. 15, 41, 229, 435, 437, **440**, 444, 445
 János József 11, 12, 14, 15, 16, 19-21, 24, 25, 27, 27, 28, 28, 29-32, 42, 50, 51, 54, 88, 94, 99, 129, 196, 223, 223, 224, 226, 236, 237, 238, 240, 240, 241, 241, 243-245, 248, 253, 266, 284, 285, 294, 300, 303, 308, 313, 395, 397, 426, 427, 431, **440**
 Janssens, Jean-Baptiste 13, 29, 29, 30, 50, 54, 438, **440**
 Jaszovszky József 172, **441**
 Jurcaga, Peter 9, 452
- Kállay** Miklós 212, 415, **441**
 Karácsonyi Guidó 24, 24, 351
 Károly, IV. 330
 Kelemen Krizosztom 336
 Keresztes András 7, 8, 9, 10, 11, 33, 36, 41, 64, 70, 75, 82, 86, 97, 104, 134, 139, 169, 184, 195, 204, 211, 225, 235, 317, 401, 453, 454
 Keresztes Dóra 8, 150, 151
- Kerkai Jenő (Eugenio) 7, 11, 12, 14, 19, 20, 23, 24, 33, 33, 36, 46, 49, 49, 52, 88, 94, 99, 128-131, 169, 169, 181, 193, 196, 211, 214, 216-219, 218, 221-223, 235, 236, 236, 238, 242, 243, 243, 248-250, 248, 253, 294, 300, 304, 310, 313, 353, 355, 356, 393, 395-397, 417-423, 425, 428-431, **441**, 453
 Kerner István 337
 Kéthly Anna 176, **441**
 Kis László 172, **441**
 Kiss Dávid 11, 456
 Kovács Imre 62, 258, **442**
 Kovács Sándor 55, 128, 178, 204, 205, 207, 208, 253, 404, 405, 407, 412, **442**
 Kray István 172, **442**
 Kriston Endre 123, 124, 124, 321, 347
- Laski, Harold 55, 409, 409, 413, **442**
 Lavopa, Marco 10, 454
 Leiber, Robert 11, 12, 13, 34, 35, 36, 37, 37, 42-44, 46-50, 46, 48-51, 103, 113, 116, 134, 135, 139, 140, 143, 200, 225-228
 Leó pápa, XIII. 237
 Lorberer Lajos 119, 119, 344
 Lukács László SJ 9, 9
 Luttor Ferenc 39, 40, 138, 148, **442**
- Madarász** István 178, **442**
 Maglione, Luigi 39
 Magyary Gyula 40, 138, 148, **442**, 452
 Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics 167, 167, 380
 Marczell Mihály 333
 Márton Áron 336, 356
 Marx, Karl 241
 Matha, Jean de 7
 Mauro, Antonio 24, 248, 251, 252
 Mécs László 109, 324, **443**
 Megygyesi Sándor 131, Alessandro 356
 Meszlényi Zoltán Lajos 337
 Mihalovics Zsigmond 69, 129, 157, 265, 353, 369, **443**
 Mihelics Vid Béla 174, 188, 387, **443**

- Mikes Lajos 175, 188, 387, 443
 Miklós Béla, lásd: Dálnoki
 Miklósi László 133, 133, 358
 Millok Sándor 121, 345
 Mindszenty József 8, 11, 11, 12, 13, 14, 16, 19, 20, 21, 22-26, 28, 28, 30, 30, 31, 32, 34-36, 38, 46, 47, 48, 51, 51, 52, 52, 53, 55, 56, 56, 61, 68, 71-74, 77, 81, 82, 83, 86, 109, 113, 114, 116, 118, 128, 132, 132, 134, 136, 137, 142, 150, 153, 159, 166, 169, 169, 170, 175, 176, 180, 184, 185, 189, 190, 195, 196, 202, 211, 214, 215, 223, 224, 224-227, 229, 230, 230, 235, 237-239, 239-242, 244, 244, 246-248, 249, 250, 251, 253, 254, 267-270, 272, 273, 276, 281, 284, 286, 287, 289, 291, 303, 324, 328, 329, 331, 333, 338-341, 343, 353, 356, 359, 361, 362, 365, 379, 380, 383, 389, 395, 405, 413, 414, 417, 418, 426-428, 438, 439, 440, 442, **443**, 444, 451, 452-455
 Mócsy Imre 28, 46-48, 223, 229
 Molnár Antal 9, 9, 452, 453
 Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics 45, 53, 74, 105, 141, 147, 150-152, 271, 362-364, **444**
 Montini, Giovanni Battista 14, 19, 23-25, 34, 37, 38, 39, 39-41, 41, 43, 50, 51, 137, 138, 148, 149, 224, 226, 229, 236, 236, 237, 239, 247, 248, 248, 250, 251, 253, **444**, 445 (Lásd még: Pál pápa, VI.)
 Morozzo della Rocca, Roberto 15, 453
 Nagy Ferenc 30-32, 63, 67, 71, 82, 84, 100, 155, 165, 206, 258, 259, 262, 267, 271, 285, 287-290, 311, 368, 378, 406, 411, **444**
 Nagy Imre 117, 341, 441, **444**
 Nagy Kázmér 121, 121, 346
 Nagy Töhötöm 7, 8, 9, 9, 10, 11, 11, 12, 13, 13, 14, 15, 16, 19, 23, 27, 28, 33-37, 33, 35-43, 39, 41-44, 46-50, 46-49, 51, 52, 51-54, 54-56, 85, 94, 99, 103, 112, 112, 113-116, 116, 117, 127, 134, 137, 142, 150, 151, 153, 159, 165, 165, 169, 169, 184, 195, 195, 196, 196, 200-203, 201, 211, 211, 214, 218, 218, 219, 221-223, 223, 225-228, 225, 229, 235, 235, 236, 236, 238, 239, 241, 242, 243, 243, 247, 248, 253, 300, 310, 313, 315, 317, 317, 327, 328, 338, 339, 340, 341, 359, 365, 378-382, 395, 396, 401, 402, 416, 417, 420, 421, 424, 425, 427, 429-431, 433, **444**, 445, 452-454
 Napolitano, Matteo Luigi 14, 454
 Német Béla 27
 Németh László Imre 21, 202, 453
 Nyisztor Zoltán 69, 119, 264, 343, **444**
 Ostjukin lásd: Oszokin
 Oszokin, Borisz Pavlovics 7, 16, 30, 30, 37, 53, 70, 165-167, 165, 179, 190, 266, 267, 271-274, 378-381, 389, **445**
 Pakocs Károly 334
 Pál pápa, VI. lásd még Montini 7, 15, 41, 70, 226, 235, 236, 271-274, 437, 443, **444**, **445**, 453, 454
 Pálfalvai József 134, 359, **445**
 Pálffy József 12, 87, 88, 129, 132, 132, 136, 145, 214, 293, 304, 353, 357, **445**
 Pallavicini György 159, 365, 372, **445**
 Papen, Franz von 179, **446**
 Papp Kálmán 51, 178, 208, 407, **446**
 Péterffy Gedeon 23, 247, 249, **446**
 Pétery József 55, 157, 178, 204, 205, 207, 218, 221, 370, 404, 405, 407, 421, 424, 429, 430, **446**
 Petrás Éva 9, 27, 28, 33, 201, 223, 454
 Peyer Károly 62, 257, **446**
 Pezenhoffer Antal 156, 366, **446**
 Pfeiffer László lásd: Ikvey-Pfeiffer László
 Piatti, Pierantonio 10, 453
 Piusz pápa, IX. 237
 Piusz pápa, XI. 166, 172, 447
 Piusz pápa, XII. 7, 8, 9, 10, 10, 11-13, 13, 15, 15, 16, 19, 19, 24, 25, 27, 29, 33, 34, 35, 37, 38, 38, 39, 39, 43, 50, 52, 56, 114, 111, 113, 114, 116, 137, 139, 166,

- 172, 225, 226, 236, 237, 239, 241, 247, 248, 253, 325, 338, 433, 435, 439, 440, 442-445, **446**, 448, 452, 453
- Poggi, Luigi 15
- Pordán László 23, 247, 247, **447**
- Prettner-Cippico, Edoardo 15
- Prohászka Ottokár, 209, 410, **447**
- Puskin, Georgij Makszimovics 7
- Quisling**, Vidkun 91, 297
- Rajk** László 33
- Rácz János 11, 454
- Ráczné Baán Krisztina 11, 454
- Rákosi Mátyás 28, 84, 117, 125, 176, 190, 288, 290, 341, 350, 389, **447**
- Rassay Károly 73, 269, 272, **447**
- Ravasz László 84, 287, 290, **447**
- Regéczy Ferenc 120, 345
- Rehberg, Andreas E. 10, 453
- Révay József 117, 341, **447**
- Révész Imre 106, 320, **448**
- Roosevelt, Franklin D. 45, 141
- Rotta, Angelo 14, 24, 33, 34, 37, 37, 38, 42, 42, 43, 43, 50, 248, 360, **448**
- Saly László 189, 388, 448
- Scheffler János 51
- Schioppa, Lorenzo 10, 453
- Schoenfeld, H. F. Arthur 20, 28, 223, 240, 241, 244
- Schwartz Elemér 129, 353, **448**
- Serédi Jusztinián 40, 55, 87, 93, 138, 139, 146, 206, 213, 236, 292, 293, 299, 303, 306, 335, 405, 415, 427, 439, **448**, 451
- Serei (Kiss) Károly 103, **448**
- Sericano, Silvio Attilio 34, 37, 37, 38, 42, 43, 47, 50, **449**
- Shvoy Lajos 178, 332
- Sík Sándor 131, Alessandro 355
- Simonffy Tóth Ernő 105, 318, **449**
- Sipos Anna Magdolna 8, 454
- Skudrzyk, Stanislaw 106, 320, **449**
- Somorjai Ádám 8-10, 12, 14, 19, 28, 42, 21, 153, 201, 223, 229, 254, 453-455
- Stehle, Hansjakob 7, 7, 254, 455
- Stephano, Sig. (Streeter, Stephen) 40, **449**
- Stepinac, Alojzije 76, 275, 282, **449**
- Sulyok Dezso? 73, 173, 269, 272, **449**
- Szabó** Ferenc 248
- Szabó József SJ 175, **449**
- Szabó Róbert 8, 8, 455
- Szakács Sándor 124, 455
- Szakasits Árpád 28, 52, 176, 257, **449**
- Szakolczai György 8, 8, 455
- Széchenyi György 240
- Szekfű Gyula 12, 19, 69, 94, 99, 179, 181, 193, 237, 237, 241, 265, 300, 310, 313, 393, **450**
- Sztálin, Joszif Visszarionovics 46, 46, 53, 74, 147, 151, 152, 189, 271, 274, 363, 364, 388, 443, **450**, 451
- Szviridov, Vlagyimir 33, 75, 95, 181, 193, 222, 275, 281, 393, 424, 431, 450
- Takáts** Ágoston 248
- Tamás, Aquinói, Szent 93, 299
- Tardini, Domenico 13, 14, 14, 24, 25, 30, 34, 37-39, 37-39, 42, 47, 50, 51, 51, 52, 56, 56, 70, 137, 137, 139, 148, 153, 226, 248, 251-253, 251, 266, 449, **450**
- Taylor, Myron C. 51
- Tildy Zoltán 62, 63, 82, 82, 83, 93, 100, 206, 240, 257, 258, 284-286, 289, 300, 306, 311, 406, 411, **450**
- Tittmann, Harold H. Jr. 28, 28, 51, 240, 244
- Tóth Tihamér 209, 410, **450**
- Tömpe András 124
- Ugrin József 131, Giuseppe 356
- Vajda Tamás 131
- Vaentiny Ágoston 62, 257, **450**
- Varga Béla 63, 67, 68, 69, 82, 124, 124, 157, 175, 177, 189, 259, 262, 263, 265, 349, 388, **450**
- Várkonyi László 122, 123, 347
- Vas Zoltán 201, 318, 341, 401, **451**
- Vásáry István 105
- Veres Péter 62, 258, **451**

- Verolino, Gennaro 14, *14*, 34, 40, 42, 42, 50, **Zakar** András 154, 176, 190, 366, 389, **451**
 55, 201, *201*, 401, *401*, 433, **451**, 455 Zamercev, Ivan Tyerentyjevics 75, 275, 445
 Vorosilov, Kliment Jefremovics 28, 70, 75, Zichy János 64, 64, 87, 259, 292, 293, 303,
 117, 165, 266, 271, 274, 275, 281, 379, **451** 304
Windrom, Guy 223, 240, 241 Zinner Tibor *11*, 28, *119*, *124*, 223, 229,
 Witz Béla 337 454, 455
 Wolff Károly 64, *64*, 69, 87, 259, 292, 293, Zombori István *10*, 453
 303, 304 Zsolt Béla 189, 388
Wünscher Frigyes 69, 264, **451**

English Summary

On 27 June 1946, Cardinal Mindszenty, Archbishop of Esztergom, Prince Primate of Hungary, wrote a letter to Msgr Giovanni Battista Montini, Substitute of the Secretary of State of His Holiness, Pius XII. Mindszenty reported that some Hungarian Jesuits, among them Joseph Jánosi, Alexander Nagy and Eugene Kerkai, leaders of the agrarian youth movement KALOT, offered an alternative model of dealing with the “Russians” occupying Hungary. Instead of confrontation, the stance favoured by the bishops, they proposed collaboration with the Russians. The concept of “modus vivendi”, fundamental in the concordatarian diplomacy of the Holy See, was one not known by the Prince Primate. In 1927, Rome had reached a “modus vivendi” with the Czechoslovakian government (ratified in early 1928) instead of a concordat. To this day, this agreement is recognised in the international law of both the Czech Republic and Slovakia.

This publication presents a selection of documents by the three Hungarian Jesuits mentioned above and by Cardinal Mindszenty: preserved in the Archives of the Vatican Secretariat of State, Section for Relations with the States; the Archives of the Hungarian Province of the Jesuits (in photocopy; originals are kept in the Roman Jesuit Archives); and the Hungarian National Library. For many of these documents, several copies are extant in two or all three of these collections. They are presented here in their original language: Hungarian, German, Italian and French.

Dr Johan Ickx, responsible for the Historical Archives of the Secretariat of State, Section for Relations with the States (ASRS), Mr András Keresztes, a specialist in the archival material on Fr Alexander Nagy SJ, and Fr Adam Somorjai OSB, archivist emeritus of the ASRS, mark this volume. It owes much to the research of Dr Sc. Margit Balogh from the Institute of History of the Hungarian Academy of Sciences.

An introduction by Fr Somorjai is followed by the text and an analysis of the above-mentioned letter of Card. Mindszenty to Msgr. Montini. The letter did not receive a formal response immediately and so was sent three times, twice in 1946 and again in 1948. When made, the formal response of the Holy See was signed not by Msgr Montini but by Msgr Domenico Tardini. Seven reports by Prof. Dr Fr József Jánosi SJ, theorist of the “modus vivendi” concept, are then presented in the original German. The editors have published some Italian versions too, styled in the Secretariat of State, spanning the years 1945 to 1946. There then follow thirteen documents by Fr Alexander Nagy SJ, also from the period of 1945 to 1946. Nagy together with his elder fellow, Fr Eugene Kerkai SJ put the theory of “modus vivendi” into practice. Finally, three further documents are presented, one in Latin, two in

German (with summaries in Italian), written by Fr Stephen Borbély SJ, Provincial of the Hungarian Jesuits, these defend the “modus vivendi” and his fellow Jesuits.

Presumably, the concept of “modus vivendi” was unknown in the hierarchy of the Hungarian Catholic Church at the time. At least so it seems. It was presented by the aforementioned Jesuits only after World War II. Two impressions arise. Firstly, that the concept of “modus vivendi” was not appreciated in the political situation of the time. Secondly, that later, in the period of détente, during the pontificate of Paul VI (Montini) and the “Ostpolitik” of his Cardinal Secretary of State Agostino Casaroli, the value of playing for time rather than rushing to confrontation would again gain favour. As archivist of the Historical Archives of the Secretariat of State from 1940, Casaroli had been among the first to gain access to all the reports of the Hungarian Jesuits.

Published here for the first time, these documents clearly indicate that the Holy See, i.e. Pope Pius XII, was willing to negotiate with the Soviets. (See the facsimiles on pages 200 and 228.)

Evidently, further archival research is necessary: in the Historical Archives of the Secretariat of State, Section for General Affairs, preserved in the Vatican Apostolic Archives (AAV); the Roman Jesuit Archives (ARSI); and the Archives of the Gregorian University of the Jesuits in Rome which hold the papers of Fr Robert Leiber SJ, Private Secretary to His Holiness, Pius XII. Needless to say, research in the relevant archives of the former Soviet Union is crucial to providing a fuller picture. This equally vital work remains to be undertaken.

Kétnyelvű összeállításunkban azokat a magyar jezsuitáktól származó, „modus vivendi”-vel kapcsolatos dokumentumokat tesszük közzé magyarul és az eredeti nyelveken (német, olasz, francia), amelyeknek nagy részét már idézi ugyan a szakirodalom, de teljes terjedelmükben még mindig újdonság erejével hatnak. Súlyponttal azokat közöljük, amelyeket a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának iratanyagában találtunk meg, a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatokban illetékes Szekciójának levéltárában. Ezeket összevetjük a budapesti jezsuita levéltárban őrzött korabeli iratmásolatokkal, melyek eredetijei a római generalícia levéltárában találhatóak, továbbá azokkal, amelyek az Országos Széchényi Könyvtárban, Nagy Töhötöm irathagyatékában nyertek elhelyezést.

A kötetet *Johan Ickx*, a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatokban illetékes Szekciója Történeti Levéltárának vezetője, *Somorjai Ádám OSB*, ugyanazon Levéltár emeritus munkatársa és *Keresztes András*, a Nagy Töhötöm-hagyaték szakértője közösen szerkesztették. A közölt dokumentumok sajtó alá rendezésében közreműködött *Balogh Margit*, a kötet szaklektora.

Mindszenty panaszlevelének eredeti latin nyelvű szövegét itt közöljük először, egyúttal rekonstruáljuk háromszori elküldésének körülményeit. Közzétesszük *Prof. Dr. P. Jánosi József SJ*, a „modus vivendi” teoretikusa hét jelentésének német nyelven fennmaradt szövegét és azok magyar fordítását; továbbá *P. Nagy Töhötöm SJ*, a „modus vivendi” (*Kerkai Jenő* mellett egyik) alkalmazójának vonatkozó iratait, végezetül *P. Borbély István* jezsuita tartományfőnök, a „modus vivendi” védelmezőjének három jelentését.

A közölt dokumentumok alapján kijelenthető: 1945–1946-ban volt arra készség XII. Piusz pápa részéről, hogy tárgyaljon a Kelet-Európát megszálló szovjet hatalommal. A „modus vivendi” keresése illet a Vatikán konkordatárius politikájához. Két évtized múlva a Szentszék hasonló törekvését már úgy nevezték: a Vatikán „keleti politikája”.

English Summary on pages 461-462

